

El Col·legi Claret de Barcelona (1939-1975). Una escola en el nacionalcatolicisme franquista.

José Luís Campa Planas

TESI DOCTORAL UPF / 2021

DIRECTOR DE LA TESI

Dr. Josep Pich Mitjana

Departament d'Humanitats

A la Roser, que va persistir fins que em va convèncer de fer el doctorat.

Als meus nets -Marc, Júlia, Laia i Bernat- amb el desig que siguin conscients de la importància de conèixer la història per a poder entendre el present i construir el futur.

A tots els que van viure sota la dictadura franquista i la van patir.

A la memòria d'en Ferran, a qui no vaig arribar a temps de fer-li l'enquesta.

Agraïments

Al col·legi Claret de Barcelona, molt en especial a Josep Sanz, per permetre'm accedir als arxius documentals que han estat la font imprescindible per poder fer el treball d'investigació.

Als que em van obligar a prejubilar-me abans d'hora, donant-me l'oportunitat vital de tornar a la Universitat a fer una carrera, un màster i aquesta tesi doctoral.

A la Universitat Pompeu Fabra, on vaig anar a parar seguint l'estela dels meus tres fills que em van precedir com alumnes, que ha estat l'àmbit formatiu on he pogut gaudir del fet d'aprendre nous sabers escoltant a gent més jove.

A Josep Pich, amb el que he coincidit en les tres etapes acadèmiques citades, per saber conjugar el rigor amb l'amenitat en l'ensenyament de la història.

Als amics i companys del Claret que van tenir l'amabilitat de respondre a l'enquesta.

Resumen

El col·legi Claret de Barcelona ens ha donat la possibilitat d'accedir a unes fonts primàries inèdites del seu arxiu com són les fitxes dels alumnes, les memòries escolars, els butlletins interns i els prospectes de l'escola entre el 1939 i el 1975. Això ens ha permès estudiar la significació del col·legi en la transformació del barri que l'envolta, observar on vivien els alumnes, veure l'evolució dels criteris i tarifes escolars, tenir una visió global de la tasca d'ensenyament feta pel Col·legi en l'entorn de la legislació del règim franquista, així com mostrar un ampli exemple documental dels missatges que es transmetien als alumnes i a les seves famílies en l'entorn del nacionalcatolicisme vigent durant la dictadura.

Ha implicat la recollida, revisió, classificació i extracció de resultats de més de set mil fitxes d'alumnes i de gairebé cinc mil quatre-cents fulls impresos; aquesta tasca ens ha permès fer agrupacions per temàtiques i períodes cronològics, elaborar quadres, gràfics i mapes, utilitzant en aquest cas eines cartogràfiques. També hem fet enquestes a ex-alumnes per incorporar una visió qualitativa de persones que van realitzar els seus estudis al Claret.

L'estudi detallat del col·legi Claret sobrepasa el cas particular per a donar una visió de la situació i l'evolució de la vida social, religiosa i política durant el franquisme a la Barcelona on vivien els seus alumnes.

Paraules clau: franquisme, nacionalcatolicisme, ensenyament, Barcelona, barri, església, Claret, desenvolupament, canvi.

Abstract

The Claret School has generously given us access to its archive –unexplored for research purposes until now- and its primary sources of information, including student files, school reports, internal newsletters and school brochures, from the period ranging from 1939 to 1975.

We have been able to study the significance of this school in the transformations of the surrounding neighborhood, where the students lived, the evolution of the school fees and educational standards, and even some understanding of the nature of the teaching of this school in the context of the legislation of the Franco regime. In the archive we found a vast number of well documented messages that were

transmitted to students and their families as part of the National-Catholicism in effect during Franco dictatorship.

This research effort has involved the collection, review, classification and extraction of results of more than seven thousand student cards as well as almost five thousand four hundred paper documents pages. To conduct this task, data has been organized by themes and chronological periods, charts, graphs and maps have been created using cartographic tools. We also conducted surveys of alumni to incorporate their qualitative view from Claret School former student population.

The detailed study of the Claret school goes beyond the particular case to give a vision of the situation and the evolution of the social, religious and political life during the Franco regime in the Barcelona where its students lived.

Keywords: Francoism, National Catholicism, education, Barcelona, neighborhood, church, Claret, development, change.

Índex de continguts

<i>Agraïments</i>	v
<i>Resumen</i>	vii
<i>Índex de gràfics.</i>	xii
<i>Índex d'imatges.</i>	xiii
<i>Índex de mapes.</i>	xv
<i>Índex de quadres.</i>	xvi
1- Introducció, motivació i hipòtesi.	1
2- Estat de la qüestió.	5
2.1. <i>Context històric.</i>	5
2.2. <i>Nacionalcatolicisme.</i>	20
2.3. <i>Història del Col·legi Claret de Barcelona.</i>	26
2.4. <i>Aproximació biogràfica a Sant Antoni Mª Claret.</i>	29
3- Escola Claret : alumnes, tarifes i normatives.	35
3.1. <i>Anàlisi del nombre d'alumnes.</i>	35
3.2. <i>Anàlisi de les tarifes escolars i les normatives internes.</i>	45
3.3. <i>La normativa escolar.</i>	65
3.4. <i>Comparativa amb altres escoles.</i>	71
3.5. <i>Dades dels professors.</i>	74
4- DADES DE LES FITXES DELS ALUMNES.	79
4.1. <i>El fitxer d'alumnes.</i>	79
4.2. <i>Composició de l'alumnat</i>	83
4.3. <i>Casos singulars.</i>	115
5- ON VIVIEN ELS ALUMNES DEL CLARET?	139
5.1. <i>Tractament de les dades.</i>	139
5.2. <i>Evolució de la població a Barcelona.</i>	142
5.3. <i>El barri de l'entorn del Claret.</i>	145
5.4. <i>Mapes d'ubicació dels domicilis.</i>	148
5.5. <i>Evolució de la construcció de finques al barri.</i>	170
5.6. <i>Col·legis de procedència.</i>	183
5.7. <i>Oferta educativa en el rodal del Claret.</i>	185
6- DE MI COLEGIO.	187
6.1. <i>Descripció de la font documental.</i>	187

6.2. Anàlisi temàtica escolar.	197
6.3. Anàlisi temàtiques socials.	231
6.4. Anàlisi temàtica sobre moralitat i costums.	272
6.5. Anàlisi dels missatges a les famílies	305
6.6. Anàlisi dels missatges religiosos.	322
7 - ENQUESTES QUALITATIVES.	375
8 - SÍNTESI I CONCLUSIONS.	395
8.1. Quin era el context històric.	395
8.2. Com era l'oferta col·legial.	397
8.3. Com eren els alumnes.	401
8.4. On vivien els alumnes.	404
8.5. Quins missatges s'emetien des del Claret.	407
8.7. Conclusions finals.	424
9- Bibliografia	433
<i>Llibres i articles</i>	433
<i>Arxius i Publicacions periòdiques</i>	457
10- ANNEXS.	463
10.1. Documentals.	463
Annex 1.1: Lleis educatives	463
Annex 1.2.: Fets cronològics 1939-1975	464
Annex 1.3: Etapes cronològiques del franquisme.	466
Annex 2.1: Tríptic reconstrucció Santuari 1941.	467
Annex 3.1: Evolució IPC 1939-1975.	468
Annex 4.1: Assignatures que formaven part de l'oferta acadèmica	469
Annex 4.2: Camps del full de càlcul amb les dades dels alumnes	470
Annex 5.1: principals escoles properes al Claret.	473
Annex 6.1: DMC,s existents en l'arxiu del Col·legi Claret.	474
Annex 7.1. Qüestionaris enquestes qualitatives.	475
10.2. Annexos Digitals.	477
Annex D-3.1: Full de càlcul "Quadre Alumnes per classe i curs".	477
Annex D-3.2: Memòries Escolars Col·legi Claret.	477
Annex D-3.3: Prospectes Escolars.	477
Annex D-3.4: Full de càlcul "Quadre tarifes escolars".	477
Annex D-3.5: Rebuts mostra despeses familiars	477

Annex D-4.1: Total Fitxes Alumnes Base Taules.	477
Annex D-5-1: Antiguitat construcció de finques al barri	477
Annex D-6.1: Full de càlcul "Total <i>DMC</i> resum tipificat".	477
Annex D-7.1: Full de càlcul resum de les enquestes qualitatives.	477
Annex D-7.2: Gravacions enquestes qualitatives presencials.	477

Índex de gràfics.

Gràfic 3.1: Nombre Alumnes per Curs.	36
Gràfic 3.2: Evolució del PIB.	37
Gràfic 3.3: Comparació alumnes amb població de Barcelona.	37
Gràfic 3.4: Mitjana d'alumnes per quinquenni.	38
Gràfic 3.5: Percentatge d'alumnes per edat.	40
Gràfic 3.6: % Alumnes per edat i quinquenni.	40
Gràfic 3.7: Nombre d'alumnes per franges d'edat i any.	41
Gràfic 3.8: Nombre d'alumnes per etapes.	42
Gràfic 3.9: Percentatge d'alumnes per etapa i any.	44
Gràfic 3.10: Percentatge d'alumnes per etapa i any; sense Parvulari ni Comerç.	44
Gràfic 3.11: Alumnes Batxillerat Elemental i Comerç. 1950-1960.	49
Gràfic 3.12: Evolució taxes acadèmiques 1939-1970.	55
Gràfic 3.13: Comparació tarifes escolars amb l'IPC.	58
Gràfic 3.14: Índex comparatiu mitjana diferents etapes.	59
Gràfic 3.15: Diferència d'evolució entre 1939-55 i 1960-70.	59
Gràfic 3.16: relació entre el cost de la matrícula i la mensualitat.	60
Gràfic 3.17: Evolució mitja pensió i trasllat en autobús.	61
Gràfic 3.18: Comparativa amb el Claret de mensualitats d'altres col·legis religiosos.	62
Gràfic 3.19: Evolució percentual dels components de la despesa de la llar entre 1954 i 1975.	64
Gràfic 3.20: Evolució IPC, Quotes Claret, Despeses familiars. Base 1954 = 100.	64
Gràfic 3.21: Evolució nombre professors i d'alumnes.	75
Gràfic 3.22: Proporció entre religiosos i seglars.	75
Gràfic 3.23: Proporció personal masculí i femení.	76
Gràfic 4.1: % Lloc naixement alumnes per CCAA.	84
Gràfic 4.2: Noms més freqüents; evolució per quinquennis.	90
Gràfic 4.3: Percentatge d'alumnes amb germans matriculats.	93
Gràfic 4.4: % famílies per nombre fills matriculats	94
Gràfic 4.5: Nivell d'estudis dels pares. Percentatge per quinquenni.	97
Gràfic 4.6: Evolució per quinquennis.	103
Gràfic 4.7: Nombre alumnes per edat d'entrada.	104
Gràfic 4.7: % alumnes per edat entrada. Evolució per quinquennis.	105
Gràfic 4.8: Nº alumnes edat de sortida.	107
Gràfic 4.9: % alumnes per edat de sortida.	108
Gràfic 4.10: Comparació edats mitjanes d'entrada i sortida.	108
Gràfic 4.11: Etapa final d'estudis % alumnes.	110

Gràfic 4.12: % alumnes per Grup nivell assolit final respecte als que acaben etapa.	111
Gràfic 4.13: Percentatge alumnes no aprovats.	112
Gràfic 4.14: % Alumnes Repetidors.	113
Gràfic 4.15: % d'alumnes per anys d'estada a l'escola.	114
Gràfic 4.16: CLIP % Alumnes per lloc de naixement.	118
Gràfic 4.17: CLIP Percentatge d'alumnes per CCAA.	118
Gràfic 4.18: CLIP Nivell d'estudis dels pares.	120
Gràfic 4.19: CLIP % d'alumnes per amb germans.	121
Gràfic 4.20: CLIP % alumnes per edat d'entrada.	122
Gràfic 4.21: CLIP % alumnes que acaben una etapa.	123
Gràfic 4.22: CSIS: Percentatge alumnes per lloc naixement	124
Gràfic 4.23: CSIS lloc naixement dels alumnes.	125
Gràfic 4.24: CSIS % alumnes amb germans.	127
Gràfic 4.25: CSIS % alumnes per edat d'entrada.	128
Gràfic 4.26: CSIS % alumnes per etapa final.	129
Gràfic 4.27: FOP % Alumnes per lloc naixement.	133
Gràfic 4.28: FOP % per CCAA de naixement.	133
Gràfic 4.29: FOP, Evolució nombre de germans.	135
Gràfic 4.30: FOP, evolució edat d'entrada.	136
Gràfic 5.1: Evolució natalitat i població.	143
Gràfic 5.2: Evolució població i immigració a Barcelona.	144
Gràfic 5.3: Alumnes per distància i quinquenni.	168
Gràfic 5.4: Distància mitjana a l'escola.	169
Gràfic 5.5: Percentatge de finques per any de construcció.	172
Gràfic 6.1: Tipus d'apunts recollits dels <i>DMC</i> ,s.	196
Gràfic 7.1: Nombre d'alumnes de la Universitat de Barcelona.	377

Índex d'imatges.

Imatge 2.1: Revers del butlletí d'inscripció al Congrés Eucarístic.	25
Imatge 2.2: Terrenys per fer un nou convent.	27
Imatge 2.3: El convent nou el 1860.	27
Imatge 2.4.: Fotos <i>Setmana Tràgica 1909</i> i aixecament militar 1936.	28
Imatge 2.5.: Claret amb cinc anys.	30
Imatge 2.6.: el Pare Claret.	32
Imatge 3.1. Prospecte 1939, Pàg. 1.	46
Imatge 3.2: Menjador escolar.	50
Imatge 3.3: Autocar pel servei diari " <i>a domicilio</i> " dels alumnes.	51

Imatge 3.4: Document descompte alumnes germans.	53
Imatge 3.5: Anotació llibreta negra.	68
Imatge 3.6: Prospecte 1955 Pàg.4.	69
Imatge 3.7: Portada Prospecte 1959.	71
Imatge 4.1: Arxivador de fitxes del Col·legi, amb els 8 calaixos plens.	79
Imatge 4.2: Exemple de fitxa d'un alumne; anvers i revers.	80
Imatge 4.3: Incidència de la Guerra Civil sobre els batejos	80
Imatge 4.4: DNI amb S.L.: sus labores.	99
Imatge 4.5: Rebut lloguer Immobiliària CLIP, 1954.	116
Imatge 4.6: Bloc CLIP.	117
Imatge 5.1: Mapa de la zona inicial del carrer Indústria anterior al canvi de numeració.	141
Imatge 5.2: Fàbrica Comptadors de gas Kromschroeder. Carrers Indústria-Sicília-Còrsega. Dècada 1940.	146
Imatge 5.3: Vista entorn Plaça Sagrada Família. Dècada 1950.	146
Imatge 6.1: Encapçalament " <i>Boletín del Santuario</i> ". 10 d'octubre 1943.	189
Imatge 6.2: Encapçalament contraportada " <i>De mi Colegio</i> ". 16 d'octubre 1943.	190
Imatge 6.3. Encapçalament portada " <i>De mi Colegio</i> " 7 de gener de 1945.	190
Imatge 6.4: Encapçalament portada " <i>De mi Colegio</i> " 27 d'octubre 1946.	191
Imatge 6.5: Encapçalament full " <i>Centenario</i> " 5 de Març 1960.	191
Imatge 6.6: Encapçalament full escolar 22 de Juny de 1961.	192
Imatge 6.7: Encapçalament full escolar 20 de gener del 1962.	192
Imatge 6.8: Encapçalament full escolar 19 de gener de 1963.	192
Imatge 6.9: Encapçalament lateral del full escolar. 29 de febrer de 1964.	193
Imatge 6.10: Encapçalament full escolar 23 de gener de 1965.	194
Imatge 6.11: Encapçalament full escolar 13 de gener de 1968.	195
Imatge 6.12: Encapçalament full escolar Desembre 1973	195
Imatge 6.13: Logotip vigent del col·legi Claret.	195
Imatge 6.14: Triomfadors del Concurs catequístic.	201
Imatge 6.15: Aules del Col·legi el 1952 i el 1953.	205
Imatge 6.16. Fotografies del <i>Corazón de María</i> els anys 1955 i 1966.	207
Imatge 6.17: Prof. Emilio Giralt.	210
Imatge 6.18: Quadre d'honor.	224
Imatge 6.19: Criteris per a figurar al quadre d'honor.	225
Imatge 6.20: portades revistes <i>TOTS</i> (1965) i <i>OPSS</i> (1968).	229
Imatges 6.21: Acte del <i>Frente de Juventudes</i> de homenatge a Franco en l'estadi del Guinardó.	233
Imatge 6.22: El Tinent General Moscardó i d'altres autoritats al santuari dels claretians.	236
Imatge 6.23: El Caudillo de España se adhiere a nuestras fiestas	237

Imatge 6.24: Orla amb el general Franco.	238
Imatge 6.25: programa del concert de Nadal 1946.	243
Imatge 6.26. Font de Montserrat al pati de l'escola.	245
Imatge 6.27: Dibuix amb els poders civil i religiós.	252
Imatge 6.28 Campament d'estiu 1946.	258
Imatge 6.29: Programes ràdio i anuncis durant la setmana santa 1956.	314
Imatge 6.30: Anunci Don Juan Tenorio.	315
Imatge 6.31. Placa que figurava en els tramvies .	319
Imatge 6.32: Il·lustracions sobre la Blasfèmia.	321
Imatge 6.33: Bula de Cruzada.	329
Imatge 6.34: <i>La Santísima Trinidad.</i>	333
Imatge 6.35: Reproducció parcial del Quadre en el vestíbul de l'escola	335
Imatge 6.36: Cos del Pare Claret a Vic.	343
Imatge 6.37: <i>"Las insignes reliquias que presidieron las solemnidades claretianas: el brazo derecho y el cerebro del Santo."</i>	345
Imatge 6.38: Ex-alumnes cursant estudis al Seminari.	347
Imatge 6.39: <i>Hucha del negrito</i> , amb segells i monedes.	350
Imatge 6.40: <i>Morenos en el Colegio.</i>	352
Imatge 6.41: Pere Casaldàliga.	355

Índex de mapes.

Mapa 4.1: FOP; on vivien els alumnes.	131
Mapa 5.1: Transport públic el 1952.	148
Mapa 5.2: Visió general de la ubicació dels domicilis dels alumnes.	150
Mapa 5.3: Vista de Barcelona, Vallés i Maresme.	151
Mapa 5.4: Vista de Barcelona ciutat.	152
Mapa 5.5: Vista de l'entorn de Barcelona proper al Col·legi.	153
Mapa 5.6: Zona immediata d'influència del Claret.	154
Mapa 5.7: Illes singulars.	155
Mapa 5.8: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1943-1945.	157
Mapa 5.9: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1946-1950.	158
Mapa 5.10: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1951-1955.	159
Mapa 5.11: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1956-1960.	160
Mapa 5.12: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1961-1965.	161
Mapa 5.13: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1966-1970.	162
Mapa 5.14: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1970-1975.	163
Mapa 5.15: Finques on van viure 10 o més alumnes.	164

Mapa 5.16: Visió comparativa ubicació alumnes Quinquennis 1943-45 i 1970-75.	165
Mapa 5.17: Cercles distàncies equidistants del Claret.	167
Mapa 5.18: Finques més properes al col·legi Claret. Número assignat a cada illa.	171
Mapa 5.19: Percentatge de construcció de finques noves en tot el període 1946 i 1975.	174
Mapa 5.20: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1946-1955.	176
Mapa 5.21: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1956-1965.	178
Mapa 5.22: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1966-1975.	180
Mapa 5.23: Ubicació de les escoles de procedència amb més alumnes.	184
Mapa 5.24: Escoles properes al Claret. Per tipus de propietat.	185
Mapa 5.25: Escoles properes al Claret per Quinquennis.	186

Índex de quadres.

Quadre 3.1: Increment total taxes acadèmiques entre 1955 i 1956.	56
Quadre 3.2: Comparativa tarifes escolars mitjanes el 1943.	62
Quadre 3.3: Nombre de professors per curs.	75
Quadre 4.1: Percentatge Lloc Naixement per quinquenni.	84
Quadre 4.2: Lloc naixement per CCAA i quinquenni.	86
Quadre 4.3: Alumnes província i per cada 100.000 habitants.	87
Quadre 4.4: Nombre alumnes nascuts a l'estranger.	88
Quadre 4.5: Noms més freqüents; nombre per quinquenni.	89
Quadre 4.6: Proporció de noms compostos per quinquennis.	91
Quadre 4.7: Detall dels noms compostos més emprats.	91
Quadre 4.8: Quantitat de noms diferents.	92
Quadre 4.9: Nombre de germans dels alumnes.	92
Quadre 4.10. Grup de sectors econòmic on treballen els pares.	95
Quadre 4.11: tres activitats més freqüents en les mares dels alumnes.	100
Quadre 4.12: Alumnes que viuen en baixos.	101
Quadre 4.13: Nombre d'alumnes que vivien en porteries.	101
Quadre 4.14: Nombre de pares i/o mares morts.	102
Quadre 4.15: Nombre alumnes per edat entrada.	104
Quadre 4.16: N° Alumnes per edat d'entrada. Evolució per quinquennis.	105
Quadre 4.17: N° alumnes per edat de sortida.	107
Quadre 4.18: Nombre alumnes per Etapa final estudis.	109
Quadre 4.19: Nombre alumnes per Nivell Assolit Final.	110
Quadre 4.20: Nombre alumnes suspesos i sense qualificar.	112
Quadre 4.21: CLIP Noms d'alumnes més freqüents.	119
Quadre 4.22: CLIP Sectors laborals dels pares.	120

Quadre 4.23: Alumnes de l'Illa CSIS.	124
Quadre 4.24: CSIS Noms més freqüents.	126
Quadre 4.25: CSIS evolució nivell estudis dels pares.	126
Quadre 4.26: CSIS Sector econòmic dels pares.	127
Quadre 4.27: CSIS Mitjana edat sortida.	129
Quadre 4.28: FOP Nombre alumnes fills forces d'ordre.	131
Quadre 4.29: FOP Nivell d'estudis.	135
Quadre 4.30 FOP, % alumnes amb germans.	135
Quadre 4.31: FOP Mitjana comparada edat entrada.	137
Quadre 4.32: Mitjana comparada dels anys d'estada com alumnes.	137
Quadre 4.33: FOP Mitjana comparada edat sortida.	137
Quadre 5.1: Indústries desaparegudes.	147
Quadre 5.2: Nombre d'alumnes per carrer.	166
Quadre 5.3: N° alumnes per trams de distància.	167
Quadre 5.4: Nombre d'alumnes que viuen amb familiars.	169
Quadre 5.5: Nombre alumnes per escola procedència.	184
Quadre 6.1: Taula tipificació selecció continguts del <i>DMC</i> .	188
Quadre 6.2: Apunts enregistrats del <i>DMC</i> .	196

1- Introducció, motivació i hipòtesi.

L'origen d'aquesta tesi va ser una trobada fa quatre anys amb ex-alumnes del Col·legi Claret de Barcelona, en la que el representant de la Direcció va comentar l'existència en la secretaria d'un arxiu històric amb les fitxes dels ex-alumnes des de després de la fi de la Guerra Civil. Aquesta informació em va despertar l'interès sobre la possibilitat de dur a terme una investigació sobre la composició i l'evolució de l'alumnat d'una escola rellevant a la zona de Barcelona on s'ubica -concretament al carrer de Sant Antoni Maria Claret, 49, al barri Camp d'en Grassot i Gràcia Nova dins del districte de Gràcia- i de la que vaig ser alumne durant set cursos. Quan vaig poder veure el tipus d'informació històrica existent en els fons de la Secretaria, vaig confirmar que investigar en base al seu contingut podia aportar quelcom a la història del propi Col·legi, del barri, de l'ensenyament i del règim polític vigent a l'època estudiada, és a dir del franquisme.

El present treball ha sigut possible dur-ho a terme per la possibilitat que m'ha donat el Col·legi -amb el vistiplau del Departament d'Ensenyament- de consultar i treballar sobre aquests fons administratius de l'escola entre la reobertura després de la Guerra Civil i el 1975. Es tracta d'una font primària inèdita doncs és la primer vegada que es pot accedir a ella com a objecte d'investigació i està formada principalment per l'arxiu citat anteriorment amb les més de set mil fitxes dels nois que van ser alumnes durant el període indicat, per la col·lecció de fulls interns titulats "*De mi Colegio*"¹, amb la informació periòdica que l'escola proporcionava als alumnes i les seves famílies, que es van publicar entre 1943 i 1971², i per les Memòries Escolars anuals entre 1943 i 1975.

Hem limitat l'estudi fins el 1975 per dues raons: d'una banda és l'any de la mort del general Franco, que va exercir el seu poder dictatorial sobre Espanya des del 1939; i d'un altre, perquè a partir de la desaparició del *Caudillo* es produeixen canvis significatius a la societat catalana i espanyola a nivell polític, social i religiós que modifiquen significativament -entre altres coses- el model d'escola vigent durant el franquisme. L'exemple paradigmàtic d'aquest canvi és que el Col·legi passà a ser mixt, és a dir acceptaren com alumnes tant nois com noies, el curs 1980-

1 Al llarg del treball ens hi referirem sovint a aquesta publicació amb l'anagrama *DMC*.

2 El curs 1973-74 es va tornar a editar un butlletí sota el títol de *Claret*, que també forma part del nostre anàlisi.

81 quan comencen les classes mixtes a l'ensenyament primari³. En conseqüència hem optat per estudiar el període concret del franquisme, que tot i la seva amplitud cronològica i els canvis interns que es van produir, manté la coherència que li va donar la instauració, consolidació i finalització de la dictadura.

L'enfoc de la present Tesi no segueix doncs el clàssic esquema on, a partir d'una hipòtesi prèvia -o pregunta d'investigació- que és vol demostrar, es fa recerca de les fonts primàries i secundàries que poden confirmar o contradir el supòsit inicial, de forma que al final de l'estudi es confirma (o no) la hipòtesi inicial. En aquest cas el camí és diferent: a partir de la consulta i l'anàlisi de les fonts primàries que hem tingut a disposició, hem intentat esbrinar com era la composició social de l'alumnat, quin tipus de missatges morals, polítics, religiosos i escolars es llençaven cap el alumnat, i també determinats aspectes de l'evolució social i urbanística del barri on està situat el col·legi Claret.

Sí que teníem des de l'inici del treball unes hipòtesis de partida basades en bona part en l'experiència personal com ex-alumne del Claret: pensàvem que l'alumnat del col·legi era un reflex de la composició social de la barriada i que el col·legi Claret reflectia en els valors transmesos, així com en els seus criteris interns, els usos i costums del règim polític vigent llavors, tot i que sense estridències ni masses extremismes. Hem intentat també que el resultat del treball sigui una aproximació a l'estudi de l'ensenyament durant el franquisme en base a l'anàlisi en detall d'un cas de col·legi religiós situat en un barri que va experimentar forces canvis al llarg del període considerat. L'estudi dels fulls escolars ens donarà una visió dels criteris i posicionaments del nacionalcatolicisme, filtrats pels criteris dels pares claretians que eren i són els propietaris del col·legi, envers la societat.

Quant a l'enfoc i les metodologies emprades per a dur a terme la investigació, hem fet us de tècniques quantitatives, qualitatives, així com també de geografia urbana i humana. La recollida, revisió, tipificació i classificació dels milers de fitxes d'alumnes i dels continguts dels exemplars dels fulls informatius ha requerit d'un exhaustiu treball de recollida de dades, els resultats del qual hem intentat mostrar de la manera menys feixuga possible a base de gràfics, quadres i mapes. Com es podrà veure, la Tesi conté com és d'esperar un relat històric sobre el franquisme,

3 Va haver alumnat femení de forma limitada al curs de COU a partir del curs 1978-79.

amb parts que s'aproximen a la història, tant de l'educació durant el franquisme, com a la local del barri del Camp d'en Grassot, a la geografia humana i també a la sociologia.

Es tracta doncs d'un estudi sobre un material original, i per tant sense investigacions prèvies sobre el mateix objecte. Sí que hem pogut localitzar bibliografia amb estudis de la història de centres escolars concrets⁴, però no amb l'enfoc d'aquesta Tesi, que no pretén dur a terme una història del Col·legi, sinó analitzar la composició del seu alumnat, la seva relació amb el barri on vivien els seus estudiants, així com la ideologia moral i política que intentava transmetre l'escola als seus pupils i famílies durant el franquisme.

⁴ Hem localitzat monografies sobre la història dels col·legis Jesuïtes del carrer Casp, Betània-Patmos, Maristes de Sants, Col·legi Sant Miquel, L'Escola Ramon Llull. En el cas dels Maristes també dels col·legis de Sants, Mataró, Igualada, Badalona, Sabadell, Vilafranca del Penedès i les Avellanès:

MARCET i SALOM, Pere. *El Col·legi dels Jesuïtes de Casp*. Barcelona. Col·legi Casp, Sagrat Cor de Jesús: 2007

CIURANS i VINYETA, Xavier. *Moments & Constel·lacions Escola Betània Patmos 75 Anys*. 2017.

MISIONEROS SAGRADO CORAZÓN. *Col·legi Sant Miquel: centenari, 1898-1998*. Barcelona 1997.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *L'Escola Ramon Llull*. Districte de l'Eixample, 1990.

MORAL i BARRIO, Juan J. *Maristes, cent anys a Sants: 1907-2007*. Germans Maristes de Catalunya, 2006.

MORAL i BARRIO, Joan J. *Maristes cent anys a Mataró 1887-1987. Historia viva*. Caixa Laietana. Mataró 1988.

SERRA ILLANSANA, Lluís. *Història del Col·legi dels Germans Maristes d'Igualada*. Maristes Igualada, 1996.

MORAL BARRIO, Juan J. *Maristes, cent anys per Badalona : cent anys educant i aprenent : 1903-2003*. Germans Maristes Catalunya, 2003.

COL·LEGI MARISTES SABADELL. *Cent anys al servei de l'educació 1894-1994*. Ajuntament de Sabadell, 1996.

2- Estat de la qüestió.

En aquest capítol farem un breu resum del context de l'època històrica concreta que serà àmbit de la nostra tesi, enquadrant-lo en uns eixos principals: el règim franquista, l'església catòlica, la ideologia associada al nacionalcatolicisme, les transformacions en l'àmbit de l'ensenyament i en el propi Col·legi Claret inserit en el seu barri associat.

2.1. Context històric.

L'objecte de l'estudi és una escola concreta de Barcelona, per la qual cosa un àmbit conceptual d'interès serà el de l'ensenyament, entès en la seva doble vessant d'instrucció i de formació d'infants i jovent. Es tracta d'una temàtica amb derivades de tipus social, polític, ideològic i econòmic que forma part dels problemes transversals en la història d'Espanya⁵, almenys des del segle XVIII amb l'enfrontament entre il·lustrats i reaccionaris, seguit en el segle XIX per les desavinences entre liberals i conservadors que continuen en el XX en relació a la llibertat d'ensenyament, el paper actiu de l'Estat i la neutralitat religiosa en els centres educatius. Un altre eix constant de conflicte és el d'ensenyament públic versus ensenyament privat, caracteritzat per la minsa dedicació de recursos a la instrucció pública, de forma que seran les escoles privades religioses les que gairebé monopolitzaran l'oferta -costosa i selectiva-, molt en especial en el segment de les escoles de grau mig. Des de la segona restauració, els conflictes entre l'Estat i l'Església en relació a la religió i el seu lloc en el sistema escolar van anar creixent fins arribar al xoc frontal durant els anys trenta del segle passat: "*cuando la Segunda República adopta el principio de aconfesionalidad del Estado, la Iglesia responde prácticamente con la ruptura de hostilidades. La Guerra Civil estaba cerca*"⁶.

L'àmbit temporal definit pel nostre treball és entre 1939 i 1975 en funció de les fonts del Claret (les fitxes d'alumnes i la col·lecció del DMC) de forma que, pels motius exposats a la introducció, l'hem limitat a la durada del règim franquista,

⁵ Veure: PUELLES BENÍTEZ, Manuel de. *Educación e ideología en la España contemporánea*. Editorial Tecnos, Madrid 1999. Pàg. 379-389.

⁶ *Ibíd*em, Pàg. 386.

entès com el temps en que el General Franco va exercir com a cap de l'Estat espanyol després de la Guerra Civil.

Per situar els precedents històrics immediats a l'inici de la dictadura de Franco, a més de tenir present la situació social de la ciutat de Barcelona⁷, des d'un punt de vista polític cal tenir en compte que: “*el franquismo fue una nueva restauración del orden tradicional*”⁸ i que la dictadura franquista va ser l'única a Europa durant el segle XX que va sorgir de la victòria en una guerra civil, en la que “*el catolicismo sirvió de base común para los diversos integrantes de la coalición vencedora*”⁹; també cal considerar que els efectes de la guerra, amb la victòria de les forces tant conservadores com reaccionàries, van causar estralls sobre les persones, les famílies, l'economia, així com sobre les llibertats individuals i col·lectives dels ciutadans espanyols. Igualment cal atendre a l'impacte emocional que el relat dels vencedors va construir sobre el moviment anticlerical que es va donar en la zona fidel a la República¹⁰, preferentment durant l'estiu de 1936 –“*los 6.832 clérigos asesinados durante la violencia revolucionaria de 1936 indican que una de cada nueve de las víctimas mortales del denominado “terror rojo” era eclesiástico*”¹¹– del que és un exemple la frase del Cardenal Pla y Deniel dita el 1945: “*La pasada Guerra Civil y Cruzada vino a ser un plebiscito armado que puso fin a la persecución religiosa*”¹². En efecte, durant la Guerra Civil la comunitat claretiana va ser especialment afectada amb més de dos-cents membres assassinats en el conjunt de tota Espanya: “*el mayor número de víctimas en toda la España republicana lo aportaron los Claretianos, con doscientos setenta y uno*”¹³. Dècades més tard, el 1992 van ser beatificats cinquanta-un claretians morts a Barbastro, i el

⁷ Sobre la base social que el règim franquista va trobar a Barcelona i la situació de les infraestructures de la ciutat, veure: FABRE FORNAGUERA, J. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Març 2002. Universitat Autònoma de Barcelona. 2002. (Tesi doctoral).

⁸ PÉREZ-AGOTE, A. *Sociología histórica del nacionalcatolicismo español*. Historia Contemporánea. Universidad del país Vasco. Núm. 26. 2003, Pàg. 219.

⁹ CASANOVA, J. *La iglesia de Franco*. Ediciones Temas de hoy Madrid 2007, Pàg. 17.

¹⁰ Sobre el cas particular de Catalunya, veure: RAGUER, Hilari. “La Generalitat de Catalunya i l'Església durant la Guerra Civil. A: *A 80 anys del cop d'estat de Franco*, SOBREQUÉS, J. Director. Barcelona : Generalitat de Catalunya, Memorial Democràtic, 2017. Pàg. 57-88. També SOLÉ I SABATÉ. Josep M^a i VILLARROYA, Joan. *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, Pàg. 449-460.

¹¹ LÓPEZ VILLAVARDE, Ángel Luís. *El mito de la persecución religiosa republicana*. Conversación sobre la Historia. 9 de gener de 2019.

<https://conversacionsobrehistoria.info/2019/01/09/el-mito-de-la-persecucion-religiosa-republicana/>

¹² CASANOVA, Julián. *Op. Cit.*. Pàg. 17.

¹³ *Ibidem*, Pàg. 187.

2017 altres cent-nou membres més: cent-dos de Catalunya, tres de Cantàbria i quatre de València¹⁴.

Pel que fa referència a l'ensenyament primari i secundari -que era l'àmbit d'actuació del Claret- la coneguda com a *Ley Moyano* promulgada el 1857 seguia definint el marc general, encara que durant el període republicà al sistema educatiu català es van anar aplicant criteris de laïcisme, coeducació i bilingüisme. El cop d'estat de juliol de 1936 va venir acompanyat de l'integrisme que: “*en España ha significado siempre la fusión del dogma religioso y del dogma político en una sola ortodoxia. Ha significado también la utilización de la educación como instrumento de consolidación del orden establecido*”¹⁵; en conseqüència el 1938 el nou règim auto-nominat *nacional* es donà pressa a reformar l'ensenyament mitjà, instaurant un batxillerat de set anys amb un *Examen de Estado* al final de l'etapa, amb separació de sexes i tornant a restaurar la religió no només com assignatura sinó també com a pauta general de l'enfoc pedagògic: “*religión y política se fusionan de forma monolítica en el escenario educativo, lo que significaba asignar a la iglesia el problema escolar. La nueva educación se asentaba sobre los principios de la confesionalidad y politización de la educación*”¹⁶. Hem reunit en l'Annex 1.1 un quadre resum de les diferents lleis educatives vigents, des de l'esmentada *Ley Moyano* fins al final del període considerat¹⁷.

El poder dictatorial de la persona de Franco emergia per sobre de “*el no igualitario equilibrio de fuerzas entre los cuatro principales sectores político-intelectuales que componían realmente en sus inicios el Movimiento Nacional (Falange Española Tradicionalista, Tradicionalismo carlista, Monárquicos de Renovación Española, y la Asociación Católica Nacional de Propagandistas) -el ejército siempre muy por encima de estas diferencias- aglutinados todos estos componentes y administrado este equilibrio por la suprema dirección de Franco*”¹⁸; aquests quatre sectors citats -falangisme, tradicionalisme, monàrquics i catòlics-

¹⁴ CLARETIANS. Dossier de premsa *Beatificació 109 màrtirs claretians*, Barcelona 2019.

¹⁵ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 381

¹⁶ VEGA GIL, Leoncio. “Aproximación a la enseñanza secundaria durante el franquismo (1938-1967)”. *Revista historia de la educación*, Ediciones Universidad de Salamanca. Vol. 8. 1989. Pàg. 32.

¹⁷ EGIDO GALVEZ Inmaculada. *La evolución de la Enseñanza Primaria en España: Organización de la Etapa y programas de estudio*. Tendencias pedagógicas, Núm 1, 1994.

¹⁸ Veure: DÍAZ, E. “*Pensamiento español en la era de Franco*”. Editorial Tecnos. Madrid, 1992. Pàg. 43.

van continuar sent amb proporcions variables i matisos ideològics canviants, la base civil del règim, sota la vigilància de l'exèrcit i el comandament autocràtic de Franco. En resum: “*Franco procuró consolidar la lealtad de los tres pilares del régimen: la Iglesia, el Ejército y la Falange*”¹⁹.

La llarga dictadura franquista no va ser un període uniforme, doncs al llarg de quasi quaranta anys es van poder donar molts canvis geopolítics, socials, religiosos i també endògens dins del Règim: a l'Annex 1.2. es pot veure un quadre d'elaboració pròpia amb els esdeveniments més rellevants del període considerat. Es poden identificar diverses etapes en l'evolució del Règim al llarg del període 1939 a 1975, que són diferents en funció dels criteris que s'apliquin, Agafant com a base diferents formes en que diversos autors han segmentat el període franquista -recollides en l'Annex 1.3- proposem la següent divisió, exclusivament a efectes expositius del context històric:

1- Segona Guerra Mundial a Europa (1939-1944). Són els anys de més intensa repressió sobre tots els vençuts en la Guerra Civil, en un clima de por a les delacions, depuracions i judicis militars, quan “*la por es va convertir en un element molt present a la vida quotidiana, canviant actituds i hàbits [...] la lliure opinió sobre la vida pública, en el seu més ampli sentit, va ser absolutament foragitada*”²⁰. Es promulguen la llei de responsabilitats polítiques (1939) i la de repressió de la maçoneria y el comunisme (1940). Institucionalment s'avança en la formació d'un “*Estado totalitario fascitizado y el deseo de distanciarse y castigar a las democracias europeas, acusadas de tener una orientación pro-republicana durante la Guerra Civil*”²¹. En les relacions internacionals Espanya s'alinea amb les potències de l'eix Berlin-Roma-Tokio de forma que en relació a la Segona Guerra Mundial, el 1940 es passa de la neutralitat a la no bel·ligerància, quan la victòria d'Alemanya semblava molt probable, amb l'enviament de la División Azul i la seva integració com a una Divisió de l'exèrcit alemany al front rus, entre 1941 i 1943²². Quan es comença a fer evident que l'Eix perdrà la guerra, i quan els Estats Units ja

¹⁹ PRESTON, P. *Un pueblo traicionado*. Debate. 2019.

²⁰ MOLINERO, C. i YSÀS, P. “La vida quotidiana durant el franquisme”. A: ARNABAT, R. i MARÍN, M. (ed.) “*Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*”. Palma: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de parla catalana, 1997. Pàg. 647.

²¹ RIQUER, B. *La dictadura de Franco*. Barcelona: Editorial Crítica/ Marcial Pons, 2010. Pàg. 79.

²² Sobre la División Azul veure : NÚÑEZ SEIXAS; Xosé M. *Camarada invierno. Experiencia y memoria de la División Azul (1941-1945)*, Barcelona, Crítica, 2016.

s'han incorporat als aliats, el 1942 es retorna a la neutralitat formal i es dilueixen alguns dels trets simbòlics més feixistes de la dictadura.

Les relacions amb l'Església²³, que té com a nou Papa a Pius XII el 1939, venen marcades per l'adhesió al nou règim mostrada en la *Carta Colectiva del Episcopado español a los obispos del mundo entero con motivo de la guerra* feta el 1937, document que no va signar -tampoc ho van fer altres tres prelats- el Cardenal de Tarragona Vidal i Barraquer²⁴. A nivell català cal tenir en compte que “a Espanya, l'Església havia guanyat la guerra. A Catalunya l'Església també havia perdut la guerra. L'Església catalana havia estat perseguida el 1936 per ser Església, i el 1939 ho seria per ser catalana”²⁵. El 1941 el govern espanyol arriba a un Conveni amb el Vaticà per la pre-notificació dels Bisbes abans del seu nomenament per la Santa Seu i el 1942 és nomenat el Dr. Modrego com a nou Bisbe de Barcelona²⁶.

En aquest quinquenni, amb José Ibáñez Martín com a Ministre d'Educació²⁷, no es produeix cap novetat legislativa rellevant sobre l'ensenyament, doncs la reversió de les bases del sistema republicà s'havia produït durant el decurs de la Guerra Civil²⁸ instaurant la “*separación de sexos frente a coeducación, imposición del castellano como lengua escolar frente al bilingüismo, concepción jerárquica de la administración educativa y escolar frente a la participativa, confesionalidad católica extrema frente al laicismo*”²⁹. Van ser els anys de la repressió i la depuració de mestres, on “*dos de cada tres maestros catalanes fueron represaliados y uno de cada seis maestros fue expulsado del magisterio*”³⁰, amb l'Estat en un paper

²³ Veure: BELDA, Rafael et. alt. *Iglesia y sociedad en España 1939-1975*. Editorial Popular, 1977. També BELZUNEGUI ERASO, Àngel; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; REIG TAPIA, Alberto (coords.). *Església i franquisme. De la col·laboració amb el franquisme al seu combat*. Publicacions URV: Tarragona, 2017

²⁴ Sobre el Cardenal Vidal, veure: FAULÍ, Josep. *Vida pasión y muerte del “Cardenal de la pau”*. Revista Destino. Barcelona: N° 2.118, 11 de març 1978. Pàg. 12-14. Josep Faulí va ser alumne del Claret

²⁵ RAGUER, H. *Ob. Cit.* Pàg. 84.

²⁶ La seu estava vacant, amb un administrador apostòlic, Miguel de los Santos Díaz Gómara, bisbe de de Cartagena, des de la desaparició del Bisbe Irurita durant els fets de Juliol de 1936.

²⁷ LOZANO SEIJAS, Claudio. *La ideología de la escuela franquista*. Educació i història: Revista d'història de l'educació, N° 1, 1994, págs. 131-136.

²⁸ Veure: SUREDA I GARCIA, Bernat. *La Guerra Civil i el trencament de la política educativa republicana*. Educació i Història: revista d'història de l'educació, 2008, p. 7-9,.

²⁹ VIÑAO FRAGO, A. “La educación en el franquismo (1936-1975)”. A: *Educación en Revista*, Curitiba, Brasil: Editora UFPR. gener 2014. Pàg. 25

³⁰ GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. “Dos formas de construir España: educación e identidad nacional. Una visión desde la cultura catalana”. *Revista Historia de la Educación*, Ediciones Universidad de Salamanca. 2008. Pàg. 206.

totalment subsidiari en la prestació de serveis educatius i en els que “*la Iglesia aparecerá como la única fuerza social capacitada y políticamente legitimada para asumir la función docente. El Estado va a desentenderse de la educación hasta los primeros años de la década de los cincuenta*”³¹.

També es va constituir el *Frente de Juventudes*, de forma que “*la Iglesia recuperó el poder que había perdido en el ámbito educativo, pero no fue un poder que ostentó en exclusiva, tuvo que compartirlo con la Falange. Si la Iglesia se encargó de las doctrinas religiosas, la Falange lo hizo de las físicas, de la educación femenina y del adoctrinamiento político*”³². Aquesta pugna entre els dos actors en el camp de l’educació d’infants i jovent, es manifestarà en la capacitat d’influència sobre les lleis educatives –“*La Ley de Universidades de 1943 es de claro dominio falangista ... la Ley de enseñanza primaria de 1945 será un triunfo de la Iglesia*”³³- i es mantindrà fins que el falangisme més ideològic vagi cedint lloc al conegut com a *Movimiento Nacional*.

Consignar que, més enllà de l’ensenyament oficial i de l’institucional de l’Església, comencen a sorgir algunes poques iniciatives -impulsades moltes vegades per sectors catòlics- per a formar escoles que puguin mantenir mínimament enfoc pedagògics allunyats del nacionalcatolicisme³⁴: el 1941 es funda l’escola Virtèlia, i més tard la Institució Cultural del CICF el 1952³⁵.

2- Aïllament (1945-1950). Identificat pels aliats guanyadors de la segona Guerra Mundial com un règim que formava part ideològicament dels vençuts, Espanya va ser exclosa de la recent formada Organització de les Nacions Unides de forma que es va produir la retirada d’ambaixadors de la capital espanyola, el que va fer que les relacions exteriors formals del règim franquista restessin molt limitades,

Veure: FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Conseqüències de la Guerra Civil: la depuració i l’exili interior del magisteri*. Educació i Història: Revista d’Història de l’Educació, Núm. 12 (juliol-desembre, 2008), pàg. 13-40. També: GUTIÉRREZ LÓPEZ, Antonio. *Educación y depuración docente en el primer franquismo. Temas para la educación* Núm. 11. CCOO Andalucía. 2008.

³¹ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 303.

³² CRUZ SAYAVERA, S. “El sistema educativo durante el franquismo: las leyes de 1945 y 1970”. *Revista Aequitas*, Núm. 8, 2016. Pàg. 39. També: NÚÑEZ SEIXAS, X. M. *Franquismo e identidad nacional española: una mirada desde abajo (presentación)*. Historia y Política, Nº 38, 2017. Pàg. 19-20.

³³ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 310

³⁴ Veure: GONZÀLEZ AGÀPITO, J. “La renovació pedagògica durant el franquisme”. *Educació i Història: revista d’història de l’educació*, [en línia], 1994, p. 145-51.

³⁵ Veure: ROIG LLORT, A. *Generació Virtèlia : el palau comú dels líders catalans del segle XX*. Barcelona: Columna, 2011.

destacant la que es van mantenir amb el règim dictatorial des del Portugal de Salazar, amb qui es va signar el Pacto Ibérico el febrer de 1942, donat que: “tanto Franco como Salazar, de lo que tratan en todo momento es de cuidar sus respectivos regímenes, orientando su política exterior a mantenerse en el poder utilizando a su favor la situación geoestratégica de la Península, y haciendo de ésta un elemento providencial.”³⁶. També la bona relació amb l’Argentina va significar que: “La ayuda recibida de la Argentina de Perón entre 1946 y 1949 [...] supuso la financiación externa más importante recibida por el régimen franquista durante la década de 1940”³⁷.

Institucionalment el fet més destacat va ser el referèndum sobre la Llei de Successió de 1947 que va definir formalment a Espanya com a regne, tot i que va donar caràcter vitalici a la figura de Franco com a Cap de l’Estat, incloent la potestat de poder nomenar el seu successor; també s’intentà donar una pàtina de legitimitat democràtica al règim mitjançant la forma d’aprovació de la Llei per mitjà d’un referèndum en forma de plebiscit del conjunt del poble: va votar afirmativament el 93% del cens³⁸. En la citada norma legal, s’especificava la participació de l’Església en cas de mort de Franco: “Vacante la Jefatura del Estado asumirá sus poderes un Consejo de Regencia, constituido por el Presidente de las Cortes, el Prelado de mayor jerarquía Consejero del Reino y el Capitán General del Ejército de Tierra, Mar o Aire”³⁹, de manera que són tres els poders representats: el civil, el religiós i el militar; també cal ressaltar que el citat “Prelado de mayor jerarquía y antigüedad entre los que sean Procuradores en Cortes” era membre permanente del Consejo del Reino⁴⁰.

³⁶ RODRÍGUEZ GAROZ, R. “Geopolítica crítica: el Pacto Ibérico de 1939”. *Scripta Nova, Revista. Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales*, Universidad de Barcelona. Octubre 2003. <http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-198.htm> Consultat 16 Novembre 2020.

Veure: Jiménez, JC. *Franco y Salazar. La respuesta dictatorial a los desafíos de un mundo en cambio. 1936 – 1968*. Editorial Sílex 2019.

³⁷ RIQUER, B. *Historia de España La Dictadura de Franco*. Barcelona: Marcial Pons, 2010. Pàg. 118.

³⁸ IZQUIERDO COLLADO, Juan de Dios. *El referéndum de 1947. Antecedente del referéndum de la reforma política de 1976*. Al-Basit: Revista de estudios albacetenses, Nº. 14, 1984. Pag. 184. Veure: FERNÁNDEZ, Luis Miguel. *El paso de la Ley de Sucesión por las Cortes Españolas: ¿Hacia la continuidad del Régimen?.* UNED. Revista de la Facultad de Geografía e Historia, núm. 1, 1987, págs. 413-438.

³⁹ Boletín Oficial del Estado, Núm. 160 de 9 de Junio 1947, Pàg. 3272, Decreto 6-6-47, art 3º.

⁴⁰ *Ibidem*. Art. 4º.

La llei sobre l'ensenyament primari de 1945 va reconèixer el dret de l'Església a fundar escoles de qualsevol grau, i va consolidar els criteris ideològics del règim, com mostren alguns paràgrafs de la introducció: “*La Escuela española, en armonía con la tradición de sus mejores tiempos, ha de ser ante todo católica [...] Además, la Escuela en nuestra Patria ha de ser esencialmente española [...] consagra el principio cristiano de la separación de sexos en la enseñanza*”⁴¹. Formalment responia als criteris de universalitat, gratuïtat y obligatorietat però, per exemple, en relació a la gratuïtat establia: “*La educación primaria oficial será gratuita [...] (no excluirá) la aportación de un mínimo de derechos de matrícula por parte de los alumnos cuyas i familias puedan abonarlo*”⁴². A nivell pràctic, fixava una etapa que anava dels sis als deu anys que donava pas als estudis de batxillerat i, pels alumnes que no seguien els estudis mitjans, una etapa alternativa de perfeccionament fins els dotze anys que podia anar seguida d'un altra d'iniciació professional fins als quinze, les dues últimes dins de l'ensenyament primari. En torn a aquesta llei es manifesten unes primeres tensions entre el poder religiós i el poder civil franquista: “*en cuestión de principios no podemos ceder ni un ápice. La educación corresponde antes a la familia y a la Iglesia que al Estado. La Iglesia tiene el derecho a fundar y sostener escuelas primarias, secundarias y superiores*”⁴³; la defensa del dret eclesial a tenir escoles i de les famílies a escollir-les és transversal, amb més o menys virulència, al llarg de tota la dictadura.

3- Apertura Internacional (1951-1955). La creació de l'OTAN (1949), la guerra de Corea el 1950 i la incremental política de blocs amb el sorgiment i la consolidació de la coneguda com a *Guerra Freda*⁴⁴, van crear les condicions pel final del aïllament diplomàtic del franquisme. En aquests anys es produeix la incorporació d'Espanya a la ONU (1955) i d'altres organismes multilaterals com la FAO (1949), OMS (1950), OCDE (1955) i OIT (1956).

Conjuntament amb els Pactes de Madrid signats amb els Estats Units el 1953, que van significar la instal·lació de quatre bases militars americanes a Espanya: Zaragoza, Torrejón, Morón i Rota -que és l'única encara en us per l'exèrcit

⁴¹ Boletín Oficial del Estado, Núm. 199 de 18 de Julio de 1945. Pàg. 386. Ley de 17 De Julio de 1945 sobre Educación Primaria.

⁴² Ibídem. Pàg. 389.

⁴³ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 314.

⁴⁴ HOBBSAWM, Eric. *Historia del Siglo XX. 1914-1991*. Barcelona: Crítica, 1995. La guerra Fria IV. Pàg. 246-255

estatunidenc⁴⁵-, en relació a l'Església el fet més rellevant la signatura del Concordat el mateix any. Ambdós convenis consoliden la posició externa i interna del sistema polític de la dictadura: el Concordat per una banda garantia a l'Església la continuïtat de la confessionalitat de l'Estat i el finançament econòmic al mateix temps que per un altre banda li donava el control sobre bona part del sistema educatiu i sobre la moralitat social; a canvi l'Estat rebia legitimitat política i aconseguia consolidar el dret a la presentació de Bisbes⁴⁶, i per tant el control sobre ells. “*Franco hizo numerosísimas concesiones a la Iglesia: el concordato convertía de hecho al Estado y a la sociedad española en un Estado y una sociedad jurídicamente católicas. Era cierto que, a cambio, Franco retenía el derecho de nombramiento (y veto) de los obispos [...] el concordato era el mayor éxito diplomático que hasta entonces había conseguido*”⁴⁷.

Econòmicament i socialment són anys d'estancament i de migracions, en els que el sistema autàrquic, impulsat principalment per sectors falangistes, mostra la seva ineficàcia⁴⁸. Comencen a haver-hi algunes vagues al País Basc, Madrid i Catalunya motivades per la carestia de la vida, entre les que destacà la dels tramvies a Barcelona el 1951⁴⁹. Van agafant força els criteris tecnocràtics favorables a la liberalització de l'economia, que defensava el sector polític afí a l'Opus Dei⁵⁰.

Succeint a Ibáñez Martín, el 1951 es anomenat Ministre de *Educación Nacional* Joaquin Ruiz-Giménez⁵¹, que havia estat immediatament abans ambaixador davant la Santa Seu, i pertanyia al sector catòlic del règim. No va introduir canvis en l'etapa d'ensenyament primari, però va impulsar la *Ley de Ordenación de la Enseñanza*

⁴⁵ PIÑEIRO ÁLVAREZ, R. “Los convenios hispano-norteamericanos de 1953”. Universidad de Cádiz: *Historia Actual Online*. Núm. 11. 2006

⁴⁶ Veure CÁRCEL ORTÍ, V. “Los nombramientos de obispos durante el régimen de Franco”. *Revista Española de Derecho Canónico*. Vol. 51, Núm. 137. 1994. Pág. 503-566. També: MARQUINA BARRIO, Antonio. *El Concordato de 1953 entre España y la Santa Sede, cincuenta años después*. UNISCI Discussion Papers. Octubre 2003.

⁴⁷ FUSI, JP. *Franco*. Madrid: Ediciones El País, 1986. Pág. 119.

⁴⁸ Fins l'any 1952 no s'acaba amb l'ús de les cartilles de racionament del productes bàsics.

⁴⁹ Riquer, B. *Op. cit.* Pág. 355 a 357.

⁵⁰ Veure: PALACIOS, J. *Los Papeles secretos de Franco: de las relaciones con Juan Carlos y Don Juan al protagonismo del Opus*. Madrid: Temas de Hoy, 1996.

⁵¹ Veure: MENCHACA, A. *Et alt. La fuerza del diálogo: homenaje a Joaquín Ruiz-Giménez* Alianza, 1997. <https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=4475>
També: MONTERO, F. *La Iglesia de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Madrid: Encuentro: 2009. Pág. 176-181.

Media de 1953⁵² que “contribuyó en gran medida a generalizar la enseñanza hasta los 14 años, popularizándose en alto grado el título de bachiller elemental”⁵³. Feta en paral·lel al Concordat, intentava equilibrar el control estatal de l’ensenyament mitjà amb el dret a la iniciativa privada en el mateix àmbit; però de fet: “los colegios de la Iglesia siguieron disfrutando de la misma situación de privilegio que en la etapa anterior. En la década de los 50 los colegios privados, y sobre todo los religiosos siguen aumentando, mientras que el número de institutos permanece estable”⁵⁴. Va promoure també la llei de construcció de centres escolars públics (1953) i la de formació professional (1955), en un entorn de carència d’inversió en l’educació que es traduïa en que només hi hagués un 67,7% de nens escolaritzats en l’ensenyament primari el curs 1952-53 a la província de Barcelona, i en l’existència el 1960 de cent-vint instituts de batxillerat en el conjunt d’Espanya, mentre que els centres privats, catòlics majoritàriament, eren 1.248⁵⁵.

4- Estabilització econòmica (1956-1961). Període d’abandonament de l’autarquia i d’obertura comercial i liberalització econòmica, a partir del Decret de 21 de Juliol de 1957 que posava les bases del conegut com a *Plan Nacional de Estabilización Económica*. En l’àmbit polític entren en vigor la llei de *Principios del Movimiento Nacional* (1958) i la de *Orden Público* (1959), el que significava un pas més en la progressiva institucionalització del règim, sense atenuar el control i la repressió sobre les activitats polítiques.

La visita del President dels Estats Units a Madrid (1959) és una mostra més de la consolidació internacional del sistema franquista, integrat en el bloc occidental, encara que va continuar sense ser acceptat en el procés de construcció europea. La

⁵² Veure: CUESTA, Raimundo. *La segunda enseñanza en España. Del bachillerato tradicional-elitista al tecnocrático de masas*. Conferencia pronunciada en el Congreso internacional euro-iberoamericano sobre la formación del profesorado de educación secundaria. 2013. Pàg. 24-31. També: ROIG LÓPEZ, Olga. *La institución educativa española desde la postguerra a la transición. Iglesia y tecnología*. Tesis doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2002.

⁵³ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 321

⁵⁴ CÁMARA VILLAR, G. *Nacionalcatolicismo ...* Pàg. 247.
Sobre el dèficit escolar veure: NAVARRO SANDALINAS, Ramón. *El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975)*. Historia de la educación: Revista interuniversitaria, N° 8, 1989, pág. 167-180.

⁵⁵ MORENTE VALERO, Francisco. “La enseñanza durante el franquismo”. A: *La vida cotidiana durante el franquismo (1939-1975)*, BONAMUSA, F. i MORENTE, F (coord.). Barberà del Vallés 2002. Pàg. 71-73

Guerra Freda s'agreuja el 1961 amb la construcció del mur de Berlín⁵⁶. En l'església catòlica es produeix el 1958 la mort de Pius XII i l'inici del Papat de Joan XXIII⁵⁷.

Els tímids intents de Ruiz-Gimenez per introduir reformes al món universitari van acabar amb l'assalt dels falangistes a la Universitat de Madrid, el que va fer que fos destituït el 1956 arribant-se a decretar per primera vegada la suspensió de dos articles del *Fuero de los españoles*, en concret el articles 14 i 18 que feien referència a la lliure residència dels espanyols i al límit de setanta dues hores perquè un detingut passés a disposició judicial⁵⁸. El 1957 es va regular el batxillerat laboral.

5- Desenvolupament i Institucionalització (1962-1969). Després del pla d'estabilització, són els anys del *desarrollismo*, que donen com a resultat un creixement econòmic molt important⁵⁹ acompanyat de migracions, tant internes del camp a les ciutats, com a l'estranger, i de l'eclosió del turisme com a sector econòmic primordial⁶⁰. Amb un enfoc orientat a assegurar el post-franquisme, es completa l'aparell institucional del règim amb la *Ley Orgánica del Estado*, aprovada en referèndum el 1966 amb una votació afirmativa del 95,84% dels votants⁶¹, i la posterior designació el 1969 de Juan Carlos de Borbón com a futur successor del general Franco a títol de rei⁶². Espanya reconeix la independència a Guinea Equatorial (1968)⁶³ i cedeix el territori d'Ifni al Marroc (1969)⁶⁴, zones considerades fins al moment com a part del territori nacional. Al final d'aquesta etapa es va començar a donar la “*acentuación definitiva del desfase entre desarrollo económico y desarrollo político: el primero, que vislumbra su ya próxima gran crisis, convive con el estancamiento y constante aplazamiento del segundo*”⁶⁵.

⁵⁶ Veure: UCELAY DA CAL, E. et al. *La paz simulada: una historia de la guerra fría, 1941-1991*, Alianza, 1998

⁵⁷ RAGUER, H. *Joan XXIII i el seu Concili*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003.

⁵⁸ La Vanguardia, 11 Febrer 1956, Pàg. 4.

⁵⁹ CÁRDENAS, L. *Salarios y crecimiento durante el desarrollo franquista*. Asociación española de historia económica, 2019. Pàg. 7. La taxa de creixement del PIB entre el 61 i el 75 va ser del 7,1%, mentre que entre el 57 i el 60 havia estat de zero; el creixement del salari per persona ocupada va ser respectivament del 7,0% vs. el 2,1%.

⁶⁰ PACK, S.D. *La Invasión pacífica: los turistas y la España de Franco*. Madrid: Turner, 2009.

⁶¹ Agencia EFE: 14 desembre 1966. <https://efs.efeservicios.com/foto/madrid-diciembre-1966-participacion-popular-referendum-convocado-jefe-estado-francisco-franco/8000434529>. Consultat el 1-4-2021 17:06.

⁶² Riquer, B. *La dictadura...*, Pag. 505-509.

⁶³ NERÍN, G. *Guinea Equatorial, història en blanc i negre : dones negres i homes blancs a la Guinea Equatorial, 1843-1968*. Barcelona: Empúries, 1998.

⁶⁴ PASTRANA PIÑERO, J. *La Guerra de Ifni-Sáhara y la lucha por el poder en Marruecos*. Barcelona: Universitat Pompeu Fabra. Tesis doctoral, direcció de Josep Pich i Mitjana, 2013.

⁶⁵ DIAZ, E. *Op. Cit.* Pàg. 159.

Internacionalment són anys convulsos, amb la crisi dels míssils a Cuba (1962)⁶⁶, l'assassinat als Estats Units del President Kennedy (1963)⁶⁷, del seu germà Robert i de Martin Luther King (ambdós el 1968)⁶⁸; la destitució de Jrushev a l'URSS (1964)⁶⁹, la revolució cultural a Xina (1966)⁷⁰, la guerra dels sis dies entre Israel i els països àrabs (1967)⁷¹, la Primavera de Praga i el Maig del 68 a París⁷², sense oblidar que van ser els anys de màxima conflictivitat a la guerra del Vietnam⁷³.

L'església catòlica viu una etapa de gran transformació doctrinal amb la celebració del Concili Vaticà II (1962-65)⁷⁴ que va optar pel conegut com "aggiornamento", és a dir per una adaptació als temps moderns, a la societat i als seus problemes: "*Lo que ha caracterizado al Vaticano II ha sido la carga de renovación, el ansia de búsqueda, la disponibilidad para enfrentarse con la historia, la atención fraterna hacia todos los Hombres*"⁷⁵. Aquest nou posicionament general va ser el germen del progressiu allunyament a tres bandes entre les estructures del règim, els cristians de base i la jerarquia catòlica, que s'evidenciarà en la fase final del franquisme. Un exemple van ser les declaracions de l'Abat de Montserrat Mn. Escarré que el van obligar a abandonar Espanya el 1965⁷⁶; en un altra sentit es pot interpretar el nomenament de Mn. Marcelo González com a bisbe de Barcelona el 1967, fet que va donar lloc a la campanya "volem bisbes catalans"⁷⁷.

⁶⁶ ARON, Raymond. *La guerra fría y la crisis de los misiles en Cuba* Política Exterior. Nº 3. 1987.

⁶⁷ RORABAUGH, W.J. *Kennedy y el sueño de los sesenta*. Barcelona: Ediciones Paidós Ibérica, 2005. HUGH, Sidey. *John F. Kennedy, presidente*. Barcelona: Planeta De Agostini, 1995.

⁶⁸ RIOS, Patricia de los. *Los movimientos sociales de los años sesentas en Estados Unidos: un legado contradictorio*. Sociológica, vol. 13, núm. 38, septiembre-diciembre, 1998. Universidad Autónoma Metropolitana México. Pàg. 15-21.

⁶⁹ HOBBSAWM, Eric. *Ob. Cit.*

⁷⁰ CHANG, Jung i HALLIDAY, Jon. *Mao, la historia desconocida*. Taurus, 2006. Pàg. 615-627

⁷¹ BOWEN, Jeremy. *Seis días de guerra : el conflicto de 1967 y la configuración de Oriente Medio*. Barcelona: Editorial Paidós. 2007.

⁷² RICHARD Vinen. *1968. El año en que el mundo pudo cambiar*. Barcelona: Crítica, 2018.

⁷³ HASTINGS, M. *La Guerra de Vietnam: una tragedia épica, 1945-1975*. Barcelona: Crítica, 2019. HOBBSAWN, Op. Cit. Pàg. 220-224, 245-248 i 449-450.

⁷⁴ MOULINET, D. *El Concili Vaticà II : història, síntesi, recepció*. Barcelona: Claret, 2004.

⁷⁵ ALBERIGO, Giuseppe. *Breve historia del Concilio Vaticano II (1959-1965)*. Ediciones Sígueme, 2015. Pàg. 15.

⁷⁶ CARRERAS, T (coord.). *L'Abat Escarré i les declaracions a "Le Monde*. Ajuntament de Barcelona: Associació de Periodistes Europeus de Catalunya, 2013.

⁷⁷ CARRERAS DE NADAL, JR. *Cinc cartes de bisbes en resposta al "Missatge a l'Episcopat Catòlic Mundial" durant la campanya "Volem bisbes catalans" (1966)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1992.

Del 1962 al 69 va ser Ministre d'Educació Lora Tamayo, que va començar a aplicar canvis orientats al model tecnocràtic necessari per la nova situació econòmica: va ampliar l'escolaritat obligatòria fins els catorze anys⁷⁸ i va impulsar campanyes contra l'analfabetisme i d'escoles per adults; val a dir que *“el éxito de la campaña fue rotundo, durante los cinco primeros años, se consiguió reducir la tasa de analfabetismo, de la población mayor de diez años, de un 16% en 1960, a un 8,8% en 1970”*⁷⁹; també va unificar l'ensenyament secundari el 1967, donant fi a la separació entre el batxillerat “normal” i els especials.

En aquest període *“estamos lejos del modelo totalitario de los primeros años del régimen y del nacionalcatolicismo. Comienza también una etapa de distanciamiento de la Iglesia respecto del régimen que sólo en la década de los años setenta se trocaría en hostilidad más o menos encubierta”*⁸⁰. Precisament, dins de l'evolució dels sectors educatius menys oficialistes, assenyalar que el 1965 es crea l'associació de mestres *Rosa Sensat*⁸¹, impulsada per grups que creien necessària la renovació pedagògica, i on van participar també sectors progressistes catòlics. També *“sorgiren un bon grapat d'escoles que eren una alternativa a una ‘escuela nacional’ molt degradada després de la repressió i a una escola confessional que també havia renunciat les fites de renovació”*⁸².

6- Crisi i agonia del règim (1970-1975). L'últim quinquenni va ser de tensió interna entre els franquistes continuistes (*“el bunker”*) i els que optaven per fer certs canvis per garantir la continuïtat (*“los aperturistas”*), mentre que l'oposició democràtica anava agafant força (Comissions Obreres, Assemblea de Catalunya). Sorgeix l'activitat terrorista especialment amb ETA, que va tenir la capacitat d'atemptar i matar el Vicepresident del Govern, l'almirall Carrero Blanco, que era l'esperança de continuïtat del Règim un cop mort Franco. La fi del franquisme va ser sagnant, amb les execucions de Puig Antich (1973) i de cinc membres d'ETA i del FRAP l'octubre de 1975, pocs dies abans de caure malalt el dictador i morir el

⁷⁸ Boletín Oficial del Estado, 4 de Mayo 1964, Pàg. 5696. LEY 27/1964, de 29 de abril, sobre ampliación del periodo de escolaridad obligatoria hasta los catorce años.

⁷⁹ Citat per Soraya Cruz Sayavera, *Ob. Cit.* Pàg. 53.

⁸⁰ PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 330.

⁸¹ Veure: *50 anys de Rosa Sensat: 1965-2015*. Número monogràfic de la revista *Perspectiva Escolar*, 2018.

⁸² GONZÁLEZ AGÀPITO, J. *La renovació ...* 1998. Pàg. 146.

20 de novembre enmig d'una retirada massiva d'ambaixadors i el conflicte amb el Marroc sobre el Sàhara Occidental⁸³.

La crisi del petroli el 1973, com a conseqüència de la guerra del Yom Kipur, va significar el final de l'etapa de creixement econòmic; la decrepitud del Caudillo i la conseqüent debilitat política del Règim va enrederir la presa de decisions econòmiques fins als Pactes de la Moncloa de l'octubre de 1977, signats després de les primers eleccions democràtiques de Juny del mateix any⁸⁴.

Quant a les relacions internacionals cal destacar la incidència de la revolució dels clavells a Portugal (1974), doncs la proximitat geogràfica, cultural i històrica amb la dictadura d'Antonio de Oliveira Salazar, va fer que s'accentuessin les prevencions dels elements més conservadors davant d'una possible influència cap a Espanya. Un altre símptoma de la debilitat final del franquisme va ser la cessió del Sàhara al Marroc, després de l'amenaça d'invasió mitjançant la "marxa verda"⁸⁵ per mitjà de la signatura d'un Acord Tripartit signat a Madrid entre Espanya, Marroc i Mauritània, signat el 14 de novembre de 1975, mentre estava agonitzant el dictador⁸⁶. Després dels afusellaments de setembre de 1975, es va produir un aïllament temporal del règim per part de bona part de la comunitat internacional, que va ser superat amb la mort del general i l'adveniment de la monarquia.

Les relacions entre l'Església i el Règim van ser tenses en aquests anys, tant pel posicionament de Pau VI⁸⁷, com per l'arribada a la cúpula de la Conferència Episcopal Espanyola del cardenal Tarancón⁸⁸ amb el recolzament de la majoria de bisbes, i les actuacions socials i polítiques de moltes organitzacions cristianes; segons un diagnòstic de la Direcció General de Seguridad: "*el catolicismo mostraba signos de división en torno a tres problemas: el clero separatista; la lucha interna entre sacerdotes conservadores y sacerdotes avanzados; y la actitud de cierta parte*

⁸³ Veure: CASALS, X. *La Transición española: el voto ignorado de las armas*. Barcelona: Pasado & Presente, 2016. Pàg. 162-163.

⁸⁴ Veure: SÒRIA, F i FERRER, J. (coord.). *30 años de los Pactos de la Moncloa*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch, 2008.

⁸⁵ Veure: BÁRBULO, T. *La Historia prohibida del Sáhara español: las claves del conflicto que condiciona las relaciones entre España y el Magreb*. Barcelona: Ediciones Península, 2017.

⁸⁶ Text de l'Acord Tripartit disponible en :

http://publicaciones.sodepaz.org/images/uploads/documents/revista006/04_acuerdo.pdf

⁸⁷ Veure: LABOA, JM. *Pablo VI, España y el Concilio Vaticano II*. Boadilla del Monte (Madrid): PPC, 2017.

⁸⁸ LÓPEZ VILLAVARDE, Angel L. "*La transición religiosa o eclesial en España*". A: ORTIZ HERAS, Manuel (coord.): *Culturas políticas del nacionalismo español. Del Franquismo a la Transición*. Los Libros de la Catarata, 2009.

del clero frente a las altas jerarquías eclesiásticas”⁸⁹. L'intent d'extradició del bisbe Añoveros (1974) com a conseqüència d'una homilia, contrarestat amb l'amenaça per part del Vaticà d'excomunió del govern⁹⁰, va ser l'episodi més paradigmàtic del canvi de relacions entre els franquisme i el Vaticà. El 1971, Narcís Jubany va ser designat com bisbe de Barcelona⁹¹.

Precisament el 1971 es produeix el primer intent formal de demanar perdó per part de l'església catòlica per la seva actuació durant la Guerra Civil. Va ser en el curs de la primera *Asamblea Conjunta de Obispos y Sacerdotes*, on es va proposar un text on es demana el “*perdón porque nosotros no supimos a su tiempo ser verdaderos ministros de reconciliación en el seno de nuestro pueblo, dividido por una guerra entre hermanos*”⁹²; el text va obtenir la majoria simple de vots, però no la majoria qualificada necessària per a ser oficialment aprovat. Com a culminació d'un procés de progressiva desafecció respecte al Règim que durant els anys seixanta s'havia iniciat en sectors seglars i accelerat després del Concili, en els anys setanta “*en la Iglesia española se planteó una verdadera batalla entre dos sectores política y eclesialmente bien definidos: conciliares y anticonciliares; y, paralelamente, disidentes antifranquistas y franquistas. La batalla se libró en el seno de la Conferencia Episcopal Española, en cada diócesis, en cada orden religiosa, en cada parroquia*”⁹³.

El 1970, es publicà el *Libro Blanco* sobre l'estat de l'educació on “*se constataba el insuficiente presupuesto público dedicado al conjunto de la enseñanza, menos del 2% del PIB, mientras la media de los países de la OCDE era del 5%*”⁹⁴, alhora que “*contenía una de las más severas críticas que pudieran hacerse sobre las deficiencias de un sistema educativo totalmente obsoleto y desfasado en relación con las demandas y necesidades de una sociedad industrial*”⁹⁵. Després de la citada publicació, el mateix any es va aprovar la *Ley General de Educación* per part del

⁸⁹ Citat per CASANOVA, J. en *Iglesia católica, Estado y conflictos sociales y culturales en la historia de España del siglo XX*, 2014.

⁹⁰ FUSI, P. *Op. Cit.* Pàg. 217.

⁹¹ Veure: VIÑAS CIRERA, J. *L'Església en transició (1971-1980). De la Transició de l'Església a la Transició política. El paper de la jerarquia catalana*”. Universitat Autònoma de Barcelona. Tesis doctoral. 2013. <http://hdl.handle.net/10803/133352>

⁹² Citat per CASANOVA, J. *La iglesia de ...* Pàg. 291.

⁹³ MONTERO, F. *Ob. Cit.* Pàg. 263.

⁹⁴ RIQUER, B. *Ob. cit.* Pàg. 332.

⁹⁵ VIÑAO, E. *La educación...* Pàg. 29.

Ministre Villar-Palasi, que va significar una reforma educativa en profunditat doncs va declarar l'ensenyament secundari com gratuït i va establir una estructura educativa no universitària dividida en quatre etapes: l'educació pre-escolar dels dos als cinc anys que, com altres aspectes contemplats per la llei -com la possibilitat d'estudiar el català- l'extensió i la gratuïtat, no va tenir implantació material durant l'època franquista; l'etapa obligatòria de l'EGB (*Educación General Básica*) dels sis als catorze; el BUP (*Bachillerato Unificado y Polivalente*) i la FP (*Formación Profesional*). Va ser una llei ambiciosa que va estar en vigor fins el 1990, però amb dificultats per la seva implantació efectiva, no només pressupostàries sinó també per la manca de formació dels professors: “*la reforma resultó ser una gran innovación educativa para la que ningún sector educativo estaba preparado [...] Se crearon en cada Universidad los Institutos de Ciencias de la Educación*”⁹⁶. En relació a com podia impactar a les escoles religioses, “*la Iglesia la mira con recelo por estimarla atentativa al derecho de los padres y como peligrosa para el amplio sector de la enseñanza en manos de las instituciones de la Iglesia*”⁹⁷, en conseqüència l'Episcopat va manifestar la seva posició de “*renunciar a los privilegios eclesiásticos, pero distinguiendo entre privilegio y derecho. Son privilegios el del fuero, el de presentación; no es privilegio, sino derecho, la ayuda económica a la Iglesia, el poder impartir enseñanzas de cualquier grado o impartir enseñanza religiosa en los centros escolares*”⁹⁸; dit d'un altre manera, va continuar reivindicant el que consideraven dret propi a establir escoles catòliques en qualsevol nivell educatiu.

2.2. Nacionalcatolicisme.

Dins de la voluntat d'introduir el context conceptual al nostre treball, dedicarem aquest apartat la noció de nacionalcatolicisme, que és una etiqueta que es sol associar preferentment al règim franquista i que cal concretar a què ens referim.

⁹⁶ PÁRRAGA PAVÓN, C. “Educación durante el franquismo”. *Temas para la enseñanza*. Núm. 11. 2010. Pàg. 13 i 14.

⁹⁷ FERNANDEZ DE CASTRO, Ignacio. *Reforma educativa y desarrollo capitalista*. Madrid: Ed. Cuadernos para el dialogo, 1973. Pàg. 109. Citat a: PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 366.

⁹⁸ CONFERENCIA EPISCOPAL ESPAÑOLA. “La iglesia y la comunidad política”. Gener 1973. Citat per GÓMEZ PÉREZ, R. “*El franquismo y la Iglesia*”. Madrid: Ediciones Rialp, 1986, Pàg. 173.

Martínez Vilches afirma que va ser una *Teologia política*⁹⁹ que va tenir orígens anteriors a la guerra civil, amb arrels al començament de la modernitat i especialment en el període de construcció nacional associat a l'Estat liberal¹⁰⁰ i que es va donar amb altres formes en diversos països: Portugal, Polònia i Croàcia. Per tant: “constituïa un corrent ideològic que venia de lluny [...] que va créixer, però no va néixer durant o després de la ‘Cruzada’ [...] va aconseguir la seva plena realització històrica únicament en els postulats del ‘Movimiento’ i en les institucions del règim franquista”¹⁰¹.

Entenem com a nacionalcatolicisme la ideologia que va caracteritzar al règim polític vencedor en la Guerra Civil i que estava basada en¹⁰²:

- Els conceptes indissociables de pàtria espanyola i catolicisme, als que unien els de l'exèrcit i l'Església.
- La legitimació religiosa de la *Jefatura* de l'Estat.
- La subordinació de l'Església a l'Estat, a canvi de que aquesta pogués controlar la moral i l'ensenyament.
- Impregnació dels dogmes catòlics sobre els continguts acadèmics.
- Concepció moral de la pàtria, entesa com un destí comú amb els ciutadans al seu servei.
- El conservadorisme com a defensa de l'ordre social i jeràrquic, amb obediència submissa a l'autoritat.
- Tradicionalisme com a protecció davant de la modernitat, la secularització i els corrents democràtics.
- Cert caràcter messiànic de la nació, com a poble escollit per Déu: “*Más que pueblo alguno de la tierra ha sido España creada, como Israel en otros tiempos, por la mano amorosa de Dios*”¹⁰³.

⁹⁹ MARTÍNEZ VILCHES, David. *Reseña bibliográfica de El nacionalcatolicismo: discurso y práctica*. Cuadernos de Historia Contemporánea, Núm. 42, 2020 Pàg. 211-212

¹⁰⁰ Veure BURRIEZA SÁNCHEZ, J. *El nacionalcatolicismo: discurso y práctica*. Madrid: Cátedra, 2019. Pàg. 452.

¹⁰¹ PIÑOL, Josep M. *El nacionalcatolicisme a Catalunya i la resistència (1926-1966)*. Barcelona: Edicions 62, 1993. Pàg. 86 i 87.

¹⁰² Per elaborar aquestes característiques ens hem recolzat, a més dels altres articles que es citen, en PÉREZ-AGOTE. A: *Sociología histórica del nacionalcatolicismo español*. Historia Contemporánea, N° 26, 2003. Pàg. 207-237.

¹⁰³ Cardenal GOMÀ. Citat per CUENCA TORIBIO, José Manuel, *Nacionalismo, Franquismo y Nacionalcatolicismo*. Madrid, Editorial Actas, 2008. Pàg. 33.

Sobre Isidre Gomà: DIONISIO VIVAS, Miguel Ángel. *El cardenal Isidro Gomá y la Iglesia española en los años treinta*. Tesis doctoral, Universidad Autónoma de Madrid. 2010.

- Construcció de l'anti-Espanya, que associaven amb els republicans, els marxistes, els separatistes i els maçons.
- La cultura totalitària que implicava la submissió de l'individu a l'Estat, amb obediència a les instruccions de les autoritats.
- L'anhel de retorn a un temps antic -imperial- recordat com de plenitud nacional; el passat idealitzat es converteix en la utopia d'un futur suposadament ideal.

Els citats conceptes i valors: *“eran los principios ideológicos que debía transmitir el sistema educativo en todos sus niveles, pero muy en especial en la enseñanza primaria y media, cuando se estaba moldeando el carácter y la voluntad de los jóvenes”*¹⁰⁴. Per tant es va tractar d'una ideologia aplicada materialment, en especial en l'espai escolar.

En el nacional catolicisme, que *“representa la versión ideológica de los intereses de la derecha vencedora”*¹⁰⁵, es dona una contraposició entre uns valors afirmats: - *“autoridad, autoritarismo, caudillaje, servicio, disciplina, violencia, ‘deberes frente a derechos’, ‘valores religiosos y militares’: mitad monje, mitad soldado”*¹⁰⁶- i uns contravalors negats -*“libertad, igualdad, democracia, derechos del hombre, revolución, y curiosamente, burguesía, capitalismo, liberalismo, y sus portadores, imágenes y símbolos: la masa, el caos, judaísmo, masonería, el oriente rojo”*¹⁰⁷- que s'enfronten dialèctica i militarment en la Guerra Civil, que *“adquiere así su pleno sentido de acto histórico decisivo, de Cruzada Salvadora, de choque de civilizaciones, de lucha apocalíptica entre el Bien y el Mal”*¹⁰⁸.

Com a mostra de l'associació entre religió catòlica i pàtria espanyola mostrem el següent text, escrit el 1942:

“En la nación española y en su historia, la religión católica no constituye un accidente, sino el elemento fundamental de su esencia misma [...] El catolicismo empero es consubstancial con la definición misma, con

¹⁰⁴ MORENTE VALERO, F. *La enseñanza ...* Pàg. 66.

Veure també: BARREIRO RODRIGUEZ, Herminio. *Nacionalcatolicismo y educación en la España de postguerra*. Ediciones Universidad de Salamanca. Historia de la Educación, Vol. 14 (1995): Vol. 15 (1996), Páginas 417-432.

¹⁰⁵ PUELLES BENÍTEZ, M. Op. Cit. Pàg. 301

¹⁰⁶ CÁMARA VILLAR, G. *Nacionalcatolicismo y escuela. La socialización política del franquismo (1936-1951)*. Jaén: Editorial Hesperia, 1984. Pàg. 45.

¹⁰⁷ *Ibíd.*, Pàg. 45.

¹⁰⁸ *Ibíd.*, Pàg. 45.

la idea misma de la hispanidad [...] La unidad católica de España no es empero un hecho en la historia de España, sino la definición misma, la idea de la hispanidad, la esencia de la historia española [...] El caballero español encontraba al infiel dentro de casa; bastábale ser buen español para ser buen cristiano; o, inversamente, ser buen cristiano para ser buen español [...] en Francia la religión no es consubstancial con la nacionalidad, se puede ser francés, buen francés, y no ser católico. En España, en cambio, la religión católica constituye la razón de ser de una nacionalidad [...] El sentido profundo de la historia de España es la consubstancialidad entre la patria y la religión. O sea, que para los españoles no hay diferencia, no hay dualidad entre la patria y la religión. Servir a Dios es servir a España; servir a España es servir a Dios”¹⁰⁹.

Sense voler entrar en el debat de com cal caracteritzar al règim franquista -ens referim a la polèmica acadèmica i política iniciada per Juan José Linz el 1964 sobre com s’ha de definir al règim franquista, si com autoritari o com a totalitari¹¹⁰- sí que podem precisar que aquesta característica del fort component religiós i conservador, conjuntament amb la seva aversió a la modernitat, allunyà al franquisme del nazisme i el feixisme italià¹¹¹: “*el factor tradicionalista de la ideología franquista que le hace retomar del pasado sus ideales más definitorios, frente al principio del ‘Orden nuevo’, la aleja de los regímenes fascistas clásicos más preocupados por crear un ‘Estado nuevo’ y un ‘hombre nuevo’ que en reimplantar razones y principios del pasado*”¹¹². El component d’autoritat forta sota un comandament únic formava part del nucli del règim franquista, del “nou” Estat sorgit de la victòria en la Guerra Civil: “*Es necesario que en toda nación haya un orden, una disciplina,*

¹⁰⁹ GARCIA MORENTE, Manuel. *Ideas para una filosofía de la historia de España. Discurso pronunciado en la inauguración del curso académico 1942-43*. Ministerio de Educación y Formación Profesional. Pàg. 68-71 i 87.

¹¹⁰ LINZ, Juan José. *Una interpretación de los regímenes autoritarios*. Papers: Revista de Sociología Núm. 8, 1978. Pàg. 11-26. També SÁNCHEZ RECIO, G: *En torno a la dictadura franquista*. Hispania Nova, Revista de Historia Contemporánea, 2015. Pàg. 2 a 8.

¹¹¹ Veure: GRIFFIN, R. *Fascismo: una introducción a los estudios comparados sobre el fascismo*. Madrid: Alianza Editorial, 2019. També: GALLEGU, Ferran. *El evangelio fascista. La formación de la cultura política del franquismo (1930-1950)*. Barcelona: Editorial Crítica, 2014.

¹¹² LLERA, L. “*España actual: El régimen de Franco (1939-1975)*”. Historia de España, Vol. 13-2: Madrid: Editorial Gredos, 1994. Citat per ASCUNCE ARRIETA, J. *Sociología Cultural Del Franquismo (1936-1975)*. Tesis Doctoral. Universidad Complutense, 2014, Pàg. 149.

una ley; uno que mande y otros que obedezcan. Entonces la nación se convierte en Estado. Estado es la nación jerarquizada para el cumplimiento del derecho”¹¹³.

Com en tota ideologia dictatorial, la seva implantació va requerir d'un aparell de transmissió i propaganda per aconseguir ser l'hegemònica i dominant durant quaranta anys: els mitjans de comunicació subjectats de forma fèrria, la vigilància sobre els treballadors per mitjà del sindicat vertical, el control moral polític i religiós sobre totes les etapes de l'ensenyament exercides per l'Església i la Falange¹¹⁴, actuaven sobre la població amb missatges maniqueïstes, donats de forma reiterativa i múltiple, el que feia difícil el pensament individual diferenciat. En el franquisme “*toda su cultura se redujo a una serie de ideas machaconamente repetidas, que hizo que en la reiteración se fundamentara la razón y la verdad de su ideología*”¹¹⁵.

El XXXV Congrés Eucarístic Internacional celebrat a Barcelona a finals de Maig de 1952, va ser un acte culminant de l'època nacional-catòlica que va precedir a la signatura del Concordat; el Papa Pius XII “*matizaba que se le había concedido a España 'por su catolicismo fiel, profundo y apostólico'*”¹¹⁶. El Règim, de forma conjunta l'Estat amb l'Església, va promoure una important mobilització ciutadana per a garantir el seu èxit i també per a recollir fons per la via d'aconseguir que la gent es treies el carnet de Congressista, que tenia diferents rangs, costos i privilegis associats, com es pot veure en la imatge 2.1.

El canvi que va significar l'arribada al pontificat del Joan XXIII i el Concili Vaticà II va significar un sotrac en el nacionalcatolicisme imperant. En efecte: “*aquells anys del Concili foren decisius per l'alliberament progressiu del cristianisme a Catalunya i arreu d'Espanya de la hipoteca nacional-catòlica [...] les orientacions de caràcter renovador que havien portat cap el Concili i havien estat considerades, a grans trets, com heterodoxes pel nostre catolicisme oficial*”¹¹⁷; de fet, durant les sessions conciliars el paper de bona part dels bisbes espanyols va seguir responnent a un posicionament retrògrad donat que “*muchos de*

¹¹³ Sense autor *Así quiero ser. El niño del nuevo Estado*. Hijos de Santiago Rodríguez. 1944. Citat per CÁMARA VILLAR. *Nacionalcatolicisme....* Pàg. 307.

¹¹⁴ SÁNCHEZ RECIO, G, *Sobre todos Franco: coalición reaccionaria y grupos políticos en el franquism*”. Barcelona: Flor del Viento, 2008.

¹¹⁵ ASCUNCE ARRIETA, J. *Sociología ...* Pàg. 138.

¹¹⁶ BURRIEZA, L. Op. Cit. Pàg. 281.

¹¹⁷ PIÑOL, J.M: Op. Cit. Pàg. 184

los obispos españoles confundían el Régimen con España y les parecía que defender al Régimen era defender a España y criticarle era criticar a España”¹¹⁸.

Imatge 2.1: Revers del butlletí d’inscripció al Congrés Eucarístic.

TÍTULOS DE CONGRESISTA	
CATEGORÍAS DE CONGRESISTA INDIVIDUAL	
J)	INFANTIL, donativo de CINCO PESETAS, incluida medalla y carnet de Congreso. Solamente podrán adquirirlo los colegiales.
I)	POPULAR, donativo de QUINCE PESETAS, incluida medalla y carnet de Congreso. Sitio especial en los actos públicos. Reservado preferentemente para obreros.
H)	NUMERARIO, donativo de CINCUENTA PESETAS, incluida medalla y carnet de Congreso. Sitio especial en los actos públicos. Reducción en los billetes de ferrocarril.
G)	COOPERADOR, donativo de CIEN PESETAS, incluida medalla y carnet de Congreso. Sitio reservado en los actos públicos y rebaja en las entradas y localidades de los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas de ferrocarril, pases-abono de tranvías, metros y autobuses, entrada a museos, etc.
F)	COLABORADOR, donativo de TRESCIENTAS PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso y Diploma. Sitio reservado en los actos públicos y rebaja en las entradas y localidades de los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría anterior.
E)	PROTECTOR, donativo de QUINIENTAS PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso, Diploma y Medalla. Sitio reservado en los actos públicos y rebaja en las entradas y localidades de los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría G.
D)	MERITO, donativo de MIL PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso, Diploma, Medalla y Memoria del Congreso. Sitio reservado en los actos públicos y rebaja en las entradas y localidades de los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría G.
C)	PATROCINADOR, donativo de CINCO MIL PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso, Diploma, Medalla y Memoria del Congreso. Sitio reservado en los actos públicos y 3 localidades en los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría G.
B)	PATROCINADOR INSIGNE, donativo de VEINTICINCO MIL PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso, Diploma, Medalla y Memoria del Congreso. Sitio reservado en los actos públicos y 5 localidades preferentes en los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría G.
A)	CONGRESISTAS DE HONOR, donativo de CINCUENTA MIL PESETAS, incluida medalla, carnet de Congreso, Diploma, Medalla y Memoria del Congreso. Sitio reservado en los actos públicos y 8 localidades preferentes en los actos de pago. Se les entregará cupones para las rebajas como en la categoría G.

Font: Arxiu propi de l'autor.

El nacionalcatolicisme com ideologia dominant entrà en crisi per la progressiva actitud crítica dels catòlics que seguien les noves orientacions doctrinals formulades al Concili., la qual cosa no va impedir actituds resistencials de bona part de la jerarquia i el manteniment de la influència política dels sectors catòlics associats a l'Opus Dei.

Per últim, transcrivim a continuació els valors axiològics de l'escola nacional-catòlica segons Enrique Gervilla, doncs queden reflectits molts dels conceptes que hem esmentat, que van formar part dels criteris formatius i que ens trobarem al llarg del treball:

“Fuerza de la religión.

Patria: unidad en la uniformidad .

¹¹⁸ MARTIN DESCALZO, José Luís. “Tarancón, el cardenal del cambio”, Madrid, 1985, pp. 108-109. Citat per SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José: *La jerarquía eclesiástica y el Estado franquista: las prestaciones mutuas*. Revista Ayer, Núm. 33: 1999. Pag. 186.

Monismo moral.
Sobrevaloración de la autoridad jerárquica.
Sobrevaloración de la autoridad político-militar.
Intolerancia religiosa como valor.
Separación de sexos.
Obligatoriedad de la Enseñanza Religiosa.
Memorismo.
Autoritarismo del profesor, obediencia.
Prácticas religiosas en la escuela.
Confesionalidad del Estado/escuela.
Censura escolar.
*Estrecha vinculación escuela-parroquia.”*¹¹⁹.

2.3. Història del Col·legi Claret de Barcelona.

En consonància amb el nom de la congregació religiosa propietària del col·legi -Missioners Fills del Cor de Maria- el seu nom oficial va ser *Colegio del Corazón de María* fins el curs 1975-76, quan va canviar a *Colegio Claret*, adoptant concisament el nom del seu fundador, i també la denominació popular amb que era conegut.

L'aproximació a la seva història comença el 1854 quan, com a resultat de les últimes voluntats de la Sra. Joaquina Castanyer, els seus hereus van comprar uns terrenys (veure ubicació concreta en la Imatge 2.2) per a edificar un convent en l'extrem sud-est de la vila de Gràcia, en una zona encara no urbanitzada¹²⁰. Recordem que Gràcia era aleshores un municipi independent de Barcelona¹²¹, on no s'havia aprovat encara la urbanització de l'eixample.

El 1857, donat que s'havien acabat els fons inicials, el Bisbe de Barcelona va demanar al Pare Claret que la comunitat claretiana ajudés a acabar l'edifici i es fes càrrec del nou convent; en Claret, que era en aquell temps confessor de la reina Isabel II, va aconseguir una donació de "6.000 duros" per part de la Baronesa de

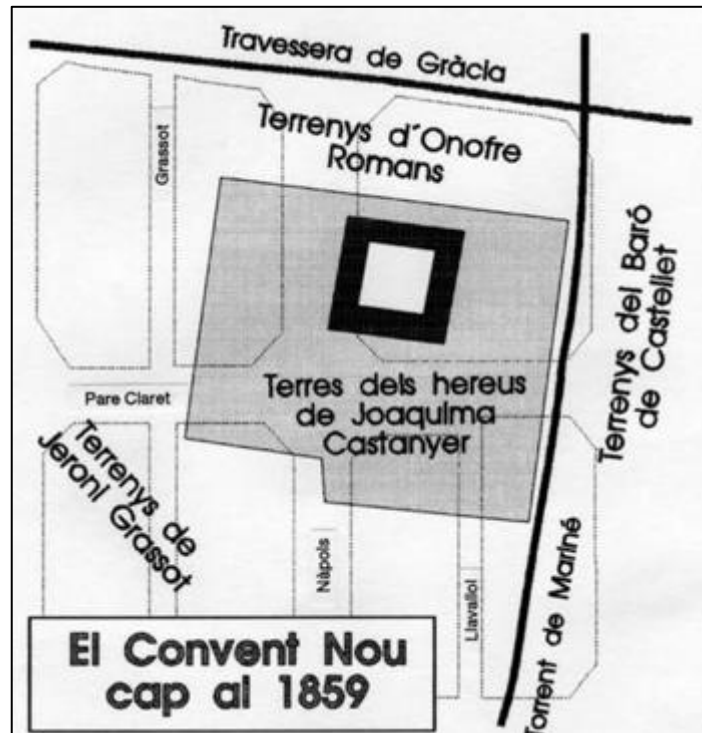
¹¹⁹ GERVILLA CASTILLO, E. *La escuela del nacionalcatolicismo. Cercanía cronológica y distanciamiento axiológico*. Bordón. Revista de Pedagogía, Núm. 58, 2006, Pàg. 548.

¹²⁰ En l'apartat 5.2. farem una aproximació a la història de l'evolució del barri que envolta al Col·legi.

¹²¹ Sobre l'agregació dels municipis limítrofes a Barcelona el 1897, veure: *Ajuntament de Barcelona: Centenari de les agregacions del 1897 a la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 1997. També: AJUNTAMENT DE BARCELONA. *El gran salt endavant de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona: Barcelona Metròpolis Mediterrània. Quadern Central Núm. 35. sense data.

Rocafort, amb la que es va aconseguir posar en marxa “el convent nou” el 1860; la imatge 2.3. ens mostra l’edifici un cop acabat.

Imatge 2.2: Terrenys per fer un nou convent.

Font: Documentació arxiu Claret.

Imatge 2.3: El convent nou el 1860.

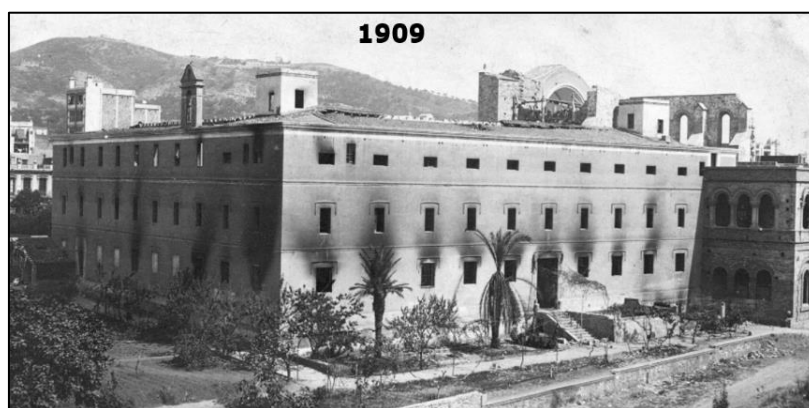
Font: Documentació arxiu Claret

L’inici de l’activitat escolar està fixada el 1871. A principis del segle XX, el 1906 el nombre d’alumnes era de dos-cents trenta, però experimentà un creixement a partir de 1920 que va portar a tenir el 1935 un total de set-cents escolars; aquest nombre aproximat va ser el mateix amb que es van reprendre les activitats lectives el 1939, després de la Guerra Civil. Al menys des de 1890 el col·legi va tenir classes

de grau elemental i des de 1927 també de grau superior, així com d'ensenyament de pràctiques comercials. L'increment de la demanda associada a la progressiva urbanització i creixement de l'entorn va portar a successives ampliacions de les instal·lacions escolars: el 1927 es bastí un nou edifici de tres plantes exclusivament dedicat a funcions educatives en la façana del carrer P. Claret, des del Santuari -que havia estat inaugurat el 13 de juny de 1913- fins el carrer Sicília; el 1929 es completa l'ala del citat carrer Sicília. Després de la Guerra Civil es van tenir que reconstruir les instal·lacions escolars i religioses sobre l'estructura existent, fins que finalment el 1958 es va fer una ampliació a cinc plantes en tot el col·legi i la construcció de una torre de nova planta a l'extrem del carrer Sicília.

Als annals escolars¹²² s'esmenten onades successives de persecucions religioses que van causar un primer tancament del Col·legi el 1873, amb la primera república; a part d'un esment en un opuscle de barri¹²³ no hem trobat confirmació d'aquet fet, encara que sí de la dissolució dels claretians com a ordre constituïda després de 1837, que era la data que fixava el decret de dissolució d'ordres religioses de 18 d'octubre de 1868. En cas d'haver sofert el Convent els dany citats en el document escolar, podria estar relacionat amb el fet que el Pare Claret hagués estat el Confessor de la Reina. Els desperfectes més greus en les instal·lacions religioses i acadèmiques es van produir el 1909, durant la revolució de juliol de 1909 també coneguda com a *Setmana Tràgica*¹²⁴, i el juliol del 1936.

Imatge 2.4.: Fotos *Setmana Tràgica 1909* i aixecament militar 1936.

¹²² Sense autor. *Colegios de primera enseñanza ampliada. Barcelona (1895-1945)*. Fons del Col·legi Claret. Pàg. 1.

¹²³ ESTEVE PUNTÍ, JM. *Camp d'en Grassot, origen i formació d'un barri*. Barcelona: Associació de veïns del Camp d'en Grassot. 1993.

¹²⁴ PICH MITJANA, J i MARTÍNEZ FIOL, D. *La Revolución de julio de 1909: un intento fallido de regenerar España*. Granada: Editorial Comares. 2019.

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

De fet, fins l'Octubre de 1941 no es va reobrir al culte el santuari un cop finalitzades les obres de reconstrucció de l'església. A l'annex 2.1. hem inclòs un tríptic de 1941 on s'expliquen els fets de 1936 i les tasques de rehabilitació del santuari.

2.4. Aproximació biogràfica a Sant Antoni Mª Claret.

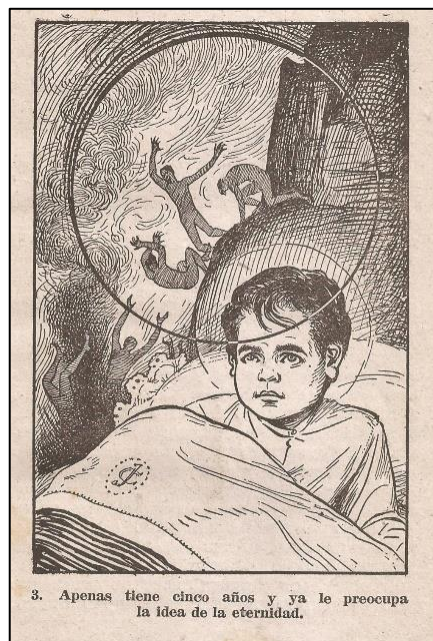
Farem a continuació uns apunts sobre el fundador de l'ordre claretiana, Antoni Maria Claret i Clarà, que va néixer a Sallent el 1807. Segons la seva pròpia autobiografia va ser un nen pietós que amb només cinc anys ja pensava en l'eternitat, en els següents termes: “*los que tengan la desgracia de ir a la eternidad de penas, ¿jamás acabarán el penar, siempre tendrán que sufrir?: ¡Sí, siempre, siempre tendrán que penar!*”¹²⁵, com es mostra en la imatge 2.5:

En Claret va tenir tota la seva vida episodis místics, en els que tant la Verge Maria com Jesucrist se li apareixien per protegir-lo, parlar-li i orientar-lo; cap a 1832 va ser deslliurat de la temptació contra la castedat doncs en un moment de reu temptació: “*la Santísima Virgen me dirigió la palabra y me dijo: Antonio, esta corona será tuya si vences [...] (fue) una especial gracia de María que en el instante mismo quedé libre de la tentación y por muchos años estuve sin ninguna tentación*

¹²⁵ CLARET i CLARÀ, AM. *Autobiografía*. Edició presentada por José María Viñas. Editorial Claret, 1975. Pàg. 29.

*contra la castidad, y si después ha venido alguna, ha sido tan insignificante, que ni merece el nombre de tentación. ¡Gloria a María! ¡Victoria de María!”*¹²⁶.

Imatge 2.5.: Claret amb cinc anys.

Font; San Antonio Mª Claret y los niños.¹²⁷

Claret explica que el 26 d'agost de 1861 “*el Señor me concedió la gracia grande de la conservación de las especies sacramentales y tener siempre, día y noche, el Santísimo Sacramento en el pecho; por lo mismo [...] debo orar y hacer frente a todos los males de España*”¹²⁸. El dia següent Claret va donar testimoni que “*el Señor me hizo conocer los tres grandes males que amenazaban a España, y son: el protestantismo, mejor, la descatoización; la república y el comunismo*”¹²⁹; aquesta asseveració la podríem valorar com una prova de la seva capacitat profètica, doncs la separació Església-Estat i la llibertat religiosa associades a la descatoització no van estar reconegudes constitucionalment fins el 1931¹³⁰; la primera república espanyola es va instaurar l'11 de febrer de 1873 -dotze anys més tard del testimoni d'en Claret-, i el Manifest Comunista s'havia publicat en alemany a Londres el 1848, però la primera traducció al castellà va ser el 1872 i el comunisme no pren

¹²⁶ Claret, *Op. Cit.* Pàg. 73 i 74.

¹²⁷ RAMOS, C. *San Antonio Mª Claret y los niños*. Barcelona: Gráficas Claret 1947. Sense paginar.

¹²⁸ *Ibidem*. Pàg. 368.

¹²⁹ *Ibidem*. Pàg. 369.

¹³⁰ Veure ZAMORA, J. *Antecedentes constitucionales de la libertad religiosa*. Anuario Jurídico y Económico Escorialense, XLV, 2012. Pàg. 193-208.

força política a Espanya fins després del triomf de la revolució soviètica el 1917. L'explicació alternativa és pensar que l'autobiografia d'en Claret va ser “posada al dia” amb posterioritat, per afegir-hi el comunisme com a greu amenaça per a Espanya.

Claret va utilitzar de forma intensiva l'edició de llibres i fulls volants com a eina per ampliar el seu camp de predicació: “*el alcance más amplio y la incidencia más profunda que podía tener la palabra escrita sobre la hablada. El libro y la hoja volante multiplican la predicación, porque alcanzan a más gente que un predicador, y pueden volver cuantas veces quieran los lectores para entender mejor, o recordar lo leído. Muy pronto se dio cuenta del ansia que entonces había por la lectura*”¹³¹. A més d'una tasca inicial d'evangelització per Catalunya i Canàries en base a les Missions Populares¹³² i al citat ús intensiu de llibres: “*el 1849, Claret fundà la congregació dels Missioners Fills de l'Immaculat Cor de Maria, els claretians, fent un pas més en la seva tàctica de formació d'associacions i congregacions de tota mena amb l'objectiu d'enquadrar el clergat, religiosos i seglars en la seva mobilització evangelitzadora i moral*”¹³³. Va ser Arquebisbe de Santiago de Cuba de 1850 a 1857, quan va ser nomenat confessor de la reina Isabel II fins el 1868, en que va acompanyar a l'exili a la reina. El 1857 va resignar temporalment el càrrec de confessor en disconformitat pel reconeixement per part de l'Estat espanyol del nou Estat italià, el que significava la desaparició dels Estats Pontificis. L'època en que va estar a la cort de Madrid “*era un moment molt conflictiu per a la monarquia isabelina, amb una reina jove, envoltada d'amants i molt apassionada, que es trobaria amb un confessor profundament moralista com Claret, que recorregué Espanya amb la monarca i fou sovint identificat amb la “camarilla política” que influïa en les decisions reials*”¹³⁴. En l'etapa final de la seva vida va participar en el Concili Vaticà I, i va morir exiliat a França, a Fontfroide el 1870. Va ser beatificat el 1934 i canonitzat el 1950.

¹³¹ LOZANO, JM. *Una vida al servicio del Evangelio. Antonio María Claret*. Barcelona: Editorial Claret, 1985. Pàg. 127

¹³² Veure SÁNCHEZ MIRANDA, CE. *Las misiones populares del P. Claret en Cataluña entre 1840 y 1850*. Madrid. Tesis Doctoral. Universidad de Comillas, 2017.

¹³³ FIGUEROLA GARRETA, J. *Vides catalanes que han fet història*. RIQUER, B Coord. Barcelona: Edicions 62, 2020. Pàg. 409.

¹³⁴ *Op. Cit.* Pàg. 411

Per la seva esmentada condició de confessor de la reina Isabel II, va patir crítiques polítiques per part dels sectors més liberals, que l'imputaven influir en les decisions de la monarca, així com va ser objecte de befa en il·lustracions satíriques de les que ell era conscient: “*He tenido que sufrir toda clase infamias calumnias, dicterios y persecuciones hasta de muerte muchísimas veces. He sido objeto de pasquines caricaturas, fotografías ridículas e infamatorias*”¹³⁵. En una biografia del Pare Claret s'esmenten alguns títols de diferents opuscles satírics que el van fer objecte de burla i crítica: *Ramillete de lo más agradable a Dios* (1858), *La llave de oro* (1865), *Coplas sobre el P Claret y Sor Patrocinio* (1865), *Los curas en camisa* (1866)¹³⁶. Mostrem en la següent imatge una de les caricatures estreta de l'obra satírica anònima, no citada en l'anterior biografia, *Los Borbones en pelota*, datada el 1868-69¹³⁷:

Imatge 2.6.: el Pare Claret.

Font: SEM pseudònim. Los borbones en pelota. Full 561.

Isabel Burdiel¹³⁸ considera que els elements cortesans, en concret una “camarilla clerical” que hi havia a la cort, van intentar evitar que fos designat com a confessor

¹³⁵ CLARET, *Op. Cit.* Pàg. 469.

¹³⁶ LOZANO, JM. *Op. Cit.* Pàg. 494-497.

¹³⁷ SEM pseudònim. *Los borbones en pelota*. Biblioteca Nacional de España. 1868.

¹³⁸ BURDIEL I. *SEM Los Borbones en pelota*. Zaragoza: Institución Fernando el Católico. 2012, Pàg. 105.

reial: “A pesar de su indudable integrisimo, Claret no era bien recibido entre la camarilla ya instalada, que temía perder, o compartir, el poder”¹³⁹. Cap el 1867 es constata de la reina que “su círculo íntimo fue haciéndose cada vez más estrecho y su paz espiritual cada vez más dependiente del Padre Claret y de Sor Patrocinio. La monja y el confesor eran percibidos como más ubicuos que nunca en cualquier decisión importante de Palacio. La reina, cada vez más confusa e insegura, les consultaba todos los detalles, o, lo que era peor, la opinión pública creía que lo hacía”¹⁴⁰. La citada autora no confirma la certesa en relació a aquest tipus d'intervenció política per part del confessor de la reina, encara que sí l'inclou entre els sectors més conservadors, quan no reaccionaris. El seu biògraf Juan Manuel Lozano reconeix la intervenció de Claret en el nomenament de bisbes i en l'aprovació de congregacions religioses així com també en ser portaveu de l'Església en el control de l'ensenyament i de la premsa, de forma que: “cuando se trataba de influir en el gobierno a través de la Reina, el Nuncio contaba con un vehículo receptivo y eficaz: el confesor real”¹⁴¹.

A la mateixa època que Claret va aconseguir els fons per acabar el convent nou de Gràcia, va prescriure que els claretians havien de tenir escoles per a nens com una forma d'apostolat cristià, inspirant-se en els Germans de les Escoles Cristianes, i també perquè “con estas escuelas se harán agradables a Dios y a las gentes y sin ellas siempre serán calumniados y perseguidos de los viciosos”¹⁴².

¹³⁹ BURDIEL, I. *Isabel II Una biografía (1830-1904)*. Taurus, 2010.

¹⁴⁰ *Ibidem*. Pàg. 791.

¹⁴¹ Lozano. JM. *Op. Cit.* Pàg. 479 i 480

¹⁴² Claret. *Op. Cit.* Pàg. 482.

3- Escola Claret : alumnes, tarifes i normatives.

En aquest capítol analitzarem l'evolució del nombre d'alumnes del Claret al llarg del període i també els prospectes elaborats per l'escola amb la finalitat d'informar a les famílies de l'oferta escolar en cada curs i de les tarifes vigents; això ens permetrà comparar, entre d'altres aspectes, la variació dels costos escolars de portar un nen al Col·legi respecte al cost de la vida general a Espanya.

3.1. Anàlisi del nombre d'alumnes.

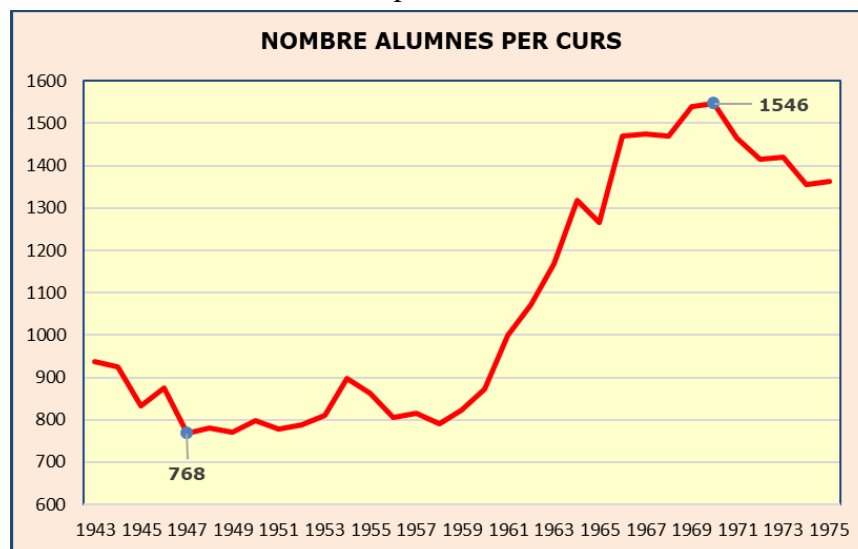
La font de dades utilitzada per aquest capítol és un full de càlcul (Annex digital D-3.1) amb els resultats del recompte fet en base a la font primària constituïda per les fotos i llistes de les classes, publicades en les Memòries Escolars (Annex digital D-3.2). En aquest apartat, quan es cita l'any, sempre fem referència a l'any d'inici del curs escolar; per exemple, quan diem 1954 ens referim al curs 1954-55.

Total d'alumnes.

La primera dada obtinguda després de la Guerra Civil és que el Claret tenia el curs 1943-44 un total de nou-cents trenta-set alumnes. Una dada comparativa respecte a la situació abans del conflicte del 1936-39 és que l'any 1928 tenia quatre-cents cinquanta-dos alumnes, i el 1929 quatre-cents noranta-un; tots ells en classes de la 1^a a la 6^a. Per tant, entre l'última dada coneguda d'abans de la Guerra Civil i la primera de la postguerra, el Col·legi havia doblat el nombre d'alumnes. Al final del període estudiat, el 1975, el Claret tenia mil tres-cents seixanta-dos alumnes.

Com podem veure en el Gràfic 3.1 que ens mostra l'evolució global del nombre d'alumnes, partint dels ja citats nou-cents trenta-set alumnes el 1943, el nombre d'alumnes fa una davallada fins 1947 on es registra el mínim de set-cents seixanta-vuit alumnes, i es manté lleugerament per sota dels vuit-cents fins el 1952. El curs 1954 repunta fins quasi els nou-cents pel fet de doblar-se el segon curs de batxillerat, de forma que els alumnes de batxillerat elemental passen de dos-cents disset a dos-cents cinquanta, coincidint amb petits increments generalitzats a l'Ensenyament primari i a Comerç. La davallada fins el llindar de del vuit-cents alumnes el 1956 s'explica pel descens de cent quaranta-cinc a cent-u en Comerç i de cent setanta-quatre a cent quaranta-set, on queda estabilitzat fins el curs de 1958.

Gràfic 3.1: Nombre Alumnes per Curs.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

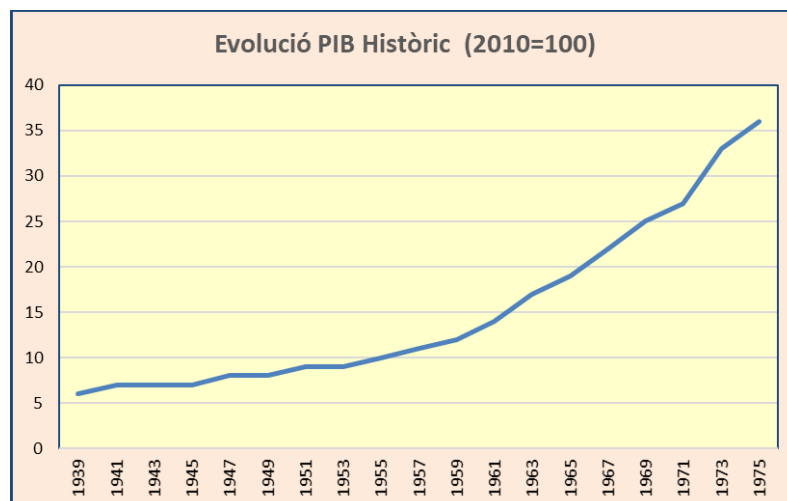
L'ampliació de les instal·lacions escolars i l'obertura de l'etapa de Parvulari el curs 1959, dona inici a una època de creixement, que durà a tenir mil tres-cents divuit el curs 1964. De 1966 a 1973 el nombre d'alumnes es situa per sobre dels mil quatre-cents alumnes, amb un màxim absolut de mil cinc-cents quaranta sis el curs 1971-72, seguit d'una lleugera davallada cap l'entorn dels mil tres-cents cinquanta el 1974, relacionada amb el tancament de l'oferta de classes de pre-escolar en paral·lel amb la implantació de l'EGB.

Aquesta evolució mostra certa correlació amb la del PIB (Producte Interior Brut) espanyol durant el mateix període¹⁴³, tal com mostrem en el gràfic 3.2 on podem observar que el desenvolupament del PIB espanyol mostra dos etapes diferenciades: la primera entre 1939 i 1960 que oscil·la entre l'estancament o el lleuger creixement i la segona a partir de 1960, en que com a conseqüència del pla d'estabilització de 1959, s'inicia el "desarrollisme" que va significar un creixement continu de l'economia fins la crisi del petroli del 1973¹⁴⁴.

¹⁴³ PRADOS DE LA ESCOSURA, L. *El progreso económico de España (1850-2000)*. Fundación BBVA, Septiembre 2003.

¹⁴⁴ Veure: SÁNCHEZ LISSÉN, R. *El Profesor Fuentes Quintana ante tres cambios fundamentales de la economía española: el Plan de Estabilización Económica de 1959, los ajustes a la crisis de los años 70, y la integración de España en la Unión Europea*. Fundación Caixa Galicia, 1997.

Gràfic 3.2: Evolució del PIB.

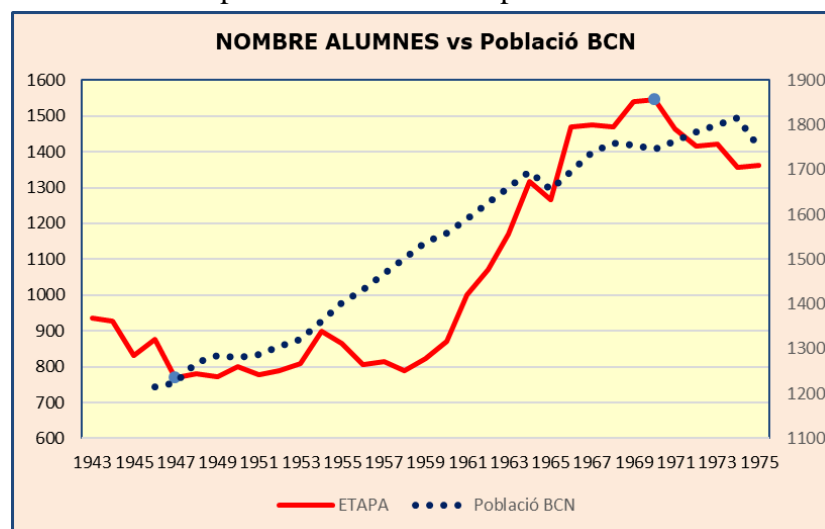

Font: Elaboració pròpia amb dades de Prados de la Escosura.

Si comparem amb la corba del gràfic 3.1, s'identifiquen -en diferents escales- les dues ciutades etapes d'estancament fins 1960 i de creixement a partir de llavors. El descens en el nombre d'alumnes a partir de 1970 no es podria doncs correlacionar amb la situació econòmica general del país, sinó a un canvi de l'oferta per part del Claret per adaptar-se a la nova situació després de la Llei d'Educació de 1970.

En el gràfic 3.3 podem observar una evolució anàloga entre el nombre d'alumnes del Col·legi i l'increment absolut de població a la ciutat de Barcelona¹⁴⁵.

Gràfic 3.3: Comparació alumnes amb població de Barcelona.

Font: elaboració pròpia a partir de Memòries Escolars i l'Anuari estadístic de la ciutat.

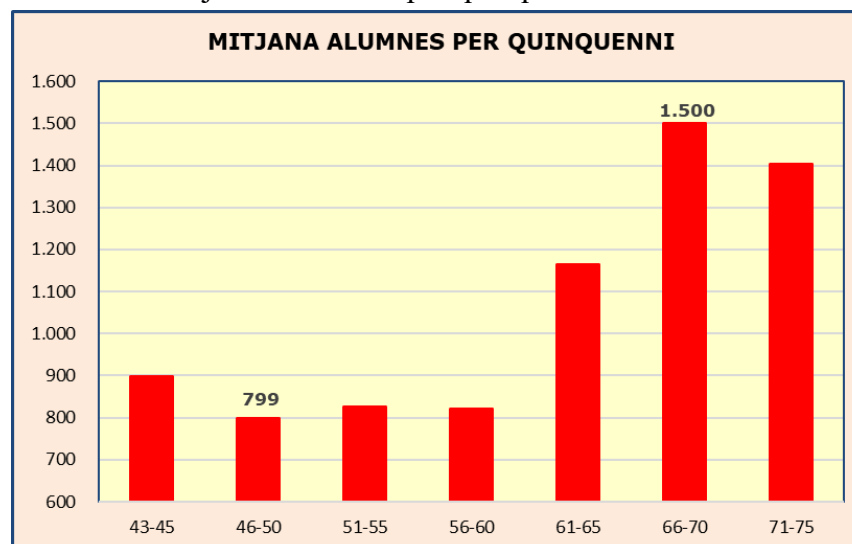
¹⁴⁵ AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Anuari Estadístic de la Ciutat de Barcelona 2019*.

En aquest cas es veu que el nombre d'habitants de Barcelona comença a créixer de forma molt constant a partir de 1953, però el d'alumnes al Claret no pot fer-ho fins després del 1959, un cop fetes les obres d'ampliació de les instal·lacions; entre 1960 i 1964 podem veure que s'igualen les dues corbes. A partir de 1965 s'estabilitzen els creixements, que mostra en el cas del Col·legi una davallada després de l'any 1970, per la supressió de l'etapa del parvulari.

Visió per quinquennis.

L'evolució global del nombre mitjà d'alumnes per quinquenni¹⁴⁶ es mostra en el Gràfic 3.4, i confirma l'estabilitat que es va donar fins el 1960, amb un increment molt rellevant en la següent dècada, seguit d'una certa disminució en la primera mitat dels 70.

Gràfic 3.4: Mitjana d'alumnes per quinquenni.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

De 1961 a 1965 l'increment és del 142% sobre el quinquenni anterior i de 1966 a 1970 del 129%. L'últim quinquenni estudiat, de 1971 a 1975 mostra una lleugera davallada del 94%.

El mínim de la mitjana d'alumnes es dona en el quinquenni de 1956-60 amb 799 alumnes. El màxim va ser de mil cinc-cents en el 1966-70.

¹⁴⁶ Per manca de dades de fins el 1942, es considera com a quinquenni el trienni 1943 a 1945

Visió per edats.

Per analitzar quina és la composició dels alumnes per edats, hem procedit a assignar la mateixa edat a tots els estudiants d'un mateix curs; està calculada en base a la edat teòrica assignada a cada nivell educatiu, partint de que l'Ingrés de Batxillerat es feia començant en l'any en que es complien els nou anys, o que l'EGB indicava que l'edat per fer el primer curs era l'any en que el nen feia els sis.

En quant a les franges d'edat considerades, tenint en compte que les edats d'escolarització en tot el període van dels quatre als setze, al final es tenen tretze períodes en total, la qual cosa significa un nombre total de períodes que és nombre senar i primer. En conseqüència i per simplificar, hem optat per no considerar els alumnes escolaritzats al setze anys, que només representen l'1% del total dels alumnes totals. Això ens permet establir quatre franges d'anàlisi homogènies de tres anys cadascuna.

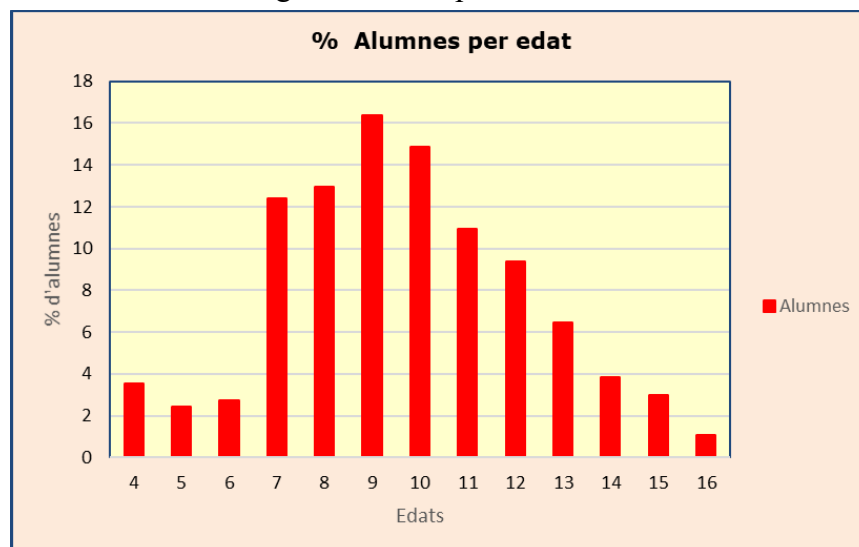
Advertir també que l'interval entre els quatre i sis anys és coherent en el seu conjunt, i correspon al que es coneixia en el Claret com a Parvulari, però no és possible aprofundir en els anàlisis per cada any d'edat, doncs sota una mateixa denominació de Parvulari s'encabeixen nens de diferents edats; igualment, durant uns pocs cursos (el 1959 i de 1962 a 66) hi ha també la classe de Preparatori.

El curs iniciat el 1967 es dona un canvi en la forma de nomenar les classes: l'últim curs de Parvulari dit també Preparatori, passa a ser "Primera", de forma que les antigues denominacions de "Primera" i "Segona" passen a ser respectivament "Segona" i "Tercera"; igualment, desapareix "Ingrés", que passa a ser conegut com a "Quarta", fins la introducció de l'EGB.

La visió desglossada d'edats durant el període 43-75 es mostra en el gràfic 3.5, que ens mostra una distribució molt concentrada en les edats entre set i dotze anys, que signifiquen el 76,9% dels alumnes. Com ja hem dit abans, els alumnes que cursen estudis corresponents als setze anys, representen la menor quantitat de totes les edats (1,1%). En aquesta visió general es fa palès l'abandonament dels estudis a mida que va creixent l'edat. També és observable el poc pes de les edats corresponents a Parvulari, cosa lògica tenint en compte que l'oferta de cursos d'aquesta etapa només es va fer entre 1959 i 1971.

:

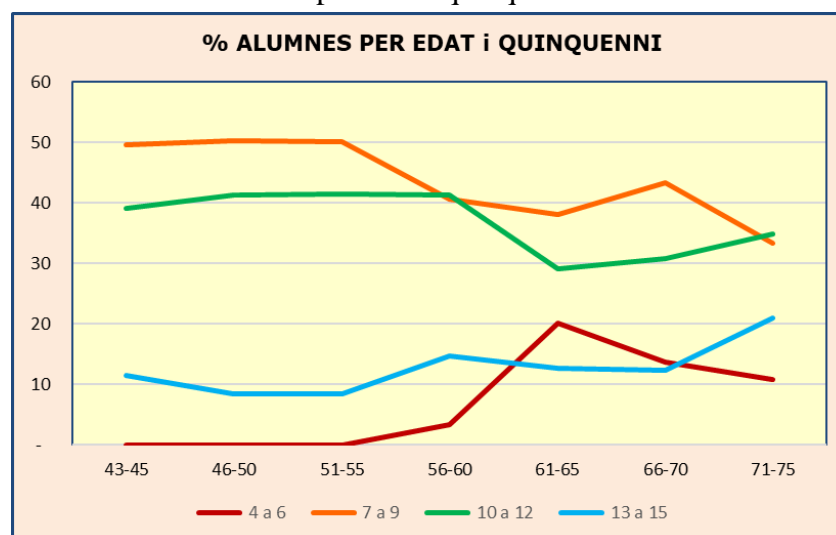
Gràfic 3.5: Percentatge d'alumnes per edat.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Per aportar un altre visió, hem procedit a descompondre-ho en franges de períodes quinquennals en el següent gràfic 3.6, on es pot observar principalment una continuïtat en l'estructura d'edats entre 1943 i 1955, on les franges considerades no pateixen variacions remarcables. Una explicació raonable és la continuïtat i estancament de la situació econòmica general en els anys anteriors al pla d'estabilització i a l'inici del període "desarrollista".

Gràfic 3.6: % Alumnes per edat i quinquenni.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

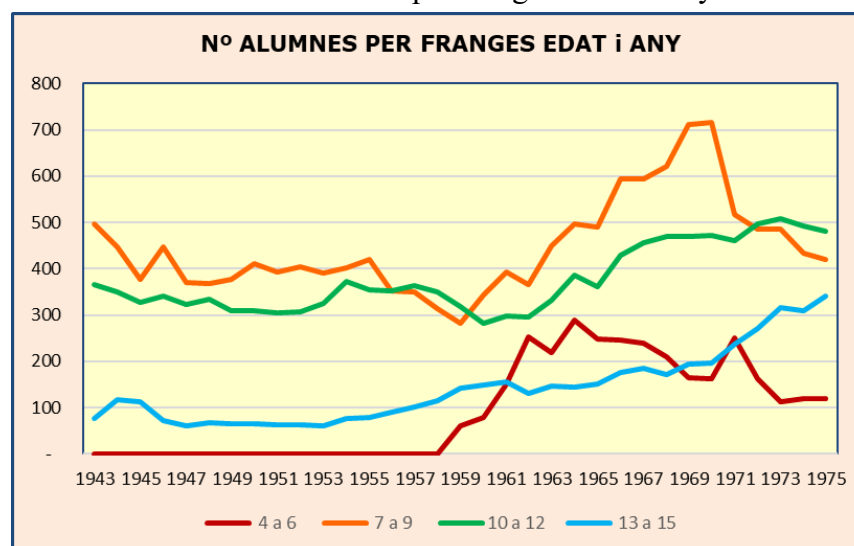
Posteriorment es pot observar una tendència a l'equilibri entre els diversos grups d'edat considerats; en efecte, l'interval d'edats entre set a nou anys, que representava quasi el 50% durant els tres primers quinquennis, disminueix fins el

llindar del 35%, a on va parar també la franja de deu a dotze, que abans es movia prop del 40%.

És possible observar també un sensible increment de l'escolarització en el Claret del grup d'edat entre els tretze i quinze anys, que des d'uns llindars inferiors al 10 % del 1946 a 1955 puja al 20%, especialment quan s'implanta l'EGB a partir de 1970. La franja de menor edat (quatre a sis) apareix tímidament a finals del període 55-60, arriba a representar quasi el 20% el següent quinquenni, però baixa a l'entorn del 10% amb la desaparició del que ara entenem com Pre-escolar i quedar limitat al curs primer d'EGB.

El Gràfic 3.7 mostra l'evolució del nombre d'alumnes any per any per franges d'edat.

Gràfic 3.7: Nombre d'alumnes per franges d'edat i any.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Es pot observar de forma clara la tendència constant en l'increment d'escolarització de la franja d'edat entre els tretze i quinze anys, en especial a partir de 1955; passa un procés semblant en la franja dels deu a dotze a partir de 1960. Podem deduir que els efectes del desenvolupament econòmic porten a augmentar l'oferta i la demanda de més nivell d'ensenyament mitjà i superior.

Seguint l'evolució del grup de quatre a sis, s'evidencia l'important increment de mercat que va significar pel Claret l'oferir cursos de parvulari a partir de 1958: per sobre dels dos-cents alumnes durant la dècada dels setanta. El gràfic mostra la davallada a partir de l'aparició de l'EGB i l'estabilització en cent vint a partir de 1972, que era el nombre d'alumnes de primer d'EGB.

L'increment que es possible observar en el nombre d'alumnes de set a nou anys entre 1966 i 1970, és degut a que durant aquest anys, el Col·legi va tenir una oferta doblada en el curs corresponents als nou anys, amb tres classes de tercer de primària i tres d'ingrés de Batxillerat. Amb la implantació de l'EGB, s'homogeneïtza l'oferta en quatre classes per nivell.

Visió per etapes acadèmiques.

Els canvis que es van produir en els plans d'estudis, en especial el que va significar la introducció de la EGB a partir de 1970, fan que no hi hagi una homogeneïtat en la definició de les etapes escolars. Hem adoptat per aquest anàlisi la següent classificació, independentment de l'edat en que es cursaven:

Parvulari: inclou Parvulari i preparatoris.

Primària: classes de primària, ingrés de Batxillerat i 1ª etapa d'EGB.

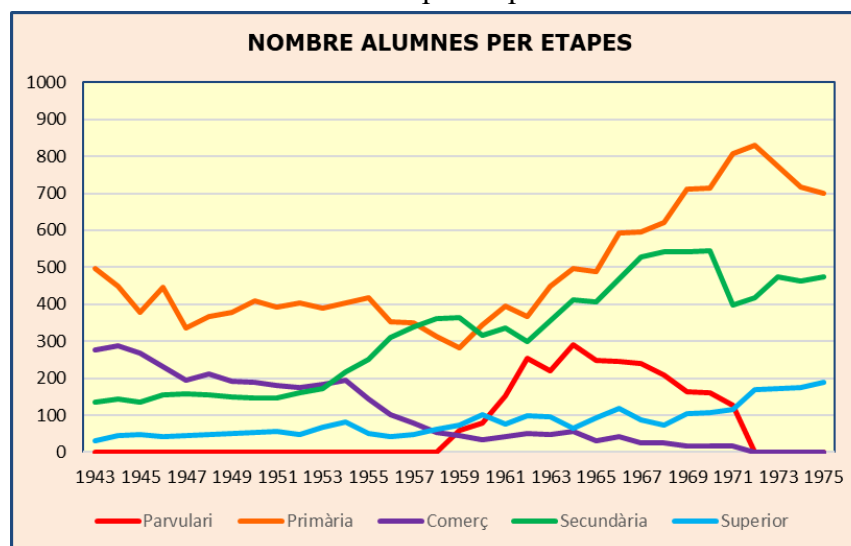
Comerç: classes 4^a, 5^a i 6ª més el Peritatge.

Secundària: Batxillerat elemental, més 2ª etapa d'EGB.

Superior: Batxiller superior, BUP i PREU.

En el gràfic següent es mostra l'evolució del nombre d'alumnes:

Gràfic 3.8: Nombre d'alumnes per etapes.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Es pot observar de nou una estabilitat entre les diferents etapes en el període 1943-1954, en especial entre el 49 i el 54, amb una majoria d'alumnes fent primària, seguits pels de Comerç, on per cert ja es possible observar una incipient tendència al decreixement.

A partir de 1954 es comencen a produir canvis en l'oferta escolar. En primer lloc es dona una davallada forta dels estudis de Comerç, sobre tot entre 1954 i 1960 en que passen de cent noranta-cinc alumnes a quaranta-quatre, que va seguida d'una lenta agonia fins el seu final l'any 1971, amb només disset alumnes els últims tres cursos. És una possibilitat que es continués oferint aquesta classe de Comerç perquè la donava el P. Faustino Illa (1909-1999), una institució al Col·legi Claret, membre actiu de la FERE (*Federación Española de Religiosos de Enseñanza*)¹⁴⁷ i impulsor dels Aplecs anuals al Matagalls¹⁴⁸.

Comença també el 1954 el creixement d'alumnes que cursen secundària, que, tot i una certa disminució entre 1959 i 1963, puguen fins a més de cinc-cents entre 1960 i 1970, i amb la implantació de l'EGB s'estabilitzen cap els quatre-cents setanta-cinc alumnes.

Una de les línies de creixement més rellevants és la de l'ensenyament primari, que quasi dobla el nombre d'alumnes entre el 1959 -on té el seu valor mínim: dos-cents vuitanta-dos- fins arribar a un màxim de vuit-cents trenta-u. El pic observable entre 1966 i 1970 ja hem comentat que es deu a l'existència durant els citats cursos de la classe de tercer fins el 1971.

Els alumnes que cursen estudis superiors tenen una evolució incremental però lleugera. En el llinar dels cinquanta/seixanta alumnes fins el 1959; puja després aquest llinar a l'entorn dels cent, fins que a partir de 1972 s'incrementa de forma clara fins més enllà dels cent-setanta. Cal remarcar que l'oferta del curs Pre-universitari, es dona només, amb alguna absència, entre el 1955 i el 1966.

L'oferta de parvulari va començar el curs 1959 amb dues classes i un total de seixanta nois, fins arribar a un màxim de dos-cents noranta el 1964. El 1970 baixa per sota dels dos-cents fins desaparèixer el 1972.¹⁴⁹

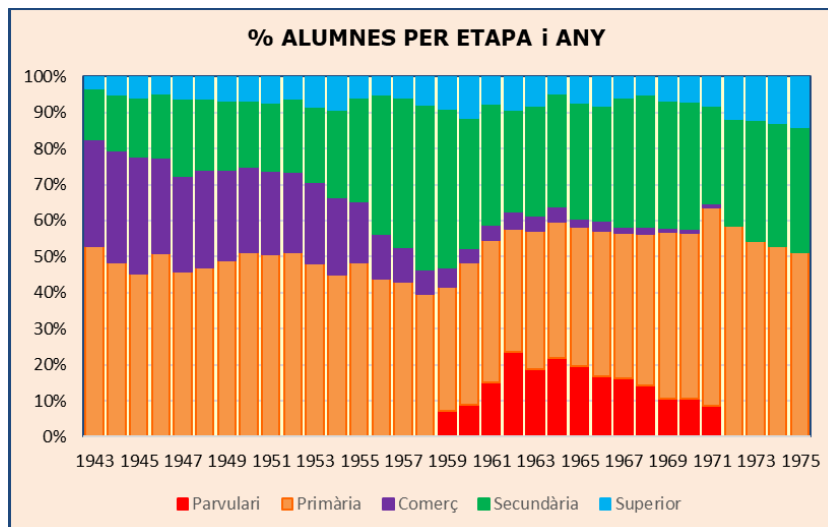
El següent gràfic està fet des del punt de vista del percentatge d'alumnes per cada etapa.

¹⁴⁷ Veure: MONES i PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L'escola a Catalunya sota el franquisme*. Edicions 62, Barcelona, 1981, Pàg. 149-159; També: FAUBELL, Vicente. *Educación y órdenes y congregaciones religiosas en la España del siglo XX*. Revista de Educación, núm. extraordinario 2000, Pàg. 155.

¹⁴⁸ ILLA SALVIA, F. *Quaranta anys d'aplec a Matagalls i millores fetes al Montseny*. Viladrau: Monografies del Montseny. Núm. 5 (1990) , pàg.. 55-64. Va escriure també *La Formació Professional*. Barcelona, Claret 1975.

¹⁴⁹ El Claret va tornar a oferir classes de Parvulari el curs 1997-78, després d'una nova ampliació d'instal·lacions en la cantonada dels carrers Nàpols amb Sant Antoni Mª Claret.

Gràfic 3.9: Percentatge d'alumnes per etapa i any.

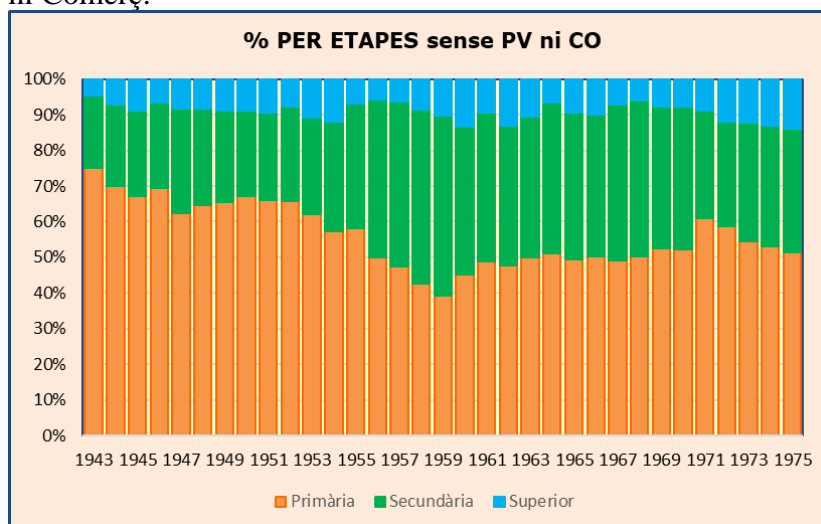

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Aquesta visió percentual facilita veure quin és el pes de cada etapa educativa en el global de cada any acadèmic; són molt evidents tant el ja citat procés de desaparició dels estudis de Comerç com la transitorietat del Parvulari i la dedicació majoritària a l'ensenyament primari al llarg del conjunt del període estudiat.

Per poder contemplar de forma més clara el repartiment entre les etapes educatives principals (primària, secundària i superior) en el percentatge d'alumnes del Claret, hem fet el següent Gràfic 3.10, d'on hem tret el Comerç i el Parvulari.

Gràfic 3.10: Percentatge d'alumnes per etapa i any; sense Parvulari ni Comerç.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Es fa evident que el fet més rellevant del període considerat és l'increment dels alumnes que cursen ensenyaments secundaris i, encara que amb menys rellevància, els d'ensenyament superior.

En efecte, d'una segmentació l'any 1943 de l'ordre del 75% alumnes en estudis primaris, 20% en secundaris i un 5% en ensenyament superior, l'any 1975 aquesta distribució és del 51, 35 i 14% respectivament. El major increment de l'ensenyament secundari es dona entre 1950 (24%) i 1959 (51%).

S'observa igualment una continuïtat, amb petites variacions, entre 1960 (48, 39 i 13%) i el final del període el 1975. Això podria interpretar-se com que el canvi en la oferta y la demanda escolar va ser més gran entre 1943 i 1960, que des de 1960 al 1975 .

A tall de resum, el Col·legi Claret va augmentar de forma molt considerable (un 87,5%) la seva oferta escolar entre 1958 i 1970, coincidint amb la expansió econòmica i la d'habitants del seu entorn urbà i aprofitant l'ampliació d'instal·lacions feta a finals dels anys cinquanta.

Amb la posada en marxa de la Llei general d'Educació del 1970, concentra els seus estudis en EGB i BUP, abandonant la franja de parvulari. Els estudis de Comerç, que representaven més del 30% dels alumnes a principis dels 40, passen a ser menys del 5% a partir de 1962 i desapareixen del tot el 1972.

L'oferta del Claret es situava globalment de forma preferent en la franja d'edat entre els set i els dotze anys, que inclou quasi el 77% del total d'alumnes. Va evolucionar des d'una concentració en que la citada franja significava quasi el 90% del alumnes el primer quinquenni dels anys quaranta, a un pes més equilibrat amb els altres grups d'edat al final del període.

A partir de 1960 augmenten els alumnes tant de primària com de secundària. Els de l'etapa superior tenen una lleugera tendència incremental des de 1943 fins 1970, consolidant una pujada en el quinquenni 70-75. El major equilibri en l'oferta entre les tres etapes, ja es va donar a partir de 1960.

3.2. Anàlisi de les tarifes escolars i les normatives internes.

Una altra font primària que s'ha pogut utilitzar són els prospectes -consultables en l'Annex digital D-3.3- que el Col·legi feia cada curs per informar als nous pares,

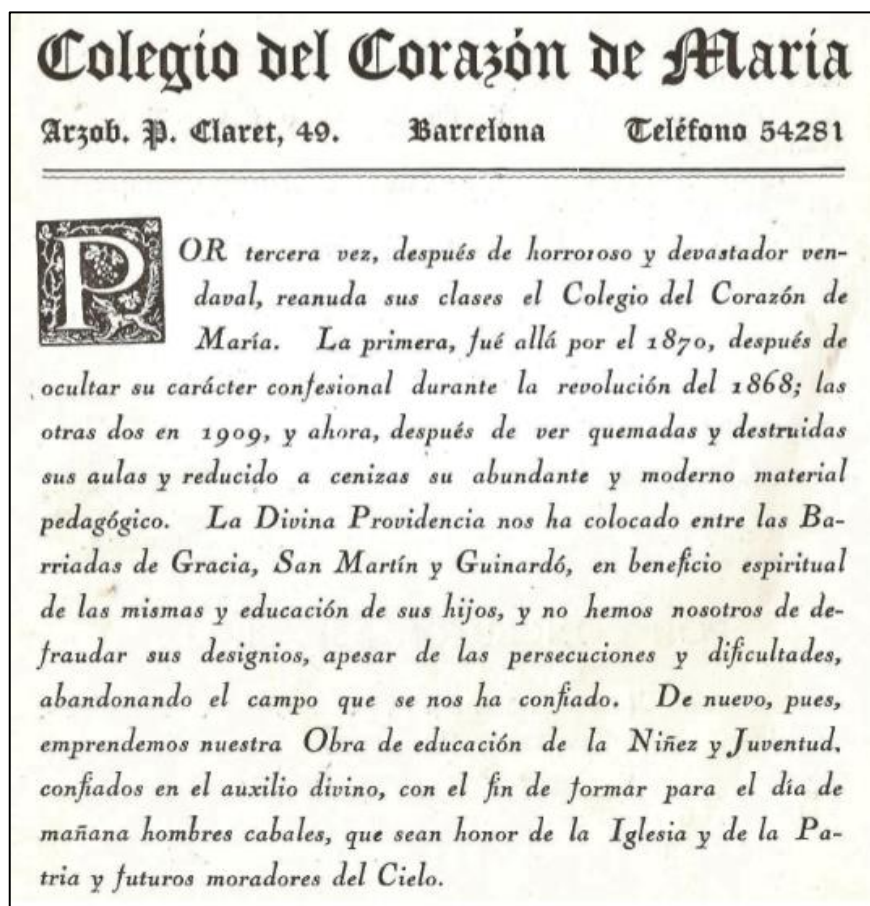
i als que continuaven a l'escola, de quines serien les tarifes que s'aplicarien pels diversos conceptes acadèmics i complementaris. El conjunt abasta des de 1939 fins el 1970, sense que es conservin els corresponents als cursos 1944, 1945 i de 1952 a 1954; tot plegat ens permet tenir una visió prou complerta de l'evolució dels serveis oferts i dels costos de cadascun. En el mateix arxiu hi havien també tres prospectes del 1943 corresponents als Col·legis Casp, Escoles Pies i San Miquel, que ens permetran fer un mínim exercici de comparació.

La informació continguda en els esmentats prospectes la podem sistematitzar en tres aspectes: 1- L'oferta escolar, 2- les tarifes acadèmiques i 3- la normativa escolar

L'oferta escolar.

Fent un recorregut pels prospectes, cal començar destacant el text de la plana inicial del de 1939, quan el Claret reinicia la seva activitat després de la Guerra Civil.

Imatge 3.1. Prospecte 1939, Pàg. 1.

Colegio del Corazón de María
Arzob. P. Claret, 49. Barcelona Teléfono 54281

POR tercera vez, después de horroroso y devastador vendaval, reanuda sus clases el Colegio del Corazón de María. La primera, fué allá por el 1870, después de ocultar su carácter confesional durante la revolución del 1868; las otras dos en 1909, y ahora, después de ver quemadas y destruidas sus aulas y reducido a cenizas su abundante y moderno material pedagógico. La Divina Providencia nos ha colocado entre las Barriadas de Gracia, San Martín y Guinardó, en beneficio espiritual de las mismas y educación de sus hijos, y no hemos nosotros de defraudar sus designios, apesar de las persecuciones y dificultades, abandonando el campo que se nos ha confiado. De nuevo, pues, emprendemos nuestra Obra de educación de la Niñez y Juventud, confiados en el auxilio divino, con el fin de formar para el día de mañana hombres cabales, que sean honor de la Iglesia y de la Patria y futuros moradores del Cielo.

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

El text recorda les anteriors vegades en que la comunitat dels claretians havia sofert la destrucció de les seves instal·lacions, en especial durant la *Setmana Tràgica* de 1909 i en l'inici de la Guerra Civil el juliol de 1939. És rellevant destacar com situa a l'escola “*entre las barriadas de Gracia, San Martín y Guinardó*”, definint doncs el seu espai d'actuació preferent i que coincideix amb el que veurem en l'anàlisi sobre on vivien els seus alumnes (Apartat nº 5), als que situa en la “*niñez y juventud*” auto imposant-se com a objectiu formar-les com a “*hombres cabales, que sean honor de la Iglesia y de la Patria y futuros moradores del cielo*”, és a dir, sota els criteris d'excel·lència, religiositat, patriotisme i orientació a la vida eterna.

El mateix document del 1939 especifica més endavant que l'ensenyament que ofereix “*como hasta ahora será graduada y con método cíclico*”, el que d'alguna manera vol lligar amb el tipus de formació que es venia oferint abans de la Guerra Civil. Separa l'oferta entre les “*clases inferiores y superiores*”; entre aquestes últimes no està inclòs el batxillerat, sinó que estan orientades a les pràctiques mercantils incloent assignatures com correspondència, tenidoria i mecanografia. El 1941, el prospecte especifica que al davant de cada classe hi ha un “*Padre Profesor, quien cuida particularmente de la educación y progreso moral y científico de los alumnos*”.

El curs 1942-43 l'oferta acadèmica canvia i es divideix en tres: Ensenyament primari, dividit en quatre graus; tres cursos de Comerç; Batxillerat, que compren un Preparatori i cinc cursos que segueixen el Pla oficial de 1938. El 1946, els estudis de Comerç han afegit -per només un any- la classe de Peritatge Mercantil i els de batxillerat el 6è. curs, que es completaran amb el 7è l'any següent que incorpora la preparació per a l'*Examen de Estado*, prova final que es a feia a la Universitat: “*sólo un poco más del 30% aprobaba el terrorífico examen de Estado, única prueba global en todo el trayecto académico de la enseñanza media de entonces*”¹⁵⁰.

Fem aquí un incís per a citar un comentari, inclòs en la Memòria escolar de 1943-44, que posa en evidència la voluntat del Claret de prestar els seus serveis preferentment a les famílies del barri que l'envolta: “*Con la implantación del bachillerato completo en el Colegio tiene este floreciente sector de Barcelona una*

¹⁵⁰ CUESTA, R. *La segunda enseñanza...* Pàg. 27.

*facilidad muy estimable para los estudios superiores de sus hijos. Hemos contribuido, una vez más, al porvenir glorioso de esta barriada y nos hemos acomodado a la situación económica de la mayoría de sus habitantes*¹⁵¹.

Podem esmentar que en la memòria escolar de 1948, sota el títol “*De meritorios a gerentes*”¹⁵², es fa publicitat de l’existència d’una borsa de treball que “*procura colocación inmediata a todos los alumnos en el momento de terminar sus estudios [...] no pueden dar abasto a las solicitudes de las más importantes casa bancarias, industriales y comerciales, deseosas de procurarse alumnos del Colegio*”¹⁵³.

D’acord amb la nova llei de 1953, el batxillerat passa a desglossar-se en Elemental y Superior, més el Pre-universitari, el curs 1955-56. En una circular feta al final d’aquest curs es fa una recomanació als pares, perquè considerin que accedir al batxillerat és ja una exigència de la societat per poder aspirar a un lloc qualificat en el futur¹⁵⁴ i insta per tant als pares a fer un esforç econòmic, que promet serà menor quantes més famílies apuntin al seus fills a fer el batxillerat:

“Finalmente, una recomendación. Hoy ya es una exigencia social el BACHILLERATO ELEMENTAL. Sin él ya no puede emprenderse ningún estudio posterior, algo calificado. Es convenientísimo, pues, procurarlo a la mayoría, aunque sea a costa de algún sacrificio. Ya vendrá luego la merecida compensación, que será la satisfacción de haber procurado a los hijos una cultura suficiente, que les abrirá todos los caminos del porvenir.

*El Colegio lo ha procurado a sus alumnos, en toda su amplitud, desde hace varios años, sin atender a un rendimiento económico. Y hoy guarda idéntica disposición, para facilitarlo a todos, mientras tenga la cooperación de las familias, evidentemente, si los cursos son numerosos, las cuotas pueden ser más reducidas: con el mismo dividendo o nómina de gastos, la prorrata se deduce[...]*¹⁵⁵.

En referència a aquesta crida a fer el batxillerat, com mostra el gràfic següent, la recomanació la fa el col·legi just abans de començar el curs 1956-57 quan ja s’ha produït un gran increment en el nombre d’alumnes de batxillerat elemental. De fet, és a partir del 1954 que comença l’increment d’alumnes que fan batxillerat al mateix temps que baixen els de Comerç.

¹⁵¹ Memòria Escolar 1944-45, Pàg. 59.

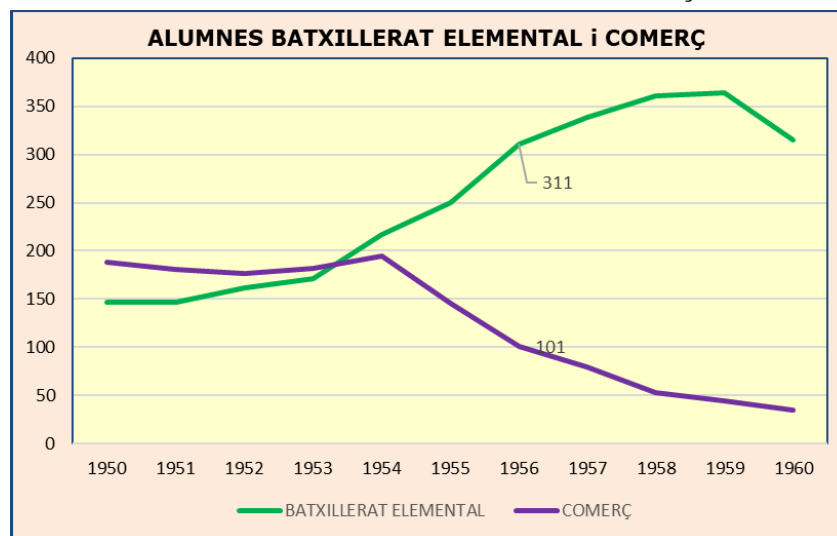
¹⁵² Memòria escolar 1949-50 Pàg. 15.

¹⁵³ *Ibídem*.

¹⁵⁴ Veure PUELLES, M. Op. Cit. Pàg. 321.

¹⁵⁵ Circular de l’any 1955, Pàg.4.

Gràfic 3.11: Alumnes Batxillerat Elemental i Comerç. 1950-1960.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Cal destacar que a partir de 1958 els prospectes, quan fan referència al batxillerat indiquen que el col·legi està “*legalmente reconocido*”, el que significava que podia realitzar l’avaluació dels alumnes de forma autònoma, sense que els alumnes tinguessin d’anar a examinar-se a l’Institut oficial.

El curs 1960-61 inclou com a novetat l’inici de l’oferta de l’etapa de parvulari, que existirà fins a la seva desaparició el curs 1972-73.

L’oferta de serveis opcionals complementaris, amb tarifes específiques, s’inicia el curs 1939-40 amb classes de dibuix, mecanografia i música així com la possibilitat de “*Vigilados*”, és a dir alumnes que poden estar al col·legi fins les 19:30 del vespre (les classes normals acabaven a les 17:30). Aquesta oferta s’amplia el 1941 amb classes de repàs diari, taquigrafia i la denominació de vigilats passa a dir-se “*Permanencias*”. Aquest concepte de Permanències era generalitzat, fins i tot en l’escola pública, de forma que “*como solución al problema económico de sueldos míseros que los maestros enfrentaban, el Ministerio en 1954 (BOE del 1 de agosto) abrió la puerta a las aportaciones de las familias y creó la permanencia que consistía en el alargamiento de 1 a 2 horas el horario escolar, que el maestro proporcionaba a los alumnos previo pago*”¹⁵⁶. Coexisteixen doncs dos tipus de serveis semblants: el repàs i les permanències; pel primer cas, el prospecte dona una explicació: “*Las clases de repaso responden al deseo de algunas familias de*

¹⁵⁶ PÁRRAGA PAVÓN, C. *Educación durante el franquismo*, Temas para la educación Núm. 11, 2010, Pàg. 9.

intensificar en sus hijos la labor instructiva de la Escuela. Se darán después de las clases ordinarias de la mañana y de la tarde”¹⁵⁷, per la qual es pot deduir que les permanències eren una prestació més passiva, d'estada a l'escola, però no de reforç en continguts acadèmics.

El 1946 els serveis opcionals han estat reduïts a tres: Mecanografia, Dibuix i “*Permanencia y Repaso*” que han unificat als dos esmentats en el punt anterior.

Des de 1947 fins 1950 els honoraris de batxillerat inclouen la permanència fins les 19:30 inicialment, i variant després fins a les 19:00 o 19:15 segons el curs. El curs 1955 la permanència queda reduïda només a l'etapa primària i desapareixen les classes de dibuix com a formació complementària. Finalment el curs 1969 es deixa d'oferir aquest servei, però la mecanografia segueix fins el 1970, últim prospecte al que hem tingut accés.

La possibilitat de dinar a l'escola, és a dir el servei de menjador o mitja-pensió, comença a formar part de l'oferta escolar el curs 1954-55, incloent dinar, berenar i permanència fins les 19:15, i es mantindrà sense interrupcions fins el 1970. En els arxius històrics de l'escola no hi ha informació de quants alumnes van fer ús del menjador. En la Memòria Escolar del curs 1957-58 hi ha una fotografia del menjador, on es pot deduir que tenia capacitat per uns cent alumnes.

Imatge 3.2: Menjador escolar.

Font Memòria escolar 1957-58. Sense nº de Pàg.

¹⁵⁷ Prospecte 1942. Pàg. 2.

Al reprendre les classes el curs 1939-40 el col·legi va explicar que no podia oferir el *Servicio de auto*, tot i que indica que sí que existia amb anterioritat, i expressa el compromís que “*en cuanto las circunstancias lo permitan se repondrá*”¹⁵⁸; en efecte, “*dado el radio de acción del Colegio, sobre diversas partes del sector barcelonés, en el curso 1930-31 se consiguió que una empresa de autos, prestase sus servicios para los alumnos que lo solicitasen, sin compromiso alguno por parte de la administración del Colegio*”¹⁵⁹. El 1961 va tornar a oferir-se el servei de trasllat en autocar, amb la possibilitat de fer dos viatges diaris si l’alumne es quedava a mitja pensió, o quatre si anava a dinar al seu domicili.

Imatge 3.3: Autocar pel servei diari “*a domicilio*” dels alumnes.

Font. Memòria escolar 1961-62, Pàg. 74.

En relació als descomptes sobre les tarifes bàsiques o ajudes al pagament, la primera referència la trobem el curs 1946: “*Cuantos disfrutan de distinciones de favor viene obligados a pedir las de nuevo antes del 1 de septiembre[...] de no hacerlo así, se entiende que renuncian a ellas para el nuevo curso*”. Aquest concepte de *distinciones de favor* es repetirà en cursos següents, afegint-hi que tindran preferència per obtenir beques els fills de família nombrosa i els que tinguin “*los mejores antecedentes en el Colegio*”; per renovar-les caldrà haver acreditat bona conducta i aplicació el curs anterior.

¹⁵⁸ Prospekte 1939 Pàg. 3.

¹⁵⁹ *Sense autor: Colegios de primera enseñanza aplicada, Barcelona 1895-1945*, Document de l’arxiu del Col·legi Claret.

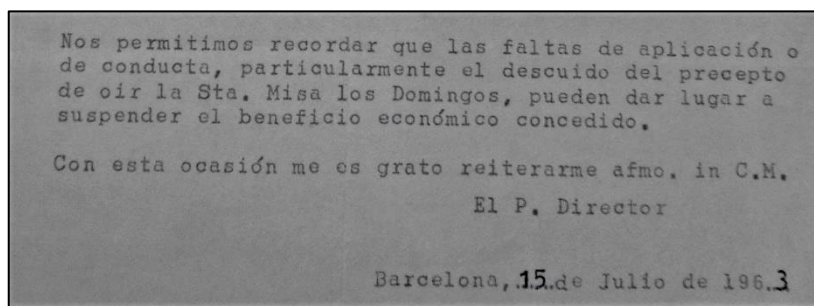
En aquest context d'ajudes, el 1955 s'especifica per primera vegada l'aplicació d'un descompte quan siguin dos germans al col·legi (deu Ptes. mensuals) i també que les famílies nombroses tindran una bonificació no concretada. El 1956, a més de precisar que el descompte per família nombrosa és del 25% i que les baixes per malaltia superiors a quinze dies de durada abonaran només el 50% de la mensualitat, s'amplia la xifra de possibles beneficiaris de bonificacions als escolanets i als membres de l'escolania: "*BONIFICACIONES: Los hermanos, los hijos de familia numerosa, los acólitos y cantores gozan de rebaja*".

A partir de 1960, els prospectes detallen descomptes sobre el preu de la matrícula anual del 10% als que tenen germans en el col·legi, i del 25% a les famílies nombroses. En relació als descomptes sobre les mensualitats a pagar, no és fins el 1963 que es comuniquen uns descomptes del 5% en cas de ser dos germans i quan siguin tres o més germans podran tenir una plaça gratuïta en el cas que "*reúnan las notes exigidas*". Aquest criteri varia el 1970, on dos germans tenen el 5% de descompte, tres el 10% i si són 4 o més, el més petit té gratuïtat.

En quant a les beques o ajuts en general, el curs 1956, sembla canviar el criteri passant a ser discrecional de la Direcció, doncs el text que fa referència als ajuts és el següent "*La Dirección atenderá en lo posible las peticiones de rebaja, siempre que las acrediten las atenciones familiares y la excelente conducta y notable aprovechamiento del alumno*". Resulta rellevant la distinció entre la "excelente" conducta i el "notable" rendiment acadèmic, senyal de la major importància que es donava a la conducta per sobre de l'aprofitament acadèmic.

El 1958 torna a canviar l'exposició dels criteris per a donar ajuts. Especifica clarament que és el propi col·legi el que dona "*numerosas becas, totales o parciales*" i concreta els motius en ser família nombrosa, patir una malaltia o tenir insuficiència econòmica, tot i que el curs següent s'afegirà el fet de ser orfe. Segueix discriminant entre conducta i rendiment: continua la necessitat de tenir una conducta excel·lent, però es rebaixa el requisit de rendiment a observar un "*regular aprovechamiento*". Aquests criteris es mantenen amb poques modificacions els cursos següents. Destacar que els ajuts econòmics es poden perdre no només en cas de manca de rendiment sinó específicament per no assistir a la missa dominical, com es pot veure en la següent imatge de l'any 1963:

Imatge 3.4: Document descompte alumnes germans.

Font: Aportació Alberto Franco.

Poc després de la inauguració del Casal Claret, situat a la banda del carrer Nàpols, el 1956 és el primer que el col·legi inclou l'oferta de les associacions de “*Infantes, Aspirantes i Juventud del Corazón de María*”, per a les famílies que vulguin una millor formació cristiana i social dels seus fills. Ofereix el servei de directors espirituals especialitzats i activitats formatives com catecisme, teatre, excursionisme i esport. Veurem més endavant, dins l'apartat 6è, més informació específica sobre aquestes associacions.

També són novetat des de 1956 l'oferta de cinema col·legial, els dijous de tipus recreatiu i els diumenges per a tota la família, així com la possibilitat de jugar al pati del col·legi els dijous a la tarda i els dies festius, tant al matí com a la tarda. Tot plegat és una mostra de com l'oferta escolar va ampliant-se amb activitats complementàries que donen servei a les instal·lacions físiques més enllà de l'horari escolar.

A l'igual que en el cas citat abans de la Memòria Escolar de 1948, el prospecte de 1956 introdueix també un apartat destacant l'existència d'una borsa de treball, aprofitant que “*muchos de sus antiguos alumnos son ahora gerentes y apoderados de empresa y nos honran con sus ofrecimientos de trabajo*”. Efectivament, a les fitxes dels alumnes, en l'apartat d'observacions hi figuraven algunes indicacions de “*colocado*” quan l'alumne deixava l'escola amb feina, fins i tot sense arribar a acabar el curs; en el conjunt de les fitxes s'han trobat dinou anotacions en aquest sentit, i disset corresponen precisament al curs 1954-55, totes a la sisena classe de Comerç; fins i tot deu alumnes van deixar el col·legi abans d'acabar el curs i l'etapa. És de suposar que el curs esmentat hi va haver una gran demanda de nois amb

estudis de comerç, el que va portar al col·legi a que en la redacció del prospecte del curs 1956-57¹⁶⁰ s'incorporés la citada oferta de borsa de treball.

En el prospecte del 1956 es pot identificar un canvi, no sols en el format que passa a ser apaïsat i amb fotografies de les façanes i del pati interior, sinó en un incipient enfoc del tipus que ara coneixem com a màrqueting, doncs ofereix els serveis escolars bàsics embolcallats amb altres possibilitats formatives i fins i tot laborals.

En aquest mateix sentit d'orientació a la venda, del curs 1959-60 no consta un prospecte clàssic que inclogui les tarifes i costos, sinó un merament propagandístic que mostra les noves instal·lacions i equipaments, alumnes amb matrícules d'honor en exàmens de revàlida, oferta d'esports i excursions. Com es pot veure a continuació, conclou amb un estil de *venda del producte* que busca satisfer els suposats desitjos de les famílies, que incorpora el de tenir alegria:

“Si desea Ud. para sus hijos:

- *Educación cristiana*
- *Enseñanza eficiente*
- *Adiestramiento técnico y práctico*
- *Ejercicio físico*
- *Recreación en días festivos*
- *Orientación profesional*
- *[...] y mucha alegría [...]*

Apresúrese a formalizar su matrícula en el Colegio del Corazón de María”¹⁶¹.

Aquest canvi es pot relacionar amb l'entrada d'un nou director, el Pare Faustí Illa, a principis del curs 1955-56, doncs quan deixa de ser director el 1958, es produeix, almenys temporalment, un cert retrocés cap el disseny més clàssic.

Tot i això, el curs 1961 es renova el disseny del prospecte, que passa a ser fins el 1968 un tríptic a dos colors, que ja porta encapçalats com *“Una formación integral completísima”* i *“una formación complementaria excelente”*.

El dos últims cursos dels que disposem de prospectes, 1969 i 1970, passen a ser en format de díptic, a un sol color i de disseny molt auster, sense fotografies ni missatges amb orientació a la venda; també ho podem relacionar amb el canvi de director que es va produir el curs 1967.

¹⁶⁰ El prospecte del curs 1955-56 deuria estar redactat i imprès abans del final del curs 1954-55, i per tant no podia recollir l'especial demanda de treball del curs 1954-55.

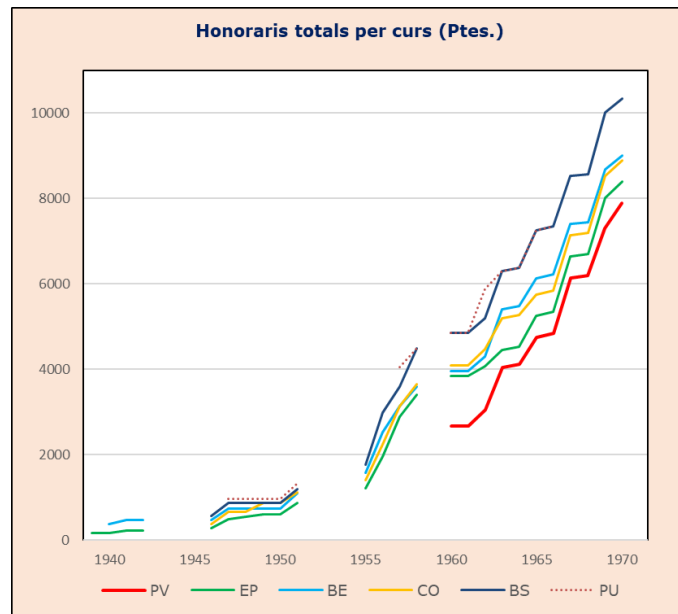
¹⁶¹ Prospecte 1956, Pàg. 7.

Les tarifes acadèmiques.

A l'Annex digital D-3.4 s'han recollit en un únic quadre totes les tarifes conegudes entre 1939 i 1970. S'identifiquen tres grups de conceptes: el de les matrícules, és a dir els diners que es paguen d'una sola vegada abans de l'inici del curs per a tenir dret a portar a l'alumne a l'escola el curs que s'inicia; les quotes mensuals per conceptes acadèmics obligatoris; i els conceptes opcionals - normalment també mensuals- per serveis complementaris.

L'evolució del conjunt de les taxes acadèmiques es mostra en el següent gràfic:

Gràfic 3.12: Evolució taxes acadèmiques 1939-1970.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

En el gràfic anterior¹⁶² podem veure l'evolució en ptes. del total anual a pagar per un alumne en funció de l'etapa que cursava. Està calculat en base a sumar els costos de la matrícula més el cost mensual multiplicat pel nombre de mensualitats en funció de l'etapa considerada, tenint en compte que el batxillerat pagava usualment des d'octubre a juny inclosos, mentre que la resta d'etapes afegien mig mes de setembre i de juliol.

162 Com ja hem indicat a l'inici d'aquest apartat, el Col·legi no ha conservat els prospectes d'alguns cursos; això explica les discontinuïtats en les línies dels gràfics. En tots els gràfics següents, les discontinuïtats en les línies responen a la inexistència de dades en els anys on no s'han localitzat els prospectes escolars. Malgrat tot, els trams no pintats no afecten a la comprensió i al seguiment global de l'evolució de les tarifes ni impedeix observar l'evolució del conjunt del període estudiat.

Es pot observar una certa estabilitat en els imports entre 1940 i el 1955, mentre que a partir d'aquesta data es produeix un increment continuat del cost de l'escola en ptes. constants. Es fa també evident que el cost de l'ensenyament és sempre proporcional al nivell educatiu: el batxillerat superior és més car que l'elemental, que a la vegada és més car que l'ensenyament primari i aquest últim ho és més que el parvulari. És una mostra de la selectivitat social que implicava la continuïtat en els estudis.

Com es pot veure en el quadre següent, la pujada dels preus entre el curs 1955 i el 1956 - calculats en base al conjunt de costos obligatoris, que inclouen les matrícules i les mensualitats- supera en totes les etapes el 60%, tot i que l'IPC del 1955 havia estat del 4,01%:

Quadre 3.1: Increment total taxes acadèmiques entre 1955 i 1956.

Any	EP	BE1	CO	BS
1955	1.225	1.580	1.410	1.760
1956	1.955	2.540	2.240	2.990
Inc.1955=100	160	161	159	170

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Tota la pàgina tres del butlletí extraordinari emès al final del curs 1955-56 està dedicada a explicar les causes d'aquesta gran pujada de les taxes acadèmiques: la reglamentació laboral, haver de pagar catorze pagues al personal del col·legi, mentre només se'n cobra als alumnes nou o nou i mitja mensualitats, els punts familiars dels professors, els triennis, l'aportació a *Montepíos* i assegurances socials, les contribucions, la llum, la neteja i el manteniment. En relació als esmentats *Punts*, recordem que *“El plus de cargas familiares, establecido en 1945, consistió en un complemento salarial abonado a la mayor parte de los trabajadores, en una época en que las remuneraciones salariales eran bajas. Un porcentaje del total de los salarios pagados en una empresa (generalmente entre un 5 y un 25 por cien) se distribuía entre los trabajadores en función del número de hijos (si aquéllos mantenían económicamente a sus esposas, recibían una cantidad superior). Los empresarios financiaban casi por entero este programa [...] El plus de cargas familiares se conocía popularmente como los “puntos”, dado*

*que los familiares que dependían económicamente de los trabajadores reportaban a estos puntos”*¹⁶³.

El total de costos estimats és de 50.000 ptes. per classe i any, el que permet calcular quines tarifes haurien d'establir-se en funció dels costos i del nombre d'alumnes que podria tenir una classe de batxillerat: si fossin cinc alumnes haurien de pagar tres-centes setanta ptes. cada mes, si en fossin vint serien dues-centes setanta-set ptes., i si en fossin vint-i-cinc només serien cent vuitanta-cinc ptes. El fet és que les tarifes de batxillerat del curs 1955 es situaven entre cent trenta i cent cinquanta Ptes. mensuals i les que es fixen pel curs 1956 entre les dues-centes i dues-centes cinquanta Ptes. El butlletí explica que: *“Si el Colegio no aplica matemáticamente estas tarifas, es por la compensación que aportan las clases más numerosas, o que no exigen, de Ley, personal tan especializado, y también, porque el Personal Religioso puede considerar la enseñanza como un apostolado y prescinde de otros aspectos económicos, aunque muy humanos”*¹⁶⁴. Reconeix, per una banda, que el fet d'acceptar un volum d'alumnes per sobre del que seria adequat és el que permet equilibrar els comptes, i per una altra, la utilització de personal no especialitzat i el sacrifici dels religiosos per la seva vocació pastoral.

El següent gràfic¹⁶⁵ 3.13 estableix una relació entre les tarifes escolars i el cost de la vida, de forma que ens mostra com van evolucionar les tarifes escolars en relació a l'IPC¹⁶⁶. Es corroboren les dues fases esmentades en el paràgraf anterior, la de 1939 a 1950, on les taxes cobrades al Claret es mouen de forma compassada amb l'índex de preus, i com a partir de 1955 el creixement de les esmentades taxes es situen clarament per sobre de l'augment del cost de la vida. Es pot observar com en els anys del 55 al 57 es produeix una acceleració dels preus, fet que coincideix amb l'inici de les obres d'ampliació del col·legi.

¹⁶³ VALIENTE FERNÁNDEZ, C. *Olvidando el pasado: la política familiar en España (1975-1996)*. Revista GAPP, Gener 1996, Pàg. 153 i 160.

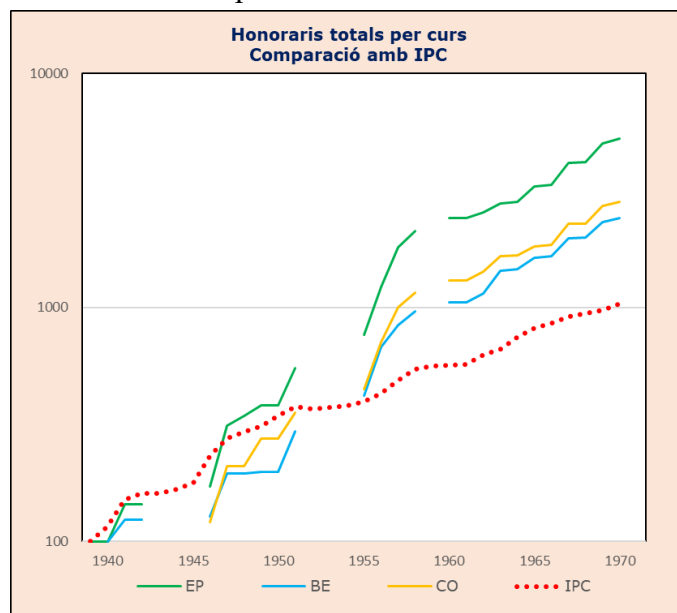
¹⁶⁴ Butlletí 1955 Pàg. 3.

¹⁶⁵ Fet amb escala logarítmica amb índex base 100 el 1939. Inclou com a mostra només tres cursos de tres etapes diferents, que són els que tenen les sèries històriques més llargues (1^a d'ensenyament primari 1, 2° batxillerat, i 4^a de comerç), però els preus per cada etapa eren normalment iguals per tots els cursos de cadascuna.

¹⁶⁶ En l'Annex 3.1 figuren les taules evolutives de l'IPC 1939-1975. Són d'elaboració pròpia en base a les dades obtingudes en

<https://frdelpino.es/investigacion/category/01-ciencias-sociales/01-economia-espanola/04-economia-espanola-perspectiva-historica/>

Gràfic 3.13: Comparació tarifes escolars amb l'IPC.

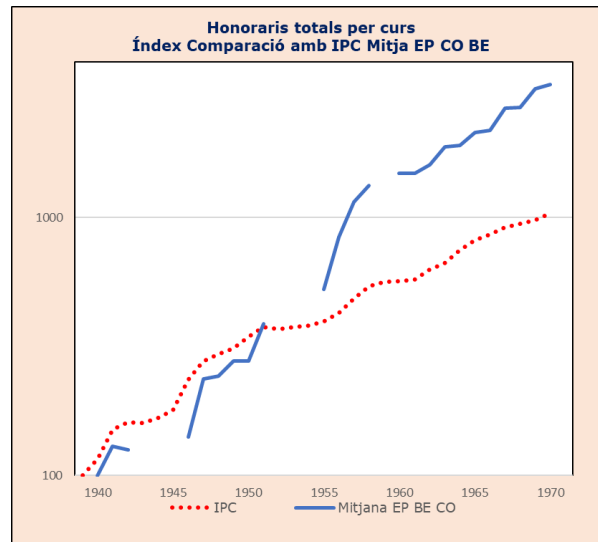

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Destacar que en el gràfic també es fa evident com el creixement de les taxes del curs de batxillerat elemental està sempre per sota de la resta de cursos. Això s'explica pel fet que, al tractar-se d'un índex amb base igual a 100 a principis dels anys quaranta, en aquell moment el cost del batxillerat elemental era un 100% més car que l'ensenyament primari (trenta ptes. mensuals vs. quinze); en canvi per exemple l'any cinquanta la relació era només del 20% (tres-centes ptes. vs. dues-centes cinquanta).

El següent gràfic és un altre aproximació que corrobora l'existència de dues fases diferenciades; en aquest cas, s'ha construït un índex evolutiu, amb base 100 el 1939, que compara l'evolució de l'IPC amb la mitjana de les tarifes de les tres etapes considerades anteriorment i que tenen informació en més anys del període. Es torna a veure, potser amb més claredat, com de 1939 a 1950 les tarifes van estar contingudes respecte a l'IPC, a mitjans dels cinquanta és produeix un gran increment en les taxes que superen àmpliament el del cost de la vida, i en la dècada dels seixanta l'increment és manté per sobre de forma constant, però en paral·lel, al de l'IPC.

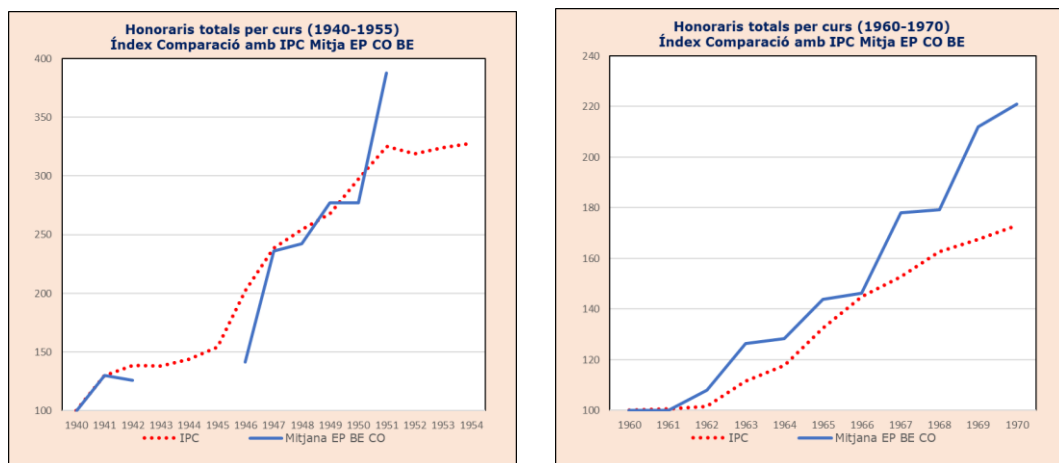
Gràfic 3.14: Índex comparatiu mitjana diferents etapes.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Fins i tot, si ho descomponem en dos gràfics, un per a cada període temporal i fets en escala no logarítmica, podem veure més clarament com en la primera fase després de la postguerra les tarifes escolars van estar contingudes -amb l'excepció del 1951- i, en canvi, durant l'època del desenvolupament es van situar per sobre del cost de la vida. Aquest increment dels costos de l'educació no va impedir l'augment constant en el nombre d'alumnes del col·legi, el que pot interpretar-se en el sentit que la millora de la renda per càpita va permetre dedicar una part més gran de la renda familiar disponible a l'educació dels fills.

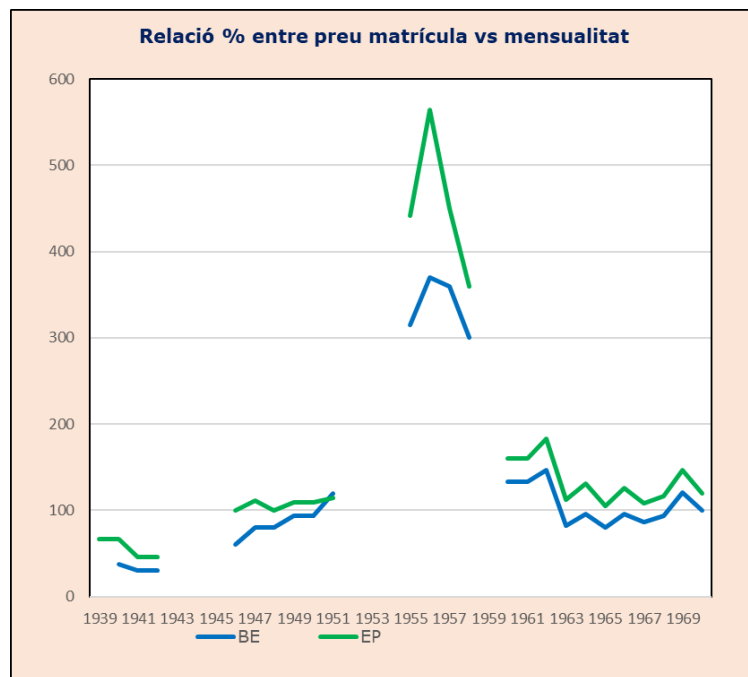
Gràfic 3.15: Diferència d'evolució entre 1939-55 i 1960-70.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

El següent gràfic ens mostra la relació entre el que representava per a la família d'un alumne el pagament de la matrícula anual -un sol pagament per curs- respecte al cost d'una mensualitat. Cal aclarir que no hem incorporat Comerç perquè els costos de matriculació són els mateixos que a Primària.

Gràfic 3.16: relació entre el cost de la matrícula i la mensualitat.

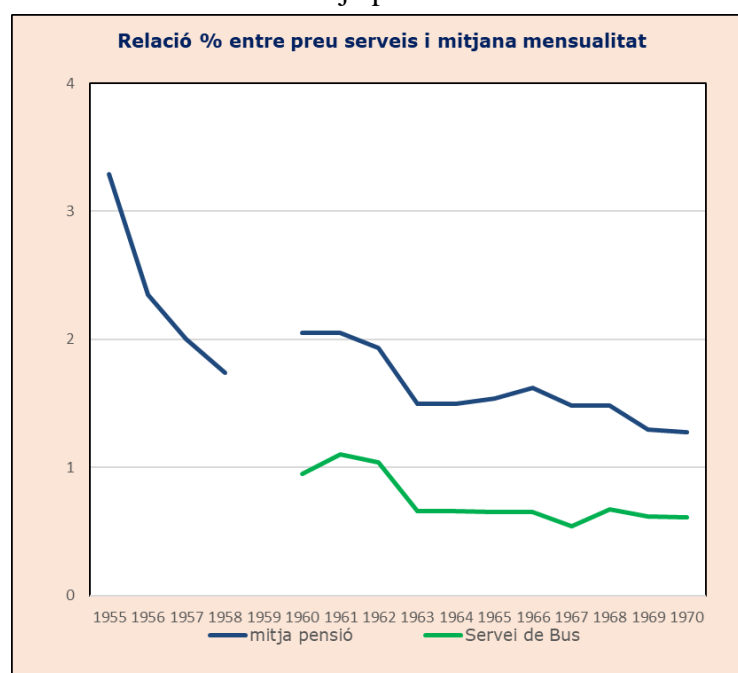
Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Resulta evident, en primer lloc, l'anomalia entre els anys 1955 i 1958, que respon per una banda a les necessitats de finançament de les obres d'ampliació per la qual cosa es va introduir un suplement de cent ptes., però també a dos complements temporals: un pel concepte de càrregues fiscals i laborals i que pujava també cent ptes., i un altre anomenat *Complemento de verano* per a fer front als sous a pagar als professors en època d'estiu; va començar sent de cent ptes. el 1956 i va pujar a quatre-cents vint-i-cinc ptes. el 1958, consolidant-se més tard en un càrrec mensual de seixanta-cinc ptes. fins 1962. Destaquem també que en els prospectes de 1956 i 1957 la taula amb els honoraris escolars porta un subtítol que diu *Salvo modificaciones de la Legislación Laboral*, el que indica la percepció d'un entorn de canvis legislatius que provocava sensació d'inseguretat a la gerència escolar, el que la duia a incorporar aquesta clàusula de salvaguarda.

Fora d'aquest període de mitjans dels cinquanta, en els cursos anteriors, la matrícula estava situada igual o per sota del cost d'una mensualitat, i a partir de 1960 es mou al mateix nivell o una mica per sobre.

A continuació, en el gràfic 3.17 podem veure una comparativa de l'evolució del cost de dos serveis complementaris: el de mitja-pensió i el de trasllat en autobús:

Gràfic 3.17: Evolució mitja pensió i trasllat en autobús.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

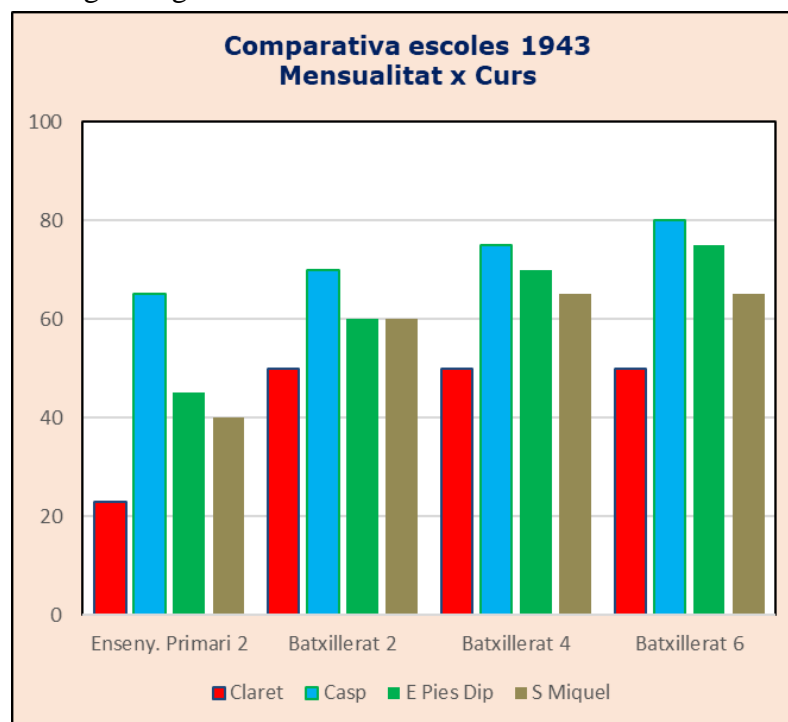
Les dues línies indiquen la relació existent entre el cost absolut del servei i la mitjana del cost dels cursos referencials ja anteriorment considerats (classe 2^a d'ensenyament primari, 2° de batxillerat elemental i 6è de batxillerat superior). És evident com, en el moment de la implementació de la mitja pensió en el curs 1955 el cost del servei superava en tres vegades el cost mig de la mensualitat per conceptes acadèmics; aquesta relació va anar disminuint en els següents anys, de forma que s'acaba situant en l'entorn d'un 30% superior. Cal aclarir de tota manera que la gran disminució proporcional dels tres primers anys és resultat de la important pujada de les tarifes acadèmiques, mentre que l'increment del preu de la mitja pensió va quedar més esmorteït.

En el cas del trasllat en bus, els tres primers anys (1960 a 1962) el cost de fer dos viatges era equivalent a la quota mitjana per escolaritat. També en aquest cas el preu relatiu es modera en els següents anys, per situar-se a partir de 1963 en l'entorn del 60/70% del preu dels estudis.

Una pregunta que ens hem plantejat és si el Claret era un col·legi car, mitjà o barat en relació a altres escoles del mateix caire de l'entorn proper dins de la ciutat. Per a intentar respondre a aquesta pregunta, dins dels arxius escolars consultats del

mateix col·legi hem pogut trobar uns prospectes corresponents al l'any 1943 de tres escoles religioses de la ciutat de Barcelona i situades en barris no gaire allunyats del Claret. Es tracta del col·legi dels Jesuïtes del carrer Casp, les escoles Pies del carrer Diputació i el col·legi Sant Miquel del carrer Rosselló. La comparativa, feta entre els cursos de segon d'ensenyament primari i segon, quart i sisè de batxillerat, apareix en el gràfic següent.

Gràfic 3.18: Comparativa amb el Claret de mensualitats d'altres col·legis religiosos.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Les tarifes mensuals del Claret es situen clarament per sota de les altres escoles en totes les etapes considerades. El col·legi dels jesuïtes era el més car amb diferència, en especial en l'ensenyament primari, el segon era l'escola Pia i el tercer el Sant Miquel. De fet, si calculem la mitjana en cada col·legi dels quatre cursos considerats ens dona que els jesuïtes era quasi un 70% més car que el Claret, les Escoles Pies un 45% i el sant Miquel un 33%.

Quadre 3.2: Comparativa tarifes escolars mitjanes el 1943.

Curs	Claret	Casp	E Pies Dip	S Miquel
Mitja	43,3	72,5	62,5	57,5
Índex Claret = 1	1	1,68	1,45	1,33

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars.

Per aportacions de rebuts guardats per famílies d'altres alumnes, coneixem també el diferencial de cost amb el mateix col·legi dels Jesuïtes de Casp el 1957: la mensualitat del primer curs de l'ensenyament primari era de tres-cents quinze ptes. i al Claret era de dues-cents ptes. El servei de mitja pensió el 1959 costava als jesuïtes vuit-cents cinquanta ptes.¹⁶⁷ mentre al Claret es situava al voltant de les sis-cents ptes.¹⁶⁸.

En base a les dades disponibles, podem concloure que el cost del Claret es situava per sota del nivell de les altres escoles avaluades. Tenint en compte que el col·legi en les seves instal·lacions generals era comparable als altres, podem entendre que l'escola s'adaptava al nivell de preus que les famílies del seu entorn podien pagar.

Podem fer una altra aproximació a com va ser l'evolució de les quotes escolars. Ens basarem en aquest cas en una altra font primària com és un arxiu familiar que compta amb exemplars físics dels rebuts periòdics entre 1954 i 1975 d'una sèrie de consums i serveis que constituïen la base d'una economia familiar de l'època¹⁶⁹. Hem considerat només l'últim rebut existent per cada servei en cada any natural, el que ens permet tenir la sèrie evolutiva dels citats serveis, que hem agrupat en 4 subgrups: el lloguer de l'habitatge, els serveis bàsics associats (llum, aigua, telèfon), impostos (en aquest cas indirectes com eren les taxes per tinença de ràdio i TV) i consums complementaris que inclouen des de la subscripció als diaris, fins assegurances d'enterrament o de la llar.

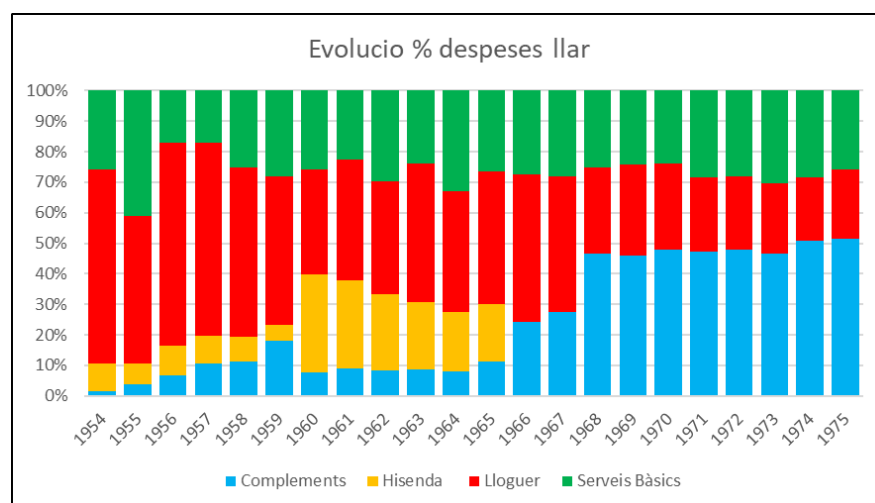
L'estructura percentual de la despesa familiar va ser, segons les dades recollides, d'una gradual disminució de la importància del lloguer i els serveis bàsics associats, que representaven quasi el 90% del total el 1954 fins limitar-se a prop del 50% ja en la dècada dels setanta. L'augment del nivell de renda disponible a partir de mitjans dels seixanta va permetre dedicar part dels ingressos a tipus de consums menys de primera necessitat.

¹⁶⁷ La dada origen real és que el cost de dos germans era de mil set-cents Ptes. que no sabem si portava aplicat algun tipus de descompte; però tenint en compte que el curs 1957 el cost per un sol germà era de 750 ptes. sembla raonable estimar-ho en 850.

¹⁶⁸ Manca el prospecte de 1959, però el 1958 el cost era de cinc-cents cinquanta Ptes. i el 1960 era de sis-cents cinquanta.

¹⁶⁹ En l'Annex Digital D-3.5 figuren tant la relació dels rebuts considerats, com algunes imatges mostra de l'arxiu recollit i guardat per Isabel Planas Rosell. Correspon a una família que va portar els seus fills al Claret.

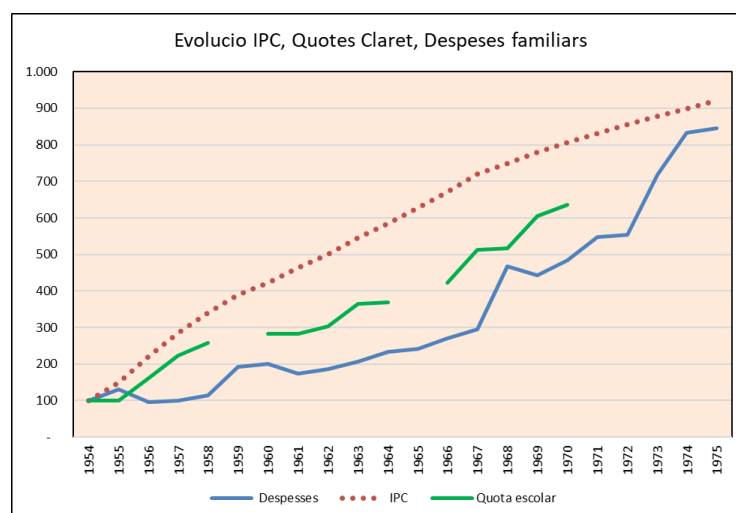
Gràfic 3.19: Evolució percentual dels components de la despesa de la llar entre 1954 i 1975.

Font: elaboració pròpia a partir de fons personal.

Considerant els imports absoluts el 1954 com a valors inicials de referència, hem construït el següent gràfic on és possible observar les evolucions de tres índexs: les despeses totals segons l'arxiu familiar esmentat, el cost de la vida, i la quota mitja del Claret que hem presentat abans.

Gràfic 3.20: Evolució IPC, Quotes Claret, Despeses familiars. Base 1954 = 100.

Font: elaboració pròpia a partir dels prospectes escolars i fons propi.

Es pot observar com l'IPC augmenta de magnitud per sobre tant de la citada quota mitja com del total de despeses domèstiques considerades. De fet, en relació a aquestes despeses domèstiques, es pot observar com es mostren molt contingudes respecte al cost de la vida fins a 1967, quan es dona un increment de la pendent que

les aproxima a l'increment de l'IPC i que es correspon en el temps a l'augment de les despeses complementàries -no de primera necessitat- en el gràfic anterior.

3.3. La normativa escolar.

Els prospectes contenen també criteris i normatives d'aplicació en l'admissió dels nous alumnes i en relació al seu comportament escolar. En aquest apartat farem un repàs de les regles i pautes establertes i la seva evolució al llarg del temps.

Admissió

El 1939 l'únic criteri escolar que comptava per a ser admès era l'edat d'entrada mínima: sis anys. A partir de 1941 cal, a més de tenir sis anys, "*conocer las letras*"; el 1946 s'amplia aquest requisit amb la condició de "*leer los números sueltos*" i el 1947 s'endureix, doncs ja es demana llegir les síl·labes i les quantitats de dues xifres. Ni l'edat mínima ni les capacitats prèvies no figuren com a condició a partir del curs 1956-57.

També el primer any documentat, 1939, per a ser matriculat calia presentar la fe de baptisme així com el certificat de naixement, que només serà requisit aquest curs. El 1956, a la necessitat de presentar la fe de baptisme s'afegeix la fe de confirmació, si aquesta s'ha rebut; aquest tràmit ja no serà necessari a partir de 1958.

El 1940 s'afegeix el certificat de vacunació contra la verola i el tifus. El curs 1950 s'amplia el requisit amb la vacuna contra la diftèria. En el prospecte de 1951 consta que cal presentar un "*certificado (no oficial)*" de vacunació anti-verola, anti-diftèrica i anti-tífica i de no patir cap malaltia infecto-contagiosa; el 1955 ja no es demana el certificat sobre la diftèria.

A partir del curs 1946-47 s'introdueix l'obligació de presentar un certificat de bona conducta si el noi procedeix d'un altre col·legi. En el prospecte de 1955 als procedents d'altres col·legis ja no se'ls demana el certificat de bona conducta sinó la "*Cartilla de Escolaridad*", que el següent curs tindrà com opció alternativa el "*Libro de Calificación Escolar*".

El 1949 s'introdueix el requisit administratiu de presentar dos fotos carnet, que s'ampliaran a tres només pel curs 1957, doncs desapareix el requeriment el curs següent. En el prospecte corresponent a 1960 comença a figurar com a cost a cobrar als nous alumnes deu ptes. en concepte de "*fotografías*" i aquest ítem es repeteix

fins al 1969 encara que acaba integrant-se sota la denominació de “*Expediente escolar*”, la qual cosa ens fa suposar que el propi col·legi feia fotos als nous alumnes; curiosament torna a sortir el requeriment de les tres fotografies el 1970, tot i que continua vigent el concepte de despesa de l’expedient escolar.

Com a singularitat, el prospecte de 1957 demana que els nous alumnes, a part de les condicions ja relatades, presentin “*las libretas del último curso*”.

A partir de 1960 els requisits pel nou alumnat queden reduïts als certificats de baptisme y de vacunació, i a la cartilla d’escolaritat.

Per tant, en les normatives d’admissió es poden identificar dues grans etapes: del 1939 al 1955, i des d’aquest curs fins el 1970. La primera té una major variabilitat de requisits i es pot destacar l’exigència de tenir un mínim de formació prèvia a l’entrada al Claret així com un increment dels requeriments mèdics associats a la vacunació, probablement seguint normativa governativa. La segona mostra una continuïtat en els criteris demanats, sense canvis ni alteracions rellevants.

Criteris reglamentaris i disciplinaris.

Els prospectes informatius ens donen també informació sobre les criteris que la reglamentació interna del col·legi volia transmetre als pares dels alumnes sobre la disciplina col·legial.

El primer criteri dels que es repeteixen des de 1939, és que els pares dels alumnes estan obligats a justificar tant les absències a classe com les faltes de puntualitat. El segon criteri sostingut és que l’assistència a la Santa Missa els diumenges i dies de precepte, és estrictament obligatòria; faltar de forma reiterada pot dur a l’expulsió de l’alumne.

El tercer fa referència a l’obligació de dur “*bata-uniforme*” dins de l’escola, tot i que permet que *los mayores* siguin dispensats per la Direcció. Després de 1940 ja no figura aquesta obligació en el prospecte fins que el 1950 es concreta que “*hasta los 14 años deberán llevar delantal-uniforme*”, encara que torna a no estar present com a norma després del 1955, per a reaparèixer de forma puntual com obligació de portar uniforme el 1961.

Per últim, el col·legi informa que de forma setmanal es donarà a conèixer a les famílies dels alumnes el comportament i l’aprofitament de l’alumne, per mitjà de la llibreta de notes, que els pares han de exigir als alumnes i retornar-la signada: “*cada semana, el Colegio dará a conocer a las familias el comportamiento y provecho de*

sus alumnos mediante la Libreta de Notas. Exijan los padres semanalmente tal Libreta y firmenla”¹⁷⁰. Com es pot veure, el text diferencia entre que les notes es donaran a conèixer a les famílies, i que la llibreta l’han d’exigir i signar els pares. Tot i que podria deure’s a que el concepte *pares* inclouria també a les mares, també admet la interpretació -dins dels criteris d’autoritat paternal que veurem quan analitzem el contingut del *DMC* en l’apartat 6è- que insta específicament a que sigui el cap de família el que signi les qualificacions. Igualment és observable la conjunció entre dos conceptes com són la conducta i l’aplicació que -ho veurem en l’apartat sobre les fitxes dels alumnes- són una constant principal en la valoració dels alumnes, on consten juntes fins el curs 1956-57, i només com conducta a partir de llavors. El 1955 la periodicitat del butlletí escolar ja passa a ser quinzenal, sense que haguem trobat alteracions posteriors en la seva periodicitat.

En l’exemplar del 1941 es comença a advertir que un cop matriculats, els alumnes han de “*satisfacer enteramente las mensualidades aunque no asista a clase*” amb l’amenaça de perdre la plaça en cas contrari. Aquest advertiment ens permet suposar que en els cursos anteriors s’havien donat casos de absències perllongades per part dels alumnes.

El prospecte del curs 1942 amenaça d’expulsió a l’alumne que “*por su conducta o incapacidad es un estorbo habitual*” i ho justifica entre altres raons perquè “*perjudican el orden general y el buen nombre del Colegio*”. Per tant es considera com a causa d’expulsió no només la indisciplina, sinó també la manca de capacitats personals, i ho fa en base als valors d’ordre i d’honorabilitat de la institució.

Uns cursos més tard, el 1946, el prospecte detalla de forma diferent les raons d’expulsió anteriors:

*“Se incapacitará para continuar en el Colegio el alumno cuya conducta y aplicación exija el empleo frecuente de medios de rigor. Un acto inmoral o de grave insubordinación a los Profesores, motivará la inmediata expulsión del Colegio. Igual medida se tomará con aquellos que figuren apuntados tres veces en la Libreta Negra a lo largo del curso”*¹⁷¹.

¹⁷⁰ Prospecte 1939. Pàg. 2.

¹⁷¹ Prospecte 1946. Pàg. 4.

En primer lloc crida l'atenció que es digui que l'alumne díscol no serà pròpiament expulsat, sinó que serà ell mateix amb les seves accions el que s'auto-incapacitarà per seguir en el col·legi, després d'exigir per a ell mateix l'ús de mitjans coercitius. Aquest tipus de redacció es mantindrà fins 1955, quan la frase concreta canviarà a “*Se incapacitará para continuar en el Colegio al alumno cuya mala conducta ...*”, de forma que el noi ja no és el subjecte de la frase, i ho passa a ser l'escola la que expulsa a l'alumne. En qualsevol cas, la norma fa referència als valors de la moralitat, cristiana s'entén, i de disciplina com a expressió de l'ordre.

De la referència que fan a la “*Libreta negra*” els prospectes entre 1946 i 1949, no s'ha trobat en els arxius escolars l'esmentada llibreta, però sí que hem trobat registres¹⁷² a les fitxes dels alumnes en forma d'anotacions en l'apartat d'observacions, com es pot veure en la imatge adjunta:

Imatge 3.5: Anotació llibreta negra.

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

En el total de les fitxes consten noranta-quatre alumnes que van tenir l'esmentada anotació en el seu expedient, un nombre baix respecte al total d'alumnes del període. En funció de l'any d'entrada a l'escola de l'alumne¹⁷³, es reparteixen d'aquesta forma:

1943:	2
1944:	13
1945:	18

¹⁷² Consta l'anotació “*Libreta negra*” en l'apartat d'anotacions, però no fa esment a en quin curs concret de l'estada de l'alumne s'ha produït el fet motiu de l'advertiment.

S'ha trobat també una fitxa amb una anotació que fa referència a una “*Llibreta blanca y dorada*”.

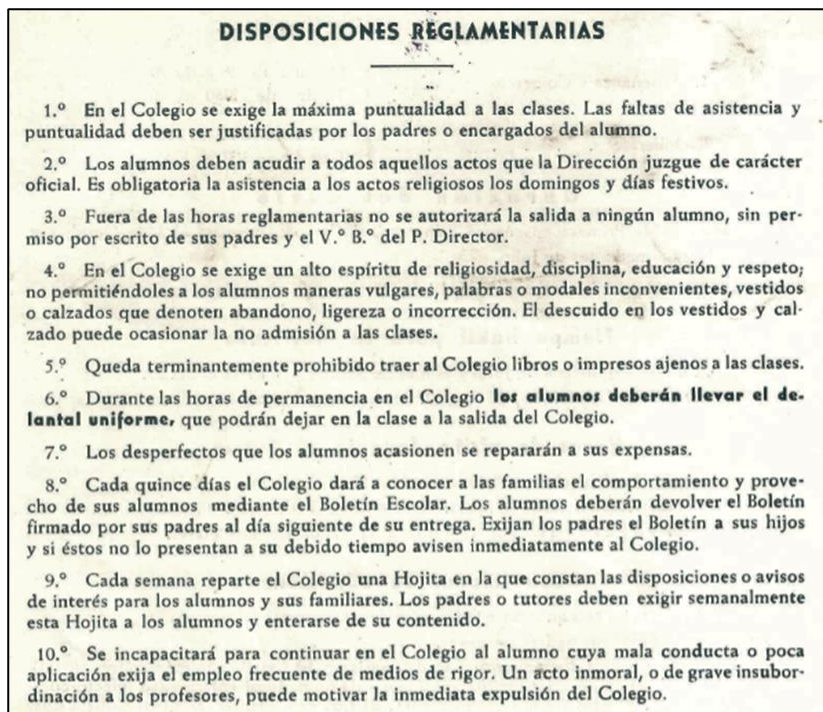
¹⁷³ En les anotacions a les fitxes no consta l'any o curs concret en que es va produir l'apunt a la *llibreta negra*.

1946:	29
1947:	18
No consta:	14

El curs 1946-47 s'incorpora a l'obligació ja existent pels alumnes del compliment amb la missa dominical, la d'assistir a tots els actes que la direcció del col·legi consideri com a oficials. En els prospectes dels anys següents, l'obligació d'assistir a la Missa ja no s'esmenta, restant subsumida dins dels actes oficials obligatoris fins que el 1950 torna a constar com una obligació específica, que des de 1961 es concreta en la frase "*Es 'particularmente' obligatoria la asistencia a la Santa Misa los días festivos*". En el prospecte de 1967 desapareix definitivament la norma escolar que obliga a l'assistència a missa els diumenges i festius¹⁷⁴.

També és una novetat del 1946 la prohibició de portar a l'escola "*libros o impresos*" aliens a la classe, així com l'obligació de pagar les mensualitats per endavant, l'avís que no es deduiran imports per les absències i que els alumnes que ocasionin desperfectes en les instal·lacions pagaran la reparació. És de suposar que explicitar aquestes normes és una reacció de la direcció davant d'un creixement de comportaments qualificats com a "mala conducta" que es volen aturar.

Imatge 3.6: Prospecte 1955 Pàg.4.

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

¹⁷⁴ Recordar que el desembre de 1965 va estar clausurat el Concili Vaticà II.

En el curs 1955-56, que és l'últim en que el prospecte inclou un apartat específic amb articles de reglament interior, l'apartat que explicita las normes reglamentàries és més extens i detallat, com mostra la imatge 3.6., on es pot observar la continuïtat general en els temes, amb la novetat de l'article 4t., que posa l'accent tant en les normes d'urbanitat com, en especial, en la correcció en el vestir; aspecte concret en el que s'arriba a amenaçar amb la no admissió a les classes.

El punt 9è. anuncia l'existència del full setmanal que amb el títol "*De mi Colegio*", tot i que es ve repartint des de 1945, i que té un apartat específic (el sisè) dins d'aquesta tesi.

A partir de 1956, els anteriors preceptes reglamentaris de caire disciplinari es canvien per un apartat sobre "*Puntualidad y asistencia*" que exigeix justificació per escrit de les faltes de puntualitat i d'assistència i també per a poder sortir anticipadament de classe, a l'hora que també avisa de l'obligatorietat de la Missa dels festius.

Altres continguts comunicats en els prospectes.

De forma puntual, el 1940 el prospecte insta als pares dels alumnes a que s'inscriguin en la recentment constituïda "*Asociación católica de padres de familia Beato P. Antonio M.ª Claret*".

El prospecte del 1942 inclou un detall de l'horari disponible per a fer les inscripcions d'alumnes que destaca per la seva amplitud, doncs inclou la possibilitat de fer-les fins a les 20h els dies feiners i també els matins dels festius. El curs 1946 aquest horari s'haurà reduït a dues hores pel matí i dues per la tarda, fins les 18h, només els dies laborables.

En la circular emesa a finals de 1955 hi ha un apartat per justificar la introducció d'un complement administratiu a cobrar per una sola vegada i família, causat per "*las recientes y gravosas cargas fiscales aplicadas al Colegio*" (cinquanta ptes.), així com per la voluntat de millorar les instal·lacions (també cinquanta ptes.) i la necessitat de pagar els sous durant l'estiu (en aquest cas són cent ptes.). Aquest pagament és condició *sine qua non* per poder-se matricular el següent curs.

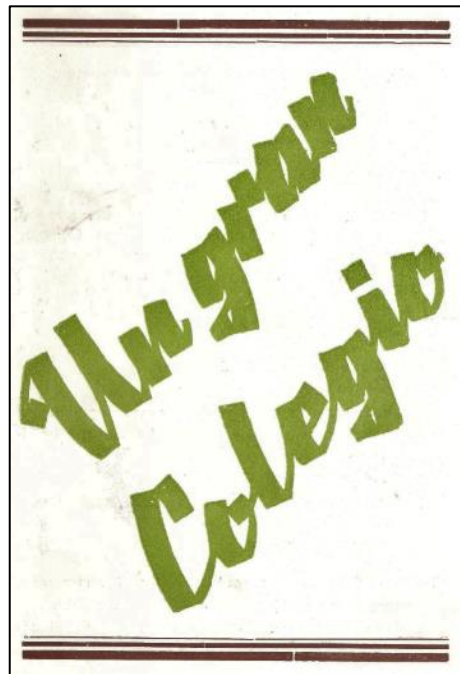
Notícies sobre l'execució d'obres per ampliar les instal·lacions es publiquen per primera vegada en el anteriorment citat butlletí de finals del curs 1955, on es comunica que els "*Superiores Mayores del Instituto Claretiano*" ja tenen el projecte

per a la seva aprovació. Dona dos arguments per justificar el fer-les: perquè ho reclama la categoria docent del col·legi, i perquè cal estar preparats per “*atender al público cada vez más numeroso que se establece por los alrededores del Colegio*”.

Aquesta segona raó és precisament una de les tesis d'aquest treball, que el Claret estava orientat a donar servei educacional als barris que l'envoltaven.

Dins de les tarifes de 1956 i 1957 figura un concepte específic per a les obres d'ampliació, a satisfer únicament el mes de març, per un import únic de cent ptes. per alumne. El prospecte del curs 1959, posterior a la reforma, ja emfatitza que es tracta de “*Un gran Colegio*”:

Imatge 3.7: Portada Prospecte 1959.

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

Utilitza doncs la recent renovació per intentar atraure més alumnes, referint-se tant a l'ampliació d'instal·lacions com a la qualitat de l'ensenyament ofert.

3.4. Comparativa amb altres escoles.

L'existència dels anteriorment citats prospectes de 1943 dels col·legis Jesuïtes de Casp, Escoles Pies i Sant Miquel, ens permet també comprovar si els criteris reglamentaris d'aquestes escoles estaven en la mateixa línia que el Claret.

El *Colegio del Sagrado Corazón de Jesús*, del carrer Casp 25 regentat pels Jesuïtes, es declarava el 1943 com una entitat exclusivament orientada al batxillerat,

per la qual cosa només acceptava alumnes a partir dels 8 anys, per fer els dos cursos de preparatori a la citada etapa. Un cop iniciat aquest “*no se admite, de ordinario, ningún alumno que no haya comenzado, si no proviene de otro Colegio de la Compañía de Jesús*”; només podia ser acceptat després de passar un examen si és “*aceptado por el P. Rector, después de previa información y consulta*”. Es pot deduir un cert elitisme en l’objectiu acadèmic de la formació al limitar-la al batxillerat, que era en aquells anys un nivell fora de l’abast de la majoria de la població. Anteriorment hem indicat que el Claret recomanava als pares que els seus fills fessin batxillerat a partir de l’any 1955, dotze anys després. També l’exigència de superar no només un examen d’entrada, sinó una investigació prèvia per part del P Rector, indica un estricte control sobre els alumnes que volien accedir al col·legi i no ho feien des de petits.

El *Real Colegio de Nuestra Señora de las Escuelas Pías* del carrer Diputació 277, estenia la seva oferta escolar des de parvulari al batxillerat, incloent també els estudis de Comerç. El seu prospecte fa referència -com el Claret- a la necessitat d’estar vacunat i de no tenir malalties infeccioses, però exigeix a més no haver estat expulsat d’un altre col·legi. Declara obligatòria l’assistència a l’escola els diumenges de 8 a 10 del matí “*no excusando esta obligación el que el alumno cumpla con su familia los deberes religiosos, ni que pertenezca a Asociaciones piadosas que no radiquen en el Colegio*”.

El butlletí de notes és setmanal, és obligatori l’uniforme o bata, i deixa clar que “*el colegio no tolera maneras vulgares, palabras inconvenientes, vestuario demasiado ligero o incorrecto, ni actos o manifestaciones irreligiosas, inmorales, antipatrióticas*”. Queda palès que els temes de preocupació i vigilància per part de l’escola estaven doncs centrats en la religió, la moral i la pàtria espanyola, i que d’una altra banda, l’esment a la correcció al vestir coincideix en part amb el que es demanarà més tard al Claret, en les disposicions reglamentàries del 1955 citades abans; en al cas del Claret s’afegirà el concepte d’abandonament en la forma de vestir: “*no permitiéndose [...] vestidos o calzados que denoten abandono, ligereza o incorrección*”. Podríem explicar aquest requeriment del Claret, dotze anys més tard, per haver pogut observar que en els anys quaranta una part significativa dels seus alumnes encara tenien dificultats per anar vestits de forma digna, la qual cosa ens indicaria que el nivell econòmic de les famílies del Claret era inferior

comparativament. Per últim esmentar que les Escoles Pies donaven classes obligatòries de gimnàstica sueca així com “*instrucción premilitar para todos los de Enseñanza Media y Comercio*”¹⁷⁵.

Dirigit pels *Misioneros del Sagrado Corazón de Jesús*, el *Colegio de San Miguel*, del carrer Rosselló 175, oferia el 1943 ensenyament primari, comerç i batxillerat, sent reconegut per aquesta etapa com “*legalmente reconocido*”, cosa que no ho serà el Claret fins el 1958. El seu prospecte, mostra una preeminència per una formació patriòtica -vinculada als valors del règim dictatorial-, moral i religiosa, entesa com un apostolat en un marc disciplinari i sever, però amb tracte cordial:

“Dentro de este cuadro agradable se da a los alumnos una completa educación basada en una seria formación religiosa -principio de toda vida moral-, en la exaltación de todos nuestros valores Patrios -fundamento de su formación cívica- y en una instrucción esmeradísima por personal que hace de esta ocupación un APOSTOLADO sagrado.

Estas son las normas que dirigen la labor formativa de los alumnos de nuestro Colegio, en el que la disciplina rígida y severa está temperada por el trato cordial y afectuoso del espíritu paternal que informa a la Dirección”¹⁷⁶.

Queden clars els valors inspiradors del San Miguel: religiositat, moralitat, patriotisme, instrucció i disciplina. Cal ressaltar que a l'igual que el cas del Claret, també en aquest cas es fa referència a la consideració de les tasques formatives com un apostolat.

La missa diària és obligatòria per ingrés, comerç i batxillerat, fent-se l'aclariment que els alumnes tindran temps per esmorzar després. Els nous alumnes han de presentar la fe de baptisme i un certificat de vacunació que inclou en aquest cas la diftèria. Les notes es donaven quinzenalment, i era obligat l'ús de “*delantal o guardapolvo*”. Oferien els patis per esbarjo els dies festius i de vacances, però calia abonar una quota per poder-ho fer. Tal i com el Claret feia el 1946 estava prohibit introduir al col·legi llibres i impresos, és a dir “*Revistas, diarios, novelas*”. Hi consta una disculpa per no poder oferir el servei de mitja pensió, justificada per les modificacions i incerteses ocasionades pel sistema de “*racionamiento para mediopensionados*”.

¹⁷⁵ Prospecte Escoles Pies 1943 Pàg. 4. Aquest punt es correspon amb el que deia el punt 23 dels fundacionals de la Falange española: “Todos los hombres recibirán una educación premilitar que les prepare para el honor de incorporarse al Ejército nacional y popular de España”. <http://www.filosofia.org/hem/dep/abc/9341130.htm>.

¹⁷⁶ Prospecte San Miguel 1943 Pàg. 1.

És l'únic prospecte col·legial dels consultats on es donen facilitats per poder complir amb el ritual dels primers divendres de mes, variant fins i tot el dia de la tarda de festa setmanal; “*Los PRIMEROS VIERNES DE MES se facilitará la recepción de los Santos Sacramentos a los alumnos, y con el fin de atender sus confesiones, la vacación del jueves pasará a la tarde del PRIMER VIERNES*”¹⁷⁷; en el Claret el tema veurem que és molt recurrent, però no en els prospectes escolars, sinó dins dels fulls informatius *De mi Colegio*.

Tot i que només ho podem comparar respecte al 1943, es fa evident que en aquell moment el Claret no utilitzava valors fora dels acadèmics per a promocionar la seva oferta. Els jesuïtes de Casp sí esmentaven la religió com a complement de la formació i amb la mateixa importància; en canvi l'Escola Pia i el San Miquel invoquen de forma explícita la moral, la disciplina i la pàtria com acompanyants de la religió i de la formació purament acadèmica. La formació pre-militar que donaven les Escoles Pies, no consta en l'oferta de les altres escoles, ni tampoc del Claret.

3.5. Dades dels professors.

Respecte al professorat, hem treballat en base a les fotografies de les memòries escolars, on normalment figuren acompanyant al conjunt dels alumnes. Com excepció, en les memòries dels cursos 1943-44 i 1944-45 no surten els professors, per la qual cosa en període d'anàlisi queda reduït a 1946-1975. Hem fet classificacions en torn a dos conceptes: el primer és el nombre de seglars i de religiosos dins del professorat i el segon concepte és el de professors i de professores. Val a dir que el proper quadre recull el total de professors en funció dels dos conceptes esmentats, tenint en compte que a partir del curs 1970 no s'especifica en les Memòries si es tracta d'un membre de la comunitat claretiana (identificat a les fotografies com R. P.) o d'un laic (Sr.), i com a més coincideix en que ja no és d'ús corrent el portar sotana ni *clergyman*, pel primer criteri no ens ha estat possible incloure el període 1970-75. També hem d'advertir que només en les memòries dels cursos 62, 63, 69 i 70 es mostren fotografies del quadre de professors

¹⁷⁷ *Ibidem*. Pàg. 4.

complet, mentre que la resta d'anys només hem pogut comptar els professors que surten a les fotografies de les classes.

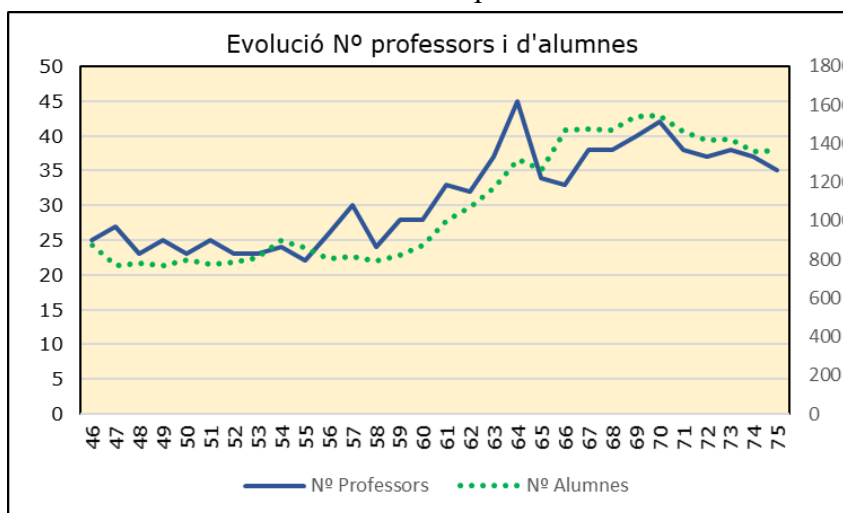
Quadre 3.3: Nombre de professors per curs.

Any	46	47	48	49	50	51	52	53	54	55	56	57	58	59	60	61	62	63	64	65	66	67	68	69	70	71	72	73	74	75
Religiosos	13	14	14	13	14	16	14	15	15	13	16	18	14	17	16	14	13	17	19	20	19	16	14	13	8					
Seglars	12	13	9	12	9	9	9	8	9	9	10	12	10	11	12	19	19	20	26	14	14	22	24	27	34					
Home	25	27	23	25	23	25	23	23	24	22	26	30	24	28	27	31	28	33	41	30	29	30	28	30	32	28	31	32	33	31
Dona	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1	2	4	4	4	4	4	8	10	10	10	6	6	4	4
Total	25	27	23	25	23	25	23	23	24	22	26	30	24	28	28	33	32	37	45	34	33	38	38	40	42	38	37	38	37	35

Font: Elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Torna a poder-se observar, com es mostra de forma més clara en el gràfic 3.21, una etapa d'estabilitat en el nombre de professors fins 1960, amb un increment a partir d'aquell any; aquesta evolució es dona en paral·lel a la del nombre d'alumnes.

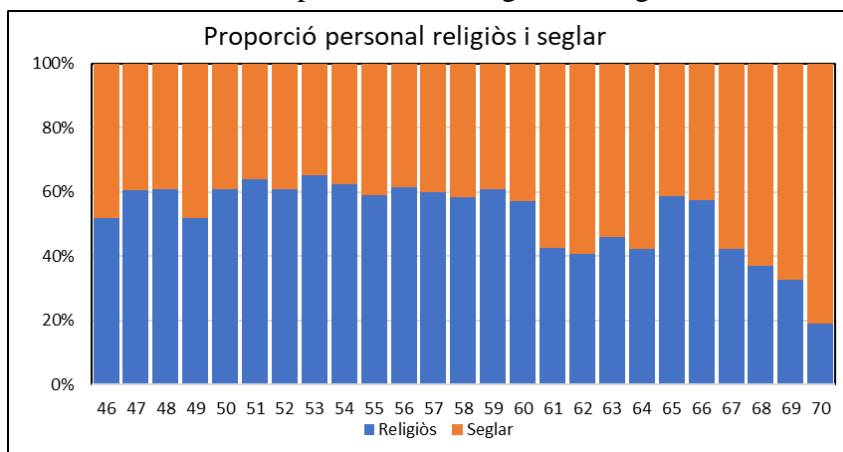
Gràfic 3.21: Evolució nombre professors i d'alumnes.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

En el que fa referència a la proporció entre ensenyants religiosos i seglars, el següent gràfic ens mostra l'evolució percentual entre els dos subconjunts.

Gràfic 3.22: Proporció entre religiosos i seglars.

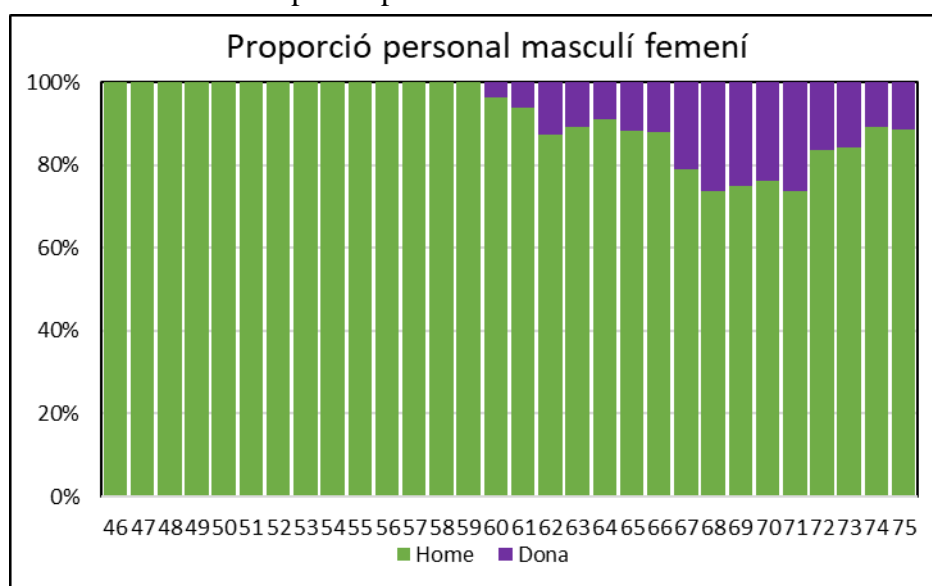

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Fins 1960 hi ha una continuïtat en la proporció en professorat religiós en l'entorn del 60%, que baixa per sota del 50% en el període 1961-64; després de dos cursos on es torna al llindar del 60% es produeix un descens continu en el percentatge de professors religiosos fins al 20% el curs 1970-71.

Fent el mateix exercici amb el criteri de comptar professors i professores, el resultat és el gràfic següent:

Gràfic 3.23: Proporció personal masculí i femení.

Font: elaboració pròpia a partir de les Memòries Escolars.

Fins la implantació de l'etapa de parvulari el curs 1960-61 no va haver cap dona fent de mestre al Claret; a partir d'aquest curs es va donar un increment en el nombre de professores a mida que s'anava ampliant els nombre de classes en pre-escolar, fins arribar a ser 10 entre 1968 i 1971. Amb la supressió de l'oferta escolar prèvia a l'EGB el nombre d'educadores va torna a disminuir, i també la proporció respecte als mestres masculins. Cal esmentar que no va haver cap mestra que donés un nivell superior al primer de primària, doncs per sobre d'aquest nivell van ser només homes els responsables de donar classe.

Un altre observació que hem pogut dur a terme és copsar que va existir un nucli de vint professors que van tenir una alta continuïtat en la seva activitat com a mestres del Claret en el període analitzat. Deu pares claretians consten com a professors durant més de catorze anys, amb cinc d'ells superant els vint-i-quatre anys (un ja constava com a mestre l'any 1928); entre els deu seglars amb més de

catorze anys treballant, cinc estan entre els vint-i-set i els vint-i-nou anys. Com a mostra del canvi que s'intueix els últims temps, l'any 1970 encara estan actius al Claret setze d'aquests ensenyants, i en canvi els cursos 74 i 75 només queden vuit. La primera "senyoreta" mestre de parvulari el 1960 seguia en actiu al final del període, sense veure's afectada per la reducció en el nombre de professores al tancar-se el nivell de parvulari.

4-DADES DE LES FITXES DELS ALUMNES.

En aquest capítol analitzarem el contingut del fitxer dels alumnes que van anar al Claret en el període considerat, intentant treure conclusions sobre les característiques sociològiques dels propis escolars i de les seves famílies.

4.1. El fitxer d'alumnes.

Una de les principals fonts primàries documentals d'aquest treball és l'arxiu administratiu que el Col·legi Claret conserva amb les fitxes individuals de tots els alumnes matriculats després de la reobertura de l'escola el 1939, un cop finalitzada la Guerra Civil.

Imatge 4.1: Arxivador de fitxes del Col·legi, amb els 8 calaixos plens.

Font: fotografia pròpia de l'autor.

A la pròpia existència física de l'arxiu cal afegir el fet que, especialment a partir de 1945, l'estructura tant física com de continguts de cada fitxa és manté de forma molt homogènia, el que permet disposar de la majoria de dades d'una forma continua i per tant comparable

Cada fitxa constava d'un anvers, on figuraven les dades personals de cada alumne inclosa una fotografia, i d'un revers on s'anotaven els resultats acadèmics desglossats per assignatura, Adjuntem a continuació un exemple d'una fitxa oberta l'any 1955:

Imatge 4.2: Exemple de fitxa d'un alumne; anvers i revers.

COLEGIO DEL CORAZÓN DE MARÍA

Apellidos: _____ Nombre: Ramón

Nació en: Barcelona Dia: 5-Marzo-1943

Bautizado en: S. Juan Bta. Grecia (25-11-45) Confirmado: sí

Primera Comunió: sí Revacunado: sí

Padres: Ramón - María

Profesión: Ayudador

Domicilio: Ramón y Cajal 28 Teléfono: 213

Matriculado: Septiembre 1955 Baja: JUL 1961

Observaciones: _____

Curso	Latín	Historia	Geografía	Religión	Francés	Inglés	Castellano	Artes	Deportes	Trabajo Social	Prácticas	Calificación	Observaciones	PROFESOR
5-54	H	S	S	S	S	H					S	M		P. Caballeras
6-57/10	M	M	M	M	M		M	9	9	9	10			P. Santelma
7-58	M	M	M	M	M		8	9	9	9				P. Santelma
8-57							8	8	7	10	8	6		P. Santelma
9-60/9	8	10	9	10	10		5	6						P. Sidero
6-61	7	9	9	7	8	9	9					8,3		P. Pastor

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

Com es pot veure en l'anterior imatge, hi havia un apartat per anotar quan va ser el bateig de l'alumne. Les circumstàncies que es van donar durant la Guerra Civil van fer que es donin de l'ordre d'una dotzena de casos en que el noi va néixer entre el 1936 i el 1939 -i fins i tot abans- i el bateig no es va produir fins un cop acabada la guerra¹⁷⁸. Hem pogut trobar el cas d'un bateig fet l'any 1938 en el propi domicili, suposadament de forma clandestina. Adjuntem imatges d'exemple:

Imatge 4.3: Incidència de la Guerra Civil sobre els batejos.

Bateig a casa 1938

Nació en: Barcelona dia: 25-12-38.

Bautizado en: Sda. Familia Confirmado en: sí

Primera Comunió: sí

Bateig a la Catedral 1939

Nació en: Barcelona dia: 5-Marzo-1937

Bautizado en: Catedral, 1939 Confirmado en: sí

Primera Comunió: sí

Nascut el 1932, bateig 1939

Nació en: Mande (Francia) dia: 7 Junio 1932

Bautizado en: familia (Buena) 1-V-39 Confirmado en: sí

Primera Comunió: sí

Revacunado: sí

Font: Arxiu del Col·legi Claret.

Hem recollit i ordenat les assignatures que figuren en el revers de les fitxes, on les que estan en la part superior corresponen en general a l'ensenyament "primari" i les de la part inferior al batxillerat, de forma que hem elaborat el quadre que figura

¹⁷⁸ Veure MOLINER RODRÍGUEZ, J. "Estudi sobre l'administració del baptisme a sis parròquies del Vallès durant el període anterior i posterior a la Guerra Civil". Dins de ARNABAT, R. i MARÍN, M. (editors): *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de parla catalana, 1997. Pàg. 251-256.

en l'Annex 4.1 per veure el conjunt de les temàtiques que formaven part de l'oferta acadèmica de l'escola al llarg del temps. Hi ha un bloc de matèries que, amb lleus modificacions en la seva descripció nominal, tenen presència constant al llarg de tot el període: Aritmètica, Escriptura, Dibuix, Llengua espanyola, Filosofia, Geografia i Història, Llatí, Lectura, Religió i Ciències.

Es poden observar dos moments de cert canvi o variació en l'esquema de registre de l'oferta de matèries acadèmiques: el primer es produeix el curs 1953 -coincidint amb la nova llei d'ordenació de l'ensenyament mitjà- quan s'engloben sota l'epígraf de Ciències la física i la química i desapareix la mecanografia, al temps que s'incorporen registres sobre "Aseo", Educació física, Treballs manuals i la qualificació mitjana global del curs. La *Formación del Espíritu Nacional* (FEN) s'incorpora el curs 1951-52 amb anotacions manuals, passa a formar part de la plantilla pre-impresa el curs 1953-54 i durarà en les fitxes fins 1975; com a singularitat, esmentar que en el cas d'un alumne del que consta en la fitxa escolar que tenia la nacionalitat italiana, això implicava que estava exempt de cursar aquesta assignatura.

El segon canvi es produeix el curs 1969-70 –a les portes de la llei general d'educació-, quan s'agrupen els idiomes sota la denominació de Llengua estrangera, s'unifiquen en un sol concepte la "Conducta i Aplicació" al temps que apareixen registres per a Educació artística, Formació cívica-social, Pràctiques escolars i Iniciació professional. El català com a assignatura consta només l'any 1975, encara que amb anotació manuscrita, no incorporat encara a la plantilla estàndard de les fitxes.

En les temàtiques que classifiquen com disciplinàries, hem pogut observar que en el citat canvi de l'any 1953 s'amplia el que inicialment eren només dos conceptes (Conducta i Aplicació), amb "*Aseo, Estudio y Disciplina, Deberes i Puntualidad*". L'altre any de canvi -1969- desapareixen les dos últimes citades i s'afegeixen "*Ausencias no justificadas, Prácticas escolares i Retrasos no justificados*"; val a dir que en la majoria dels últims casos citats no hem pogut observar anotacions en les fitxes a final de curs per part de la Secretaria.

Es pot observar doncs una gran continuïtat en la composició de les matèries acadèmiques, una carència de activitats artístiques -tret del dibuix genèric- i un manteniment, quan no increment, de controls disciplinaris.

En quant a l'anàlisi de la composició de l'alumnat, la feina de recollida de dades ha consistit primerament en registrar de forma anònima en un full de càlcul les informacions de tots i cada un dels estudiants entre els anys 1939 i 1975 inclosos: en total han estat un total de set mil nou-cents seixanta-set enregistraments. En segon lloc, treballar-les amb el fi d'homogeneïtzar camps que han tingut diferents accepcions al llarg del temps, com adreces, noms i professions; també hem creat camps de treball nous a partir de les informacions recollides, com per exemple *anys d'estada a l'escola* obtingut de la resta de l'any del curs de sortida i del d'entrada. Per últim, mitjançant classificacions i l'ús de taules dinàmiques amb diferents criteris, revisar-les i arreglar errors per disposar així d'una base de dades completa i correcta.

En l'Annex 4.2 es mostra la configuració en detall de tots els camps que, a partir de les fitxes, componen el full de càlcul amb les dades dels alumnes; el citat full de càlcul està disponible en l'Annex digital D-4.1. Concretament a continuació les característiques més remarcables de les informacions recollides.

La recollida dels *cognoms* dels alumnes, a fi de garantir l'anonimat de les persones, ha consistit en enregistrar només les tres primeres lletres del primer i del segon cognom, cosa que s'ha fet amb l'única finalitat de poder identificar la fitxa de l'alumne en cas d'haver de revisar-la durant el desenvolupament del treball.

La recollida dels *noms* de pila permetrà analitzar si s'han produït canvis en la societat reflectits en la popularitat dels noms més utilitzats, incloent-hi la freqüència en la utilització de noms compostos i en el costum de posar a algun dels fills el mateix nom dels pares.

El registre dels *llocs de naixement* dels alumnes permet aproximar-se a com va evolucionar el moviment migratori en l'entorn del col·legi per intentar correlacionar-ho amb el del barri.

Les adreces postals ens donaran la base per poder geo-referenciar els domicilis dels alumnes, obtenir les *distàncies* a l'escola, elaborar mapes que ens donin imatges de la ubicació dels alumnes sobre el plànol de Barcelona; s'han calculat el nombre de alumnes que vivien en una mateixa adreça postal.

Basant-nos en el contingut de les fitxes s'han creat indicadors pels casos en que els alumnes vivien en *baixos* o en *porteries*, *canvis de domicili* enregistrats, si tenien la residència en *domicilis de familiars* i procedència d'un altre col·legi.

A les fitxes figura la professió del pare però no la de la mare. Les diferents *professions* recollides s'han homogeneïtzat tipificant-les en unes categories o *sectors econòmics*, que a la seva vegada ha permès assignar un *nivell d'estudis* als pares; tot amb la finalitat de poder trobar, o no, lligams entre el nivell professional del pare i el d'estudis dels fills.

S'han recollit i treballat els *anys d'inici i final* de l'escolarització, que han servit per a calcular *l'edat d'entrada i sortida; l'etapa i nivell d'entrada i de sortida*; s'han creat indicadors pels alumnes que han *repetit* algun curs, els que han *acabat una etapa* completa, els que han *suspès* i s'han anat del col·legi.

L'any d'entrada a l'escola ens ha permès assignar a cada alumne a un quinquenni, el que ens permetrà poder fer els anàlisis de forma global de tot el període, i també segmentat per set períodes cronològics homogenis de cinc anys.

4.2. Composició de l'alumnat.

Examinarem a continuació les característiques que podem deduir sobre com eren els estudiants del Claret, en base a la informació recollida en les fitxes sobre les dades personals dels alumnes.

Metodologia de treball.

Acabem de veure en l'apartat anterior la descripció de la font primària de l'arxiu de les fitxes dels alumnes enregistrades durant el període 1939-1975. En base al contingut del full de càlcul que recull les dades obtingudes, el tractament ha consistit en utilitzar l'eina de *Taules Dinàmiques* d'Excel per aconseguir obtenir diferents taules que classifiquin i resumeixin diferents aspectes socials en relació a la composició de l'alumnat.

L'objectiu és aconseguir disposar d'una visió ordenada i comprensible del tipus de ciutadà i de societat que feia servir els serveis del Col·legi Claret en l'època considerada. La visió global del període i també l'observació de l'evolució per quinquennis ens han de donar informació plausible de l'estructura general i dels canvis experimentats al llarg dels 35 anys estudiats. Hem pogut investigar sobre diferents característiques, que es detallen a continuació.

Origen dels alumnes

A partir del registre del municipi de naixement dels alumnes, hem pogut fer l'anàlisi del nombre d'alumnes en funció de la Comunitat Autònoma d'origen.

En el conjunt global, del total de les set mil nou-cents seixanta-set fitxes enregistrades, el 80,3% corresponen a nois nascuts a la ciutat de Barcelona, el 7,8% va néixer en altres llocs de Catalunya i el 11,9% són provinents de fora de Catalunya.

Podem veure les dades globals descompostes en quinquennis, en el següent quadre 4.1. Els alumnes nascuts a la ciutat tenen el seu mínim el quinquenni 46-50 amb un 73,6%, i després ja es dona un increment constant fins arribar a superar el 90% l'últim quinquenni. Després d'un màxim de poc més del 10% el primer quinquenni, la proporció de nascuts a Catalunya s'estabilitza per sobre del 8% fins decaure per sota del 5 % en el període 66-75. S'observa un pic dels nois originaris de fora de Catalunya en els anys que van de 1946 a 1955, amb un màxim del 18% en el quinquenni 46-50; com en el cas del nascuts fora de la ciutat, els mínims es donen en la dècada 66-75, situant-se en poc més del 6% .

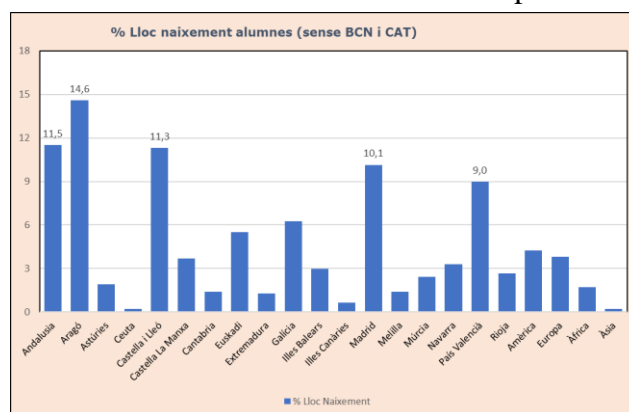
Quadre 4.1: Percentatge Lloc Naixement per quinquenni.

CCAA	Quinquennis							Total
	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	
Nom								
Barcelona	78,8	73,6	77,5	78,2	79,2	89,3	90,1	80,3
Resta Catalunya	10,2	8,4	8,0	9,6	8,0	4,4	3,4	7,8
Fora de Catalunya	11,1	18,0	14,6	12,2	12,8	6,3	6,4	11,9
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia.

Per aprofundir en l'anàlisi d'on eren els nascuts fora de Catalunya, hem elaborat el següent gràfic per Comunitats Autònomes.

Gràfic 4.1: % Lloc naixement alumnes per CCAA.

Font: elaboració pròpia.

Ens indica la proporció d'alumnes -sense considerar Barcelona i Catalunya- en funció de la Comunitat Autònoma de naixement; inclou també els nascuts a l'estranger, agrupats en 4 grups: Amèrica, Europa, Àfrica i Àsia. Les cinc Comunitats Autònomes amb més estudiants són per ordre descendent l'Aragó, Andalusia, Castella-Lleó, Madrid i el País Valencià.

Segons Anna Cabré¹⁷⁹, la immigració després de la guerra manté els mateixos orígens que tenia la d'abans (Aragó, País Valencià, Illes Balears i Múrcia), però afegeix a les dues Castelles i Galícia; a partir dels anys cinquanta s'incrementen els procedents d'Andalusia i Extremadura; aquesta apreciació es correspon amb els resultats globals mostrats al gràfic, amb l'afegit destacable del cas de Madrid.

Per analitzar l'evolució per quinquennis, les dades del següent quadre 4.2 ens permeten veure que Aragó ha estat, en nombres absoluts, gairebé sempre la zona amb el més alt percentatge d'alumnes, tret de 1939-1945, període en que Madrid i el País Valencià són els orígens majoritaris, i 66-70 quan és superat molt lleugerament per Andalusia. Aquesta comunitat mostra una continuïtat entre 1939 i 1965 amb un pic el 51-55; com totes les altres zones, decau els últims deu anys per sota del 1% global.

Castella i Lleó té els seus màxims entre 1946 i 1965, amb una lleugera davallada en l'interval 56-60. L'aportació més rellevant de nois nascuts a Galícia es centra entre 1946 i 1960, mentre que els nois nascuts a Madrid són prou rellevants entre 1939 i 1960. L'aportació d'alumnes nascuts al País Valencià es mou sempre a prop de la banda alta entre les CCAA, de forma que en la última dècada, quan el conjunt dels nascuts fora de Barcelona disminueix, el percentatge d'escolars nascuts allà passa a ser de les més altes.

En un paràgraf anterior, hem comentat l'existència d'un pic d'originaris de fora de Catalunya entre 1946 a 1955. Al quadre és possible observar com l'increment es produeix principalment pels nascuts a l'Aragó, Andalusia, les dues Castelles, Galícia i -en el primer d'aquests quinquennis- les Balears, Madrid i Múrcia.

¹⁷⁹ CABRÉ, A. "La gent: natalitat, mortalitat i migracions". Dins de *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, F. i MORENTE, F. (coord.). Barberà del Vallés: 2002. Pàg. 16-17.

Quadre 4.2: Lloc naixement per CCAA i quinquenni.

% Lloc Neixement per CCAA %	Quinquennis							Total
	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	
Nom								
Andalusia	1,3	1,7	2,2	1,4	1,6	0,6	0,4	1,4
Aragó	1,2	3,4	2,3	1,9	1,9	0,5	0,6	1,7
Astúries	0,2	0,5	0,0	0,2	0,2	0,1	0,4	0,2
Barcelona Ciutat	78,8	73,6	77,5	78,2	79,2	89,3	90,1	80,3
Resta de Catalunya	10,2	8,4	8,0	9,6	8,0	4,4	3,4	7,8
Ceuta	0,0	0,0	0,1	0,1	0,0	0,0	0,0	0,0
Castella i Lleó	1,0	1,9	2,0	1,2	1,9	0,6	0,3	1,3
Castella La Manxa	0,4	0,9	0,7	0,4	0,4	0,2	0,0	0,4
Cantabria	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,1	0,0	0,2
Euskadi	0,7	0,9	0,7	0,5	0,9	0,5	0,1	0,7
Extremadura	0,1	0,1	0,4	0,0	0,2	0,3	0,0	0,2
Galícia	0,3	1,5	1,2	1,2	0,5	0,4	0,1	0,7
Illes Balears	0,1	0,5	0,9	0,7	0,1	0,1	0,4	0,4
Illes Canàries	0,0	0,1	0,3	0,1	0,0	0,0	0,1	0,1
Madrid	1,5	2,1	1,1	1,3	0,7	0,5	0,9	1,2
Melilla	0,2	0,3	0,2	0,1	0,2	0,1	0,0	0,2
Múrcia	0,4	0,8	0,1	0,2	0,3	0,0	0,0	0,3
Navarra	0,5	0,6	0,7	0,5	0,3	0,0	0,1	0,4
País Valencià	1,5	1,0	0,9	1,0	1,3	0,7	0,7	1,1
Rioja	0,1	0,6	0,2	0,6	0,4	0,4	0,0	0,3
Amèrica	0,4	0,0	0,0	0,4	1,2	0,7	0,7	0,5
Europa	0,6	0,8	0,5	0,1	0,2	0,3	0,9	0,5
Àfrica	0,3	0,2	0,2	0,2	0,2	0,2	0,0	0,2
Àsia	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,0	0,3	0,0
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia.

En conseqüència, una primera deducció és que l'alumnat del Claret era molt majoritàriament nascut a la ciutat de Barcelona i que tenia lleugerament més estudiants procedents de la resta d'Espanya que de la resta de Catalunya. També podem afirmar que a partir de 1951 s'incrementa la proporció d'escolars d'origen barceloní fins acabar el període representant més del 90%. Crida l'atenció que entre 1945 i 1950 els naturals de fora de Catalunya arribessin al 18%.

Una segona deducció és que les dues comunitats més properes a Catalunya són, d'acord amb el criteri de proximitat, dos de les que més nens aporten a l'escola. Les altres dues, Andalusia i Castella-Lleó, venen motivades pel factor de les migracions internes a Espanya, per motius laborals i econòmics. El pes de Madrid, que està també entre les punteres hauria d'estar motivat per altres factors, que no hem pogut deduir en la nostra investigació en base a les dades disponibles.

Les dades anteriors són en base al nombre absolut dels alumnes, però podem aprofundir en la visió dels orígens per províncies, establint una relació amb la població de la demarcació de la que provenen els alumnes; per aconseguir-ho, hem calculat quin és el nombre d'alumnes total que van anar al Claret per cada cent mil

habitants de cada província¹⁸⁰. El resultat, com es pot veure en el quadre 4.3 és que les cinc províncies que aporten més alumnes en funció de la seva població són per aquest ordre Lleida, Tarragona, Barcelona (sense la ciutat), Osca i Girona; és a dir les quatre catalanes, curiosament encapçalades per la que és més llunyana geogràficament de la ciutat de Barcelona, amb la inclusió de una de l'Aragó.

Quadre 4.3: Alumnes província i per cada 100.000 habitants.

PROVINCIA	TOTAL	% Prov.	PROVINCIA	TOTAL	% Prov.
Barcelona Ciutat	6.397	410,6	Santander	13	3,0
Lleida	129	38,7	València	43	3,0
Tarragona	113	31,2	Murcia	23	2,9
Reste prov. Barcelona	315	23,8	Salamanca	11	2,7
Osca	53	22,6	Palència	6	2,6
Girona	67	19,1	Ciutat Real	15	2,6
Melilla	12	15,2	Cadis	19	2,3
Terol	30	13,9	Lleó	13	2,2
Logronyo	25	10,8	la Corunya	22	2,2
Saragossa	55	8,4	Segovia	4	2,1
Navarra	31	7,7	Albacete	7	1,9
Soria	11	7,5	Oviedo	18	1,8
Almeria	25	6,9	Granada	14	1,8
Illes Balears	28	6,4	Ourense	8	1,8
Burgos	24	6,3	Àvila	4	1,7
Castelló	20	5,9	Jaén	12	1,6
Valladolid	21	5,8	Huelva	6	1,5
Àlaba	7	5,0	Càceres	8	1,5
Guipúscoa	22	4,6	Sevilla	18	1,5
Lugo	21	4,4	Pontevedra	8	1,2
Zamora	13	4,3	Còrdova	9	1,1
Ceuta	3	4,1	Conca	3	1,0
Madrid	96	3,7	Màlaga	7	0,9
Guadalajara	6	3,3	Toledo	4	0,8
Alacant	22	3,1	Gran Canària	3	0,7
Vizcaya	23	3,1	Tenerife	3	0,6
			Badajoz	3	0,4

Font: Elaboració pròpia.

La ciutat autònoma de Melilla es situa en la següent posició, el que no deixa de ser sorprenent, doncs només en el 25% dels casos l'ofici del pare correspon a ser part de les forces armades. A continuació es detecta un àrea d'origen en les províncies de la vall de l'Ebre, de manera que no és fins la posició dotzena que trobem una província andalusa, en concret la d'Almeria.

Si ens ho mirem per les províncies amb més alumnes proporcionalment a la seva població, no deixa de ser inesperat que Badajoz sigui la que tanqui la llista i que entre les dotze últimes trobem també cinc andaluses més -Màlaga, Còrdova, Sevilla,

¹⁸⁰ En hem basat en les dades de població per província facilitades pel Institut Nacional d'Estadística corresponent a l'any 1960, en el bell mig del període estudiat.

<https://www.ine.es/jaxi/Datos.htm?path=/t20/e245/p06/10/&file=1960.px#!tabs-tabla> Consultat el 27-6-2020.

Huelva i Jaén- i Càceres, l'altre extremenya. Tenint en compte que l'any 1970 “Andalusia ja era, amb diferència, la primera comunitat autònoma en nombre d'efectius entre la població resident a Barcelona no nascuda a Catalunya”¹⁸¹, el fet que en el Claret la proporció d'alumnes procedents d'aquesta Comunitat sigui tan minsa s'ha d'imputar a que aquesta població immigrant es va ubicar en altres barris, concretament en els més allunyats del centre de la ciutat cap el riu Besós¹⁸².

En referència als nascuts a l'estranger, veure el quadre següent que conté el nombre d'alumnes amb aquesta característica separats per quinquennis.

Quadre 4.4: Nombre alumnes nascuts a l'estranger.

País	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Argèlia	1	1						2
Guinea		1			1	1		3
Marroc	4		2	2	2	1		11
Argentina	1			1				2
Brasil	1				3	1	3	8
Colòmbia					1	1		2
Cuba	1				2	1		4
Estat Units				2	1			3
Mèxic	3							3
Panamà				1		2		3
Perú	1					1		2
Uruguai						1		1
Venesuela					9	1		10
Xile							2	2
Filipines							2	2
Alemanya		1	2				4	7
Andorra			1			1		2
Frància	9	8	2	1	1			21
Portugal					2			2
Regne Unit						2		2
Suïssa							2	2
Total	21	11	7	7	22	13	13	94

Font: Elaboració pròpia.

En total menys de cent estudiants són nascuts fora de territori espanyol. Els tres països amb més nombre d'alumnes són França, el Marroc i Veneçuela, sense que es pugui observar en la resta cap pauta de comportament, sobretot per la baixa quantitat de casos existents. En el cas de França, sí que s'observa que els casos es concentren majoritàriament en els dos primers quinquennis, fins 1950, el que podria

¹⁸¹ LÓPEZ-GAI, A i RECAÑO, J. *Barris i immigració espanyola a la ciutat de Barcelona durant el segle XX*, Departament de Benestar Social i Família; Col·lecció Ciutadania i Immigració - núm. 11. 2015. Pàg. 69.

¹⁸² *Ibidem*. Pàg. 84. Uns gràfics de l'estudi mostren la tendència a establir-se en la citada zona de la ciutat per part d'andalusos i extremenys.

deure's a un efecte del retorn a Espanya d'exiliats per la Guerra Civil. En el cas de Veneçuela, 9 dels 10 casos corresponen al quinquenni 1961-65 i com a possibles factors explicatius, es podrien superposar l'inici del desenvolupament a Espanya amb una activitat guerrillera a Veneçuela a principis de la dècada dels seixanta¹⁸³.

Noms dels alumnes.

En totes les fitxes figura ben anotat el nom de l'alumne, òbviament en castellà, tret d'algun nom en català rectificat a mà amb posterioritat a 1975. Després d'una tasca de revisió i homogeneïtzació dels noms, podem oferir alguns resultats que poden tenir interès des del punt de vista de l'anàlisi sociològic i d'evolució dels costums.

En total s'han enregistrat cinc-cents noranta-un noms diferents. En el següent quadre 4.5 mostrem les dades corresponents a tots aquells noms d'ús més freqüent; són vint-i-tres noms que representen en total el 66% dels utilitzats en tot el període considerat.

Quadre 4.5: Noms més freqüents; nombre per quinquenni.

NOM	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	TOTAL
José	174	97	75	63	62	50	10	531
Juan	139	64	63	71	59	45	16	457
Jorge	79	33	41	44	100	102	53	452
Antonio	91	66	66	53	68	41	22	407
José María	70	49	64	68	50	36	11	348
Francisco	87	49	41	39	33	25	8	282
Carlos	33	19	27	29	57	64	22	251
Jaime	66	30	33	34	34	25	13	235
Ramón	67	33	32	21	34	23	12	222
Manuel	50	42	30	31	21	19	7	200
Luis	46	36	31	22	32	19	10	196
Alberto	26	25	31	22	30	29	31	194
Francisco Javier	2	4	9	25	65	48	37	190
Enrique	42	27	21	17	27	29	17	180
Javier	8	13	18	24	27	26	37	153
Pedro	44	23	27	22	19	11	6	152
Miguel	31	24	17	20	33	17	5	147
Fernando	19	20	19	20	30	19	7	134
José Luis	16	18	24	20	29	14	13	134
Joaquín	36	15	18	23	17	10	9	128
Eduardo	21	16	8	12	19	18	9	103
Ricardo	18	10	9	19	9	10	7	82

Font: elaboració pròpia.

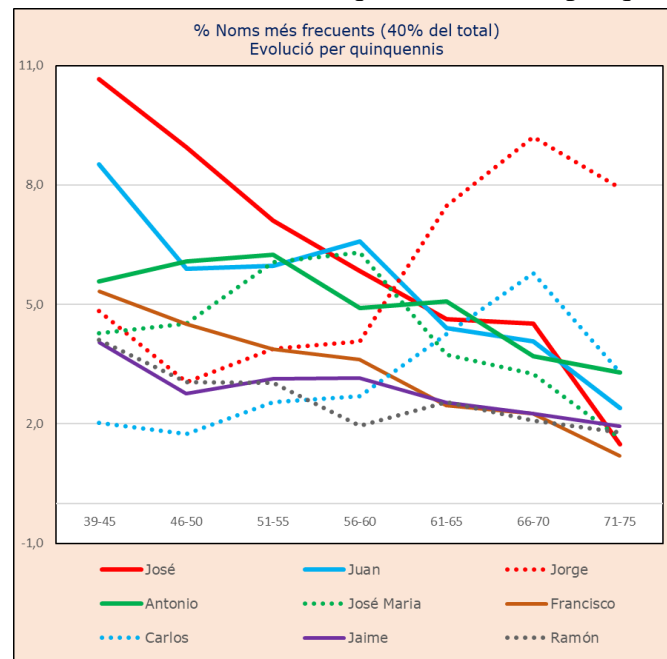
¹⁸³ Veure: COLMENARES GUTIÉRREZ, Leopoldo. *La Insurgencia en Venezuela (1960-1969): Roles e implicancias del apoyo de Cuba y del Partido Comunista de Venezuela*. Instituto Universitario "General Gutiérrez Mellado", Madrid. 2014.

Podem veure que, de forma global, els patronímics més utilitzats corresponen a noms que a hores d'ara podem considerar com a “clàssics”, de forma que fins i tot en el cas dels dos més freqüents, José i Juan, tenen un antic refrany que fa esment al se ús majoritari: “*de Joseps, Joans i ases, n'hi ha per totes les cases*”.

Per facilitar l'observar de forma intuïtiva si es van produir canvis en la utilització dels noms, hem preparat el gràfic 4.2, que mostra l'ús dels nou noms més emprats, que representen el 40% del total. És fàcilment observable la caiguda -especialment entre el primer i el segon quinquenni- d'aquests nou noms i molt acusadament dels de Josep i Joan. Només els noms de Jorge i Carlos tenen un increment clar, en especial el primer, entre 1946 i 1970.

De fet el canvi social en els noms posats als nois a la ciutat de Barcelona, queda palès si tenim en compte que dels vint-i-cinc noms més freqüents dels nadons de Barcelona el 2018¹⁸⁴, el segon -Pau més Pablo- era el setanta-dosè en el Claret durant la dictadura, i el que ara ocupa el lloc dinou -Daniel- el trobem en el lloc quaranta-dos dels alumnes del Claret en l'època estudiada. Cap dels altres noms de la llista dels més utilitzats en l'època i en el moment actual, coincideix.

Gràfic 4.2: Noms més freqüents; evolució per quinquennis.

Font: elaboració pròpia.

¹⁸⁴ Anuari estadístic de Barcelona:

<https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/cap02/C020607.htm> Consultat el 2-7-20 a les 13h.

Podem enllaçar amb l'anàlisi de l'ús dels noms compostos. En el quadre 4.6 es veu com la proporció de l'ús dels noms compostos va augmentar de forma significativa des d'un magre 8,1% el 1939 fins situar-se de forma estable per sobre del 24% a partir del 1956.

Quadre 4.6: Proporció de noms compostos per quinquennis.

Noms compostos	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75
% s/ total	8,1	13,1	18,8	24,0	26,0	25,8	27,2

Font: elaboració pròpia.

El detall quantitatiu dels noms compostos amb que van estar batejats els alumnes, es mostra en el següent quadre 4.7, on es pot veure que el 50% dels casos de noms dobles es concentren en els cinc primers noms, i que José María era de llarg el nom doble més emprat, tot i que sofreix una davallada important a partir de 1961, quan és substituït com a primer per Francisco Javier. No hem pogut trobar correlació entre el lloc de naixement dels nois -dins o fora de Catalunya- i l'ús més freqüent del noms compostos.

Quadre 4.7: Detall dels noms compostos més emprats.

Noms Compostos	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	TOTAL	%	% Acu
José María	70	49	64	68	51	36	11	349	22,5	22,5
Francisco Javier	2	4	9	25	65	48	37	190	12,3	34,8
José Luís	16	18	24	20	29	14	13	134	8,7	43,5
José Antonio	7	6	8	10	17	9	3	60	3,9	47,4
Miguel Ángel	2	1	8	5	9	20	8	53	3,4	50,8
Juan Antonio	5	9	3	7	10	7	4	45	2,9	53,7
Juan Carlos	1	0	3	3	14	12	10	43	2,8	56,5
José Manuel	2	5	5	7	8	8	6	41	2,6	59,1
Juan José	5	5	6	4	9	6	3	38	2,5	61,6
Juan Manuel	1	2	3	7	6	7	1	27	1,7	63,3

Font: elaboració pròpia.

Un aspecte secundari és observar en base als quadres anteriors l'evolució de noms associats a figures del règim franquista. En el cas de Francisco -nom del dictador- es pot observar una disminució constant del seu ús, que passa d'un valor absolut de vuitanta-set casos en el quinquenni posterior a la Guerra Civil fins a només vuit en el 1971-75. El de José Antonio -nom del fundador de la Falange i protomàrtir de la *Cruzada*- és el quart nom doble més utilitzat en el global del període considerat i el seu màxim nombre d'utilitzacions es va donar en els anys 1961-65, el que no quadraria amb explicar el seu ús per raons patriòtiques. El nom de Juan Carlos -el setè nom doble en freqüència d'ús- comença ser utilitzat més

assíduament a partir de 1961, coincidint possiblement amb la major presència del *Príncep d'Espanya* en diaris i revistes a partir del seu casament el 1962.

Altres aspectes que es pot comentar sobre els noms és la gradual dispersió de noms emprats. Com es pot veure en el Quadre 4.8, durant el primer quinquenni s'utilitzen cent vuitanta-nou noms diferents per a la globalitat dels alumnes del període; això representa un 11,6% del total dels alumnes del període, o sigui del total de noms utilitzats.

Quadre 4.8: Quantitat de noms diferents.

Noms Diferents	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75
Nombre de noms	189	183	179	195	226	204	164
Nombre d'alumnes	1633	1085	1056	1078	1339	1107	669
% de noms diferents	11,6	16,9	17,0	18,1	16,9	18,4	24,5

Font: elaboració pròpia.

Aquest percentatge de noms diferents va augmentant fins el 1975 en que la proporció va ser del 24,5%, la qual cosa ens indica una tendència quasi constant a fer servir més noms i disminuir la concentració en uns pocs.

En els següents punts, treballarem amb conceptes que, deduïts de les fitxes individuals dels alumnes, ens donen informació sobre les famílies a les que pertanyien els estudiants.

Nombre de germans.

La coincidència entre cognoms, noms dels pares i adreça postal ens ha permès identificar aquells alumnes que eren germans i per tant analitzar la composició numèrica de les famílies, això sí, tenint en compte només els germans mascles, doncs no hi ha registre sobre l'existència de germanes.

En el següent quadre 4.9 es recull el nombre de germans dins dels alumnes, i la seva evolució per quinquennis:

Quadre 4.9: Nombre de germans dels alumnes.

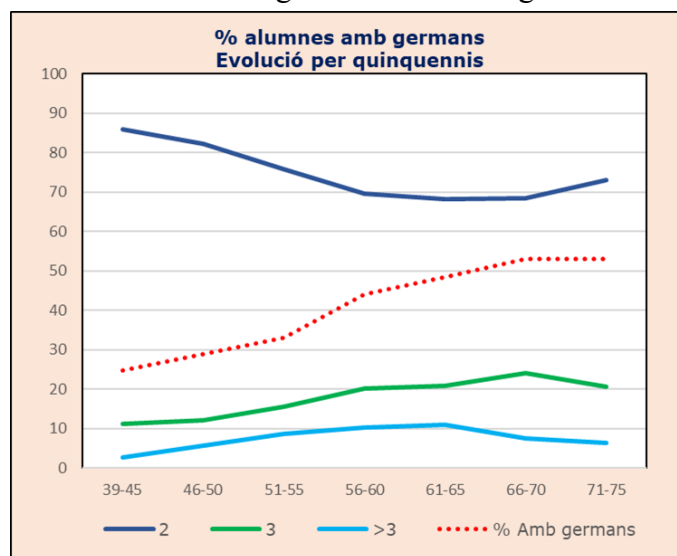
Nombre de germans	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
2	349	258	264	331	443	402	259	2306
3	46	38	54	96	136	142	73	585
4	5	11	24	43	56	31	16	186
5	3	4	4	4	9	11	5	40
6	0	0	0	2	6	2	2	12
8	3	3	2	0	0	0	0	8
Sense	1227	771	708	602	689	519	314	4830
Total general	1633	1085	1056	1078	1339	1107	669	7967

Font: elaboració pròpia.

Cal aclarir, per a la millor comprensió de les dades, que cada alumne s'ha assignat al seu quinquenni d'entrada al Col·legi, i s'han comptat els altres germans matriculats al llarg del global del període estudiat; com es veu en el cas dels vuit germans, tres van entrar en el primer quinquenni, tres en el segon i dos en el tercer.

De les dades es desprèn que més del 60% en total dels casos són alumnes sense germans a l'escola, i que prop d'un 30% corresponen a la situació de dos germans; la resta es reparteix de forma inversa entre nombre de germans superior a dos. Ho podem veure de forma més fàcil en el següent Gràfic 4.3 que recull en detall la vista percentual dels casos dels alumnes que tenen germans a l'escola, és a dir, sense considerar els fills únics.

Gràfic 4.3: Percentatge d'alumnes amb germans matriculats.

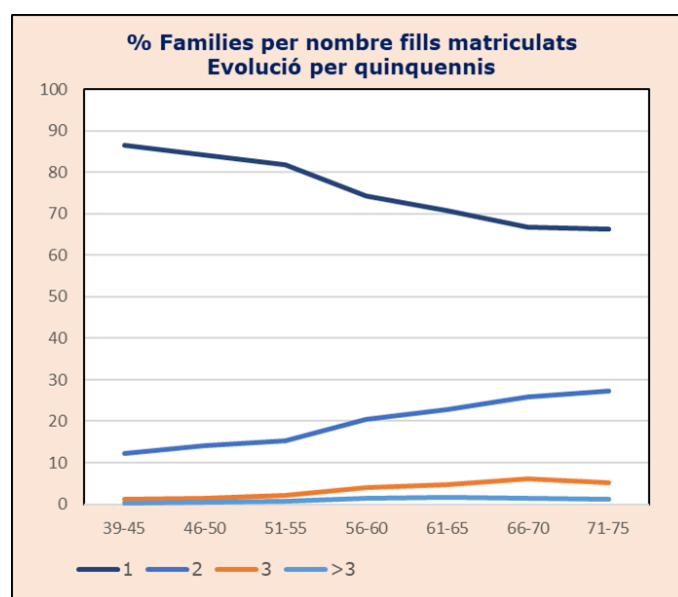

Font: elaboració pròpia.

Com es pot observar la proporció dels alumnes que són dos germans es mou per sobre del 68% sempre, amb una tendència a la baixa fins 1970, i un lleuger repunt en l'últim quinquenni. Els casos de tres germans arriben a superar el 20% a partir de 1956, i en general -com marca la línia de punts- es dona una evolució creixent en tot el període de la proporció de casos en que són més d'un sol fill a l'escola.

Hem fet una aproximació complementària a partir del nombre de famílies que es poden deduir del quadre anterior, i la mostrem en el gràfic 4.4 següent que exposa el percentatge de famílies que tenien un o més fills matriculats.

Gràfic 4.4: % famílies per nombre fills matriculats.

Font: elaboració pròpia.

Indicar que els gairebé vuit mil alumnes enregistrats en el fitxer escolar es corresponen amb sis mil dues-centes trenta-sis famílies un cop agrupats els fills de cadascuna, la qual cosa ja ens anticipa l'alta proporció de casos que només van portar a un fill al Claret. Podem observar l'existència de un alt nombre de famílies amb un sol fill, tot i que -en especial a partir de 1956- augmenta el nombre de dos i tres germans en el col·legi; en efecte, la proporció de famílies amb un fill disminueix des d'un valor del 86% fins a l'entorn del 66%. Al mateix temps les famílies amb dos fills matriculats augmenten des del 12% al 27% i també s'incrementen molt lleugerament les famílies amb tres o més fills, que mostren un estancament en els últims cinc anys.

Resumint, el cas majoritari en el Claret és de famílies amb un sol fill matriculat, amb una evolució incremental en el temps dels casos de dos o més fills; aquest fet el podem considerar correlacionat amb l'increment del 62% de la població de Barcelona en el període 1940-75¹⁸⁵, i amb el desenvolupament econòmic, sobretot a partir de 1956.

¹⁸⁵ Anuari Estadístic de Barcelona:

<https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/cap02/C020607.htm>

Sector econòmic de treball del pare.

En les fitxes del registre es recollia la professió dels pares -no la de les mares- encara que de forma no sistematitzada ni codificada, sinó simplement descriptiva del que manifestaven els progenitors en el moment de matricular per primera vegada als nens. A partir del registre estricte del que estava anotat a les fitxes, hem procedit a classificar i codificar les descripcions de les feines parentals, a fi d'obtenir dos *outputs* successius: en primer lloc agrupar-les en sectors econòmics i també induir un possible nivell educatiu dels pares.

El resultat de la classificació realitzada es mostra dins del ja citat Annex 4.1, però per simplificar l'observació sobre els tipus de sector econòmic on treballaven els pares, hem procedit a agrupar en grups més grans els sectors inicials¹⁸⁶. Com podem veure en el Quadre 4.10, les tres grups d'activitats econòmiques més freqüents en el conjunt del període van ser la Indústria amb un 22,1% de casos, els Serveis amb el 19,7 i el Comerç amb el 19,3%; en total aquestes tres sectors representen el 61% del total. Els casos en que la professió no es pot deduir de l'anotació, sigui per falta de dades o per manca de concreció (p. Ex.: "empleado") disminueixen amb el pas del temps, doncs passen del 21% al principi al 2,5% al final, possiblement per una millora en la feina administrativa de la secretaria del Col·legi.

Quadre 4.10. Grup de sectors econòmic on treballen els pares.

Grup Sector	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Agricultura	5,1	4,1	3,3	2,4	1,5	2,6	2,5	3,2
Banca	1,9	2,9	3,0	2,7	3,3	4,8	5,2	3,2
Constr.	3,6	2,6	1,5	1,9	1,1	2,0	3,9	2,3
Comerç	17,0	20,5	18,0	19,1	22,5	20,2	18,1	19,3
FFAA	5,3	9,2	9,3	6,3	4,9	3,3	2,4	5,9
Gerencia	2,4	2,9	4,0	6,3	8,1	5,4	4,5	4,8
Indústria	16,7	17,5	23,1	22,7	19,8	27,6	35,1	22,1
Oficina	4,6	2,8	5,0	4,0	8,1	6,1	5,4	5,2
Públic	1,8	1,8	2,8	4,5	3,1	2,4	2,4	2,7
Servei	20,6	21,4	19,4	19,3	18,4	19,8	17,9	19,7
n. c.	21,0	14,2	10,5	10,8	9,2	5,7	2,5	11,6
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia.

¹⁸⁶ L'agrupació que fa servir el Institut Nacional d'Estadística no ens serveix doncs és massa simple al considerar només l'Agricultura, la Indústria, la Construcció i els Serveis.

En el quadre es mostra també l'evolució dels sectors per quinquennis dels deu grups de sectors econòmics. Podem observar que en la Indústria es produeix un increment notable en aquesta activitat doncs supera el doble del seu pes respecte al primer quinquenni; aquest increment es concentra especialment en el decenni 1966-75. Els Serveis i el Comerç són els següents sectors en importància i en aquests cas s'observa un major continuïtat en les magnituds al llarg del període estudiat. En un nivell d'importància quantitativa menor, per sota del 10%, es mouen els altres grups d'activitat utilitzats. Destacar que la Banca -incloses les Caixes d'Estalvi- passa de menys del 2% el 1945 al 5,2% el 1975. La construcció en canvi té els seus màxims al principi i al final del període i les forces armades i de seguretat es situen per sobre del 9% de 1946 a 1955 i decauen a continuació fins el mínim del 2,4% el 1975¹⁸⁷. En el decenni que va de 1956 a 1965 es dona un increment dels pares que declaren treballar en temes gerencials i també en el sector públic.

Assenyalem per últim que els casos en que la descripció de la professió incorpora -o simplement és- el nom de l'empresa on treballa, són mil quatre-cents tres, el que ens indica un percentatge rellevant de pares que o es senten lligats a l'empresa, o fins i tot consideren que ser treballador d'una determinada companyia, societat o "casa" és en sí mateix una professió. Entre aquets casos hi ha gran empreses -bancs, caixes, RENFE, SEAT, ENHER, DAMM, NESTLE- i també petits tallers, oficines i comerços; a nivell anecdòtic hi ha una cas el 1959 en que el pare era "*Marino de la Escuadra Americana*".

Nivell d'estudis del pare.

En les fitxes dels alumnes no disposem d'aquesta dada concreta sobre els estudis dels progenitors; per això, a partir de la descripció registrada de la professió del pare de l'alumne, hem intentat assignar un nivell formatiu aproximat als progenitors en funció del nivell de qualificació teòricament necessari per a poder desenvolupar la feina. Som conscients del fet que en els anys considerats possiblement es donava el fenomen de la sots-qualificació, és a dir que era possible exercir determinades professions sense tenir el nivell acadèmic requerit.

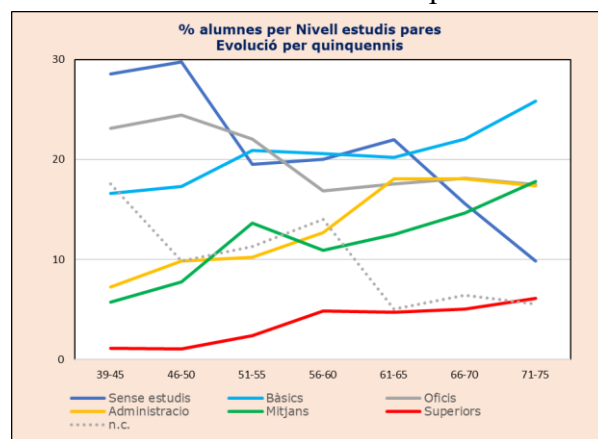
Per ajudar a entendre el procés següent, posem els següent exemples:

¹⁸⁷ Més endavant, dins de l'apartat Casos Singlars, s'aprofundeix sobre els fills de membres de les forces d'ordre.

- Un “jornalero”, un “chofer” i el que es dedica al “comercio” els considerem com una persona sense estudis.
- Els “agentes comerciales” i els “industriales” en general els hem associat a estudis bàsics.
- Un “carpintero”, un “mecánico” o una persona que diu que la seva professió és el nom d’una empresa com “RENFE”, els classifiquem com oficis.
- El treballadors de la “banca” o els “oficinistes” els considerem amb estudis d’oficina.
- Amb estudis mitjans em inclòs a “contables”, “técnicos” i “gerentes”.
- Els titulats amb carrera superior s’han associat a estudis superiors, però hem segregat a part, amb qualificació pròpia, els “médicos”.
- En el cas dels militars, els guàrdies i suboficials s’han considerat com estudis primaris; els oficials i els “jefes” com estudis mitjans, donat que fins el 1966¹⁸⁸ no s’estableix que la carrera militar tindrà rang de carrera universitària i que per tant difícilment un oficial posterior a aquesta equiparació podria ser pare de l’escola abans de 1975; es respecta l’existència d’oficis (“músico” o “maestro armero”) i també els metges, que es classifiquen com estudis superiors, a l’igual que els generals.

En el següent gràfic 4.5 associat hi podem veure els resultats de la tipificació feta i la seva evolució per r quinquennis.

Gràfic 4.5: Nivell d’estudis dels pares. Percentatge per quinquenni.

Font: elaboració pròpia.

¹⁸⁸ Llei 97/1966, de 28 de desembre, sobre *clasificación de las enseñanzas militares*. BOE 29-12-66, Pàg. 16392. En el preàmbul s’indica que des de 1964 s’exigia haver aprovat el PreU per a poder accedir a les acadèmies militars .

És evident la disminució de la proporció de pares sense estudis, que passa de prop del 30% al llarg dels anys quaranta, al 10% als setanta. Igualment mostren tendència creixent els estudis bàsics, mitjans i superiors, en especial els dos primers en la última dècada. Els oficis que requereixen de coneixements administratius fan una forta pujada de més de deu punts entre 1939 i 1965, per després mantenir-se en l'entorn del 17%. Els oficis disminueixen entre 1939 i 1960 per establir-se després també al voltant del 17%.

Sense oblidar la fiabilitat discutible de la font d'informació, s'evidencia que es va donar un canvi prou rellevant al llarg del període considerat, doncs les feines que requereixen tenir el que podríem dir estudis reglats, siguin bàsics, mitjans o superiors, passen de representar el 23% el 1939-45 a constituir el 50% en l'últim quinquenni 1970-75; de forma paral·lela, la suma de sense estudis i oficis passa de ser més del 50% el 1939 a representar el 27% el 1975. Això ens indicaria un canvi sociològic important en la composició de les famílies que portaven els seus fills al Claret, derivat dels efectes del *desarrollismo* i possiblement del increment de l'habitatge residencial al barri, amb l'arribada de famílies d'un potencial nivell econòmic i cultural més alt.

Professions de les mares.

A les fitxes dels alumnes no hi havia reservat un espai per a anotar la professió de les mares, i hem pogut comprovar que en una certificació de matrimoni del bisbat de Barcelona de 1947, tampoc existia espai previst per que figurés la professió de l'esposa, quan sí que hi figurava l'espai per la de l'espòs. Aquest fet ja ens indica una situació social majoritària de predomini del model familiar -com proposava el Règim- de pare que treballa amb funció de *man breadwinner*, amb la mare dedicada a la criança dels fills i la gestió de la llar, és a dir el que es coneixia a l'època com *sus labores*. En efecte, “*las nuevas medidas protectoras del hogar familiar aprobadas a partir de 1942 preconizaban que la mujer trabajadora debía abandonar su puesto de trabajo al casarse. Dicho abandono se recompensaba con el premio de una dote por boda estipulada por la ley [...] y es que la misión de la mujer casada no consistía en colaborar junto a su esposo en el sustento económico de la familia; la actividad laboral debía ser una tarea reservada exclusivamente al*

hombre”¹⁸⁹. El resultat en el mercat laboral va ser que: “Según los censos de población, en los años 40 de cada cien mujeres en edad de trabajar menos de 10 hacían (en 1940 el 8,3%), y en 1960 se habría alcanzado la tasa más alta de actividad femenina en el franquismo, un 15,1%”¹⁹⁰. D’un altre banda, el concepte de “*sus labores*” era una descripció emprada al llenguatge oficial administratiu per a definir la professió de les dones que oficialment no treballaven, com ho demostra en la següent imatge 4.3 el seu us en el *Documento Nacional de Identidad* sota l’anagrama “S.L”.

Imatge 4.4: DNI amb S.L.: sus labores.

Font: Arxiu propi.

Malgrat això, en els casos de viudetat de la dona, i per tant en absència del pare, figura a vegades en la fitxa escolar l’ocupació de la mare. També a partir de determinades característiques de les adreces postals es pot deduir raonablement que la esposa treballava; per exemple, del fet de viure la família en una porteria, si el marit tenia un altre professió, podem deduir que la dona feia de portera de la finca, encara que no hi constés en les fitxes; igualment, quan la família vivia en un lloc definit com a *Tienda*, és també lògic suposar que la dona col·laborava en la gestió del lloc de comerç, més quan la professió del marit està definida en tipus com *Comercio, Bar, Lechería o Colmado*.

Per causa del procés deductiu anteriorment descrit, només ha estat possible assignar activitat a les mares en quatre-cents trenta-tres casos; per tant, no podem

¹⁸⁹ RODRIGO PAREDES, F. “El regreso a la tradición durante el primer franquismo: la mujer, la “gran olvidada” de la normativa legal” dins de CUADRADO BOLAÑOS, J (editor): “*Las huellas del franquismo. pasado y presente*”. Editores Comares, 2019. Pàg. 891.

¹⁹⁰ SARASUA, C i MOLINERO, C “Trabajo y niveles de vida en el franquismo. Un estado de la cuestión desde una perspectiva de género la historia de las mujeres: perspectivas actuales”, Pàg. 13. Dins de BORDERÍAS, C. *La historia de las mujeres: perspectivas actuales*”. Icaria editorial. 2009.

treure resultats quantitativament significatius, però sí que ens hem permès fer una aproximació a les activitats laborals de part de les mares dels alumnes.

Com es veu en el quadre 4.11, les tres activitats identificades més freqüents per part de les mares són les del Comerç, associat a tenir una botiga (cent seixanta-cinc casos), les de Porteria de finca de veïns (cent vint-i-quatre casos) i en tercer lloc l'activitat coneguda com “*sus labores*” amb quaranta-nou casos. En els tres supòsits, la major freqüència de casos es concentra en la dècada dels anys quaranta, la qual cosa es correspon pel cas de *sus labores* amb el major nombre de pares morts en els citats deu anys. En els altres dos casos es pot deduir una tendència a la disminució tant del nombre de botigues com de porteries amb habitatge annex, en especial a partir de 1965.

Quadre 4.11: tres activitats més freqüents en les mares dels alumnes.

Professió	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Porteria	29	22	24	10	21	14	4	124
Seves labors	28	13	2	1	2	2	1	49
Botiga	66	30	19	25	16	6	3	165
Total	123	65	45	36	39	22	8	338

Font: elaboració pròpia.

Altres aspectes puntuals objecte de comentari són l'existència de tretze mares dedicades al sector de la Sanitat, quatre d'elles treballant a La Alianza, clínica ubicada al mateix carrer que el Col·legi Claret, i una a l'Hospital de Sant Pau, també en el mateix carrer; d'aquestes, tres figuren com a comadrones i quatre com a infermeres. Al sector del tèxtil, amb diferents oficis dels quals quatre són *tejedoras*, corresponen deu casos. Només set casos es dediquen al món de l'ensenyament, un dels que en l'actualitat té més proporció de professionals femenins, i entre ells una consta com a *Maestra Nacional* i tres més amb el mateix concepte, però anotat en plural, de forma que tant el pare com la mare eren *Maestros Nacionales*. També són set les dones que consten com a modistes.

Cal ressaltar que no s'ha trobat cap cas de dona dedicada a tasques de gerència, ni tants sols fent una feina amb necessitat de títol oficial de grau mitjà, tret de les infermeres. Només hi ha anotada una mare que treballava en el sector bancari i un altre com a bibliotecària.

Habitatges en baixos.

Enregistrant les adreces dels alumnes, va ser possible observar des del principi de la recollida que es donaven forces casos de nois que vivien en baixos, fos en botigues, en torres o en plantes baixes. Hem considerat només les adreces que explícitament deien que l'habitatge estava en una planta baixa, no tenint en compte les que no indicaven un pis dins de la direcció postal, tot i que algunes podrien ser també susceptibles de ser també domicilis a peu de carrer.

En el següent quadre es mostren els resultats.

Quadre 4.12: Alumnes que viuen en baixos.

Viuen en baixos	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Casos	393	210	143	107	105	63	15	1036
% Alumnes	24,1	19,4	13,5	9,9	7,8	5,7	2,2	13,0

Font: elaboració pròpia.

Es fa evident la reducció contínua del nombre d'alumnes que vivien a peu de carrer, tant en nombre absolut com en proporció respecte del total. Partint d'un 24% el primer quinquenni, quasi quatre-cents casos, fins només quinze els últims cinc anys considerats, un 2,2%. L'increment d'habitatges en alçada que es van construir substituint magatzems, tallers, botigues i finques unifamiliars explica la progressiva desaparició de la forma de viure a peu pla.

Podem afegir a més un cas particular, que és el dels alumnes que vivien en porteries d'edificis d'habitatge que, com es pot veure en el Quadre 4.13, manté una certa estabilitat fins que a partir del període 1966-70 mostra una clara davallada, correlacionada amb l'aparició del porters automàtics i la progressiva desaparició de la figura del porter, més aviat portera, en les finques de veïns de classes mitjanes i baixes. S'observa en el quinquenni 1956-60 una disminució puntual en el nombre de casos que només podem imputar a l'aleatorietat, possible donat el baix nombre de casos de porteria en relació al total.

Quadre 4.13: Nombre d'alumnes que vivien en porteries.

Porteries	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Nº	30	21	23	9	22	13	4	122

Font: elaboració pròpia.

Progenitors morts.

No existia un espai específic en les fitxes dels alumnes per anotar els casos en que alguns dels pares o mares dels alumnes havien mort, o morien mentre el alumne

estava estudiant. Acostumava a ser una anotació en forma de creu en l'espai del nom, que en aquests casos restava normalment en blanc. Les dades que mostrem en el quadre 4.14 estan basades en l'existència de les citades creus i hem pogut contemplar tres casuístiques: pare mort, mare morta, i els dos morts.

Quadre 4.14: Nombre de pares i/o mares morts.

Pares Morts	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Pare	96	45	44	33	34	34	7	293
Mare	16	8	16	6	10	4	4	64
Els dos	4	2	4	1	0	2	0	26
Total morts	120	57	68	41	44	42	11	383
% Morts	7,3	5,3	6,4	3,8	3,3	3,8	1,6	0
% dones mortes	16,7	17,5	29,4	17,1	22,7	14,3	36,4	
% Homes morts	83,3	82,5	70,6	82,9	77,3	85,7	63,6	

Font: elaboració pròpia.

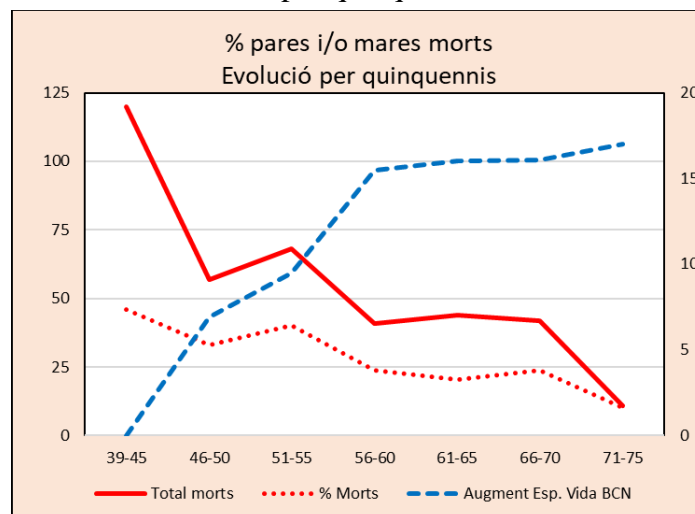
La primera observació és el gran nombre de progenitors morts en el primer quinquenni, l'immediat posterior al final de la Guerra Civil: cent vint morts, dels quals noranta-sis eren homes, el 83%. És evident l'impacte dels fets bèl·lics i el major impacte sobre la població masculina, que era la part majoritària de la combatent. En els posteriors quinquennis es pot observar que els pares morts es situen en quaranta-cinc fins el 1955 i baixen als trenta-tres / trenta-quatre en els quinze anys posteriors. Al quinquenni 1970-1975 el nombre de pares morts cau a un nombre molt inferior: set. El nombre de mares mortes, sempre molt inferior als dels pares, oscil·la sense una pauta clara entre setze i sis mortes per quinquenni, però els últims deu anys baixa a només quatre.

Hem confeccionat el Gràfic 4.6 següent, tant per ajudar a la interpretació com per posar les dades anteriors en context, doncs hem inclòs en el gràfic l'increment de l'esperança de vida a la ciutat de Barcelona¹⁹¹, que va passar dels cinquanta-sis anys el 1940 als setanta tres el 1975, amb un increment en termes absoluts de disset anys, que es va concentrar en el període 1940-1960. Cridem l'atenció a que la línia evolutiva inclosa en el gràfic correspon a l'increment absolut de l'esperança de vida respecte a la dada inicial de 1940, i està referenciada respecte a l'eix de la dreta, tot i correspondre a un valor absolut, mentre que la línia de percentatge de morts representa un valor percentual i no absolut.

¹⁹¹ Anuari Estadístic de Barcelona.

<https://www.bcn.cat/estadistica/angles/dades/anuaris/anuari01/cap02/C0202140.htm>
 Consultat el 2-7-20

Gràfic 4.6: Evolució per quinquennis.

Font: elaboració pròpia amb dades de l'Ajuntament de Barcelona.

La gràfica evolutiva de l'esperança de vida es mou de forma inversa a la del nombre total de pares d'alumnes morts, el que ens indica que les dades reflectides en l'arxiu escolar es mouen de forma anàloga a les del global de la ciutat: a més esperança de vida, menys progenitors morts enregistrats.

Aquesta situació d'algun pare o mare mort, es pot observar també en alguns casos de fitxes de germans, on consta un nom diferent d'algun dels progenitors, quan s'ha produït un nou matrimoni posterior; també consten casos de fitxes amb anotació del nom del nou padrastre.

Analitzarem a continuació les dades enregistrades al fitxer escolar, que ens puguin mostrar diferents aspectes dels perfils de l'alumnat i la seva evolució durant el període, considerant edats d'entrada, de sortida, nivell acadèmic assolit i repetidors.

Edat d'entrada.

El primer tema que abordarem serà l'edat a la que entraven els alumnes al Col·legi Claret, calculada per resta entre l'any de matriculació per primer cop i el de naixement de l'alumne. El Quadre 4.15 mostrat a continuació recull la globalitat dels casos en total i la distribució temporal per edats d'entrada.

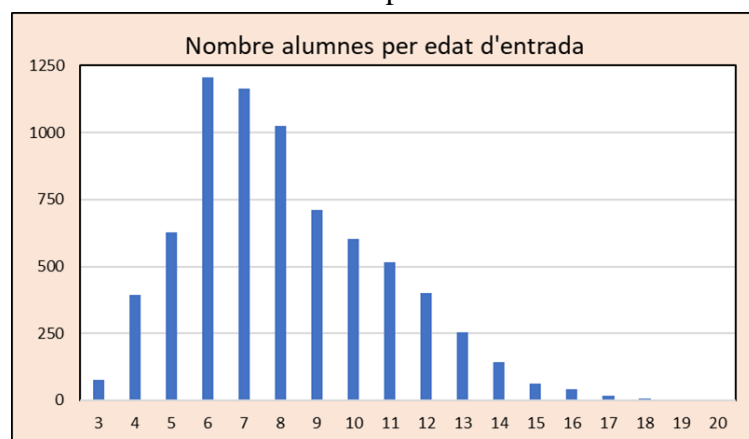
Quadre 4.15: Nombre alumnes per edat entrada.

Edat Entrada	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
3	1			26	42	8		77
4	0			55	189	148	1	393
5	6	13	2	75	173	271	88	628
6	25	112	109	122	168	275	395	1206
7	84	201	213	199	206	189	72	1164
8	138	183	225	168	169	109	31	1023
9	119	152	159	118	107	29	28	712
10	130	133	120	100	85	25	11	604
11	144	100	100	67	67	22	16	516
12	112	85	77	64	45	10	9	402
13	104	44	26	25	36	11	10	256
14	60	17	10	27	17	7	3	141
15	28	6	5	11	11		3	64
16	7	7	5	10	10	1	1	41
17	5	1			9	2		17
18	1	3			2		1	7
19	0	1	1		2			4
20	0	1						1
Total	964	1059	1052	1067	1338	1107	669	7256

Font: Elaboració pròpia.

Afegim el gràfic 4.7 que ens ajuda a veure l'evolució de l'edat d'entrada del total d'alumnes de forma més visual.

Gràfic 4.7: Nombre alumnes per edat d'entrada.

Font: elaboració pròpia.

Hem d'advertir en primer lloc que en les dades del primer quinquenni (nou-cents seixanta-quatre alumnes) falten per comptabilitzar els sis-cents seixanta-nou casos en que no està enregistrada la data de naixement del alumne, concentrats quasi tots ells (sis-cents vint-i-tres) en el període 1939-45. Un segon advertiment és que la davallada de nois matriculats en l'últim quinquenni considerat es deguda a la desaparició de l'oferta de parvulari, que va fer que el nombre d'alumnes -com

veurem a continuació- de la franja entre tres i cinc anys passés de quatre-cents vint-i-set en el període 66-70 a vuitanta-nou en el 71-75.

Com es pot observar, les tres edats més freqüents per a accedir a l'escola eren les de la franja entre els sis i els vuit anys, que representen el 46,8 % del total de casos. Tant els casos de tres anys com, a l'extrem contrari, els majors de quinze tenen poc pes quantitatiu: en total un 2% del total de nois.

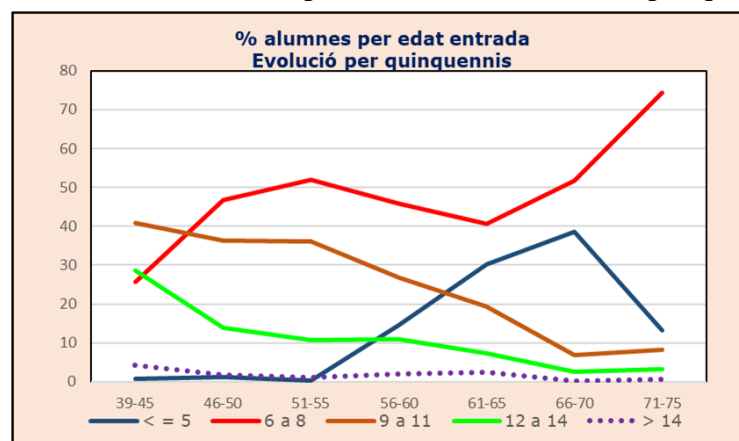
L'edat mitjana d'incorporació als estudis en el Col·legi va disminuir des dels 9 anys en el segon quinquenni fins el 6,3 el 66-70; en aquest cas no hem considerat ni el primer ni l'últim quinquenni per estar les dades alterades per l'efecte de la reobertura del col·legi en el primer cas, i de la no existència del parvulari en l'últim. Per poder seguir l'evolució per quinquennis, hem confeccionat el quadre 4.16 i el gràfic 4.7 que mostren el pes numèric i percentual de les franges d'edat d'entrada al llarg del període d'estudi.

Quadre 4.16: N° Alumnes per edat d'entrada. Evolució per quinquennis.

Edat Entrada	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
<= 5	7	13	2	156	404	427	89	1098
6 a 8	247	496	547	489	543	573	498	3393
9 a 11	393	385	379	285	259	76	55	1832
12 a 14	276	146	113	116	98	28	22	799
> 14	41	19	11	21	34	3	5	134
Total	964	1059	1052	1067	1338	1107	669	7256

Font: elaboració pròpia.

Gràfic 4.7: % alumnes per edat entrada. Evolució per quinquennis.

Font: elaboració pròpia.

És observable la inexistència de l'oferta de parvulari fins el quinquenni 56-60, de forma que l'entrada al Claret es produïa amb una edat superior als cinc anys; la supressió d'aquesta etapa en l'últim quinquenni, també fa disminuir el nombre de

nens que s'incorporen en aquesta primerenca edat a l'escola. L'interval entre els sis i els vuit és el majoritari a partir de 1946-50 arribant a representar gairebé el 75% en l'últim interval, coincidint amb la implantació de l'EGB. Les dues franges considerades entre els nou i els catorze van disminuint de forma que passen de ser les majoritàries en el 39-45, quan sumaven prop del 70% dels casos de nous alumnes, fins ser només un 11,5% en el 71-75.

Podem concloure que es dona globalment un rejuveniment progressiu en l'edat d'entrada dels alumnes al Claret, que ve a significar que l'escola passa, amb el decurs del temps estudiat, a ser un àmbit acadèmic únic pels alumnes. A partir de 1970, amb la supressió del parvulari i la implantació de l'EGB, s'altera aquesta situació.

Edat de sortida.

L'edat en que l'alumne va deixar l'escola la calculem restant l'any de l'últim curs que el noi està a l'escola i l'any de naixement. En aquest cas, no hem pogut considerar tant els casos en que no consta l'any de naixement com els dels alumnes que deixen l'escola amb posterioritat a 1975, per no entrar dins del període estudiat¹⁹². Així doncs, ens cenyirem exclusivament a l'anàlisi de les edats de sortida dels col·legials que van deixar el Claret fins 1975.

Seguint el que ja hem fet en relació a l'edat d'entrada, adjuntem el quadre 4.17 amb la totalitat de les dades i el gràfic 4.18 amb la distribució de freqüències en l'edat de sortida. En el cas de l'edat de deixar el Claret, les tres edats més freqüents eren entre els tretze i els quinze anys, que acumulen vora del 45% dels casos; creiem oportú recordar aquí que l'edat mínima per accedir al treball en bona part de l'època considerada era precisament de 14 anys¹⁹³.

Aquesta dada és conseqüència del fet que quasi el 44% d'alumnes deixen l'escola abans dels tretze anys; suposadament podem pensar que és per canvis de domicili o de col·legi, però no està enregistrat en les fitxes el motiu de la baixa.

¹⁹² Entre les dues casuístiques descrites, el nombre de casos no considerats s'eleva a 1.923.

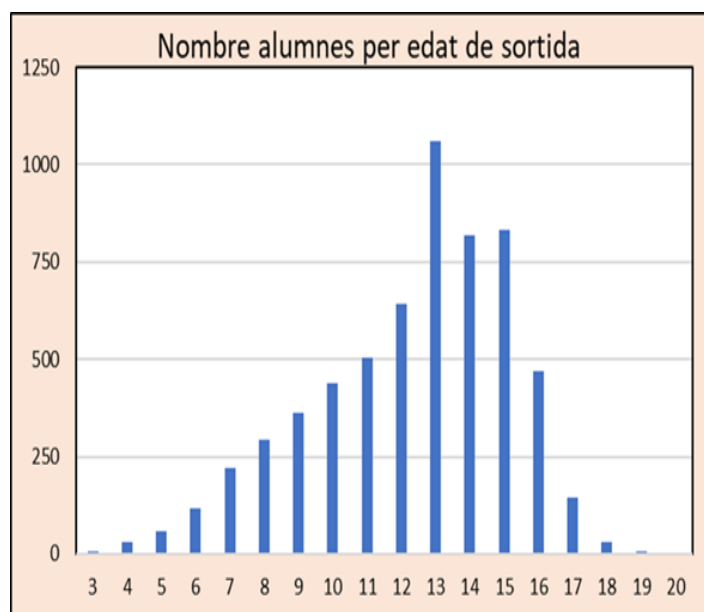
¹⁹³ Segons establia l'article 11 de la *Ley de Contratos de Trabajo* de 26 de gener de 1944.

Quadre 4.17: N° alumnes per edat de sortida.

Edat Sortida	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
3				4	4			8
4				9	20	3		32
5		3		13	27	14	2	59
6	3	20	9	21	30	22	13	118
7	15	39	34	39	39	38	17	221
8	36	60	60	47	43	34	15	295
9	51	77	74	78	50	30	3	363
10	80	80	85	91	63	31	8	438
11	97	93	117	67	73	53	5	505
12	152	158	103	82	88	54	4	641
13	205	213	213	162	186	75	6	1060
14	142	135	142	131	181	82	4	817
15	68	82	101	186	290	102	3	832
16	39	51	80	104	154	37	5	470
17	16	18	32	34	39	6	1	146
18	9	6	1	4	7	2	1	30
19		3	1		2			6
20		2				1		3
Total	913	1040	1052	1072	1296	584	87	6044

Font: elaboració pròpia.

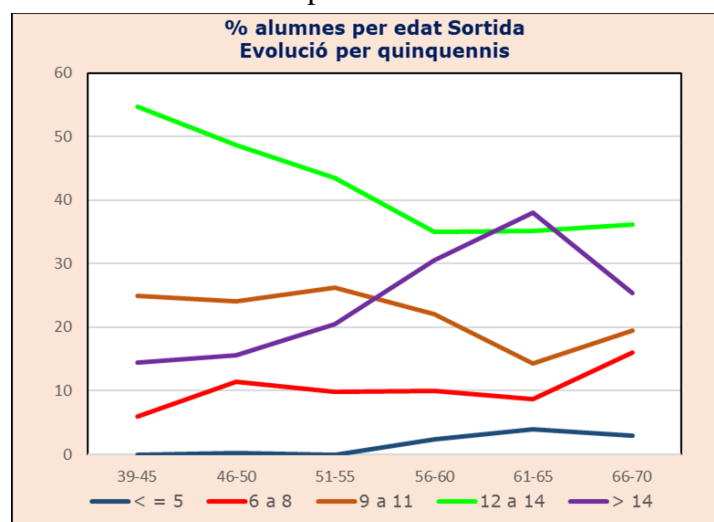
Gràfic 4.8: N° alumnes edat de sortida.

Font: elaboració pròpia.

El següent gràfic 4.9 ens deixa veure l'evolució percentual i temporal de l'edat de sortida, utilitzant les mateixes agrupacions d'edat que en l'apartat anterior. Advertim que no hem incorporat l'últim quinquenni.

Gràfic 4.9: % alumnes per edat de sortida.

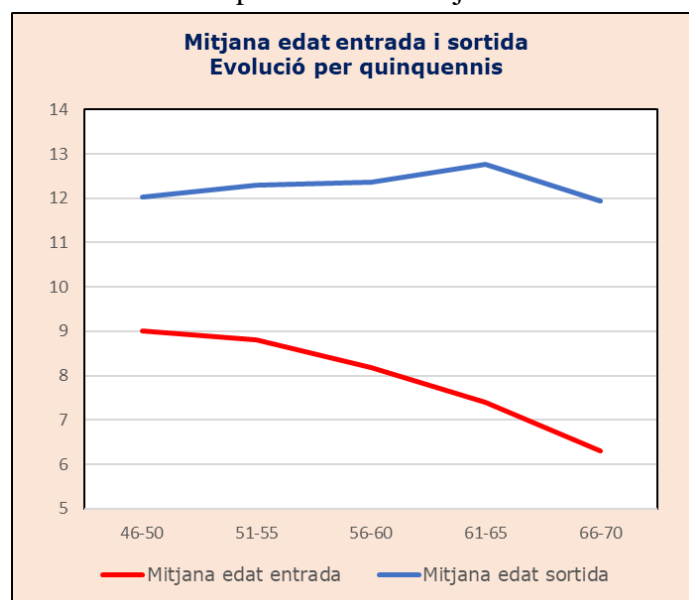

Font: elaboració pròpia.

Veiem com predomina la franja dels més grans de dotze a catorze anys, però que passa de ser més del 50% en el primer quinquenni a establitzar-se en el 35% a partir de 1956; aquesta evolució es veu acompanyada de l'increment dels majors de catorze anys, que puja des el 14,5% fins arribar a ser del 38% el període 61-65.

Com resum del tema de les edats d'entrada i sortida hem confeccionat el següent gràfic que mostra l'evolució conjunta de les dues edats mitjanes entre 1946 i 1969.

Gràfic 4.10: Comparació edats mitjanes d'entrada i sortida.

Font: elaboració pròpia.

És observable l'ampliació del període mitjà de cursos d'estada al Claret el que ens indica l'ampliació de la durada dels estudis i la consolidació del col·legi com únic àmbit on molts alumnes cursaven els seus estudis.

Etapa final d'escolarització.

Havent enregistrat per cada estudiant quina va ser l'etapa en que es trobava en el moment d'abandonar els estudis al Claret, hem acumulat les diferents denominacions i nivells existents al llarg del conjunt del període en cinc subgrups:

Preescolar: Inclou Parvulari i Preparatori.

Elemental: Ensenyament primari, Ingress de Batxillerat, primera etapa d'EGB.

Bàsica: Batxiller elemental, Comerç, segona etapa d'EGB.

Batxillerat: Batxillerat general, Batxiller Superior, BUP i Peritatge mercantil.

Pre-U: Pre Universitari i COU.

D'aquesta forma hem pogut elaborar el següent quadre 4.18 on es recull el nombre d'alumnes repartits per etapes i quinquennis.

Quadre 4.18: Nombre alumnes per Etapa final estudis.

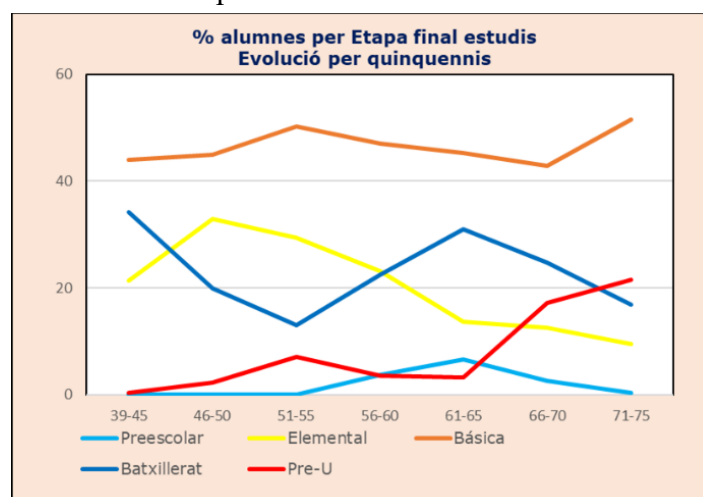
Nivell	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Preescolar	0	0	0	40	89	29	3	161
Elemental	213	346	311	249	183	139	64	1505
Bàsica	439	473	531	505	607	474	345	3374
Batxillerat	341	210	138	242	416	273	113	1733
Pre-U	3	24	75	38	44	191	144	519
TOTAL	996	1053	1055	1074	1339	1106	669	7292

Font: elaboració pròpia.

Advertir que la diferència en el total de casos respecte al total de fitxes recollides ve donada pels casos d'inexistència de la dada de l'estudi concret que feia l'alumne al moment d'abandonar l'escola; aquesta casuística es concentra de forma molt prioritària en el primer quinquenni, on es donen sis-cents trenta-set manques de dades.

Respecte a les dades disponibles, es pot observar que es dona una concentració del major nombre de casos en l'etapa que hem denominat bàsica, flanquejada per les dels nivells d'estudis immediatament superior i inferior. La visió percentual en relació al nombre d'alumnes, reflectida en el gràfic 4.11, ens ajuda a veure les transformacions sofertes.

Gràfic 4.11: Etapa final d'estudis % alumnes.

Font: elaboració pròpia.

Es fa palès la continuïtat de l'etapa bàsica com la majoritària en la que els alumnes deixaven l'escola al llarg del període, sempre per sobre del 40%. També es pot observar la gradual disminució del percentatge d'alumnes que deixaven el Claret mentre feien estudis elementals. Els grups de batxillerat i Pre-U mostren comportaments oposats: quan un puja, l'altre baixa, però entre els dos arriben a representar el voltant del 40% en els dos últims quinquennis, la qual cosa ens indica un increment al nivell d'estudis final assolit, més tenint en compte que en la dècada 1946-1955 només significaven poc més del 20% .

Les dades anteriors són el resultat d'analitzar quin estudi estaven realitzant els alumnes quan van deixar l'escola Claret. El treball realitzat en la recollida de les fitxes ens permet afinar aquestes conclusions, doncs també disposem del detall dels alumnes que van deixar l'escola al final d'una etapa concreta havent-la aprovat, i per tant amb un cicle d'estudis completat exitosament. El quadre següent recull els resultats obtinguts:

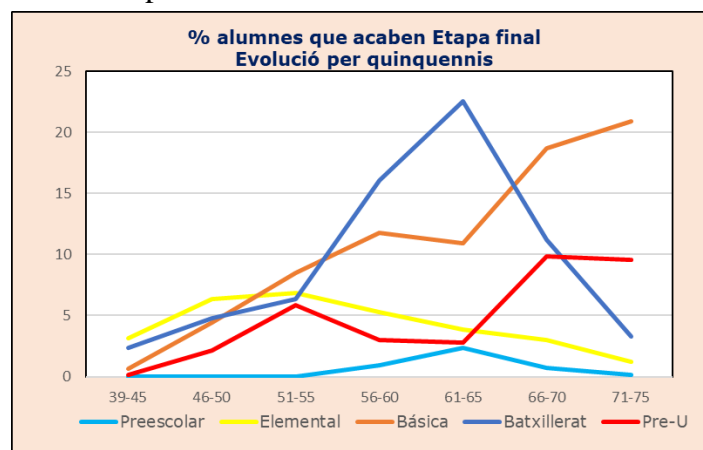
Quadre 4.19: Nombre alumnes per Nivell Assolit Final.

Grup Etapa	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Preescolar	0	0	0	10	32	8	1	51
Elemental	51	69	72	57	52	33	8	342
Bàsica	11	48	90	127	146	207	140	769
Batxillerat	38	52	67	173	302	124	22	778
Pre-U	2	23	62	32	37	109	64	329
Total	102	192	291	399	569	481	235	2269

Font: elaboració pròpia.

La primera observació és que del total de set mil nou-cents seixanta-set alumnes considerats, només dos mil dos-cents seixanta-nou -un 28,5%- van deixar l'escola al final d'un cicle escolar i amb l'últim curs aprovat; en un sentit invers, més del 70% dels alumnes van deixar els estudis en el Claret sense completar una etapa. Per interpretar millor les dades, el gràfic 4.12 ens mostra els resultats percentuals entre els diferents cicles acadèmics considerats.

Gràfic 4.12: % alumnes per Grup nivell assolit final respecte als que acaben etapa.

Font: Elaboració pròpia.

La primera consideració a fer és observar l'augment de la proporció dels alumnes que deixen el Claret amb una etapa acabada; de un reduït 6% en el primer quinquenni (suma dels percentatges de totes les etapes) puja a un màxim de prop del 45% en el 66-70. També és visible com l'etapa anomenada Elemental puja fins el 1955 per després disminuir fins un 1,2% el 1975, mentre que hi ha un increment dels que ho fan amb l'etapa que hem denominat Bàsica completada (recordem que inclou els estudis de Comerç, Batxillerat elemental i segona etapa d'EGB). En relació al grup anomenat Batxillerat, augmenta de forma continua fins 1965 per acabar sent menys del 5% entre 1970 i 1975; aquesta disminució queda compensada només en part per l'augment dels que acaben Pre-U.

En conjunt, podem interpretar que es dona un augment continuat del percentatge d'alumnes del Col·legi que deixen l'escola amb una etapa aprovada i amb un creixement també del nivell d'estudis assolit; tot plegat ens assenyala el creixement de l'escolarització dels alumnes al llarg del període estudiat.

Alumnes suspesos i repetidors.

En la recollida de dades es va poder anotar els casos en que un alumne que deixava el Col·legi ho feia després de no haver aconseguit ser aprovat en l'últim curs. Hem pogut diferenciar entre els que van ser qualificats com a suspesos i els que consten "sense qualificar" per diverses raons, que van des de la pròpia decisió de l'escola de no qualificar-lo a deixar l'escola abans d'acabar el curs, ser absent, haver estat expulsat, i fins i tot la mateixa mort de l'alumne. Cal insistir en que no ens referim al nombre d'alumnes que suspensien cada curs, sinó als que quan suspensien un curs, deixaven el Claret.

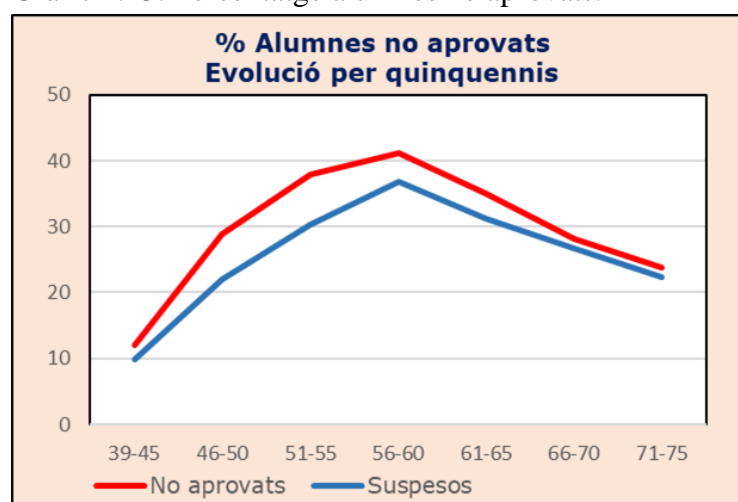
En el quadre 4.20 mostrem les dades absolutes i percentuals dels casos trobats, i en el gràfic 4.13 podem observar l'evolució en tant per cent dels suspesos i el total de no aprovats.

Quadre 4.20: Nombre alumnes suspesos i sense qualificar.

Nº alumnes suspesos	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Sense qualificar	35	76	81	47	49	17	10	315
Suspesos	160	238	320	397	419	295	149	1978
Total	195	314	401	444	468	312	159	2293
% No aprovats	11,9	28,9	38,0	41,2	35,0	28,2	23,8	28,8

Font: Elaboració pròpia.

Gràfic 4.13: Percentatge alumnes no aprovats.

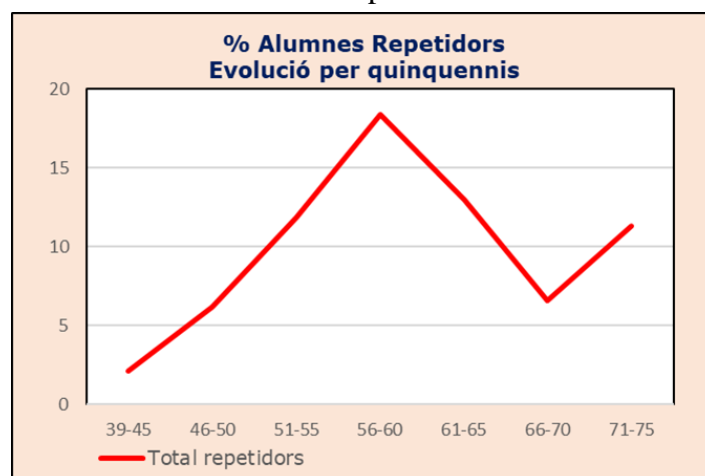
Font: Elaboració pròpia.

Podem considerar alt el resultat global que ens diu que dos mil dos-cents noranta-tres alumnes, un 28,8% del total, hagin deixat el Col·legi després de ser suspesos. En una visió evolutiva, podem observar un gran increment del percentatge d'alumnes suspesos i que deixen el Claret entre el primer quinquenni i el 1956-60

on arriba a ser superior al 40%; a partir de llavors la proporció disminueix fins a situar-se propera al 20%. També és observable, per la separació entre les dues corbes mostrades, que la proporció de no qualificats és major entre 1946 i 1960.

En aquest entorn, hem comptabilitzat també els casos registrats en les fitxes d'alumnes que han repetit algun curs dins del col·legi. En el Gràfic 4.14 recollim l'evolució percentual dels estudiants repetidors.

Gràfic 4.14: % Alumnes Repetidors.

Font: elaboració pròpia.

El nombre total de repetidors registrats va ser de set-cents quaranta-sis en el global del període, i d'ells només vint-i-sis van repetir en més d'una ocasió; això representa un 9,1% del total d'alumnes comptabilitzats. Com mostra el Gràfic, la proporció més alta de repetidors, per sobre del 10%, es concentra entre 1951 i 1965 amb un màxim del 18,4% en el quinquenni 1956-60. A l'últim període que acaba el 1975 hi ha un repunt que torna a situar la proporció per sobre del 10%, concretament en el 11,4%; una explicació possible seria que en cas de suspendre, als anys setanta les famílies opten més per continuar en l'escola que no pas per canviar de centre acadèmic. Considerem que té una certa lògica que les corbes d'abandonament i de repetidors -si fem excepció de l'últim període ja esmentat- es moguin de forma similar, doncs en els dos casos ens referim a estudiants que han suspès el curs.

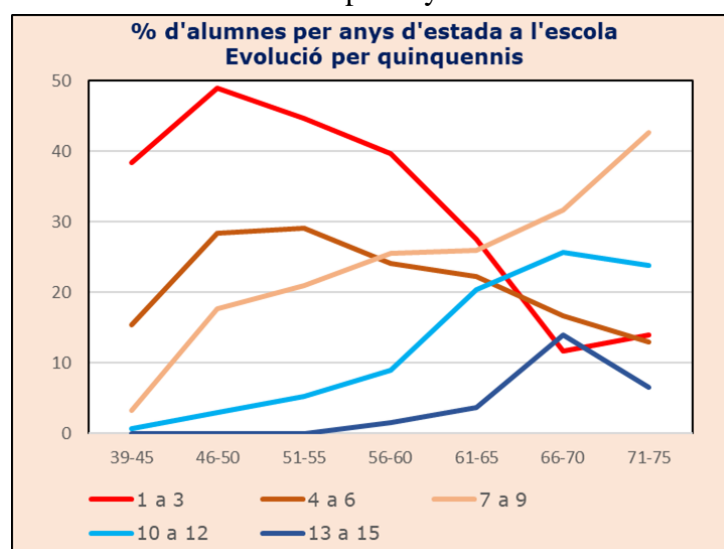
Les conclusions serien que el Claret era una escola exigent amb el nivell acadèmic que demanava el rendiment dels alumnes, en especial entre 1951 i 1965; aquest nivell d'exigència sembla suavitzar-se a la última dècada; de fet hem trobat fitxes d'alumnes d'EGB que van progressant de curs sense repetir, malgrat tenir de

nota global un *insuficient*. També podríem, sense dades que ens permetin assegurar-ho, atribuir la davallada en el nombre de suspesos a un possible augment del nivell de l'oferta escolar, amb millors instal·lacions i professorat més professional¹⁹⁴, acompanyada per un increment del “capital social” dels alumnes que assisteixen a l'escola, correlacionat amb la millora social de la societat i del barri.

Anys d'estada a l'escola.

La resta entre l'any del curs de sortida de l'escola i el d'entrada ens dona els anys de permanència al col·legi i per tant els de la durada dels estudis al llarg del període investigat. Al següent gràfic 4.15 s'han agrupat en períodes triennals la proporció d'alumnes en cada quinquenni, sempre en base al d'entrada en el Claret.

Gràfic 4.15: % d'alumnes per anys d'estada a l'escola.

Font: elaboració pròpia.

És notable la disminució de la proporció dels alumnes que tenen molt curta durada d'estada (entre un i tres cursos), que és majoritària i significa entre el 40 i el 50% durant els anys que van de 1939 a 1960, per passar a significar poc més del 10% a partir de 1966. De tota manera, hem de tenir en compte que en els dos primers quinquennis, fins 1945 molt especialment, la durada podia estar disminuïda pel fet que part dels alumnes estaven a mig realitzar els seus estudis en acabar la guerra.

194 Només hem pogut consultar un arxiu parcial de fitxes de professors laics que exercien durant els anys cinquanta i seixanta, i de set casos un tenia formació superior i tres estudis de magisteri; la resta havien estudiat el magisteri o el batxillerat sense acabar els estudis.

L'evolució quinquennal evidència l'increment de les franges que van de 7 a 9 i de 10 a 12 cursos, doncs el primer d'aquests intervals citats augmenta ininterrompudament cada cinc anys, fins arribar a representar el 42,8% en 1971-75, i el segon es situa en l'entorn del 20/25% en els anys 61 a 75; de fet, el percentatge dels alumnes que romanen a l'escola entre set i dotze anys arriba a ser del 66,5% a l'últim quinquenni, quan al primer significaven tot just el 4%. En un sentit invers, el conjunt d'estudiants que estaven sis o menys cursos en el Claret, significava més del 70% en els anys que van de 1946 a 1955 i van disminuir fins el 27% en l'últim quinquenni.

Per últim, destacar que l'aparició del parvulari a mitjans dels anys cinquanta va permetre, especialment entre els ingressats entre 1966 i 1970, que les estades superiors als dotze anys arribessin a tenir un percentatge significatiu, que va arribar a un màxim del 14% en els ingressats entre 1966 i 1970.

Ens és possible inferir doncs, que al llarg del període estudiat es van allargar de forma clara els cursos d'escolarització en el Claret dels seus alumnes, el que és senyal de l'ampliació dels anys d'estudi dels joves de l'època així com també d'estabilitat i continuïtat als domicilis de les famílies i d'augment de la capacitat econòmica que permetia als pares continuar sufragant els estudis dels joves.

4.3. Casos singulars.

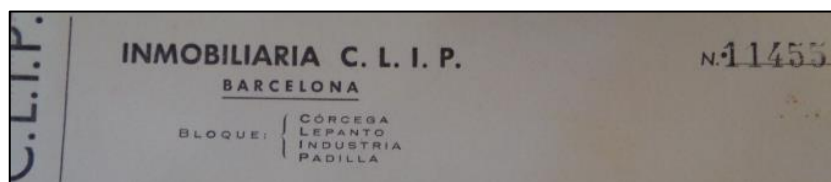
Farem ara un estudi a micro escala analitzant tres subconjunts del total dels alumnes. Es tracta de dues illes singulars de l'eixample, de les que han aportat més alumnes al Claret, i dels fills de membres de les forces d'ordre públic. Hem d'advertir en primer lloc que al passar a treballar amb mostres d'alumnes molt més petites que el total de la població, en determinats conceptes no hem inclòs el primer i l'últim període així com tampoc fem comparativa d'algun concepte per tractar-se de mostres molt petites; en segon lloc volem deixar palès, una vegada més, que l'objectiu del treball no és fer un estudi sociològic i per tant ens hem limitat a considerar algunes dades que a priori crèiem que podien donar-nos una idea de com eren els alumnes del Claret, però sense voluntat de -sobre tot des del punt de vista de la sociologia acadèmica- obtenir resultats estadísticament significatius. Busquem més descobrir pistes, senyals, indicis, que no pas trobar explicacions a tots els fets observats, el que desbordaria els límits de la tesi. Per posar un exemple: si amb el

temps observem que baixa el nombre de pares que són militars, és perquè hi ha menys destinats a la ciutat, perquè no porten els fills al Claret o perquè oculten la professió en el moment de fer la matrícula?.

CLIP: Còrsega, Lepant, Indústria i Padilla.

La primera illa que considerarem és la coneguda com a bloc CLIP que correspon a les inicials dels carrers on s'ubica: Còrsega, Lepant, Indústria i Padilla. Utilitzem l'anagrama CLIP perquè era a més el nom de l'empresa immobiliària que va explotar en règim de lloguer el conjunt dels habitatges, com es pot veure en la imatge següent:

Imatge 4.5: Rebut lloguer Immobiliària CLIP, 1954.

Font: arxiu personal

El conjunt CLIP és un bloc d'habitatges que es va engegar la seva construcció el 1949 i va començar a ser habitat el 1953. Una característica especial és que es tracta de l'únic cas en tot l'Eixample barcelonès on es construeix d'un sol cop el total d'una illa, seguint el perímetre octogonal clàssic: *“El Bloc Clip es una operación inmobiliaria de la Caja de Ahorros y Monte de Piedad de Barcelona, que ocupa por entero una manzana del Ensanche. Estas viviendas se acogieron al Decreto-Ley de 1948, y su construcción se realizó entre 1949 y 1953. Si bien ha sido atribuido al arquitecto Miguel Fisas, en los archivos de Licencias de Obras del Ayuntamiento de Barcelona el arquitecto solicitante es Raimon Duran Reynals”*¹⁹⁵.

En aquest cas doncs no hi ha diferències entre el moment de la construcció i d'inici de ser habitades les vint-i-quatre escales en que es divideix el conjunt construït; podem afegir que el total d'habitatges familiars que inclou és de set-cents vint, tenint els pisos 3 i 4 habitacions.

¹⁹⁵ GRANDAS, C. *El clasicismo en la construcción de viviendas en la Barcelona de los años 40*. Madrid 1994.

Imatge 4.6: Bloc CLIP.

Font: Eduardo Riol, El País. 16-8-2015.

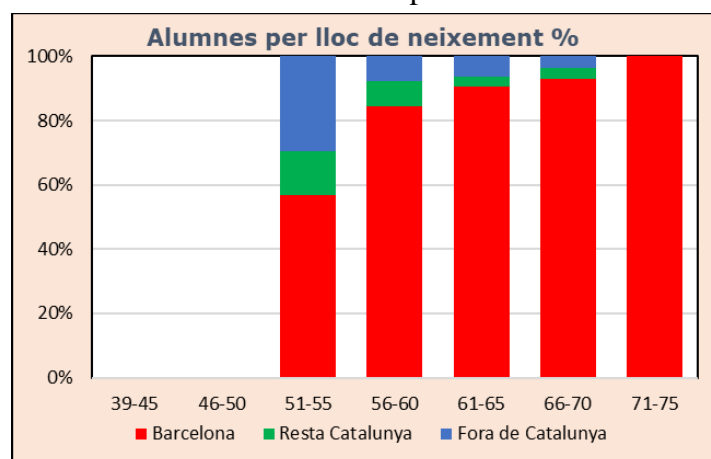
Nombre d'alumnes: En el global del període considerat, dos-cents divuit alumnes del Claret procedien del bloc CLIP; quaranta-quatre durant el quinquenni 51-55, setanta-vuit en el 56-60, seixanta-cinc en el 61-65, per a disminuir a vint-i-vuit 28 en el 66-70 i a ser només tres en el 71-75. Aquesta evolució es podria explicar sota el supòsit que els primers quinquennis molts matrimonis joves que van anar a viure al CLIP van tenir fills i al no produir-se renovació dels llogaters, amb els anys va baixar de forma natural la natalitat en el conjunt del bloc.

El citat número total de dos-cents divuit ens dona una mitjana de 9,1 alumnes per escala o adreça postal. Totes les escales sense excepció van tenir alumnes al Claret sent el màxim de freqüència el de dos portals amb setze alumnes cadascuna i també dues amb quinze; el mínim és un cas amb un sol alumne.

En el que segueix estudiarem alguna de les dades que hem aconseguit i comentat prèviament a nivell de la globalitat dels alumnes, però aplicant els criteris al subconjunt del CLIP.

En primer lloc ens referirem al lloc de naixement dels alumnes, com es recull en el gràfic 4.16. Com és lògic, no hi ha alumnes abans de 1951 doncs ja hem dit que va començar a ser habitat el 1953. Es pot observar com dels nens matriculats el quinquenni 51-55, més del 40% havent nascut fora de Barcelona, amb quasi un 30% amb origen fora de Catalunya; aquest percentatges varien ja a partir del següent quinquenni on són més del 80% i del 90% els nascuts a la ciutat.

Gràfic 4.16: CLIP % Alumnes per lloc de naixement.

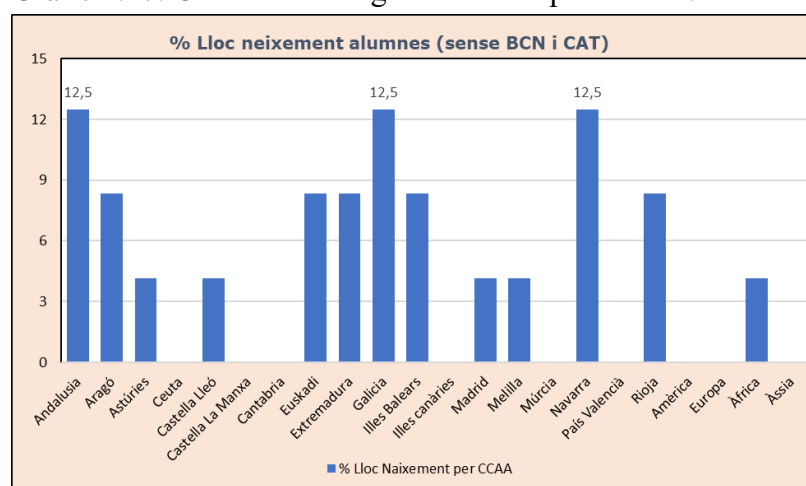

Font: Elaboració pròpia.

Recordem de forma comparativa que en el citat període 51-55, en el conjunt del l'alumnat el percentatge de nascuts fora de Barcelona superava per ben poc el 20% i en canvi, en els anys que van de 1956 al 1965 es va mantenir a l'entorn del citat 20% quan en el CLIP va minvant cap el 10%. Tot plegat ens indica que va haver-hi un significatiu percentatge de famílies immigrants que van anar a viure al CLIP, i que a partir de 1956 la immensa majoria dels alumnes del CLIP són nascuts a la ciutat.

En relació a la Comunitat Autònoma de naixement, excloent Catalunya, el resultat percentual es mostra en el següent gràfic:

Gràfic 4.17: CLIP Percentatge d'alumnes per CCAA.

Font Elaboració pròpia.

Andalusia, Galícia i Navarra són les majoritàries, sumant de forma homogènia entre les tres el 37,5% dels casos. Comparant amb el vist abans per la globalitat dels alumnes, Navarra és un cas dissonant, doncs era només poc més del 3%, més si

considerem la seva relativa poca població; Aragó, Madrid i el País Valencià també tenen poc pes relatiu en comparació amb la globalitat. En el cas del CLIP no es compleix que les dues Comunitats autònomes més properes a Catalunya siguin de les que més alumnes aporten.

Respecte als noms dels alumnes, com es veu en el quadre 4.21, dels setze més freqüents a nivell global -no hem considerat els vint més freqüents com en el cas global, doncs a partir del lloc disset, al considerar-se molts menys ítems, amb tres ocurrences hi han onze casos; per això comparem només els setze primers- es mantenen els deu primers encara que en diferent ordre

Quadre 4.21: CLIP Noms d'alumnes més freqüents.

NOM	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	TOTAL
Jorge			3	5	6	2		16
José Maria			4	4	1	2		11
Francisco Javier				2	8			10
Antonio			3	2	3	1		9
Fernando			1	3	5			9
Juan			1	3		4		8
Manuel			1	7				8
Ramón			2		4	2		8
Carlos				1	3	1	2	7
Enrique			2		2	2		6
José			1	3	1	1		6
Alberto				1	2	2		5
Amadeo				2	1	1		4
Francisco			2		1	1		4
Jaime			1		2	1		4
Javier			1	3				4

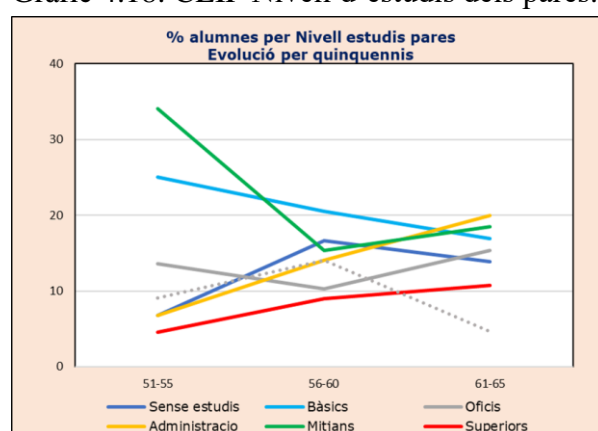
Font: Elaboració pròpia.

Jorge és el nom més utilitzat, el que coincideix amb la tendència detectada a nivell global entre 1956 i 1970, i el segon és José María; en canvi, el tercer és Francisco Javier que era el tretzè en el conjunt global. José i Juan, els dos primers en el total general, passen a ser l'onzè i sisè respectivament; desapareix Luís i s'incorpora Amadeo.

Per observar el nivell d'estudis dels pares hem prescindit del dos últims quinquennis, donat el baix nombre d'alumnes el que distorsiona el valor comparatiu dels percentatges. El resultat evolutiu es mostra en el gràfic 4.18. on podem destacar l'elevada proporció de pares amb estudis mitjans (34%) durant el primer quinquenni considerat que sumat als d'administració i superiors ens dona un total per sobre del 45%; aquesta suma de percentatges passa a ser del 38,5% entre 1956 i 1960 així com del 49,2% en el següent quinquenni. Una explicació pot ser que els pares que

es van establir en el bloc CLIP amb nens amb edat d'anar a l'escola estaven o procedien d'un millor posicionament social, mentre que els que ho feien sense nens i van tenir els fills a partir de 1955 eren de procedència més modesta, encara que van poder millorar el seu posicionament laboral en els quinquennis següents. En qualsevol cas, podem veure un increment lleu, però constant del percentatge d'estudis superiors acompanyat amb el decrement dels pares que tenien estudis bàsics i mitjans. Un altre diferència és que la proporció de pares amb estudis superiors es mou en el decenni 56-65 al voltant del 10% quan a nivell global no supera el 5% al mateix període.

Gràfic 4.18: CLIP Nivell d'estudis dels pares.

Font: elaboració pròpia.

Ressaltar també que el decenni 56-65 mostra un equilibri entre els diferents nivells de formació dels pares dels alumnes, doncs es situen tots en un franja entre el 10 y el 20%, que ens permetria qualificar al CLIP com un espai de convivència interclassista, amb representació de diferents nivells formatius i laborals.

Els sectors laborals on treballaven els pares dels alumnes del CLIP estan detallats en el següent quadre:

Quadre 4.22: CLIP Sectors laborals dels pares.

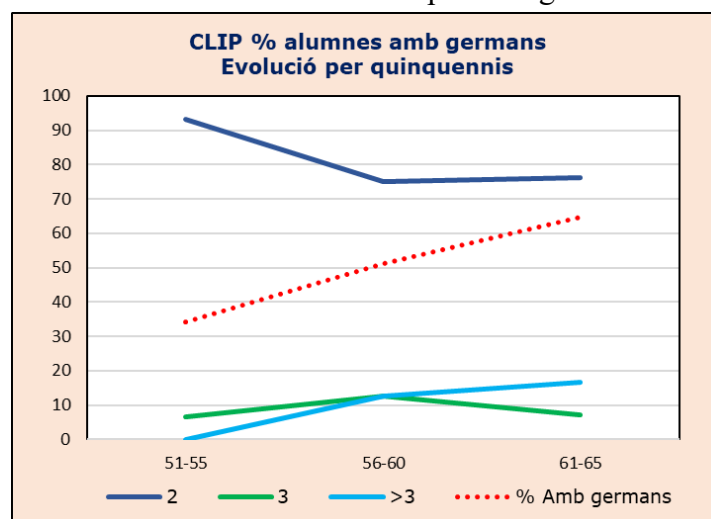
Grup Sector	%
Comerç	19,7
Indústria	17,4
Serveis	16,1
Oficina	11,0
Gerència	9,6
FF.AA.	6,4
Sector Públic	3,7
Banca	3,2
Agricultura	1,4
Construcció	0,9
nc	10,6
Total	100

Font: elaboració pròpia.

La dedicació als sectors del comerç, industrial i de serveis sumen un 53,2%, que és un valor una mica menor que el 61,1% que representa en el global de tots els alumnes; dins d'aquests tres sectors, la indústria i els serveis estan menys presents en el CLIP que en el global. Els pares del CLIP treballen més que el global de pares en el sector Oficines (11% vs. 5,2% en el global), en Gerència (9,6% vs. 4,8%).

Pel que fa al nombre de germans, com podem veure en el gràfic següent, en el CLIP les famílies amb més d'un fill (alumne del Col·legi) van passar de ser un 34,1% el primer quinquenni a representar quasi el doble (64,6%) en el període 1961-65, la qual cosa ens indica un increment en el nombre de fills per grup familiar. Els casos amb tres o més germans signifiquen una quarta part de les famílies del CLIP en els dos últims quinquennis contemplats, quan en el primer eren només un 6,3% -el que és un altre mostra de l'increment de la natalitat- que encara pujarà més durant el quinquenni 66-70 on van ser el 40% dels casos.

Gràfic 4.19: CLIP % d'alumnes per amb germans.

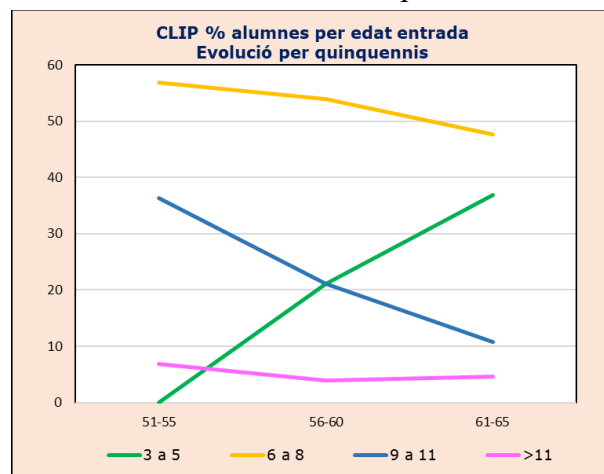

Font: elaboració pròpia.

Comparativament amb el conjunt general, la diferència més destacada és que en el subconjunt del CLIP els percentatges de famílies amb 3 o més de 3 germans signifiquen com hem dit una quarta part del conjunt, mentre que en el conjunt global aquesta proporció augmenta al llindar per sobre del 30%.

L'edat d'entrada dels alumnes és recull en el següent gràfic, que seguim limitant als tres quinquennis centrals, doncs el baix nombre de casos dels dos últims quinquennis fa que els resultats percentuals siguin distorsionadors.

Gràfic 4.20: CLIP % alumnes per edat d'entrada.

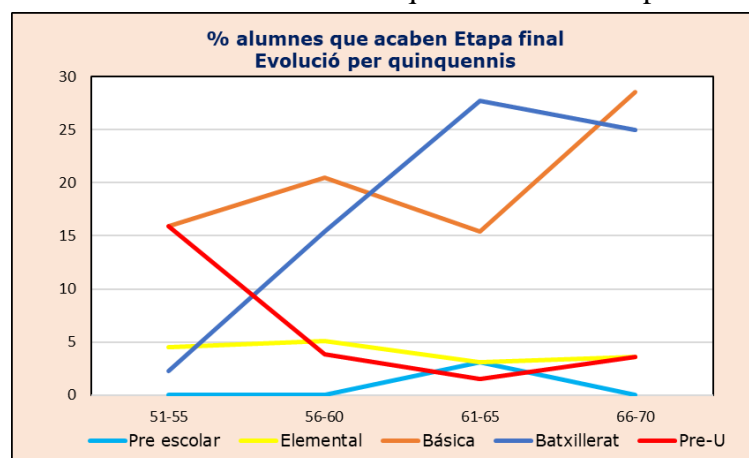
Font: Elaboració pròpia.

La línia dels tres als cinc anys, ens fa evident com la posta en marxa del parvulari va fer avançar l'edat d'incorporació al Claret, de forma que a l'últim quinquenni, els alumnes que entren amb vuit anys o menys són gairebé be el 85%. Podem destacar també com el quinquenni 51-55 el 43,2% dels nous alumnes procedents del CLIP tenen més de vuit anys, dada coherent amb l'arribada de noves famílies llogateres del nou bloc, que venien amb nois en edat escolar i que els van matricular al Claret; aquest segment d'alumnes era també molt alt a nivell global, doncs superava durant el mateix quinquenni el 47% i l'explicació que podem suggerir és que es dona una incorporació general de famílies al barri junt amb un possible increment del prestigi del Claret en un entorn social que va permetent a les famílies invertir més en la formació dels fills.

En relació a l'edat de sortida dels alumnes els resultats són homologables al del global del Claret, doncs oscil·len entre els 12,7 i els tretze anys, i per tant no hi trobem diferència apreciable.

L'etapa final completada en la seva totalitat en el moment de deixar el Claret l'hem recollit, amb la seva evolució per quinquennis, en el següent gràfic 4.21 on és possible observar el gran increment d'alumnes que acaben el batxillerat que va acompanyada d'una certa estabilitat en els que completen estudis bàsics; el conjunt dels dos nivells d'estudis completats pels alumnes passa de ser del 18,2% en el quinquenni 51-55 a representar el 53,6 en el 66-70, uns vint punts per sobre del resultat obtingut a nivell global. La deducció que podem fer és que el conjunt d'alumnes del CLIP acaben en major proporció aquests nivells d'estudis que la mitjana del Claret.

Gràfic 4.21: CLIP % alumnes que acaben una etapa.

Font: Elaboració pròpia.

Altres dades analitzades en la revisió global dels alumnes no les hem traslladat a l'anàlisi del CLIP perquè al tractar-se d'una mostra molt més petita que la del conjunt, els resultats estarien distorsionats per l'existència de molts pocs casos i no són significatius; per exemple el nombre de pares o mares morts.

Claret, Sardenya, Indústria i Sicília (CSIS).

La segona illa singular que analitzarem és la que anomenarem CSIS, acrònim dels carrers que l'envolten que són Sant Antoni Mª Claret, Sardenya, Indústria i Sicília. Les dades obtingudes amb el programa *Big Time BCN*¹⁹⁶, ens deixen veure que sis finques ja estaven bastides abans del 1946, set van ser-ho entre 1946 i 1955, dues més tres en els dos decennis següents i finalment dues van ser posteriors a 1975. Es tracta doncs d'una illa on el 65 % de les finques existien abans de 1956, i només el 25% es van construir en els vint anys que van entre 1956 i 1975.

En aquest cas, el nombre de nois que van anar al Claret va ser en total de dos-cents cinquanta-tres, i com podem veure en el Quadre 4.23, amb un repartiment força equilibrat i continu durant els quinquennis que van de 1951 a 1961; amb una baixada de matriculats a partir de 1966.

¹⁹⁶ Accesible en <http://www.bigtimebcn.300000kms.net/> Consultat 27-3-2021. 19:26

Quadre 4.23: Alumnes de l'Illa CSIS.

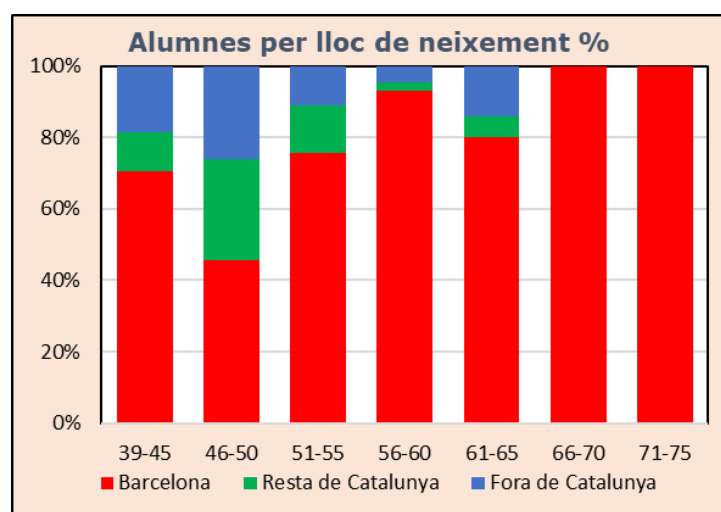
Alumnes	Quinquennis							Total
	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	
Nombre	27	46	45	43	50	31	11	253
%	10,7	18,2	17,8	17,0	19,8	12,3	4,3	100

Font: elaboració pròpia.

Durant els vint anys que van de 1946 a 1965, el nombre i el percentatge de inscrits al Claret és prou constant, i es correspon en bona part a les set finques que són construïdes entre 1946 i 1955, que ocupen des de la meitat del carrer Sicília i gairebé tot el carrer Indústria, doncs aporten noranta escolars en els anys indicats. La mitjana per les vint-i-tres finques que van aportar alumnes (de les vint-i-vuit que composaven la illa) és de onze alumnes per finca, una dada superior a la del cas el CLIP.

El lloc de naixement dels alumnes, l'hem recollit en el següent gràfic 4.22, segregant pels nascuts a la ciutat, a la resta de Catalunya i fora del principat.

Gràfic 4.22: CSIS: Percentatge alumnes per lloc naixement.

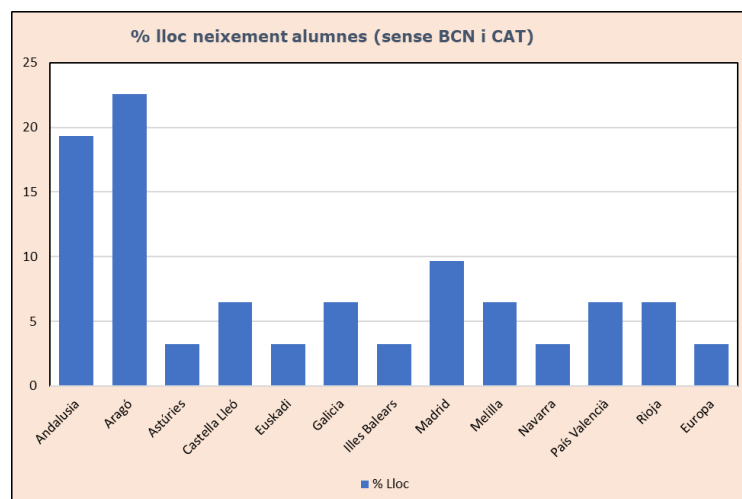
Font: elaboració pròpia.

En relació al global dels alumnes, la primera diferència és la relativament baixa proporció d'alumnes nascuts a Barcelona entre el 1939 i 1955, especialment en el quinquenni 46-50 on només va ser del 45,7% mentre que per tot el alumnat el valor era del 73,6%. A partir de 1956 aquesta proporció de nascuts a Barcelona s'homogeneïtza amb el conjunt del Claret, per passar a ser del 100% als últims deu anys fet que torna a diferenciar el conjunt del CSIS del global on tot just va arribar a un màxim del 90%. La comparació amb el CLIP mostra més semblances, doncs comença també amb una alta proporció de gent nascuda fora de Barcelona, per

acabar sent tots barcelonins en l'últim quinquenni. Per tant, també en el cas del CSIS podem deduir que es dona un impacte de la immigració a Barcelona en la primera mitat del conjunt del període, que va desapareixen en la última dècada.

En referència a l'origen dels alumnes nascuts fora de Catalunya, el següent gràfic ens mostra de forma clara que la majoria procedien de l'Aragó i d'Andalusia.

Gràfic 4.23: CSIS lloc naixement dels alumnes.

Font: Elaboració pròpia.

En efecte, entre les dos regions citades sumen el 42% dels casos, i tots els altres estan en valors inferiors al 10%. Comparant amb el global d'alumnes podem observar que el citat 42% és molt superior al 26,5% que representaven les dues comunitats; si ho fem amb el cas del CLIP, a més del menor pes que allà tenien Aragó i Andalusia, podem remarcar que Galícia i Navarra tenen una presència inferior en el CSIS.

Mirant els noms dels alumnes, els sis noms més utilitzats són el mateixos que en la globalitat del Claret, encara que ara l'ordre sigui José, Francisco, Antonio, Juan, José María i Jorge. En el quadre 4.24 es mostren els disset noms més posats, que representen el 59% de tots els alumnes considerats, i també es cospa que no hi ha canvis en els noms més utilitzats; són en bona part els mateixos noms amb alguna variació en l'ordre de preferència.

Quadre 4.24: CSIS Noms més freqüents.

NOM	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	TOTAL
José	1	5	6	2	6	1		21
Francisco	1	7	2	1	3	2		16
Antonio	1	2	1	3	1	1	3	12
Juan	2	3	1	2	3			11
José María	0	3	2	3	2			10
Jorge	1	1	1	2		2	1	8
Alberto	0		2	1	2		2	7
Jaime	2	1	2		2			7
Luis	1			1	4	1		7
Miguel	0	1	2	2	1	1		7
Pedro	1	1	3	2				7
Carlos	0			2	1	3		6
Enrique	1	1	2	1	1			6
Francisco Javier	0		1	1	2	1	1	6
Javier	0		2		2	1	1	6
Joaquín	0		2	3	1			6
José Luis	0	3	1	1		1		6

Font: elaboració pròpia.

Quan hem provat a fer un gràfic on es mostrés l'evolució per quinquennis del nivell d'estudis dels pares, el resultat no ens dona tendències clares, al produir-se una gran variabilitat entre els períodes, com es pot veure en el quadre següent;

Quadre 4.25: CSIS evolució nivell estudis dels pares.

Nivell	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Sense estudis	44,4	15,2	17,8	2,3	6,0	29,0	18,2	16,6
Bàsics	11,1	28,3	17,8	23,3	4,0	22,6	36,4	19
Oficis	22,2	13,0	31,1	34,9	26,0	19,4	9,1	24
Administració	0,0	19,6	13,3	18,6	30,0	19,4	27,3	19
Mitjans	7,4	15,2	8,9	2,3	18,0	3,2	9,1	10
Superiors	3,7	2,2	0,0	7,0	2,0	0,0	0,0	2
n.c.	11,1	6,5	11,1	11,6	14,0	6,5	0,0	10
Total	100	100	100	100	100	100	100	100

Font: elaboració pròpia.

Podem observar que la proporció més gran de pares tenien formació relacionada amb el que hem considerat sota l'epígraf d'oficis, seguit de estudis bàsics i administratius. La suma dels estudis mitjans i superiors és en aquest subconjunt del 12%, quan era del 28% en el CLIP, i del 14% a nivell global de tot l'alumnat. En el cas de sense estudis, el 16,6% del CSIS està clarament per sota del 21% global, encara que supera amb escreix el 12,8% del CLIP. Les dades semblen mostrar que els pares del CSIS estan més a prop de la mitjana, mentre que els del CLIP la superen amb claredat.

Els sectors econòmics on treballaven els pares dels alumnes estan recollits en el següent quadre:

Quadre 4.26: CSIS Sector econòmic dels pares.

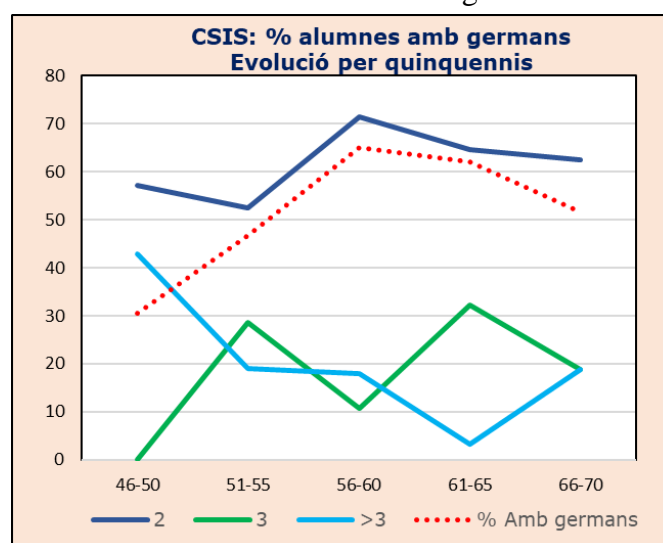
Grup Sector	Total
Comerç	21,7
Indústria	21,7
Serveis	19,4
Banca	8,3
Oficina	7,9
Gerència	4,7
FF.AA.	4,0
Agricultura	2,8
Sector Públic	2,4
Construcció	1,6
n. c.	5,5

Font: elaboració pròpia.

En aquest cas del CSIS, continuen sent els tres sectors més nombrosos els del comerç, la indústria i els serveis, fins i tot sumant entre els tres un 62,8%, dada molt semblant a la del global d'alumnes (61,1%). La banca té en aquestes finques una presència molt superior percentualment respecte als valors del 3,2% que donen tant el Claret com el CLIP.

Les dades obtingudes sobre el nombre de germans queden reflectides en el següent gràfic 4.24, del que hem eliminat els quinquennis inicial i final, en el primer cas per l'alt nombre de casos sense dades -disset de vint-i-dos- i en el segon pel baix nombre de la mostra d'alumnes: vuit.

Gràfic 4.24: CSIS % alumnes amb germans.

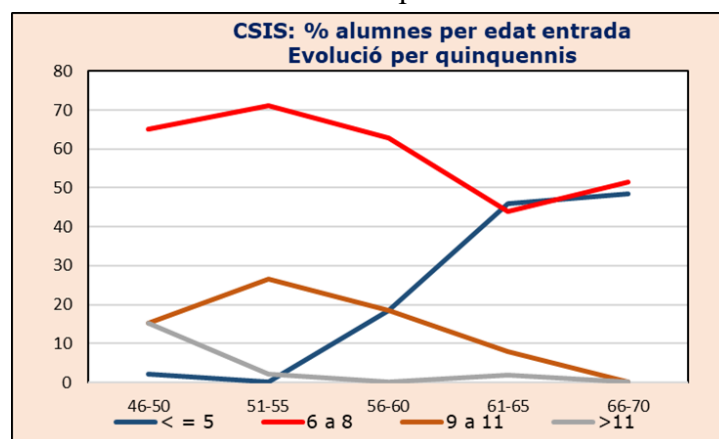

Font: Elaboració pròpia.

Els resultats mostren algunes diferències amb la visió global per tots els alumnes -també amb la del CLIP- doncs el percentatge de casos amb dos germans és inferior, quasi un 20% fins el quinquenni 56, i prop del 10% després; també els casos de tres i més de tres germans tenen una evolució diferent, sobretot en aquests últims que superen àmpliament el 10% en quatre dels cinc períodes contemplats, quan en el global del Claret només freguen aquest llindar del 1956 al 1964. Podem concloure, sense oblidar la limitada dimensió de la mostra, que les famílies que vivien a la illa CSIS per una banda tenien en menys casos dos germans i en canvi eren superiors a la mitjana les que tenien tres o més.

L'edat d'entrada mitjana dels alumnes que vivien a l'illa CSIS, la recollim en el següent gràfic evolutiu:

Gràfic 4.25: CSIS % alumnes per edat d'entrada.

Font: elaboració pròpia.

La diferència més significativa respecte al resultat global és que entre 1946 i 1960 l'edat més freqüent d'entrada al Col·legi es situa en la franja de sis a vuit anys, que significa entre el 60 i el 70% de les noves entrades, mentre que en el total del Claret no supera el 50%. També en el cas de la illa CSIS, l'efecte d'obrir el parvulari fa incrementar els casos de menors de 5 anys, que passen a ser la mateixa proporció que l'interval entre 6 a 8, durant els anys 1961 a 1970. Les tendències mostrades en el cas d'aquesta illa singular són semblants a les que hem vist en el cas del CLIP.

Pel que fa a l'edat de sortida dels alumnes -veure Quadre 4.27- els resultats són homologables al del global del Claret, doncs oscil·len entre els 12,3 i els 13,2 anys, i per tant no hi trobem diferència apreciable, tret d'una lleugera baixada a 11,2 el quinquenni 66-70.

Quadre 4.27: CSIS Mitjana edat sortida.

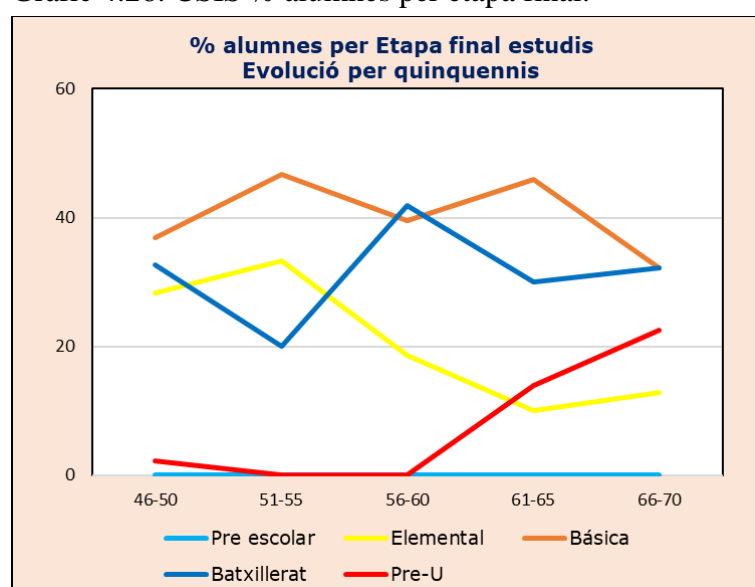
Edat Sortida	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70
Mitjana	12,5	12,4	12,3	13,2	12,5	11,2

Font: elaboració pròpia.

Recordem que en el cas del CLIP la mitjana es movia en un marge més estret però semblant: entre 12,7 i tretze anys. No trobem doncs diferències significatives.

Per últim en aquest capítol comparatiu, veurem en el gràfic 4.26 l'evolució pel cas de la illa CSIS dels percentatges d'alumnes que van deixar el Claret amb una etapa escolar completada.

Gràfic 4.26: CSIS % alumnes per etapa final.

Font: elaboració pròpia.

Quan el comparem amb el global d'alumnes, ens dona un conjunt evolutiu sense grans diferències globals, però on es pot observar que la proporció d'alumnes que acaben el batxillerat en CSIS, està uns deu punts per sobre del total d'alumnes del Claret, i també que no hi gairebé alumnes que cursin i acabin el nivell de Pre-U fins el quinquenni 61-65; això ens dona una pista sobre com amb la millora econòmica dels seixanta, els alumnes ampliaven el seu període escolar, assolint nivells acadèmics superiors.

Forces d'ordre públic.

Un tercer cas singular que estudiarem en detall és el dels alumnes que són fills de membres de les forces d'ordre públic; dins aquest concepte hem inclòs l'Exèrcit, la Guàrdia Civil, la Policia i la Guàrdia Urbana. La raó que ens a portat a fer un

estudio específic és que en el barri de l'entorn del Claret, a menys de 250 metres de l'escola, hi havien dues instal·lacions militars rellevants: la caserna militar de cavalleria coneguda com a *Cuartel de Gerona* desapareguda en la dècada dels vuitanta, i que incorporava en el recinte un grup d'habitatges per a militars, i la *casa-cuartel* seu de la Guardia Civil de la Travessera de Gràcia encara en funcionament després d'una renovació a finals del segle. També existien fora de les citades casernes habitatges per a personal militar¹⁹⁷, com eren la Cooperativa Militar del Guinardó a la Travessera de Gràcia entre Castillejos i Cartagena (1922), la *Cooperativa Militar de Casas Baratas* (1926) en el carrer segle XX, i construïdes en la dècada de 1950 edificis a la Travessera de Gràcia amb Cartagena, i a l'Avinguda Gaudí amb Padilla. Aquesta concentració de equipaments militars es correspon amb una presència rellevant dins de l'alumnat del Claret de fills de personal castrense i de seguretat.

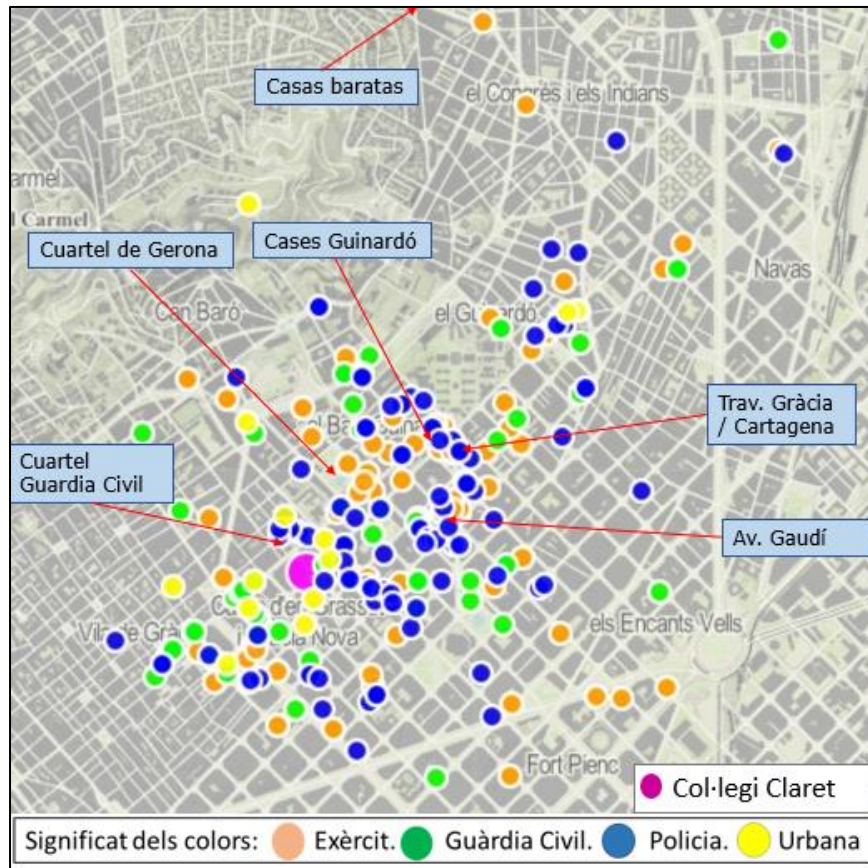
En el següent mapa 4.1 hem pogut recollir, utilitzant el programari *Instamaps*¹⁹⁸, on vivien els fills dels membres de forces d'ordre. El color marró indica que el pare era de l'exèrcit, el verd de la Guàrdia Civil, el blau de les forces policials i el groc de la Guàrdia Urbana.

Es observable la concentració d'ubicacions d'aquest tipus d'alumnes no només en l'entorn del Claret, sinó de les diferents instal·lacions militars, inclosa la Guàrdia Civil. Els pares de l'exèrcit estan més situats al voltant de la caserna de Girona i en els habitatges de la part alta de l'Avinguda Gaudí, tot i que es veu també un nucli a la Diagonal, entre Marina i Glòries. El grup més gran de guàrdies civils estan en la zona propera a passeig de Sant Joan / Travessera de Gràcia, propera a la caserna de la Guàrdia Civil. Els membres de les forces policials estan més dispersos i es concentren sobretot en la zona nord-est del Claret. Els guàrdies urbans semblen respondre preferentment al criteri de viure a l'entorn proper al Claret.

¹⁹⁷ TATJER, M. *Cent anys de cases per a militars a Barcelona*. 2018. Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona, 2018.

¹⁹⁸ En el següent capítol explicarem en detall el programa i la seva utilització per fer la Tesi.

Mapa 4.1: FOP; on vivien els alumnes.

Font: elaboració pròpia amb el programa Instamaps.

Començant l'anàlisi quantitativ, en el Quadre 4.28 mostrem el conjunt d'alumnes del Claret -un total de quatre-cents seixanta-nou- que tenien als seus pares membres de les citades forces.

Quadre 4.28: FOP Nombre alumnes fills forces d'ordre.

Força de l'ordre	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Excèrcit	30	48	53	40	30	22	12	235
Guàrdia Civil	26	23	18	13	18	5	2	105
Policia	26	27	24	14	16	5	2	114
Guàrdia Urbana	4	2	3	1	1	4		15
Total general	86	100	98	68	65	36	16	469

Font: elaboració pròpia.

El primer que podem observar és que la gran majoria, la meitat de fet, d'aquest subconjunt que estem estudiant correspon a fills de membres de l'Exèrcit, mentre que la Guàrdia Civil i la Policia representen cadascuna prop del 25%; el nombre d'agents de la Guàrdia Urbana suma únicament el 3% del total. Un altre fet rellevant és la constant disminució d'alumnes amb els pares servidors de l'ordre; des d'un màxim de cent alumnes el quinquenni 46-50, va baixant fins a ser només setze el

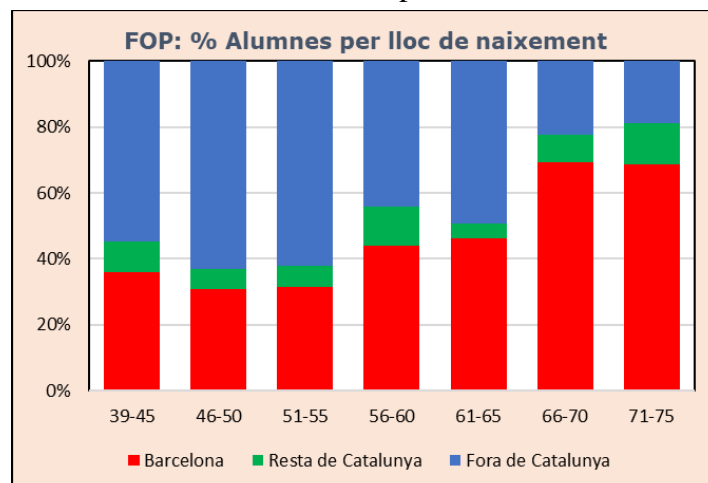
1971-75, dels quals tres quartes parts corresponen a l'Exèrcit. La citada existència de la caserna militar de *Gerona* ens podria explicar la continuïtat en la presència militar, però el mateix criteri faria que la davallada de la Guàrdia Civil no hagués que ser tan pronunciada, encara més si recordem que en aquest cas la caserna fa també les funcions d'habitatge familiar. Els pares que treballaven com a policies no estaven tan lligats en relació als seus domicilis a l'existència de grans instal·lacions com eren les casernes militars.

Donat que el règim no es va caracteritzar per una disminució progressiva del control de l'ordre públic, i que tampoc es va donar -com veurem més endavant- un canvi ideològic rellevant en els missatges del col·legi Claret que l'allunyés de l'ortodòxia política, una explicació que hi podríem trobar podria ser una progressiva ocultació de la professió real dels pares, que potser deixen d'identificar-se com a militars o policies i van canviant a mostrar-se com a funcionaris; més tenint en compte que en alguns casos simultaniejaven el destí militar amb una tasca civil, doncs a partir de 1958 podien prestar serveis de forma que “*cobraban por el doble concepto de militares y empleados en los ministerios civiles*”¹⁹⁹. De fet hi han descripcions de professió dobles: “*abogado y capitán jurídico*”, “*Guardia Civil y Hacienda*”, “*Guardia Civil y FIAT Hispania*”. Hem de dir que també podem esmentar exemples que contradiuen la possible ocultació de pertànyer a les forces d'ordre del règim: en quatre casos, en el moment de matricular als seus fills van declarar que la seva professió era ser “*Policia Secreta*”; tot i que tres d'ells ho fan en els anys durs del franquisme (1946 i 1956), un d'ells ho manifesta el 1966, quan ja havien començat a créixer les accions d'oposició al règim. Descartades amb les dades disponibles aquestes possibilitats, la citada disminució de fills de les forces armades la podríem atribuir hipotèticament al progressiu increment en la quantitat i qualitat de places en escoles i instituts públics que es va començar a donar a partir dels anys seixanta.

Feta aquesta introducció, en el que segueix mantindrem en el possible l'esquema general que hem seguit amb els casos del CLIP i el CSIS, i per tant començarem mostrant la segmentació en funció del lloc de procedència dels alumnes en el gràfic següent:

¹⁹⁹ FERNÁNDEZ BASTARRECHE, F. *Fuerzas Armadas y Sociedad. Unas relaciones complejas*. Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, 2009, Pàg. 392.

Gràfic 4.27: FOP % Alumnes per lloc naixement.

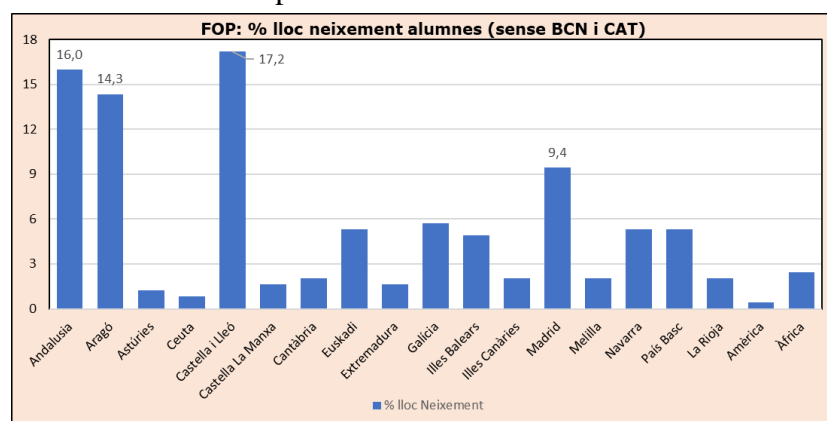

Font: elaboració pròpia.

És observable la diferència amb els resultats globals del Claret: en el total del període el 52%, o sigui la majoria dels fills dels membres de les forces d'ordre, han nascut fora de Catalunya, mentre que en el global aquesta dada era del 11.9%. Pel que fa a l'evolució, fins 1956 els no nascuts a Catalunya es situen en el llindar del 60%, proporció que baixa cap el 50% la següent dècada i arriba al mínim prop del 20% del 1966 al 1975. Recordem que a nivell global els nascuts fora de Catalunya representaven com a màxim un 18% el quinquenni 46-50, i va disminuint fins arribar a ser només el 6,4% els deu últims anys.

Mirem ara la distribució de la procedència per Comunitats Autònomes en el gràfic següent:

Gràfic 4.28: FOP % per CCAA de naixement.

Font: elaboració pròpia.

Les quatre Comunitats Autònomes amb més proporció d'alumnes són les mateixes que en el cas global, però amb ordre diferent doncs la primera era l'Aragó

(14,6%), seguida d'Andalusia (11,5%), Castella-Lleó (11,3%) i Madrid (10,1%). Veiem doncs que no hi ha diferència sensible respecte a l'origen, però sí en referència als valors percentuals, que en aquest cas són uns cinc punts per sobre en els casos de Castella-Lleó i Andalusia. Altres petites diferències es donen en el cas del País Valencià, que disminueix quatre punts i també els increments lleugers, però significatius per tractar-se de militars, en la proporció de procedents de Ceuta, Melilla i Àfrica.

La conclusió parcial és que hi ha un biaix diferent en l'origen dels alumnes amb pares dedicats a l'ordre públic, de forma que els nois són en una proporció molt més alta procedents de fora de Catalunya; que aquesta diferència disminueix al llarg del període sense arribar a desaparèixer, coincidint també amb la disminució en nombre dels alumnes amb pares membres de les FOP; no hi ha gaires diferències en quan a les comunitats d'origen, però augmenta la proporció de castellà-lleonesos i d'andalusos, així com la de les places africanes.

Els dotze noms més freqüents que signifiquen el 40% dels alumnes de les FOP, a l'igual que en el global venen encapçalats per José; tot i que coincideixen la majoria de noms, es poden observar algunes diferències com és que el segon nom més posat per les FOP és José Luís, que ocupa el 19è lloc en la llista global. El nom de Francisco és el tercer nom més emprat pels pares de les FOP i és el sisè en la llista global, de forma que no podem deduir que hi hagi diferència en el possible ús del nom com adhesió política al *Caudillo*; en canvi ens és possible sospitar de tal lligam polític en el cas de José Antonio, doncs és el sisè en la llista del subconjunt quan en la general ocupa el 25è lloc. En un sentit de vinculació catalana, el nom de Jorge, tercer més utilitzat en general, no està entre els vint primers entre els fills de militars i policies. A nivell anecdòtic, assenyalar que el novè nom en la llista general -Ramon- no és present en la de les FOP.

Hem advertit al principi d'aquest apartat que la petita mida de les mostres treballades feia que alguns paràmetres no donin resultats que puguem acceptar com a fiables; aquest és el cas en que ens trobem en relació al nivell d'estudis dels pares, doncs hem assignat uns nivells d'instrucció en funció del rang jeràrquic militar, suposant que no hi ha cap nivell que es pugui considerar sense estudis. El resultat particular -mostrat en el quadre 4.29- per a les FOP és que un 64% del total consten

com “estudis bàsics”, quan en el total general només representa un 20%, doncs hi ha un 21,9% “sense estudis” i un 13% catalogats com “administració”.

Quadre 4.29: FOP Nivell d'estudis.

Nivell estudis	Total
Bàsics	64
Oficis	1
Mitjans	32
Superiors	3
Total	100

Font: elaboració pròpia.

En el cas del nombre de germans, representat en el quadre 4.30, el 46,3% de les famílies tenen més d'un alumne a l'escola, proporció uns set punts més alta que en el global, i també és més alta la freqüència de famílies amb tres o més alumnes doncs sumen el 42,4% mentre que en el global era un 26,5%.

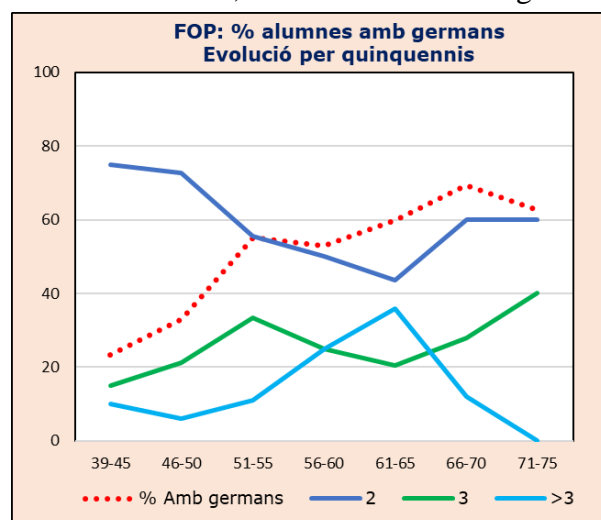
Quadre 4.30 FOP, % alumnes amb germans.

Germans a l'escola	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
% Amb germans	23,3	33,0	55,1	52,9	60,0	69,4	62,5	46,3
2	75,0	72,7	55,6	50,0	43,6	60,0	60,0	57,6
3	15,0	21,2	33,3	25,0	20,5	28,0	40,0	25,8
>3	10,0	6,1	11,1	25,0	35,9	12,0	0,0	16,6

Font: elaboració pròpia.

En la visió evolutiva, a la que ens ajuda el gràfic 4.29 següent, es veuen unes tendències semblants a les del conjunt de tots els alumnes -tret l'últim quinquenni que recordem eren molts pocs casos- però mantenint els llinars de proporcions comentats abans: menys casos de dos germans i més de tres o més.

Gràfic 4.29: FOP, Evolució nombre de germans.

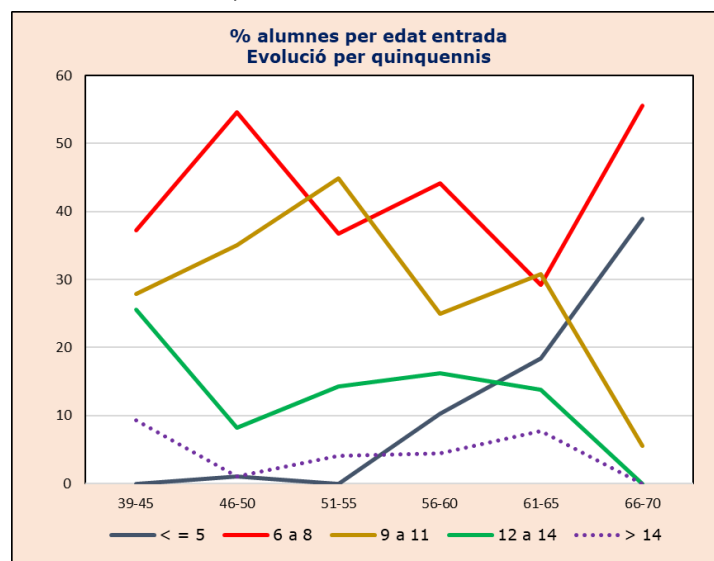

Font: elaboració pròpia.

Per tant podem inferir que les famílies amb els pares dedicats a conservar l'ordre públic tenien més fills que la resta del conjunt, especialment per tenir tres o més descendents. Es dona un increment en el nombre de germans entre 1939 i 1970, sempre per sobre del conjunt global d'alumnes del Claret.

L'edat d'entrada dels alumnes segueix les grans tendències existents a nivell global, doncs els Gràfic 4.30 mostrat a continuació ens permet veure que la majoria d'alumnes ingressen entre els sis i els vuit anys, seguits de les franges de nou a onze i de dotze a catorze, amb la mateixa alteració que va provocar la introducció del Parvulari a partir del període 56-60. La única divergència que podem observar és que els alumnes que ingressen amb més de catorze anys es mouen per una franja mitjana en l'entorn del 4%, mentre que a nivell global aquesta mitjana no arribava al 2%. Tot i aquesta última constatació i l'oscil·lació major dels valors entre quinquennis, no podem deduir de forma fefaent que els trasllats a que estaven sotmesos els integrants de les FOP, en especial els militars, incidissin en l'edat d'entrada dels nois fent-la diferent de la resta d'alumnes.

Gràfic 4.30: FOP, evolució edat d'entrada.

Font: elaboració pròpia.

Com es pot veure en el següent quadre 4.31, l'evolució comparada de l'edat mitjana d'entrada ens ratifica en la inexistència d'una pauta divergent entre el col·lectiu de fills de les FOP i la resta de l'alumnat.

Quadre 4.31: FOP Mitjana comparada edat entrada.

Edat Entrada	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75
Mitjana FOP	10,3	8,6	9,4	8,8	9,1	6,1	7,1
Mitjana Claret	10,4	9,0	8,8	8,9	8,6	7,3	6,9

Font: elaboració pròpia.

Les famílies de les forces d'ordre tenien menys permanència mitjana en el Claret, com mostra el quadre següent:

Quadre 4.32: Mitjana comparada dels anys d'estada com alumnes.

Anys estada	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	Total
Mitjana FOP	4,1	3,6	4,7	5,2	8,0	4,7
Mitjana Claret	4,0	4,5	5,2	6,5	8,3	6,0

Font: elaboració pròpia.

Es pot observar que el nombre de cursos en que un alumne es manté com alumne del Claret és de mitjana de sis anys; en el cas del subconjunt que estem analitzant, baixa a 4,7, el que representa un 22% menys de temps; excepte el primer quinquenni, sempre és més gran la mitjana global i les major diferències s'observen en els anys que van de 1951 a 1965. Per tant, els anys d'estada com alumnes dels fills de les FOP es clarament inferior al de la generalitat d'alumnes, possiblement a causa dels canvis de destí dels seus pares.

L'edat de sortida, mostrada en el quadre 4.33, és molt semblant entre el subconjunt de les FOP i el global dels alumnes, amb una lleugera diferència en el quinquenni 66-70, on el global està quasi en els dotze anys de mitjana i en les FOP baixa a 9,9.

Quadre 4.33: FOP Mitjana comparada edat sortida.

Edat Sortida	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	Total
Mitjana FOP	12,3	11,8	12,1	12,4	13,2	9,9	12,2
Mitjana Claret	12,4	12,0	12,3	12,4	12,8	11,9	12,3

Font: elaboració pròpia.

La proporció d'alumnes que deixen el Claret després d'un curs on han cursat i acabat amb èxit una etapa acadèmica és per les FOP del 25,8%; la mateixa dada pel conjunt del col·legi era de 28,5%, una mica més elevada, sense que puguem assegurar que sigui una diferència simptomàtica d'un comportament diferent per part de les famílies.

Com a final de l'apartat, indicar que també hem comparat els nombre pares i/o mares morts, sense que es puguin trobar sensibles diferències globals, doncs el

percentatge de progenitors morts en el global és del 4,6% i en de les FOP del 4,3%.
A més, el petit nombre de la mostra en aquest cas, fa que qualsevol anàlisi més detallat no doni resultats significatius.

5-ON VIVIEN ELS ALUMNES DEL CLARET?

Un dels propòsits que ens vam plantejar des d'un inici va ser poder veure de forma senzilla, a sobre un mapa, on vivien els alumnes del Col·legi Claret i si es podien observar canvis en l'espai o en la densitat de la situació geogràfica dels domicilis dels alumnes. Portava afegit l'interès en conèixer la distància lineal existent entre els domicilis dels alumnes i la ubicació de l'escola. Expliquem a continuació la metodologia de geo-referenciació emprada i el treball que ha significat poder disposar de la representació en mapes i de la distància en metres.

5.1. Tractament de les dades.

El mètode de treball que hem seguit ha partit de recollir de les fitxes de tots els alumnes les adreces individuals de cadascun, tal i com figuraven en el camp *Domicilio* de les citades fitxes.

Un cop hem tingut la totalitat d'adreces recollides, s'ha tingut que procedir a homogeneïtzar, actualitzar, re-numerar, testar i segregar el conjunt de domicilis. Expliquem a continuació el que significa cada un dels passos donats.

Homogeneïtzar ha consistit en una feina que es va fer ja des del moment de la recollida i consistia en donar el mateix nom a totes les denominacions amb que un mateix carrer va estar recollit en les fitxes. Més de trenta anys de complementació de fitxes, feta per diferents persones i en diversos moments significà que hi ens trobàvem d'inici amb moltes descripcions per un mateix carrer. Valgui com exemple el del mateix carrer on estava l'escola, que donada la seva llarga denominació i forma composta (San Antonio María Claret), estava anotat amb formes diferents: des de la forma correcta, fins a texts com P. Claret, Beato Claret, Avenida Padre Claret, etc. Com hem dit, durant la transcripció ja vam intentar aplicar una forma única de recollir les diferents varietats existents; en el cas de l'exemple, vam agafar el criteri d'anotar com *P. Claret*.

Actualitzar va consistir en canviar els noms recollits d'origen per les denominacions actuals oficials. El final del franquisme i la transició van provocar alguns canvis en les denominacions dels carrers, dels que podem destacar en l'entorn proper al col·legi els del General Sanjurjo, General Mola, Generalísimo Franco i, encara que aquest canvi va ser molt abans, el 1962, el de l'avinguda General Primo de Rivera; els noms actuals dels carrers citats són Pi i Margall,

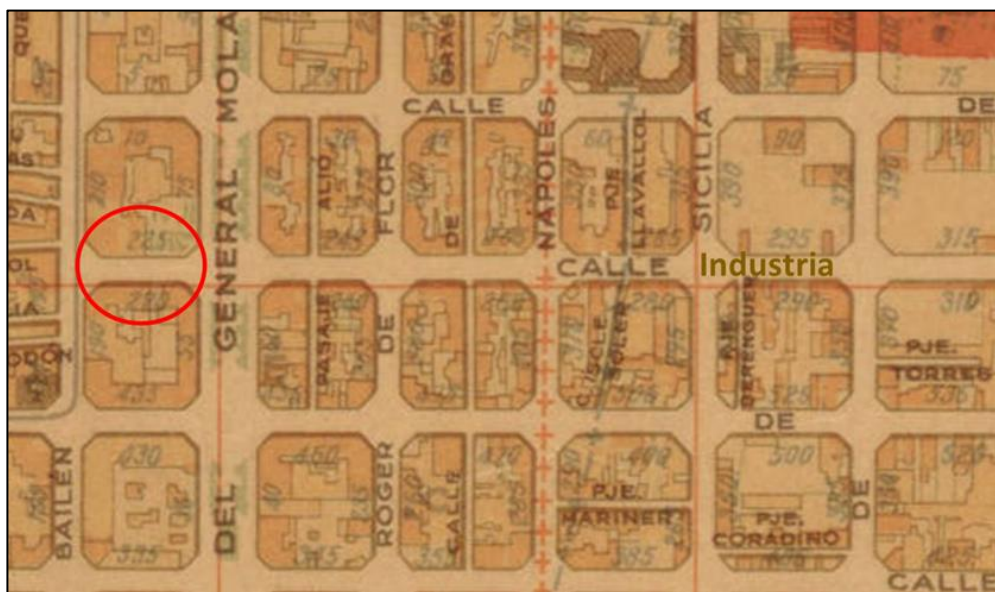
Passeig de Sant Joan, Diagonal i Avinguda Gaudí. De forma més puntual, hem tingut que re-anomenar carrers que estaven recollits encara amb la denominació prèvia a la Guerra Civil, com per exemple el del carrer Igualtat, ara conegut per Cartagena. Indicar a nivell anecdòtic, que en una de les fitxes dels alumnes a principis dels quaranta consta com a nom del carrer “Pablo Alsina”, però està tatxat amb la indicació de que era el nom de “antes” i que havia passat a nomenar-se “Secretario Coloma”; la curiositat és que a partir de 2019, la denominació ha tornat a ser “Pau Alsina”.

Re-numerar va ser una tasca necessària en dos casos determinats. El primer és el del Passeig de Sant Joan, en el tram per sobre del carrer Mallorca que va portar el nom de general Mola fins el 1979²⁰⁰. Tot i que el canvi va ser amb posterioritat al període estudiat, per poder utilitzar l'eina *Instamaps* calia canviar el nom i la numeració anotada a les fixes per la vigent en l'actualitat, sumant-hi cent als nombres de carrer antics. El segon cas és el del carrer de la Indústria, que tenia en inici de l'època estudiada una numeració que era continuació de la del carrer París (saltant-se el barri de Gràcia) i que l'any 1958 va passar a tenir com origen de la seva numeració la cantonada amb el carrer Bailèn, on neix de fet el carrer; no hem pogut trobar referència del moment concret en que s va produir el canvi de numeració, però pels registres de les fitxes dels alumnes hem pogut deduir que el canvi es va produir de forma efectiva abans de la matrícula del curs 1958-59. A la imatge 5.1²⁰¹ es poden veure, ressaltat amb un cercle vermell, els números de les adreces de la primer illa de cases el 1950 i per tant abans del canvi. Aplicar la nova numeració va significar tenir que restar 220 als números de carrer anotats en les fitxes amb anterioritat al curs 1958-59.

²⁰⁰ HOYOS NÚÑEZ, FA. *El modelo Barcelona de espacio público y diseño urbano. Paseo Sant Joan (1979 - 2011)*, Universidad de Barcelona, 2012, Pàg. 47.

²⁰¹ INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA. *Barcelona 1:10 000 / Plano de la Ciudad, 1950.* <https://cartotecadigital.icgc.cat/digital/collection/catalunya/id/2338> Consultat 10 Novembre 2019.

Imatge 5.1: Mapa de la zona inicial del carrer Indústria anterior al canvi de numeració.

Font: Elaboració pròpia a partir de Barcelona, Plano de la Ciudad, 1950.

Testar va consistir en fer diferents tipus de classificacions en base a noms dels carrers, cognoms, nombre de germans, per fer una localització i arreglo conseqüent dels errors o discordances anotades, amb la conseqüent revisió en l'arxiu de l'escola dels possibles errors detectats. El resultat de tot plegat va ser obtenir el camp de *Domicilio* sense errors ni duplicats, aparentment, amb la finalitat de poder fer la georeferenciació de les adreces i arribar a obtenir dos productes. El primer era situar sobre un mapa totes i cadascuna de les adreces on vivien els alumnes per estudiar si s'havien produïts canvis en la ubicació espacial dels mateixos al llarg del temps. El segon, per assolir el qual necessitàvem del primer, era conèixer la dada de la distància lineal en metres entre els domicilis i el Col·legi.

Pel primer cas hem pogut fer servir l'eina de georeferenciació d'accés obert oferta pel Institut Cartogràfic i Geològic de Catalunya *Instamaps*²⁰². Les especificacions de la citada eina obligaven a tornar a treballar amb les dades del domicili dels alumnes, doncs calia segregar l'adreça en quatre camps: Municipi, Nom de la Via, Número i Tipus de via.

Les proves de càrrega de les dades de les fitxes ens van mostrar nous errors ocults, doncs la visualització resultant del programa ens situava totes les adreces

²⁰² Accesible en <https://www.instamaps.cat/#/> Consultat 2-4-2021 17:26

que no passaven el filtre de l'Instamaps, és a dir que no corresponien amb una adreça oficial, a les coordenades de latitud i longitud "0⁰ N; 0⁰ E", en ple golf de Guinea.

Pel segon cas, el de poder calcular les distàncies, el procés també va ser possible gràcies a les eines ofertes pel Institut Cartogràfic i el seu suport procedimental, que ens va suggerir l'ús de l'eina *GeoJSON*²⁰³, un programari d'accés no lliure, és a dir de pagament. Amb les dades que retorna Instamaps, carregades en el citat *GeoJSON*, després d'una sèrie de passos podíem obtenir el detall de les referències cartogràfiques X i Y dels domicilis i del propi Col·legi i aleshores, mitjançant un Excel calcular pel teorema de Pitàgores la buscada distància lineal entre domicili i escola.

5.2. Evolució de la població a Barcelona.

A manca de la disponibilitat de dades a nivells d'agrupació inferior al conjunt del municipi de Barcelona, pensem que ens podrà servir d'ajut per a la interpretació dels mapes que seguiran, tenir present com van evolucionar en el període 1946 a 1975 tres indicadors poblacionals: el nombre d'habitants de Barcelona, la taxa de natalitat a la ciutat i la taxa de natalitat global a Espanya. L'esmentada taxa de natalitat és el nombre de naixements per cada 1.000 habitants en un any; no hem trobat aquesta dada per Espanya dels anys 1939-1945; per aquesta raó la sèrie la comencem el 1946. Amb els citats indicadors hem pogut elaborar el següent gràfic 5.1²⁰⁴ on es fa evident que la població de Barcelona va tenir un creixement continu entre 1946, quan tenia poc més 1,2 milions d'habitants, fins 1974 quan va superar per poc l'1,8 milions. Destaca per la seva continuïtat el període de creixement entre 1953 i 1964, en el que va augmentar tres-cents setanta-quatre mil habitants en onze anys. Els lleugers descensos que s'apunten els anys 1965, 1970 i 1975, coincideixen amb la realització de padrons o censos municipals.

²⁰³ Accesible en <https://geojson.org/> Consultat 2-4-2021 17:35.

²⁰⁴ Elaboració pròpia a partir de: CABRÉ, A; DOMINGO, A i MENACHO, T. *Demografía y crecimiento de la población española durante el siglo XX*, Centre d'Estudis Demogràfics, 2002. Expansión:

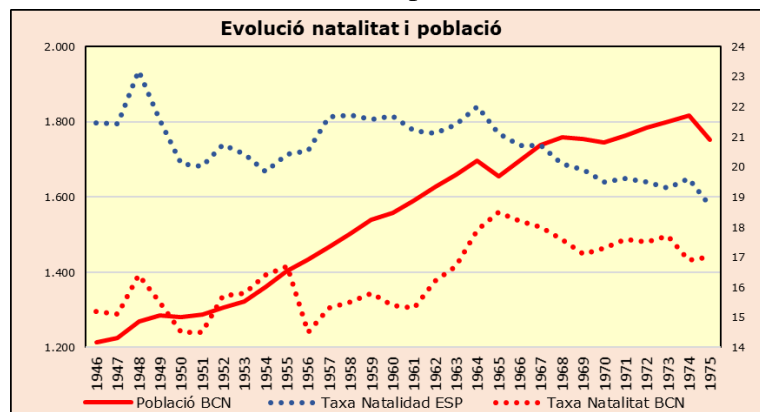
<https://datosmacro.expansion.com/demografia/natalidad/espana> Consultat 3-5-2020.

Anuari estadístic de Barcelona:

<https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuari/cap02/C020502.htm> Consultat 4-5-2020.

Les dades sobre moviment migratoris a la ciutat només es tenen consultables a partir de 1969.

Gràfic 5.1: Evolució natalitat i població.

Font: Elaboració pròpia a partir de les referències indicades.

L'evolució de la taxa de naixements a Barcelona no és sincrònica amb l'augment de la població, en especial per que es pot observar com es manté estable des de 1946 a 1962 en l'entorn del valor quinze. Després d'aquest any augmenta durant quatre anys fins situar-se en el valor divuit i estabilitzar-se -amb una certa tendència a la baixa- per sobre del disset fins al 1975. Podem concloure amb certa lògica que l'augment de la població que té Barcelona no és d'origen endogen sinó per causa de la immigració, la qual cosa quadra amb el fet que *“en la década de los 50, la provincia de Barcelona absorbió 241.906 inmigrantes del total de 258.717 del conjunto catalán, y Barcelona ciudad concentró por si sola el 60% del total de Cataluña”*²⁰⁵.

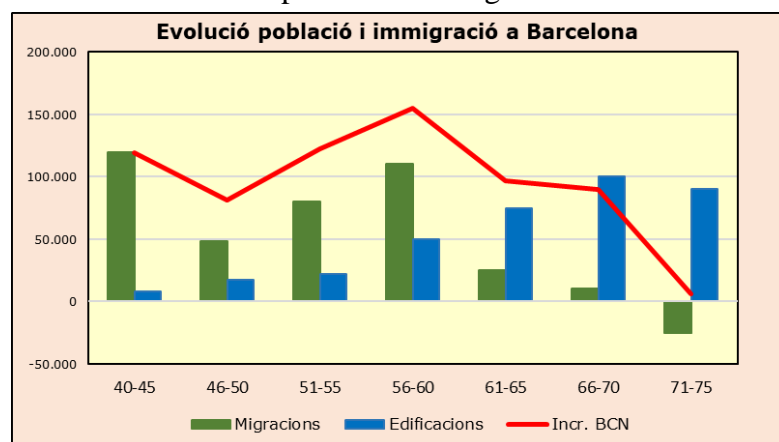
És també visible la diferència de comportament entre les taxes de natalitat a Espanya i a Barcelona, en especial entre 1961 i 1965 quan a Barcelona creix del 15,3 fins el seu valor màxim del 18,5, al mateix temps que a Espanya es manté força estable als voltants del valor vint-i-u. Aquesta diferència la podem interpretar com un senyal que la immigració a Barcelona va ser prolífica en els anys esmentats.

Un altre indicador de context sobre l'evolució dels paràmetres poblacionals a la ciutat de Barcelona ens la dona comparar el nombre d'habitants amb la immigració i el nombre d'edificacions fetes a la ciutat. Per configurar el següent gràfic 5.2 hem

²⁰⁵ BURBANO TRIMIÑO, FA. *Las migraciones internas durante el franquismo y sus efectos sociales: el caso de Barcelona*. Tesis Doctoral. Universidad Complutense, 2013.

utilitzat les dades per quinquennis aportades per l'estudi dels professors López-Gay i Recaño²⁰⁶.

Gràfic 5.2: Evolució població i immigració a Barcelona.

Font: Elaboració pròpia a partir de López-Gay i Recaño.

És possible observar que els increments de població de Barcelona en cada quinquenni (línia vermella) es mouen compassadament amb el flux migratori cap a la ciutat²⁰⁷; només en l'últim quinquenni es separen doncs l'estabilització d'habitants total es dona amb un saldo negatiu de prop de vint-i-cinc mil persones que abandonen la ciutat. El primer quinquenni la totalitat de l'increment d'habitants a Barcelona es deu al saldo migratori, en la resta de quinquennis ja es veuen diferències entre l'increment de ciutadans i la immigració que s'han d'atribuir al creixement vegetatiu.

Al mateix gràfic hem introduït en forma de columnes el nombre de construccions registrades en cada període. Es fa evident l'estancament en nova construcció en els anys que van de 1940 a 1955 i el gran creixement que es donà entre 1960 i 1975, tot i una lleu davallada els últims cinc anys. En el conjunt de la ciutat es va donar doncs un retard entre les fases de creixement demogràfic i de construcció de nous habitatges; al barri proper al Claret el major increment de construccions es va donar entre 1951 i 1980²⁰⁸.

²⁰⁶ LÒPEZ-GAY, A i RECAÑO, J. *Barris i immigració espanyola a la ciutat de Barcelona durant el segle XX*. Departament de Benestar Social i Família; Col·lecció Ciutadania i Immigració - núm. 11, 2015. pàg. 65-93.

²⁰⁷ Veure: BAYONA i d'altres. *Recerca i Immigració VII. Migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliana*. Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família. Barcelona, 2015

²⁰⁸ AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla estratègic del barri del comerç del barri de la Sagrada Família*. 1993 Pàg. 10.

5.3. El barri de l'entorn del Claret.

El Claret s'ubica geogràficament en el barri del Camp d'en Grassot²⁰⁹ i, com veurem a continuació, la seva zona d'influència s'estén majoritàriament sobre diversos barris que concretament són: el Camp d'en Grassot i Gràcia Nova, el Baix Guinardó, el Guinardó, la Sagrada Família i el Camp de l'Arpa del Clot.

En el global del període estudiat es van produir forces canvis en l'estructura d'usos dels citats barris. Cal tenir en compte que a Barcelona en la postguerra “*la mezcla de vivienda e industria continuaba siendo una constante de la Ciudad*”²¹⁰, que l'entorn del Claret es tracta d'una zona en bona part situada en el tram de l'eixample, on el 1953 es constata que el “*crecimiento industrial no hizo sino consolidar las áreas industriales tradicionales (Sants, Poblenou, Clot-Camp de l'Arpa, la Sagrera), que se amplían ahora hacia la periferia del Ensanche próxima a la Sagrada Familia*”²¹¹ de forma que encara el 1977 “*en el Ensanche la parte izquierda y la cercana a la Sagrada Familia junto con Ciutat Vella constituían, en conjunto, el cuarto foco industrial de la Ciudad*”²¹². Es tractava doncs en els anys quaranta d'un espai urbà amb una forta presència d'indústries, tallers i magatzems, que aniran sent substituïts progressivament per habitatges.

A les següents fotos es poden observar dos exemples de com conviuen fàbriques, tallers i habitatges en la zona de Barcelona propera al Claret, i com encara eren molt freqüents els edificis de tipus industrial barrejats amb els d'us com habitatges..

²⁰⁹ Ens referim als barris actualment definits per l'Ajuntament de la ciutat:

<https://www.barcelona.cat/ca/viure-a-bcn/fem-barri> Consultat 4-7-2020.

²¹⁰ TATJER, M. *La industria en Barcelona (1832-1992)*. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales. Universidad de Barcelona, Vol. X, núm. 218 (46), 1-8-2006.

²¹¹ *Ibíd.*

²¹² *Ibíd.*

Imatge 5.2: Fàbrica Comptadors de gas Kromschroeder. Carrers Indústria-Sicília-Còrsega. Dècada 1940.

Font: Arxiu propi procedent d'internet.

Imatge 5.3: Vista entorn Plaça Sagrada Família. Dècada 1950.

Font: Arxiu propi procedent d'internet.

A més de la desaparició de petites indústries i tallers, hi han varies que poden ser considerades “grans indústries” que estaven en ple funcionament en la postguerra i van ser tancades o traslladades a d’altres indrets²¹³. Hem pogut identificar les següents :

Quadre 5.1: Indústries desaparegudes.

Nom	Sector	Ubicació	Ús actual	canvi d'us
Bòvila	Construcció	Indústria-Padilla	Habitatges	1976
Cola-Cao	Alimentació	Lepant 410	Seu social Nutrexp	
Costa Font / alchemica	Tèxtil / química	Indústria 295	Centre de barri	1955
Damm	Begudes	Rosselló 515	Centre activitats	1992
Elizalde	Metalúrgic	Rosselló-Bailén-Còrsega-Sant Joan	Habitatges	1964
Gota d'ambar - Henkel	Química	Còrsega- Sicília	Hotel + habitatges	2018
Henry Colomer	Perfumeria	Aragó 449		
J de Miguel	Material elèctric	Marina - Còrsega	Habitatges	2008
Kromschroeder	Comptadors de gas	Industria-Sicília-Còrsega	Parc + habitages	1993
Laureano Lopez	Fàbrica botons	P Claret 43	Habitatges	1960
Myrurgia	Perfumeria	Mallorca-Nàpols	Illa interior-Oficines	2004
Netol	Neteja	Passeig Sant Joan 160	Habitatges	
Sedeta	Tèxtil	P Claret-Sicília-Indústria	Institut + Centre cívic	1976
Sucesores Aceros eléctricos SA	Metalúrgic	Marina 344	Parc + habitages	1987
Tornilleria, Forja i Galvanizado SA	Metalúrgic	Marina 336	Habitatges	1970

Font: elaboració pròpia.

Podem doncs considerar que el context que analitzem és el d’un espai urbà, en forta transformació cap a l’ús residencial, amb decreixement dels usos de caire industrial.

Per conèixer l’evolució del barri i ajudar-nos a analitzar les dades, ens ha semblat convenient intentar conèixer la configuració del transport públic, doncs podia facilitar els desplaçaments dels alumnes des de domicilis allunyats. No hem pogut localitzar més que un plànol del 1952²¹⁴ amb les línies de tramvies (en vermell), d’autobús (en blau) i troleibús (en verd).

²¹³ Sobre les indústries al barri veure TATJER, M. “Activitat econòmica”. Dins de SALMURRI, C. *L’Abans: Recull Gràfic de Barcelona -la Sagrada família i el Fort Pienc (1989-1985)*. El Papiol: Editorial Efadós, 2017. Pàg. 190.

²¹⁴ MORENO SEGURA, LN. *El transporte público en Hospitalet de Llobregat*. Abril 2016. Pàg. 108.

Mapa 5.1: Transport públic el 1952.

Font: Elaboració pròpia a partir de Laura Natalia Moreno Segura.

Per davant del col·legi només passava la línia d'autobús I, que comunicava el centre de la ciutat amb l'Hospital de Sant Pau; aquesta línia va ser prolongada fins la plaça Maragall els anys seixanta. Els tramvies més propers -números 37 i 47- es situaven al carrer Rosselló, tres carrers des del Claret en sentit cap a mar, i connectaven el centre de la ciutat amb el passeig de Maragall fins a Horta; d'un altre banda al carrer Bailèn, quatre vies de l'eixample en direcció a Gràcia, les línies 30 i 39 connectaven el citat barri amb el centre de Barcelona. Per últim la línia de troleibús FH portava des del camp de l'Europa al centre, passant per Pi i Margall i el passeig de Sant Joan.

Es pot observar que el Claret estava prou ben comunicat amb el centre de la ciutat, i també amb l'eix que duu a l'Hospital de Sant Pau, al Passeig de Maragall i a Horta. En canvi hi ha una carència de comunicació amb la zona de La salut i l'Alt Guinardó, que arriba ser absoluta en la direcció cap a la zona de la Plaça de les Glòries.

5.4. Mapes d'ubicació dels domicilis.

Retornant a la nostre investigació, corregits tots els errors en la informació recollida i adaptats els formats, amb la citada eina Instamaps hem pogut obtenir

mapes generals²¹⁵ amb la ubicació dels domicilis dels alumnes sobre el plano de Barcelona. Ho hem fet pel total general de l'època, i també segregats per quinquennis.

Ubicacions en el total del període.

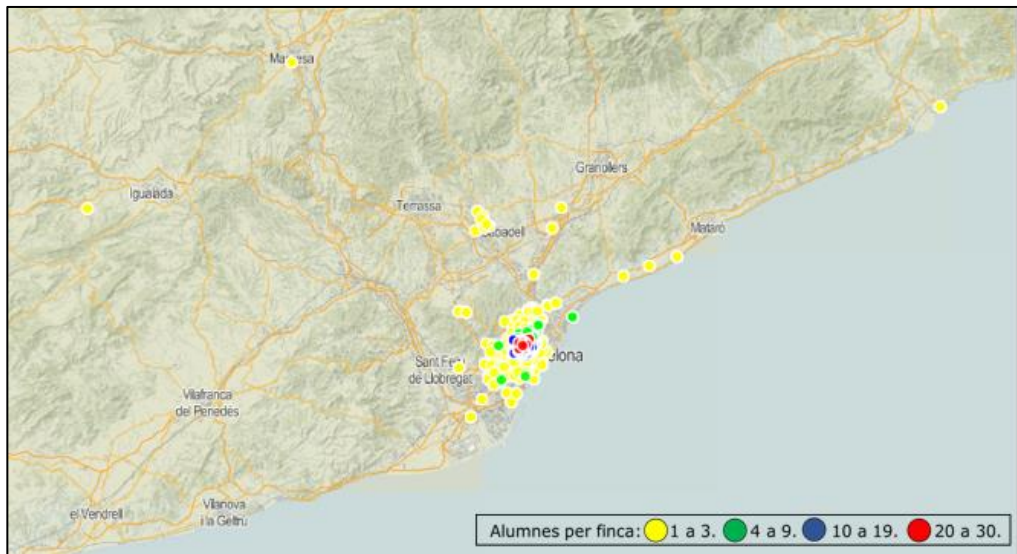
Començarem amb les perspectives generals que incloent tota l'època estudiada, sense separació temporal per quinquennis. En aquest grup de mapes hem indicat quants alumnes vivien en cada finca, en base a assignar diferents colors als punts:

- Adreça on viuen entre 1 i 3 alumnes
- Entre 4 i 9
- De 10 a 19
- Entre 20 i 30

A continuació mostrem el seguit de mapes fent una successiva aproximació espacial -un zoom- per a poder anar traient conclusions.

²¹⁵ Advertir que tots els mapes estan fets en base a eixos cartesianes, de forma que la part de dalt és el Nord i la de baix el Sud, la part dreta és l'Est i l'esquerra l'Oest.

Mapa 5.2: Visió general de la ubicació dels domicilis dels alumnes.

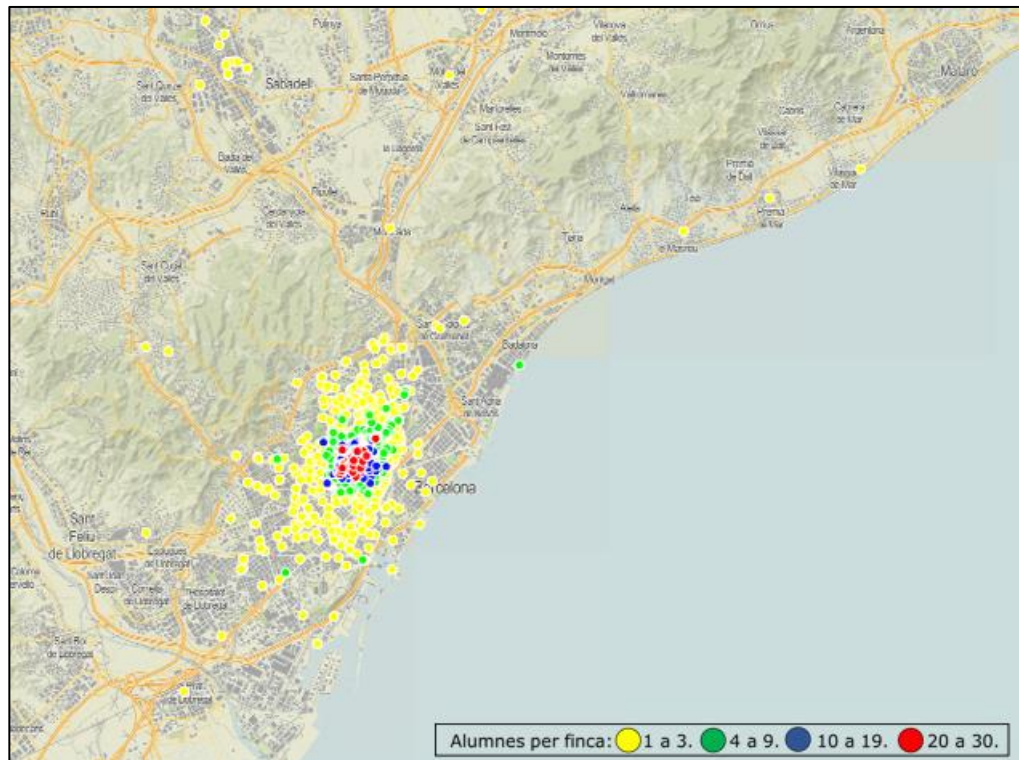

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Podem observar l'alta concentració d'alumnes, lògica, a la ciutat de Barcelona, i com els colors que indiquen més concentració d'alumnes per finca estan molt a prop del Col·legi.

Hi han varies ubicacions disperses, preferentment en el Maresme, Vallès i Baix Llobregat. També s'observen ubicacions puntuals a llarga distància com són el Bages, la Conca d'Òdena i la Selva, però això pensem es deu al fet que en els registres de les fitxes d'aquests estudiants es va anotar possiblement el domicili dels pares, i no el de residència de l'alumne durant el curs.

Mapa 5.3: Vista de Barcelona, Vallés i Maresme.

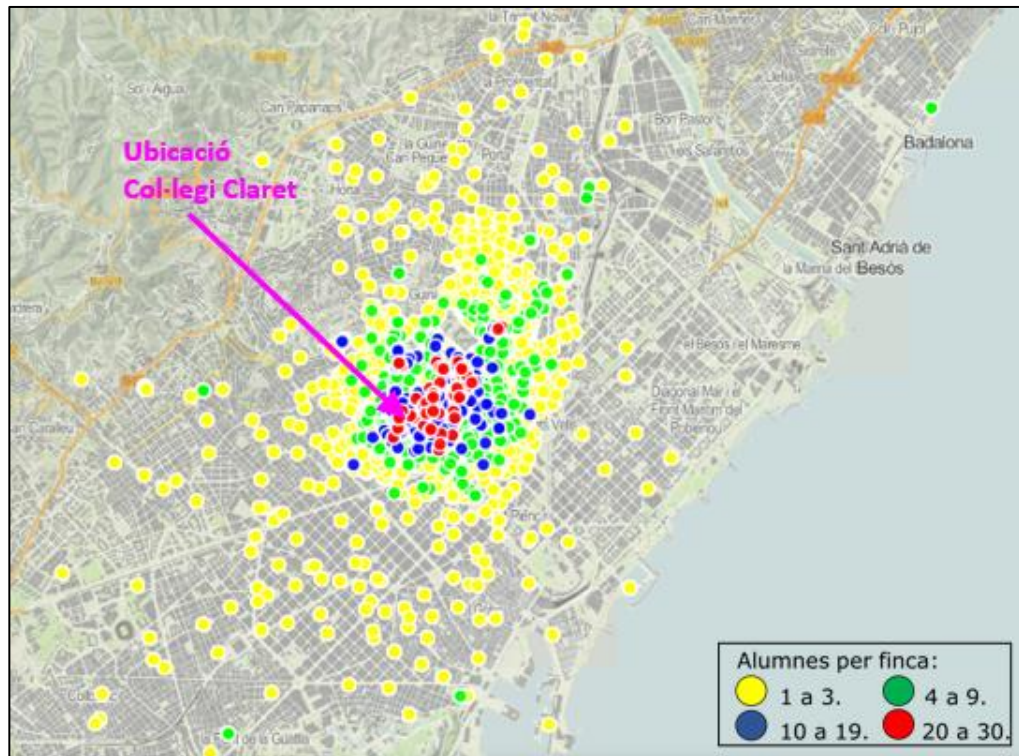

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Fora de Barcelona destaca la concentració a Sabadell, la qual cosa respon al fet puntual que el curs 1965-66 els col·legis claretians de Barcelona i de Sabadell van unificar el curs de Pre-Universitari que es va donar conjuntament a Barcelona.

Tot i la aparent dispersió per la ciutat, ja és possible observar una distribució espacial concentrada en torn a un centre, l'escola, amb successius cercles de densitat decreixent amb la distància, amb els colors vermells i blaus rodejant el Col·legi.

Mapa 5.4: Vista de Barcelona ciutat.

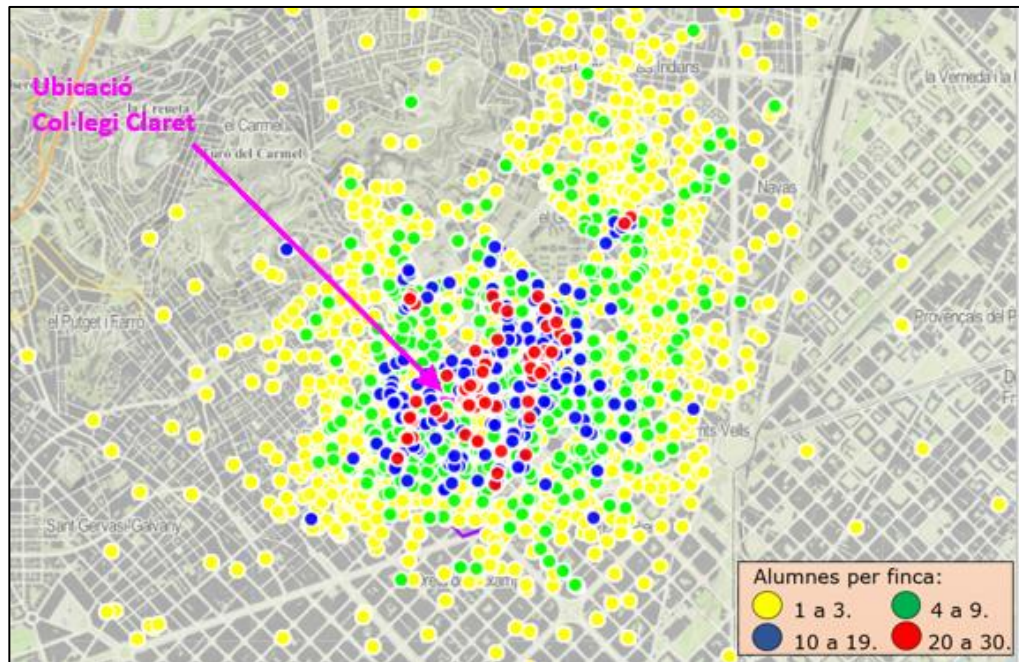

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Aquí es pot observar com l'àrea d'influència del Claret s'estén més cap al nord i l'est de la ciutat, que va ser un àrea d'expansió ciutadana en l'època estudiada, que no pas cap el centre de la ciutat ni cap a la Gràcia vella a l'oest. Com explicació, cal considerar l'existència en aquestes citades zones de escoles religioses que eren una forta competència, com els Maristes del Passeig de Sant Joan i La Salle de Gràcia. Veurem més endavant, en l'apartat sobre l'oferta alternativa, el detall de les escoles existents a prop del Claret.

Les zones de la ciutat amb menys alumnes són la del final del riu Besòs, i també són molt pocs que vinguin de Vallcarca. En aquest cas apuntem la causa més lligada a ser zones poc poblades i amb forces carències econòmiques. En el cas de la zona de Sarrià i Pedralbes, amb molt pocs alumnes que anessin al Claret, les raons socioeconòmiques serien les inverses: alt poder adquisitiu i gran oferta d'escoles religioses de prestigi en aquells barris.

Mapa 5.5: Vista de l'entorn de Barcelona proper al Col·legi.

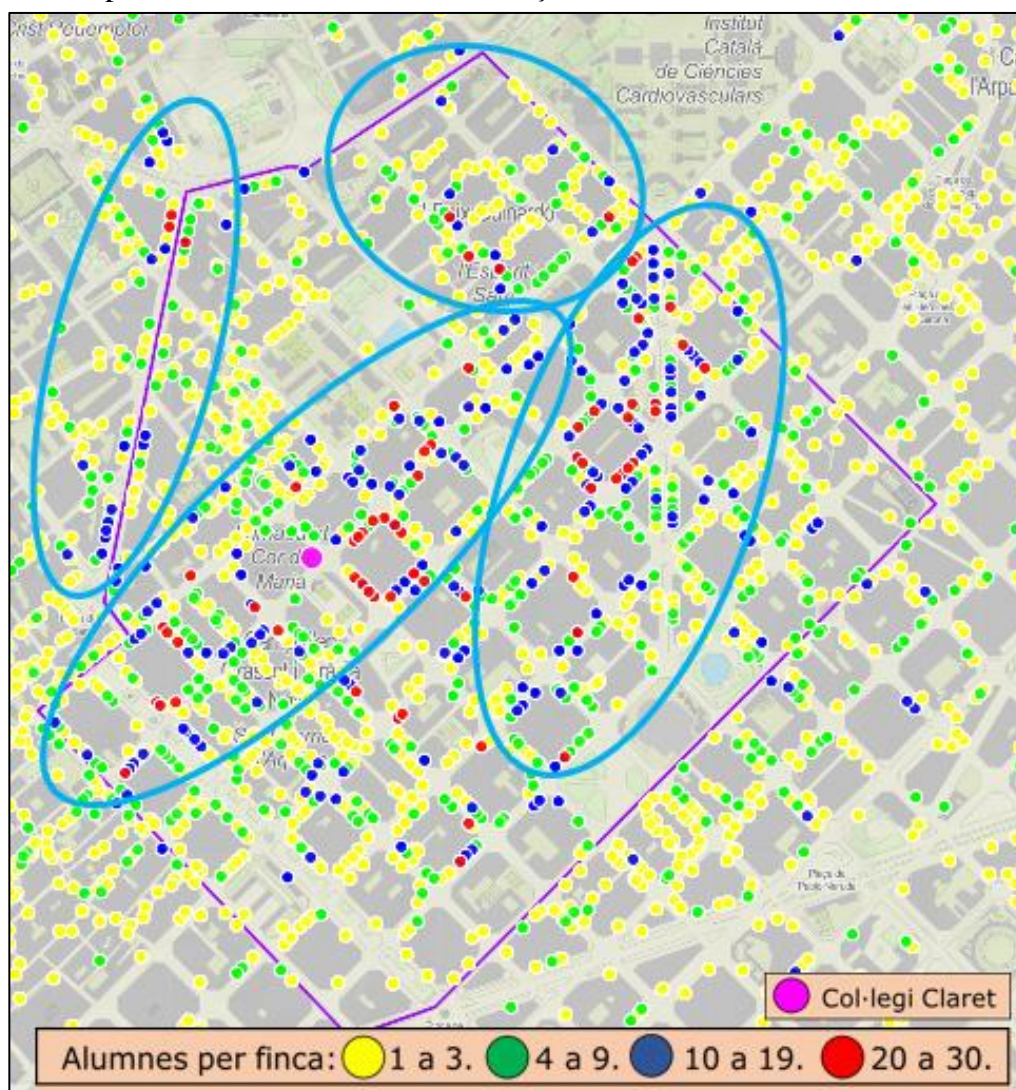
Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Queda encara més palès que la zona d'influència del Claret està a l'Est, amb certa major extensió cap el nord-est.

La major densitat d'alumnes per finca, amb els colors vermell, blau i verd, es dona de forma majoritària a les zones a l'est, i en entorns propers a l'escola, reflectint que el fet de viure a prop influeix en la decisió de les famílies d'anar al Claret. A mida que ens allunyem van augmentant els colors grocs, d'on podem deduir que les decisions de portar als fills a una escola allunyada com el Claret respon més a decisions particulars de cada família, que no pas a la influència de l'entorn, dels veïns. Només s'observa una excepció en un petit nucli situat al final del carrer Sant Antoni Mª Claret, a tocar del passeig de Maragall.

Si recordem el mapa 5.1 de les línies de transport públic, podem interrelacionar l'existència de línies que portaven cap a l'eix del Passeig de Maragall amb l'extensió de localització d'alumnes cap aquesta zona. En canvi, la ja citada inexistència de línies que uneixin la zona sud-est fins la Plaça de les Glòries amb el Claret, no es veu reflectida en una minva de la densitat d'alumnes en la citada àrea geogràfica. Al primer cas citat, l'existència de transport públic podia tenir influència en que alumnes que vivien lluny poguessin anar al Claret; en el segon, la manca de transport no va significar tenir menys alumnes, per la qual cosa podem suposar que es desplaçaven a peu.

Mapa 5.6: Zona immediata d'influència del Claret.

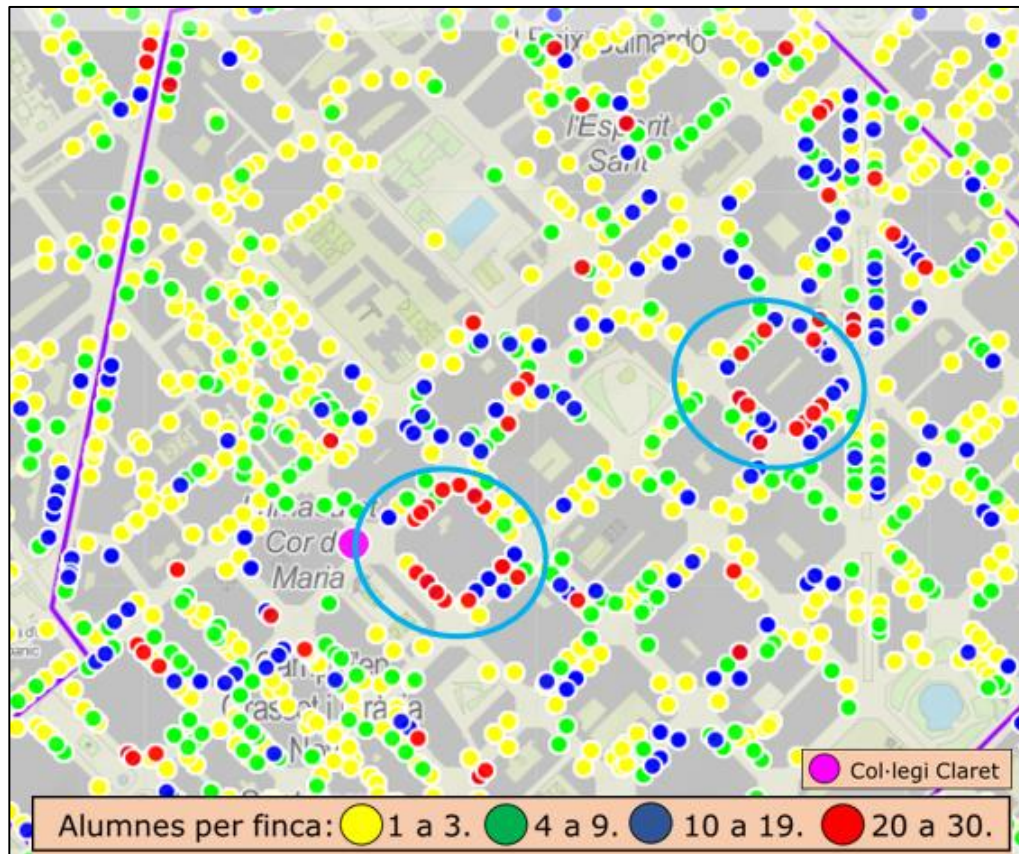
Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

En les rodalies del Claret, hem marcat amb un polígon de color lila el que podem considerar com a barri o zona d'influència preeminent. Dins d'ell podem identificar dos àrees de gran densitat d'alumnes: l'entorn marcat pels carrers de Travessera de Gràcia i de la Indústria i un altre per l'Avinguda Gaudí els voltants de la Sagrada Família.

També hi han dues àrees més petites, però rellevants, com són l'eix de Pi i Margall i el Baix Guinardó situat per sota de la ronda del Mig, entre la caserna de Girona i l'Hospital de Sant Pau.

Aquesta imatge més detallada, confirma el que ja havíem avançat: la ubicació dels alumnes de Claret no és radial respecte a la ubicació del Col·legi, sinó està decantada en sentit est i nord.

Mapa 5.7: Illes singulars.

Font: elaboració pròpia amb el programa Instamaps.

El detall més proper al col·legi ens permet observar dues illes de cases de l'eixample amb molta concentració d'alumnes, que són els casos singulars estudiats: el bloc singular del CLIP, entre els carrers Còrsega, Lepant, Indústria i Padilla, i també la illa situada davant mateix del Claret, entre els carrers Sant Antoni Mª Claret, Sardenya, Indústria, i Sicília²¹⁶. En el primer cas es tracta d'una illa sencera construïda tota de cop amb un sol disseny arquitectònic l'any 1952, i en el segon d'una illa convencional, amb finques construïdes amb diferents anys que està tocar del Claret i on la proximitat va ser la motivació més important dels pares per a dur els seus fills, com ja hem vist en el capítol anterior.

²¹⁶ Les dues illes esmentades són les que han estat objecte d'anàlisi específic en l'apartat d'estudi de com eren els alumnes del Claret.

Mapes d'ubicació per quinquennis.

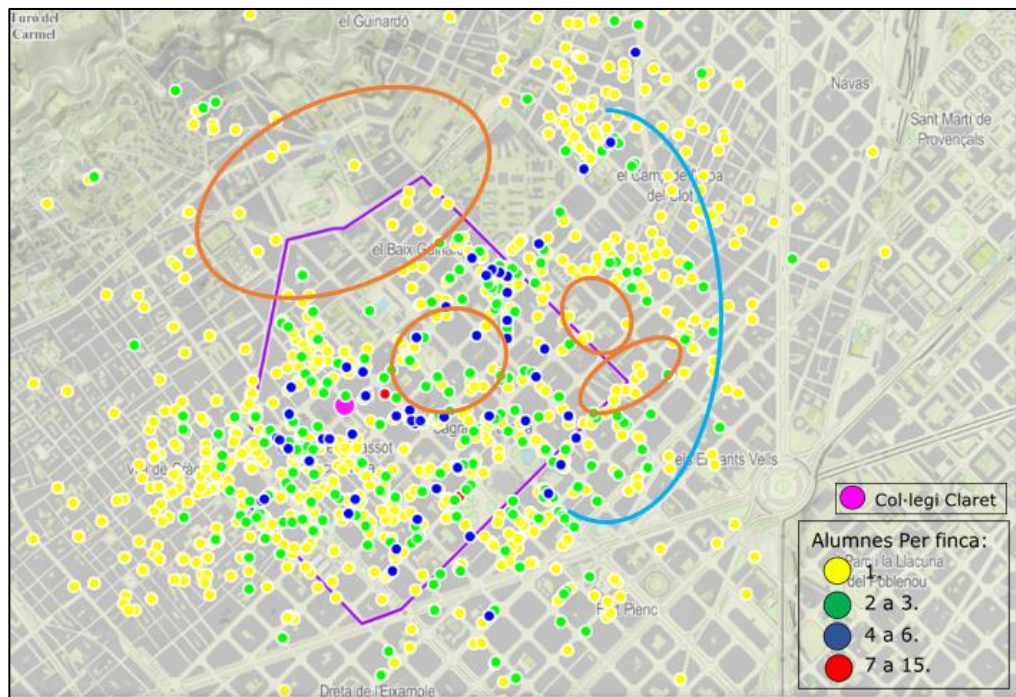
La visió general espacial mostrada fins ara, la complementarem amb vistes segregades temporalment per quinquennis, que contenen les ubicacions dels domicilis en funció de l'any d'entrada de l'alumne a l'escola.

Aquesta segregació en set quinquennis, amb el consegüent canvi de magnitud en el nombre d'alumnes al passar d'un període únic de més de trenta anys a períodes de cinc, ens obliga a canviar el significat dels colors que indiquen el nombre d'alumnes per adreça, que passen a reflectir la següent simbologia:

- Adreça on viu un sol alumne.
- Viuen dos o tres alumnes.
- Entre quatre i sis.
- De set a quinze.

Analitzar de forma separada cada quinquenni ens permetrà aprofundir en com va evolucionar el lloc on vivien els alumnes del Claret en cada part del període global.

Mapa 5.8: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1943-1945.

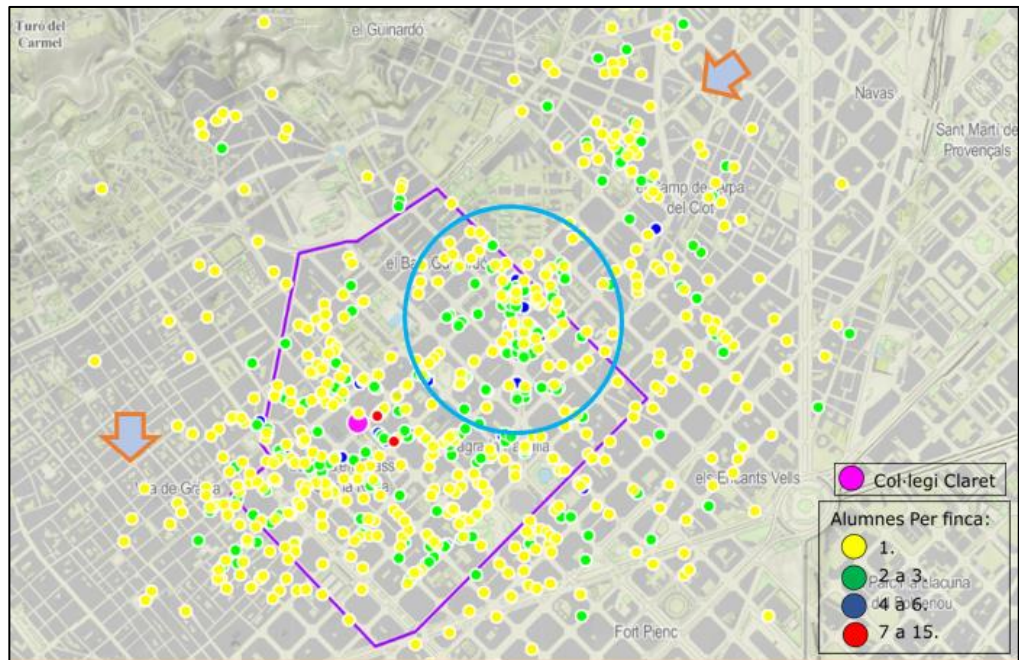

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Hem d'advertir que es basa en un període més petit que en els següents quinquennis, per la manca de fitxes d'alumnes anteriors a 1943. S'observa la penetració de la seva àrea d'influència per l'oest, entrant dins de la Gràcia antiga i també per l'est en una zona més llunyana en forma d'arc, de color blau, entre el Guinardó - passeig de Maragall fins sota del carrer Mallorca.

Marcats en diferents cercles de color marró, són visibles en la pròpia trama de l'eixample espais de baixa urbanització propers al Claret, que obeeixen a la presència d'espais vuits o ocupats per indústries, el que també es fa evident en la zona nord de l'entorn de la Ronda del Mig.

Mapa 5.9: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1946-1950.

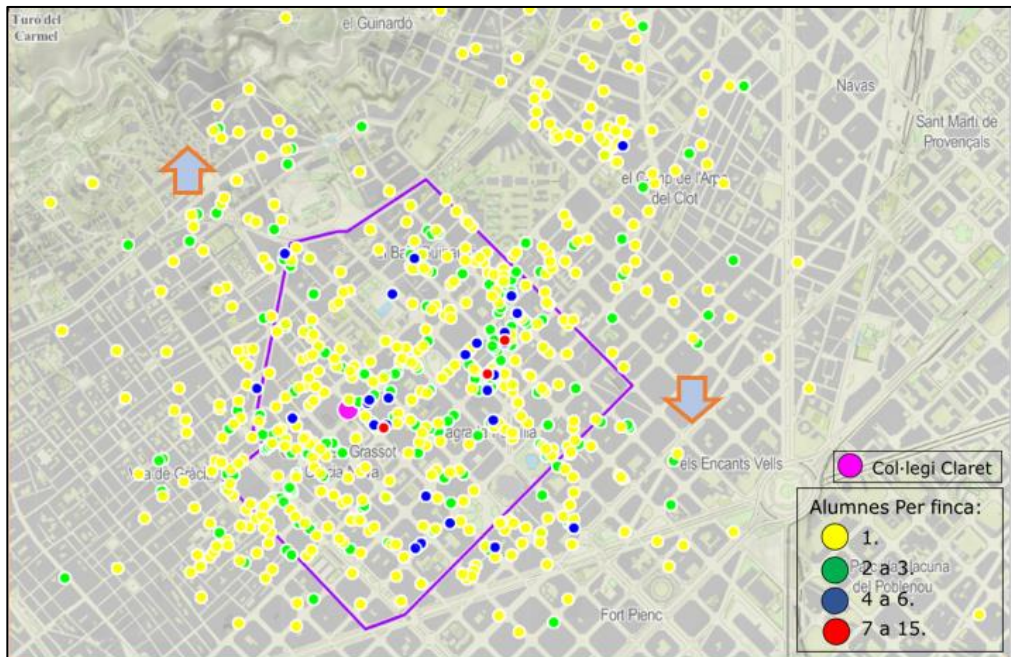
Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Mostra una situació de continuïtat respecte a l'anterior quinquenni, amb menys atracció envers la Gràcia vella i la zona llunyana del Guinardó, assenyalades amb fletxes marrons.

És possible observar que hi ha moltes menys finques amb més de tres alumnes (punts de color blau). L'única explicació que podem donar és que els nous alumnes que s'incorporen a l'escola en aquest anys són generacions nascudes majoritàriament just després de la Guerra Civil, uns anys amb una taxa de natalitat baixa, i quan encara no hi havien arribat les immigracions que es van produir a partir de 1950, com ens mostrava el gràfic 5.1 amb la població de Barcelona gairebé estancada fins el 1952.

Com ressalta el cercle blau clar, es nota una continuïtat en la concentració d'alumnes en la part alta de l'Avinguda Gaudí, que s'estén pel carrer Castillejos, a tocar de l'Hospital de Sant Pau.

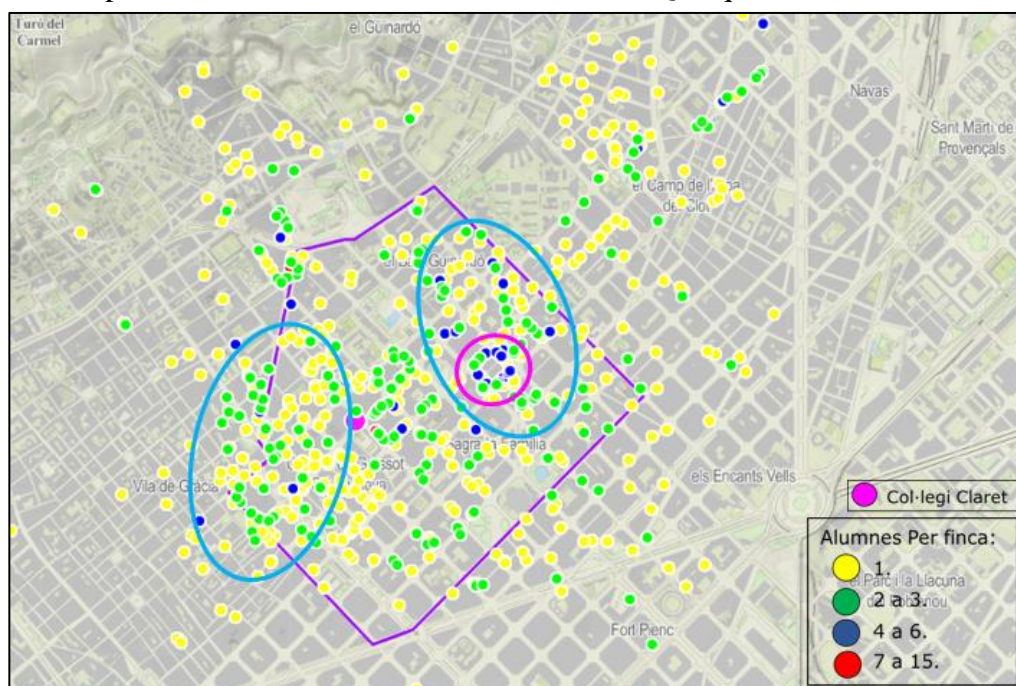
Mapa 5.10: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1951-1955.

No s'observen grans canvis. Continua la concentració en la zona de la Avinguda Gaudí; les fletxes de color marró ens assenyalen on es dona una caiguda d'alumnes en la zona Est propera als Encants, així com un lleuger increment en la part alta de Gràcia.

La majoria de punts són de color groc, és a dir amb un sol alumne per finca. L'eix de la Avinguda Gaudí mostra una major freqüència de finques amb més alumnes.

Mapa 5.11: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1956-1960.

Font: elaboració pròpia amb el programa Instamaps.

Respecte al quinquenni anterior, l'increment de punts amb color verd indica l'existència d'un major nombre d'alumnes per portal. No podem imputar aquest augment a un creixement de la taxa de natalitat global a Espanya, doncs segons es podia veure en el gràfic 5.1, durant el quinquenni 1950-1955 -que es correspondria amb els nens que entrarien al Claret en els cinc anys als que correspon el mapa- va haver una disminució de la citada taxa.

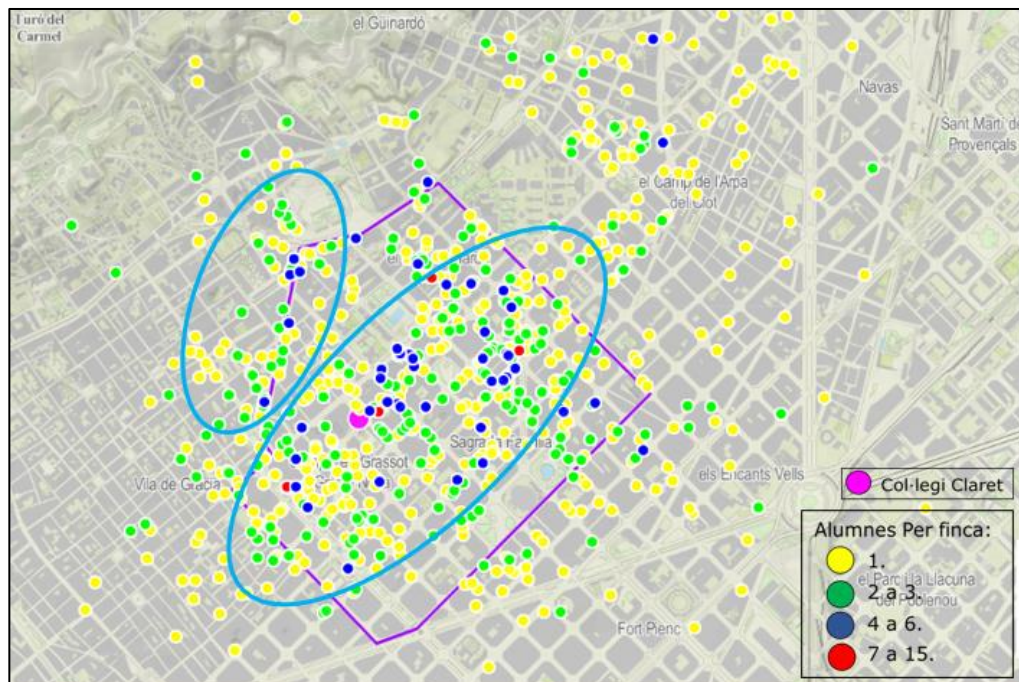
Per tant, hem d'interpretar que la natalitat a Barcelona, i més concretament en l'entorn del Col·legi, va tenir un comportament diferent a la mitjana espanyola, com de fet ens ha mostrat el citat gràfic, i a més amb un fet relacionat amb la immigració a la ciutat que va fer que la línia evolutiva de la població a la ciutat de Barcelona a partir de 1952 mostra un augment del nombre d'habitants.

Tornant al mapa, ressaltat pels cercles blaus es nota un augment significatiu de la densitat en la zona Travessera, Joanic, Escorial i també entre els carrers Lepant i Cartagena.

En el cercle lila es pot observar l'aparició com a gran concentració del bloc de l'illa CLIP, citat amb anterioritat, i que havent estat habitat a partir de 1952, mostra com moltes famílies van escollir el Claret pels seus fills.

En referència a anteriors quinquennis, en aquest la influència del Col·legi no supera la frontera de l'Avinguda Meridiana, ni tant sols de forma testimonial.

Mapa 5.12: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1961-1965.

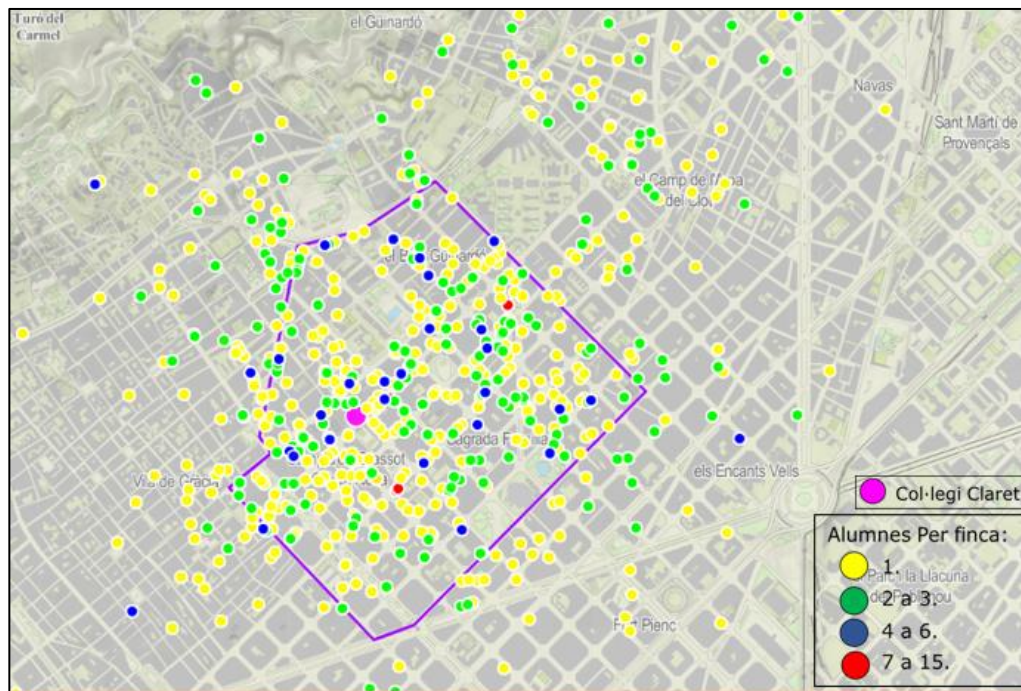
Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Important concentració de llocs i de densitats en el gran quadrat format per Travessera de Gràcia, Cartagena, Mallorca i Bailèn; també en l'eix de Pi i Margall; ambdues zones marcades pels cercles blaus.

La zona de Guinardó - Passeig Maragall es manté constant, encara que amb menys densitat d'alumnes que les altres citades.

Tornen a veure's alguns alumnes que vivien passada la Meridiana.

Mapa 5.13: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1966-1970.

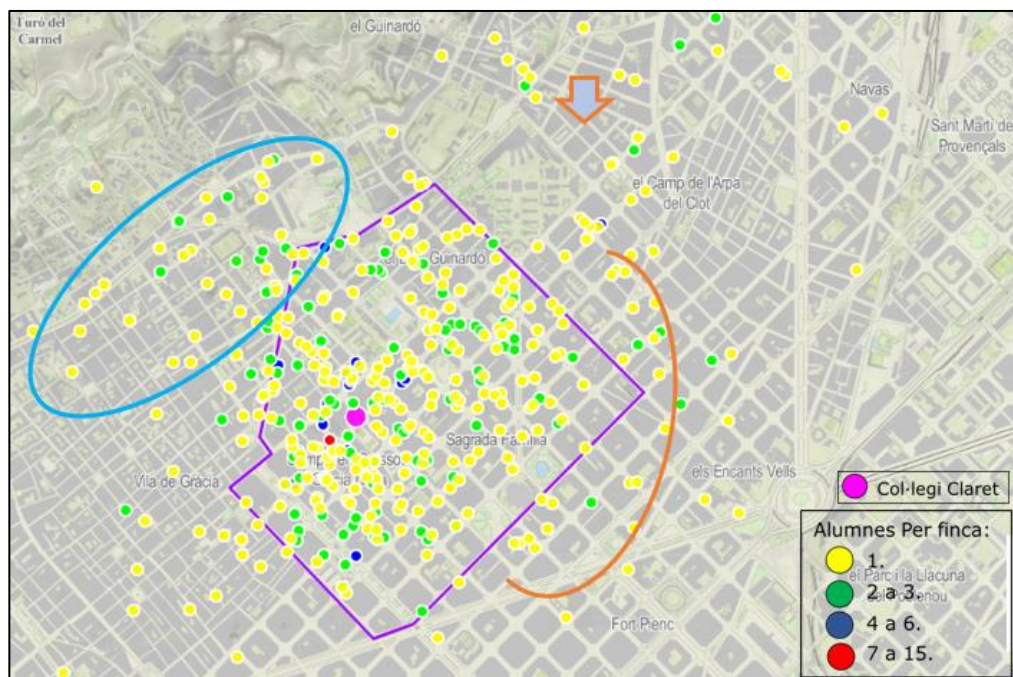
Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Continuïtat en les zones de concentració principals del quinquenni anterior, amb certa davallada del nombre d'alumnes per portal, doncs els colors grocs, que corresponen a finques amb un sol alumne, es fan més abundants.

Certa concentració de finques de color blau, que tenien de quatre a sis alumnes, entre els carrers de la Travessera de Gràcia i de sant Antoni Maria Claret, a prop de l'escola.

Es pot observar també una disminució en les zones perifèriques al definit com a barri, sobre tot cap a l'oest.

Mapa 5.14: Visió ubicació domicilis alumnes Quinquenni 1970-1975.

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

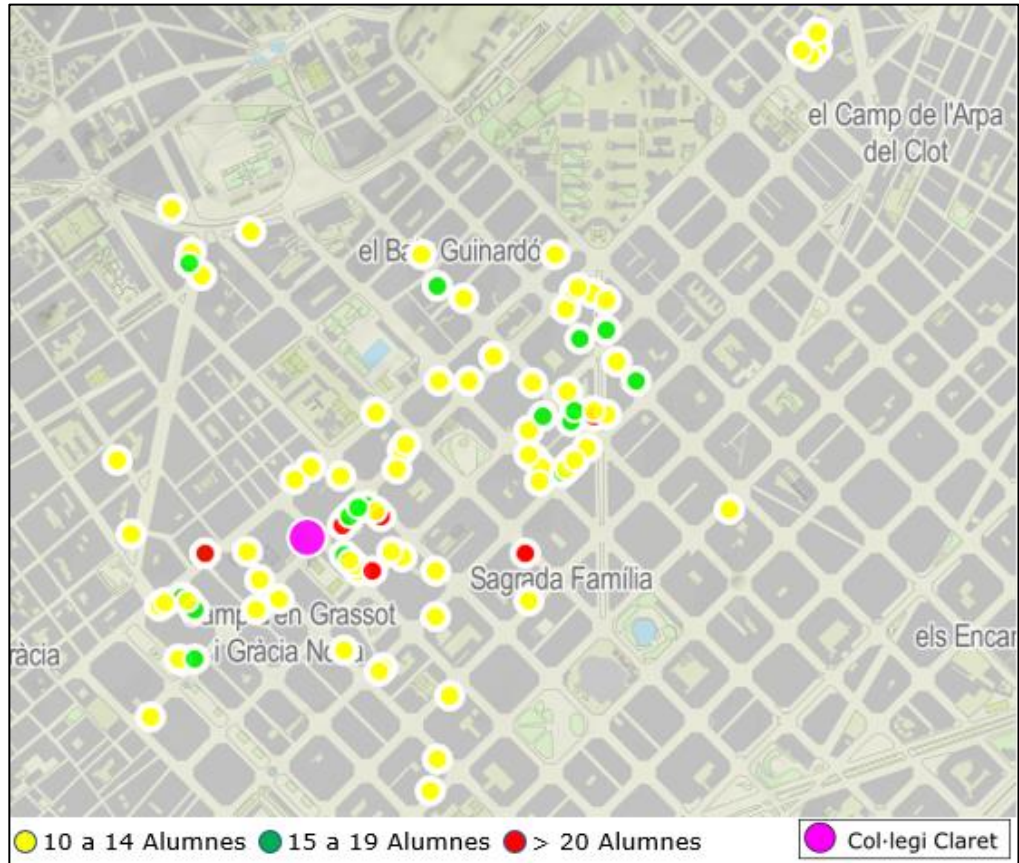
Nova clara davallada del nombre d'alumnes per portal, el que fa que predominin els colors grocs i verds. Pot estar relacionada amb la baixada general de la natalitat i també amb el fet particular de tancar l'etapa de pre-escolar en aquests anys.

Es dona una concentració major als límits del marcat com a barri "natural". Fins i tot limitada més pel carrer Rosselló que no pel carrer Mallorca.

Baixa el nombre d'estudiants en una de les zones amb més continuïtat en el subministrament d'escolars com és l'àrea nord-est del Guinardó amb Passeig Maragall; això es dona tot i l'existència cada vegada més gran de línies de transport públic que enllacen amb el col·legi, per tant la possible explicació és l'aparició d'escoles en la zona entre Maragall i Horta com veurem en l'apartat on analitzarem l'oferta educativa en el rodal del Claret. També pateix una disminució una zona que s'havia mantingut molt constant com és el sud-est, assenyalada per l'arc de color marró.

Per completar els mapes anteriors, el següent ens situa de forma exclusiva aquelles finques que concentraven més alumnes, concretament les finques on vivien -al llarg de tot el període- deu o més estudiants.

Mapa 5.15: Finques on van viure 10 o més alumnes.

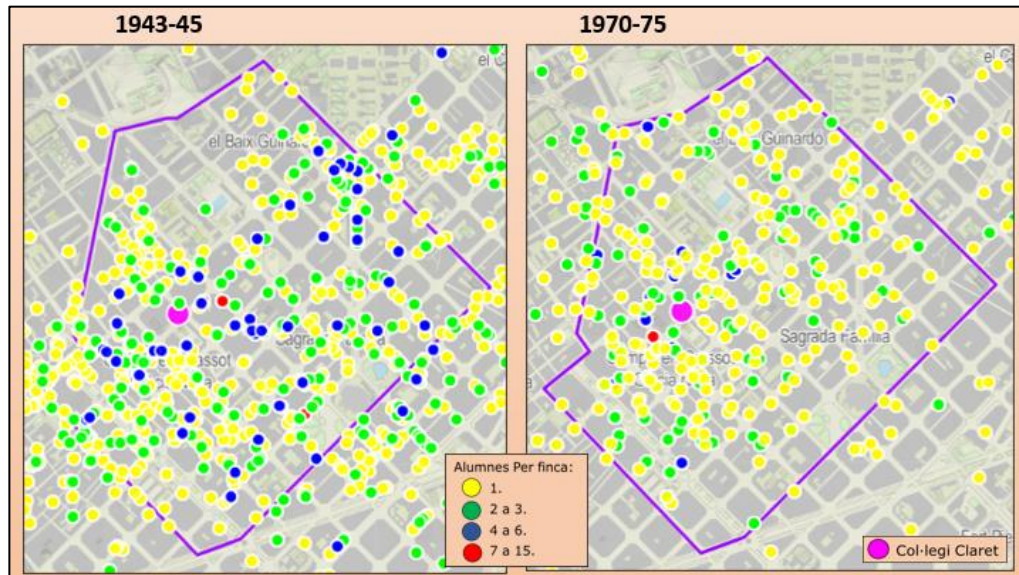

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

Es tracta de noranta-vuit finques on van viure un total de mil dos-cents setanta-un alumnes del Claret el que significa un 16% del total; podem observar com es donen dos grans grups de concentració d'aquestes finques “d’alta densitat”, una en l’entorn immediat del Claret (que inclou el cas singular del CSIS) i un altre en el quadrat delimitat pels carrers Sant Antoni Mª Claret, Cartagena, Còrsega i Marina (inclou el CLIP), amb una extensió cap a la zona limítrof del baix Guinardó. També son remarcables, per la seva situació aïllada, dues petites concentracions en l’extrem nord de Pi i Margall, i en la confluència de Sant Antoni Mª Claret amb el Passeig de Maragall.

Per últim, mostrem de forma comparada els mapes estrictes del que hem definit com a “barri”, corresponents al primer i a l’últim quinquenni del període estudiat. Això ens permet copsar de forma gràfica les diferències més importants entre l’inici i el final.

Mapa 5.16: Visió comparativa ubicació alumnes Quinquennis 1943-45 i 1970-75.

Font: elaboració pròpia amb el programa *Instamaps*.

S’observa la disminució del nombre de finques amb molts alumnes, o dit a l’inrevés, augmenten fins passar a ser majoritàries les finques que només tenen un alumne per adreça postal.

La majoria d’ubicacions es situen en ambdós casos a la quadrícula compresa entre Travessera de Gràcia, Cartagena, Rosselló i passeig de Sant Joan, que es pot identificar com el nucli del nínxol de mercat del Col·legi Claret.

És possible observar com s’ha produït un procés de substitució d’indústries, magatzems i espais lliures per habitatge domèstic, en especial en l’eix del carrer de la Indústria. A banda de casos puntuals com el ja citat del CLIP, en la comparativa dels mapes es pot observar com per sobre de l’antiga caserna de Girona, han aparegut ubicacions d’alumnes quan el 1945 no hi havia gairebé cap.

En quant a les zones perifèriques frontereres amb els límits marcats pel *barri*, es pot advertir com a l’oest la demanda de places col·legials de la Gràcia vella es desplaça cap el nord seguint l’eix del carrer Pi i Margall cap a la Ronda del Mig. Tant l’àrea del nord-est en direcció al passeig de Maragall, com la sud-est per sota del carrer Aragó, mostren una pèrdua de pes notable.

Visió quantitativa.

Una aproximació complementària de l'enfoc que hem fet servir per geo-referenciar els domicilis dels alumnes ens la dona una anàlisi quantitativa dels carrers on vivien els alumnes. En total hi han enregistrats quatre-cents trenta-nou noms de carrers, però en només dotze d'ells es concentren el 50% dels domicilis, i en trenta-tres el 75%. En el quadre 5.2 es recullen aquests carrers, i es pot observar com són els carrers horitzontals, és a dir paral·lels a la Gran Via de les Corts catalanes, més propers a l'escola els que ocupen els quatre primers llocs de freqüència; els verticals immediats al Claret, com Sicília i Nàpols no concentren un nombre semblant, segurament per que queden tallats per la Travessera de Gràcia i per tant no continuen per la banda de muntanya propera al Col·legi.

Podem destacar també l'aparició en aquesta llista de carrers més freqüents de vies de curta longitud, com Grassot, Ventalló, Nogués, Pare Laínez i Tordera, que corresponen en el primer cas a un dels passatges urbans inserits en l'Eixample, i la resta a carrers de la zona de Gràcia Nova propera al Col·legi.

Quadre 5.2: Nombre d'alumnes per carrer.

Carrer	Alumnes	Carrer	Alumnes
Sant Antoni Maria Claret	646	Sicília	154
Indústria	451	Bailèn	125
Travessera de Gràcia	419	Mallorca	113
Còrsega	403	Cartagena	109
Sardenya	297	València	106
Padilla	281	Ronda del Guinardó	90
Gaudí	280	Grassot	73
Rosselló	252	Sagrada Família	64
Roger de Flor	249	Independència	61
Lepant	235	Ventalló	54
Nàpols	224	Mare de Déu Montserrat	52
Pi i Margall	213	Nogués	52
Castillejos	210	Dos de Maig	51
Marina	193	Pare Laínez	47
Sant Joan	173	Praga	47
Provença	166	Maragall	40
Sicília	154	Tordera	40

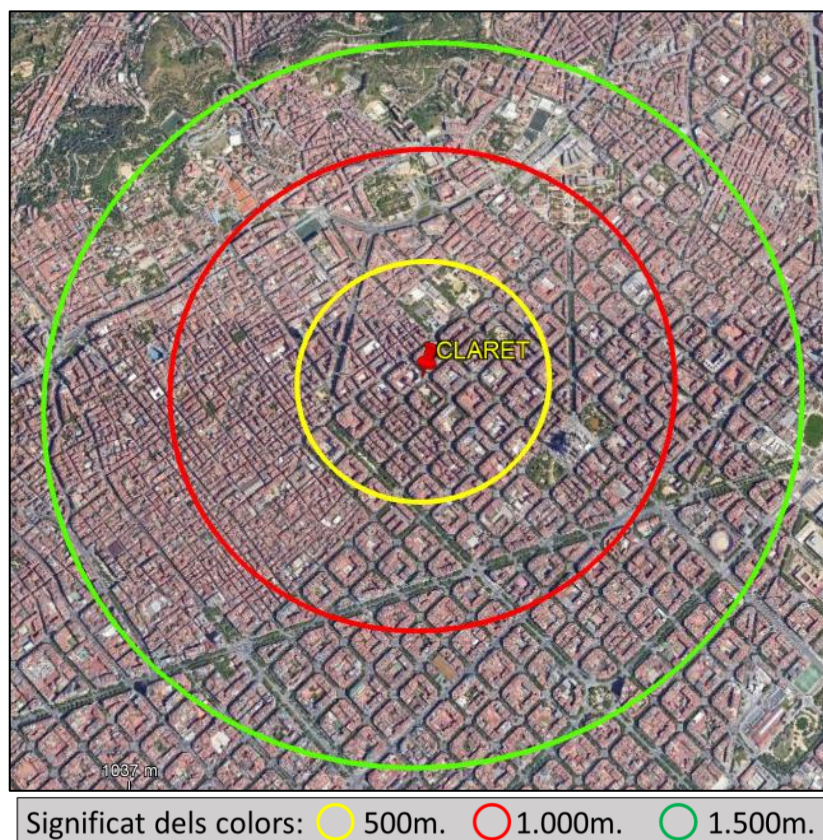
Font: elaboració pròpia.

Un altre aproximació és classificar es alumnes per trams de distància a l'escola, en funció de la distància lineal en metres entre el domicili i la porta del Col·legi²¹⁷; com ajut a la interpretació de les dades següents, adjuntem una imatge de la ciutat prenent com a centre el Col·legi Claret i dibuixant tres cercles concèntrics que ens

²¹⁷ Aquesta dada és un subproducte calculat dins del procés de geo-referenciació.

indiquen les distàncies de cinc-cents metres lineals, mil i mil cinc-cents, amb els colors groc, vermell i verd respectivament.

Mapa 5.17: Cercles distàncies equidistants del Claret.

Font: elaboració pròpia per mitjà de *Google Earth*.

La distribució temporal global i per quinquennis es mostra en el següent quadre:

Quadre 5.3: N° alumnes per trams de distància.

Distància	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total	%
500	587	399	372	387	467	423	327	2962	37,2
1000	624	440	473	421	542	411	205	3116	39,2
1500	272	160	124	127	151	129	67	1030	12,9
2000	105	64	55	73	78	57	16	448	5,6
3000	20	11	19	42	75	60	25	252	3,2
4000	11	9	2	15	8	15	18	78	1,0
5000	5		7	3	3	4	5	27	0,3
>= 5000	4	1	4	10	14	6	6	45	0,6
Total general	1628	1084	1056	1078	1338	1105	669	7958	

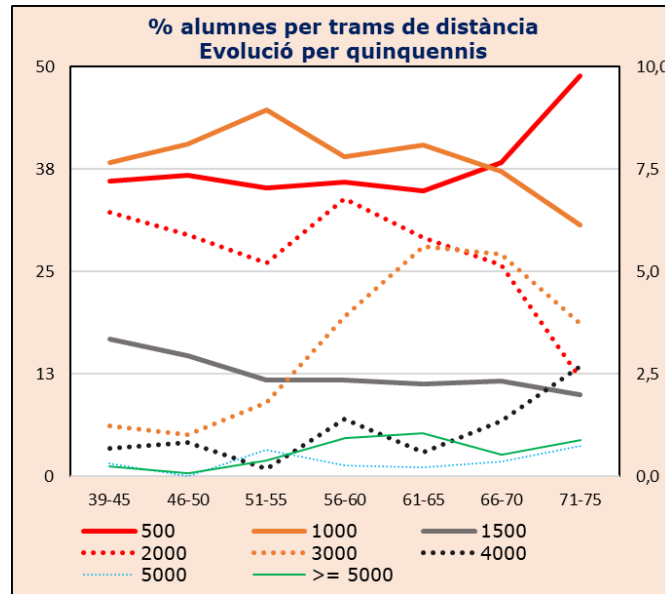
Font: elaboració pròpia.

Veiem com el 37,2% dels alumnes vivien a menys de cinc-cents metres de la porta de l'escola, el 76,4% a menys d'un quilòmetre i quasi el 90% a menys de quilòmetre i mig; a més, no arriba ni al 2% els que vivien a més de tres quilòmetres. Cal recordar que la dada correspon a la distància lineal, i que per la disposició ortogonal de l'eixample barceloní, el recorregut que tenia que fer l'alumne per

desplaçar-se era superior. Per tot plegat, queda palès que la proximitat al Claret era una característica de la gran majoria del conjunt dels alumnes.

Aquestes dades base, ens permeten elaborar el següent gràfic, que mostra l'evolució d'aquesta distribució al llarg dels quinquennis.

Gràfic 5.3: Alumnes per distància i quinquenni.

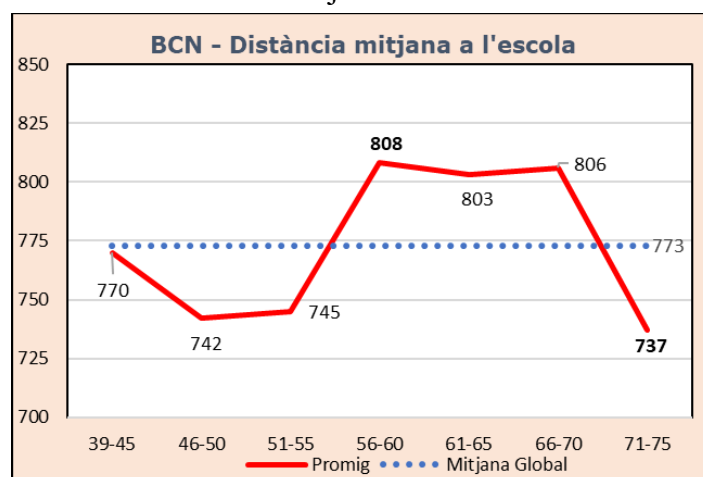
Font: elaboració pròpia.

En aquest gràfic cal aclarir que les línies contínues corresponen precisament als tres trams més freqüents i estan referenciades a l'escala de l'eix de coordenades de l'esquerra, entre 0 i 50%; les línies pintades discontinües mostren els altres trams amb percentatges més baixos, i la seva escala es mou entre el 0 i el 10% en l'eix de la dreta.

De l'anàlisi evolutiva dels trams més pròxims al Col·legi es pot deduir una certa estabilitat en el percentatge que representaven els dos intervals més propers al Claret, amb només amb un canvi d'ordre en l'últim quinquenni de forma que s'accentua la proximitat del domicili al centre educatiu. Els alumnes que viuen entre un Km. i un i mig, mostren una lleugera tendència a disminuir, el que accentuaria l'augment de la proximitat amb el temps. Els petits valors de la resta de trams de distància fan que no siguin gaire rellevants, però sí que disminueix el percentatge del tram de dos mil metres, i en canvi els que viuen entre dos mil i tres mil mostren una clara pujada entre 1956 i 1970.

L'últim gràfic que hem elaborat sobre aquesta temàtica ens mostra el canvi en la distància mitjana del total d'alumnes en cada quinquenni.

Gràfic 5.4: Distància mitjana a l'escola.

Font: elaboració pròpia.

Podem observar que en torn a la mitjana global de set-cent setanta-tres metres, es donen unes variacions molt lleugeres entre un màxim de vuit-cents vuit i un mínim de set-cents trenta-set: tant sols seixanta-un metres entre les dues dades extremes. Dins d'aquesta gran estabilitat, podem identificar que el període entre 1956 i 1970 es va situar de forma continuada per sobre de la mitjana.

Un aspecte secundari reflectit en les fitxes, en el camp d'observacions, són els casos dels alumnes que no vivien en el mateix domicili que els pares, i ho feien en habitatges de familiars. En total s'han localitzat 66 alumnes, que es distribueixen per quinquennis com mostra el següent quadre:

Quadre 5.4: Nombre d'alumnes que viuen amb familiars.

Viu amb familiars	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	Total
Nombre Alumnes	21	15	20	4	2	2	2	66

Font: elaboració pròpia.

Com podem veure, el 85% dels casos es concentren entre 1939 i 1955 i disminueixen en nombre a partir de 1956, de forma que els tres últims quinquennis només es donen en dos ocasions per període. D'aquests seixanta-sis estudiants, un grup de quinze -que representen un 23% del total- consten que tenen algun dels progenitors morts, circumstància que podria explicar la raó de conviure amb familiars. A més, es concentren precisament en els tres primers quinquennis, doncs només un cas es dona en el 1956-60. Aquest resultat es correspon amb el que ja hem observat en referència als "Progenitors morts" -apartat 4t--, on aquesta casuística es donava amb més freqüència en els primers quinquennis estudiats.

Dinou d'aquests alumnes consten com nascuts a Barcelona, i entre ells cinc tenen el pare i la mare morts, i un el pare; deduïm doncs que tretze alumnes no viuen al domicili familiar per raons diferents a l'absència de progenitor. Per tant, quaranta-set alumnes venen a estudiar al Claret havent nascut fora de Barcelona, suposadament per poder accedir a un nivell d'estudis superior al de l'oferta escolar existent en ciutats i pobles de fora de Barcelona; podem deduir que la pràctica d'enviar a fills a estudiar a Barcelona aprofitant el fet de tenir familiars a la ciutat va minvar a mida que augmentà el nivell de vida a partir de 1956.

Comentar finalment que un parell de casos responen a pares que treballen fora (València, Veneçuela), i només en un cas consta específicament en la anotació "*padres separados*", tot i que possiblement aquest podria ser el motiu de que els nois visquessin a casa d'avis o tiets.

5.5. Evolució de la construcció de finques al barri.

Donat per demostrat en les pàgines anteriors que el mercat del Claret estava principalment en el seu entorn geogràfic proper, procedirem a continuació a veure com va ser l'evolució del nivell de construcció en el barri que envolta a l'escola, específicament a la zona on s'ubiquen bona part dels alumnes en el període considerat.

Per la nostra investigació, la situació ideal seria haver pogut disposar d'estadístiques quinquennals amb l'evolució de la població, el comerç, la indústria i el producte interior en "el barri" que hem definit en punts anteriors, però no hem estat capaços d'aconseguir localitzar aquests tipus d'informació, doncs les estadístiques municipals disponibles, o són a nivell de tot el municipi, o com a màxim per districte municipal que no es correspon amb una zona que està -i estava- a cavall entre Gràcia, Eixample i Baix Guinardó²¹⁸.

Malgrat tot, volíem tenir informació que ens aportés una referència sobre com havia evolucionat l'entorn de l'escola, donat que és evident que la composició de l'esmentat barri no era la mateixa el 1945 que el 1975, havent-se produït en aquest trenta anys un canvi d'un barri menestral, fabril i industrial a un de residencial, d'on havien desaparegut una munió d'indústries, tallers i magatzems de diferent mida.

²¹⁸ TATJER, Mercedes. *El estudio del espacio interno barcelonés: Fuentes estadísticas publicadas (1770-1970)*. Revista de geografía, 1972, Vol. 6, Núm. 2, p. 269-9

Una eina disponible i que hem pogut aplicar ha estat el portal *Big Time BCN*²¹⁹, que ens presenta un mapa interactiu de la ciutat de Barcelona, amb la funcionalitat que per allà on passem el cursor ens va mostrant la data de construcció de cada edifici segons està recollit al cadastre municipal. Hem recollit la citada dada de l'any de construcció de les finques que conformen la part principal de l'àrea d'influència del Claret, i hem agrupat els resultats en illes de cases, a les que hem assignat un número, com mostrem en el mapa següent, on la ubicació del Col·legi està indicat per un punter de color blau.

Mapa 5.18: Finques més properes al col·legi Claret. Número assignat a cada illa.

Font. Elaboració pròpia, sobre mapa base proporcionat per l'Ajuntament de Barcelona²²⁰.

Per la dificultat en la recollida -manual i finca per finca- i en el tractament posterior de les dades, hem delimitat la citada àrea d'influència a les illes de cases indicades en la imatge anterior, que són el nucli del que en l'apartat precedent havíem considerat com a "barri natural". Veiem que ho hem limitat per l'inici de Pi Margall i el carrer Taxdir per la part muntanya, pel carrer Cartagena -és a dir fins l'Hospital de Sant Pau- per la banda del Besós, el carrer Rosselló pel costat mar i el carrer Bailèn per la banda del Llobregat.

Metodològicament, hem agrupat les dates de construcció de les finques de cada illa en els següents subgrups en funció de l'any de construcció²²¹: anteriors a 1945;

²¹⁹ <http://bigtimebcn.300000kms.net/> I també <https://datos.gob.es/es/aplicaciones/big-time-bcn>

²²⁰ <https://w33.bcn.cat/planoBCN/es/guia/zoom/1/angle/44.4/position/431192.4583099/>. Consultat 10 Juny 2010.

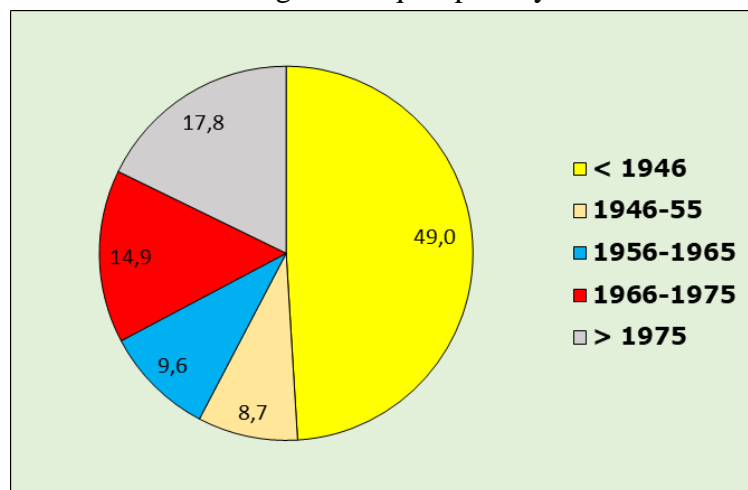
²²¹ El full de càlcul amb totes les dades està en l'Annex digital D-5.1.

entre 1946 i 1955, entre 1956 i 1965, entre 1966 i 1975 i posteriors a 1975. Aquesta diferenciació ens permetrà tenir una visió global del període 1946-1975 i també separada pels tres decennis que inclou. De fet, per cada illa de cases de les indicades, disposem del número d'edificis construïts en cadascun dels períodes i en el total.

Amb la finalitat de poder veure com ha estat l'evolució de la construcció de finques, hem calculat el percentatge d'immobles construïts en cada període dels esmentats i també el percentatge que representen les finques construïdes en cada decenni respecte al nombre inicial de finques existents al 1945.

Avancem que, com a resultat global de la investigació duta a terme, hem obtingut que en la zona geogràfica analitzada el 49% de les construccions tenen data origen abans de 1946; el 8,7% en el decenni 1946-55, el 9,6% entre 1956 i 1965 i el 14,9% en el període 1966-1975; després de 1975, hi ha un 17,8% de construccions. Vegem-ho en forma gràfica:

Gràfic 5.5: Percentatge de finques per any de construcció.

Font: Elaboració pròpia en base a *Big Time BCN*.

El percentatge d'edificacions construïdes –i que encara resten bastides- als anys que van de 1946 a 1975 és en total un 33,2 % del total de les existents. Per valorar be el creixement que va suposar en aquest trenta anys, podem comparar-ho amb que des de 1975 a l'actualitat, més de quaranta anys, les finques construïdes representen un 17,8%. Es a dir, el canvi en el barri del col·legi va ser més profund durant els trenta anys del franquisme, que en els més de quaranta posteriors.

En aquest punt podem recordar les dades que anteriorment hem mostrat en el gràfic 5.2 amb la variació del nombre de construccions en el conjunt de Barcelona, i constatar que les que ens dona el mètode que hem aplicat (en base a *Big Time*

BCN) al barri proper al Claret, mostren semblança en el sentit que el mínim de construccions es dona al principi del període i després es van incrementant fins assolir el màxim entre els anys 1966 a 1975. Per tant podem considerar que els resultats són coherents amb els del conjunt de la ciutat.

Volem advertir que tot i basar-se en dades quantitatives, hem de prendre'ns els resultats com una aproximació qualitativa, doncs donat la font de dades de la que hem disposat, hem pogut treballar només amb el nombre de finques, de parcel·les construïdes, sense que tinguem accés a l'ús de la mateixa ni al nombre de habitatges que inclou; compta per tant igual un habitatge individual que una finca amb trenta pisos, un edifici d'oficines que una escola. Malgrat aquesta limitació en la informació base, creiem que el conjunt de resultats que oferim a continuació ens dona evidències i pistes raonables de com va ser l'evolució del sector urbà que hem estudiat.

Hem d'aclarir primerament el significat dels colors que hem aplicat a les finques en funció del percentatge de noves construccions en el període seleccionat:

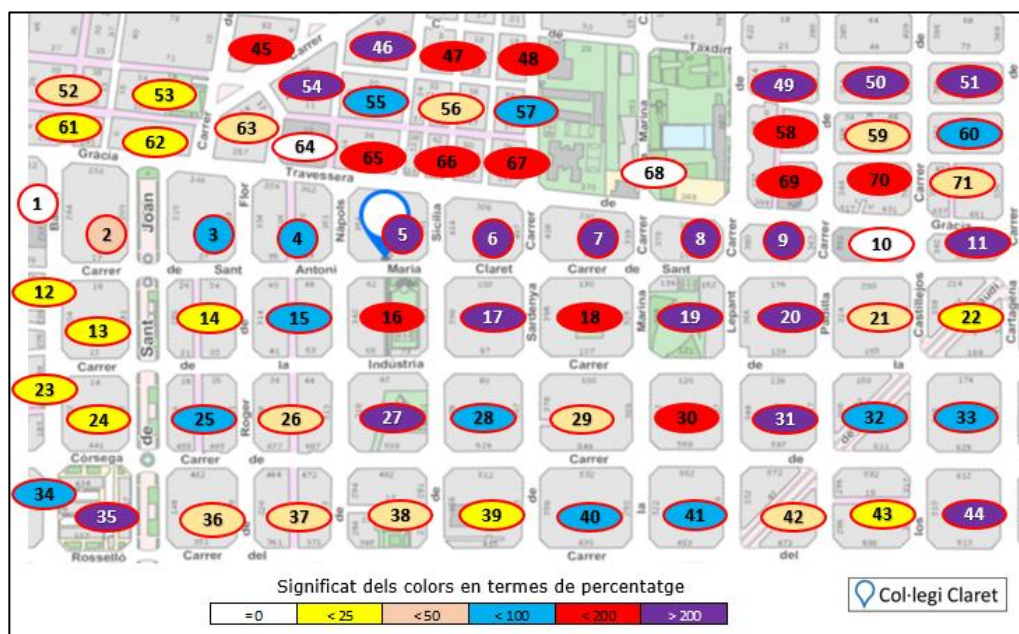
= 0	< 25	< 50	< 100	< 200	> 200
-----	------	------	-------	-------	-------

És a dir, el clor blanc ens indica que en una illa -per exemple la número 1- no s'ha construït cap edifici des del 1945. El color groc ens diu que el nombre de noves finques a la illa el 1975 era entre l'1 i el 24% més de les que hi havia el 1945; el color marró clar que el nombre de noves construccions estava entre el 25 i el 49% que el 1945, i així fins el color lila fosc que indica s'havien construït per sobre del 200% de les finques inicials a l'illa el 1945. Aquest forma de fer implica, òbviament, que en funció del nombre de finques pre-existentis el percentatge d'increment variarà per un mateix nombre de finques construïdes: si en una illa havien 10 finques fins 1945 i es construeixen 5, el percentatge de noves finques serà del 50%; però si en una illa hi han 20 i es construeixen 5, l'increment serà "només" del 25%. En qualsevol cas, mirant els resultats amb el ja citat enfoc qualitatiu més que quantitatiu, és veritat que en la primera illa l'augment és superior proporcionalment al que s'ha produït a la segona.

Total Període 1946-1975.

Veiem en primer lloc l'evolució del total del període 1946-1975, que queda reflectida en el mapa següent:

Mapa 5.19: Percentatge de construcció de finques noves en tot el període 1946 i 1975.

Font: Elaboració pròpia a partir de *Big Time BCN*.

Podem observar en primer lloc l'existència d'unes illes -les de color blanc- que no van tenir cap nova construcció entre 1946 i 1975. Corresponen a la illa amb el número 1, ja construïda en el seva totalitat doncs hem considerat només la part que dona al carrer Bailèn, a la 10 que és la illa on s'ubica la "*Quinta de salud la Alianza*" en funcionament des de 1917, la 64 correspon a la caserna de la Guàrdia Civil en un edifici bastit el 1921, i la 68 són les antigues casernes de cavalleria (*Cuartel de Gerona*) on hi ha dos edificis d'habitatges per a personal militar construïts el 1936 i 1945.

El conjunt d'illes amb un creixement menor al 25%, pintades de color groc, es concentren en l'eix de la part alta del Passeig de Sant Joan i el carrer Bailèn, amb tres casos més puntuals en zones més aviat allunyades del Claret com son els carrer Rosselló i Cartagena. Igualment podem observar com és més aviat en la perifèria de la zona considerada on s'ubiquen les illes marroneses, amb un creixement entre el 25 y el 49% de la construcció. El següent esglao de les illes de color blau te dues

àrees principals, una en la part dreta del Passeig de Sant Joan i un altre, més allunyada del Claret, a banda i banda del Carrer Còrsega, entre Sicília i Cartagena.

Hi ha dos nuclis de gran creixement: el que indiquen les illes de color vermell ubicades per sobre de la Travessera de Gràcia, des de Pi i Margall a Castillejos, amb tres més al carrer Indústria entre Nàpols i Lepant; i el de les illes amb més del 200% de creixement que es concentren en el quadrat delimitat per pare Claret-Padilla-Còrsega-Lepant (signifiquen deu de les quinze quadrícules), i en el límit muntanya que va de Pi i Margall als carrers Taxdir-Llorenç i Barba.

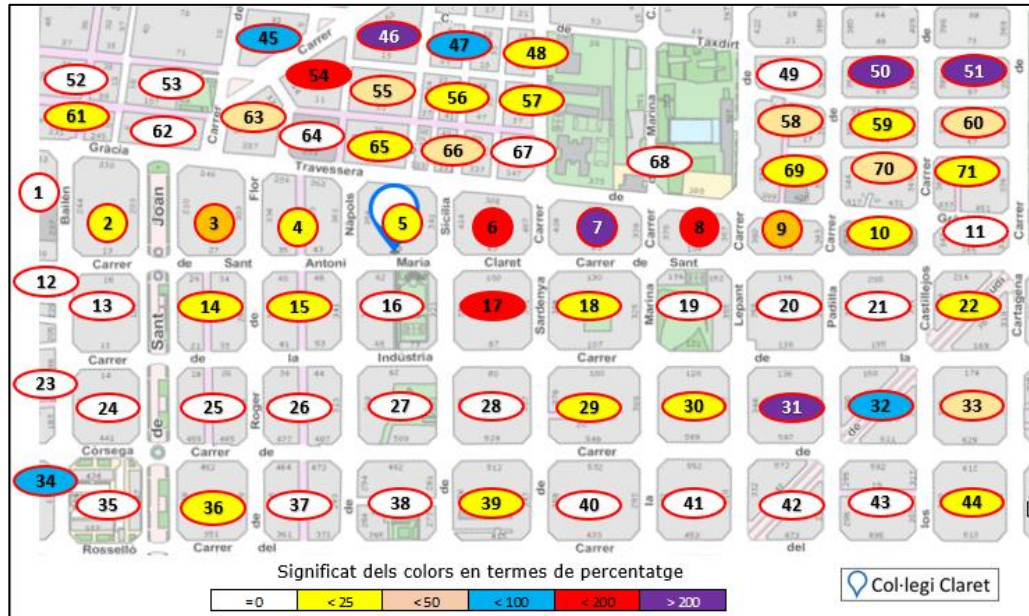
En resum, prenent com a punt de referència el Claret, durant el conjunt del període 1946-1975 el creixement constructiu al barri es va donar de forma més intensiva als carrers en direcció al Besós i a Collserola. El creixement més modest es donà a la banda que dona a la Gràcia vella, i també en el carrer Còrsega i l'extrem de la part alta de la Avinguda Gaudí cap amunt.

Anem a desglossar a continuació el total del període en tres decennis, per veure si en el detall trobem noves informacions sobre l'evolució constructiva del barri.

Període 1946-1955.

Mostrem a continuació, sota els mateixos criteris metodològics, l'evolució de la construcció d'edificis al llarg del decenni que va entre 1946 i 1955.

Mapa 5.20: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1946-1955.

Font: Elaboració pròpia a partir de *Big Time BCN*.

Es fa evident en primer lloc l'alta proporció d'illes que no van tenir cap construcció d'edifici nou durant tota el decenni: vint-i-vuit d'un total de setanta-un, quasi un 40%, molt concentrades en les illes que corresponen a la xarxa de l'eixample; recordem que quatre d'elles corresponen a espais que no han tingut activitat durant tota el període: Alianza, Casernes i un bloc a Gràcia. Les de color groc són el segon grup més nombrós amb vint-i-una illes, amb certa concentració per sobre de la Travessera de Gràcia tirant cap el Besòs, i en el carrer Pare Claret.

Les zones amb més alt percentatge de creixement constructiu s'observen escampades, i només destaquen tres illes molt properes al Claret, on especial la número disset -que és l'illa singular CSIS que hem esmentat abans per l'alt nombre d'alumnes que tenia- obeeix a l'aixecament de varis blocs d'habitatges a finals dels quaranta. En el que fa referència a les marcades amb color lila, la número set i la quaranta-sis donen un increment tant alt per causa de no existir cap finca construïda prèviament. El mateix passa amb la número trenta-u, però amb la diferència substancial de correspondre a la construcció de l'edifici anomenat CLIP -una altre de les illes singulars citades abans- que va significar la construcció d'un sol cop de

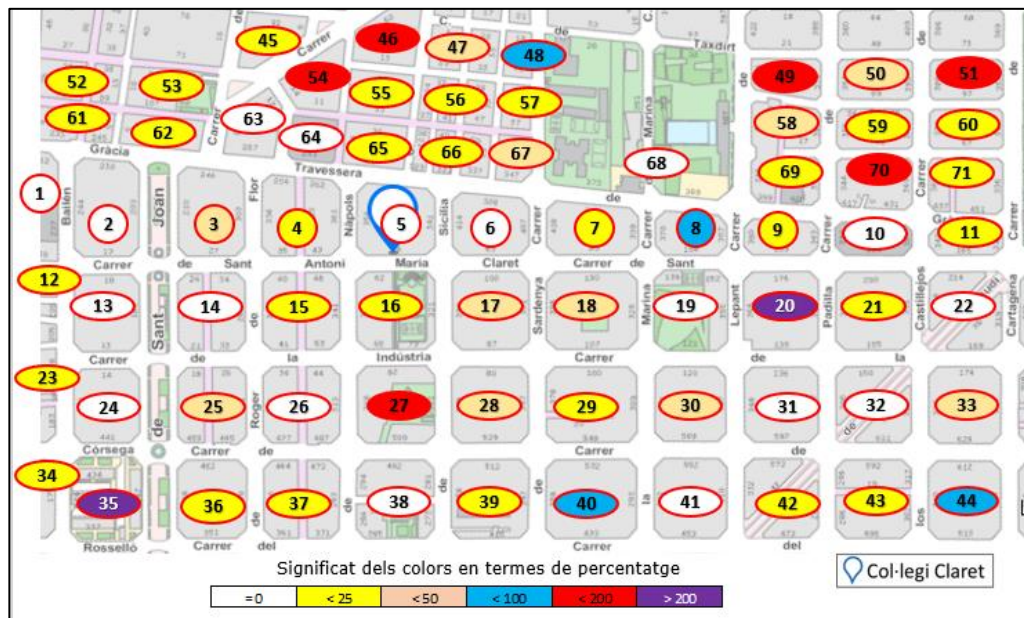
tota una illa complerta de l'eixample, amb vint-i-quatre escales de veïns. Les que porten el nombre cinquanta i cinquanta-u, sí que es corresponen al fet de construir-se set i cinc edificis nous en relació als tres i dos pre-existents.

Queda palès que es va tractar d'un decenni, corresponent encara a una situació política i social de postguerra i autarquia, on l'evolució del barri va estar força aturada, tret de casos puntuals que malgrat tot van significar força alumnes pel Claret, com són les citades illes disset i trenta-u.

Període 1956-1965.

La transformació ocorreguda durant el següent decenni queda reflectida en el mapa següent:

Mapa 5.21: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1956-1965.

Font: Elaboració pròpia a partir de *Big Time BCN*.

En aquest període el nombre d'illes sense construir noves edificacions, disminueix passant a ser de divuit, que són de fet catorze si descomptem les illes sense activitat en la globalitat dels trenta anys, i també el cas citat del CLIP que va deixar tota una illa construïda en la seva totalitat. La ubicació de les finques sense activitat mostra una major dispersió que en el decenni anterior i només podem esmentar una certa concentració en la zona de Passeig de sant Joan, entre Còrsega i Travessera.

El grup majoritari és el dels blocs que tenen color groc, que corresponen a un increment inferior al 25%, doncs podem comptar fins trenta-un casos, dels que divuit estan per sobre de la Travessera de Gràcia. Dels colors marró i blau que indiquen augments entre el 26 i el 100 per cent només es pot assenyalar una certa coincidència en el primer cas a prop del Coleg. gi per sota de Sant Antoni Mª Claret fins Marina. Es pot destacar que les illes amb color vermell es situen per sobre de la Travessera de Gràcia, a banda i banda de l'antiga caserna de cavalleria, indicant una expansió en direcció a la Ronda del Guinardó.

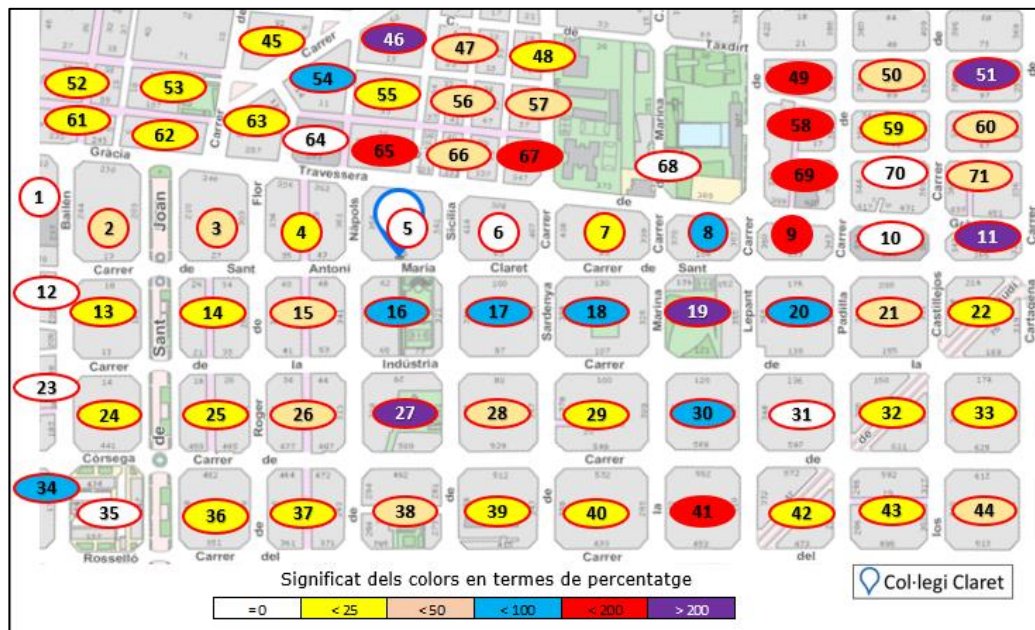
Les illes amb més creixement en el decenni són les vint i la trenta-cinc. En el primer cas es tracta de una illa de cases que, segons la font de dades aportades per *Big Time BCN*, no té cap construcció anterior a 1959; l'explicació és que en l'actualitat totes les finques que la componen són posteriors a aquell any, el que no vol dir que no existissin edificacions anteriors, sinó que totes les actuals són posteriors al citat 1959 -aquest fet ho hem pogut comprovar en base al propi fitxer d'alumnes, en el que consten adreces corresponent a aquesta illa de cases en cursos anteriors a l'any citat- de forma que en això es diferencia del cas ja comentat del CLIP en el que no hi havia res construït amb anterioritat, com es pot comprovar en fotografies aèries de l'època. La illa trenta-cinc correspon a la construcció simultània, d'una forma semblant a la del CLIP, d'un conjunt de blocs en la illa anteriorment ocupada per la fàbrica Elizalde al Passeig de Sant Joan.

El segon decenni mostra doncs senyals clars d'acceleració de l'activitat constructiva en el conjunt considerat, en especial per la dispersió de increments moderats en particular per sobre de la Travessera i també en la trama de l'eixample.

Període 1966-1975.

El següent mapa presenta els resultats del creixement de l'activitat constructiva en l'últim decenni estudiat.

Mapa 5.22: Percentatge de construcció de finques noves el decenni 1966-1975.

Font: Elaboració pròpia a partir de *Big Time BCN*.

El nombre de finques sense activitat constructiva (restades les quatre citades anteriorment que no en tenen en tot el període i les dos corresponents al CLIP i l'Elizalde ja completades en la seva totalitat) passen a ser cinc; dos d'elles situades al carrer Bailèn i formant part de la trama gracienc. Vint-i-cinc illes han quedat de color groc, amb una tendència a estar situades en la perifèria del barri considerat.

Es pot observar un increment important en les illes situades entre els carrers Sant Antoni Mª Claret i Indústria, des de Nàpols a Padilla, que s'estén en direcció muntanya per aquest últim carrer. Les illes amb més creixement percentual –en color lila- corresponen en primer lloc a la destrucció d'una illa de cases baixes existents entre la Alianza i l'Hospital de Sant Pau (illa n^o onze) i la seva substitució per blocs d'habitatges; el cas de illa dinou -en aquesta illa existia una fàbrica siderúrgica (Sucesores de Aceros Eléctricos SA) que va funcionar fins 1975 i amb posterioritat va ser substituïda per dos bloc d'habitatges i el conegut com Parc de Piràmides- es deu a que existia només un edifici construït el 1929 i es van construir cinc fins 1975; el mateix cas és el de les illes números vint-i-set, quaranta-sis i cinquanta-un: noves construccions en un espai on hi havia poques amb anterioritat, el que fa augmentar el percentatge.

Aquest últim decenni estudiat mostra un increment clar de l'activitat constructiva en el barri, de forma generalitzada i estesa, amb augments més grans concentrat en un angle format pels carrers Indústria i Padilla en direcció muntanya.

5.6. Col·legis de procedència.

En aquest punt del treball, hem volgut incloure també una visió de on estaven situades les escoles que abastien de més alumnes al Claret. Tot i haver alguna anotació puntual anterior (nou en total), no és fins el quinquenni 60-65 que es recull de forma sistemàtica a les fitxes l'escola de procedència dels alumnes que es matriculaven al Claret.

La primera observació és constatar l'increment percentual del nombre d'alumnes que venien d'alguna escola o parvulari de forma prèvia a entrar al Col·legi: al període 61-65 el 48% dels nous alumnes havia estat prèviament en un altre centre educatiu; aquesta proporció augmenta al 72,5% i al 90,9% en les dos quinquennis següents. L'explicació pot raure en dos factors: el primer seria l'avançament generalitzat dins de la societat en l'edat de portar als nens a escoles maternals, parvularis o pre-escolars, possiblement lligat a l'increment del treball femení; el segon -clau en els últims cinc anys considerats- és que al no existir oferta de parvulari al Claret, la immensa majoria de nous alumnes ja havien assistit a algun altre centre que oferís aquesta etapa educativa prèvia a l'inici de l'EGB.

Hem pogut comptabilitzar dos mil seixanta-tres alumnes dels que consta el nom del col·legi previ. Aquest nombre de nois es reparteix entre un total de cinc-cents quaranta-tres centres, escoles, parvularis i instituts, la qual cosa ens dona una ratio de 3,8 alumnes per Centre previ, el que ens indica una gran quantitat i dispersió d'entitats que oferien els seus serveis educatius. De fet, consten en les fitxes vuitanta-nou noms diferents d'Acadèmies i setanta-quatre de Parvularis. Els alumnes provinents del sector públic de l'ensenyament són un nombre baix de casos, doncs són vint-i-nou procedents de dotze Escoles Nacionals, i quinze que estudiaven abans en onze Instituts, dels quals vuit eren de fora de Barcelona.

Trenta alumnes procedien d'altres Col·legis Claret: deu eren del Col·legi de Sabadell, quan el 1965-66 es va unificar el Preu en un sol curs que es donava a Barcelona. Per ordre descendent, els Claret de Madrid (sis), Sevilla (cinc) i Valls (quatre) eren els següents en nombre d'alumnes, i fins tot consten dos alumnes provinents del col·legi claretià de Caracas.

En el següent quadre 5.5 següent mostrem els Centres que van proporcionar més alumnes al Claret.

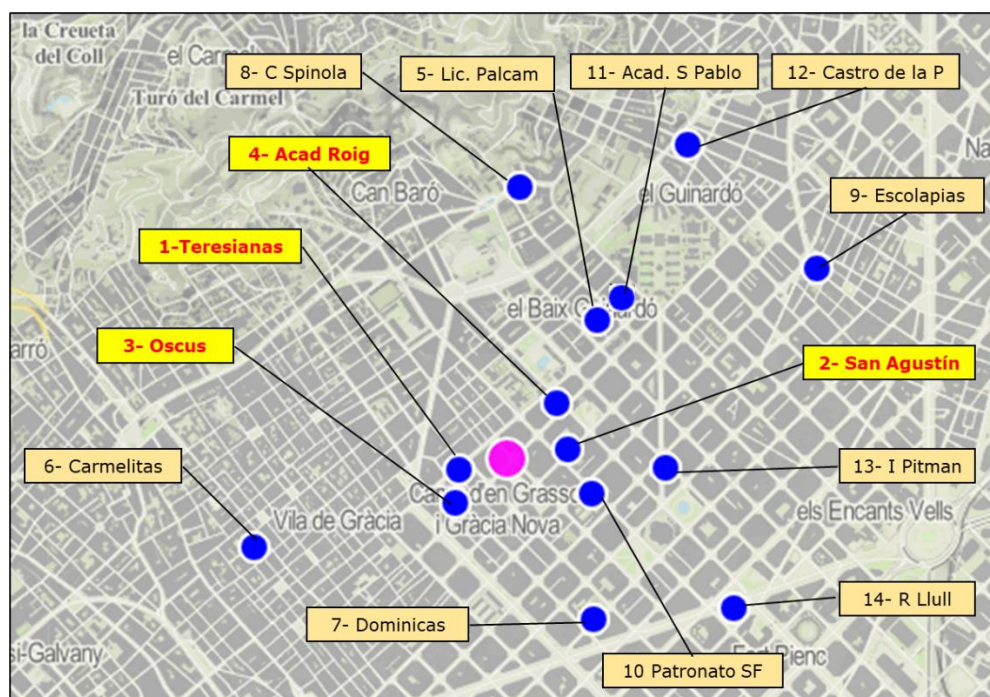
Quadre 5.5: Nombre alumnes per escola procedència.

Escola procedència	Nº	Adreça	%	% Acu.
Teresianas	172	Travessera de Gràcia, 262	8,3	8,3
Parv San Agustín	147	Indústria, 93	7,1	15,5
Parv Oscus	74	Roger Flor 293	3,6	19,0
Acad Roig	52	Marina, 333	2,5	21,6
Liceo Palcam	43	Rosalía de Castro, 30	2,1	23,7
Carmelitas	37	Leopoldo Alas, 9	1,8	25,4
Dominicas	37	Mallorca 349	1,8	27,2
Cardenal Spinola	34	Mare Déu Montserrat, 86	1,6	28,9
Escolapias	32	Joan de Peguera, 42	1,6	30,4
Patronato Sagrada Familia	30	Sardenya, 343	1,5	31,9
Acad San Pablo	24	Rosalía de Castro, 59	1,2	33,1
Liceo Castro de la Peña.	22	Rambla Volart 79	1,1	34,1
Institucion Pitman	20	Av Gaudi 22	1,0	35,1
Ramon Llull	20	Diagonal, 275	1,0	36,1

Font : elaboració pròpia.

Com podem veure, aquests catorze centres signifiquen una mica més del 36% del total dels alumnes considerats. El factor comú més rellevant entre ells és la proximitat física a l'escola com es pot apreciar en el mapa següent, on s'han ubicat sobre un mapa de la ciutat els col·legis esmentats

Mapa 5.23: Ubicació de les escoles de procedència amb més alumnes.

Font: elaboració pròpia utilitzant Instamaps. Estan ressaltades amb fons de color groc les quatre que aporten més alumnes al Claret.

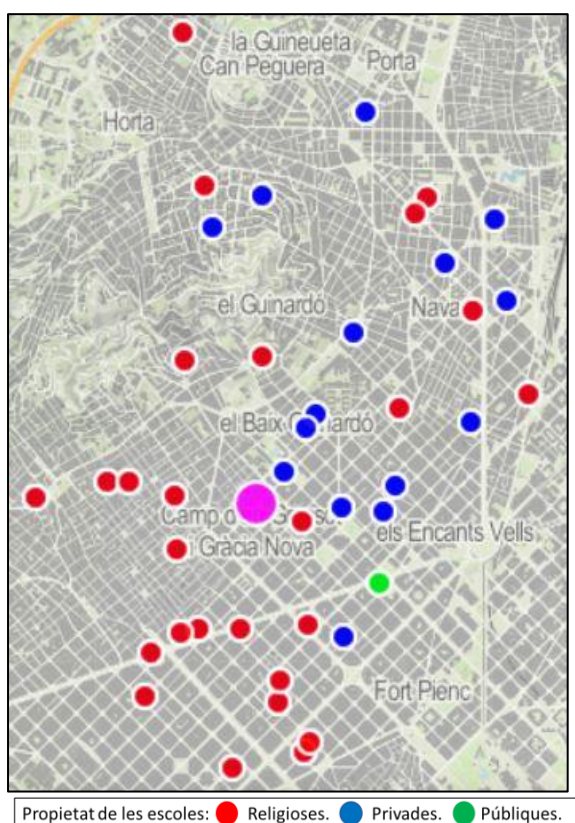
Les quatre escoles amb més nombre d'alumnes que han anat al Claret, estan situades en un radi d'uns dos-cents metres del Col·legi. Es pot també observar el pes de les escoles religioses de monges, doncs Teresianes, Carmelites, Dominiques

i Escolàpies figuren en el llistat; mentre que no hi ha el mateix pes de col·legis de capellans, doncs només el Patronat de la Sagrada Família -dels Jesuïtes en aquella època- apareix a la llista. Veient-ho de forma complementària, nou dels quinze Centres previs a anar al Claret eren laics. El factor proximitat és primordial també en l'origen dels alumnes procedents d'altres escoles.

5.7. Oferta educativa en el rodal del Claret.

Intentarem mostrar ara quines escoles podien treure alumnes al Claret, en el sentit de ser competència en un espai geogràfic comú. Hem trobat poques referències o documents²²² que registressin quins col·legis existien en les rodalies del Claret, però hem pogut elaborar el següent mapa triant de les fonts trobades els col·legis que estaven propers al Claret (veure llista en Annex 5.1)

Mapa 5.24: Escoles properes al Claret. Per tipus de propietat.

Font: Elaboració pròpia a partir de la citada Tesi de Manuel García Gargallo.

²²² GARCÍA GARGALLO, M. *L'ensenyament de l'Església a la ciutat De Barcelona. Directori Estadístic*. Tesi Doctoral, Volum II Manuel. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Contemporània, 2002.

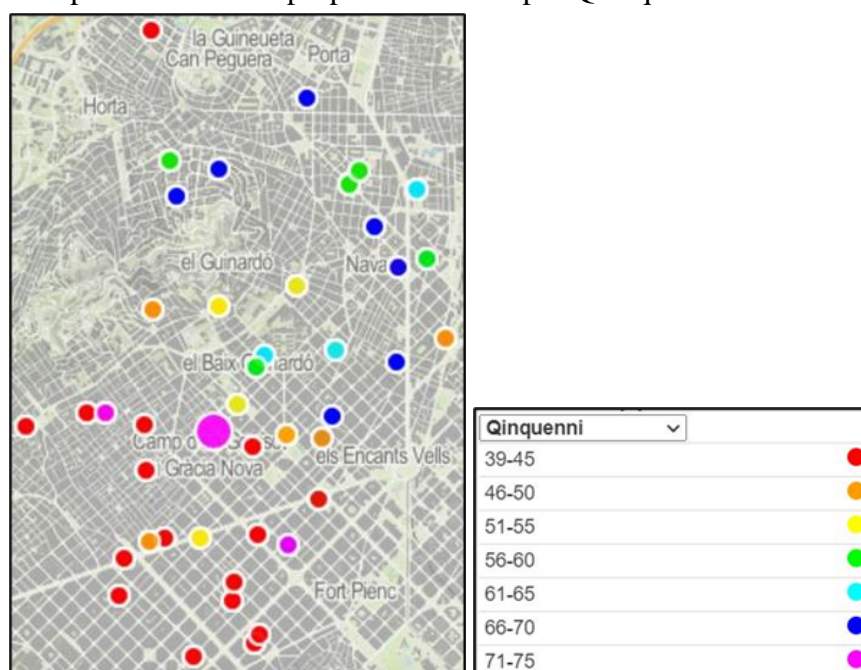
Sobre les escoles del CEPEPC: El Diari de l'Educació 26-2-2019. Consultat 3-11-2020.

<https://diarieducacio.cat/crida-per-retrobar-mestres-i-pares-de-les-antigues-escoles-del-cepepc/>

Podem veure la gran concentració d'escoles religioses en la zona dreta i sud del claret, amb un altre nucli situat cap al nord-est, al voltant de la Meridiana. Les escoles d'iniciativa privada venen a ocupar l'espai cap a l'est i cap el nord on hi ha menys densitat d'escoles de caire religiós; com escola pública destaca la solitària existència del Grup Ramon Llull. Destaquem que nou de les escoles considerades com de titularitat privada van incorporar-se després de 1975 al CEPECP, Col·lectiu d'Escoles per l'Escola Pública Catalana, i van acabar formant part de la xarxa pública.

Al segon mapa una escala de colors indicarà el quinquenni inicial d'existència de cada escola,:

Mapa 5.25: Escoles properes al Claret per Quinquennis.

Font: Elaboració pròpia a partir de la citada Tesi de Manuel García Gargallo.

També en aquest cas es veu com la zona oest i sud concentren els col·legis existents des de l'inici del període estudiat. Els darrers quinquennis es va configurant una expansió de l'oferta educativa cap al nord i l'est, en especial a partir de 1966.

Aquestes imatges expliquen i complementen la poca penetració dels alumnes del Claret en la zona oest i sud, on hi havia una important oferta d'escoles religioses, així com l'atracció que significava el Claret per a les famílies situades a l'est del col·legi, fins la Meridiana; recordem que havíem detectat una baixada al nombre d'alumnes en la zona de la Meridiana a partir de 1956.

6-DE MI COLEGIO.

Entre els arxius històrics que el Col·legi Claret ha posat a disposició de la investigació està el recull dels fulls periòdics que es repartien als alumnes al final de cada setmana, i que majoritàriament van ser publicats sota el títol “*De mi Colegio*” (DMC).

6.1. Descripció de la font documental.

La col·lecció que es troba als arxius del col·legi s’inicia amb els fulls corresponents al curs 1943-44 que va ser el primer curs en que es va publicar, donat que “*la hoja escolar ‘De mi Colegio’ sale semanalmente y ocupa las dos páginas del centro de la Fiesta Santificada. Se inauguró en octubre de 1943, y desde ella se ha llevado cada semana a todas las familias las novedades, avisos y notas de la Dirección*”²²³, i s’acaba al final del curs 1970-71 tot i que a partir de 1973 el butlletí intern es torna a publicar, amb periodicitat mensual, i passa a dir-se *Claret*. No s’han conservat els exemplars dels dos primers trimestres de l’any 1946, els dels dos cursos de 1950 a 1952 i els del curs 1955-56. De tota manera es tracta d’una mostra molt completa del període considerat per l’estudi.

DMC comença com hem dit el 1943, sent la contraportada del full religiós “*Boletín del Santuario del Corazón de María*”, fulletó que es repartia a l’església annexa a l’escola durant les Misses del diumenge, amb missatges especialment religiosos però també socials, doncs anava dirigit al conjunt de feligresos i no sols als pares de l’escola. L’última plana del díptic es dedicava a informació interna del col·legi i el seu títol específic era “*De mi Colegio*”.

Com es veu en la taula resum de l’Annex 6.1, signifiquen un total de tres mil cent setanta-dues pàgines. Hem procedit a la lectura de tots els exemplars disponibles, seleccionant aquells texts que -sota el nostre criteri- resultaven més rellevants per la seva significació en relació a mostrar i explicar quins eren les informacions, missatges i criteris que el Col·legi volia transmetre al seu alumnat i les seves famílies. Això ha comportat recollir en format de full de càlcul un total de

²²³ *Colegios de primera enseñanza aplicada, Barcelona 1895-1945*, Document arxiu del Col·legi Claret, Pàg. 15.

cinc mil tres-cents vuitanta-dos apunts que s'han incorporat com annex documental D-6.1.

De tots els articles i continguts, només hem seleccionat els que d'alguna manera transcendien d'un contingut d'abast religiós o teològic, de manera que tenien un possible impacte en els aspectes socials, polítics, morals o de costums. Som conscients que aquesta tria de continguts pateix d'un biaix de selecció, però d'una altre banda, ens ha permès poder construir un relat explicatiu ordenat, resumit i abastable, de les principals temàtiques que difongué aquesta publicació.

El total de paràgrafs escollits i tipificats, com hem dit han estat més de cinc mil tres-cents, de forma que cadascun d'ells l'hem tipificat en base a uns criteris que ens permetessin l'agrupació i classificació temàtica, recollits en la taula del quadre següent:

Quadre 6.1: Taula tipificació selecció continguts del DMC.

Grup	Tipus	Grup	Tipus
Seccions DMC	Consultorio Moral	Regles escolars	Reglamentació
	Polítics		Criteris pedagògics i religiosos
	Vida cristiana		Normes
	Religió		Notes i Quadre d'Honor
	Temes Rellevants		Festes
Dades Escola	Secretaria i Administració	Commemoracions	Religioses
	Alumnat		Missioneres
	Horaris i Calendari		Escolars
	Dades escola		Esportives
	Direcció i professorat		Associatives
Conceptes Religiosos	Deu, Jesús, Trinitat	Pecat i càstig	Cel, vida eterna
	Verge Maria		Pecat, Càstig
	Església, Sants		Pràctiques
	P Claret i Missions		Dejú i abstinència
	Diable		Pagans, idòlatres
	Persecucions		Missioners vocació
	Normes religioses		Política
Moralitat i costums	Moralitat	Poders	
	Costums dolentes	Pobresa i riquesa	
	Diversions, balls	Regim Franquista	
	Família, treball	Espanya i Catalunya	
	Missatges a dones	Dades	

Font: elaboració pròpia.

Per a l'anàlisi i explicació de la informació recopilada hem optat per un enfoc principalment temàtic i en segon lloc temporal: de cada un del tipus de contingut anteriors, hem classificat els registres cronològicament per poder agrupar, seleccionar i analitzar els ítems més rellevants per aconseguir l'objectiu que buscàvem. No es tracta doncs d'un simple recull de texts més o menys rellevants per ordre cronològic, sinó que hem treballat per a donar una visió que combini l'enfoc temàtic amb el temporal, amb la finalitat de poder tenir una perspectiva tan clara com sigui possible, de forma que ens aportí més informació rellevant sobre el temps històric estudiat.

Descompondrem aquest capítol en tres apartats: el disseny del fulletó, els continguts de caire escolar i les matèries socials-religioses.

Disseny del fulletó.

El format amb que s'inicia el 1943 es un díptic de mida 11x16 cm, fet a una sola tinta, amb una portada, dues fulles interiors i una contraportada; es mantindrà de forma generalitzada fins el curs 1960 en que, coincidint amb el centenari de la primera escola, passa a ser d'un full amb dues cares, de 14x21 cm. i imprès a dues cares i dues tintes.

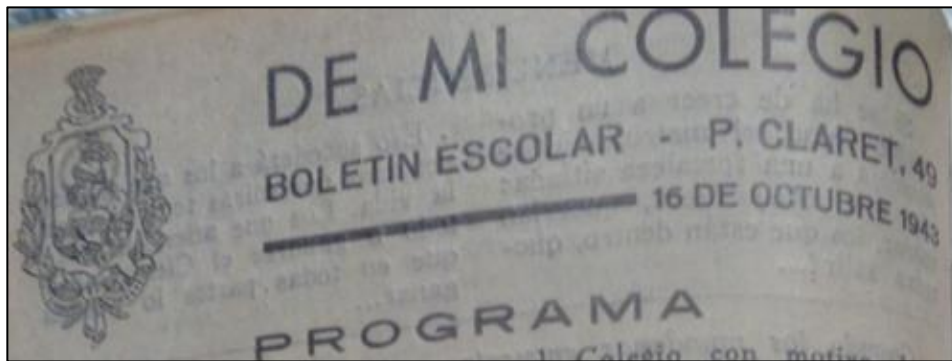
Adjuntem a continuació les imatges dels primers encapçalaments del díptic citat:

Imatge 6.1: Encapçalament "Boletín del Santuario". 10 d'octubre 1943.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

Imatge 6.2: Encapçalament contraportada “De mi Colegio”. 16 d’octubre 1943.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

El 1945 la globalitat del fulletó passarà a ser encapçalada pel títol general de “*De mi Colegio*”, amb una imatge que mostra dos alumnes davant de l’edifici de l’escola, amb les figures de cos sencer del Cor de Maria i el Beat Claret a cada banda.

Imatge 6.3. Encapçalament portada “De mi Colegio” 7 de gener de 1945.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

Quan s’inicia el curs 1946-47 la il·lustració de la portada varia a un format que persistirà fins l’esmentat canvi del curs 1960. Com es veu en la següent imatge, continua l’edifici de l’escola al centre, envoltat de la imatge asseguda del Cor de Maria que es correspon amb la que presideix el santuari, i l’encara Beat Claret en un primer pla.

Imatge 6.4: Encapçalament portada “De mi Colegio” 27 d’octubre 1946.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

El disseny del full escolar el 1960 significa un canvi total respecte als anteriors, i no només pel anteriorment citat canvi de format que passa a ser evidentment més modern, sinó perquè deixa d'estar associat al full que es repartia a l'església i passa a ser de repartiment intern als alumnes del col·legi. Decauen aleshores, encara que no desapareixen, els missatges més estrictament religiosos i morals.

Imatge 6.5: Encapçalament full “Centenario” 5 de Març 1960.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

La citada especialització en temes escolars porta també a un canvi al títol de la portada a l'iniciar-se l'any 1961, un cop acabat el curs del centenari. El full passa a titular-se simplement com “Colegio del Corazón de María”, encara que un mesos després incorpora la vella denominació “De mi Colegio”.

Imatge 6.6: Encapçalament full escolar 22 de Juny de 1961.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

El 1962 va modificar lleugerament el format de capçalera, retornant cap a un disseny més clàssic, que incorporava una mena de escut col·legial.

Imatge 6.7: Encapçalament full escolar 20 de gener del 1962.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

Novament el 1963 reforma la capçalera, encara que segueix mantenint el nom genèric del col·legi com a títol i el subtítol “*De mi Colegio*”. També es fa evident que el col·legi Claret seguia a la recerca d'un escut, logotip o marca.

Imatge 6.8: Encapçalament full escolar 19 de gener de 1963.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

El 1964 tampoc va significar la consolidació del disseny corporatiu del Claret, doncs recupera el títol general de “*De mi Colegio*”, però el passa a situar en una

banda vertical lateral, al temps que el nom del col·legi figura relegat a un costat en un format que s'assembla a un segell tintat:

Imatge 6.9: Encapçalament lateral del full escolar. 29 de febrer de 1964.

LOS CLARETIANOS EN ESPAÑA

Nacida la Congregación de Misioneros Hijos del Corazón de María en Vic, es en España donde se ha dilatado con mayor extensión, y sus casas se agrupan en 5 Provincias Religiosas que señalamos por orden de antigüedad:

CATALUÑA
 BARCELONA (Santuario y Colegio) — BARCELONA (Editorial),
 CERVERA (Lérida) — GERONA — LERIDA — MONTGAT (Barcelona)
 — SABADELL (íd.) — SALLENT (íd.) — SAN BOI DE LLOBREGAT (íd.)
 — SOLSONA (Lérida) — TARRAGONA — VALLS (Tarragona), —
 VIC (Barcelona).

CASTILLA
 ARANDA DE DUERO (Burgos) — BALTAR (Coruña) — CIUDAD REAL
 (Colegio) — CIUDAD REAL (Residencia) — COLMENAR VIEJO (Ma-
 drid) — FERROL DEL C. (Coruña) — MADRID (Residencia) — MA-
 DRID (Colegio) — MADRID (Parroquia) — MEDINA DE RIOSECO (Va-
 lladolid) — SALAMANCA (Residencia) — SEGOVIA — VALLADOLID
 (Resid. religiosos) — VALLADOLID (Residen. Universitarios) — VIGO
 (Pontevedra) — VILLAGARCIA DE AROSA (íd.) — ZAMORA.

BETICA
 ALMENDRALEJO (Badajoz) — CORDOBA — DON BENITO (Badajoz)
 — GRANADA — JAEN — JEREZ DE LOS CABALLEROS (Colegio Baúa-
 joz). — JEREZ DE LOS CABALLEROS (Residen.) — LAS PALMAS DE
 GRAN CANARIA — LOJA (Granada) — MADRID (Residencia Univer-
 sitarios) — MALAGA — SANTA CRUZ DE TENERIFE (Canar.) — SE-
 VILLA (Resid.) — SEVILLA (Colegio) — ZAFRA (Badajoz).

CANTABRIA
 BEIRE (Navarra) — BILBAO — BURGOS — CASTRO URDIALES (San-
 tander) — CONTRUECES (Asturias) — GIJON (íd.) — LOGROÑO —
 MADRID (Residencia) — OVIEDO — PALENCIA — PAMPLONA —
 SALVATIERRA (Alava) — SAN SEBASTIAN — SAN VICENTE DE LA
 BARQUERA (Santander) — SANTO DOMINGO DE LA CALZADA (Filo-
 sofado - Logroño) — SANTO DOMINGO DE LA CALZADA (Seminario
 Menor-Logroño) — TOLOSA (Guipúzcoa) — VALMASEDA (Vizcaya).

ARAGON
 ALAGON (Zaragoza) — BAR-
 BASTRO (Huesca) — CALATA-
 YUD (Zaragoza) — CARTAGE-
 NA (Murcia) — EL PUEYO
 (Huelva) — JATIVA (Valencia)
 — REQUENA (íd.) — VALEN-
 CIA (Residencia). — VALEN-
 CIA-FUENSANTA — VALENCIA
 BENIMACLET (Colegio) — ZA-
 RAGOZA.

Además existen tres casas dependientes directamente del Superior Ge-
 neral. El colegio de SALAMANCA, la residencia de escritores de
 MADRID para

**Colegio Corazón
 de María**
 Av. San Antonio M.ª Claret, 49
 BARCELONA
 N.º 5 29 de febrero de 1964

Font: arxiu del Col·legi Claret.

El disseny torna a variar el 1965 de forma radical, relegant el títol que passa a ocupar una petita franja superior al temps que el nom es transforma a “*colegio claretiano corazón de maría*”, tot en minúscules. En aquest nou disseny el títol “*De mi Colegio*” es conserva, però en una mena de peu de pàgina:

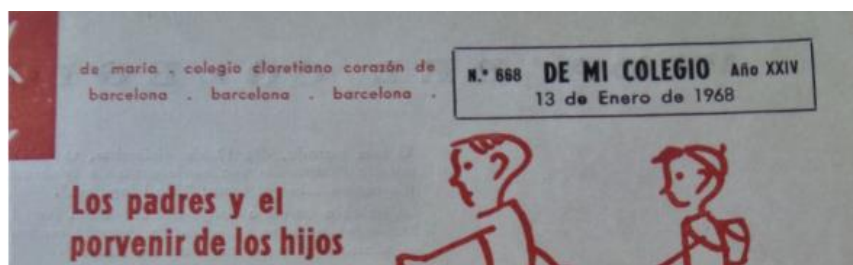
Imatge 6.10: Encapçalament full escolar 23 de gener de 1965.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

Després de tres cursos sense variacions rellevants, el 1968 es redissenya per última vegada el format del butlletí informatiu, simplificant la capçalera limitant-la a una petita banda superior, on continua figurant “De mi Colegio”. Es mantindrà fins l’últim número publicat el 1970.

Imatge 6.11: Encapçalament full escolar 13 de gener de 1968.

Font: arxiu del Col·legi Claret.

No consta la publicació de butlletins interns durant els cursos 1971-72 i 1972-73. A l'octubre de 1973 es reprèn l'edició d'aquest mitjà de comunicació intern, amb periodicitat mensual i canvi de format, que passa a ser de 24x33 cm., amb el nou nom genèric de *Claret*, i quatre planes per exemplar.

Imatge 6.12: Encapçalament full escolar Desembre 1973

Font: arxiu del Col·legi Claret.

L'enfoc del renovat mitjà de comunicació intern mostra canvis doncs es presenta com una eina conjunta de les diferents parts que componen el conjunt de la *Comunidad Educativa* del col·legi, el que inclou a la direcció, el professorat, els alumnes i l'associació de pares; tots ells tindran un espai fix en la publicació.

Podem destacar que el disseny del logotip de la imatge anterior es conservarà fins el moment actual, on figura encara en la web del col·legi:

Imatge 6.13: Logotip vigent del col·legi Claret.

Font: <https://www.claretbarcelona.cat/ca> Consultat 27-3-2021. 18:18.

Es tracta doncs d'un disseny de logotip amb una persistència considerable, doncs són quasi cinquanta anys de durada sense alteracions sensibles.

Abans de passar a fer l'anàlisi del continguts del *DMC* recordem que hi han períodes sense exemplars conservats o publicats: abans de 1943, 1949 i 1951-52 en el primer cas, i del 1971 al 73 en el segon. Com a conseqüència de l'anterior, hem d'advertir que el resultat dels textos seleccionats sobre els que treballarem mostra un cert biaix de selecció en funció del període considerat, com es pot veure en el quadre següent que mostra el nombre d'apunts recollits del *DMC* en cada període:

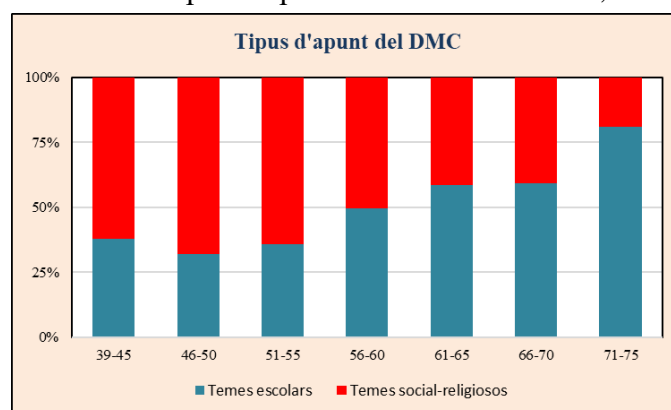
Quadre 6.2: Apunts enregistrats del *DMC*.

Apunts en el DMC	Quinquenni							Total
	39-45	46-50	51-55	56-60	61-65	66-70	71-75	
Número	943	1.257	611	1.262	659	477	173	5.382
% Apunts	17,5	23,4	11,4	23,4	12,2	8,9	3,2	100
% Acumulat	17,5	40,9	52,2	75,7	87,9	96,8	100	

Font: elaboració pròpia.

Es pot observar que es dona una baixada en el nombre d'ítems seleccionats en els cursos que van de 1951 a 1955, en bona part per l'absència en l'arxiu dels *DMC* dels dos cursos esmentats. Igualment es percep la disminució del nombre de textos seleccionats a partir de 1960; aquest fet està relacionat amb un altre circumstància molt rellevant com és la disminució dels missatges relacionats amb temes socials, polítics i religiosos, com es pot veure en el següent gràfic que recull l'evolució de la proporció entre els missatges estrictament escolars i els socio-polítics.

Gràfic 6.1: Tipus d'apunts recollits dels *DMC*,s.

Font: elaboració pròpia

Es fa evident el canvi que es produeix al llarg del temps en el pes dels escrits sobre temàtiques escolars que va creixent, fins passar a ser absolutament majoritari en l'últim quinquenni, en relació als continguts de caire extraescolar que són

preeminents fins a finals dels anys cinquanta. Per tant, en tot l'anàlisi que farem sobre els continguts socials i polítics del *DMC* hem de tenir en compte aquest biaix, doncs la major part de les observacions es referiran als primers vint anys del període estudiat.

6.2. Anàlisi temàtica escolar.

Les fulles *DMC*²²⁴ tenien en bona part la finalitat de ser un vehicle de comunicació de novetats i missatges referents a la vida escolar del Col·legi Corazón de María. Un repàs de les informacions més rellevants publicades en l'última cara del fulletó, ens mostrarà els esdeveniments més importants i els criteris escolars vigents en el conjunt de l'època que estudiem.

Administració.

Destaca en primer lloc l'anunci el 1943 d'aportacions extraordinàries mitjançant una quota suplementària perquè s'havien de dur a terme algunes millores urgents donada la situació de l'escola després de la Guerra Civil amb la voluntat d'arribar a ser un centre digne de la ciutat: *“El sacrificio que suponen estas aportaciones dará sus frutos en las mejoras que reclama imperiosamente nuestro Colegio, marcado todavía por las señales de la destrucción [...] hasta conseguir que sea nuestro Colegio digno de figurar junto a tantos otros centros de confianza, que honran a la Ciudad”*²²⁵. Les obres de millora continuaran fent-se el que anirà provocant quotes puntuals per a finançar-les (el 1947 pavimentació del pati i el 1958 ampliació del conjunt escolar) així com demandes d'aportacions “en espècie” dels pares: *“Y los papás y mamás que puedan prestar algún servicio, con mucho gusto les facilitaremos trabajo, a cuenta de los gastos del Colegio. Esto puede interesar, entre otros, a carpinteros, electricistas, fontaneros, comercio de juguetes, sastres, confeccionistas, papeleros, impresores, fotógrafos, etc.”*²²⁶.

Al llarg de tot el període es publiquen diversos avisos requerint de la necessitat de ser puntual en el pagament del rebuts, amb l'amenaça explícita de no lliurar les notes oficials a final de curs en cas d'impagament, el que significava perdre el curs

²²⁴ En el successiu incorporem sota la denominació genèrica *DMC* també els butlletins Claret, publicats entre 1973 i 1976.

²²⁵ *DMC*, N° 1, 30 setembre 1943.

²²⁶ *DMC*, N° 38, 17 Juny 1956, Pàg. 116.

escolar. Mostrem com exemple: “son varios los alumnos que [...] todavía no están al corriente de pagos con la Administración [...] tengan la bondad de ponerse en regla, pues de lo contrario no se les podrá entregar el Boletín de Notas con las calificaciones finales”²²⁷ i també “nos vemos en la precisión de negar la asistencia a las clases a los alumnos que tengan dos meses pendientes de pago, y de no admitir a exámenes a los alumnos que no estén al corriente de sus mensualidades”²²⁸.

El 1945 anuncien que el Col·legi ha rebut una “*HONROSÍSIMA DISTINCIÓN*” (en majúscules a l’original): “Nos ha llegado la tan esperada comunicación del Ministerio el reconocimiento oficial del Colegio como Centro de Enseñanza Media. Nos lo comunica el Rectorado de la Universidad en vísperas de la solemnidad del P. Claret[...] es un honor haber sido incluido entre los mejores de la Ciudad”²²⁹. Malgrat que implicava que els alumnes podien examinar-se d’Ingrés i de Batxillerat al propi Col·legi, van continuar publicant-se avisos de la necessitat d’abonar els costos de les matrícules oficials d’aquests exàmens. De les relacions de dependència i submissió en vers les autoritats docents, així com de la penetració dels criteris religiosos a l’aparell de l’Estat, ens dona una petita mostra el fet que es publicà en la Memòria escolar la foto, el nom i les paraules *laudatorias* de l’Inspector d’ensenyament primari al Col·legi, on entre altres coses diu que “es la caridad fuente de acciones fervorosas y en este Centro es esta virtud sistema y principio”²³⁰.

A principis de la dècada dels seixanta, es comencen a publicar anuncis d’augment de tarifes justificant-les en mesures aprovades pel govern i que corresponen a extensions dels fins aquell moment gairebé inexistents drets laborals. “El BOE de 19-X-61 publica la nueva reglamentación Nacional de Trabajo en Enseñanza [...] Se aumentan los salarios de los Profesores seculares, a los que no solo por gratitud a su noble y abnegada labor sino también por justicia ha de retribuírseles dignamente [...] (en los prospectos) ya se hacía notar que los honorarios estaban condicionados a las disposiciones oficiales que pudieran publicarse sobre salarios”²³¹. Dos mesos després es concreta l’increment de quotes

²²⁷ DMC, N° 36, 28 Juny 1953, Pàg. 123.

²²⁸ DMC, N° 32, 26 Novembre 1960, Pàg. 2.

²²⁹ DMC, N° 5, 28 Octubre 1945, Pàg. 204.

²³⁰ Memòria escolar, Curs 1955-56, sense pàg.

²³¹ DMC, N° 17, 14 Octubre 1961, Pàg. 2.

explicant que “*el aumento ha tenido que ser más notable debido a que los sueldos modificados no son solo los de los profesores sino también los del personal de limpieza y subalterno y que la cotización de seguros y Montepíos ha sido incrementada notablemente*”²³².

El 1963 es torna a anunciar un nou augment: “*Motivado por el legítimo aumento en el salario del profesorado, debido a la movilidad del nivel de vida, nos hemos visto precisados a modificar en aumento las mensualidades para el próximo curso*”²³³. Tres anys més tard es publica que “*Con ocasión de haberse difundido por la prensa la noticia de una norma de obligado cumplimiento del Sindicato para que sean abonados a los Profesores de Centros no oficiales, unos salarios más altos [...] esta disposición no alterará por este curso las mensualidades que abonan nuestros alumnos, ya que los salarios reales de los Profesores del Colegio ya eran superiores al salario oficial que se ha aprobado*”²³⁴; destaquem que la norma està emesa pel sindicat vertical i que el Col·legi manifesta que ja abonava uns salaris superiors als establerts. Un any després, el 1967, torna a justificar-se un augment de quotes principalment pel fet que: “*las familias solo abonan 9 o 10 mensualidades y las disposiciones legales y la justicia social nos fuerzan a abonar al personal las 12 mensualidades y algunas pagas extraordinarias*”²³⁵.

Incloem en aquest apartat les referències que es van fer en el *DMC* a dos fets diferents, però que ens mostren que van tenir impacte sobre la vida escolar. En primer lloc citarem les restriccions al subministrament elèctric que es van produir a Espanya en els anys de postguerra i que van afectar als horaris escolars, sobre tot l’any 1945; avisava el *DMC* que: “*Mientras duren las actuales restricciones de electricidad, hemos decidido cambiar la vacación del jueves y trasladarla a la tarde del miércoles [...] la clase de noche del lunes y martes se acorta hasta las siete; los demás días hasta las siete y media. Los de Ingreso saldrán a las seis, como los de Bachillerato y Peritaje*”²³⁶. Les citades restriccions anaven canviant les zones i dies d’afectació, per això “*en la última demarcación de las zonas de restricción nos ha tocado quedarnos sin luz el jueves. Hemos decidido volver a la normalidad en*

²³² *DMC*, N° 21, 2 Desembre 1961, Pàg. 2.

²³³ *DMC*, N° 11, 15 Juliol 1963, Pàg. 2.

²³⁴ *DMC*, N° 636, 12 Setembre, Pàg. 2.

²³⁵ *DMC*, N° 662, 3 Juny 1967, Pàg. 2.

²³⁶ *DMC*, N° 2, 07 Octubre 1945, Pàg. 192 i N° 3, 14 Octubre 1945, Pàg. 196.

cuanto a la vacación del jueves”²³⁷. Tres anys més tard encara continuaven les afectacions doncs “*por las restricciones Se han suspendido de momento, sólo hasta Navidades, las permanencias de los Bachilleres, pero no las Primaria y Comercio*”²³⁸.

L’altre temàtica és la de la grip i la seva incidència en el Claret. El 1953 es menciona per primera vegada deixant clar que afecta a tots els estaments escolars sense distinció: “*La gripe ha llegado también al Colegio, con el consiguiente trastorno de Profesores y Discípulos, obligados a guardar cama por algunos días. Entre ellos está el P Superior*”²³⁹. Torna a citar-se el 1953 dient “*la ‘señora’ gripe ha dejado sentir también este año sus efectos con discreta intensidad. Algún profesor se ha encontrado a veces en clase con solo la mitad de los alumnos o poco menos*”²⁴⁰. Podem deduir que es tracta d’un tema recurrent que passa cada any i sorprèn que la manca d’assistència de la mitat dels alumnes sigui qualificada com una incidència “discreta”. Continuen constatant que havia de lamentar la mort “*del abuelo o abuela o de algún otro miembro de la familia*”²⁴¹.

La grip porta el 1957 el qualificatiu de “asiàtica”²⁴² i en el DMC llencen un missatge positiu doncs “*Comenzamos bien. Es decir, puntualmente, sin que la ‘asiática’ nos haya preocupado*”²⁴³. Dos anys mes tard, l’impacte de la grip suspèn durant una setmana l’obligació d’assistir a la Missa col·legial: “*La gripe viene haciendo travesuras en las filas de nuestros colegiales. Para alivio de los convalecientes y defensa de los sanos se ha suspendido la obligación de asistir a la Misa del Colegio hasta el viernes 6 de marzo*”²⁴⁴.

Activitats religioses dels alumnes.

En relació a les informacions comunicades als alumnes sobre activitat religioses ens trobem amb moltes i diverses. Citem en primer lloc, al menys cronològicament, els concursos de catequistes que es celebraven a la diòcesi de Barcelona durant part dels anys quaranta. A l’octubre de 1944 s’anunciava un primer concurs on

²³⁷ DMC, N° 8, 11 Novembre 1945, Pàg. 216.

²³⁸ DMC, N° 13, 12 Desembre 1948, Pàg. 232.

²³⁹ DMC, N° 13, 19 Gener 1947, Pàg. 20.

²⁴⁰ DMC, N° 17, 8 Febrer 1953, Pàg. 32.

²⁴¹ *Ibidem*.

²⁴² Veure *La olvidada Gripe Asiática de 1957*. ABC. 5-3-2020.

²⁴³ DMC, N° 1, 6 Octubre 1957, Pàg. 188.

²⁴⁴ DMC, N° 20, 1 Març 1959, Pàg. 44.

s'especificava els coneixements necessaris: “*Los campeones catequistas [...] que han triunfado en el certamen catequístico diocesano son 28. De toda la ciudad han sido aprobados sólo 300, entre niños y niñas [...] Se exigía para el aprobado saber de memoria el nuevo catecismo de tercer grado y, además, entenderlo y explicarlo*”²⁴⁵. Un any més tard es donava compte de la finalització del següent concurs amb un text on són de ressaltar els títols aconseguits pels guanyadors: “*Ha terminado el Concurso catequístico Diocesano y ¡Gloria a Dios y a nuestros valientes muchachos! Este año nos hemos llevado LOS DOS PRIMEROS PREMIOS. Tenemos pues en el Colegio al Emperador y al primer Príncipe de su Corte*”²⁴⁶; un parell de números més tard, en el *DMC* es recollien unes “*palabras de su Majestad Imperial, el ganador: ‘fue enorme mi alegría al pensar que con este resultado recompensaba los muchos esfuerzos que los reverendos Padres se han impuesto para enseñarme la Doctrina Cristiana’*”²⁴⁷. A la Memòria escolar del curs es publicaven fotografies dels triomfadors, un dels quals era Josep Faulí²⁴⁸ que el 1976 va ser el director del diari AVUI, el primer que es va publicar en català des del final de la Guerra Civil.

Imatge 6.14: Triomfadors del Concurs catequístic.

Font. Memòria Escolar 1944-45 pàg. 13.

Com a pràctiques religioses trobem el 1943 una descripció exhaustiva de quines es feien dins de l'àmbit escolar:

“Diariamente empezamos las tareas escolares con la oración de la mañana [...] al mediodía la oración del Ángelus. Por la tarde, el último

²⁴⁵ *DMC*, N° 3 bis, 23 Octubre 1943.

²⁴⁶ *DMC*, N° 5, 29 Octubre 1944, Pàg. 204.

²⁴⁷ *DMC*, N° 11, 3 Desembre 1944. Pàg. 228.

²⁴⁸ Veure biografia disponible en Gran Enciclopèdia Catalana: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0026149.xml> Consultat 14-9-2020.

ejercicio escolar son las oraciones de la noche. Cada semana al menos dos veces, los sábados y domingos rezo en común del Santo Rosario, la homilía del Evangelio, el Santo Sacrificio de la Misa, la Santa Comunción. Mensualmente el Sacramento de la Confesión. Todos los años los Ejercicios Espirituales y el mes de las flores"²⁴⁹.

També es feien exercicis espirituals, activitat on "*los chicos, si habían asistido a colegios religiosos y seguido aquellos apocalípticos ejercicios espirituales de la época, les habían metido el resuello en el cuerpo sobre los castigos divinos y las espeluznantes enfermedades que les podía acarrear la incontinencia sexual*"²⁵⁰. Al principi no eren una activitat general perquè "*naturalmente no todos podrán hacerlos, sino los mejores, los de temple más robusto, los de alma de apóstol*"²⁵¹ i perquè calia disposar de diners per pagar el cost extra de l'activitat de forma que s'instava als alumnes a fer borsa: "*Comenzad desde ahora la Bolsa de Ejercicios [...] sin gran esfuerzo tendréis para la cuota necesaria*"²⁵². Als que assistien se'ls recomanava "*Os habéis de llevar, además de la ropa personal, un bloc de notas, un lapicero o estilográfica, el Estudiante Católico y, los que lo tengan, el Misal*"²⁵³; més endavant es van convertir en una activitat obligatòria pels alumnes de quart i sisè de batxillerat. A partir de 1974 la denominació d'exercicis espirituals s'abandona i passen a ser "*Convivencias de formación cristiana*"²⁵⁴ o "*Convivencias espirituales*"²⁵⁵.

Resar el rosari no era només una activitat escolar, sinó que es reclamava a fer-ho en família amb missatges com "*el Colegio ha pensado en reunir grupos de 30 alumnos, a ser posible de una misma clase, que se comprometan a rezar en familia el Santo Rosario una vez al mes ante una capillita de la Virgen de Fátima, que se entregará a cada grupo*"²⁵⁶.

Es demana l'assistència a la Missa organitzant fins i tot campionats: "*Campeonato de asistencia a Misa de 8 durante el mes de María. Van ganando los más pequeños*"²⁵⁷. Afegien que "*Hoy comenzamos la novena [...] (de la*

²⁴⁹ Memòria escolar 1943-44 Pàg. 2.

²⁵⁰ MARTÍN GAITE, C. *Usos amorosos de la postguerra española*. Anagrama, Barcelona, 1987, Pàg. 109.

²⁵¹ DMC, N° 24, 18 Febrer 1945, Pàg. 36.

²⁵² *Ibidem*.

²⁵³ DMC, N° 28, 8 Abril 1956, Pàg. 68.

²⁵⁴ DMC, N° 6, Abril 1974, Pàg. 1

²⁵⁵ DMC, N° 10, Desembre 1974, Pàg. 1

²⁵⁶ DMC, N° 4, 1 Novembre 1953, Pàg. 208.

²⁵⁷ DMC, N° 36, 6 Juny 1945, Pàg. 84.

Inmaculada) toda la semana asistiendo a Misa de 8. Veremos a los mejores alumnos madrugar y pasar frio [...] ¿qué sección del Colegio vendrá más puntual y numerosa?"²⁵⁸. Es tractava d'una activitat obligatòria pels alumnes des del principi, doncs consta dins del reglament disciplinari que "*La Misa de precepto debe oírse en el Colegio y se tiene a las 9 de la mañana. Las faltas de asistencia o puntualidad a la misma deben justificarse como las faltas de clase*"²⁵⁹. L'any 1946 s'alleuja una mica la norma "*Se ha dispensado de asistir a la Misa Colegial de domingos y fiestas a 1as y 2as*"²⁶⁰ classes d'ensenyament primari. L'any 1958 des d'un punt de vista disciplinari s'insisteix en que:

*"El Consejo Disciplinar del Colegio ha determinado que: Los alumnos que no hayan asistido, sin causa justa, a la Santa Misa un domingo o fiesta de precepto, ni en el Colegio, ni en otra iglesia, serán calificados con un cero en el Boletín de Notas. Los alumnos que durante el año escolar hayan tenido un cero por tal motivo, no podrán tener Medalla de Honor a fin de curso. El haber obtenido tres ceros por este concepto, será causa suficiente para la expulsión definitiva del Colegio"*²⁶¹.

Dos anys més tard s'afegeix a les anteriors una nova conseqüència disciplinar de tipus econòmic per no assistir a Missa: "*la calificación de 0, ya en conducta, ya por no asistencia a Misa, será causa para denegar en el próximo año los beneficios de plaza gratuita o descuento*"²⁶². No és fins el 1965 que l'assistència a la Missa escolar els diumenges deixa de ser obligatòria, encara que continua sent necessari presentar un justificant d'haver assistit al precepte dominical. "*Para facilitar la asistencia a Misa acompañados por sus padres [...] para evitar el aspecto deformador de considerar la asistencia a la Misa [...] como cosa únicamente colegial, no será obligatorio asistir colegialmente a Misa. Sin embargo, para infiltrar en los alumnos un criterio de responsabilidad deberán presentar al profesor, los lunes, un justificante (Hoja parroquial, tarjeta justificadora de los padres, etc.)*"²⁶³. Cridem l'atenció sobre la doble justificació que es fa de poder assistir a Missa en família i de no confondre actes religiosos i actes col·legials, així com també sobre el fet que és suficient presentar una nota justificativa dels propis pares i no cal ja un justificant de l'església o parròquia a la que s'havia anat.

²⁵⁸ DMC, N° 10, 30 Novembre 1947, Pàg. 224.

²⁵⁹ DMC, N° 1, 30 Setembre 1943.

²⁶⁰ DMC, N° 4, 27 Octubre 1946, Pàg. 200.

²⁶¹ DMC, N° 16, 1 Febrer 1959, Pàg. 28.

²⁶² DMC, N° 31, 19 Novembre 1960, Pàg. 2.

²⁶³ DMC, N° 629, 6 Novembre 1965, Pàg. 2.

Estaven també establertes les pràctiques religioses per a les classes “*que no tienen Misa Diaria. Han de tener por la mañana el ejercicio del cristiano consistente en Persignarse - Oración de la mañana - Oh Virgen y Madre de Dios - 3 Avemarías. Por la tarde todos los cursos Santo Rosario y Salve*”²⁶⁴.

En el butlletí renovat després de 1972, són comptades les referències a pràctiques religioses escolars. Els horaris de misses escolars inclouen només una missa per mes i nivell de l'EGB i l'any 1975 s'anuncia que s'administrarà la “confirmación en la Parroquia del Colegio a los alumnos de 7º i 8º de EGB que lo deseen”²⁶⁵, text on podem copsar que el citat sagrament és una activitat voluntària i també que el Santuari havia passat a ser parròquia de l'Arxiprestat de la Sagrada Família²⁶⁶.

Millores a les instal·lacions col·legials.

Al llarg dels cursos es van anunciant progressives millores als serveis i dependències escolars. Durant els anys quaranta, justificant-se en que les “*mejoras en el Colegio [...] demuestran el empeño de los Misioneros por dotar a la barriada de un Centro docente que pueda competir en todos los órdenes con los mejores de la Capital*”²⁶⁷ s'esmenten el laboratori de química (1944), cent volums de clàssics espanyols per la biblioteca (1944), sèries de cristal·lografia y mineralogia (1945), l'enrajolat del pati (1947), cinc màquines d'escriure per les classes de mecanografia (1947), i fins i tot va ser notícia destacada el fet de disposar de telèfon el 1948: “*Teléfono propio. Por fin hemos conseguido esta importante mejora. Esta semana nos lo van a instalar (hasta ahora era compartido con la Comunidad)*”²⁶⁸. Com ajut per a poder disposar de fons per a poder fer les citades millores es demanava la compra de loteria de Nadal: “*se beneficiarán no poco varias actividades del Colegio, a las que destinaremos el remanente*”²⁶⁹.

A les següents imatges podem observar la precarietat de les instal·lacions, normal per l'època, i també com es pot intuir la foto del Caudillo, però situada en la paret posterior de l'aula, mentre que la Imatge del Cor de María presidia la paret, amb la pissarra, que observen els alumnes.

²⁶⁴ DMC, N° 16, 17 Novembre 1962, Pàg. 2.

²⁶⁵ DMC, N° 16, Juny 1975, Pàg. 1

²⁶⁶ Veure <https://esglesia.barcelona/parroquies/immaculat-cor-de-maria/>

²⁶⁷ DMC, N° 1, 30 Setembre 1945, Pàg. 188.

²⁶⁸ DMC, N° 22, 29 Febrer 1948, Pàg. 44.

²⁶⁹ DMC, N° 8, 11 Novembre 1945, Pàg. 216.

Imatge 6.15: Aules del Col·legi el 1952 i el 1953.

Font: Memòria Escolar 1952-53 Pàg. 20 i 1953-54 Pàg. 31.

La construcció d'un nou equipament amb saló d'actes, el Casal Claret, va començar com a projecte el 1943 i es va inaugurar el 31 de gener de 1954; pel seu finançament, a partir de 1949 es va recorre al que ara és conegut com a *crowdfunding*:

“Categorías de simpatizantes: todos deben serlo con la oración la propaganda y la colaboración económica. Para esta última agrupamos a los amigos en:

- 1) Socios fundadores son los que entregan 500 Ptas.*
- 2) Socios Bienhechores aportan 200 Ptas.*
- 3) Socios Colaboradores se suscriben por 5 Ptas. Mensuales, por espacio de un año.*
- 4) Socios Prestamistas. Prestan 100 Ptas. contra entrega del Bono nominativo correspondiente”²⁷⁰.*

²⁷⁰ DMC, N° 18, 30 Gener 1949, Pàg. 28.

La segona part de la dècada dels cinquanta va ser la de l'engrandiment del Col·legi per mitjà d'una ampliació de dues plantes en alçada i la construcció d'una torre en l'ala del carrer Sicília: “*nuestras obras de ampliación. Están en marcha [...] tendremos clases para otros 500 alumnos [...] dotaremos al Colegio de instalaciones muy estimables [...] todo realizado con las últimas exigencias de la pedagogía y con idea de preparar a nuestros alumnos su futuro religioso, familiar y social*”²⁷¹. De forma complementària a ajuts puntuals per part d'algun pare i empresa, en aquest cas els fons necessaris per a fer la reforma van ser obtinguts recurrent a finançament extern: “*ha sido atendida la solicitud de préstamo por el Instituto de Crédito; con ello la mayor parte del coste total está garantizada*”²⁷². En relació a aquest crèdit es va agrair públicament la gestió d'un pare “*para la obtención del préstamo del Instituto de Crédito para la Reconstrucción Nacional, con sus buenas amistades de Madrid*”²⁷³. Es poden destacar els criteris decoratius de certes classes: “*Las clases del parvulario han sido decoradas con unas pintura murales sobre la aparición de la Virgen de Fátima a los pastorcillos, una escena de la vida del P Claret, y cuentos como Marcelino Pan y Vino, Pulgarcito y Patufet*”²⁷⁴.

Les citades obres d'ampliació van ser declarades pel *Consejo de Ministros*, amb la signatura del *Jefe del Estado*, com d'interès social²⁷⁵. Mostrem a continuació - Imatge 6.16- dues fotos comparatives entre l'abans i el després de les obres, que van representar un salt quantitatiu i qualitatiu en la dimensió del col·legi i en la modernitat de les instal·lacions.

En les citades imatges es veuen les dues plantes guanyades en alçada en el conjunt de l'edifici original així com la nova torre en l'extrem del carrer Sicília al costat dret; també ens mostren de forma secundària un canvi social ocorregut entre els anys citats: l'aparició del cotxe particular –amb el “600” com paradigma- associat a la millora econòmica que va significar el “desarrollisme”.

²⁷¹ DMC, N° 11, 18 Desembre 1957, Pàg. 232.

²⁷² DMC, N° 19, 9 Febrer 1958, Pàg. 32.

²⁷³ DMC, N° 22, 2 Març, 1958, Pàg. 44.

²⁷⁴ DMC, N° 11, 13 Desembre 1959, Pàg. 236.

²⁷⁵ BOE, N° 161, 21 Juny 1957, Pag. 2.489 i Memòria escolar 1956-57, sense numerar.

Imatge 6.16. Fotografies del *Corazón de María* els anys 1955 i 1966.

Font: Elaboració pròpia a partir de Prospecte Colegial i targeta postal.

Les millores a partir dels anys seixanta van estar més relacionades amb l'esport: sistema de il·luminació nocturn al pati (1960), tanques noves per la pista d'hoquei (1962), zones de mini basquet (1965) i taulers transparents el basquet (1966), ampliació dels vestidors (1968). També es van renovar els laboratoris (1965), l'autocar (1965 i 1967) i es va dotar de calefacció el cinema del casal Claret (1967).

En el límit del període cronològic d'aquesta investigació, es va dur a terme la construcció d'un poliesportiu cobert, anunciat el març de 1975: “*En el mismo patio de colegio excavando un poco el patio actual y elevando el patio al nivel del primer piso*”²⁷⁶ i inaugurat el juny de 1976 amb el nom d'*Esportiu Claret*.

²⁷⁶ DMC, N° 13, Març 1975, Pàg. 3.

Direcció i Professorat.

El contingut del *DMC*, i en els anys 70 la Memòria escolar, ens mostra que van haver set directors durant el període 1939-1975. La relació concreta és la següent:

1939-43 P. José Mª Lletjòs.
1943-48 P. José Mª Jiménez.
1948-55 P. Pedro Codina.
1955-58 P. Faustino Illa.
1958-67 P. Manuel Vilar.
1967-73 P. Pedro Codina (segon mandat).
1973-79 P. José Sureda.

El termini més llarg amb el mateix director són els nou cursos on es director el P. Vilar, el que ens mostra una certa estabilitat després de l'ampliació del col·legi. De tota manera és el P. Codina el que en total va ser durant més cursos Director amb un total de onze en dues tandes separades per dotze anys, de manera que el 1973 tenia el Claret el mateix director que el 1948; aquest fet el podríem interpretar com un senyal d'enfoc continuista allunyat de canvis, tot i la renovació doctrinal que va representar el Concili Vaticà II i l'evolució de la societat civil.

La figura del P. Director és recollida en els *DMC* com una autoritat a respectar, al que es fa homenatge cada any amb un dia de festa escolar -coincidint normalment amb el seu sant- i al que se li han d'agrair els esforços per dirigir be el col·legi i mostrar-li adhesió, tot i que no calia fos 'inquebrantable' com la deguda al caudillo: "*agradecerle sus desvelos y demostrarle nuestra adhesión a sus orientaciones y directrices*"²⁷⁷. L'esmentada festa acostumava a ser el motiu per a fer-li un regal de part dels alumnes que normalment repercutia en un nou equipament per l'escola; hopodem veure per exemple en: "*los muchachos y sus familias, generosos como siempre, le ofrecieron como regalo una magnífica radio-gramola*"²⁷⁸. També uns anys més tard s'aprofita la mateixa celebració per aprofitar els avenços tecnològics, de forma que "*los alumnos en reconocimiento al Colegio tienen a grande honor ofrecer al Padre Director del mismo en día tan señalado un hermoso aparato de televisión de 21 pulgadas de la tan acreditada marca Philips*"²⁷⁹.

Donat el caire religiós de l'escola i la pertinència a la comunitat claretiana, la figura del Superior Provincial també era objecte d'homenatge -i adhesió- per part

²⁷⁷ *DMC*, N° 42, 29 Juny 1949, Pàg. 128.

²⁷⁸ *DMC*, N° 22, 23 Març 1947, Pàg. 60.

²⁷⁹ *DMC*, N° 21, 23 Abril 1960, Pàg. 2.

dels alumnes, com podem veure en “*Mañana es el Santo del P Superior [...] le renovamos nuestra adhesión incondicional [...] le agradecemos los sacrificios que se toma para la ampliación de la residencia [...] los alumnos le dedican un álbum de trabajos escolares*”²⁸⁰, i també en “*pasaron a saludarle los señores profesores y representantes de todas las clases*”²⁸¹. L’ús del mot adhesió i de paraules submises s’estén fins els anys seixanta “*Superior provincial. El día 4 de diciembre tomó posesión de su cargo [...] con esta ocasión el Colegio le rinde tributo de adhesión, obediencia y afecto*”²⁸².

No és gaire habitual trobar noms de professors en el *DMC*, tret de les llistes anuals del quadre d’educadors. Quan ho són és per raó de la seva actuació en representació del col·legi, com passa amb el P. Illa²⁸³ que va arribar a ser Director, però que també es citat com a representant del Claret a la FERE²⁸⁴ del que va ser representant a Barcelona²⁸⁵, i també a l’assemblea del Sindicato de Enseñanza, on “*se trataron asuntos muy importantes referentes a la enseñanza gratuita, salarios de los profesores de enseñanza no estatal, becas. Las conclusiones fueron presentadas al Ministerio*”²⁸⁶; de fet l’any 1969 es va donar una “*Distinción Sindical al P Illa [...] como representante de los religiosos que más han colaborado en las tareas sindicales, fue distinguido con un valioso diploma nuestro estimado profesor*”²⁸⁷. En aquests dos últims apunts es pot intuir com actuava el sindicat “vertical”: fent reunions de grups corporatius que discutien temes i elaboraven propostes -controlades pel poder polític- que eren presentades a la consideració del Ministeri de torn.

El Col·legi oferia a les famílies la possibilitat de recomanar professors, es suposa que de la pròpia escola, durant les vacances per aquells alumnes que els hi calgués reforçar coneixements: “*El P Director informará a cuantos lo deseen sobre las posibilidades de disponer de competentes profesores particulares durante estos*

²⁸⁰ *DMC*, N° 20, 13 Juny 1948, Pàg. 36.

²⁸¹ *DMC*, N° 21, 20 Febrer 1949, Pàg. 40.

²⁸² *DMC*, N° 33, 10 Desembre 1960, Pàg. 2.

²⁸³ El P Faustí Illa (1909-1999) va ser l’impulsor dels Aplecs de Matagalls, que van començar el 1950, any de la canonització del P. Claret, i han tingut continuïtat fins 2017.

²⁸⁴ *DMC*, N° 1, 14 Gener 1961, Pàg. 2.

²⁸⁵ *DMC*, N° 15, 21 Novembre 1964, Pàg. 2.

²⁸⁶ *DMC*, N° 677, 1 Desembre 1968, Pàg. 2.

²⁸⁷ *DMC*, N° 686, 13 Desembre 69, Pàg. 2.

meses de verano”²⁸⁸. Per si havia algun dubte, l’any següent s’especifica que són professors del Claret: “*Algunos profesores darán clases de verano durante los meses de vacaciones*”²⁸⁹. Aquest tipus d’oferiment continuarà fins el 1960.

EL DMC dona constància del costum de fer regals als professors per Nadal, doncs adverteix de la forma més adequada per a fer-ho quan diu: “*Sin que queramos quitar a nadie a costumbre o el deseo de obsequiar a los Profesores y demás personal de Colegio, con motivo de las próximas fiestas, es conveniente que su entrega no se efectúe en las clases, sino en el domicilio de los interesados*”²⁹⁰. No sabem si per facilitar el lliurament d’aquests regals, quinze dies després²⁹¹ es publica la llista completa amb els noms dels professors, on figuren les adreces particulars dels mestres seglars. El 1967 encara es donaven gràcies pels obsequis rebuts: “*Nos complace hacer costar la gratitud del Colegio y los profesores por las felicitaciones y obsequios recibidos con ocasión de las fiestas navideñas*”²⁹²

D’interès pels historiadors d’ofici, podem destacar que Emili Giralt (1927-2008)²⁹³, va exercir de professor d’història al Claret durant tres cursos: de 1962 a 1965 i posteriorment va arribar a ser catedràtic d’història a les Universitats de València i de Barcelona, així com president de l’Institut d’Estudis Catalans.

Imatge 6.17: Prof. Emilio Giralt.

²⁸⁸ DMC, N° 35, 21 Juny 1953, Pàg. 120.

²⁸⁹ DMC, N° 36, 27 Juny 1954, Pàg. 124.

²⁹⁰ DMC, N° 11, 16 Desembre 1956, Pàg. 240.

²⁹¹ DMC, N° 13, 30 Desembre 1956, pàg. 252.

²⁹² DMC, N° 650, 14 Gener 1967, Pàg. 2.

²⁹³ Veure ARACIL, Rafael i SEGURA, Antoni. “*Emili Giralt i Raventós*”. Revista Índice Histórico Español. Universitat de Barcelona. Núm. 122, 2007. També apunt biogràfic disponible en Gran Enciclopèdia Catalana. Disponible en web: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0030091.xml>. Consultat 6-6-2020.

Font: Memòria escolar 1962-63, sense pàg.

En el *DMC* se li va fer una citació quan va arribar a obtenir la primera càtedra: *“El profesor del Colegio, Dr. Emilio Giralt y Raventós obtuvo en brillante oposición la Cátedra de Historia Moderna y Contemporánea de la Universidad de Valencia. Nuestra más sincera felicitación. Ciertamente que sus alumnos guardarán de él un grato recuerdo”*²⁹⁴.

Ajuts escolars.

No és objecte d'aquest treball analitzar l'evolució de les formes privades i públiques de donar ajuts als nois de famílies més desfavorides perquè poguessin accedir i completar els estudis durant el franquisme. Però sí que podem resseguir en la col·lecció del *DMC* diferents aspectes i moments que ens aproximem a com eren aquestes subvencions.

El 1944 es publiquen amb força entusiasme *“los nuevos beneficios que el Estado acaba de conceder a las familias numerosas. Es esta una ley muy cristiana y muy patriótica y que conviene divulgar [...] como españoles y como católicos aplaudimos ese empeño de nuestros gobernantes, para ayudar y proteger a la familia, que es, después de la Iglesia, la institución más sagrada y respetable que hay en la tierra”*²⁹⁵. La llei establia dos categories de família nombrosa, la primera entre quatre i set fills i la segona per les de més de set fills; el seu impacte sobre aspectes escolars es limitava a la reducció al 50% de les despeses d'ensenyament en centres oficials, que passava a ser del 100% a la segona categoria; per tant no afectava al Claret per ser un centre privat.

Els pares de família són els primers que consten, els anys 1944 i 45, com col·laboradors per a finançar beques d'ajut a estudis dels nens pobres, entre altres temes: *“contribución a la compra de una imagen de San José, crédito a la Juventud para obras de teatro, trabajo en la Coronación del Corazón de María, becas para niños pobres, dos misas mensuales por los socios”*²⁹⁶.

A meitats dels cinquanta el Col·legi posà com incentiu per a fer bé els treballs d'estiu la concessió de *“matrículas oficiales gratuitas a los que tengan mejor*

²⁹⁴ *DMC*, N° 628, 21 Octubre 1965, Pàg. 2.

²⁹⁵ *DMC*, N° 22, 30 Gener 1944, Pàg. 28.

²⁹⁶ *DMC*, N° 20, 21 Gener 1945, Pàg. 20.

presentación y hayan requerido de mayor esfuerzo”²⁹⁷; cal advertir que es refereix al cost de la matrícula oficial a abonar al Ministeri i no als costos de matrícula i de escolarització corresponent al Claret. De fet, a cursos posteriors aclareix que l’aportació de l’escola és aconseguir del Ministeri un nombre de exempcions de pagament, com queda clar quan diu: “*se han conseguido 80 matrículas gratuitas que ya se han adjudicado, ante todo, a los que hicieron completos los trabajos de vacaciones y a los que se distinguieron por su asistencia y puntualidad*”²⁹⁸.

El 1959 el Col·legi, sembla que a requeriment del Ministeri, publica la quantitat d’ajudes que atorga entre els seus alumnes:

“Labor social del Colegio. El Ministerio de Educación desea que se publique la protección escolar que cada Colegio dedica a su alumnado. En nuestro caso: Alumnos de Bachillerato gratuitos o con rebaja del 75, 50 o 25% de la mensualidad: 78 alumnos. De Enseñanza Primaria y Comercio: 106. Total de beneficiados: 204 alumnos. Por todos estos alumnos el Colegio no recibe gratificación de los organismos oficiales del Estado. En estas cantidades no se incluyen los 10 alumnos de Bachillerato que han obtenido Matrícula Oficial gratuita”²⁹⁹.

Com queda clar, aquests ajuts representen costos interns pel Claret, que explicita el seu muntant el curs següent en la quantitat de tres-centes noranta-quatre mil set-centes quaranta ptes. anuals ³⁰⁰. El curs 1963-64 la quantitat puja a quatre-centes noranta-set mil dues-centes vuitanta-sis i es reparteix entre cent seixanta-quatre nois: vuitanta-un d’ensenyament primari i de comerç i la resta de batxillerat; inclou casos de fills de treballadors, escolanets, tres germans a l’escola i cal ressaltar que hi han catorze casos descrits com a “insuficiència econòmica”³⁰¹. El següent curs es donen dos novetats. La primera va ser l’aparició de les beques del PIO (*Patronato de Igualdad de Oportunidades*)³⁰² davant del qual el Claret presenta cent set sol·licituds³⁰³; aquestes beques eren incompatibles amb els ajuts que ofería l’escola: “*recordamos que si alguno de ellos tuviera plaza gratuita en el Colegio [...] debe renunciar a una de ellas a elección*”³⁰⁴. La segona l’advertiment als que sol·licitin

²⁹⁷ DMC, N° 2, 14 Octubre 1956, Pàg. 196.

²⁹⁸ DMC, N° 13, 22 Desembre 1957, Pàg. 244.

²⁹⁹ DMC, N° 12, 20 Desembre 1959, Pàg. 240.

³⁰⁰ DMC, N° 4, 11 Febrer 1961, Pàg. 2.

³⁰¹ DMC, N° 16, 7 Desembre 1963, Pàg. 25

³⁰² Sobre el procés de mobilitat social i recerca de la igualtat d’oportunitats a partir de 1955, veure: MARTÍNEZ CELORRIO, Xavier i MARÍN SALDO, Antoni. *Educació i ascens social a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill, Barcelona: 2010.

³⁰³ DMC, N° 14, 7 Novembre 1964, Pàg. 2.

³⁰⁴ DMC, N° 618, 27 Febrer 1965, Pàg. 1.

ajuts al Col·legi que es publicaran els noms dels beneficiats, donat que el seu cost recau sobre les altres famílies: “*Plazas gratuitas [...] como el importe de las mismas carga sobre las mensualidades que abonan las familias, oportunamente publicaremos los nombres de los beneficiarios y los motivos de su concesión*”³⁰⁵. Es tracta d’un canvi de criteri, doncs sempre els costos de les beques internes havien estat sufragats implícitament per les altres famílies, i que inclou una mena d’amença d’escarni públic al publicar-se els beneficiaris, doncs les famílies que realment en tinguessin necessitat quedarien identificades com a “pobres” i sotmeses al judici públic de la resta de pares i mares dels alumnes.

En relació a les abans citades beques del PIO, el curs 1964 es publica que s’han presentat cent vint-i-una sol·licituds d’alumnes, però advertint que “*la mayoría serán probablemente desestimadas, pues el Comisario Nacional ha señalado como tope máximo un salario que no rebase las 20.000 Ptas. por individuo*”³⁰⁶ el que ens indica en primer lloc que el nivell d’ingressos de les famílies que portaven nens a l’escola era superior al nivell demanat, i d’un altre banda que la determinació de quin era aquest llindar màxim d’ingressos per poder assolir una beca, segons el text, era una decisió més o menys arbitrària de l’autoritat competent, que era el citat *Comisario Nacional*. Pocs anys després, el 1967, els criteris havien canviat doncs “*El criterio fundamental consiste en preferir a los solicitantes que careciendo de medios suficientes para cursar estudios, demuestren un adecuado aprovechamiento*”³⁰⁷ el que farà que el 1969 en el *DMC* es publiqui que “*El P Director aconseja con insistencia a todas las familias que reúnan las condiciones debidas, que aprovechen la ocasión, tan propicia actualmente, para solicitar una Beca (del PIO) en favor de sus hijos. No encontrarán las dificultades de años anteriores*”³⁰⁸. El 1972 s’informava que seixanta-dos alumnes de batxillerat havien aconseguit una beca del PIO³⁰⁹ i el 1975 que el nombre d’alumnes amb beca oficial era de quaranta, el que representava el 2,85% del total³¹⁰.

³⁰⁵ *DMC*, N° 14, 7 Novembre 1964, Pàg. 2.

³⁰⁶ *DMC*, N° 640, 30 Abril 1966, Pàg. 2.

³⁰⁷ *DMC*, N° 653, 4 Març 1967, Pàg. 2.

³⁰⁸ *DMC*, N° 680, 8 Març 1969, Pàg. 2.

³⁰⁹ *DMC*, N° 693, 18 Gener 1971, Pàg. 2.

³¹⁰ *DMC*, N° 14, 1 Abril 1975, Pàg. 1

Per a finalitzar amb aquest tema dels ajuts, el 1967 s'informava que el Claret tenia “*a cargo de nuestro colegio*”³¹¹ (en cursiva en l'original) vuitanta-sis places gratuïtes totals, de les que trenat-una eren per tenir tres germans i quinze per ser família nombrosa; a part dels casos de fills de treballadors (sis), orfenesa sobrevinguda sent alumne (dos) i fills de viuda (cinc), són destacables les casuístiques de “família enferma” amb sis casos i “insuficiencia económica” amb vuit; es fa un aclariment que les citades places gratuïtes es donen només per l'ensenyament primari, “*ya que los alumnos de bachillerato pueden ser atendidos por el organismo oficial llamado P.I.O.*”³¹². A més, es citen cent cinquanta-tres descomptes del 25% per ser família nombrosa. El total és de dos-cents trenat-cinc beneficiaris amb un cost total de cinc-centes trenta-un mil vuit-centes vint ptes. S'informa a continuació de les trenta-set beques oficials en el batxillerat, que oscil·len entre un cas de dotze mil sis-centes ptes. d'ajut fins el mínim de mil cinc-centes ptes. sent la quantitat més freqüent els setze casos que reben tres mil sis-centes ptes.; en total els ajuts oficials rebuts sumen cent seixanta-dues mil quatre-centes ptes.

De les dades anteriors, i tenint en compte el nombre d'alumnes que hi havia el citat curs 1966-67³¹³, el cost de la subvenció oficial mitja per alumne de batxillerat és de dues-centes setanta-sis ptes., mentre que el de la subvenció interna del Claret per alumne d'ensenyament primari és de sis-centes tres ptes. una mica més del doble. Hem de recordar que els criteris bàsics per accedir a les beques de batxillerat són una combinació de necessitat econòmica i bon aprofitament acadèmic, mentre que per les altres la majoria són en funció de situacions personals: família nombrosa, fills d'empleat, germans a l'escola.

Tensió entre escola pública i privada.

Com és obvi, el Claret era i és una escola privada i de l'església catòlica. Tot i el privilegiat tractament per part del règim franquista a les escoles religioses -com hem vist en l'apartat de context històric- al llarg del *DMC* es poden trobar traces de una certa tensió entre el poder civil i el religiós i, en especial a partir de principis del seixanta de defensa del paper de les escoles religioses davant de les estatals.

³¹¹ *DMC*, N° 656, 2- Abril 1967, Pàg. 2.

³¹² *Ibíd.*

³¹³ Fent Batxillerat consten 587 alumnes; en la resta de cursos 882.

La primera discrepància es manifesta el 1947 a rel de la intenció del legislador de canviar el conegut com “Examen de Estado” (que es feia al final del batxillerat per accedir a la Universitat), fent que els tribunals examinadors fossin format per catedràtics d’Institut i no per catedràtics de la Universitat. En dos articles publicats al *DMC* es diu:

“en el fondo se pretende anular la libertad de enseñanza de los Colegios reconocidos, que es lo mismo que atacar los derechos de la Iglesia y de los padres de familia a la libre elección de profesores otras consecuencias (serían) la imposición de textos, sujeción a profesores que pueden ser librepensadores, trato de favor a los alumnos oficiales, arbitrariedad en el examen, multiplicación de recomendaciones. Además, se quiere suprimir la saludable competencia que ahora existe entre Institutos y Colegios libres, anulando a éstos [...] y todo esto no favorece ni a la ciencia, ni a España, ni a la Iglesia, ni a vosotros mismos Los padres tienen derecho a enviar a sus hijos a centros de enseñanza privados [...] y a que sean tratados sus hijos en el mismo plan que los alumnos de los Centros Oficiales Es inadmisibile que la prueba estatal se verifique ante un Tribunal de catedráticos de Instituto [...] podría haber dos pesos y medidas: una, benévola para los alumnos de los centros oficiales y otra rigurosa para los demás”³¹⁴.

Aquest tema va ser també destacat en la Memòria escolar del curs, continuant amb un llenguatge dur: *“Campaña insidiosa: toma aires de campaña nacional la discusión sobre el examen de Estado [...] pretenden monopolizar el examen oficial, anulando la actual independencia de los Colegios reconocidos. Y esto ofende los derechos de la familia y de la Iglesia”³¹⁵.*

Destaca la virulència de les crítiques de l’escrit, que reclama la llibertat d’ensenyament i el dret d’elecció d’escola per part dels pares, manifesta una gran prevenció davant la imposició per part de l’estat de texts i criteris pedagògics, amb el risc de propagació del lliure-pensament, i temen ser discriminats el col·legis no oficials per part d’uns catedràtics d’Institut que consideren la seva competència directa. Tenint en compte que està fet el 1947, podríem explicar el seu aspecte crític com un intent d’influir en el redactat de la futura *Ley de Bases de la Enseñanza Media y Profesional de 1949*.

El 1960 el *DMC* extracta una pastoral del Bisbe de Bilbao sobre els col·legis de la Església, els punts més destacats són:

³¹⁴ *DMC*, N° 15, 2 Febrer 1947, Pàg. 28 i N° 16, 9 Febrer 1947, Pàg. 32.

³¹⁵ Memòria escolar 1946-47 Pàg. 16.

“La iglesia reclama su derecho a la enseñanza. No se trata de privilegios, sino de derechos. La función docente no es estatal, sino que es una función prevalentemente social. Es un error funesto el del estatismo docente. Sólo ella (la Iglesia) tiene derecho de enseñar a las gentes lo que es necesario para salvarse. A la luz del derecho natural tiene derecho a fundar escuelas para sus fines. Sólo a ello se opone el monopolio del Estado, pero esto es la negación de la libertad y es un atentado a los derechos de los padres de familia y a la libertad individual. El Estado tiene papel subsidiario en materia de educación”³¹⁶.

En aquest cas es discuteix el paper de l'Estat -fins i tot del franquista- en la funció educadora, tornant a contraposar-ho amb la llibertat d'elecció i a la mateixa llibertat individual (tan amenaçada durant la dictadura), i queda ben resumit en la frase que atorga a l'Estat un limitat paper subsidiari en l'ensenyament. De fet, el mateix Bisbe tres anys més tard diu *“es injusto e ilegítimo todo monopolio estatal de la educación y de la enseñanza. No se salva de esta injusticia el monopolio del Estado, porque éste sea católico”³¹⁷* i per tant aclareix que ni un Estat de caràcter catòlic, com el franquista, té dret a plantejar-se el control de l'ensenyament en detriment de les escoles de l'Església. Això no impedeix que el President de la FERE demani el finançament per part de l'Estat de les quotes que paguen els alumnes en els centres privats, adduint a més que així es fa a Europa: *“tendría el Estado que suplir en el pago del profesorado y de los gastos generales del Centro [...] Así se hace en las naciones más cultas de Europa. La idea de que los Colegios religiosos son una empresa lucrativa es hora ya de irla arrinconando”³¹⁸.*

A mitjans del seixanta es publiquen també opinions d'organitzacions diverses del mon catòlic demanant subsidis i excepcions fiscals. Per exemple *“sería de justicia que aquellos padres de familia que [...] escogieran un centro docente no estatal, religioso o seglar, recibieran del Estado la compensación de un subsidio, equivalente al coste real de cada alumno de enseñanza oficial”³¹⁹* el que no deixa de ser una forma de demanar el que ara coneixem com a 'xec escolar' que és una reclamació dels sectors més lliberals i favorables a l'ensenyament privat. En el mateix sentit es demanaven exempcions fiscals: *“es hora que el Estado suprima definitivamente toda clase de impuestos directos e indirectos a los Centros no estatales y arbitre un sistema de subvención por los gastos de enseñanza”.*

³¹⁶ DMC, N° 18, 19 Març 1960, Pàg. 1.

³¹⁷ DMC, N° 15, 23 Novembre 1963, Pàg. 2.

³¹⁸ DMC, N° 10, 1 Juny 1963, Pàg. 2.

³¹⁹ DMC, N° 17, 20 Desembre 1963, Pàg. 2.

Denuncien una situació de doble imposició quan escriuen “Puesto que los impuestos son pagados por todos los ciudadanos sin distinción, es justo exigir que (el Estado) los aplique equitativamente subvencionando también las escuelas particulares. De lo contrario estarán pagando dos veces (como impuesto y como colegiatura) la educación de sus hijos”³²⁰.

El 1966 el Col·legi constata que la demanda de places escolars al Claret ha augmentat molt, de forma que es veuen obligats a no acceptar moltes sol·licituds de matrícula i també a incrementar de forma excessiva el nombre d’alumnes per classe. L’interessant és que acaben la informació dient “Cabe esperar que el funcionamiento de escuelas oficiales que están proyectadas en nuestro barrio, ayudará a descongestionar este problema colegial”³²¹, per tant es reconeix la carència de centres educatius i es demana de forma explícita l’actuació subsidiària de l’Estat.

Tres anys més tard, el DMC recull una entrevista del *Diario de Barcelona* al secretari de la FERE on es traslladen entre altres els següents missatges:

“La enseñanza religiosa sufre ciertas discriminaciones perjudiciales para sus alumnos.

Los alumnos matriculados en estos centros no participan en el presupuesto nacional de educación, al cual contribuyen como los demás ciudadanos.

No se aplica a los centros el art. 13 de la Ley de Enseñanza Primaria que promete la gratuidad de tal enseñanza a todos los españoles (en negrita en el original) [...] Esta promesa se va repitiendo, pero incumplida en todos sus extremos desde 1945 a 1967 [...] solamente disfrutaban de ella las Escuelas estatales.

Los alumnos de los Centros no estatales pagan cuatro veces su educación:

1) al pagar sus cuotas al Colegio donde se educan.

2) con la predicha Matrícula Oficial.

3) con las contribuciones familiares al presupuesto nacional.

4) con la derrama por los alumnos gratuitos que tienen los centros privados / debe solucionarse el problema de la carestía de la enseñanza no estatal, en vistas a la decisión española de incorporarse al Mercado Común, donde tal gratuidad es universal”³²².

En els mesos immediatament anteriors i posteriors a la mort del dictador, es publiquen texts defensant el dret de l’Església a tenir escoles, a que tinguin subvencions estatals per a garantir la llibertat d’elecció dels pares. El pare Illa,

³²⁰ DMC, N° 619, 6 Març 1965, Pàg. 2.

³²¹ DMC, N° 649, 3 Març 1966, Pàg. 2.

³²² DMC, N° 679, 11 Febrer 1969, Pàg. 1.

membre destacat de la FERE, publica un text irònic sobre la política ministerial: *“la enseñanza estatal es gratuita porque así está establecido; y la enseñanza privada es 'cobrable' o de pago, porque así está autorizado”*³²³. Es transcriuen documents de la jerarquia de l'Església que manifesten por a un canvi radical en l'enfocament de l'ensenyament a Espanya: *“diversos sectores propugnan algunas reformas en el campo de la educación que conllevarán la desaparición de la escuela libre y de la específicamente católica”*³²⁴. S'afirma que *“será engañosamente democrática aquella sociedad que quiera introducir un sistema escolar de monopolio estatal, contrario al de los países libres”*³²⁵, al temps que es reclama el dret al finançament públic: *“teniendo en cuenta que la enseñanza no estatal está prestando un servicio reclamado por la sociedad española, no hay razón válida que impida destinar fondos públicos a financiarlos”*³²⁶.

Podem observar com el conflicte i les tensions entre les escoles privades, en especial les religioses, i l'escola pública o estatal és constant al llarg dels anys del franquisme. El requeriment al dret a exercir tasques formatives -finançades per l'Estat- per part de les escoles catòliques durant el franquisme es fonamenta, segons el texts mostrats, en conceptes que encara són utilitzats en l'actualitat, quaranta-cinc anys després de la mort del dictador: dret a l'elecció d'escola per part dels pares, llibertat de càtedra fugint d'adoctrinament polític per part dels poders públics, finançament públic de l'escola privada en les etapes obligatòries per a no discriminar a les famílies incloent la possibilitat de formes compensatòries individualitzades -el xec escolar-, el concepte general de llibertat positiva dels individus i el rol subsidiari de l'Estat en l'educació.

L'aparició i implantació de la Ley General de Educación el 1970 no sembla merèixer crítiques a priori, doncs només és citada per a destacar un canvi de criteri pedagògic general: *“su objetivo último es el de construir un sistema educativo permanente, no concebido como criba selectiva de los alumnos, sino capaz de desarrollar hasta el máximo las capacidades de todos y cada uno”*³²⁷. El que es fàcil deduir és el canvi que va significar en l'organització escolar i en les formes

³²³ DMC, N° 16, Juny 1975, Pàg. 1.

³²⁴ DMC, N° 22, Abril 1976, Pàg. 3. Document de la XXIV Asamblea Plenaria del Episcopado.

³²⁵ DMC, N° 23, Maig 1976, Pàg. 3

³²⁶ DMC, N° 24, Juny 1976, Pàg. 1. Declaració de la FERE.

³²⁷ DMC, N° 691, 3 Novembre 1970, Pàg. 2.

d'ensenyar i avaluar els coneixements, doncs entre 1973 i 1976 sovintegen texts dirigits als alumnes i als seus pares explicant canvis reglamentaris en l'EGB i el BUP que afecten a les tutories, criteris per fer exàmens, superar cursos, edat màxima de permanència. Fins i tot s'arriba a advertir que: *“Es irreversible la actual ordenación de la EGB [...] según consideran los jefes provinciales del Servicio Español del Magisterio de Cataluña y Baleares”*³²⁸.

Disciplina i criteris pedagògics.

El Superior de la Comunitat claretiana concretava el curs 1946-47 el programa d'actuació acadèmica en una trilogia: estudi, pietat i obediència. Els detalls queden expressats amb les següents frases:

“Estudio, como deber y trabajo cotidiano con el que debéis labrar vuestra dicha y saldar la deuda con vuestros padres y vuestros educadores [...]

Piedad, porque es el alma de vuestro trabajo, porque lo alienta [...] la Comunión frecuente será un tesoro de energías espirituales que se desbordarán victoriosas sobre las pasiones indómitas [...]

*Obediencia, es la ley que regula el triunfo de la vida [...] sin obediencia no es posible orden, trabajo, ni educación”*³²⁹.

Encoratja doncs a dos accions, l'estudi i la pietat, dins d'un entorn d'obediència deguda. Incorpora el concepte de deute, a saldar, dels nois respecte a pares i mestres. Es suposa que el deute amb els pares és perquè paguen els seus estudis, i és més difícil trobar la raó del deute amb els mestres, sinó ho lliguem al concepte d'obediència. També és destacable com l'argumentari arriba a incloure la lluita sobre les passions indòmites.

Un altre aspecte que volem destacar, i que lliga d'alguna manera amb l'apartat anterior, és la reivindicació que es fa per part del Claret de la seva llibertat per aplicar els criteris pedagògics que considera necessaris per complir amb els seus fins, educatius i cristians. El 1948 ho expressa de forma implícita en una resposta a una pregunta, donant preferència als criteris de l'escola sobre els de les famílies, arribant a suggerir als pares que canviïn d'escola en cas de divergència: *“P: ¿A quién debo hacer más caso, a mi padre o al maestro? R: A cada uno en sus cosas. Si hay lucha, debes seguir al maestro si es bueno. Si tu padre no está conforme, que*

³²⁸ DMC, N° 6, Abril 1974, Pàg. 1.

³²⁹ Memòria Escolar 1946-47, Pàg. 8.

*te cambie de Colegio*³³⁰. Tancant el període, el 1970, en relació amb els criteris religiosos aplicats a l'escola, volen preservar la seva autonomia de decisió deixant clar que: *“El Colegio Corazón de María se propone la formación cristiana de los alumnos [...] los padres de nuestros alumnos deben tener esto muy presente [...] Al confiarnos sus hijos contaron ya con esto, y aceptaron, al menos implícitamente, las normas y prácticas que el Colegio tiene establecidas para la completa formación de sus alumnos”*³³¹.

El 1943 es publiquen uns criteris disciplinaris a complir³³², que concreten la imposició diària de deures instant a les famílies a que exigeixin la seva realització, avisen de que es posaran notes de forma setmanal a rebre i signar pels pares, i per últim l'obligatorietat de l'assistència a la Missa els dies de precepte. El mateix text estableix que *“El Colegio no tolerará alumnos indisciplinados, desaplicados, ni viciosos”*³³³. Uns mesos després s'incorpora una norma en relació a la cura que han de tenir els alumnes en relació al seu vestit i calçat, que ens mostra les limitacions econòmics d'aquella època de postguerra *“recordad que siempre y en todas partes habéis de respetar vuestras personas y vuestros vestidos y los de los compañeros. Nunca pues debéis tiraros por el suelo, ni siquiera ante la portería de futbol, aunque llevéis la ropa corriente que tanto trabajo y dinero ha costado a vuestras madres”*³³⁴. El curs següent les normes incorporen el justificant per retards en la puntualitat de més d'un quart d'hora (van passar a ser cinc minuts el 1952), l'obligatorietat de l'uniforme i les notes passen a ser quinzenals³³⁵.

El 1947 s'incorpora el concepte de *“Libreta negra”* com a registre de faltes greus, i que pot arribar a donar lloc a l'expulsió: *“Normas de disciplina. Por tres faltas de puntualidad a la semana, clase el domingo; Por reincidencia de lo anterior, en el mismo mes, inscripción en la 'libreta negra'. Por dos inscripciones de éstas, expulsión temporal de una semana. Por inscripción triple, expulsión definitiva”*³³⁶. Aquest registre de faltes de disciplina va ser una pràctica seriosa doncs s'anotaven en les fitxes dels alumnes com ja hem vist anteriorment en la imatge 3.4.

³³⁰ DMC, N° 13, 25 Març 1948, Pàg. 51.

³³¹ DMC, N° 691, 3 Novembre 1970, Pàg. 2.

³³² DMC, N° 1, 30 Setembre 1943.

³³³ *Ibidem*.

³³⁴ DMC, N° 11, 3 Desembre 1943 Pàg. 224.

³³⁵ DMC, N° 9, 10 Novembre 1944, Pàg. 220.

³³⁶ DMC, N° 18, 23 Febrer 1947, Pàg. 40.

Molts cursos es publiquen diferents recordatoris dels criteris disciplinaris vigents enfocats a educar als nois “no permitiéndose a los alumnos maneras vulgares, palabras o modales inconvenientes, vestidos y calzados que denoten abandono [...] queremos que nuestros alumnos sean modelos de educación completa y de aprecio a su dignidad persona”³³⁷. El mateix any 1952 s’insisteix en l’assistència a Missa i s’avisa de conseqüències escolars en cas de no complir, doncs “poco a poco se van olvidando algunos de traer el correspondiente justificante cuando no han podido asistir [...] los negligentes en esto no pueden tener opción a matrícula de honor, ni a figurar en el Cuadro de honor”³³⁸. Gairebé deu anys més tard, el 1961, s’insisteix en el DMC en els criteris disciplinaris en cas de no assistència a la Missa:

“Misa obligatoria de los domingos. Recordamos las normas disciplinarias [...]

Los alumnos que no hayan asistido, sin causa justa, [...] serán calificados con un 0 en el Boletín de Notas.

Los alumnos que durante el año escolar hayan tenido un 0 por tal motivo, no podrán tener medalla de honor.

La calificación de 0, ya en conducta, ya por no asistencia a Misa, se considera grave para suspender en el presente curso, o denegar en el próximo los beneficios de plaza gratuita o de descuento concedido por cualquier motivo.

El haber tenido 3 ceros por este concepto, será causa suficiente para la expulsión definitiva del colegio.

Esperamos de la piedad de nuestros alumnos y del celo de sus padres que no habremos de vernos obligados a imponer tales castigos”³³⁹.

El concepte disciplinari es traslladava a les qualificacions escolars per mitjà de la nota de “conducta” en els butlletins de notes, que s’annotava a les fitxes dels alumnes i tenia repercussions en l’aspecte acadèmic; a més, el DMC publicava avisos de possibles expulsions per indisciplina i d’expulsions definitives pel mateix concepte³⁴⁰; es deia “recordamos a nuestros alumnos la importancia que tienen las notas de conducta, por ser reflejo del comportamiento y porque los alumnos que no alcancen la nota media de aprobado en conducta a lo largo del curso, no podrán presentarse a exámenes de la asignatura correspondiente”³⁴¹, tot i que uns mesos més tard es moderava un xic la norma establint que “por ser

³³⁷ DMC, N° 6, 9 Novembre 1952, Pàg. 208.

³³⁸ DMC, N° 9, 30 Novembre 1952, pàg. 220.

³³⁹ DMC, N° 19, 4 Abril 1961, Pàg. 2.

³⁴⁰ Per exemple DMC N° 25, 19 Abril 1959, Pàg. 76 i N° 19, 26 Març 1960, Pàg. 2.

³⁴¹ DMC, N° 7, 15 Novembre 1959, Pàg. 216.

*éste el primer curso que rige esta norma [...] se autoriza a presentarse a examen en una sola asignatura en que no se haya obtenido el promedio de aprobado*³⁴².

Una norma pels alumnes -que lliga amb la utilitat social del pati del col·legi Claret que esmenten molts ex-alumnes en les enquestes qualitatives, com a lloc de trobada i lleure dels alumnes en hores i dies no lectius- és la que ordenava que *“Los alumnos que vienen a jugar al Colegio los domingos y jueves por la tarde, háganlo sin venir acompañados de niños ajenos al mismo. El patio del Colegio es para sus alumnos, no para niños de la calle”*³⁴³. No deixa de cridar l’atenció l’expressió *“niños de la calle”* per a referir-se a nois amics dels alumnes, però que no anaven al Claret.

En relació als temes de normes de conducta, en molts moments es demana que els pares presentin justificants en cas de retards, manca de presentació dels deures, no assistència a classe o a Missa. Com sol succeir en el compliment de normes, es produeixen relaxacions de forma que *“hay alumnos que frecuentemente presentan justificantes de sus padres (más frecuentemente de su mamá) por no haber podido hacer los deberes de clase. No es el mejor medio para que el niño aprenda y tenga buenas notas”*³⁴⁴. Més enllà de la possible detecció de l’increment en la manca de presentació dels deures, l’avís fa recaure la major responsabilitat a les mares, obviant que en aquells principis dels anys cinquanta, molt freqüentment els pares es veien obligats a llargues jornades laborals i a practicar el “pluriempleo”, la qual cosa requeria sovint que les mares fessin el seguiment i control diari de les activitats escolars des fills: *“Después de la Guerra Civil, la jornada reglamentada fue de 48 horas semanales, pero las evidencias disponibles apuntan a una tendencia muy superior [...] las jornadas habituales de 60 a 70 horas semanales hicieron retroceder la duración del tiempo de trabajo a cotas inexistentes desde hacía medio siglo”*³⁴⁵.

La calor i el fred semblaven tenir incidència diferent en alguns aspectes disciplinaris. Concretament el fred afectava a la puntualitat donat que s’advertia que *“se acerca el invierno. Con el frío a muchos se les enfrían también los*

³⁴² DMC, N° 26, 11 Juny 1960, Pàg. 2.

³⁴³ DMC, N° 5, 8 Novembre 1953, pàg. 212.

³⁴⁴ DMC, N° 25, 12 Abril 1953, Pàg. 72.

³⁴⁵ MALUQUER DE MOTES, J i LLONCH, M. *Trabajo y relaciones laborales. Estadísticas históricas de España, siglos XIX i XX*, Fundación BBVA, 2005.

deseos de ser siempre puntuales. ¡Que no disminuya ni la asistencia ni la puntualidad!”³⁴⁶; l’arribada de la calor afectava en canvi a la forma de vestir: “*llega el verano y con él el calor; y con el calor la poca ropa. Es de muy mal gusto y denota muy poca modestia cristiana presentarse al Colegio de cualquier manera, en mangas de camisa o con estas prendas modernas que tienen nombres muy bonitos y que en resumidas cuentas no son otra cosa que camisas de manga corta. Por vuestra propia dignidad, presentaos correctamente vestidos, con americana o jersey de manga larga*”³⁴⁷. En referència a la forma de vestir, el 1959 la norma especificava l’ús de la corbata i la prohibició de les espadenyes: “*Recordamos la obligación de llevar corbata y chaqueta o jersey. En las clases no se permitirá ir en mangas de camisa. Lo mismo decimos al llevar alpargatas o ir sin calcetines*”³⁴⁸. L’any següent es concreta el tipus de calçat per a fer esport, citant un dels casos en que la marca concreta acaba donant nom al producte genèric, al temps que s’indica on comprar-lo amb descompte: “*el uniforme de deportes será el mismo, pero serán obligatorias también las wambas [...] hallarán el modelo adoptado en Calzados L.G., donde facilitarán un descuento a los alumnos*”³⁴⁹.

La *asistencia i puntualidad* estaven tant valorades que mereixien uns premis específics, que incloïen la citació en el quadre d’honor de cada classe³⁵⁰. De fet, el 1956 es va instal·lar un quadre d’honor físic al vestíbul del col·legi, amb les fotos dels millors alumnes, actualitzades cada quinzena, amb la finalitat que fossin reconeguts per la resta d’alumnes doncs “*los buenos modelos han de estar a la vista*”³⁵¹.

³⁴⁶ DMC, N° 7, 16 Novembre 1952, Pàg. 212.

³⁴⁷ DMC, N° 35, 20 Juny 1954, Pàg. 120.

³⁴⁸ DMC, N° 30, 24 Maig 1959, Pàg. 100.

³⁴⁹ DMC, N° 25, 4 Juny 1960, Pàg. 2.

³⁵⁰ Memòria escolar, Curs 1954-55, Pàg. 20 i 21.

³⁵¹ Memòria escolar 1956-57, sense numerar.

Imatge 6.18: Quadre d'honor.

Font: Memòria escolar 1956-57.

En quant als criteris pedagògics ja hem esmentat la comunicació periòdica -quinzenal preferentment- de qualificacions als pares per mitja del *Boletín de Notas*. Aquesta qualificació al conjunt dels alumnes donava lloc a la confecció de l'anomenat *Cuadro de Honor* que es publicava en el *DMC* amb els noms dels millors alumnes. El 1948 es detallava el millor alumne per classe i assignatura³⁵², mentre que el 1958 es citaven els cinc alumnes amb millors notes mitges de cada classe³⁵³. Als anys seixanta, el quadre d'honor atorga les categories de *Excelencia, Mérito i Distinción* en ordre descendent de notes³⁵⁴, com es mostra en la imatge 6.19.

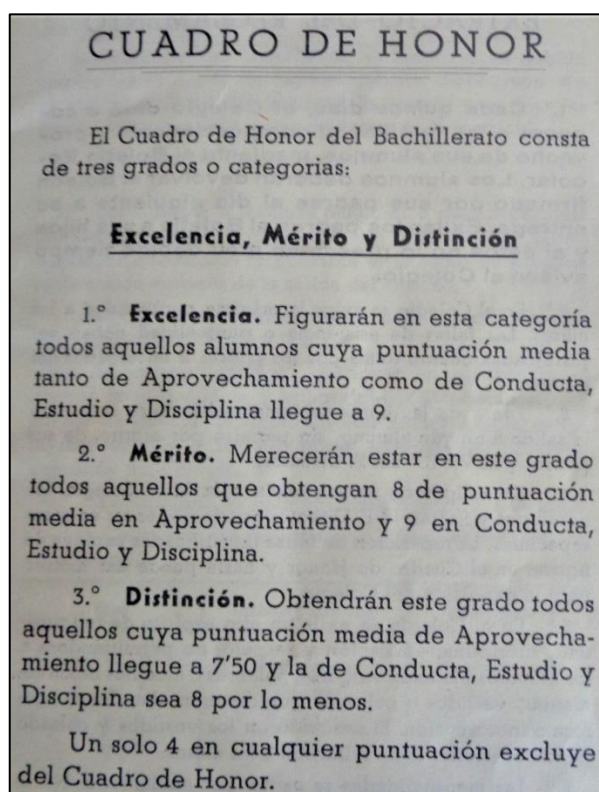
Establir el quadre d'honor era una forma de destacar als estudiants que obtenien millor rendiment acadèmic i de conducta, alhora que suposadament una forma d'estimular la competència entre els escolars oferint com a premi la publicació del seu nom en el *DMC*, el que de pas era també un honor per les seves famílies.

³⁵² *DMC*, N° 15, 25 Desembre 1944, Pàg. 248.

³⁵³ *DMC*, N° 14, Desembre 1958, Pàg. 6.

³⁵⁴ *DMC*, N° 13, 17 Gener 1960, Pàg. 2.

Imatge 6.19: Criteris per a figurar al quadre d'honor.

Font: aportació d'Eduardo Franco.

A les Memòries escolars es van publicar els noms i les fotografies dels alumnes distingits des de 1943 -la primera que es conserva- fins el curs 1963-64 en que es fa per última vegada. Les motivacions per suspendre aquesta pràctica van explicar-se de forma poc detallada de la següent forma; “*Por varias razones notables, algunas de ellas de carácter educativo, no parece conveniente para el próximo curso publicar en la Memoria escolar los tres alumnos con mejores calificaciones, que figuraban como cuadro de honor. Lo advertimos para conocimiento de las familias*”³⁵⁵. És de suposar que és un senyal de com començava a introduir-se entre els criteris acadèmics el donar menys importància a les qualificacions, i sobre tot a no convertir-les en una competició entre els alumnes; de fet, cinc anys abans es publicava en el *DMC* com a part del reglament intern que “*en los premios mírese bien a la justicia y evítense fomentar la vanidad de los premiados*”³⁵⁶. Per últim en relació al quadre d'honor, dir que fins i tot els pares es beneficiaven de que els fills fossin dels millors alumnes

³⁵⁵ *DMC*, N° 14, 7 Novembre 1964, Pàg. 2.

³⁵⁶ *DMC*, N° 18, 15 Febrer 1959, Pàg. 36.

com es pot veure en la “3ª velada familiar [...] la entrada se reserva a los familiares del cuadro de honor, a los del Concurso y a los que actúen en las funciones de teatro”³⁵⁷.

Hem trobat poques referències a la possibilitat de càstigs físics, i quan apareixen són per a desautoritzar-los, com per exemple “*el mejor educador no es el que más castiga, sino el que tiene que castigar menos [...] hablo de castigo en general, no de la vara, los azotes y las bofetadas, que no deben emplearse nunca*”³⁵⁸; i també “*en las sanciones prefieranse las morales a las físicas, usándolas con parquedad y tino. En todo caso, queda excluido de las sanciones pegar a los alumnos*”³⁵⁹. De fet, es defensa que quan cal castigar, cal fer-ho amb estimació “*El castigo es contraproducente sino deja en el niño esa impresión de amor*”³⁶⁰. Només en una ocasió, com a resposta a un mestre nacional que deia no estar conforme amb que mai es podia pegar a un alumne, es justifica utilitzar petits càstigs físics, això sí amb mesura i contenció: “*El castigo, si se adopta como norma, crea niños hipócritas o amilanados [...] hay veces en que el castigo -un pescozón- es la única forma de hacerle entrar en razón [...] aún el pescozón debe ser propinado a tiempo, sin enfados*”³⁶¹.

El curs 1951-52, es fa una entrevista a “*uno de nuestros profesores*” on quan se’l pregunta per quina és la part més feixuga de la seva professió esmenta el corregir diàriament els deures i també “*la falta de colaboración de algunos familiares [...] ojalá se dieran cuenta de la necesidad de aunar sus esfuerzos con los nuestros*”³⁶². Es tracta d’una evidència d’un problema recurrent i encara vigent en la nostra societat actual.

En el període 1972-75 es publiquen diferents articles que deixen veure una evolució dels criteris pedagògics introduint reunions amb els pares, la necessitat d’incrementar la participació i llibertat dels alumnes, l’abandonament de mètodes memorístics. Per exemple: “*Hay que adiestrar y preparar a los alumnos a 'aprender a aprender' [...] inculcando hábitos de estudio y de trabajo y despertando motivaciones. No deben enseñarse sólo datos, sino también la*

³⁵⁷ DMC, N° 35, 27 Maig 1956, Pàg. 100.

³⁵⁸ DMC, N° 39, 24 Juny 1956, Pàg. 118.

³⁵⁹ DMC, N° 18, 15 Febrer 1959, Pàg. 36.

³⁶⁰ DMC, N° 21, 8 Març 1959, Pàg. 47.

³⁶¹ DMC, N° 14, 6 Gener 1957, Pàg. 6.

³⁶² Memòria escolar 1951-52, Pàg. 51.

manera de manejarlos [...] el analfabeto de mañana no será el hombre que no sabe leer, sino el que no ha aprendido la manera de aprender”³⁶³. L’efort per aconseguir la implicació dels pares com a part de la comunitat escolar es fa evident, encara que a vegades amb texts tant punyents com el següent on se’ls responsabilitza del possible fracàs escolar dels nois: “*son pocos los padres que reconocen en sus hijos el retrato vivo de su propio psiquismo, con sus cualidades y defectos ... padres ausentes, padres tiránicos, padres melosos, padres absorbentes, padres minuciosos ... hay familias para quienes el Colegio no es más que un lugar donde se abandona a los hijos para que otros los aguanten*”³⁶⁴.

La Joventut Cordimariana i el Casal Claret.

Al llarg de tot el període estudiat es constata l’existència d’una oferta associativa juvenil, agregada a l’escola però sense ser-ne part orgànica, dirigida molt preferentment als alumnes del Claret però no en exclusiva, que era coneguda de forma general com la “*Juventud Cordimariana*”.

La *Juventud Cordimariana* va estar fundada tot just després de la Guerra Civil, el mateix 1939³⁶⁵ i la primera cita en el *DMC* es fa ja en el segon número de 1943 -recordem que és el primer any en que s’edita- declarant que “*el Colegio quiere resolver el arduo problema de la honesta diversión en los días festivos. De momento anuncia y recomienda a las familias verdaderamente cristianas, que todos los domingos se organizan sesiones recreativas por nuestra juventud del Corazón de María*”³⁶⁶. El mes de novembre s’esmentava l’existència del grup “*Aspirantes de Acción Católica*” però no de la *Juventud Cordimariana*, com es coneixerà amb posterioritat al conjunt de *Jóvenes, Aspirantes e Infantes*³⁶⁷.

El 1944 es comunica el retorn a l’activitat de la *Juventud Cordimariana*, en concret de los *Infantes del Corazón de María*, “*esta hermosa asociación de alumnos [...] niños, encontrareis en los Infantes aquello que tanto anhelaís: piedad, instrucción y juegos*”³⁶⁸. Es detallaven els tipus d’activitats pietoses i lúdiques que farien: “*los jueves a las 8 tendrán Misa [...] los sábados por la tarde rezo del*

³⁶³ *DMC*, N° 23, Maig 1976, Pàg. 1.

³⁶⁴ *DMC*, N° 8, Juny 1974, Pàg. 1

³⁶⁵ Data deduïda del fet que el 1964 es va celebrar el XXV aniversari de la fundació de la Joventut.

³⁶⁶ *DMC*, N° 2, 1 Octubre 1943, Pàg. 188.

³⁶⁷ *DMC*, N° 9, 21 Novembre 1943, Pàg. 216.

³⁶⁸ *DMC*, N° 27, 25 Març 1944, Pàg. 48.

*Rosario y breve instrucción, los terceros domingos Misa de Comunión a las 8 y por la tarde a las 6 acto al Corazón de María y procesión. Juegos los jueves por la tarde de 3 a 6 y los domingos después de la Misa del Colegio. Paseos y excursiones, alguna vez*³⁶⁹.

Entre 1943 i 1948 s'utilitza sovint l'expressió *Juventudes de Acción Católica* per a referir-se al conjunt de grups d'*Infantes i Aspirantes*, però a partir de l'últim any citat ja no torna a esmentar-se el concepte d'Acció Catòlica associat al grup juvenil. D'altres grups juvenils sota l'abric del Claret van ser de tipus excursionista com la *Centuria Claret* i *los Montañeros* el 1948 i els Escoltes (coneguts també com *Boys Scouts*) el 1958 que van tenir continuïtat al menys fins el 1967 segons el *DMC*; en relació als grups d'excursionisme citats, el podem lligar sobre tot en el segon grup citat amb "*la pervivencia del esculatismo, tan arraigado en la tradición asociativa católica catalana. El esculatismo en Catalunya fue una forma clara de resistencia cultural identitaria, a la vez que alternativa a la Acción Católica infantil y juvenil española*"³⁷⁰.

Les activitats dutes a terme per la *Juventud Cordimariana*, a banda de les estrictament religioses, van començar per l'esbarjo al pati i les excursions, però van ampliar-se en paral·lel a l'existència del Casal Claret com equipament on, a partir de 1953, van poder desenvolupar-se un ventall de temes: Conferències (1953), Cine-club (1957), Teatre (1957), Biblioteca (1958), Colònies d'estiu (1958), Olimpíada (1965), Música moderna (1966) i el 1967 un "*Festival de la canción catalana. Organizado por la Juventud cordimariana, se celebró el 4 de Mayo en 2º festival de la canción en nuestro Casal Claret [...] agotó las entradas [...] Entre los cantantes destacamos como figuras estelares a María Amelia Pedrerol y Joan Manuel Serrat*"³⁷¹. Tot plegat feia que el Casal Claret es pogués auto definir com "*El Casal Claret es la casa de todos. Ofrece múltiples actividades, organizaciones, distracciones, Cine Familiar, cine Fórum[...] servicio esmerado, múltiples juegos de asiento[...] el Casal Claret espera a todos*"³⁷².

³⁶⁹ *Ibíd.*

³⁷⁰ MONTERO, F. *La Iglesia de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Encuentro: Madrid, 2009. Pàg. 257

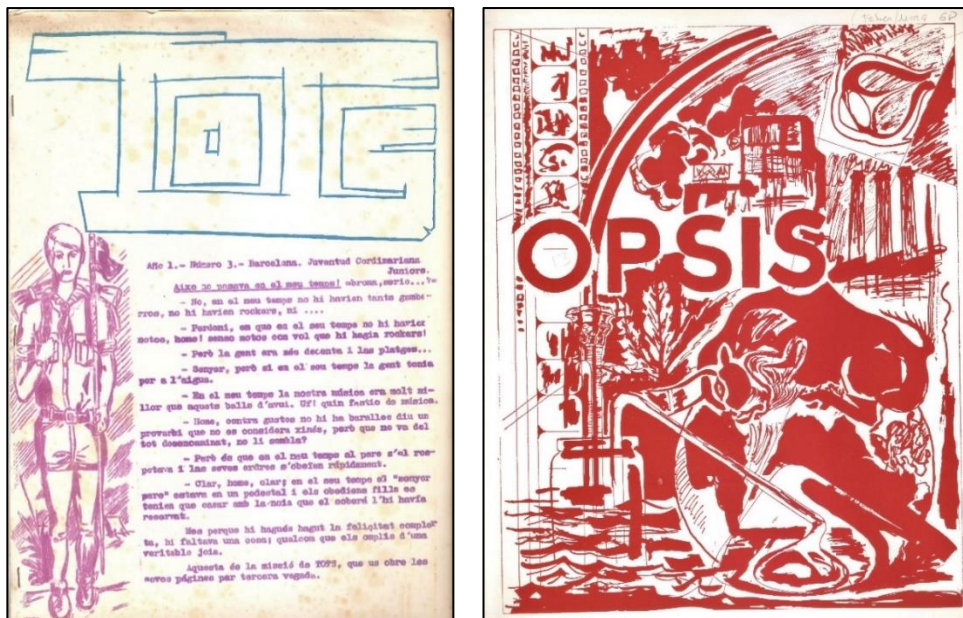
³⁷¹ *DMC*, N° 659; 6 Maig 1967, Pàg. 2.

³⁷² *DMC*, N° 679, 11 Febrer 1969, Pàg. 2.

No hem pogut comprovar l'existència d'un arxiu històric dels membres i activitats de la *Juventut Cordimariana* ni del Casal Claret. Malgrat això, alguns testimonis d'ex-alumnes que hi van pertànyer, més l'accés a dos de les "revistes" - *TOTS* i *OPSIS*-que editaven grups de joves sota l'aixopluc del Casal, ens permet apuntar la hipòtesi que l'enfoc doctrinal resultant del Concili Vaticà II (*l'aggiornamento*), va tenir més impacte a l'entorn de la *Juventut Cordimariana* i del Casal, que no en les comunicacions escolars representades pel *DMC*. Podem citar com a mostres d'aquesta diferència una relació amb els sacerdots més planera i menys jeràrquica que en el col·legi, la participació de noies en moltes de les activitats, la lectura crítica de les encíclicques papals i els documents del citat Concili, l'edició pels propis joves d'una revista com *OPSIS* on es tractaven temes polítics, econòmics i religiosos amb una llibertat notable per l'època.

Les citades publicacions *TOTS* i *OPSIS*, de les que mostrem a continuació dos imatges de models de portada, es van publicar la primera el 1965 i la segona entre 1966 i 1968. Ambdues en un format molt senzill, de fulls DIN-A4 ciclostilats i grapats amb coberta de cartolina, encara que *OPSIS* va millorar la qualitat de la impressió.

Imatge 6.20: portades revistes *TOTS* (1965) i *OPSIS* (1968).

Font: arxius particulars de l'Enric Truñó i de l'autor.

Un succint anàlisi del continguts d'*OPSSIS*³⁷³ ens confirma la diferència respecte als mitjans oficials de l'escola, començant pel fet que el 47% dels articles d'*OPSSIS* estaven fets en català i seguint per les temàtiques tractades que incloïen comentaris sobre conceptes religiosos post-conciliars inclosa l'aparició dels capellans obrers, el celibat dels religiosos o la possible compatibilitat entre ser socialista i ser catòlic; assumptes econòmics com el Mercat Comú, els plans de desenvolupament i la inflació; enfoc polítics sobre la llibertat i la democràcia, denunciats com absents en el règim vigent; explicacions de les idees de cristians com Ruiz-Jiménez i de Garcia-Nieto; també hi havia articles sobre música, cine i teatre. Destaquem un article que denuncia de la condemna a presó d'Alfonso Carlos Comín, on es deia que *“Comin escrigué un article que titulava ‘Després del referèndum la repressió’ i l’envià a la publicació francesa ‘Témoignage chrétien’. Doncs be, fa pocs dies se l’ha jutjat per culpa d’aquest escrit, segons s’ha dit per el delicte de fer circular notícies o rumors falsos, i finalment se l’ha condemnat a un any i quatre mesos de presó”*³⁷⁴.

Aquest enfoc més obert a les inquietuds de la societat la podem associar al fet que: *“A partir del concordato de 1953 los movimientos educativos cristianos significaron una eficaz alternativa al Frente de Juventudes franquista. El escultismo y su activismo pedagógico fue un elemento de formación cívica, democrática y de conciencia de la propia personalidad cultural frente a la homogeneización impulsada por el franquismo”*³⁷⁵. En efecte, a partir dels canvis post-conciliars, molts àmbits relacionats amb l'Església es van convertir en: *“Espacios donde cientos de miles de jóvenes que jamás militaron en organizaciones políticas clandestinas aprendieron sin embargo en reuniones, acampadas o misas diversos valores y prácticas que pudieron favorecer de forma notable su apoyo al cambio democrático del país”*³⁷⁶.

³⁷³ En el cas de *TOTS*, la dolenta qualitat de la impressió no ha fet possible l'anàlisi del seus continguts.

³⁷⁴ *OPSSIS*, N° 12, Gener 1968.

³⁷⁵ GONZÁLEZ-AGÀPITO, J. *Dos formas de ...* 2008. Pàg. 207

³⁷⁶ FUERTES MUÑOZ, Carlos. *Cambio generacional, familia y profesorado en la crisis de la educación política franquista*. Espacio, Tiempo y Educación, 5(1), 2018. Pàg. 125.

6.3. Anàlisi temàtiques socials.

Recordar de nou que els texts que citarem formen part de la mostra extreta de la totalitat de la col·lecció del *DMC*, i que aquesta selecció l'hem feta en base al criteri principal que es tractés de temàtiques relacionades amb assumptes socials, espirituals, polítics i de costums, sense incloure articles ni frases de contingut exclusivament religiós o teològic. Dels articles i continguts de caire exclusivament religiós i teològic només hem seleccionat els que d'alguna manera transcendien del seu abast religiós i tenien possible impacte en els aspectes socials, polítics, morals o de costums. Som conscients que l'explicació dels continguts pateix d'un biaix de selecció però, d'un altre banda, aquesta tria que hem fet és la que ens ha permès poder construir un relat explicatiu resumit i abastable dels temes que s'hi tractaven. Recordem també que la major part d'aquests texts corresponen a les dues primeres dècades estudiades, i que a partir dels anys seixanta la freqüència de missatges no estrictament escolars va disminuint.

En tot aquest apartat de la Tesi hem optat per incloure de forma generalitzada en la redacció moltes cites textuais dels continguts del *DMC*, per considerar que, respectant i donant a conèixer el llenguatge emprat pels redactors de la publicació, facilitem el coneixement de l'època estudiada. També hem tingut en compte que, al estar basat el treball en una font primària real i existent, però que és un arxiu privat que no és consultable de forma general fins al moment, transcriure els continguts de forma textual facilita la seva comprensió i fiabilitat.

De forma complementària, també hem inclòs en aquest recull texts extrets de la col·lecció de Memòries escolars entre 1943 i 1975, que fan referència als mateixos temes que el *DMC*, i que complementen quines eren les orientacions i missatges que es donaven als alumnes del Claret.

En el que segueix d'aquest apartat, de forma classificada i ordenada per temàtiques citarem dons els continguts més rellevants del setmanari *De mi Colegio* (*DMC*) que fan referència a diferents aspectes relacionats amb el règim polític i social vigent durant l'època estudiada, que va ser el franquisme en les seves vessants de cabdillatge, patriotisme, catolicisme i victòria en la Guerra Civil.

Franquisme.

En primer lloc podem indicar que les referències explícites al règim són més abundants en la dècada dels anys quaranta que en els cinquanta, i en aquests anys que en els seixanta i setanta, quan podem dir que gairebé desapareixen.

Les referències directes al cap de l'Estat Francisco Franco van donar-se en ocasió de les seves visites a Barcelona. El maig de 1947 al *DMC* es mostrava un gran entusiasme amb:

- frases de benvinguda: “*Bienvenida al Caudillo. Con todo el afecto del alma, saturada de gratitud y de admiración por el jefe del Estado [...] saludamos alborozados su venida a Barcelona*”³⁷⁷.
- paràgrafs de lloança: “*nunca como en estos días habíamos sentido el honor y la dicha de ser españoles [...] gracias al Caudillo, Barcelona recobró la paz interior, el trabajo febril, la dignidad ciudadana, con la derrota del Marxismo [...] no hagamos caso de propagandas extranjeras y enemigas. ¡Seamos agradecidos!*”³⁷⁸,
- manifestacions d'adhesió: “*Con él trabajar hasta morir por la España, ¡Una, Grande y Libre!*”³⁷⁹.
- agraïment: “*¡Español! Piensa en la situación de casi toda Europa [...] ALLI ruinas y luto, desorden y agitación comunista. AQUI paz y normalidad [...] TODO ESTO no se debe a casualidad o milagro. Tiene un nombre: FRANCO*”³⁸⁰.

Les mostres d'adhesió *inquebrantable* van ser més moderades en la revista del juny del 1949, introduint de forma subtil l'existència de problemes a Catalunya: “*Le dimos la bienvenida y le aplaudimos en la entrada triunfal en nuestra ciudad. Su visita nos honra y nos complace saber que ha sido motivada por el afán de conocer los problemas de la región, que se propone visitar*”³⁸¹.

Cita també un acte de masses en el camp de futbol del Guinardó en el que “*La Juventud escolar de Barcelona rindió homenaje de gratitud al Jefe del Estado en una imponente concentración. El Colegio asistió también y aplaudió*

³⁷⁷ *DMC*, N° 31 18 Maig 1947 Pàg. 96.

³⁷⁸ *DMC*, n° 32 25 Maig 1947 Pàg. 100.

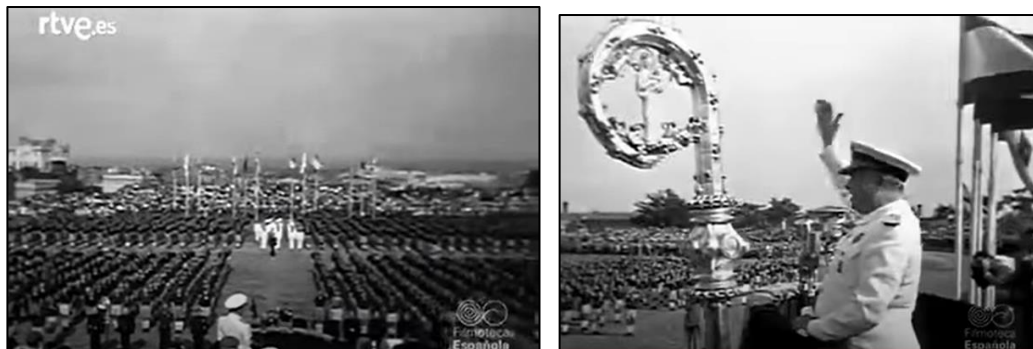
³⁷⁹ *DMC*, N° 31 18 Maig 1947 Pàg. 96.

³⁸⁰ *Ibidem*. Majúscules en el text original.

³⁸¹ *DMC*, N° 37, 5 Juny 1949. Pàg. 108.

frenéticamente a su Excelencia y escuchó sus atinadas consignas, que dio a los camaradas del Frente de Juventudes”³⁸².

Imatges 6.21: Acte del *Frente de Juventudes* de homenatge a Franco en l'estadi del Guinardó.

Font: RTVE Filmoteca NO-DO: Núm. 337 A. Año VII. 20/6/1949.
<https://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-337/1468640/> Consultat 13 juny 2020 12:20.

No hem trobat posteriors referències a les visites de Franco a Barcelona fetes amb posterioritat.

Més enllà de citar-la com festa lectiva escolar, només es fa esment de l'aniversari de l'entrada de les tropes franquistes a Barcelona, el 26 de gener de 1939, en dos anys consecutius 1953 i 1954. En el primer cas amb cert entusiasme: “*la liberación de Barcelona por el glorioso Ejército Nacional. Todos debemos dar rendidas gracias al Señor por tan memorable acontecimiento [...] La mejor manera de agradecersele: una Misa y una Comunión bien fervorosas*”³⁸³; curiosament l'any següent la cita a les forces armades ha canviat, de forma que passen de ser un instrument de la nació a ser quasi propietat del generalísimo: “*la liberación de Barcelona por los gloriosos Ejércitos del Generalísimo Franco*”³⁸⁴.

Quan s'anava a canonitzar al beat Claret, els claretians de la província de Catalunya es van dirigir directament a Franco per aconseguir disposar de més autoritzacions per a viatjar a Roma: “*Al Caudillo. Con el fin de conseguir el mayor número de autorizaciones para trasladarse a Roma, hemos acudido al Jefe del Estado, a quien visitó el miércoles nuestro M.R.P. Eduardo Fabregat*”³⁸⁵. És una

³⁸² DMC, N° 38, 12 Juny 1949, Pàg.112.

³⁸³ DMC, N° 15, 25 gener 1953 Pàg. 24.

³⁸⁴ DMC, N° 14, 24 gener 1954 Pàg. 24.

³⁸⁵ DMC, N° 23 12 Març 1950 Pàg. 48.

mostra puntual de l'arbitrarietat del regim i de com era de necessari poder accedir a les persones influents per alleugerir tràmits o aconseguir tractes de favor.

Dins de la secció del *DMC* titulada *Consultorio moral*, es va plantejar un dubte sobre el fet que l'Església rebés a Franco com a *Jefe del Estado* sota pali. La primera resposta es basa en atribuir la legitimitat genèrica de l'autoritat civil a la delegació per part de l'autoritat divina; unes setmanes més tard, una pregunta recurrent sobre el tema planteja si Stalin també era dipositari d'aquesta delegació de l'autoritat divina, el que porta a l'autor del *Consultorio* a fer una certa rectificació que fins i tot arriba a acabar justificant la desobediència davant la injustícia:

“Pregunta: ¿está bien recibir al Caudillo bajo palio? [...] Para mí, el Jefe del Estado, que Dios lo guarde muchos años, pero no deja de ser un pecador como todos los seres de la tierra.

*Respuesta: Pero es también la representación más alta de la autoridad civil. Y como toda autoridad viene de Dios, resulta que el Jefe del Estado es el más alto representante de Dios que hay en el orden civil. La Iglesia tributa esos honores, no a la persona, que es humana, sino a la autoridad, que es divina.*³⁸⁶.

P: Usted dijo a propósito de recibir al Caudillo bajo palio, que también la autoridad civil merece honores divinos [...] Yo no entiendo, puede darse el caso de un Stalin.

*R: [...] el derecho de mandar obligando, que eso es la autoridad, no lo tiene nadie, sino porque Dios se lo ha transmitido: es, por lo mismo, cosa divina y merece honores divinos. Lo que ocurre es que usted confunde la autoridad con el sujeto que la ejerce y el abuso que acaso hace de ella. Pero si la medicina será siempre una profesión honorable, aunque un médico la emplee acaso para el mal [...] tampoco la autoridad legítima deja de ser divina porque la ejerza un hombre indigno. En este caso, el hombre será despreciable y la autoridad adorable: aunque, desde luego, cuando ese hombre emplee la autoridad para mandar la injusticia y el mal, no se le debe obedecer”*³⁸⁷.

En aquest àmbit de la legitimitat del poder, un text del 1946, que anava dirigit a conscienciar a la feligresia que si actuaven complint els preceptes morals i les lleis no tenien perquè patir per anar a l'infern, mostra ben a les clares el posicionament de l'Església respecte als perdedors de la Guerra Civil, detinguts pel règim franquista: *“¿te parece que la vista de la Cárcel Modelo altera el pulso de los buenos ciudadanos? Pues tampoco el pensamiento del infierno quita un minuto de paz a los buenos cristianos”*³⁸⁸. Cal tenir en compte que, tot i que *“el volum real de*

³⁸⁶ *DMC*, N° 18 5 Maig 1950 Pàg. 26.

³⁸⁷ *DMC*, M° 36 18 juny 1950 Pàg. 114.

³⁸⁸ *DMC*, N° 5 10 Octubre 1946 Pàg. 210.

la població reclusa fou una de les dades més ocultades pel Règim franquista [...] un cop decretada per llei la 'no-existència' a Espanya de 'presos polítics' ”³⁸⁹, una estimació del nombre mig de presos existents a la Presó Model en el període 1941-1946 dona la xifra de mil vuit-cents cinquanta-vuit, quan l'1 de gener de 1936 la població reclusa era de vuit-cents cinquanta-un³⁹⁰; es possible doncs induir que l'excés de reclusos estava principalment motivat per la repressió sobre els vençuts en la Guerra Civil. Una segona lectura ens duria a veure un intent per part dels redactors del butlletí perquè els ciutadans obedients a les directrius del nou règim no patissin pels que estaven detinguts, doncs era un càstig que es mereixien per les seves accions, a l'igual que els que anaven a l'infern. Corrobora aquest posicionament en contra dels perdedors de la guerra i els opositors al regim, el comentari que es fa en referència a que a l'infern “no llegan los indultos, ni los motines que liberan a los presos políticos ”³⁹¹.

La barreja pròpia del nacionalcatolicisme entre patriotisme i catolicisme es fa evident en diferents texts del *DMC* on es combina Espanya amb les verges del Pilar i la Immaculada, com per exemple: “*El Pilar de Zaragoza es una gloria española, porque es el monumento fehaciente del amor que nos tuvo la Virgen*”³⁹²; també quan es diu “*¡Qué buena manera de prepararse a la fiesta de la Inmaculada, Patrona de nuestra España!*”³⁹³; un altre text deia: “*Nuestra Señora del Pilar [...] No hay español que en ese día no esté presente [...] ya que no ante el Pilar, visita tu a la Virgen en la iglesia de tu pueblo y reza el Rosario por España*”³⁹⁴.

Aquest tipus de referència patriòtic-religiosa, és utilitzada per requerir als fidels el compliment de les normes catòliques: “*el caso de España es singular [...] la Virgen asistió en carne mortal al nacimiento a la fe de nuestro pueblo cuando Santiago lo bautizó en las aguas del Ebro [...] no se si cuando la Virgen recorra con la vista las Iglesias de España [...] y cuente a los que asisten a Misa quedará*

³⁸⁹ MARÍN, FJ. “*Biografía de la presó model de Barcelona 1939-1962*”, pàg. 189. Dins de SOLÉ I SABATÉ, JM (director). *Història de la presó model de Barcelona*. Lleida: Pagès Editors, 2000.

³⁹⁰ *Ibidem*. Pàg. 192 i 190.

³⁹¹ *DMC*, N° 41, 3 Juny 1945, Pàg. 103.

³⁹² *DMC*, N° 2, 10 Octubre 1943, Pàg. 186.

³⁹³ *DMC*, N° 11, 3 Octubre 1944, Pàg. 228.

³⁹⁴ *DMC*, N° 2 10 Octubre 1959, Pàg. 194.

muy satisfecha”³⁹⁵; també es preguntaven “¿A quién se parece un cristiano cuando reza el Credo? A un soldado delante de su bandera”³⁹⁶.

Determinades activitats realitzades en el Santuari del Cor de María van estar relacionades amb les autoritats del règim polític. El 1945, amb motiu del coronament de la nova imatge de la verge “*asiste el General Moscardó ‘representante del Caudillo’ al Pontifical y también autoridades civiles y militares*”³⁹⁷, efemèride que va merèixer incloure fotografies en el exemplar del *DMC*, com la que es mostra a continuació:

Imatge 6.22: El Tinent General Moscardó i d’altres autoritats al santuari dels claretians.

Font: *DMC* 1945 N° 29.

També en relació a la citada coronació canònica de la imatge del *Corazón de María*, en la memòria escolar del curs es dedica un petit article laudatori del *Caudillo*, amb foto inclosa, com es pot veure en la següent imatge:

³⁹⁵ *DMC*, N° 2, 12 Octubre 1947, Pàg. 189.

³⁹⁶ *DMC*, M° 20, Maig 1948, Pàg. 77.

³⁹⁷ *DMC*, N° 29, 25 Març 1945, Pàg. 57.

Imatge 6.23: El Caudillo de España se adhiere a nuestras fiestas.

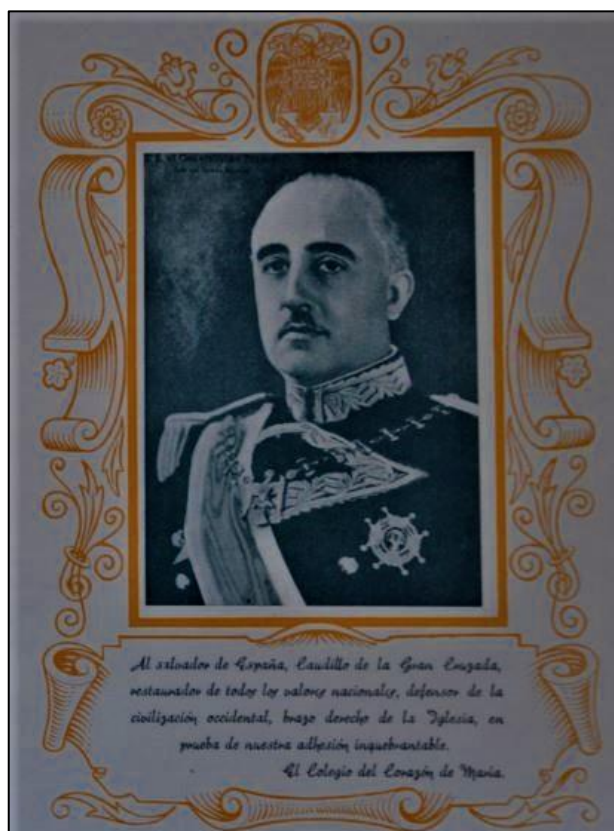

Font: Memòria Escolar curs 1944-45. Pàg. 5.

Potser la referència més apologètica sobre la figura de Franco es va fer a la Memòria escolar del curs 1945-46, quan es va dedicar tota una plana -veure Imatge 6.24- a una foto del dictador, vestit amb uniforme militar de gala, amb una orla i un text que deia "*Al salvador de España, Caudillo de la Gran Cruzada, restaurador de todos los valores nacionales, defensor de la civilización occidental, brazo derecho de la Iglesia, prueba de nuestra adhesión inquebrantable. El Colegio del Corazón de María*"³⁹⁸. Dins d'una sola frase queden integrats els conceptes nuclears de la legitimació auto-atorgada pel sistema polític franquista: Espanya i els seus valors nacional salvats gràcies a un cabdill per mitjà d'una creuada amb el suport de la Església; la qual cosa mereix una adhesió indestructible per part del poble.

³⁹⁸ Memòria escolar 1945-46, Pàg. 5.

Imatge 6.24: Orla amb el general Franco.

Font: Memòria escolar 1945-46 Pàg. 5.

Aquesta exaltació de la figura del *Caudillo*, es corresponia amb l'ambient polític del moment, on la glorificació del cap de l'Estat feia escriure textos en revistes oficials com el següent, que compon una rima que inclou els conceptes del lema bàsic del franquisme: “*una, grande y libre*”, associant la figura del dictador a la llibertat:

*“España, para ser una
tuvo a Isabel y Fernando;
para ser grande a Colón
y para ser libre, a Franco”*³⁹⁹.

Igualment podem destacar que el *Sindicato Textil*, que tenia com a patró al Pare Claret, tenia una assistència preeminent en les commemoracions que es feien cada mes d'octubre: “*El día 23 vendrán a venerarle el sindicato Textil y tantas fábricas como lo tienen por Modelo y Protector*”⁴⁰⁰.

³⁹⁹ “Medina, revista de la Sección Femenina” 7 Mayo 1944. Citat en OTERO, L. *La Sección femenina*, EDAF Madrid 1999, Pàg. 223.

⁴⁰⁰ *DMC*, N° 3, 17 Octubre 1948, Pàg. 192.

Ja hem comentat que la majoria de referències explícites al regim polític franquista es van donar en la dècada dels anys 1940. També en aquest espai temporal es poden trobar texts que recorden la Guerra Civil i la persecució que va patir la comunitat claretiana, i en particular el col·legi “*marcado todavía por las señales de la destrucción*”⁴⁰¹:

*“El sábado haremos la reposición en la fachada de la preciosa imagen de nuestra Madre, que ha de presidir el edificio, y que en mala hora fue derribada por los revolucionarios [...] Provincia mártir. Esta es nuestra gloria mayor. Ningún otro Instituto religioso nos ganó en el número de mártires que dieron heroicamente su vida por Dios y por España. Murieron en su mejor edad; podían haberse librado de las cárceles y del fusilamiento facilísimamente[...] Iban a la muerte cantando: besaban las cuerdas con que los ataban, abrazaban a sus verdugos, ofrecían sus vidas por las almas”*⁴⁰².

Aquest record de la Guerra Civil serveix també per posar com exemple quines actuacions no havien de fer els fidels catòlics: com admonició als que no assisteixen a missa en determinades celebracions, en el *DMC* es deia “*los mandamientos hay que cumplirlos todos, y sólo entonces puedes presentarte con la visera levantada. O es como aquellos rojillos de hace diez años que, porque salvaron de la muerte a 3 o 4 personas, ya se imaginan que nadie les puede pedir cuentas de las 15 o 20 que asesinaron*”⁴⁰³.

En el *Consultorio Moral*, es va plantejar la següent pregunta: “*Durante la Guerra Civil, muchos sacerdotes y seglares residentes en la zona roja, al ser llamados al ejército se negaron a obedecer y se ocultaron. ¿Hicieron bien?*”⁴⁰⁴. La resposta va ser lacònica: “*Hacían muy bien*”, el que constitueix un altre mostra de la legitimació que es feia des del catolicisme a determinades actituds de resistència a l'autoritat civil; no en funció de la seva legitimitat democràtica, sinó de la seva orientació moral i religiosa.

A la primera pàgina de la Memòria escolar del curs 1950 es troba un anunci de l'inici del procés de beatificació dels màrtirs claretians, que “ *fueron asesinados por los enemigos de Dios en la pasada revolución española. Todos prefirieron la muerte a la apostasía*”⁴⁰⁵. La celebració del quinquagèsim aniversari de la creació de la

⁴⁰¹ *DMC*, N° 1, 30 Setembre 1943.

⁴⁰² *DMC*, N° 14, 16 Desembre 1945, Pàg. 240 i 247.

⁴⁰³ *DMC*, N°11, 15 Desembre 1946, Pàg. 230.

⁴⁰⁴ *DMC*, N° 36, 28 Juny 1953, Pàg. 122.

⁴⁰⁵ Memòria escolar 1950-51 Pàg.0.

província dels claretians a Catalunya va ser motiu per recordar els fets de la Guerra Civil, quan van tenir cent-nou màrtirs que van ser beatificats a Barcelona el 21 d'octubre de 2017⁴⁰⁶.

Es possible trobar alguna mostra de crítica a les autoritats per no exercir les seves funcions de control social sobre les conductes considerades pecaminoses: *“no pueden permitir la asistencia a los espectáculos públicos, como bailes, cines y teatros, a los menores de 16 años”*⁴⁰⁷. En aquest context es pot observar que l'objecte de crítica són preferentment les autoritats d'àmbit local -es suposa que per ser els més febles de la cadena de comandament- als que s'amenaça amb denúncies a instàncies superiors, al temps que se'ls recorda els criteris del *Caudillo*:

*“Cuando una autoridad local no cumple las leyes del Estado español sobre la moralidad de los espectáculos, la admisión en ellos de menores de edad, etc. ¿qué remedio hay que poner? Que las autoridades eclesiásticas, la Acción Católica o cualquier persona de solvencia soliciten amigablemente de dichas autoridades el cumplimiento de la Ley. Y en caso de negarse, recurrir a la autoridad superior. Esa es la voluntad del Caudillo y de la España Nueva [...] ¿se pueden establecer nuevas salas de baile? Ello está prohibido en España. De modo que todas las salas de baile abiertas desde 1937 son ilegales y las autoridades locales que las permiten son gravemente responsables”*⁴⁰⁸.

A una època ja avançada del franquisme com era el 1957, encara s'instava a les autoritats -en aquest cas provincials- a vigilar pel compliment del descans dominical: *“el Concordato obliga a las autoridades civiles directamente a 'velar por la debida observancia del descanso en los días festivos'; pero de hecho depende de los Gobernadores de Provincia su aplicación”*⁴⁰⁹. I també en relació a la blasfèmia es demanava la denúncia i la delació per a defensar la nova Espanya en relació a la roja: *“Aún se oyen blasfemias por esos pueblos de la España Nacional. ¿Qué hacer? Publicar con letras bien gordas los nombres de esos pueblos, para que se mueran de vergüenza esos alcaldes que no hacen cumplir las leyes de una España que en buena hora dejó de ser roja”*⁴¹⁰.

⁴⁰⁶ MISIONERS CLARETIANS Província Sant Pau. 21 Octubre 2017.

<http://claretians.cat/2017/10/21/beatificacio-sagrada-familia/> Consultat 18-4-2020.

⁴⁰⁷ DMC, N° 41, 3 Juny 1945 Pàg. 103.

⁴⁰⁸ DMC, N° 6, 1 Novembre 1945 Pàg. 207.

⁴⁰⁹ DMC, N° 34, 26 Maig 1957, Pàg. 90.

⁴¹⁰ DMC, N° 37, 16 Maig 1957, Pàg. 106.

Podem esmentar també un comentari de defensa de les autoritats davant de l'existència de rumors i crítiques que es consideren infundades i que són conceptualitzades com a pecats: “*recae a menudo la conversación sobre los gobernantes, culpándolos de cuanto desagradable acontece. ¿Es esto conforme a la moral cristiana? [...] Es mal endémico y defecto muy español. En principio, puede afirmarse que tales críticas pueden ser pecaminosas, por ser injustas muchas veces, ya que obedecen a meros infundios que no pueden ser probados*”⁴¹¹.

Per últim, en el primer número del butlletí Claret redactat després de la mort del general Franco, el P. Faustino Illa fa un article on rememora les seves dues audiències amb el dictador⁴¹², la primera amb motiu del Congrés Eucarístic⁴¹³ quan Franco li va manifestar “*quiero contribuir a la conservación y florecimiento de la fe cristiana, y lo hago con mi presencia en estos actos solemnes*”. La segona va ser el 1961 per a demanar el seu ajut per a poder acabar el temple claretià a Vic de forma que el general va atorgar la seva protecció al projecte i va dir que parlaria amb el Ministre de Hisenda; explica el Pare Illa que li va poder explicar els aplecs del Matagalls. En el mateix article explica també una entrevista amb el Príncep de Espanya D. Juan Carlos a qui també li va entregar un àlbum sobre el Matagalls: “*hojeó el libro y al acabarlo, me dijo: ‘MOLTES GRÀCIES’. Así, en catalán*”.

Catalunya i el català.

En aquest apartat exposarem les referències que conté la col·lecció de *DMC* en relació a Catalunya i la seva llengua. Recordem que en referència a la llengua, el criteri dictat pels guanyadors de la guerra civil va ser que “*en defensa de la España Única, cuyo lenguaje oficial, también único para actos públicos de todo carácter, es el idioma Nacional, el castellano*”⁴¹⁴, el que va fer que les publicacions oficials del bisbat de Barcelona fossin exclusivament redactats en castellà, al menys fins el 1956 quan comença a haver algun text en català de forma esporàdica, i el 1968

⁴¹¹ *DMC*, N° 36, Juny 1958, Pàg. 102.

⁴¹² *DMC*, N° 9, Gener 1976, Pàg. 3

⁴¹³ En el conjunt dels *DMC* consultats, no es troben referències al Congrés Eucarístic donat que no s'han conservat els publicats els cursos 1951-52 i 1952-53.

⁴¹⁴ Carta del “jefe de los servicios de ocupación” General Eliseo Álvarez Arenas al bisbe de Solsona, Valentí Comelles, el 3 de Juny de 1939. BARTRINA, E. “Crònica del Bisbat de Solsona”, dins de *L'Església catalana durant el franquisme 1939-75*. Barcelona: Editorial Claret, 2005, Volum 1, Pàg. 95.

augmenta la freqüència d'articles escrits en català⁴¹⁵. En relació a la fulla dominical de la diòcesi, el 1939: “desapareixerà l'edició catalana de la Fulla i fins el 3 d'Agost de 1975 no es tornarà a catalanitzar, tot i que el Full completament en català ja no es publicarà més, sinó que anirem veient com s'aposta progressivament pel bilingüisme, encara que amb més prevalença del català”⁴¹⁶.

Cal dir en primer lloc que ja és un fet prou rellevant que tots els exemplars del *DMC* estiguin escrits en la seva totalitat en castellà, des del 1943 fins al 1975; A partir del 1976 s'introdueixen en el butlletí escolar alguns articles en català, però no és fins l'any 1979 que la majoria de texts passen a estar escrits en català. En segon lloc hem d'evidenciar que, a diferència de l'apartat dedicat al franquisme, en aquest cas trobem menys cites sobre la temàtica catalana en els anys quaranta que en les dècades posteriors.

De fet, la primera paraula en català trobada en el *DMC* és el desembre del 1943, per a anunciar la representació de “*Els Pastorets [...] los prepara nuestra Juventud Cordimariana. Pedid las entradas con tiempo*”⁴¹⁷. Aquesta activitat teatral nadalenca es repeteix de forma recurrent, sempre sota la denominació en català, sent la última cita trobada l'any 1967: “*Un nutrido grupo de alumnos ofrecieron una representación de los Pastorets*”⁴¹⁸.

Aquesta utilització del català aplicada només a paraules concretes, lligades fonamentalment a temes costumistes o folklòrics, és dona també en altres conceptes:

- “*Canciones navideñas por “Els minyons cantaires i poncelles d'Abril*”⁴¹⁹.
- “*Fiesta de Antiguos Alumnos [...] desde que celebramos esta animada 'Diada'*”⁴²⁰.
- “*En el Hospital de San Pablo [...] Los alumnos de Comercio visitaron el Pabellón de San Federico y [...] les endulzaron la tarde con turrone y pasteles y una sesión de 'titelles' y 'putxinel·lis'*”⁴²¹.

⁴¹⁵ Dades obtingudes de FIGUEROLA, J. *et al.* “La llengua catalana als butlletins oficials eclesiàstics de les diòcesis catalanes durant el franquisme”. Dins de ARNABAT, R, i MARÍN, M. (editors) *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de centres d'Estudis de parla catalana, 1997. Pàg. 420-426.

⁴¹⁶ MORATÓ, G. *Full dominical de Barcelona. Una aproximació a la seva història. (1891-1991)*. Tesi doctoral. Universitat Internacional de Catalunya, Barcelona 2015. Pàg. 66.

⁴¹⁷ *DMC*, N°14, 19 Desembre 1943, Pàg. 236.

⁴¹⁸ *DMC*, N° 650, 14 Gener 1967, Pàg. 2.

⁴¹⁹ *DMC*, N° 14, 21 Desembre 1947, Pàg. 238.

⁴²⁰ *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1948, Pàg. 204.

⁴²¹ *DMC*, N° 19, 6 Febrer 1949, Pàg. 31.

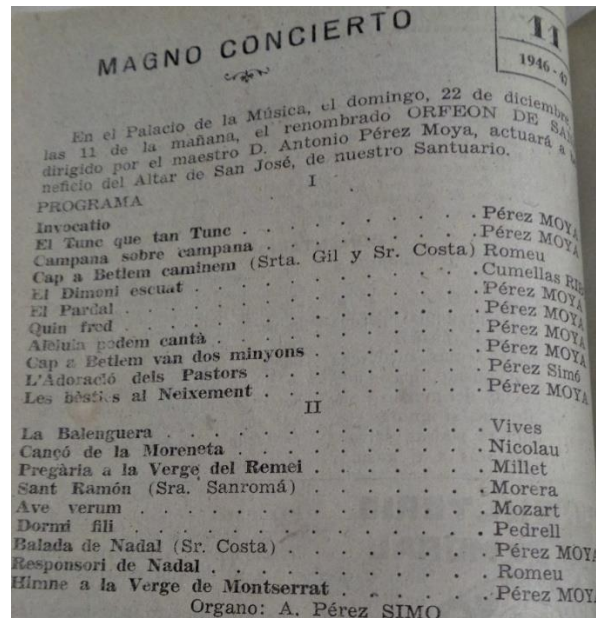
- “Antiguos Alumnos Celebrarán hoy su fiesta tradicional con el clásico 'esmorzar de germanor'”⁴²².

La primera utilització d'un text complet en català, a banda d'unes frases en la Memòria escolar de 1943 en record a la mort d'un pare claretià i poeta el maig de 1943⁴²³, l'hem trobat en ocasió de la celebració del mes de Maria, i es tracta d'un seguit d'oracions i pràctiques laudatòries de la verge, i una d'elles està escrita en català:

*“Adeu siau Maria
Estrella del amor
Si jo me'n vaig Senyora
Aquí us deixo el meu cor
Per sempre nit i dia
Els vostres fills guardau
¡Oh dolça Mare nostra
María adeu siau!”*⁴²⁴.

El Nadal de 1946 el col·legi va organitzar un concert de en el *Palacio de la Música* a benefici de la construcció al Santuari d'un altar a Sant Josep. En aquest concert, la majoria de cançons eren nadales en català com es pot comprovar en la imatge següent:

Imatge 6.25: programa del concert de Nadal 1946.

Font: DMC N° 11,15 Desembre 1946, Pàg. 232.

⁴²² DMC, N° 4, 26 Octubre 1952, Pàg. 200.

⁴²³ Memòria escolar 1943-44, Pag. 20 i 21.

⁴²⁴ DMC, N° 37, 10 Maig 1945, pàg. 88. La lletra d'aquesta cançó torna a sortir en el DMC N° 29 de Maig de 1957, com una cançó també pel mes de Maria.

En relació a Montserrat, comença amb una cita el 1944 on no es fa cap esment al significat de la muntanya per a Catalunya ni a la Verge com a la seva patrona: “*La montaña de la Virgen simboliza el amparo que ejerce sobre nosotros. Las montañas son la mejor defensa de la libertad de los pueblos. Rogad, rogado mucho a la Virgen que nos defienda, primero de los enemigos del alma, y después de los otros también*”⁴²⁵. És possible suposar que hi hagués un missatge encriptat per considerar Montserrat com a símbol d’un catalanisme resistent en la frase concreta “*Las montañas son la mejor defensa de la libertad de los pueblos*”, a no ser que l’autor volgués lligar Montserrat amb un altre muntanya mítica del patriotisme espanyol: la de Covadonga.

Sí que es fa esment de la catalanitat de Montserrat, i del Pare Claret, el 1954 quan es dona compte del “*Homenaje a Sant Antoni M.ª Claret en Montserrat [...] intensa campaña radiofónica a través de todas las emisoras catalanas [...] es justo que el gran Apóstol catalán tenga su monumento en la más catalana de las sierras donde él había orado*”⁴²⁶.

Cal esmentar que en el pati del col·legi hi havia una font perquè els alumnes poguessin beure aigua durant els *recreos*; aquesta font estava instal·lada sota una reproducció de la muntanya de Montserrat i una imatge de la Verge. Mostrem en la imatge 6.26 una fotografia de la Memòria Escolar del curs 1947-48 on es veu la citada font i un grup d’alumnes -els “Minyons cantaires”- portant barretina; hem de parar atenció en que aquell curs la citada Memòria es va fer de forma conjunta amb tots els col·legis claretians d’Espanya. Una altra foto dels minyons amb barretina va tornar a ser publicada el curs següent, en un altre edició conjunta per a tota Espanya.

En referència al patró de Catalunya, Sant Jordi, només hem trobat una referència el 1947, de tipus religiós però que es refereix també a fets llegendaris, on no esmenta la relació amb Catalunya: “*San Jorge [...] quebrantó y holló el dragón de la idolatría para defender la virtud de la fe, que, por ser tan excelente, es como una princesa entre las virtudes*”⁴²⁷. Durant els anys setanta, fins 1976, es publiquen texts i recomanacions sobre lectures a fer quan es commemora el dia del llibre, el 23

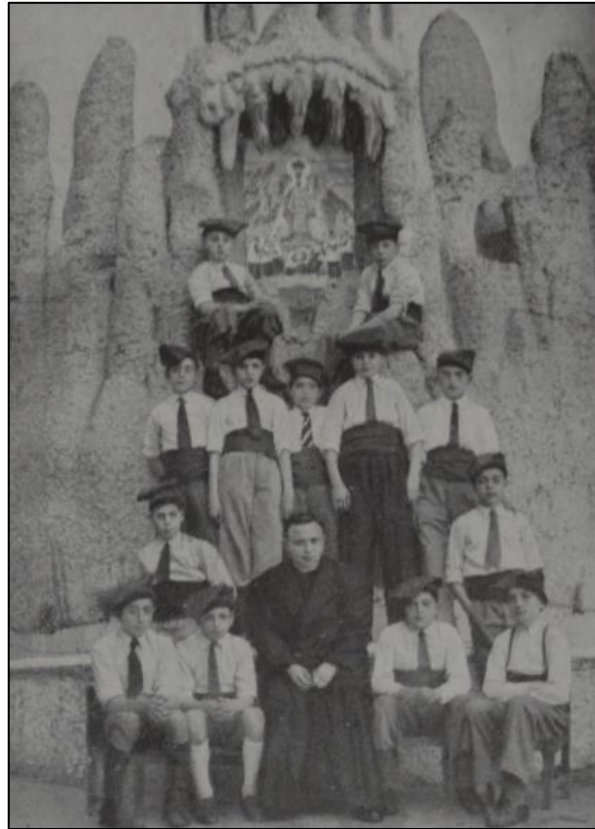
⁴²⁵ DMC, N° 35, 23 Abril 1944, Pàg. 75.

⁴²⁶ DMC, N° 20, 7 Març 1954, Pàg. 48.

⁴²⁷ DMC, N° 25, 13 Abril 1947, pàg. 71.

d'abril, sense que en cap cas s'afegeixi la celebració de Sant Jordi, ni de ser el dia conjunt del llibre i la rosa.

Imatge 6.26. Font de Montserrat al pati de l'escola.

Font: Memòria escolar 1947-48; sense pàgina.

L'any 1956 els redactors de *DMC* defensaven l'ús del llatí en les cerimònies religioses de la següent forma: “¿por qué usar siempre el Latín en la misa y no las lenguas vulgares? R: [...] la Iglesia ha conservado el latín porque lo usaron ya los primeros cristianos y además porque así se representan mejor la unidad de la Iglesia, su catolicidad e invariabilidad”⁴²⁸. És evident que fonamenten el seu ús en base als valors de la tradició, la unitat entesa com uniformitat i en la voluntat d'universalitat així com de permanència del catolicisme. Encara el 1959 reblava el posicionament de la següent forma, però ja introduïa la possibilitat, i fins i tot la conveniència, d'utilitzar el castellà i el català: “La Iglesia mantiene en su culto, por graves motivos, una lengua modernamente desconocida para el pueblo [...] Las oraciones que se rezan en latín en el Ángelus o en el Rosario ¿pueden rezarse en la

⁴²⁸ *DMC*, Nº 36, 3 Juny 1956, Pàg. 106.

lengua propia? Pueden rezarse en castellano o en catalán, sin que por eso se pierdan las indulgencias. Y hasta es mejor, para quien no entiende el latín”⁴²⁹.

Per primera vegada en la primavera de 1962, s’ofereix als pares dels alumnes en edat de fer la primera comunió la possibilitat d’escollir entre dos dies “*con sermón y comentarios en castellano*”⁴³⁰ i un altre on els citats sermó i comentaris serien fets en català. Aquesta opcionalitat seguirà vigent els següents cursos i l’any 1967 es publica la següent informació: “*Primeras comuniones. 79 la desean en catalán y 41 en castellano*”⁴³¹, de la que podem deduir el perfil lingüístic de les famílies que tenien nens entre set i vuit anys en el Claret: el 66% eren catalanoparlants o com a mínim apostaven per l’ús del català, i el 34% no ho eren o per diferents raons s’estimaven més la cerimònia en castellà. Per contrastar la dada, recordem que en l’apartat sobre les fitxes dels alumnes hem vist que la proporció de nascuts fora de Catalunya en el decenni 1955-1965 estava entre el 12,2 i el 12,8%, molt per sota del 34% que s’estimaven més la cerimònia en castellà.

L’empremta del Concili Vaticà II es reflexa en el *DMC* el 1965 en relació a l’ús de les llengües utilitzades per la gent en la vida normal en comptes del llatí: “*Renovación litúrgica. Siguiendo las orientaciones del Concilio y del Episcopado, en las Misas del Colegio procuraremos dar mayor participación a las lenguas populares, alternando las lenguas castellana y catalana*”⁴³². Ressaltar que la introducció de les llengües populars en el cerimonial, es va fer per part del Claret sota un plantejament d’igualtat entre el castellà i el català. Per posar-ho en un context general de recuperació de l’ús social de la llengua catalana, l’any següent el mateix *Frente de Juventudes* va convocar un concurs nacional de poesia i literatura en castellà i també en català⁴³³.

A partir de 1966 s’incorporen a les activitats que es fan en l’entorn col·legial esdeveniments no només fets en català, sinó fonamentats en el fet de ser catalans: la *Juventud Cordimariana* va organitzar una “*velada musical catalana*”⁴³⁴ i un any més tard un “*Festival de la canción catalana*”⁴³⁵ on va actuar Joan Manuel Serrat;

⁴²⁹ *DMC*, N° 4, 25 Octubre 1959, Pàg. 201 i 202.

⁴³⁰ *DMC*, N° 5, 3 Març 1962, Pàg. 2.

⁴³¹ *DMC*, N° 655, 18 Març 1967, Pàg. 2.

⁴³² *DMC*, N° 619, 6 Març 1965, Pàg. 2.

⁴³³ *DMC*, N° 639, 23 Abril 1966, Pàg. 2.

⁴³⁴ *DMC*, N° 646, 22 Abril 1966, Pàg. 2.

⁴³⁵ *DMC*, N° 659, 6 Maig 1967, Pàg. 2.

l'any 68, l'Aplec del Matagalls va ser dedicat a Pompeu Fabra “*restaurador de la Lengua Catalana*”⁴³⁶.

El 1967 l'escola sembla voler respondre a una demanda social de donar classes de català, però ho fa amb una ambigua nota on recull la petició, però sembla no atrevir-se a manifestar clarament la voluntat d'implantar-les: “*Clases de catalán para quienes lo soliciten. Se nos ha manifestado el deseo de implantar algunas clases de catalán para los alumnos que lo deseen. Dejamos su resolución para el próximo curso*”⁴³⁷. Recordem que fins el curs 1975-76 no va estar regulada pel Ministeri “*la incorporación de las lenguas nativas en los programas de los Centros de Educación Preescolar y General Básica*”⁴³⁸; la citada regulació l'establia com una activitat experimental, voluntària, possible de fer si existien sol·licituds del suficient nombre de pares.

Conceptes Polítics.

Al llarg de la col·lecció del *DMC* es poden trobar referències a diferents conceptes relacionats amb la política: llibertat, democràcia, ideologies. En farem un resum dels continguts més destacats en aquest àmbit, començant per constatar que aquestes referències es troben de forma majoritària només fins a mitjans dels anys cinquanta.

En referència al poder civil, el primer que volem destacar és que es contraposa amb la concepció del poder religiós, mostrant la vigència del concepte de les dues ciutats de Sant Agustí: la provisional en aquesta vida i la celestial en la vida eterna. Aquesta visió comporta dos tipus de poder i per tant un conflicte de relacions entre ells. Entre abril i juny del 1947, en diferents lliuraments, es donen els criteris per conjuminar les dites relacions:

“La sociedad civil se ordena al bienestar material y las necesidades de la vida terrenal. La sociedad religiosa a procurar el bien del alma y asegurarle su salvación eterna.

El hombre forma parte de dos sociedades, religiosa y civil: la 1ª se llama Iglesia y la 2ª Estado. Ambas son sociedades perfectas en su orden; y ambas deben armonizarse y vivir en perfecta inteligencia so pena de causar la desgracia del individuo [...]

La Iglesia se diferencia del Estado en:

⁴³⁶ *DMC*, N° 674, 11 Juliol 1968, Pàg. 1.

⁴³⁷ *DMC*, N° 663, 17 Juny 1967, Pàg. 2.

⁴³⁸ *BOE*, N° 156, 1 Juliol 1975, Pàg. 155.

1-Su origen. Aunque Dios sea el Autor de ambas sociedades, la Iglesia fue fundada por Dios con un acto positivo de su voluntad [...] la sociedad civil ha nacido de las inclinaciones dadas por Dios a la naturaleza humana.

2- Su constitución. La forma de poder en la Iglesia fue constituida personalmente por Jesucristo, el cual determinó sus límites y atribuciones. En el Estado, todo ello ha quedado a la elección de los individuos.

La iglesia y el Estado. Son soberanos en sus respectivos dominios [...] cada uno de ambos poderes puede dictar leyes a sus súbditos. La demarcación propia de cada poder [...] la Iglesia está encargada de velar por los intereses espirituales del hombre y el Estado por los materiales. Mas como éstos se subordinaron a aquellos, el fin del Estado está subordinado al de la Iglesia.

En el campo espiritual, nada puede hacer el Estado [...] los sacramentos [...] el mismo contrato de matrimonio de los cristianos [...] son asuntos de exclusiva incumbencia eclesiástica. Y el propio Estado debe cumplir las Leyes de la iglesia en estos asuntos.

Al Estado compete:

1) proteger el derecho individual y familiar, sin abolirlos [...] el derecho a la vida, a la propiedad, a la enseñanza, a la práctica de la religión.

2) Salvaguardar la libertad individual, sin centralizarla.

3) favorecer la iniciativa particular, sin ahogarla, sino supliéndola cuando falta, o encauzándola cuando se desborda.

Asuntos mixtos son de incumbencia de ambas autoridades, de la eclesiástica y de la civil [...] para no producir colisiones y roces, la iglesia siempre trata de entenderse [...] por medio de Concordatos [...] lo cual es en benéfico siempre de los particulares.

La separación de la Iglesia y del Estado, sobre ser impía, como consecuencia del laicismo, es un modo violento de vivir [...] (como en el matrimonio) la Iglesia, sólo cuando le es imposible su unión con el Estado consiente en la separación, porque después de todo vale más sólo que mal acompañado”⁴³⁹.

Aquesta citació tan llarga es justifica per la diversitat de conceptes que inclou i que expliquen la concepció que tenien els claretians, com a part de l'església catòlica, de les relacions entre l'Església com poder i com institució amb el poder civil representat per l'Estat: La Iglesia i l'Estat tenen orígens i objectius diferents, espirituals i terrenals respectivament; han de conviure i coordinar-se, doncs en cas contrari el perjudicat és el ciutadà, la persona. Ambdós són sobirans en els seus respectius àmbits, però donat que -per definició- l'espiritualitat és un bé superior a la materialitat, els objectius de l'Estat estan subordinats als de l'Església, de forma que el poder religiós preval sobre el civil. En conseqüència, la funció de l'Estat és

⁴³⁹ DMC, N° 27 a 38, del 27 d'Abril al 29 de Juny 1947, Pàg. 77, 81, 85, 93,109, 113 i 121.

vetllar i protegir els drets a practicar la religió i adequar les lleis als criteris establerts per l'Església. La separació entre l'Església i l'Estat és impia, i només acceptable quan l'Estat no acompanya a l'Església, quan s'ha demostrat que és impossible viure junts. Aquesta concepció del lligam entre el poder polític i religions s'està defensant en una data com 1947, acabada la Segona Guerra Mundial, més de 150 anys més tard que les revolucions americana i francesa, i un any abans de la declaració universal de drets humans per part de l'ONU, on en el seu article 13 es diu: *“tota persona té dret a la llibertat de pensament, de consciència i de religió; aquest dret inclou la llibertat de canviar de religió o de creença”*⁴⁴⁰.

Alguns d'aquest conceptes es tornen a repetir, fins i tot amb la mateixa redacció, en un altre sèrie d'articles sobre la democràcia en els *DMC* del curs 1952-53. Com a paràgrafs nous podem destacar:

“La democracia no puede significar supresión de jerarquía, sin la cual no existiría ni pueblo, ni sociedad [...] En la Iglesia es notorio que las filas del clero se nutren, sobre todo, de sujetos salidos de las clases populares. Y además, los más altos sitiales de la jerarquía están al alcance de todo cristiano, sin distinción de categorías: no hay que fijarse más que en el número de Papas del más humilde origen.

Los jerarcas, en el concepto católico [...] están puestos para servir al pueblo.

Cuando la política toca cosas que se relacionan con la religión o tienen consecuencias morales, es natural que la Iglesia intervenga [...] porque éste es su campo.

El buen católico, no sólo no debe abstenerse, sino que debe echarse con entusiasmo a la lucha política -de estar preparado para ella- con el fin de influir en la gobernación del país con su recto sentido cristiano. ¡Fuera la religión de la política! Ha sido el grito de los enemigos de la Iglesia [...] ¡Fuera la irreligión de la política! tiene que ser el grito de todo buen católico [...] ¿qué más quisiera la impiedad que tener las manos libres en la gobernación de los pueblos!

*La Iglesia necesita ser eterna, porque ha de acompañar a la humanidad en todas sus situaciones hasta el fin [...] sería torpeza manifiesta hacer causa común con una cosa esencialmente caduca [...] porque sería condenarse a caer cuando cayese ella. Hay que guardarse la retirada”*⁴⁴¹.

Els paràgrafs anteriors mostren en primer lloc el criteri que la democràcia no pot socavar la jerarquia, que es considera bàsica pel funcionament de qualsevol societat. Reivindica la manca de classisme dins de la societat eclesiàstica i situa

⁴⁴⁰ <https://www.un.org/es/universal-declaration-human-rights/> Consultat el 19-4-2020.

⁴⁴¹ *DMC*, N° 2 a 17, 1952 i 53, pp. 47,191,15,23,27.

l'acció política com a sotmesa a l'Església als àmbits que es relacionin amb la moralitat i la religió. Fa una crida a la participació política dels cristians en la política per assegurar que s'apliquin criteris cristians en el seu disseny o, expressat en negatiu, per evitar que els impius ho facin. L'últim retall seleccionat (amb una última frase d'un cinisme manifest) marca un criteri estratègic de l'Església per assegurar-se la permanència en el temps: no lligar-se a una opció política concreta i per tant perenne. La pregunta que ens podem fer és: ¿estava dient que tampoc al franquisme?

Al mateix curs, hi han dos articles que resumeixen els deures mutus en les relacions entre l'Església i l'Estat:

“Los deberes que la Iglesia tiene para con el Estado son:

1) Orar, a fin de obtener sobre la sociedad las bendiciones del cielo.

2) Enseñar a gobernantes y súbditos, a ricos y pobres, a amos y proletarios (sic), sus respectivos deberes.

3) Socorrer materialmente cuando sea preciso a los pueblos [...] para rescatar cautivos y libertar esclavos⁴⁴².

Los deberes que el Estado tiene para con la Iglesia son:

1) Respeto a todos sus derechos, no entrometerse en los asuntos de pura incumbencia eclesiástica.

2) Protección. Debe reprimir en consecuencia todo acto hostil hacia la Iglesia y sus ministros [...] apoyar con su autoridad la observancia de las leyes religiosas, por ejemplo, la del descanso dominical.

3) Ayuda para subvenir a los gastos del culto. El Estado recauda impuestos para atender a los servicios de la nación [...] Y el primero de tales servicios en importancia es la práctica de la religión, es decir, el culto⁴⁴³.

Veiem que els deures de l'Església són resar, ensenyar i practicar la caritat, mentre que els de l'Estat han de ser respectar, protegir i finançar les activitats religioses. Queda palès que el posicionament és estar disposat a rebre fons procedents dels impostos, però no a contribuir a les despeses estatals.

Entre els texts sobre la qüestió de la separació entre l'Església i l'Estat, el 1945 es fa referència al dret de presentació de bisbes intentant justificar que no significa cessió de poder per part de l'Església davant de l'autoritat civil: *“a veces el Papa permite a ciertos Jefes de Estado poder presentar candidatos para Obispos; pero quien los elije y les da la autoridad es el Papa. La potestad civil no les confiere*

⁴⁴² DMC, N° 31, 24 Mayo 1953, Pàg. 99.

⁴⁴³ DMC, N° 32, 31 Mayo 1953, Pàg. 103.

jurisdicción alguna ni puede retirarles sus poderes”⁴⁴⁴. Aquest dret estava vigent en base al *Convenio entre la Santa Sede y el Gobierno español* del 7 de Juny de 1941, que estableix que per a la renovació de bisbes, s’establiran unes negociacions secretes entre el Vaticà, la Nunciatura i el Govern espanyol. De forma simplificada el procediment era que el Nunci i el Govern feien una llista de sis candidats, el Papa escollia tres, i el Cap de l’Estat espanyol presentava oficialment a un d’aquests tres⁴⁴⁵. L’Article VII del Concordat de 5 d’agost de 1953 ratificava el mètode: *“Para el nombramiento de los Arzobispos y Obispos [...] continuarán rigiendo las normas del Acuerdo estipulado entre la Santa Sede y el Gobierno español el 7 de junio de 1941”*⁴⁴⁶.

Sis anys més tard, el 1953, continua la crítica de la separació de l’Església i de l’Estat, per ser una idea pròpia del liberalisme i haver estat aquest condemnat pels Papes Lleó XIII i Pius XI. La dualitat d’obediències degudes queda palesa de la següent forma: *“como católicos obedecemos a la autoridad eclesiástica (Párroco, Obispo, Papa) y como españoles a la autoridad civil (Alcalde, Gobernador, Rey)”*⁴⁴⁷. Fem notar que entre les autoritats civils s’esmenta al Rei, però no al Cap de l’Estat del moment; en canvi en la imatge 6.27 que acompanya al text, el que presenta el seus respectes al que sembla ser un Papa, va vestit de militar, amb banda i faixí.

Recordem que el 1953 es signa el Concordat i que Franco també criticà el concepte de separació entre Estat i Església dient que *“esta separación es adecuada en las sociedades o las naciones que pasan por la desgracia de no tener una sola y única fe, pero no es aceptable cuando, por su fe verdadera y única, una nación quiere llevar el título de católica”*⁴⁴⁸.

El concepte de llibertat té diferents cites sota diferents significats. El maig de 1944, pocs dies abans del desembarcament a Normandia de les tropes aliades, es diu: *“sólo los fuertes son libres. O sea, sólo ellos pueden ejercitar la libertad a la que tienen derecho. El destino de los pueblos débiles es no hacer, ni siquiera en su*

⁴⁴⁴ DMC, N° 7, 17 Novembre 1946, Pàg. 213.

⁴⁴⁵ http://www.historiacontemporanea.com/pages/bloque6/el-regimen-de-franco-i-19391959/documentos_historicos/convenio-entre-la-santa-sede-y-el-gobierno-espaol-7-junio-1941?theme=pdf Consultat 22-4-2020.

⁴⁴⁶ BOE, 19 Octubre 1953, N° 282, Pàg. 62.

⁴⁴⁷ DMC, N° 25-4-1953, Pàg. 79.

⁴⁴⁸ GÓMEZ PÉREZ, Rafael. *El franquismo y la Iglesia*. Madrid: Ediciones Rialp, 1986, Pàg. 51.

*propia casa lo que quieren. Las naciones de primer orden se les imponen, y han de ser sus satélites [...] en el orden espiritual también. Sólo el que es fuerte para plantar cara y vencer a las pasiones y al respeto humano, será libre”*⁴⁴⁹.

Imatge 6.27: Dibuix amb els poders civil i religiós.

Font: DMC N° 25-4-1953, Pàg. 79.

La llibertat es basa en la força i la capacitat per imposar-te; no només sobre els altres, sinó sobre les passions humanes. La referència a que els pobles dèbils no poden fer el que volen a casa seva, en aquella circumstància es pot interpretar com un reconeixement de les dificultats futures del règim si es produeix la derrota de l'Eix, al temps que una crida a ser forts per a defensar-lo. En qualsevol és una reivindicació de la llibertat col·lectiva, com a poble, i no de la llibertat individual dels ciutadans.

El juny de 1945, tot just un mes després de la caiguda de Berlín, es fa una nova crida a la resistència per la via de defensa de la llibertat: “*LA LIBERTAD. Nadie te perderá contra tu voluntad. Nadie te salvará sin tu voluntad. ¡Terrible poder el de la libertad! Procuremos siempre hacer buen uso de ella*”⁴⁵⁰.

El 1950 el concepte ha variat, passant a barrejar-se amb la religió: “*La libertad (cristiana) no es independencia ni insubordinación [...] el que por amor se sujeta al yugo suave de Cristo [...] está sujeto, sin dejar de ser libre con la libertad de los hijos de Dios [...]. El yugo De Cristo se llama yugo, pero casi no lo es; así como la*

⁴⁴⁹ DMC, N° 38, 14 Maig 1944, Pàg. 87.

⁴⁵⁰ DMC, N° 42, 3 Juny 1945, Pàg. 105.

libertad del mundo lo es sólo de nombre”⁴⁵¹. El cristià, ve a dir el text, limita voluntàriament la seva llibertat mundana, per acceptar estar subjugat a Crist. La utilització repetida del mot “yugo” la podem relacionar amb la vigència i presència quotidiana del símbol falangista de “*el yugo y las flechas*”.

Un altre enfoc té la llibertat de culte, que és presentada juntament amb la indiferència religiosa i la ignorància de Déu, com l’origen de la degradació de la vida social: “*Cuando los pueblos hacen profesión de libertad de cultos, de indiferencia religiosa y se portan como si Dios no existiera, no hacen más que abrir la puerta a la rebeldía, a las revoluciones, guerra, desorden y malestar social*”⁴⁵². Es tracta d’una explicació que utilitza la por al conflicte (fa menys de deu anys del final de la Guerra Civil) com a legitimador del règim, que a fi de comptes no permetia altre culte públic que el catòlic.

El lliure-pensament i el laïcisme van ser objecte de crítiques, tant conceptualment com cap a les persones que ho practicaven, com Diderot, que “*era un notorio librepensador y tenía un gran odio a la Iglesia católica*”⁴⁵³, i Nietzsche que “*que se tenía por un superhombre y se había propuesto destruir el cristianismo [...] de tanto luchar contra Jesucristo se volvió loco*”⁴⁵⁴. A l’escola laica francesa li atribueix, basant-se en unes dades de 1895, que els seus alumnes són responsables del 89% dels delictes fets per joves: “*He aquí una demostración palpable de que la Religión preserva al hombre del crimen y de que los hombres irreligiosos fácilmente degeneran en delincuentes*”⁴⁵⁵; aquest paràgraf és una reivindicació del paper de la religió com factor necessari pel control social i l’assegurament de les conductes humanes. Denuncia també la voluntat de substituir als sacerdots en funcions que considera pròpies: “*los librepensadores [...] crean el bautismo civil, el matrimonio civil, el entierro civil, donde, en vez del sacerdote católico, está el sacerdote del ateísmo*”⁴⁵⁶. Crida l’atenció que aquests atacs al laïcisme i les seves conseqüències socials, es facin en una època de màxima col·laboració a Espanya dels poders de l’Estat amb l’església catòlica per a configurar el marc legal i moral del país.

⁴⁵¹ DMC, N° 24, 19 Març 1950, Pàg. 50.

⁴⁵² DMC, N° 38, 20 Juny 1948, Pàg. 118.

⁴⁵³ DMC, N° 19, 6 Maig 1948, Pàg. 74.

⁴⁵⁴ DMC, N° 24, 19 Març 1950, Pàg. 49.

⁴⁵⁵ DMC, N° 31, Juliol 1948, Pàg. 122.

⁴⁵⁶ DMC, N° 31, 1 Maig 1949, Pàg. 83.

La situació en el post Concili Vaticà II va evolucionar, de forma que sobre aquesta temàtica es podia llegir que: *“La orientación del hombre hacia el bien solo se logra con el uso de la libertad . La verdadera libertad es signo eminente de la imagen divina en el hombre. La dignidad humana requiere que el hombre actúe según la conciencia libre”*⁴⁵⁷. La llibertat i la consciència lliure estan ja incorporades als valors cristians, però amb certes cauteles per garantir un ordre social, en forma d'autoritat raonada: *“La formación de la libertad en el ámbito educativo requiere el principio de autoridad. Dicha autoridad se ejerce motivando sus decisiones y expresando esta motivación, siempre que sea posible, con el fin de que no sean tomadas como arbitrariedades”*⁴⁵⁸.

Les ideologies socialista i comunista són, com era d'esperar, objecte de crítica des de les planes del *DMC*. De tota manera podem considerar que no eren un motiu de preocupació principal per part del redactors del full setmanal, doncs es tracta normalment de comentaris aïllats i puntuals que es donen, això sí, en totes les èpoques considerades. Hi ha més referències al comunisme que al socialisme, perquè el primer està associat a la Unió Soviètica i els segon no s'identifica amb cap país o govern concret.

En relació a la importància que se li donava a la URSS i a la seva actuació contra el catolicisme podem esmentar que *“diariamente tres ejemplares de l'Osservatore Romano llegan al Kremlin enviados por la Embajada en Roma para tener el gusto de atacarlo casi diariamente también”*⁴⁵⁹. El 1959 es volia evidenciar la diferència de mitjans entre les dues parts, donada la poca aportació dels catòlics: *“Moscú 1957: Para propagar el comunismo 3.000 millones de dólares. Católicos de todo el mundo 1957: para propagar el evangelio entre los paganos 15 millones de dólares. QUINCE contra TRES MIL”*⁴⁶⁰.

En una petita sèrie d'articles publicats el 1945 donen a conèixer unes pastorals del Bisbe de Canàries, que de 1936 a 1966 va ser Monsenyor Antonio Pildáin, que *“escribió dos cartas pastorales, la de 1944 y la de 1945 [...] con el llamativo título de “Los que fomentan el comunismo”*⁴⁶¹; Una informació complementària sobre

⁴⁵⁷ *DMC*, N° 20, Febrer 1976, Pàg. 2

⁴⁵⁸ *Ibi.* Dem.

⁴⁵⁹ *DMC*, N° 33, Juliol, 1948, Pàg. 131.

⁴⁶⁰ *DMC*, N° 1, 7 Octubre 1959, Pàg. 191.

⁴⁶¹ Veure apunt biogràfic en la Real Acadèmia de la Història:

<http://dbe.rah.es/biografias/39153/antonio-pildain-zapiain> Consultat 20-4-20.

aquest Bisbe és que *“Las Palmas fue la única capital de provincia de toda España donde Franco no fue recibido por el obispo titular, ni hubo entrada bajo palio en el recinto catedralicio, ni ocupó sitial alguno en el altar mayor –privilegios que los Acuerdos concedían al Jefe del Estado–. Es más, durante la visita oficial que éste hizo a Las Palmas, el 26 de octubre de 1950, las puertas de la catedral permanecieron cerradas”*⁴⁶². En els esmentats escrits s’identifica com coautors del comunisme -en aquella època no s’havia estès encara el concepte de “tonto útil” que es va aplicar més tard als que hi col·laboraven, volent o no, amb els comunistes en l’oposició al règim- a diferents grups socials: *“los ególatras “que no cuidaban sino de aumentar sus riquezas de cualquier manera”*⁴⁶³, afegien que *“los pudientes que no acaban de darse por enterados de que las rentas del patrimonio no quedan a merced del libre arbitrio del hombre”*⁴⁶⁴, i també que *“quienes abusan de la religión [...] para defenderse de las reclamaciones completamente justas de los obreros”*⁴⁶⁵. En aquests texts, es pot observar un missatge als que posseïen el poder econòmic de no caure en abusar de la seva posició de domini i no generar d’aquesta manera una situació d’injustícia greu que legitimés uns posicionaments extrems de les classes treballadores. Aquesta mateixa idea es torna a expressar el 1948 d’una forma encara més clara: *“¿Cuál sería el anticomunismo más eficaz? El que quite al comunismo su pretexto y razón, que es la miseria y la injusticia social. Cuando los ricos se decidan a tener justicia y caridad con los pobres disminuyendo su propia riqueza y la pobreza de éstos, el comunismo habrá perdido su ambiente”*⁴⁶⁶.

L’octubre de 1956, coincidint cronològicament amb la revolució d’Hongria, es mostra una actitud pacient, però que es considera al final guanyadora, d’una organització com l’Església catòlica amb quasi dos mil·lennis d’història: *“la Iglesia también trata con toda cortesía hasta a sus propios enemigos. ¿qué mayor enemigo*

⁴⁶² SHARIFE, Ana. *Pildain., El obispo que no recibió a Franco*. Revista Contexto. www.ctxt.es, 16 Octubre 2019. <https://ctxt.es/es/20191016/Firmas/28913/antonio-pildain-obispo-de-canarias-antifranquismo-ana-sharife.htm>

⁴⁶³ *DMC*, N° 7, 4 Novembre 1945, Pàg. 211.

⁴⁶⁴ *DMC*, N° 14, 22 Desembre 1945, Pàg. 242.

⁴⁶⁵ *DMC*, N° 15, 23 Desembre 1945, Pàg. 246.

⁴⁶⁶ *DMC*, N° 36, 6 Juny 1948, Pàg. 112.

*suyo que el bolchevismo? La Iglesia espera, tiene paciencia y ruega*⁴⁶⁷. Encara el 1967 es publica una nota que segueix preguntant per la conversió de Rússia⁴⁶⁸.

Les referències al socialisme és concentren més en l'àmbit de les idees, que no en la pràctica política com es pou veure en: *“la felicidad humana no se ha de conseguir precisamente por el camino de las destrucciones y de las utopías de los socialistas, que son sueños de cerebros desequilibrados [...] Dios ha hecho las desigualdades humanas para que las iguale y nivele la caridad*”⁴⁶⁹. Precisament, la referència a la caritat com oposada al socialisme es repeteix en altres paràgrafs: *“Los socialistas la reprueban (la limosna) y quieren suprimirla, como injuriosa a la dignidad humana”*⁴⁷⁰, *“El rechazar la caridad como deshonrosa al hombre es error socialista*”⁴⁷¹.

Els maçons van ser -segons el règim- uns dels grups causants de la pèrdua dels valors tradicionals espanyols i dels causants de la Guerra Civil. De fet el general Franco va manifestar al llarg de la seva vida una constant fixació amb el seu poder mundial i l'amenaça que representava pel seu govern⁴⁷². Els continguts del *DMC* no mostren el mateix grau d'interès, doncs tret d'un text sobre la mort del Pare Claret -*“El P. Claret perseguido por la masonería murió desterrado en Francia*”⁴⁷³- només hem trobat un text que faci referència a la maçoneria; això sí, els ataca amb força: *“ El enemigo peor de Jesucristo y de su Iglesia ha sido en los últimos siglos la masonería, secta infernal que tiene por fin la destrucción de la Religión católica [...] Nunca veréis que persiga la masonería a los rabinos, ni a los pastores protestantes*”⁴⁷⁴.

Les referències a l'anarquisme són molt menors que les fetes al comunisme. Es considerat no com una alternativa política sinó com una amenaça contra el cristianisme i de forma derivada contra l'organització social i el mateix poder civil: *“De todos los anarquistas, el peor es el que se levanta contra Jesucristo y no quiere reconocerlo como Rey. Es el anarquismo esencial. De este anarquismo nacen todos los demás, aún los más escandalosos y estentóreos. Quien se atreve contra Dios,*

⁴⁶⁷ *DMC*, N° 2, 14 Octubre 1956, Pàg. 194.

⁴⁶⁸ *DMC*, N° 654, 11 Març 1967, Pàg. 1.

⁴⁶⁹ *DMC*, N° 9, 30 Novembre 1952, Pàg. 219.

⁴⁷⁰ *DMC*, N° 23, 6 Febrer 1944, Pàg. 31.

⁴⁷¹ *DMC*, N° 12, 21 Desembre 1952, Pàg. 235.

⁴⁷² FRANCO SALGADO-ARAUJO, F. *Mis conversaciones privadas con Franco*. Planeta, 1976.

⁴⁷³ *DMC*, N° 4, 26 Octubre 1958, Pàg. 199..

⁴⁷⁴ *DMC*, N° 17, 16 Febrer 1947, Pàg. 33

¿cómo no se atreverá contra el César?”⁴⁷⁵. A nivell col·loquial, l'estiu, com es tracta d'una època sense escola i per tant amb menys control sobre els infants i joves, es associat a un possible risc d'anarquia, és a dir manca d'ordre i de llei, de vandalisme i salvatgisme: “*Las vacaciones no son unos meses de anarquía, en los cuales puedas vivir sin ley ni conciencia. Unos meses de vandalismo en que destroces lo que con tanto trabajo has construido durante el curso, en tu carácter, en tu personalidad y en tu vida espiritual. Unos meses para vivir a lo salvaje, para curtir el cuerpo y acartonar el alma*”⁴⁷⁶.

En referència al patriotisme, poc després de la guerra es celebrava dins el Col·legi un “certamen patriótico” amb la participació dels alumnes: “*Día 12 fiesta del Pilar y de la raza [...] Certamen patriótico. Consigna: que el canto del Himno a la Bandera sea valiente, entusiasta. Ninguna boca cerrada. A cantar todos a la Madre España*”⁴⁷⁷. Ser patriota era considerat també com una conseqüència derivada de la bona pràctica del cristianisme: “*Siempre los mejores cristianos han sido los mejores patriotas, porque han sabido ver en la autoridad civil legítima, participación de la divina*”⁴⁷⁸. Però cal que el cristià no oblidí mai quina és la seva veritable pàtria, el cel: “*Suspira por el Cielo, patria buena, patria celestial, donde ningún ciudadano es infeliz ni entra jamás la desgracia*”⁴⁷⁹; aquesta idea de la pàtria celestial es torna a repetir vuit anys més tard el 1957: “*Nuestra habitación de aquí abajo no es permanente. Caminamos hacia la patria. No debemos instalarnos cómodamente. No debemos sacar todo el jugo posible a la vida*”⁴⁸⁰.

Al nivell pràctic de l'oferta escolar, els campaments d'estiu eren presentats de forma molt positiva per la seva formació patriòtica i com una oportunitat que el poder civil oferia als alumnes: “*El Campamento es un excelente obsequio del Gobierno y del Frente de Juventudes al Colegio [...] Los Campamentos son verdaderas escuelas de educación cívica y patriótica; un descanso y un placer; en una palabra, el mejor premio del escolar español bueno, prometedor y aplicado*”⁴⁸¹. En aquest context de col·laboració amb el *Frente de Juventudes*, consta l'existència

⁴⁷⁵ DMC, N° 4, 27 Octubre 1946, Pàg. 197.

⁴⁷⁶ DMC, N° V66, 1 Juliol 1966, Pàg. 1.

⁴⁷⁷ DMC, N° 2, 10 Octubre 1943, pàg. 188. La lletra completa de l'himne nacional, en la versió feta per José María Pemán, figura en el DMC, N° 2. 9 Octubre 1955, Pàg. 196.

⁴⁷⁸ DMC, N° 5, 10 Novembre 1946, Pàg. 211.

⁴⁷⁹ DMC, N° 37, 10 Maig 1945, Pàg. 85.

⁴⁸⁰ DMC, N° 9, 29 Novembre 1959, Pàg. 222.

⁴⁸¹ DMC, N° 44, 17 Juny 1945, Pàg. 116.

d'una Centúria Claret “¡Cuánto bien hará a los que se inscriban en ella, con sus actividades de formación social y patriótica!”⁴⁸². També consta el 1947 la necessitat pels estudiants de batxillerat d'abonar dues ptes. pel concepte d'examen d'educació patriòtica⁴⁸³. En aquest entorn de campaments trobem una fotografia -imatge 6.25- on s'hi veu als assistents, capellans inclosos, fent la salutació falangista amb el braç alçat.

Imatge 6.28 Campament d'estiu 1946.

Font Memòria Escolar 1946-47, pàg. 11.

Al text que acompanya a la citada fotografia -d'un campament organitzat en col·laboració amb el *Frente de Juventudes* i al que van assistir cinquanta alumnes- es descriu que entre les activitats diàries hi havia: “Izar banderas, orden del día [...] revista de policía [...] gimnasia y educación premilitar [...] canciones patrióticas [...] formación patriótica [...] arriar banderas [...] retreta y silencio”⁴⁸⁴; era doncs un programa proper al d'un centre militar d'instrucció de reclutes.

El materialisme, amb una derivada seva, el progrés, també van estar criticats en el *DMC*, i en aquest cas els anys cinquanta van concentrar la major part de les referències seleccionades. D'una part el feia formar part dels pitjors conceptes; “*las monstruosidades del ateísmo, del materialismo, del panteísmo, del darwinismo*”⁴⁸⁵.

⁴⁸² *DMC*, N° 33, 15 Maig 1949sol, Pàg. 92.

⁴⁸³ *DMC*, N° 35, 11 Juny 1947, Pàg. 108.

⁴⁸⁴ Memòria Escolar 1946-47, Pàg. 10.

⁴⁸⁵ *DMC*, N° 25, 19 Març 1948, Pàg. 54.

D'un altre, es justificava que l'Església no estava oposada al progrés de la ciència, i posava com exemple que Pasteur, Ampere i Volta eren fills fidels de l'Església⁴⁸⁶, però no era aquest el seu objectiu: “*Progreso significa andar, moverse, mejorar de situación [...] la Iglesia no está en el mundo directamente para el progreso material de los pueblos, sino para el espiritual y moral [...] impide que la humanidad se decante por un progreso meramente materialista e indigno del hombre*”⁴⁸⁷.

Com dèiem abans, a mitjans dels anys cinquanta, concretament el 1956, en una crida a afiliar-se a l'Acció Catòlica, es deia que: “*El mal se organiza. Los poderes del infierno trabajan aunados. La sociedad moderna se está ahogando en las olas de materialismo, sensualismo y naturalismo. La Acción católica es el Ejército seglar de la Iglesia. Alístate a sus filas*”⁴⁸⁸; també que “*Unos momentos de reflexión a los pies del Niño Jesús serán el mejor revulsivo a nuestra vida materialista y pagana*”⁴⁸⁹. La conclusió es concretava en forma de pregunta retòrica: “*Mucho progreso. Muchos adelantos. ¿resultado final? Cada vez más confusión*”⁴⁹⁰.

Podem valorar, en relació a aquesta prevenció davant el progrés, que efectivament a partir de la mitat dels anys cinquanta va haver un increment de la introducció de novetats i avenços tecnològics en la vida diària de la societat occidental i també en l'espanyola, almenys en la urbana: electrodomèstics, telèfon, ràdio, ferrocarrils electrificats, televisió. Això en un entorn de desenvolupament de nous enginyis que tenen com a fita destacable que a finals de l'any 1957 es va posar en òrbita el primer satèl·lit artificial. També podem considerar la possibilitat que aquesta sensació que transmet el *DMC* d'estar vivint en una societat tan allunyada de les pràctiques i preceptes cristians en ple franquisme, siguin percepcions personals dels autors dels articles, que no és possible identificar doncs no signen els texts.

Veiem a continuació el que es deia en relació a la Democràcia, que no cal dir que no era una de les característiques del règim dictatorial franquista, doncs hem de recordar que es cercava “*un ideal de ciudadanía fundado en la desconfianza hacia la política y el recuerdo de la violencia asociado a las disputas entre partidos, un*

⁴⁸⁶ *DMC*, N° 10, 7 Desembre 1952, Pàg. 223.

⁴⁸⁷ *DMC*, N° 8, 23 Novembre 1952, Pàg. 215.

⁴⁸⁸ *DMC*, N° 10, 9 Desembre 1956, Pàg. 233.

⁴⁸⁹ *DMC*, N° 13, 30 Desembre 1956, Pàg. 249.

⁴⁹⁰ *DMC*, N° 33, 19 Maig 1957, Pàg. 87.

terreno abonado para el hábito del silencio y el consenso pasivo [...] y la resignación ante la dictadura como algo dado”⁴⁹¹

D’una banda hem trobat alguna referència que de forma directa repudia l’opinió de les majories “*No confiamos en el número, sino sólo en la calidad. No son los muchos los que hacen las cosas, sino los buenos, y los buenos suelen ser pocos, porque la perfección no está en la turba [...] la perfección es de pocos*”⁴⁹². Legítima doncs que uns pocs, els millors, manin sobre la majoria, deshumanitzada sota el concepte de *turba*. D’un altre, l’Església s’arroga per a sí mateixa com la millor democràcia, en base a confondre democràcia amb la igualtat o amb la caritat. Veiem uns exemples: “*No hay demócratas más auténticos y sinceros que los Santos. A los Santos no les repugnan los pobres, porque ellos también lo son, al menos de espíritu [...] los Santos, que son los mejores cristianos, son también los que han practicado más a fondo y sinceramente la verdadera democracia. ¿Quién ha enseñado al pueblo, ha curado al pueblo, ha dado pan al pueblo?*”⁴⁹³. Cal destacar la transformació que fa al final de la frase de Lincoln en Gettysburg sobre “el govern del poble, pel poble i per al poble”⁴⁹⁴.

Clarament confon democràcia amb igualtat quan diu: “*En la Iglesia no se concede a nadie preeminencia sobre los demás, el rico se arrodilla al lado del pobre [...] Ante Dios y ante la Iglesia todos somos iguales. No hay democracia que se pueda comparar con ésta*”⁴⁹⁵. O també en aquest paràgraf que reivindica una Església sense classes: “*nada hay que manifieste el sentido democrático de la Iglesia como su Liturgia [...] impone una nivelación absoluta de todas las clases sociales. En el templo no hay ni privilegiados ni parias*”⁴⁹⁶.

Es posiciona, sorprenentment per ser l’any 1953, de forma permissiva amb la militància en partits polítics, situant a l’Església i els clergues en situació de neutralitat: “*Los clérigos tienen mandado [...] observarse estrictamente neutrales entre los partidos políticos [...] no solamente el clero sino también la Acción*

⁴⁹¹ MOLINA APARICIO, F. *La reconstrucción de la nación. Homogeneización cultural y nacionalización de masas en la España franquista (1936-1959)*. Historia y Política, N° 38. Pàg. 39.

⁴⁹² DMC, N° 7, 6 Novembre 1949, Pàg. 214.

⁴⁹³ DMC, N° 32, 21 Maig 1950, Pàg. 93.

⁴⁹⁴ Pronunciament de Gettysburg. 19 Novembre 1863.

https://amhistory.si.edu/docs/GettysburgAddress_spanish.pdf Consultat el 21-4-20.

⁴⁹⁵ DMC, N° 36, 18 Juny 1950, Pàg. 113.

⁴⁹⁶ DMC, N° 1, 5 Octubre 1952, Pàg. 183.

católica [...] deben estar fuera y por encima de todos los partidos políticos [...] no obsta a que los fieles, como individuos particulares, sin arrogarse representación alguna de la Iglesia figuren y militen en partidos, cuyo ideario y programa no sean heterodoxos ni injustos”⁴⁹⁷. La única limitació que contempla pels ciutadans laics és que els programes dels partits siguin ortodoxes i justos, que són dos conceptes que tothom pot interpretar de forma diferent.

Més de deu anys més tard, abans de la promulgació de la *Ley Orgánica del Estado* de gener de 1967, citant a un altíssim personatge del règim com era el President del *Consejo de Estado* Alberto Martín Artajo, es publica -de forma absolutament puntual- una crítica a la classe dirigent del franquisme i a la manca de possibilitat de participació del poble en les decisions que li afecten: “¿por qué el español se resiste a respetar la 'cosa pública'? [...] Dos causas: una, la deserción de las clases dirigentes, que ha hecho que el pueblo pierda la fe en ellas [...] otra la falta de participación auténtica del propio pueblo en el Gobierno de la cosa pública [...] las libertades públicas se educan ensayándolas, y la ciudadanía se forma ejerciendo los derechos ciudadanos”⁴⁹⁸.

La pau com a concepte, ideal o objectiu, es va fer present en els primers temps de la publicació del *DMC*, coincidint amb el desenvolupament de la Segona Guerra Mundial. El novembre de 1943, coincidint amb la progressiva retirada de les forces alemanyes del front oriental i de l’italià, es fa una exclamació pessimista sobre la pau: “¡La Paz! ¡La Paz! Quizá el mundo necesita aún más guerra para expiar sus muchos pecados”⁴⁹⁹. L’arribada de les tropes aliades a Roma, i per tant al Vaticà, porta a fer accions dins de les activitats col·legials per la pau, encara que molt centrades en la figura del Papa: “Empezó el día 10 la campaña de oraciones y obras buenas ofrecidas por la paz y por el Papa [...] en todas las clases hay modelos y carteles de propaganda: leedlos y cumplidlos”⁵⁰⁰ i també a dedicar la celebració del mes de Maria en el mateix sentit “Mes de María. El Papa quiere que roguemos por la Paz a la virgen y Reina de la Paz. Así lo haremos”⁵⁰¹. Acaba agraint a Déu, en paraules de Pius XII, que la guerra no hagi significat la destrucció de Roma:

⁴⁹⁷ *DMC*, N° 19, 22 Febrer 1953, Pàg. 39.

⁴⁹⁸ *DMC*, N° 626, 5 Juny 1965, Pàg. 2.

⁴⁹⁹ *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1943, Pàg. 203.

⁵⁰⁰ *DMC*, N° 38, 14 Maig 1944, Pàg. 88.

⁵⁰¹ *Ibidem*.

“Palabra del Papa: 'Demos gracias a Dios por haber sido evitados a Roma los horrores de la guerra’”⁵⁰² i es capaç de quantificar a continuació el conjunt d’actuacions religioses fetes al santuari durant la “*campaña por la paz*” feta el mes de maig: “*Misas oídas 5.498 / Comuniones 3.093 / Visitas a Jesús 9.325 / Meditaciones de 15m. 6.590 / Visitas a la Santísima Virgen 165.288 / sacrificios 930*”⁵⁰³. A banda de la dificultat de la comptabilització, crida l’atenció el diferent volum de visites a la Verge i a Jesús.

Un cop acabada la Guerra Mundial, el octubre de 1945, dins del Consultorio Moral, s’estableix una analogia entre guerra i pecat: “¿Cree que las guerras son castigo de Dios? [...] muchas lo han sido. Y siempre pueden tomarse como tales, ya que no sucede ningún mal en el mundo que al menos Dios no permita, y todo mal próxima o remotamente tiene por origen el pecado”. Subratllar la precaució que es pren el redactor al principi de la resposta, quan no generalitza que totes les guerres són un càstig diví, encara que acaba atribuint al pecat en general la seva existència; és de suposar que està salvaguardant la Guerra Civil espanyola, doncs en tant que “*cruzada*”, no podia considerar-se un càstig de Déu, però sí podia ser una conseqüència del pecat.

La relació entre la riquesa i la pobresa, l’existència dels dos fets i les seves derivades, les relacions conflictives que comporta amb repercussions en l’organització social i la transcendència cap el fet religiós són un altre àmbit de notes i missatges que es poden trobar i analitzar en el *DMC*.

Durant la dècada dels quaranta, es reconeix l’existència de classes socials però deixant clar que “*no hay ninguna clase social que tenga el monopolio de la virtud y de Dios*”⁵⁰⁴. El paper de l’Estat ha de ser el de protegir als assalariats, que formen part dels pobres⁵⁰⁵; a l’Església li dona la missió d’ensenyar que: “*se ha procurar que (las riquezas) se acumulen equitativamente en manos de los ricos y se distribuyan con bastante profusión entre los obreros*”⁵⁰⁶ i la situa en una equidistància entre rics i pobres: “*Uno y otro son ladrones por igual: porque lo*

⁵⁰² *DMC*, N° 43, 8 Juny 1944, Pàg. 108.

⁵⁰³ *Ibíd.*

⁵⁰⁴ *DMC*, N° 14, 19 Desembre 1943, Pàg. 235.

⁵⁰⁵ *DMC*, N° 1, 1 Octubre 1944, Pàg. 186.

⁵⁰⁶ *DMC*, N° 12, 8 Desembre 1945, Pàg. 231.

*mismo da quitar a uno lo que posee, que impedirle adquirir aquello a que tiene perfecto derecho. Ambas cosas son un robo*⁵⁰⁷.

Es fan diverses crides a la necessitat de donar un salari just als treballadors i d'evitar grans desigualtats en la riquesa, tant des del punt de vista estrictament cristià com per poder mantenir l'ordre social. Argumenten que: “*las desigualdades irritan a los pequeños [...] si ven que los grandes las acentúan con su petulancia, la tensión se hace insostenible*⁵⁰⁸ i també que: “*no es cristiana una sociedad donde un solo hombre muere de hambre mientras otros nadan en la abundancia y el lujo*”⁵⁰⁹. En referència al salari just, invoca al setè manament -no robaràs- i considera un pecat contra aquest manament el fet de “*no pagar íntegramente y a su debido tiempo a los obreros y criados el salario justo*”⁵¹⁰. En referència a la justícia i necessitat de pagar un salari just hi han successives referències que inclouen el concepte de salari familiar: “*Hay que dar al obrero una remuneración que sea suficiente para su propia sustentación y la de su familia*”⁵¹¹. Aquest concepte de salari familiar està associat al reconeixement de la figura del pare com a proveïdor únic del manteniment de l'esposa i dels fills (*breadwinner*) i del paper subsidiari de la dona en el sosteniment de 'economia familiar.

El citat setè manament de Déu és també la justificació del dret a la propietat sense el que la societat no pot existir en harmonia doncs “*el derecho de propiedad es natural. Sin él no habrá en la sociedad ni trabajo, ni armonía, ni paz*”⁵¹². Però la necessitat d'evitar les desigualtats socials la justifica paradoxalment en aquest dret a la propietat, que també és un dret dels pobres: “*el derecho de propiedad es un derecho natural, y por lo mismo no es privativo de los ricos, también los pobres tienen derecho a ser propietarios, y para eso se exige una más justa distribución de la riqueza*”⁵¹³.

El 1947, amb una situació d'estancament econòmic continuat en els darrers cinc anys, de forma que la renda nacional per càpita que era el 1943 de 13.4 (en base 2010=100), el 1947 havia disminuït a 13,3 i fins el 1951 no superaria l'índex 14⁵¹⁴,

⁵⁰⁷ DMC, N° 12, 8 Desembre 1945, Pàg. 231.

⁵⁰⁸ DMC, N° 3, 20 Octubre 1946, Pàg. 195.

⁵⁰⁹ DMC, N° 39, 27 Juny 1948, Pàg. 121.

⁵¹⁰ DMC, N°9, 20 Novembre, 1949, Pàg. 221.

⁵¹¹ DMC, N°33, 9 Abril, 1944, Pàg. 67.

⁵¹² DMC, N° 7, 6 Juny 1949, Pàg. 213.

⁵¹³ DMC, N° 33, 13 Maig 1956, Pàg. 90.

⁵¹⁴ Font PRADOS, L. *Op. Cit.*

encara es feia servir el llenguatge d'amos i criats per a referir-se a determinades funcions laborals: *“los amos cristianos aprendan a cuidar con caridad de sus criados. En cuanto al alma, dándoles tiempo para cumplir sus deberes religiosos [...] En cuanto al cuerpo no agobiándolos de trabajo [...] Pagándoles el salario necesario para su sustento y el de su familia. El egoísmo cruel de muchos amos que se llaman cristianos es quizá la primera fuente del malestar social que padecemos hoy”*⁵¹⁵. Observem que, fent una crida al bon tracte dels superiors sobre els servents, fa una denúncia de conductes de crueltat per part dels amos i una referència a l'existència de malestar social dins la societat del moment. Més duresa expressa en la mateixa època contra la desigualtat dient *“basta que reduzcan un poco sus ganancias enormes para que suban lo que deben subir los jornales del trabajador. Ellos dicen que los tiempos son malos, y lo dicen teniendo coche y fincas y cupones”*⁵¹⁶.

Entre desembre de 1952 i març del 1953, es fan una sèrie de consideracions:

“No hay aproximación entre pobres y ricos. Y, por consiguiente, ni se conocen ni se aman. Se han forjado una serie de prejuicios unos contra otros que constituyen un verdadero telón de acero, imposible de atravesar [...] no hay amor mutuo, ni respeto mutuo, ni mutuas consideraciones entre unos y otros, porque no hay amor a Dios, ni respeto a Dios, ni consideración a las cosas de Dios. [...] el dinero es el único dios de la sociedad.

Dios [...] quiere que en la tierra los hombres que tienen cierta superioridad sobre los otros, bien sea en riquezas, o en poder, o en prestigio, o en ciencia, empleen esa superioridad en iluminar, en dirigir, en hacer bien a los inferiores.

Los de abajo han de ver a Dios en los de arriba, si queremos que haya obediencia y paz en la sociedad; esa es la única manera de afianzar el orden, el respeto y la tranquilidad [...] para ver a Dios en un hombre cruel con el pobre, explotador del obrero, entregado a la orgía y el lujo, se necesita hacer un esfuerzo mental enorme.

El trabajo es necesario en la vida material. Para el pobre para poder vivir dignamente, porque si no trabaja no comerá. Para el rico para vivir con dignidad, y hasta para ahorrarse el tedio y el aburrimiento que tantas enfermedades produce y que incluso ha llevado a muchos al suicidio.

No saben (los pobres) los cuidados e inquietudes que producen las riquezas y el poder; a veces más fatiga un cuidado de esos que un azadón, y no igualan los sudores de éste a los sudores de un lecho

⁵¹⁵ DMC, N° 14, 26 Gener 1947, Pàg. 22. “Cupones” es refereix a la tinència d'Accions o Obligacions, que repartien dividendes contra l'entrega d'uns cupons físics associats als documents d'emissió dels Títols.

⁵¹⁶ DMC, N° 21, 16 Març 1947, Pàg. 49.

dorado no lo dudes: la única ventaja que tienen los ricos y poderosos es la proporción mayor que tienen de hacer el bien.

Los grandes y ricos serían inútiles sobre la tierra si no hubiese en ella pobres y desgraciados [...] si Dios eleva a algunos, es para ser el apoyo y sostén de los otros. Él se descarga en ellos del cuidado de los débiles [...] si quieren ser ricos para sí solos, se rebajan a sí mismos convirtiéndose en rastreros egoístas.

La sociedad no será feliz mientras no haya amor entre sus diferentes clases [...] el lujo hace que las dos clases sociales -ricos y pobres- [...] se mantengan disgregadas [...] ¿creéis que costaría mucho hacer estallar la lucha? La guerra propiamente ya existe en realidad de una manera sorda y latente: sólo falta darle un carácter oficial y exterior- Y cuanto más tarde en estallar, más grande será la destrucción que producirá en la sociedad”⁵¹⁷.

L'enfoc ha variat des de la citada equidistància anterior a la justificació de la desigualtat social per ser voluntat de Déu. Parteix de la constatació -segons l'autor- de la inexistència de coneixement i proximitat entre rics i pobres, que no es tenen respecte mutu perquè no respecten a Déu. Un Déu que vol que hi hagi superioritat d'uns homes sobre els altres, que hi hagi doncs classes, encara que els que tenen més han de fer el bé cap els inferiors. Legítima doncs les desigualtats i el domini d'uns homes sobre els altres, però introdueix la necessitat que no es donin abusos del fort sobre el dèbil, del ric sobre el pobre, del patró sobre el treballador; no només han de ser considerats amb els inferiors, sinó que han d'actuar perquè aquests entenguin aquesta diferència com un reflex de la superioritat divina de forma que no és possible veure a Déu en la conducta d'un explotador que viu en la disbauxa i el luxe; conclou que el fet de veure a Déu en els superiors és la base que garantirà l'ordre social.

Als que ocupen la part inferior de la societat els consola dient-los que no coneixen les dificultats i angoixes que porta el fet de ser ric, arribant a considerar més feixuga aquesta feina que el tenir que treballar amb un *azadón*. Limita l'avantatge dels rics sobre els pobres a que tenen més possibilitats de fer el bé envers els demés i considera que Déu ha fet els rics per que puguin ajudar als pobres. Crida a l'estimació entre rics i pobres, doncs el contrari, la lluita de classes, porta a la guerra entre ells, un conflicte que ja existeix soterradament, i que quan esclati destruirà a la societat.

⁵¹⁷ DMC, Nº 10 a 17, de 17 Desembre 1952 a 22 Març 1953, Pàg. 223, 15, 23, 26, 27 i 31.

El 1956 i 1957, en plena època de construcció de la Europa social i d'auge de la democràcia cristiana a Itàlia i altres països europeus, el *DMC* concreta quines són, segons Pius XII, les obligacions de l'empresari amb el treballador: “*Salario justo y suficiente para él y su familia, una habitación digna de seres humanos, una posibilidad de enseñanza primaria a sus hijos, la serie integra de seguros sociales hoy más o menos vigentes en el mundo civilizado*”⁵¹⁸. Veiem que als ítems de salari i habitatge, s’afegeixen les assegurances socials i l’ensenyament, encara que només en la seva etapa primària. En quan a les relacions laborals, “*la iglesia exige además para el obrero participación en la propiedad, administración y ganancias de la empresa*”⁵¹⁹ però encara es defensa la concepció del pare de família proveïdor: “*los padres de familia puedan ganar lo necesario para alimentar a sí mismos, a la esposa y a los hijos*”⁵²⁰.

Hi han missatges destinats de forma exclusiva als rics i a les seves riqueses, començant per considerar que entre els rics hi han pocs cristians de debò⁵²¹, dubtant de l’origen honrat de les riqueses acumulades però justificant la seva possessió si s’aprofita per fer bones obres “*¡Ah si se publicase el origen y desarrollo de muchas fortunas [...] qué vergüenza pasarían algunos ricos aún cristianos! [...] con esas inicuas riquezas puede hacerse uno amigos para la eternidad, empleándolas en obras buenas*”⁵²², i criticant l’ostentació i el luxe “*¿peca el rico que derrocha en lujo y diversiones? [...] R: Si, señora, peca*”⁵²³.

També n’hi han dirigits als pobres. Només hem trobat -el 1948- un de caràcter justificador de la pobresa i que crida a la resignació com actitud adequada davant de la vida, amb un raonament que difícilment es pot considerar com a cristià: “*Niños pobres, que no encontráis en vuestra casa las comodidades que otros niños tienen en la suya, que tenéis una camita pobre e incómoda, que tomáis alimentos sencillos y no suficientes. No os quejéis de vuestra desgracia. Recordad que Jesús fue mucho más pobre que vosotros*”⁵²⁴. La resta són mes aviat de crítica dels que defugen la seva presència: “*un pobre siempre molesta a los que no lo son, a los felices de este*

⁵¹⁸ *DMC*, N° 35, 27 Maig, 1956, N° 98.

⁵¹⁹ *DMC*, N° 7, 17 Novembre 1957, Pàg. 213.

⁵²⁰ *DMC*, N° 6, 10 Novembre, 1957, Pàg. 209.

⁵²¹ *DMC*, N° 39, 18 Maig 1944, Pàg. 91.

⁵²² *DMC*, N° 4, 26 Octubre, 1952, Pàg. 195.

⁵²³ *DMC*, N° 2, 18 Desembre 1953, Pàg. 198.

⁵²⁴ *DMC*, N° 11, Març 1948, Pàg. 41.

mundo [...] te molesta su mugre [...] y crees que acaso a él no le molesta más el hambre que le roe?”⁵²⁵; també de defensa de la seva dignitat i fins i tot de la seva rebel·lia: “*El pobre tiene el derecho de ser importuno y hasta inoportuno. Es tal vez el único derecho que le deja la indigencia*”⁵²⁶. Els dona també una funció dins de la doctrina cristiana: “*Los pobres, con la doctrina de Jesús, han obtenido en el cristianismo una dignidad verdaderamente divina. Casi podríamos decir que constituyen un nuevo sacramento, porque con sus andrajos representan a Dios que se ha querido hacer indigente*”⁵²⁷.

Entre aquests missatges dirigits als pobres, n’hi ha un que fa una crida a l’estalvi, al que anomena com *renda del pobre*, que tot i estar escrit l’any 1953, té alguna semblança amb les recomanacions fetes en ple segle XXI als treballadors a fer aportacions a plans de pensions privats, fins i tot en època de crisi; les bases conceptuals són semblants: individualisme, no esperar res de la societat, és mèrit del que ho pràctica i demèrit del que no ho fa, cal austeritat, cal no viure per sobre de les possibilitats i es dona per suposat que tenen excedents de renda. “*Los obreros tienen que ayudarse a sí mismos y no esperar a que se lo den todo hecho [...] el ahorro y la buena administración son una gran renta, la renta del pobre. Por de pronto no tiene otra [...] Economía significa ¿que hay que saber privarse de cosas que no sean necesarias, a fin de ir allegando unos ahorrillos para más tarde. El trabajador no debe vivir al día, fiado de que las crisis de paro se las ha de resolver la sociedad; él tiene que prepararse con la economía a resistir tales crisis cuando se presenten*”⁵²⁸.

Dirigits als joves hi ha diferents crides a practicar l’estalvi, posant com exemple aritmètic que: “*Una peseta semanal se convierte, a los 25 años, en 1,680,79*”⁵²⁹; per que això passi s’ha d’obrir una llibreta, que produirà redits benèfics: “*los ahorros de los millares de niños, guardados en la Caja de Pensiones y sabiamente administrados por ella, sostienen en Cataluña una multitud de obras benéficas*”⁵³⁰. El 1953 el Col·legi premiava als millors estudiants amb llibretes d’estalvi: “*a propuesta y ofrecimiento de una de estas instituciones [...] se han abierto ya un*

⁵²⁵ DMC, N° 23, 11 Febrer 1945, Pàg. 30.

⁵²⁶ DMC, N° 1, 3 Octubre 1948, Pàg. 182.

⁵²⁷ DMC, N° 1, 5 Octubre 1952, Pàg. 183.

⁵²⁸ DMC, N° 2, 18 Desembre 1953, Pàg. 199.

⁵²⁹ DMC, N° 6, 3 Novembre 1946, Pàg. 208.

⁵³⁰ *Ibidem*.

*centenar de libretas en el Banco de Aragón con la cantidad inicial de 25 Pts. a nombre de los alumnos que figuraron en el Cuadro de Honor del mes de Enero*⁵³¹; i vint anys més tard continuava l'incientiu a l'estalvi: “*el 2 i 5 de abril, personal de la Caja de Ahorros al igual que cada mes, visitará el colegio con el fin de hacer los ingresos en las libretas de los alumnos. Rogamos tomen interés en que sus hijos adquieran el hábito del ahorro, que de esta forma promueve la Caja*”⁵³²

Quan diu que “*la pobreza consiste en carecer de lo superfluo y la miseria en carecer de lo necesario. La pobreza tiene sus atractivos. Puede ser fuente de alegría y de paz. Puede ser un medio para practicar la virtud. La miseria es siempre triste y negra. Pone amargura en el corazón y fácilmente el odio*”⁵³³, distingeix entre pobresa i misèria, atribuint-li a la primera un cert atractiu i considerant a la segona com possible font d'odi i amargor. De fet, és un missatge amb intenció consoladora cap als que pateixen privacions, fent-los veure que segurament hi ha gent que ho passa molt pitjor.

El DMC va fer moltes crides a fer actes de caritat per ajudar, no només als pobres, sinó també als malalts: La “*Navidad del Pobre*”⁵³⁴, el “*Dia del Colegial caritativo*”⁵³⁵, la “*Campaña pro cama del tuberculoso pobre*”⁵³⁶ –la tuberculosi entre 1939 i 1950 havia estat la causa de l'ordre de 30.000 morts anuals a Espanya, per sobre de la mitjana del període 1930-36, que estava en quasi 28.000”⁵³⁷-, la “*Campaña por las barracas del Besós*”⁵³⁸ i la campanya de Càritas Diocesana “*Niños a Belén*”⁵³⁹. Es fa evident la transversalitat en el temps de les demandes de solidaritat, tot i que hi ha moltes més referències durant els anys quaranta i primera mitat dels cinquanta. Les súpliques a la caritat es basen en un criteri religiós: “*El cristiano debe practicar la caridad [...] viendo en el pobre únicamente a Dios. Si el pobre no lo merece, siempre lo merecerá Dios*”⁵⁴⁰ on es neguen les actituds superbes o desconsiderades amb els que reben l'almoïna “*Hay algunos que tiran la*

⁵³¹ DMC, N° 20, 1 Març 1953, Pàg. 44

⁵³² DMC, N° 6, Abril 1974, Pàg. 4

⁵³³ DMC, N° 12, 21 Desembre 1957, Pàg. 233.

⁵³⁴ DMC, N° 16, 31 Desembre 1944, Pàg. 252.

⁵³⁵ DMC, N° 8, 23 Novembre 1952, Pàg. 216.

⁵³⁶ DMC, N° 20, 17 Febrer 1957, Pàg. 32.

⁵³⁷ PALAO IBÁÑEZ, MC. *La lucha antituberculosa en España, (1874-1958)*. Tesi Doctoral Universidad Complutense, Madrid 2017. Pàg. 5.

⁵³⁸ DMC, N° 4, 11 Febrer 1961, Pàg. 2.

⁵³⁹ DMC, N° 649, 3 Desembre 1966, Pàg. 2.

⁵⁴⁰ DMC, N° 2, 12 Octubre 1952, Pàg. 187.

*limosna [...] exactamente como si tirasen un hueso a un perro, y eso no es caridad [...] constituye un insulto a la dignidad divina del pobre*⁵⁴¹.

El 1948 es fa una defensa de la caritat confrontat.la amb la justícia -concepte que es pot entendre com el proveïment de serveis socials per part de l'Estat- quan crítica de forma agra un article publicat en algun mitjà no concretat: “*Hay un peligro. Que nosotros los pobres miremos con altanería a la caridad [...] es una lástima que se escriban cosas en tiempos que va tan caro el papel [...] el autor quisiera suprimir del mundo la caridad y quedarse sólo con la justicia y habla contra la limosna humillante [...] suprimir la caridad para hacer una nueva patria es un camino equivocado*”⁵⁴²; aquesta visió de la dualitat entre justícia i caritat respon al concepte que transmet una cita atribuïda a Santa Caterina de Siena: “*La perla de la justicia brilla mejor en la concha de la caridad*”⁵⁴³. Quatre anys més tard retorna la mateixa temàtica, però afegint-hi un biaix patriòtic i una remembrança de la Guerra Civil: “*Es insensato, por consiguiente, y pagano el grito que a veces se escribe por ahí: ¡Caridad, no; auxilio, sí! los buenos cristianos deben decir siempre ¡Caridad sí, caridad ante todo, caridad siempre! Porque la caridad, es decir, el amor sobrenatural del pobre, es la base de la restauración de España, por la cual dieron su vida los mejores españoles*”⁵⁴⁴. Encara més tard, el 1957, es torna a contraposar justícia amb caritat: “*Función social de la caridad [...] Hoy en día, para restaurar las cosas a la situación debida, la sola virtud de la justicia no sería bastante. Es necesaria una efusión de caridad tan intensa y dilatada que llene los abismos cavados por el odio [...] entendemos la limosna con generosa y sobrenatural amplitud [...] Ayuda al menesteroso, tantas veces ofendido por la ostentación del lujo y el placer*”⁵⁴⁵. Podem interpretar-ho en clau interna com una mostra de les tensions entre les forces que donen suport al règim, en concret entre els sectors catòlic i el mon sindicalista; però també podem apuntar a que la celebració del Concili Vaticà II (1959-65), conjuntament amb la publicació de les encíclics *Mater et Magistra* (1961) i *Pacem in terris* (1963), va alterar el posicionament de

⁵⁴¹ DMC, N° 5, 2 Novembre 1952, Pag. 203.

⁵⁴² DMC, N° 5, 31 Desembre 1948, Pàg. 198.

⁵⁴³ Citada per Ciriaco Izquierdo, en “*Ética: Educar para la Construcción de la Sociedad*”, Ediciones Paulinas, Venezuela, 2003. Pàg. 64.

⁵⁴⁴ DMC N° 6, 9 Novembre 1952, Pàg. 207.

⁵⁴⁵ DMC, N° 8, 24 Novembre 1957, Pàg. 217.

la doctrina social cristiana, de forma que a partir dels anys 60 no es torna a contraposar caritat amb justícia.

No són freqüents les referències a fets històrics trobats en la col·lecció del *DMC*. No hem trobat cites sobre el final de la Guerra Mundial, la Guerra Freda, la presidència de Kennedy -tot i ser el primer president catòlic dels Estats Units- o la revolució cubana. De fet només hi ha tres esdeveniments que es citen de forma més o menys directa: el boicot de l'ONU a Espanya, l'arribada del comunisme al poder a la Xina, i la revolució hongaresa.

En el primer cas, quan el 12 de desembre de 1946 l'Assemblea de l'ONU aprovà la Resolució 39(I) constatant que “*el régimen de Franco es un régimen de carácter fascista*”⁵⁴⁶ i fent una crida a tots els estats membres a que “*retiren inmediatamente a sus embajadores*”⁵⁴⁷, es va publicar una nota on es deia que “*el colegio se adhiere entusiasta a la protesta nacional contra los manejos de la O.N.U. y desfila con la inmensa multitud aclamando a España libre y al caudillo providencial*”⁵⁴⁸. Per la seva excepcionalitat, té l'aspecte de ser una inserció forçada per les circumstàncies del moment.

El cas de la Xina mereix moltes més citacions, potser per tenir com afectats del canvi polític a diversos membres de la comunitat claretiana. El 1946 ja avisa dels pocs sacerdots que hi havien treballant allà: només sis per cada milió d'habitants, mentre que a Espanya n'hi havien dos mil⁵⁴⁹. Un any després, amb ocasió de la visita al Col·legi del bisbe d'una diòcesi Xinesa, el “*RP José Fogued [...] un prelado simpatiquísimo*”⁵⁵⁰, que havia vingut a Espanya a recollir a dotze missioners, anuncia una campanya d'oracions i almoines per les missions en general i les de la Xina en particular; el 1954 s'informarà de la mort del citat sacerdot “*perseguido por los comunistas y expulsado de China en 1952 [...] la enfermedad que le ha llevado a la tumba es consecuencia de aquellos sufrimientos*”⁵⁵¹. La referència a la situació política es concreta l'abril de 1948, coincidint amb l'avançament de les tropes de l'Exercit d'Alliberament Nacional de Mao, de la següent forma “*Ha coincidido este*

⁵⁴⁶ <http://www.derechoshumanos.net/memoriahistorica/1946-Resolucion-ONU.htm> Consultat el 14-3-2020.

⁵⁴⁷ *Ibíd.*

⁵⁴⁸ *DMC*, N° 11, 15 Desembre 1946, Pàg.232.

⁵⁴⁹ *DMC*, N° 3, 20 Desembre 1946, Pàg. 194.

⁵⁵⁰ *DMC*, N° 29, 11 Maig 1947, Pàg. 88.

⁵⁵¹ *DMC*, N° 15, 31 Gener 1954, Pàg. 28.

*fervor misionero con un serio peligro que amenaza gravemente a nuestros misioneros en China. Acaban de llegar a su territorio los ejércitos comunistas, enemigos implacables de la religión católica. Han asesinado a muchos en las provincias invadidas [...]. ¿qué será de nuestros misioneros? Roguemos, roguemos mucho por ellos*⁵⁵².

Aquesta petita campanya seguirà durant els anys 1949 i 1950 amb la descripció del salvatgisme dels xinesos “*Es cosa sabida que con frecuencia los chinos paganos tiran a sus hijitas lo mismo que se tira la basura [...] también si se trata de un niño, si es defectuoso o se halla enfermo sin esperanza de curación*”⁵⁵³ i de les penalitats dels missioners que van fugir “*llegamos a Hong-Kong, saliendo incólumes de la zona comunista, pero despojados de todo, menos de lo que llevábamos encima [...] hemos pasado hambre, frío, desnudez, burlas, golpes, malos tratos, peligros de ríos, de ladrones*”⁵⁵⁴ i també dels que es van quedar “*en las escuelas que dirigen les han impuesto maestros comunistas, al estilo de aquellos que enseñaban a gritar ‘mueran los padres’ [...] les han prohibido hasta el monaguillo para la Misa*“. Per últim, es constata com Espanya es terra de refugi, encara que no es perden les ànsies de tornar “*el P. Prefecto de Tunki (China) [...] ha logrado salir por fin de aquellas regiones completamente dominadas por los comunistas, pero mantiene el deseo de regresar a sus queridas misiones [...] que hasta ahora habían sido florecientes, pero que, invadidas por el comunismo corren el peligro de perder enteramente la fe cristiana*”⁵⁵⁵. Hem volgut transcriure aquesta mostra de cites per evidenciar la importància que es va donar al triomf de la revolució xinesa, i poder ressaltar el fons d’occidentalisme, anticomunisme i mal record de l’època republicana que inspira els texts escollits.

També la revolució hongaresa del 1956 -va començar el 23 d’Octubre de 1956 i va tenir resposta el 4 de novembre quan l’exèrcit del Pacte de Varsòvia ocupà el país i el va controlar totalment el 10 del mateix mes⁵⁵⁶- va merèixer un seguit de cites i accions religioses i escolars. Un antecedent va ser el 1949 quan es va demanar

⁵⁵² DMC, N° 29, 25 Abril 1948, Pàg. 80.

⁵⁵³ DMC, N° 53, Novembre 1948, Pag. 212.

⁵⁵⁴ DMC, N° 10, 27 Novembre 1949, Pàg. 228.

⁵⁵⁵ DMC, N° 13, 11 Gener 1953, Pàg. 16.

⁵⁵⁶ Veure: MARTIN DE LA GUARDIA, Ricardo; PÉREZ SÂNCHEZ, Guillermo i SZILÁGYI, István: *Luchadores por la libertad: La Revolución húngara de 1956*. Actas Editorial. Madrid: 2016. També FERRERO BLANCO, Dolores. *La revolución húngara de 1956: el carácter político y la organización social*. Historia Actual on line. 2006. Pàgs. 99-113.

pregàries pel cardenal Mindszenty, primat d'Hongria, condemnat a presó: “*se han organizado rogativas a favor del heroico primado cardenal de Hungría que injustamente acaba de ser condenado a cárcel perpetua [...] El Rosario de ayer sábado lo ofrecimos [...] implorando la libertad del gran Obispo y de toda la nación húngara, aherrojada por el comunismo*”⁵⁵⁷.

L'11 de novembre de 1956 es fa la primera nota en referència als fets d'Hongria, data que coincideix amb el moment que es considera finalitzada la revolta. A partir d'aquell moment hi ha un seguit d'informacions sobre pregàries i actes en favor dels exiliats hongaresos; cal destacar el fet de dedicar la “Velada familiar” del trimestre als fets d'Hongria: “*dedicaremos nuestro homenaje a los valientes defensores bárbaramente agredidos por los comunistas rusos [...] Haremos ofrenda a la Colonia Húngara de Barcelona del obsequio navideño para los emigrados [...] Conferencia sobre el martirio de Hungría por Esteban Darvás, presidente del Comité Húngaro de Barcelona [...] proyección película ‘Acusado de Alta traición’, que recoge el proceso contra el Cardenal defensor del pueblo húngaro contra los comunistas [...] queda abierta la suscripción para el donativo navideño a los refugiados húngaros*”⁵⁵⁸. L'anticomunisme era el fil conductor, conjuntament amb l'ajut als emigrats hongaresos a Espanya.

6.4. Anàlisi temàtica sobre moralitat i costums.

El Col·legi Claret era una escola de nens, i això és un fet que hem tingut de tenir en compte al llarg del nostre treball i en les nostres conclusions, com a mínim per a ser conscients de la probabilitat d'un biaix de gènere, doncs les dades i els anàlisis es basen només en una població masculina. En aquest apartat, tot i el fet de tractar només amb població masculina, ens serà possible observar també alguns missatges dirigits també a les dones i les nenes.

Missatges a les noies i a les dones.

El butlletí “*De mi Colegio*”, al tenir durant un ampli període (1943-1959) una doble funció de full religiós de Santuari del Cor de Maria i de full informatiu intern de l'escola, ens permet fer una aproximació a la consideració de la dona en el

⁵⁵⁷ DMC, N° 20, 13 Febrer 1949, Pàg. 36.

⁵⁵⁸ DMC, N° 6, 8 i 9. De 11 Novembre 1956 a 9 de Desembre 1956.

període citat. Efectivament, la part no escolar del *DMC* contempla diversos missatges dirigits a nenes, joves i mares de família amb finalitats religioses, morals i cíviques. Abans de passar a mostrar el detall d'aquest missatges, citar un d'ells que ens avança molts dels criteris que veurem:

*“¡Cuando se convencerá la mujer de la trascendencia que tiene en el mundo para el bien y para el mal! El principio y el fin de todo es la mujer. El diablo quiso perder a la humanidad y comenzó con una mujer (Eva) Dios quiso salvar a la humanidad y comenzó por otra mujer (María). Sed buenas, sed modestas, sed juiciosas. Pensad que todo lo que hagáis, bueno y malo, tiene hondas resonancias en el mundo, aunque no lo veáis. El día del Juicio quedareis espantadas cuando el Señor os las descubra”*⁵⁵⁹.

La puresa es un concepte que es repeteix de forma continua en el temps, majoritàriament dins de la secció del *Consultorio Moral*, a vegades de forma explícita i d'altres implícita, sense anomenar-la directament. El primer cas acostuma a ser per posar-la com objectiu o per tenir-la com a exemple d'una vida santificada: la Verge Maria com a referència màxima, completada amb exemples com el de Santa Llúcia que *“obtuvo la palma del martirio en premio de su castidad [...] es celestial protectora de la vista, que es uno de los dones más preciosos que Dios nos ha concedido. Pero es más preciosa la pureza”*⁵⁶⁰; com veiem, es prioritza el valor moral de la puresa sobre un sentit tan important com la vista. Quan posa com exemple a Santa Agnès, ho fa per recordar a les noies que *“el mejor adorno de una joven es el resplandor de su pureza [...] ¡Cuantas azucenas se marchitan en cines y bailes!”*⁵⁶¹; en la segona part de la cita podem veure ja un dels perills que de forma recurrent amenacen a la joventut sense distinció de sexes: el cinema i el ball, que tractarem en l'apartat específic sobre diversions i espectacles.

Per aclarir perquè hem esmentat una forma indirecta de referir-se a la puresa, podem posar uns exemples com: *“Soy escrupulosa ¿Qué me aconseja?”*⁵⁶² o les cauteles en la relació entre homes i dones: *“¿pueden las señoras besar la mano al sacerdote?”*⁵⁶³; *“tengo quince años ¿Puedo bañarme con chicos de mi edad?”*⁵⁶⁴. Les respostes a les preguntes plantejades ens mostren l'enfoc escrupolós i timorat de l'època: *“obedecer a su Director espiritual ciegamente / Hay que atenerse a las*

⁵⁵⁹ *DMC*, N° 34, 16 Abril 1944, Pàg. 70.

⁵⁶⁰ *DMC*, N° 13, 12 Desembre 1948, Pàg. 231.

⁵⁶¹ *DMC*, N° 3, 19 Gener 1947, Pàg. 19.

⁵⁶² *DMC*, N° 11, 15 Desembre 1946, Pàg. 231.

⁵⁶³ *DMC*, N° 21, 16 Març 1947, Pàg. 51.

⁵⁶⁴ *DMC*, N° 55, Desembre 1948, Pag. 219.

costumbres locales / Es un pecado de escándalo [...] y para ellos es la edad peor de todas”.

En aquest context, de forma també encriptada, arriben a reconèixer el risc del lesbianisme entre les monges: “¿Por qué las monjas, cuando reciben la visita, aunque sea de una señora o señorita, necesitan ser siempre dos y nunca una sola? R: porque así lo tienen mandado en sus reglas con mucha prudencia ”⁵⁶⁵.

En una seqüència pregunta-resposta de l’any 1945 el redactor dona pautes per a superar les temptacions de caure en el pecat de la impuresa:

“Desde que cumplí 15 años tengo terribles tentaciones contra la pureza. Temo por mi alma. ¿Qué me aconseja?

1) Primero tranquilidad de espíritu. No las rechace nunca directamente, sino sólo desviando el pensamiento a otra cosa buena o indiferente, que más la distraiga. No se ponga nunca nerviosa.

2) Huya de las ocasiones, como es el trato amistoso con el otro sexo, los espectáculos, la radio, las lecturas.

3) Dedicarse a la oración, en particular a la meditación de las verdades eternas y del amor de Jesucristo.

4) Mortifíquese en cosas lícitas para ejercitar la voluntad en el combate.

5) Pida la pureza a Dios y en especial a la Santísima Virgen, de la que será muy devota.

Pero hago hincapié en el primer medio: tranquilidad, tranquilidad y tranquilidad”⁵⁶⁶.

La primera observació a fer és que podria semblar una resposta vàlida tant per a persones joves masculines com femenines, però la resposta està feta en exclusiva per les dones, doncs utilitza l’expressió “no se ponga nunca nerviosa”. En segon lloc s’identifiquen uns entorns que augmenten el risc de pecar, entre els que inclou ¡la radio!. Com a mesures defensives davant aquest tipus de temptació recepta l’oració i la mortificació, introduint la cautela de que aquesta última sigui feta amb mitjans lícits.

Les anteriors cites que hem pogut veure són totes dels anys quaranta, i estan concentrades en la puresa com un valor personal, no en relació a d’altres persones; en canvi en els anys cinquanta, prenen importància la puresa com valor a preservar sobre tot en les relacions amb els nois, siguin aquestes d’amistat, de festeig o simplement socials.

⁵⁶⁵ DMC, N° 9, 20 Novembre 1949, Pàg. 222.

⁵⁶⁶ DMC, N° 14, 16 Desembre 1945, Pàg. 247.

Es mostren cauteles amb els passejos amb el xicot o promès: “*tal como se practican hoy en día semejantes paseos, las mamás bonachonas son responsables, ante Dios y ante la sociedad, de los gravísimos pecados que sus hijas en esa ocasión cometan*”⁵⁶⁷. Cal destacar com es fa una crida a les mares per que actuïn vigilant i controlant a les seves filles.

No es troben adequades les relacions d’amistat entre joves de diferent sexe: “*¿es pecado en una chica de 12 años tener afecto a un chico? R: [...] no es pecado; pero es el comienzo de un peligro que pronto se le presentará [...] la joven ha de trabajar por sofocarlo antes que tal afecto se convierta en un volcán explosivo. Debe no frecuentar el trato con el otro*”⁵⁶⁸. Si podríem pensar que la resposta ve condicionada per l’edat de la noia, veiem aquest altre cas “*¿está bien que una chica de 15 años confíe sus problemas sentimentales a un chico amigo dela misma edad? R: No sólo no está bien, sino que está muy mal, como estaría muy mal encender una cerilla junto a un polvorín. A una chica de 15 años no deberían preocuparle otros problemas que los de aprender a ser buena cristiana y mujercita hacendosa. Lo demás es perder el tiempo y condenarse a ser en su día una mujer inútil y tal vez casquivana*”⁵⁶⁹. Podem veure per una banda en l’al·legoria del misto la idea expressada en el refranyer espanyol que: “*el hombre es fuego; la mujer, estopa; llega el diablo y sopla*” i d’un altre la concepció que la dona ha de preparar-se per a ser laboriosa a la llar, de forma que si no ho fa acabarà malament.

Un posicionament extrem de les prevencions respecte a les relacions d’amistat, fins i tot en situacions de malaltia, ho trobem en la següent seqüència de pregunta i resposta: “*P: Sé que una amiga mía se escribe con un chico enfermo y [...] que hay chicos que solicitan madrina con la cual mantener correspondencia ..., ¿Puedo hacerlo yo? R: Puede hacerlo. Pero en vez de ser madrina de un enfermo, séalo de una enferma. Vale más así; porque lo otro es fácil que no sea más que una sensualidad encubierta o descubierta*”⁵⁷⁰.

Citar per últim la recomanació que es fa de no pujar en ascensors amb desconeguts “*dada la grosería de muchos hoy en boga*”⁵⁷¹. Citem aquest cas per

⁵⁶⁷ DMC, N° 4, 28 Octubre 1956, Pàg. 201.

⁵⁶⁸ DMC, N° 18, 3 Febrer 1957, Pàg. 22.

⁵⁶⁹ DMC, N° 38, 22 Juny 1957, Pàg. 114.

⁵⁷⁰ DMC, N° 7, 16 Novembre 1952, Pàg. 210.

⁵⁷¹ DMC, N° 35, 25 Maig, 1958, Pàg. 98.

que ve a completar la percepció que transmeten els continguts en relació a aquest tema de trobar-nos en una època -recordem que són els anys cinquanta- on l'entorn social era de disbauxa en les passejades, els cinemes, la ràdio, i fins i tot els ascensors. Aquesta descripció d'un clima social llibertí i descontrolat pels poders civils ens l'anirem trobant en relació a altres temàtiques que tractarem.

En el franquisme imperava el criteri pel qual *“la educación de la niña estaba encaminada fundamentalmente a educar a la futura mujer, madre de familia y transmisora de los valores del nuevo régimen político. Como en los manuales anteriores a 1939 la educación de la niña es diferente a la del niño y se reivindica la necesidad de que así sea dada la condición femenina”*⁵⁷². Amb l'excepció de professar i fer-se religiosa, el destí per a les noies joves era el matrimoni, i com a conseqüència la maternitat; en el *DMC* trobem diferents exemples de com s'orientava cap aquesta finalitat. La primera etapa era escollir be el marit, cosa que no ho pintaven fàcil: *“En el mundo son tontos todos los que lo parecen y la mitad de los otros. Ya ves si queda poca cosa aprovechable [...] los amigos hay que escogerlos entre eso poco aprovechable: por eso dijo aquel Santo que para amigos uno entre 10.000, y creo que se quedó corto ¿qué hubiera dicho para maridos?”*⁵⁷³. Per tant, més enllà de la intel·ligència, cal triar marit entre els creients que siguin a més practicants, doncs en cas contrari es corre el risc d'abandonar la pràctica cristiana⁵⁷⁴.

Una noia podia començar a pensar en el matrimoni entre els 17 i els 20 anys donat que *“a esa edad ya son ustedes capaces de reflexión; lo malo es que de hecho y hay pocas que a esa edad reflexionen con seriedad: se contentan con sueños y fantasías”*⁵⁷⁵. Que una noia no es volgués casar, era permissible, però depenent de la finalitat era un pensament condemnable: *“no querer el estado del matrimonio no es pecado alguno, pero el no querer contraer matrimonio para vivir a sus anchas, con una vida de frivolidad y libertinaje, es ciertamente un pecado”*⁵⁷⁶.

⁵⁷² HERNANDO BAYÓN, Ana. *La niña bien educada. (Una aproximación a la educación de las niñas en los manuales escolares. 1900-1975)*. Cuadernos del Museo. Nº 9. Museo Pedagógico y de la Infancia de Castilla-La Mancha. 2006. Pàg. 19.

⁵⁷³ *DMC*, Nº 21, 23 Gener 1944, Pàg. 23.

⁵⁷⁴ *DMC*, Nº 31, 14 Maig 1950, Pàg. 86.

⁵⁷⁵ *DMC*, Nº 40, 27 Maig 1945, Pàg. 99.

⁵⁷⁶ *DMC*, Nº 39, 20 Maig 1945, Pàg. 95.

Donada la possibilitat de derivar cap el pecat de pensament, es mostraven precaucions i reserves amb que les noies parlessin entre elles del que significava el matrimoni i que ho desitgessin: “*Desear por fines honestos el estado del matrimonio no es ninguna falta. Hablar de esas cosas, ya puede ser peligroso, según qué puntos se toquen, y hasta pecaminoso [...] No olvide que el mejor adorno de una joven es el pudor en el vestir, en el mirar y en el hablar*”⁵⁷⁷.

Els pares tenen autoritat per donar el seu vistiplau al xicot, i la noia ha d’obeir sense dubtar: “*P: tengo 18 años y mis padres me prohíben ir con un joven algo mayor que yo en plan de novios ¿tienen derecho? R: Tienen, no sólo el derecho, sino obligación de prohibir estos noviazgos prematuros y peligrosísimos. Y usted debe obedecerles a ciegas*”⁵⁷⁸.

Durant la fase de preparació al matrimoni cal evitar comportaments que permetin l’existència de murmuracions, davant de les quals, la noia és en principi culpable: “*habría que saber qué es lo que murmura la gente, porque a veces tiene razón para murmurar*”⁵⁷⁹. Als que festejaven se’ls recomanava practicar la comprensió i la tolerància, i no s’era partidari dels nuviatges de llarga durada i s’instava a prendre quan abans una decisió quan s’allargaven en el temps⁵⁸⁰.

Les mares de les noies eren millors fonts de consells que els llibres, encara que no les úniques: “*más que un libro le ayudarán los consejos de una buena madre, o de otra persona de moralidad y prudencia reconocidas*”⁵⁸¹. Crida l’atenció l’absència dels pares entre les persones recomanades per a cercar consell, com també que no esmenti la figura del “*padre espiritual*” tant en voga a l’època; és de suposar que hi ha un criteri de fons pel qual hi han temes que només poden tractar les dones, cosa que no s’aplica a la confessió.

Hi ha pocs comentaris sobre com ha de funcionar un matrimoni en el sentit estricte de parella entre home i dona, doncs la majoria són sobre el matrimoni com a part de la institució familiar amb el rol de procrear i educar els fills. L’any 1945, en una resposta a una pregunta sobre com atraure al marit, es sintetitzen les pautes

⁵⁷⁷ DMC, N° 46, 1 Juliol 1945, Pàg. 54.

⁵⁷⁸ DMC, n° 34, 6 Juny 1947, Pàg. 111. La majoria d’edat des de 1942 estava fixada en els 21 anys: RAVETLLAT BALLESTÉ, I: “*La mayoría de edad civil en el ordenamiento jurídico civil español*”.

⁵⁷⁹ DMC, N° 35, 21 Juny, 1953. Pàg. 118.

⁵⁸⁰ DMC, N° 2, 12 Desembre 1958, Pàg. 190.

⁵⁸¹ DMC, N° 32, 12 Maig 1957, Pàg. 82.

que ha de seguir una bona esposa: amabilitat, cura de la llar, paciència, submissió, netedat, mostrar-se bé i practicar l'oració.

“El cebo más importante para atraer al hombre es el amor [...] sea usted, pues:

Muy amable con su marido en todo.

Esfuércese en que todo esté a gusto de él en casa: la comida puntual y bien preparada, las cosas limpias y ordenadas, de suerte que dé gusto estar con usted.

Evite las discusiones.

Disimule sus defectos.

Calle cuando él grite.

No se muestre nunca malhumorada.

Sea limpia, aseada en su persona y laboriosa.

Sobre todo, encomiende el asunto a Dios en la oración”⁵⁸².

El 1959 es dona el consell de cuidar-se per agradar al marit, però amb certs límits, doncs *“adornarse con otros fines, rebajaría los límites del decoro, y podría revelar aspiraciones de los que una esposa debe andar muy alejada”*⁵⁸³. També es fa un clam per l'amor i la fidelitat de la dona a l'espòs, *“Valor y amor al esposo, pero amor del verdadero, es lo que necesitan muchas esposas. Tan feos y deshonorosos son ciertos deslices de ellos, como lo serían en ellas. Los mismos derechos. Las mismas obligaciones. ¡El mismo pecado en ambos!”*⁵⁸⁴. Aquesta resposta sembla portar un to de crítica implícita a la reivindicació de igualtat per part de les dones; també hem de posar en evidència que, com veurem més endavant, en referència al jove, al nuvi, al espòs, no es donen consells en un sentit simètric: no se'ls crida a tenir amabilitat, paciència i submissió.

Del gener al juny de 1954 sí que hem trobat una sèrie de consideracions sobre el matrimoni i la família que van dirigides tant als pares com a les mares. Es defensa que l'autoritat recau sobre el pare de família, que ha de defensar la seva posició de responsabilitat: *“Al hijo y a la mujer -dice el espíritu Santo- no les concedas poder sobre ti”*⁵⁸⁵; aquest lloc de privilegi fa que: *“al padre cabeza de familia [...] le corresponde proporcionar alimento, vestido y habitación a los suyos [...] la madre y los mismos hijos deberán ayudar en lo posible al trabajo del padre, pero el deber principal gravita siempre sobre aquel”*⁵⁸⁶. Insisteix en la posició preeminent del

⁵⁸² DMC, N° 2, 7 Octubre 1945, Pàg. 190.

⁵⁸³ DMC, N° 8, 22 Novembre 1959, Pàg. 219.

⁵⁸⁴ DMC, N° 6, 8 Novembre 1959, Pàg. 211.

⁵⁸⁵ DMC, N° 14, 24 Gener 1954, Pàg. 23.

⁵⁸⁶ DMC, N° 15, 31 Gener 1954, Pàg. 27.

pare dins de la família: *“la familia es el hombre completo. El padre es la familia en potencia; la esposa es el complemento del padre; los hijos son la expansión del ser del padre”*⁵⁸⁷.

A la mare no se li atorga el paper de cap de família⁵⁸⁸ sinó el de centre del grup: *“si el padre es el jefe de la sociedad familiar, la madre es el centro, el corazón de la familia”*⁵⁸⁹, però en una situació clarament subsidiària i d'acompanyant: *“la madre es colaboradora y compañera, la auxiliar y copartícipe del padre en el imperio sobre todas las cosas”*⁵⁹⁰.

El redactor d'aquestes notes sembla voler-se situar en una posició equidistant entre el masclisme i el feminisme, i ho fa per seguir els designis de Déu i el que considera com Llei natural:

*“no es raro oír a veces, incluso a personas sensatas y cristianas expresiones un tanto ofensivas y que juzgan a la esposa sometida al marido como una esclava, confinándola al estrecho círculo del hogar y aún allí con restricciones [...] tampoco es difícil encontrar autores, pretendidos campeones del moderno feminismo que abogan por la absoluta igualdad del hombre con la mujer [...] ni uno ni otro. En el medio justo está la virtud. la madre tiene derechos y deberes que Dios le confió en el seno de la familia y le corresponden por ley natural [...] La madre es la señora del hogar, en cuanto participa en la misma medida que el padre, de los sacratísimos derechos que derivan del lazo matrimonial, a excepción del derecho de capitalidad, que puso Dios en manos del hombre. Ya veis, madres, si son grandes vuestros derechos sin tener que acudir al bombo de un falso feminismo que nada os puede añadir”*⁵⁹¹.

Aquests citats drets de les mares dins de la família cristiana considera l'autor que les situen en pla d'igualtat absoluta amb els drets del marit: *“cohabitación, procreación, educación y posesión de los hijos, respeto y obediencia de los miembros de la familia, salva siempre la autoridad paterna; respeto del mismo padre como éste puede exigirlo de la esposa; derecho a vindicar la santidad del sagrado vínculo y tutelar la fe y las costumbres dentro de la familia; a la fidelidad del marido, como éste respecto de la esposa”*⁵⁹².

⁵⁸⁷ DMC, N° 16, 7 Febrer 1954, Pàg. 31.

⁵⁸⁸ Sobre la situació legal de la dona casada veure: PESTAÑA RUIZ, Celia. *Evolución jurídica de la mujer casada en el sistema matrimonial español de la época preconstitucional*. Revista de Estudios Jurídicos núm. 15/2015. Universidad de Jaén.

⁵⁸⁹ DMC, N° 23, 23 Març 1954, Pàg. 63.

⁵⁹⁰ DMC, N° 25, 11 Abril 1954, Pàg. 71.

⁵⁹¹ DMC, N° 30, 16 Maig 1954, Pàg. 91 i N° 31, 23 maig 1954, Pàg. 95.

⁵⁹² DMC, N° 31, 23 Maig 1954, Pàg. 95.

Un cop expressada la suposada igualtat, torna a insistir en que la dona “*debe inclinarse con respeto ante el que ejerce la autoridad en el seno de la familia*”⁵⁹³. Només li reconeix un deure a no rendir-se en un determinat cas: “*Otro deber de la madre, en determinados casos, es el de la resistencia [...] cuando se atenta contra los derechos morales o contra la unidad, indisolubilidad o santidad del matrimonio; cuando sufre mengua la fe o escarnio la religión o las santas costumbres*”⁵⁹⁴.

Resumint, els valors i criteris defensats en relació a la dona dins de la família són l'autoritat absoluta del pare, que a canvi té el deure de proveir-la; la mare acompanya al pare en general, sent el seu àmbit d'actuació dins l'entorn de la llar, però té al seu càrrec la preservació de la moralitat i els valors religiosos.

Un altre tema que surt de forma recurrent en el *DMC* respecte a les noies, és el relacionat amb la bellesa i la moda i les seus lligams amb la moral i els costums. Podem començar per una frase de l'any 1946 on es manifestava poca esperança en els intents de reeixir sobre aquest tema: “*las modas inmorales [...] es verdad que no se consigue gran cosa, pues las mujeres en su mayor parte son unas cabecitas locas que prefieren la ley de la moda y de la vanidad a la de Dios*”⁵⁹⁵.

La bellesa de la dona és un do diví que la que el rep ha de saber fer servir adequadament: “*Dios se ha servido con frecuencia de la belleza de la mujer para obrar cosas grandes en el mundo [...] procurad vosotras que vuestra belleza no sirva más que para el bien*”⁵⁹⁶. Aquest do rebut de Déu és una arma de doble tall doncs la bellesa pot ser causa de perdició i ser lletja pot ser una facilitat per la salvació eterna: “*Muchas hay en el infierno que maldecirán eternamente el haber sido hermosas. Y muchas hay en el cielo que bendecirán eternamente el haber sido feas*”⁵⁹⁷. En sentit contrari, el ser bonica significa tenir una més gran possibilitat de pecar: “*¿Es pecado estar contenta por ser bonita? Si es para dar gracias a Dios, no es falta, al contrario. Si estás alegre para poder lucir, es pecado venial. Si es porque quieres jugar con los corazoncitos de los demás, podría ser pecado mortal*”⁵⁹⁸. A més, les noies han de ser conscients de la temporalitat de la bellesa

⁵⁹³ *DMC*, N° 35, 20 Juny 1954, Pàg. 119.

⁵⁹⁴ *DMC*, N° 36, 27 Juny 1954, Pàg. 123.

⁵⁹⁵ *DMC*, N° 9, 1 Desembre 1946, Pàg. 223.

⁵⁹⁶ *DMC*, N° 4, 24 Octubre 1943, Pàg. 194.

⁵⁹⁷ *DMC*, N° 45, 24 Juny 1945, Pàg. 118.

⁵⁹⁸ *DMC*, N° 41, Setembre 1948, Pàg. 163.

rebuda, en contraposició a la virtut que pot ser perenne: “*La hermosura se marchita con la edad. Las virtudes son los valores positivos de la mujer*”⁵⁹⁹; es dedueix que el redactor no considera la possibilitat de conservar o tenir una bellesa adequada a la maduresa, associant-la només a un temps de joventut.

En la col·lecció dels *DMC* ens em trobat amb moltes cites referents a la necessitat de vestir de forma modesta i no escandalosa, amb especial atenció a la llargada de les mànigues i faldilles i al fet de portar mitges. Citem unes poques a tall d’exemple, que podem observar es donen fins 1959, però ja no amb posterioritat:

*Advertencias: Las niñas menores de 10 años deben llevar el vestido que les cubra al menos las rodillas. De 10 años arriba, se han de ir alargando el vestido con relación a la edad. Todas las niñas deben llevar el vestido con mangas y sin escote. De 10 años en adelante han de usar medias y no calcetines*⁶⁰⁰.

*Soy una niña de 12 años. Mi mamá me hace vestir con vestidos muy cortos. ¿la tengo que obedecer? R: Debes protestar, pero si te obligan a la fuerza, el pecado o los pecados los hará tu madre*⁶⁰¹.

*¿Pueden ir a la Iglesia y comulgar las mujeres con manga hasta medio brazo? R: es norma de la Sagrada Congregación del Concilio que las mujeres que entren en los templos deben llevar bien cubierto el cuerpo, hasta bastante por debajo de las rodillas, hasta el cuello y todo el brazo y antebrazo*⁶⁰².

*¿Ir sin mangas, y al baile, no es pecado si se trata de protocolo? R: la modestia cristiana no entiende de protocolos. Tan inmoral es ir sin mangas y a bailes peligrosos en circunstancias protocolarias como fuera de ellas. ¡Cuándo se convencerán ellas de que la modestia, lejos de restarlos, avalora los naturales encantos!*⁶⁰³.

*Siempre he llevado medias en público, pero ahora me veo obligada a ir sin ellas, porque se estropean mucho. ¿obro mal? R: Cuando se estropean las medias, se arreglan o se cogen los puntos, pero se llevan*⁶⁰⁴.

El costum de pintar-se i empolainar-se també és objecte de reprimenda en el *DMC*, encara que es concentra en la dècada dels 40. El 1945 es critica a les dones americanes pel que gastaren el ¡1927! en perfums i cremes: “*Millones gastados tontamente. En 1927 las americanas gastaron [...]. (en afeites, unturas, tinturas de cabello, perfumes) 5.000 millones de dólares [...]. despilfarros tan locos como estos constituyen un insulto al dolor de tantos necesitados y al sentido común de la*

⁵⁹⁹ *DMC*, N° 15, 2 Febrer 1947, Pàg. 26.

⁶⁰⁰ *DMC*, N° 44, 11 Juny 1944, Pàg. 111.

⁶⁰¹ *DMC*, N° 5, Gener 1948, Pàg. 19.

⁶⁰² *DMC*, N° 3, 25 Octubre 1953, Pàg. 202.

⁶⁰³ *DMC*, N° 28, 10 Maig 1959, Pàg. 90.

⁶⁰⁴ *DMC*, N° 7, 22 Novembre 1953, Pàg. 218.

humanidad.”⁶⁰⁵. Tot i tenir en compte que la dada de 5.000 M \$ en despesa cosmètica sembla molt alta per ser l’any 1927, doncs donaria un consum aproximat per càpita de dona amb edat per usar cosmètics d’uns 160\$/any, fixem-nos en que la crítica a l’ús de a la despesa en afaits no es fa en aquest cas per motius morals sinó per un fonament social, de prioritat en la despesa.

En una resposta a una pregunta sobre la conveniència de pintar-se, l’autor del *Consultorio Moral* arriba a utilitzar el menyspreu personal: “P: *Tengo 20 años ¿puedo pintarme? Le envío mi retrato R: [...] le digo francamente que puede usted pintarse con discreción porque ¡vamos! Lo necesita. A lo mejor falsificándose la cara engañará usted a algún bobo; que de otro modo[...] si fuera usted bien parecida, y además sería y un poquito piadosa, le diría que no se pintase porque es una medida inútil*”⁶⁰⁶.

Pintar-se les ungles també va ser objecte de crítiques, algunes furibundes com: “*lleve las uñas limpias y cortadas con pulcritud, i déjese de estos postizos ridículos que sólo pueden ser tolerados en nuestra sociedad frívola y decadente, vacía de espíritu cristiano y serio*”⁶⁰⁷ i d’altres associades a la pràctica religiosa: “P: *¿se puede comulgar con las uñas pintadas? R: es poco respetuoso, porque es llevar a la Comunión formas que denotan claramente vanidad y mundanismo*”⁶⁰⁸.

Ja hem comentat com es considera que el paper de la dona està primordialment dins de la llar; per tant no hi ha gaires referències en els *DMC* a activitats laborals de noies o dones. De fet hi ha crítiques al sistema que obliga a algunes dones a tenir que treballar fora de casa: “*Es gravísimo abuso, que la madre, a causa de la escasez de salario del padre, se vea obligada a trabajar, dejando abandonados sus quehaceres y la educación de los niños pequeños*”⁶⁰⁹. En un data ja tant avançada com 1959, fent ús a més d’un concepte soviètic com és el pla quinquennal, encara es diu “*La mujer que pueda evitarlo, no salga a trabajar fuera del hogar. Procure sin embargo llevar a cabo su plan quinquenal dentro de casa, ese oasis incomparable de la familia*”⁶¹⁰. També és del mateix any una cita que fan del Papa Pius XII on celebra dos moments que són de gran emoció pels pares, i que mostra

⁶⁰⁵ *DMC*, N° 12, 8 Desembre 1945, Pàg. 230.

⁶⁰⁶ *DMC*, N° 35, 11 Juny 1947, Pàg. 107.

⁶⁰⁷ *DMC*, N° 15, 23 Desembre 1945, Pàg. 242.

⁶⁰⁸ *DMC*, N° 7, 16 Novembre 1952, Pàg. 210.

⁶⁰⁹ *DMC*, N° 33, 9 Abril 1944, Pàg. 67.

⁶¹⁰ *DMC*, N° 26, 26 Abril 1959, Pàg. 79.

a les clares quina diferent esperança es tenia sobre el que havien de fells els fills i les filles: “(cuando) la mayorcita de las hijas comienza prestar a la madre su ayuda en atender al benjamín [...] (Cuando) el primogénito entra en casa gozoso con su primer jornal”⁶¹¹.

En ocasions s’esmenta la necessitat, també per les noies, d’assegurar-se el dia de demà: “¿Qué aconseja a una muchacha de 18 años que, estudiando, tiene relaciones? R: Que estudie, que no defraude las esperanzas de sus padres y que se labre un porvenir”⁶¹². La mateixa idea la trobem en: “el porvenir y la felicidad, aún la temporal, no se ha de imaginar la joven que la encontrará por entre la frivolidad mundana, sino en el estudio y esfuerzo por capacitarse. Una joven que vale se abre paso a través de todas las dificultades [...] confía en Dios, se buena cristiana y Él te deparará el porvenir que te convenga”⁶¹³.

En quant a les professions que s’esmenten associades a dones, són ben poques: modista i comadrona, i encara en aquest cas per desaconsellar-la a una jove de 17 anys: “P: Hago bachillerato y me gustaría estudiar para comadrona; qué me aconseja? R: Que lo deje para más tarde; hay cosas y estudios que exigen de cierta edad”⁶¹⁴.

En referència al paper de les dones a l’Església, assenyalar que no hi ha gaires crides a professar com a religioses; la més destacada és la següent i ens mostra els criteris per a preparar-se pel convent mentre es segueix vivint en societat: “P: ¿Qué conducta debe llevar una chica que quiere hacerse religiosa? R: [...] debe huir de toda diversión mundana: bailes, cines, compañerismos peligrosos. Debe darse a la vida de piedad: frecuencia de sacramentos, visitas al Santísimo, hacer meditación. Pero sobre todo debe aparecer humilde. caritativa, obediente a los mayores”⁶¹⁵.

Ens limitarem en aquest punt a esmentar les cites que es refereixen a l’actuació de la dona en l’Església, a la que atribueix un rol d’acompanyament en una actitud de discreció: “La mujer, si es piadosa y ama a Jesús siempre ha tenido mucho que hacer en la Iglesia: la caridad con los enfermos; el aseo del templo y cuidado de los santos ornamentos; la enseñanza del catecismo; la preparación de los niños a

⁶¹¹ DMC, N° 14, 18 Gener 1959, Pàg. 19.

⁶¹² DMC, N° 35, 11 Juny 1950, Pàg. 110.

⁶¹³ DMC, N° 36, 28 Juny 1953, Pàg. 123.

⁶¹⁴ DMC, N° 31, 8 Abril 1945, Pàg. 67.

⁶¹⁵ DMC, N° 18, 3 Febrer 1957, Pàg. 22.

la Primera Comuni3n; la entrada en ciertas familias para hablarles de Dios y atraerlas a las pr3cticas religiosas. ¿cu3nto vale en una Parroquia un grupo de mujeres piadosas discretas y llenas de celo!"⁶¹⁶.

La col·laboraci3n amb el sacerdot pot arribar a ajudar a ensenyar el catecisme: *"no hay porque murmurar de semejante pr3ctica. El sacerdote no puede hacerlo todo por s3 mismo y necesita se le ayude. En todo caso la ense1anza de las catequistas va dirigida por el sacerdote"*⁶¹⁷ i tamb3 a cantar, encara que amb cauteles: *"P: Un grupo de chicas querr3amos cantar en la iglesia, pero el p3rroco no nos quiere dirigir porque somos chicas solas R: Dif3cil que pueda dirigirlas, estando 3l solo y habiendo de atender al altar."*⁶¹⁸. En qualsevol cas, el criteri b3sic era que la dona col·laborar3 en l'esgl3sia amb el sacerdot si no han figures masculines alternatives: *"Si no hay ning3n ni1o o hombre que sepa ayudar al sacerdote (como ac3lito en la Misa) puede responder desde lejos, es decir, sin acercarse al altar para nada, una mujer"*⁶¹⁹.

Al fet de ser les dones molt m3s ass3dues a l'esgl3sia que no pas els homes, li atribueix conseqüències socials insospitades: *"Porque hay tres veces m3s mujeres que hombres en las Iglesias, hay tres veces m3s hombres que mujeres en las c3rceles"*⁶²⁰.

Missatges per a nois i joves.

Hem pogut constatar que n'hi han molts menys dirigits espec3ficament als nois o als homes en comparaci3n als que acabem de veure orientats a les noies i a les dones; molts d'ells a m3s s3n dirigits en general a les persones, sense distinció de gènere. Ho veurem a continuaci3n, però advertint que hem intentat resseguir la mateixa classificaci3n de temes que em fet servir en el punt anterior, però no hem trobat texts orientats als nois joves o als homes, que puguin correspondre als apartats temàtics que s3 hem pogut fer amb les noies, referents a llar, bellesa, moda, oficis, paternitat o les funcions de l'home en l'Esgl3sia. Aix3, de fet nom3s parlarem de la puresa i del matrimoni.

⁶¹⁶ DMC, N3 16, 9 Febrer 1947. P3g. 29.

⁶¹⁷ DMC, N3 31, 23 Maig 1954, P3g. 94.

⁶¹⁸ DMC, N3 6, 2 Novembre 1958, P3g. 206.

⁶¹⁹ DMC, N3 2, 10 Octubre 1948, P3g. 187.

⁶²⁰ DMC, N3 34, 22 Maig 1949, P3g. 95.

Abans d'entrar en l'anàlisi temàtic, assenyalar que entre els missatges específicament dirigits als homes, un destaca que el home té a la vida les coses més difícils per tenir, en origen, molt més defectes: *“la religión la necesita más el hombre que la mujer. ¿Acaso no tiene el hombre las pasiones más duras y violentas, los instintos más perversos, la sensualidad más desenfrenada, el orgullo más loco, la crueldad, el egoísmo, la avaricia, más insaciables?”*⁶²¹; un altre constata la dificultat amb que s'enfronten els joves davant del conjunt de perills que els envolten: *“Diversiones, espectáculos, lecturas no parecen ordenarse más que a provocarles nuevos incendios. Amados jóvenes: no os queda más que apartaros del mundo si queréis salvaros. ¡Vigilad, vigilad y sed piadosos!”*⁶²². Així doncs, tant per la seva naturalesa com per l'ambient social, els joves i els homes tenen una tasca molt difícil per a poder mantenir-se sense pecat.

En relació a la puresa, hi ha una certa confusió o ambivalència en l'ús del terme puresa, doncs per una banda es diu: *“P: ¿Qué diferencia hay entre pureza y castidad? R: en el lenguaje ordinario se emplean ambas palabras para significar la virtud angélica. Pero de suyo este significado corresponde a castidad, expresándose por pureza la ausencia de todo pecado o mancha espiritual”*⁶²³. Malgrat això, en la majoria de cites s'associa puresa amb castedat. Ho podem veure quan es diu *“en el hombre la impureza corrompe los sentidos. La soberbia ataca la cabeza. En la impureza el hombre se echa a perder por abajo”*⁶²⁴, o també *“El bautismo nos obliga a vivir con pureza, y no como los paganos, que se entregaban a los vicios”*⁶²⁵.

La impuresa, que es considera l'origen de tots els mals, és un atemptat contra Déu: *“la pureza cristiana: nuestro cuerpo es una cosa santa desde el momento que lo santificó el Bautismo, haciéndolo templo de Dios”*⁶²⁶ i contra la religió que aparta a l'home de la salvació: *“Huye de la impureza si quieres salvar tu alma: es el pecado que más desgraciados lleva al infierno”*⁶²⁷. S'expressa sota moltes formes:

⁶²¹ DMC, N° 44, 17 Juny 1945, Pàg. 115.

⁶²² DMC, N° 41, 28 Maig 1944, Pàg. 98.

⁶²³ DMC, N° 11 05 Desembre 1948, Pàg. 223.

⁶²⁴ DMC, N° 5, 4 Novembre 1956, Pàg. 209.

⁶²⁵ DMC, N° 48, 9 Juliol 1944, Pàg. 131.

⁶²⁶ DMC, n° 27, 25 Març 1944, pàg. 47.

⁶²⁷ DMC, n° 16, 31 Desembre 1944, Pàg. 250.

les passions, la carn, la lepra, la sensualitat, la corrupció, l'anèmia espiritual, la fornicació:

*Lucha contra las pasiones, contra el mundo y el demonio. No te canses nunca*⁶²⁸.

*No pruebes la carne -ya me entiendes, ¿verdad?- Si la pruebas, ¡Qué difícil será que te corrijas, y te salves!*⁶²⁹.

*Una lepra que mancha y corroe el alma y a cualquier contacto se contagia a otros: Eso es la impureza*⁶³⁰.

*La sensualidad tiene eso de malo, que el que ha picado una vez difícilmente se contenta con esa sola vez: toda la vida será una cadena de pecados*⁶³¹.

*Los grandes castigos le han venido al mundo por la corrupción de la carne: no tienes más que recordar el Diluvio, Sodoma y el derrumbamiento de las grandes monarquías.*⁶³².

*Abundan hoy los anémicos espirituales, que no se alimentan bien, y que por eso no pueden ser castos*⁶³³.

*El cristiano debe huir de toda fornicación, impureza, avaricia; evitar hasta las palabras torpes y necias*⁶³⁴.

Cóm es pot lluitar contra la concupiscència que amenaça a l'home? Es posa l'exemple d'alguns sants, i aquí hem de destacar com ho va fer el pare Claret, fundador de la Congregació que regeix el Col·legi i el Santuari, per intercessió de la Verge: “*Me mandaron guardar cama [...] Experimenté una tentación muy terrible [...] se me presenta María santísima y me dijo: Antonio, esta corona será tuya si vences*”⁶³⁵. D'altres sants ho van encarar de formes diferents: “*Para extinguir en el cuerpo el ardor de la concupiscencia San Pedro Damían se sumergió en agua helada, San Benito se revolcaba entre zarzas, San Jerónimo pasaba sin comer semanas enteras, San Pablo castigaba su cuerpo y lo reducía a esclavitud [...] así, proporcionalmente, lo debemos hacer todos*”⁶³⁶.

El DMC va citar el maig de 1957, algunes frases del Bisbe de Solsona - sobre aquest tema: “*Buscar en el amor satisfacciones humanas y carnales, no es cumplir el mandamiento de Cristo, sino ponerse en grave peligro de pecado [...] queriendo suprimir la lucha contra el tercer enemigo del alma, la carne, ellos dicen que ‘hay*

⁶²⁸ DMC, N° 4, 22 Octubre 1944, Pàg. 199.

⁶²⁹ DMC, N° 5, 29 Octubre 1944, Pàg. 203.

⁶³⁰ DMC, N° 20, 21 Gener 1945, Pàg. 18.

⁶³¹ DMC, N° 39, 20 Maig 1945, Pàg. 95.

⁶³² DMC, N° 13, 9 Desembre 1945, Pàg. 233.

⁶³³ DMC, N° 34, 27 Maig 1948, Pàg. 102.

⁶³⁴ DMC, N° 23, 12 Març 1950, Pàg. 46.

⁶³⁵ DMC, N° 12, 13 Maig 1961, Pàg. 1.

⁶³⁶ DMC, N° 14, 16 Desembre 1945, Pàg. 238.

que dar rienda suelta a los instintos, impulsar a los jóvenes a que se pongan en ocasión en que se excite su sensualidad', lo cual es impulsar el pecado. La tortura de la lucha se ha de superar descubriendo a los jóvenes la belleza de la victoria"⁶³⁷.

Recordem que el titular de la diòcesis de Solsona era D. Vicente Enrique y Tarancón, que va ser president de la Conferència Episcopal espanyola en el període de la transició democràtica després de la mort de Franco: "*Al ser elegido presidente de la Conferencia Episcopal se propuso dos objetivos: aplicar a España las orientaciones del Vaticano II en lo referente a la independencia de la Iglesia de todo poder político y económico, y procurar que la comunidad cristiana se convirtiese en instrumento eficaz de reconciliación para superar el enfrentamiento entre los españoles que había culminado en la Guerra Civil*"⁶³⁸.

En quant al matrimoni, poques recomanacions es fan de forma específica orientades només als joves, doncs les que hi han són la majoria enfocades a la parella. Hem pogut veure una text publicat el novembre de 1945 que diu: "*¿Pecan los hombres que no quieren contraer matrimonio? [...] si lo quieren para dedicarse sin freno y sin compromisos al libertinaje, pecan gravísimamente y se ponen a un nivel muy por debajo de los irracionales*"⁶³⁹ i que es correspon amb un altre amb el mateix missatge, ja citat en l'apartat d'orientació al matrimoni, dirigit a les noies i publicat el 20 de maig del mateix any. En el cas dels nois, separa les possibles motivacions per no optar pel matrimoni en tres: "*Rehusar el matrimonio para entrar en religión o guardar la pureza en el mundo es cosa santa. Rehusar el matrimonio para dedicarse con más independencia a la ciencia, a la investigación, u otras actividades es lícito, aunque no recomendable. Hacerlo para vivir sin trabas y sin ley es pecado*"⁶⁴⁰. Veiem doncs que entre l'opció de santedat i la del pecat, només pel cas dels homes, introdueix una opció que considera permesa, encara que no recomanable, com és el dedicar-se a la ciència.

Insta als homes a preparar-se per un matrimoni pietós i amb obligacions: "*Si has de casarte, prepárate con una vida piadosa. Si eres casado, cumple bien tus obligaciones*"⁶⁴¹ i abomina dels festejos precoços o massa llargs, donat que "*las*

⁶³⁷ DMC, N° 32, 12 Maig 1957, Pàg. 81 i DMC, N° 33, 19 Maig 1957, Pàg. 85.

⁶³⁸ LABOA, JM. *El significado de Tarancón*. Revista de libros. Abril 2020.

<https://www.revistadelibros.com/articulos/biografia-del-cardenal-tarancón> Consultat 28-5-20.

⁶³⁹ DMC, N° 7, 4 Novembre 1945, pàg. 210.

⁶⁴⁰ DMC, N° 10, 25 Novembre 1945, Pàg. 222.

⁶⁴¹ DMC, N° 14, 18 Gener 1959, Pàg. 18.

*relaciones amorosas prematuras son el principal peligro para la juventud [...] Las relaciones amorosas deben orientarse a la preparación del matrimonio. Deben ser breves; llevadas con seriedad, con cautela y con mucho temor de Dios*⁶⁴².

En relació a la conducta dels joves, el 1957 es va publicar una crida a la repressió sobre conductes grolleres de nois sobre noies, a les que se'ls hi diu que: *"no duden en denunciar los hechos a una autoridad del pueblo. Ciertos mozalbetes son como bestias desenfrenadas; y a las bestias se las doma con la vara"*⁶⁴³. L'última frase es pot considerar una variant de la coneguda *"tranquilidad viene de tranca"*.

L'època de vacances escolars dona peu a advertir als nois dels perills associats a uns mesos on, sense l'escola com a referent, els nois hauran de lidiar amb tres perills com són la peresa, les companyies i la impietat. Fa un símil taurí quan diu que són: *"tres Miuras: 1) la mandritis [...] 2) compañías de indecorosos, gamberros, de chicos sin ideal [...] la compañía de 'ellas' ¿Cuándo, cómo, donde, con quienes (sic)? 3) Impiedad: hay alumnos píos-píos en el curso que se vuelven impíos en vacaciones"*⁶⁴⁴. Per poder passar l'estiu sense problemes morals ni caure en la temptació i el pecat, fa unes recomanacions als joves alumnes del *Corazón de María*: *"tres avemarías de mañana y de noche; tu rosario de cada día; tu pureza integra, en homenaje a su pureza; tu comunión muy frecuente, y si eres valiente, diaria; que toda tu vida diga de ese Corazón de María que llevas en tu solapa"*⁶⁴⁵.

També en la Memòria escolar va tenir cabuda un missatge recordant com s'havia d'actuar en els mesos d'estiu:

"En vacaciones como en curso (sic), tanto en el Colegio como en casa o en el pueblo, en las horas de playa o de montaña, siempre y en todas partes debéis tener:

AMOR a Dios y a la Sma. Virgen, oyendo la santa Misa, comulgando y rezando las oraciones acostumbradas.

EDUCACIÓN en todos los vestidos y en las palabras, delante de los demás y estando a solas

INSTRUCCIÓN, escribiendo fielmente los ejercicios de repaso que se os han señalado para las vacaciones.

OBEDIENCIA a vuestros padres y mayores, ayudándoles más que nunca en los quehaceres de casa.

⁶⁴² DMC, N° 7, 18 Novembre 1956, Pàg. 217.

⁶⁴³ DMC, N° 31; 5 Maig 1957, Pàg. 78.

⁶⁴⁴ DMC, N° V61, 1 Juny 1961, Pàg. 2.

⁶⁴⁵ DMC, N° V61, 1 Agost 1961, Pàg. 2.

UNIÓN con los demás niños, apartándoos de los malos y de los lugares peligrosos”⁶⁴⁶.

En relació a les vacances recomana preparar-se a consciència: “*Al terminar el curso, cada alumno debería hacerse un programa de vida espiritual y cumplirlo fielmente durante el verano en cualquier lugar donde se encuentren. Así podrían comenzar luego de nuevo el curso con la conciencia tranquila*”⁶⁴⁷.

I per acabar el encadenat de riscos associats a l’oci, apareixen les vacances com a perill en molts sentits: “*El aburrimiento es el mal típico de las vacaciones de verano. Y además es un mal muy peligroso: para tu pureza, para tu carácter, para tu estudio. El agua estancada se pudre. La máquina que nunca funciona se oxida. [...] Hay un remedio: cumple cada día con el HORARIO*”⁶⁴⁸. Cal ressaltar que totes les frases citades en aquest paràgraf estan extretes d’unes fulles suplementàries al DMC, editades durant les vacances d’estiu de 1960 a 1962. De tota manera, en altres DMC s’alerta sobre els riscos del lleure, com per exemple: “*la ociosidad es madre de los vicios y de muchas enfermedades*”⁶⁴⁹ i afegien que: “*los holgazanes no suelen ser madrugadores*”⁶⁵⁰ i finalment argumentaven que: “*El trabajo moderado y convenientemente distribuido, eleva al hombre, da robustez a su cuerpo y jovialidad a su espíritu; le libra del contagio de los vicios inherentes a la ociosidad*”⁶⁵¹.

Diversions i espectacles.

Les referències a les formes de diversió i el lleure sovintegen en la col·lecció del DMC; veurem com mostren una concepció escrupolosa envers les formes d’oci, així com la voluntat d’exercir el control social en base als criteris d’una estricta moral catòlica.

En quant a la concepció general de l’esbargiment en general, els redactors del fullet reclamen se li doni al temps lliure una concepció casta i de orientació a Déu, doncs es considera que l’oci afavoreix el pecat: “*La alegría del cristiano en sus diversiones ha de ser pura, como un pan sin levadura. El pecado es una levadura*

⁶⁴⁶ Memòria escolar 1943-44, Pàg. 80.

⁶⁴⁷ DMC, N° 32, 31 Maig 1953, Pàg. 104.

⁶⁴⁸ DMC, N° V60, 1 Agost 1960, Pàg. 2.

⁶⁴⁹ DMC, N° 5, 29 Octubre 1944, Pàg. 202.

⁶⁵⁰ DMC, N° 8, 16 Novembre 1947, Pàg. 213.

⁶⁵¹ DMC, N° 3, 15 Octubre 1949, Pàg. 199.

*maligna que todo lo que toca lo corrompe de tristeza. Diviértete lo que quieras, pero no ofendas a Dios*⁶⁵². No es nega la possibilitat de divertir-se, però s'alerta sobre els riscos de no fer-ho adequadament: *“Desde luego que es lícito divertirse [...] a menudo es peligrosa la diversión [...] divertíos en buen hora, pero cuidado que la diversión que dais al cuerpo no os envenene juntamente el alma*⁶⁵³ i es rebla el clau dient que *“Muchas de las diversiones de hoy son perjudiciales para el alma y para el cuerpo. Por regla general se buscan locales cerrados y el tiempo de la noche; y por la noche suelen salir los mochuelos y los animales de mala catadura.”*⁶⁵⁴.

Es troba alguna indicació referida de forma específica als joves, on fins i tot sembla negar-se la licitud de la diversió: *“los jóvenes sobre todo han de pensar que la vida no es de los que más se divierten, sino de los que más y mejor trabajan [...] la juventud no es para divertirse, sino para prepararse un porvenir en la vida con el estudio y el aprendizaje de algún oficio”*⁶⁵⁵. Avisa del possible perjudici per a la mateixa família si s'estenen els llocs d'oci de qualsevol tipus: *“Apenas existe hoy vida de familia porque están acabando de devorarla y consumirla los sitios de diversión [...] cada casino, cada café, cada cine o teatro es un vampiro y un parásito de la sociedad doméstica”*⁶⁵⁶.

També es fa alguna proposta de com passar el temps d'oci, en diversions acceptables i adequades pel jovent: *“Evite, por de pronto ir al baile, aún para sólo verlo. Al cine puede ir cuando le conste que la película es buena y no haya otros peligros para la honestidad. ¿por qué no tomar amistad con otras jóvenes honestas y salir con ellas de paseo, después de asistir al Rosario? Sería también excelente ocupación formar entre varias un catecismo, a las órdenes del Sr. Párroco, para los niños”*⁶⁵⁷.

Com ja hem comentat, el col·legi va actuar institucionalment per oferir als seus alumnes i les seves famílies un lloc on poder divertir-se de forma adequada, cristiana i sense perills per l'ànima. El desembre de 1953 s'anunciava que *“el mes de enero se inaugurará el 'Salón de Actos' del Colegio [...] con todo lo necesario*

⁶⁵² DMC, N° 33, 9 Abril 1944, Pàg. 66.

⁶⁵³ DMC, N° 29, 10 Maig 1953, Pàg. 87.

⁶⁵⁴ DMC, N° 8, 25 Novembre 1956, Pàg. 221.

⁶⁵⁵ DMC, N° 32, 31 Maig 1953, Pàg. 103.

⁶⁵⁶ DMC, N° 34, 14 Juny 1953, Pàg. 115.

⁶⁵⁷ DMC, N° 9, 2 Desembre 1956, Pàg. 226.

para pasar en sana y honesta diversión las tardes de las fiestas”⁶⁵⁸, i s’aprofitava per encoratjar als pares a participar en els actes i representacions que es fessin: “*a vosotros padres os pedimos [...] no desdeñéis nuestra obra: asistid a las veladas cinematográficas o teatrales, acompañad a vuestros hijos*”⁶⁵⁹.

Per facilitar la comprensió d’aquest apartat, hem classificat el conjunt de formes específiques de diversió en diferents capítols.

El ball és una de les formes de diversió més esmentades i al mateix temps més desaconsellades, en especial durant la dècada dels anys quaranta, període en el que: “*el baile es posiblemente uno de los ámbitos donde se muestra de forma más diáfana la instrumentalización mutua que llevaron a cabo Iglesia i Estado durante la postguerra*”⁶⁶⁰. En el *DMC* el ball no es desautoritza de forma genèrica, però sí per la forma i les intencions amb que es fa: “*El baile es en sí indiferente: y si es malo se debe al modo con que se baila, a la intención con que se baila [...] el baile está prohibido por la moral cristiana [...] ir al baile malo es pecado*”⁶⁶¹. Com en altres casuístiques (lectura, cinema, vacances), en aquest cas també es mostra el perill de fer una activitat que en principi és bona, però porta el risc d’evolucionar cap a ser pecaminosa: “*Mi consejo es que no te aficiones al baile, aunque sea de los artísticos o buenos. El peligro, al menos el interno, se presenta luego y se dan muchas caídas. ¡demasiadas!*”⁶⁶². Hem de destacar que aquestes dues cites estan fetes a finals de 1959 quan ja feia més d’un any del papat de Joan XXIII, i per tant no pertanyen a les èpoques inicials del règim franquista.

Fa crides per que les famílies estiguin amatents i no deixin als fills anar a ballar: “*P: Cuando no dejo ir a mis hijas al baile, me gritan, ¿Qué puedo hacer? R: Gritar más que ellas y mandarlas a unos ejercicios espirituales para que dejen de ser paganas. Castíguelas en lo que más les duela y niégueles vestidos y adornos hasta que pongan seso*”⁶⁶³. Desaconsella inclús els balls familiars fets per només amics i

⁶⁵⁸ *DMC*, N° 1, 11 Desembre 1953, Pàg. 196.

⁶⁵⁹ *DMC*, N° 14, 24 Gener 1954, Pàg. 24.

⁶⁶⁰ ROCA I GIRONA, Jordi. *Del clero para el pueblo. La Literatura Edificante de Postguerra: un instrumento de divulgación y socialización religiosa*. Revista de Dialectología y Tradiciones populares XLVIII. CSIC Madrid 1993. Citat per FERRER SENABRE, I. *Les pistes de ball durant el primer franquisme*. Tesis Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2013. Pàg. 173.

⁶⁶¹ *DMC*, N° 12, 20 Desembre 1959, Pàg. 238.

⁶⁶² *DMC*, N° 12, 20 Desembre 1959, Pàg. 238.

⁶⁶³ *DMC*, N° 13, 19 Gener 1947, Pàg. 19.

coneguts “P: *¿Qué juzga usted de los bailes llamados familiares en que se reúnen muchachos y muchachas conocidos en determinada casa? R: que son los peores bailes que se conocen*”⁶⁶⁴.

Y què poden fer els joves per a divertir-se en un poble on l’únic que es pot fer és o jugar al bar o anar a ballar? Doncs la recomanació és que “*que los muchachos de buena voluntad se presenten al señor Párroco para que les ayude a organizar algún centro de diversión moral, deporte, etc. Pero no deben ni bailar bailes modernos, ni jugarse dinero a los naipes. En último extremo, vale más que se jueguen 5 o 10 cts. en familia o entre amigos de confianza, nunca en cafés o tabernas*”⁶⁶⁵. A diferència del que hem comentat al paràgraf anterior en relació al ball en cases particulars, en aquest cas sí que permet jugar a les cartes a casa. Quan es compara de forma genèrica el ballar amb el joc la conclusió és que “*delante de Dios es peor bailar que jugar. El que baila, peca y hace pecar [...] Pierde la honestidad y la vergüenza, y fácilmente cae en el vicio impuro, que es más tiránico que el juego*”⁶⁶⁶.

Els redactats mostren precaució no sols amb el ball en sí mateix, sinó amb temes d’ell derivats, com són el cantar: “P: *¿es pecado cantar canciones de baile? R: Según sean ellas y la intención con que se canten. De ordinario serán por lo menos pecado venial [...] las muchachas cristianas deberían avergonzarse de manchar sus labios con esas músicas cursis, sensiblonas, afeminadas y pasionales*”⁶⁶⁷; destacar que aquest mateix text de pregunta-resposta fet el 1945, es repeteix quatre anys més tard. També es qüestiona l’assistència de nens als locals on es balla, que és de suposar es refereixen a embalats i festes majors: “P: *¿podemos ir los niños a ver el baile agarrado sin bailar? R: Ni los niños ni los grandes. Ese baile es un espectáculo indecente y, además, seductor*”⁶⁶⁸.

Es critica la incongruència, o el fariseisme, d’anar a complir amb els deures religiosos pel matí i a ballar per la tarda, avisant de la gravetat de l’acció quan es fa de forma premeditada: “*el que va a comulgar por la mañana con el plan de ir por la tarde al baile inmoral comete un sacrilegio, pues comulga en pecado mortal*”⁶⁶⁹. En canvi, el redactor no sembla donar molta importància al fet de ballar noies amb

⁶⁶⁴ DMC, N° 2, 12 Octubre 1947, Pàg. 191.

⁶⁶⁵ DMC, N° 18, 23 Febrer 1947, Pàg. 39.

⁶⁶⁶ DMC, N° 23, 30 Març 1947, Pàg. 63.

⁶⁶⁷ DMC, N° 4, 23 Octubre 1949, Pàg. 202.

⁶⁶⁸ DMC, N° 14, 16 Desembre 1945, Pàg. 239 i DMC, N° 6, Febrer 1948, Pàg. 23.

⁶⁶⁹ DMC, N° 27, 27 Abril 1947, Pàg. 79.

noies; si té algun però, està més relacionat amb el risc d'acabar ballant amb nois: “P: ¿Es pecado bailar con otra chica de mi edad? R: desde luego es pecado venial, pues es un grave peligro de aficionarte a bailar con chicos. Además, la mayoría de los bailes de hoy son muy inmodestos, la música muy sensual y las chicas se ciegan e ilusionan muy fácilmente [...] si quieres dar gusto a Satanás, tu misma”⁶⁷⁰.

Pel que fa al cinema cal tenir en compte que en el context de l'època “el cine se convirtió en la distracción por excelencia fuera del hogar. Este espectáculo ofrecía una serie de ventajas: su precio era relativamente bajo –la entrada costaba lo mismo que un billete de metro o tranvía- su programación era muy variada [...] Además, su relativo confort, en comparación con las frías casas de la posguerra, hizo de los cines una especie de segundo hogar”⁶⁷¹. Les cites en el DMC relacionades amb el cinema s'inicien durant la dècada dels quaranta però en aquets cas, a diferència de les del ball, continuen durant la següent dels anys cinquanta.

L'Església exercia un control afegit al que feia en primer lloc l'Estat. Aquest últim aplicava la censura per mitjà de donar -o no- l'autorització per poder projectar un pel·lícula a Espanya i l'Església afegia una segona reserva per mitjà de la qualificació moral de les pel·lícules. El DMC recull com era aquesta qualificació l'any 1945:

“Colores de las películas de cine:

- Blanco para todos los públicos;
- Azul, algunos reparos, pero no graves; para mayores de 15 años. Los Centros católicos deben suprimir tales escenas inconvenientes;
- Rosa, con defectos notables, pero no todavía gravemente peligrosa;
- Grana, gravemente peligrosa, aun para mayores, nadie debería verla. Rechazable: positivamente enseña el mal. Debería ser retirada del mercado”⁶⁷².

Quan descriu les pel·lícules qualificades com blaves, descriu un altre tipus de censura que exercia de forma autònoma l'Església em els centres que controlava, i que era el “tallar” les escenes que considerava no apropiades. Com veurem més

⁶⁷⁰ DMC, N° 9, Febrer 1948, pàg. 35.

⁶⁷¹ RIQUER, B. *Historia de España La Dictadura de Franco*. Marcial Pons, Barcelona 2010. Pàg. 332.

Veure també: ALQUEZAR, R. “L'oci durant el franquisme”. Dins de *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, F. i MORENTE, F. (coord.). Barberà del Vallés 2002. Pàg. 99-101.

⁶⁷² DMC, N° 35, 29 Abril 1945, Pàg. 79.

endavant, en les enquestes qualitatives que hem fet a alumnes del Claret alguns recorden com aquesta pràctica s'aplicava en els sessions familiars del diumenge a la tarda al Casal Claret.

Tres anys més tard s'insisteix en el mateix tema, agreujant una mica la valoració d'immoralitat dels colors rosa i grana: *“el color rosa de una película significa que ésta tiene reparos morales muy notables [...] no debería verlas nadie. Sin embargo, por desgracia se considera que a las personas de alguna edad, pongamos de más de 25 años, no les causará perjuicio moral de importancia [...] Las películas grana no pueden ser vistas por nadie en absoluto, pues son gravemente inmorales, irreligiosas o disolventes”*⁶⁷³.

Malgrat disposar d'aquesta eina de poder qualificar els films, es demana a les autoritats civils que extremin la vigilància sobre el comportament dins dels cinemes doncs: *“deben exigir una conducta moral a los espectadores. Así, no sucedería que hoy el ‘cine’ haya dejado de ser un espectáculo para convertirse en una casa de prostitución merced a la oscuridad y a la complicidad de las autoridades locales”*⁶⁷⁴.

Es prohibeix anar al cine sense conèixer de forma prèvia la valoració moral del que es va a veure, *“a no ser que se trate de un salón católico o cuyo empresario fuera conocido por experiencia como programista (sic) de confianza”*⁶⁷⁵. També s'alerta que malgrat els criteris que pugui marcar l'Església, *“para una persona de conciencia muy delicada, sobre todo si se dedica a la vida de piedad, será difícil hallar películas que sean absolutamente irreprochables”*⁶⁷⁶.

Val a dir que uns anys més tard, va canviar el sistema de qualificació passant a ser en base a números, amb els criteris de separació per franges molts semblants, però introduint la separació entre films per a nens i per a joves així com especificant que el problema són els atacs contra el dogma o la moral:

- “1: Todos, incluso niños. Obras moralizantes.*
- 2: Jóvenes. Obras moralizantes.*
- 3: Mayores. Permite tesis no inmorales.*
- 3R: Mayores, con reparos. Tesis contra el dogma católico o la moral.*

⁶⁷³ DMC, N° 3, 17 Octubre 1948, Pàg. 191.

⁶⁷⁴ DMC, N° 41, 3 Juny 1945, Pàg. 103.

⁶⁷⁵ DMC, N° 37, 10 Maig 1945, Pàg. 87.

⁶⁷⁶ DMC, N° 43, 10 Juny 1945, Pàg. 111.

4: *Gravemente peligrosa. Tesis contra el dogma católico o la moral*⁶⁷⁷.

El DMC va recollir alguna consulta que es feia relació a aquesta classificació moral: “P: *¿se puede creer a un joven o una joven que dicen que nada inconveniente encuentran ellas en las películas clasificadas con los números 3 y 4?* R: [...] *lo indudable es que tiene unas tragaderas demasiado anchas, y que su conciencia es un filtro estropeado que deja pasar más de la cuenta*”⁶⁷⁸. També va anunciar on es publicaven les classificacions morals pel coneixement del públic en general, que incloïa un servei de consulta telefònic: “*Calificación Moral de las películas. El Servicio católico de Información nos comunica que la calificación moral de los espectáculos se publica en 'El Correo Catalán' o en los siguientes teléfonos (días festivos y laborables)*”⁶⁷⁹.

Reflectint una concepció dual entre com era la vida en les grans urbs en relació a les ciutats petites i el mon rural, s’alerta de com pot ser de diferent l’impacte d’una pel·lícula o espectacle en un lloc o en un altre: “*Ciertos espectáculos tolerables en grandes ciudades corrompidas, son catastróficos en ciudades y pueblos sanos y morigerados. Téngalo presente los empresarios de estos pueblecitos y sus autoridades*”⁶⁸⁰. Ressaltar l’associació que es fa entre gran urbs i corrupció i, ans al contrari, entre pobles i salubritat.

Conseqüentment amb tot l’exposat sobre els perills del cinema, les recomanacions específiques a joves i famílies són de molta cautela davant d’anar als cinemes:

“*A los niños no os conviene ir al cine. Os hará mucho daño [...] Condiciones:*

- 1) *que todas las películas sean blancas.*
- 2) *acompañados de una persona mayor de toda confianza.*
- 3) *si puede ser, en el salón de vuestro catecismo parroquial, colegio o salón católico*”⁶⁸¹.

“P: *¿Qué dice Usted de un padre que cada día lleva a sus hijos al cine?* R: *que hará de ellos unos hombres mundanos, superficiales*

⁶⁷⁷ COLMENERO MARTÍNEZ, R. *Iglesia católica y cine en el franquismo: tres perspectivas para un proyecto*. Historia Actual Online, Núm. 35, 2014: Pàg. 145.

Document disponible en <https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5015818>

⁶⁷⁸ DMC, N° 6, 15 Novembre 1953, Pàg. 214.

⁶⁷⁹ DMC, N° 6, 8 Novembre, 1959, Pàg. 212.

⁶⁸⁰ DMC, N° 2, 13 Octubre 1946. Pàg. 191.

⁶⁸¹ DMC, N° 2, Gener 1948, Pàg. 7.

*y además inútiles para el trabajo serio. Es un gran mal el que les cae*⁶⁸².

*“P: Mi hijo tiene ya 14 años ¿puedo permitirle ir al cine? R: El haber cumplido 14 no da patente de corso contra los peligros del alma [...] si la película o acaso la compañía ofrece alguno de estos peligros, no se lo puede permitir”*⁶⁸³.

Per tant: no convé anar al cinema, si es fa que sigui per veure films amb finalitats moralitzants, encara millor fer-ho en locals cristians, i per últim, al problema dels continguts de les pel·lícules s’afegeix el perill de les companyies en un ambient de foscor.

Com activitat d’esbarjo el teatre té moltes menys citacions que el cinema i el ball, potser per ser un espectacle de consum menys massiu per part del públic en general i dels joves en particular. Acostuma a sortir quan es parla d’espectacles, acompanyant precisament a aquestes activitats citades.

Per definir el concepte general sobre el teatre que tenen els redactors del *DMC*, es va fer servir una cita d’Alexandre Dumas: *“inmoral lo es, no solamente la pieza dramática, sino el mismo local [...] siendo el teatro la pintura o la sátira de las pasiones y de las costumbres, no puede dejar de ser inmoral, siendo éstas inmorales”*⁶⁸⁴. Això serveix de base per a justificar la censura, tant sobre els espectacles com sobre determinades costums: *“nadie podrá decir que las censuras contra las diversiones mundanas sean fanatismos trasnochados y exageraciones del clero”*⁶⁸⁵.

Lamenta que *“se llenan los teatros y los campos de deporte y los paseos; y se quedan solos los templos y los confesionarios se convierten en empolvadas antiguallas [...] Aquí se ve el atraso de nuestros tiempos”*⁶⁸⁶, i això passa per que *“en el teatro tu sensualidad es muy larga, y en la Misa tu devoción es muy baja”*⁶⁸⁷. Tampoc no agrada el teatre ni tan sols en un entorn parroquial si això implica que actuïn junts nois i noies: *“A una joven de Acción Católica de la Junta Directiva de la Parroquia, ¿cree que le hará mucho bien hacer comedias con chicos? ¿cree que*

⁶⁸² *DMC*, N° 56, Desembre 1948, Pàg. 223.

⁶⁸³ *DMC*, N° 11, 14 Desembre 1952, pàg. 230.

⁶⁸⁴ *DMC*, N° 31, 24 Maig 1953, Pàg. 99.

⁶⁸⁵ *Ibidem*.

⁶⁸⁶ *DMC*, N° 34, 4 Juny 1950, Pàg. 103.

⁶⁸⁷ *DMC*, N° 13, 19 Gener 1947, Pàg. 17.

será muy ejemplar? R: Ni lo uno ni lo otro. El diablo es maestro en engañar con apariencias de bien”⁶⁸⁸.

Pot semblar estrany considerar l’activitat de passejar com un objecte d’interès per part del *DMC*, i per tant d’una organització eclesial, però el fet és que hi han diverses referències a tal activitat, a un nivell quantitatiu semblant a les del teatre. De fet, normalment surt associada a d’altres activitats d’oci no aconsellable, però també hi han cites específiques entre les que destaquem: “*P: Somos 5 amigas, muy aficionadas al paseo. Después de la función religiosa [...] nos las damos paseando por las calles de nuestro pueblo [...] aunque nos guste el baile y el cine, queremos guardarnos como buenas militantes de A.C. ¿hacemos bien? R: Es verdaderamente bochornoso ver que muchachas de asociaciones piadosas y de Acción Católica no saben prescindir del baile, y que se empeñan en hacer mil juegos de equilibrio en su conciencia para cohonestar lo que ellas saben muy bien que no es posible cohonestar*”⁶⁸⁹. Remarquem com la pregunta que fan és sobre el passeig i la resposta es dirigeix de manera derivada cap a la referència que fan les noies sobre que els agrada ballar.

Als nois no se’ls desaconsella el passeig en sí, sinó la possibilitat de fer-ho amb noies, encara que siguin cristianes practicants: “*P: Soy un jovencito de Acción Católica, en mi pequeño pueblo no hay diversiones y paso muy aburridos los domingos ¿Puedo pasear con chicas de Acción Católica?. R: El pasear con chicas, en sí, no es pecado; pero fácilmente lo habrá, y usted no debe hacerlo, por ser un peligro. ¿No hay otros niños de Acción Católica para pasar la tarde organizando un juego?*”⁶⁹⁰.

Les parelles són el darrer objecte d’advertiment sobre el passeig (i el cinema): “*P: ¿Qué le parece estas parejas de menos de 20 años que llenan los paseos y cines? R: Son un absurdo moral de severa corrección y que dan una prueba de la estupidez, falta de sentido cristiano y carencia de amor y autoridad de los papás y mamás que hoy padecemos*”⁶⁹¹. Equipara la perillositat del cinema a la del passeig i per justificar-ho conjumina conceptes com estupidesa, manca de religiositat,

⁶⁸⁸ *DMC*, N° 34, 13 Juny 1954, Pàg. 110.

⁶⁸⁹ *DMC*, N° 1, 30 Setembre 1945, Pàg. 187. Segons el Diccionari de la Real Academia Española, Cohonestar és “Dar apariencia de justa o razonable a una acción que no lo es”.

⁶⁹⁰ *DMC*, N° 32, 12 Maig 1957, Pàg. 86.

⁶⁹¹ *DMC*, N° 1, 30 Setembre 1945, Pàg. 187.

d'amor i d'autoritat per descriure la societat de les dècades del quaranta al cinquanta.

Fins a mitjans dels cinquanta en el *DMC* s'esmenta la ràdio⁶⁹², que “*fue el más importante e influyente medio de comunicación social de la posguerra [...] en 1943 había en España más de un millón de aparatos de radio, el triple que en 1936. Hacia 1955 ya eran unos tres millones (el 47% de los hogares)*”⁶⁹³. A partir de 1960, comença aparèixer com a mitjà de comunicació creixement massiu la televisió.

Tenint en compte l'oferta radiofònica de l'època, i el control del règim sobre els continguts de la programació i la informació que s'emeten, no deixen de sorprendre comentaris com: “*P: ¿no cree usted que una de las causas de que las familias dejen de ser cristianas es la radio en casa? R: sin duda alguna. La radio casera introduce en las familias canciones y comedias inmorales que de otro modo no entrarían jamás allí. Hoy, desgraciadamente, el rosario en familia ha sido sustituido por la audición inmoral en familia*”⁶⁹⁴. L'única explicació possible és considerar l'entreteniment que podia oferir la ràdio com una competència en vers a la pràctica religiosa en l'interior de les llars i per això s'acusava a la ràdio -controlada fèrriament pel franquisme- d'emetre immoralitats. El 1948, a una pregunta sobre si els nois podien escoltar la ràdio sols, es donava com a criteri que “*debe haber siempre una persona de absoluta confianza que escoja los programas que se captan*”⁶⁹⁵ i encara el 1953 es repetia que “*todos los padres que amen la virtud de sus hijos, deben controlar las audiciones de éstos en la radio*”⁶⁹⁶.

El citat any 1948 no es publicava la programació de ràdio a *La Vanguardia Española*, però l'any 1953, sí que el diari en donava aquesta informació. A continuació transcriurem la programació del mateix dia de publicació de l'últim *DMC* citat, el dissabte 10 de maig del 1953. Es fa difícil localitzar possibles programes de contingut perillós per la moralitat de l'audiència, com podem veure - a tall d'exemple- en el detall dels programes de l'emissora degana, Radio Barcelona, entre les 8 i les 22 hores del dia citat:

⁶⁹² Veure: SAMANIEGO LOZAR, R. *La informació a la ràdio durant el franquisme*. Fundació Universitaria San Pablo CEU, Repositorio Institucional CEU. 2008.

⁶⁹³ RIQUER, B. *Op. Cit.* Pàg. 332.

⁶⁹⁴ *DMC*, N° 8, 16 Novembre 1947, Pàg. 215.

⁶⁹⁵ *DMC*, N° 30, 2 Maig 1948, Pàg. 83.

⁶⁹⁶ *DMC*, N° 29, 10 Maig, 1953, Pàg. 86.

RADIO BARCELONA.
 8'30, *Himnario de los fieles;*
 8'35, *La voz de la Cruzada;*
 8'50, *Rosario;*
 9'30. *Retransmisión desde el Oratorio del Olivar de los PP. Dominicos de Madrid del Rosario;*
 10, *Misa;*
 10'40, «*Les flors de maig*», *de Clavé;*
 11, *Ondas;*
 12'05, *Segunda parte del Concierto de la Orquesta Municipal;*
 15, *Radio Club;*
 15'45. *Recortes de Prensa;*
 16'15. *Programa Infantil;*
 16'45, *Disco del radioyente;*
 18'15, *Centenario de Gaudí;*
 18'50, *Música de Enrique Madriguera;*
 19, *Retransmisión desde Radio Madrid;*
 20, *Bailables;*
 20'45. *Ecos de Canarias.*

TVE, la única televisió existent a Espanya, va començar a emetre el 28 d'octubre de 1956 i les paraules del Ministre Arias Salgado a l'acte d'inauguració van ser prou significatives de l'orientació que se li donaria: “*Hoy, día 28 de octubre, domingo, día de Cristo Rey, a quien ha sido dado todo poder en los Cielos y en la Tierra, se inauguran los nuevos equipos y estudios de la Televisión Española*”⁶⁹⁷. Des d'un principi el règim va ser conscient del poder propagandístic del nou mitjà: “*el impacto de los telediarios en la población frente a, por ejemplo, las campañas de prensa, era abrumadoramente superior, por lo que la televisión se convirtió en el mejor portavoz de las posiciones gubernamentales sobre las cuestiones de actualidad*”⁶⁹⁸.

L'aparició de la Televisió no consta que fos rebuda amb les cauteles i prevencions amb que des del DMC es contemplaven els altres tipus de formes de diversió que hem repassat fins ara. Aquesta diferent forma de pressió sobre la ràdio i la televisió en relació als continguts i la moralitat, es pot relacionar tant amb el fet que TVE va ser un instrument monopolístic sobre el que el règim va exercir un estricte control de missatges i continguts, com també perquè va néixer sent un mitjà

⁶⁹⁷ ABC, 6 Abril 2010.

https://www.abc.es/historia/abci-para-servir-dios-y-politica-espanola-200910280300-1131013776816_noticia.html Consultat 1 de Maig 2020.

⁶⁹⁸ MARTÍN DE LA GUARDIA, R. “Los medios de comunicación durante el franquismo: prensa, radio, televisión”. Dins de *La vida cotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, F. I MORENTE, F. (coordinad.). Barberà del Vallés 2002. Pàg. 83.

molt minoritari -per l'alt preu de compra de l'aparell- sense penetració en la societat fins a mitjans dels anys seixanta. De fet el règim, per iniciativa del ministre Fraga Iribarne, va impulsar la *Red Nacional de Teleclubs* que es va oficialitzar a partir de Novembre de 1964 per facilitar l'accés al mitjà en zones pobres i rurals sense capacitat de compra dels aparells receptors. L'últim factor que va poder tenir influència és un canvi en el rol -i en el pes- de l'Església dins la societat, canvi que es produeix a principis dels citats anys seixanta i que té com a fet més rellevant el Concili Vaticà II, celebrat a Roma entre 1962 i 1965: “*El acontecimiento que habría de abrir una etapa decisiva en la Iglesia española fue la inauguración del Concilio Vaticano II: sólo la guerra civil había tenido un efecto mayor [...] ya para entonces venía emergiendo una conciencia religiosa más crítica y enraizada en el compromiso ciudadano*”⁶⁹⁹.

La primera notícia concreta sobre la televisió en la col·lecció consultada és de l'any 1960 i fa referència al “regal” d'un aparell que li van fer els alumnes al P. Director, amb l'esperança de que els deixés gaudir de la bona programació de TVE: “*los alumnos en reconocimiento al Colegio tienen a grande honor ofrecer al Padre Director [...] un hermoso aparato de televisión de 21 pulgadas de la tan acreditada marca Philips. Suponemos que de tanto en tanto se dignará invitarnos para poder disfrutar, también nosotros los alumnos, de las maravillosas sesiones y reportajes de la Televisión Española*”⁷⁰⁰.

Fins sis anys més tard no es fa més esment de la televisió, i no és en relació a cap temàtica moral, sinó a la influència que podia tenir sobre la capacitat escolar dels alumnes que sembla ser beneficiosa en la primària i perjudicial en la secundària; “*en los primeros años escolares los niños más televidentes son los más adelantados. A partir de esta edad, los niños con más horas de TV están más retrasados escolarmente*”⁷⁰¹.

Les prevencions morals sobre la lectura de llibres i revistes són freqüents en les dècades dels anys quaranta i cinquanta, no després. No recomana, ni a noies més grans de 20 anys, el llegir novel·les “roses” que: “*son sencillamente novelas “verdes” [...] No lea Ud. nada sin conocimiento de su confesor o de una persona*

⁶⁹⁹ GARCÍA DE CORTÁZAR, F. *La cruz y las flechas*. El País Extra. 3-12-1985, Pàg. 14.

⁷⁰⁰ DMC, N.º 21, 23 Abril 1960, Pàg. 2.

⁷⁰¹ DMC, N.º 637, 18 Març 1966, Pàg. 2.

de absoluta (lo subrayamos) solvencia moral. Mire en todo caso que lleve censura eclesiástica y que esté adecuada a su edad y estado”⁷⁰². Calia llegir només lectures recomanades, a poder ser pel confessor i passades per la censura, és a dir amb el conegut com a *nihil obstat*, és a dir per: “Aprobación de la censura eclesiástica católica del contenido doctrinal y moral de un escrito, previa al imprimátur”⁷⁰³.

Malgrat el dit abans, es reconeix la possibilitat d’equivocar-se al escollir la persona que t’assessori en escollir llibres, com també els possibles errors per part d’aquest: “P: ¿puedo leer un libro que me ha permitido mi Director, pero yo noto que me hace daño? R: No puedes leerlo. Es un médico que se ha equivocado. Para lectura de libros hay que escoger sacerdotes que hayan leído mucho y estén al tanto de lo que se escribe. No todos tienen tiempo para ello”⁷⁰⁴. Curiosament recomana que el sacerdot-prescriptor sigui una persona molt llegida; és de suposar que de llibres morals i d’immorals, per poder després recomanar o prohibir.

La justificació que es dona és: “Las malas lecturas han robado la fe y la virtud a muchos [...] Es una verdad de sentido común que nadie puede ingerir veneno sin intoxicarse”⁷⁰⁵. I per això posa els exemples d’Unamuno i d’Ortega i Gasset que van començar llegint autors heterodoxes i impius per acabar convertint-se ells mateixos en descreguts⁷⁰⁶.

També en el tema de la lectura trobem el relat del camí de la perdició, de forma que el que comença com una petita falta o error, acaba en la condemna eterna: “Tres jóvenes, casi tres niñas [...] de las malas lecturas habían pasado a las malas conversaciones, de las malas conversaciones habían caído en peligrosas amistades, y de las peligrosas amistades habían dado el paso fatal ¡Cayeron en las manos del vicio! [...] no os burléis de Dios, asistiendo a bailes y cines inmorales. ¡Ay de vosotros si quedaseis muertos allí mismo!”⁷⁰⁷.

En una resposta a una fidel que diu tenir tretze anys, desaconsella la lectura en general a les menors, dient-li: “aun las novelas aptas no debe leerlas, al menos con frecuencia, una jovencita de 13 años, porque se le llenará de pajaritos la cabeza, y

⁷⁰² DMC, N° 1, 30 Setembre 1945, Pàg. 187.

⁷⁰³ Diccionario de la Real Academia Española.

⁷⁰⁴ DMC, N° 17, Abril 1948, Pàg. 67.

⁷⁰⁵ DMC, N° 13, 9 Desembre 1945, Pàg. 234.

⁷⁰⁶ *Ibidem*

⁷⁰⁷ DMC, N° 9, 26 Febrer 1948, Pàg. 35.

no le quedará sitio para las cosas útiles a la vida” ⁷⁰⁸. L’alternativa seria llegir llibres pietosos “*tienes tiempo de leer una novela, pero para leer un libro piadoso y orientador no tienes un minuto. Siempre Dios tiene que aguardar cola ¿por qué?*”⁷⁰⁹.

En diferents moments es prohibeix de forma concreta llegir la revista *Fotos*, *El Conde de Montecristo*, *la Hermana San Sulpicio* i autors com Renan, Nietzsche i Goethe. No en recomana cap llibre, encara que de forma genèrica sí que aconsella llegir “*libros instructivos de ciencias y de piedad, como vidas de Santos*”⁷¹⁰.

Desaprova per a les noies la lectura de revistes de moda, justificant-ho perquè: “*Así como los libros de crímenes frecuentemente hacen criminales, las revistas de moda llenas de frivolidad y de espíritu mundano, trastornan el juicio de las jovencitas, avivándolas las ansias de vanidad, de exhibición y los deseos de cosas peligrosas [...] Si eres modista, mira sólo los modelos*”⁷¹¹. Observem com fa una excepció amb les modistes d’ofici que -això sí- no han de llegir els texts, sinó només mirar les imatges dels vestits.

Llegir segons quin tipus de lectura, més enllà del fet en sí mateix pot ser que pugui provocar caure en el pecat mentre s’està dormint: “*P: ¿es pecado soñar cosas malas? R Como durante el sueño no hay voluntad, el soñar en cosas malas no es pecado. A no ser que se hubiera puesto una causa; por ejemplo, una lectura incitante durante el día, sobre todo a última hora*”⁷¹².

En els últims tres cursos considerats, es fan recomanacions sobre llibres a llegir i crides a l’ús de la biblioteca escolar. Esmentarem que el llibres recomanats l’any 1973 pels nois de 15 i 16 anys són: “*La vida sale al encuentro / Crimen y castigo / El abogado del diablo / Matar a un rruiseñor*”⁷¹³. Relacionat amb el tema de la literatura, un cop mort el dictador es dediquen dos texts a glosar les figures de Miguel Hernández i Garcia Lorca⁷¹⁴, ressaltant en el primer cas la seva mort a presó com a pres polític i obviat en el segon cas el seu afusellament.

⁷⁰⁸ DMC, N° 38, 22 Juny 1957, Pàg. 114.

⁷⁰⁹ DMC, N° 31, 29 Abril 1956, Pàg. 78.

⁷¹⁰ DMC, N° 24, 6 Abril 1947, Pàg. 67.

⁷¹¹ DMC, N° 40, Setembre 1948, N° 159.

⁷¹² DMC, N° 20, 1 Març, 1959, Pàg. 42.

⁷¹³ DMC, N° 2, desembre 1973, Pàg. 3

⁷¹⁴ DMC, N° 19, gener 1976, pàg. 3. N° 20, Març 1976, Pàg. 3

Poques referències es fan en el *DMC* a d'altres formes de diversions que les ja esmentades. Es poden trobar en primer lloc paràgrafs sobre el joc, s'entén que es refereix a les cartes, precisant que si es fa amb pocs diners apostats es considera preferible que anar al cinema: “*¿Es pecado jugar a dinero con los amigos, aunque sólo sea una peseta? R: es una mala costumbre. Si en toda una tarde sólo ponéis una peseta, se puede tolerar, si con ellos os alejáis del cine inmoral*”⁷¹⁵. En cas de implicar apostes amb més diners, passa a ser considerat immoral “*si se expone uno a perjudicarse seriamente, a sí o a su familia, con las pérdidas*”⁷¹⁶.

Una segona forma d'esbarjo és l'assistència a la boxa o la lluita. La consideració moral que es fa d'ambdós espectacles és de rebuig; en el cas de la boxa, més enllà de la immoralitat intrínseca del fet, perquè s'enriqueixen persones de l'entorn del boxejador: “*se trata de un espectáculo inmoral que sólo sirve para enriquecerse los preparadores*”⁷¹⁷. En el referent a la lluita, consideren que aquest espectacle “*es inmoral por muchos conceptos, por lo menos tal como se conducen los luchadores y aun el público*”⁷¹⁸ i amplien el rebuig als espectadors al que consideren participants actius amb la seva conducta.

Sobre les “*corridas*” de toros, adverteix que l'Església no s'ha pronunciat, però no es manifesta de forma clara en contra, sinó més aviat amb tolerància: “*hay diversas opiniones, siendo la más verídica la que dice que no es inmoral*”⁷¹⁹. Davant un feligrès que deia que li dolia que en les corrides es maltractés un animal, es deia que: “*los animales están hechos para utilidad del hombre; y puede éste servirse de ellos para fines honestos*”⁷²⁰. Sobre si els sacerdots podien anar als toros, es deia que estava prohibit, encara que es reconeixia que alguns anaven: “*lo prohíben los Sagrados Cánones. Ahora que, el que alguno vaya, nada quiere decir contra la Clase sacerdotal, como nada dice contra la Clase de los Médicos, el que alguno, y aun algunos, no cumpla con sus deberes*”⁷²¹.

Anar a la platja va fer emetre avisos també respecte als riscos i perills que comportava. L'any 1954 incloïa les platges dins de la llista de formes de diversió

⁷¹⁵ *DMC*, N° 46, 1 Setembre 1948, Pàg. 183.

⁷¹⁶ *DMC*, N° 16, 16 Gener 1949, Pàg. 18.

⁷¹⁷ *DMC*, N° 23, 23 Març, 1954, Pàg. 62.

⁷¹⁸ *Ibíd.*

⁷¹⁹ *Ibíd.*

⁷²⁰ *DMC*, N° 20, 17 Febrer 1957, Pàg. 30.

⁷²¹ *Ibíd.*

d'origen estranger que estaven penetrant a la societat, sota -segons l'autor, una equivocada concepció del que era progrés: *“el cine con frecuencia representa bien poco progreso. Lo mismo digo de la radio, y de ciertos espectáculos o costumbres de playas, que nos han venido del extranjero y que sólo sirven para embrutecer y corromper las almas. Si la Iglesia no está conforme con estas cosas es porque estas cosas no están conformes con la moral ni con el sentido común”*⁷²². El 1959, quan ja el fenomen del turisme era un fet en la societat espanyola, es criticava de forma severa que els pares deixessin als nens, sense vigilar-los ells mateixos, a les platges públiques, doncs era una forma de procedir *“ni discreta ni tolerable [...] que dejen a sus hijos en medio de los graves peligros morales en que abundan las playas. ¿llevarían a la playa una joya de valor y la dejarían al cuidado de la chacha? ¡y los hijos son la joya de mayor valor del hogar cristiano!”*⁷²³.

Per últim ens queda esmentar alguna cita que fan, només a la dècada dels quaranta, a formes de diversió més en particular per adults, com són els cabarets i els locals de prostitució que són citats sempre de forma subtil, que òbviament són considerats moralment intolerables. Atribueixen a la gent de Barcelona que coneixen més on estan aquests locals que no pas les esglésies: *“Por las calles de Barcelona encontrareis a gente que si les preguntáis por alguna iglesia se os quedaran mirando, pero los cabarets, salones de baile y casuchas de ... os los dirán todos de carretilla”*⁷²⁴. Aquest comentari lliga amb la denúncia de la doble moral que practiquen persones aparentment normals: *“al terminar la noche y aproximarse el día [...] los calaveras que han pasado la noche en orgias, dan por terminados sus desordenes, se ponen correctos y se comportan como si fueran personas honradas”*⁷²⁵. De tota manera s'exclama també en relació específica al jovent com usuaris d'aquest llocs: *“¿verdad que a las ovejas lo menos que se les puede pedir es que no vayan ellas mismas a meterse en la boca del lobo? Eso es lo que pienso cuando veo a tanta juventud entrar inconsideradamente en ciertos salones”*⁷²⁶.

⁷²² DMC, N° 12, 21 Desembre 1952, Pàg. 235.

⁷²³ DMC, N° 28, 10 Maig 1959, Pàg. 90.

⁷²⁴ DMC, N° 35, 29 Abril 1945, Pàg. 79.

⁷²⁵ DMC, N° 11, 3 Desembre 1944, Pàg. 227.

⁷²⁶ DMC, N° 27, 11 Abril 1948, Pàg. 69.

6.5. Anàlisi dels missatges a les famílies

D'acord amb l'època de publicació i amb la doctrina catòlica vigent aleshores, el concepte de família que tracta el *DMC* és el de matrimoni d'home i dona amb fills, i per tant de les relacions entre els seus membres, especialment entre pares i fills. Els missatges publicats sobre aquesta temàtica els hem agrupat entre els que van dirigits a com formar la parella bàsica, arrel de la família, que és el matrimoni, els dirigits als pares i mares sobre com tractar als descendents, els que en sentit contrari reben els fills i filles sobre com relacionar-se amb els pares i per finalitzar els que són pel conjunt de la unitat familiar.

Com és natural donat que es tracta d'un full religiós, la institució matrimonial és considerada abans de res com un sacrament, i per tant un compromís per a tota la vida: *“el sacramento del matrimonio no es un contrato cuya duración pueda restringirse y cuyos derechos y deberes abolirse”*⁷²⁷. Es deixa clar que no existeix la possibilitat de divorci, sinó exclusivament la declaració de nul·litat, doncs l'Església *“cuando anula un matrimonio, no hace sino declarar que aquel matrimonio no fue nunca válido, porque le faltó algún requisito esencial, y eso no es divorcio. El divorcio consiste en disolver un matrimonio válido”*⁷²⁸. La naturalesa sagrada del matrimoni el fa perenne: *“El matrimonio no es una unión circunstancial de un hombre y una mujer, como es circunstancial la unión de dos animalitos. Es unión sagrada que el hombre no puede romper impunemente, ni aún violar en la intimidad”*⁷²⁹. Citen al Papa Pius XI per avisar que *“el contrato sin el Sacramento no es sino un simple concubinato”*⁷³⁰.

Conseqüentment amb el seu caràcter sagrat, calia preparar-se adequadament, amb un festeig que es recomana fos curt doncs *“los noviazgos sólo son lícitos con vistas a un posible y cercano matrimonio”*⁷³¹, però on calia una gran necessitat de reflexió donat que un error podia ser fatal: *“la precipitación es imprudencia temeraria que puede degenerar en catástrofe de dos vidas que no han podido conocerse, compenetrarse, y que cuando se den cuenta de su desgracia, ya no habrá remedio. Meditad, jóvenes, la importancia de lo que vais a hacer [...] medid*

⁷²⁷ *DMC*, N° 22, 29 Febrer 1948, Pàg. 41.

⁷²⁸ *DMC*, N° 19, 28 Febrer 1954, Pàg. 42.

⁷²⁹ *DMC*, N° 5, 1 Novembre 1959, Pàg. 207.

⁷³⁰ *DMC*, N° 3, 25 Octubre 1953, Pàg. 203.

⁷³¹ *DMC*, N° 28, 18 Març 1945, Pàg. 51.

*vuestras fuerzas; aconsejaos. Y principalmente, orad*⁷³² i tenir en compte una sèrie d'advertències que veurem tot seguit.

En resposta a una pregunta, el 1945 es donen les pautes detallades per a poder escollir marit, que poden ser aplicades també en el sentit invers per a escollir esposa, tot i que no sabem quines serien les raons que fan que l'autor consideri que encara sigui més difícil trobar esposa:

¿Qué cualidades debe tener un joven a quien se quiera elegir por esposo?

- 1- *Que sea buen cristiano. Por lo mismo que no sea un corrido, ni aficionado al baile inmoral, ni bebedor, ni blasfemo, que vaya a Misa y comulgue con frecuencia.*
- 2- *Que sea trabajador y ahorrador. Por lo tanto, no debe ser un perezoso, un enemigo del trabajo, sin oficio, jugador, derrochador, aficionado en demasía a fiestas y espectáculos costosos, etc.*
- 3- *Que ame la verdad. Es decir, que no se fije en demasía en la hermosura corporal de la joven, sino en su belleza moral; que para él no sea el matrimonio un negocio, ni un sistema de hallar una criada gratis y fiel, ni un pretexto para satisfacer sus malas inclinaciones; que no busque en el matrimonio sus propias conveniencias, sino la felicidad de su compañera; que no sea de corazón voluble, cambiando de novia cada temporada.*
- 4- *Que tenga buena salud.*
- 5- *Que no esté falto de recursos.*
- 6- *Que sea del gusto de los padres de la joven.*
- 7- *Que sea de familia honrada.*

*Como ven ustedes, es todo un intrincado problema el escoger marido. Pero no tiene derecho ustedes a quejarse, pues todavía es más difícil hallar una buena esposa*⁷³³.

Més enllà del detall de cadascun dels punts (curiós el fet que no detalli més els quatre últims), els valors que el redactor fixa són que cal que la parella escollida sigui: cristiana, treballadora, moral, amb salut i recursos, acceptable pels pares i de bona família.

Les indicacions del professor Xavier Boltaina⁷³⁴ de la Universitat de Barcelona, ens han permès conèixer el contingut dels “10 manaments per escollir parella”⁷³⁵

⁷³² DMC, N° 5, 8 Novembre 1953, Pàg. 211.

⁷³³ DMC, N° 5, 28 Octubre 1945, Pàg. 203.

⁷³⁴ Llistat facilitat per correu electrònic per Xavier BOLTAINA, professor associat de Dret a la Universitat de Barcelona, amb posterioritat a la seva conferència “La Shoa y el Estado étnicamente puro” dins del cicle: *75 Años del final de la 2ª Guerra Mundial: sistemas políticos en colisión*. Universitat Pompeu Fabra, Novembre 2019”

⁷³⁵ “Los diez mandamientos para elegir pareja:

1. Recuerda que eres alemán.

que el règim nazi va publicar a finals dels anys trenta, i on, si canviem “alemany” per “cristià”, i la moralitat per la puresa de cos i ànima, trobem certa similitud en les pautes, doncs aquest manaments citats criden a que la parella sigui alemanya, amb salut de cos i d'ànima, de família coneguda, i amb l'amor com motivació per a formar parella per tota la vida. Incorpora a l'últim manament l'orientació a la procreació, que veurem que també és un criteri que es defensa en el *DMC*.

En el *DMC* es referma la necessitat de prendre la decisió de casar-se de forma molt raonada, aconsellant: “*hay que consultar a los padres y tener muy en cuenta su parecer. Un disparate se comete en un instante, pero después hay que llorar toda la vida sus consecuencias*”⁷³⁶. Afegeix també una cautela davant de possibles excessos d'autoritat per part dels pares, tant per no autoritzar l'elecció del fill o filla, com per condemnar les pressions per fer un casament per interès: “*los padres aprobarán la elección hecha por sus hijos si no hay un motivo muy fuerte no fundado en razones de orgullo, ni de negocio, ni de egoísmo [...] es un crimen hacer casar a los hijos contra su voluntad, condenándoles a una vida llena de amarguras y desasosiegos*”⁷³⁷.

Un cop casats continuen les recomanacions i advertències. En primer lloc en relació a continuar practicant la puresa i no deixar-se portar per la concupiscència, doncs: “*no hay unión humana más santa que la conyugal [...] todo es santo en el matrimonio cristiano [...] lo que hace falta es que siempre se celebre con la pureza que reclama esa dignidad*”⁷³⁸ i també perquè “*si el amor se funda en la carne, participará de las cualidades de ésta. Y la carne es corruptible, deleznable*”⁷³⁹.

La finalitat del matrimoni és tenir fills i per tant es considera pecat qualsevol acció que es faci per a impedir-ho: “*los hijos son el fin primordial del matrimonio*

-
2. Si eres genéticamente saludable, no debes permanecer soltero.
 3. Mantén tu cuerpo puro.
 4. Mantén tu alma y tu mente puras.
 5. Como alemán, elige solo una pareja con sangre nórdica.
 6. Cuando elijas a una pareja, pregunta por sus antepasados.
 7. La salud es condición previa para la belleza externa.
 8. Casarse solo por amor.
 9. No elijas a alguien para divertirme. Elige una pareja para toda la vida.
 10. Procura tener tantos hijos como sea posible”.

Estret de Thomas Childers. “*The Third Reich. A History of the Nazi Germany*”. Editorial Simon and Schuster. 2017.

⁷³⁶ *DMC*, N° 2, 18 Desembre 1953, Pàg. 197.

⁷³⁷ *DMC*, N° 7, 4 Novembre 1945, Pàg. 210.

⁷³⁸ *DMC*, N° 9, 6 Desembre 1953, Pàg. 227.

⁷³⁹ *DMC*, N° 10, 13 Desembre 1953, Pàg. 235.

y el mejor de sus florones. El anti conceptismo, de cualquier forma que se practique, es pecado grave”⁷⁴⁰. Com en altres casos que estem veient, algunes actituds o accions es consideren conductes molts esteses pel país, fins el punt de conformar una xacra social: “Negar pecaminosamente la vida a nuevos seres es, ni más ni menos, fruto de la mayor lacra que sufre la actual sociedad: ¡El egoísmo de los esposos!”⁷⁴¹.

També s’apela a la relació fidel dins de la parella d’esposos, evitant riscos ja de forma preventiva: “El primer deber en un matrimonio es la fidelidad [...] los esposos deben evitar no sólo los actos contra la fidelidad, sino también aquellos que constituyen serio peligro contra la misma”⁷⁴².

En relació al paper dels pares i mares, La majoria dels texts sobre aquesta temàtica s’escriuen en la dècada dels quaranta, i una bona part dels missatges dirigits als progenitors els vol alertar de ser molt vigilants de la criança i activitats dels seus fills, doncs “la vigilancia es el primer deber de los padres respecto de sus hijos. Eso en la suposición de que ¡los amen!”⁷⁴³. Aquest estat de vetlla sobre el que fan els fills es fonamenta principalment per motius religiosos: “Si un padre deja en plena libertad a su hijo sin vigilarlo, es imposible que éste no pierda el alma”⁷⁴⁴. Per aconseguir encaminar-los a la salvació, el consell és “vigilad estas tres cosas de vuestros hijos: sus compañeros, sus lecturas, sus diversiones”⁷⁴⁵ així com ser bons creients perquè “unos padres verdaderamente cristianos son la mejor defensa del hijo contra la Justicia Divina”⁷⁴⁶.

L’autoritat s’ha d’exercir per evitar al noi “las malas costumbres que va adquiriendo de su altanería, desvergüenza y libertinaje”⁷⁴⁷ i cal fer-ho sense recança i quan abans millor doncs “los padres no han de dejar sin correctivo las faltas de sus hijos, porque si no las corrigen, las que hoy son faltas pequeñas, mañana serán delitos quizá y crímenes que llevarán al hijo al presidio [...] el hombre, como el árbol, si se quiere que crezca recto, hay que enderezarlo de

⁷⁴⁰ DMC, N° 7, 15 Novembre 1959, Pàg. 215.

⁷⁴¹ Ibídem.

⁷⁴² Ibídem.

⁷⁴³ DMC, N° 25, 13 Abril 1947, Pàg. 69.

⁷⁴⁴ DMC, N° 8, 11 Novembre 1945, Pàg. 214.

⁷⁴⁵ DMC, N° 44, 11 Juny 1944, Pàg. 111.

⁷⁴⁶ DMC, n° 12, 10 Desembre 1944, Pàg. 234.

⁷⁴⁷ DMC, N° 5, 31 Desembre 1943, Pàg. 197.

pequeño [...] desgraciado el hombre a quien de pequeño sus padres perdonan demasiado: es fácil que de grande los haga llorar”⁷⁴⁸.

Però per fer aquesta tasca educativa bé, l’home ha de poder i voler dedicar-hi un temps i un esforç, “*si su primer deber como padre es la educación de sus hijos ¿cómo los educará si apenas los ve más que un rato a la hora de cenar*”⁷⁴⁹. Podria semblar que, en una època on molts pares tenien de recorre al “*pluriempleo*” per a poder arribar a fi de mes, la frase anterior contenia una crítica encoberta a aquesta dedicació al treball, però la intenció del redactor no era aquesta, doncs acaba la frase de la següent manera: “*Las fiestas están para suplir en gran parte esta deficiencia. La lástima es que muchos padres, lo menos que hacen el domingo es estar en su casa*”⁷⁵⁰ de forma que la crítica era a la manca de dedicació paterna durant els dies de festa.

El 1968, dins la crònica d’una conferència donada per un metge al Col·legi i dirigida als pares de família, els missatges canvien d’enfoc i s’orienten allunyant-se de l’autoritarisme: “*los padres influyen más con el ejemplo que con lo que dicen [...] El padre huirá con verdadera premura del autoritarismo, pero mantendrá en todo momento su autoridad [...] como todo educador, más que dar ideas o costumbres a sus hijos, procurará que estas afloren en ellos como elementos propios*”⁷⁵¹.

En conjunt hem pogut observar com en el principi del període, fins avançada la dècada dels 50, es volien transmetre unes idees concretes: la llibertat dificultava la salvació de l'ànima, i en sentit contrari la limitació de les llibertats l’afavoria; els grans perills pels joves eren els amics, la lectura i les diversions; cal exercir l’autoritat per no caure en el llibertinatge i en el delictes. A partir de 1965 es recomana més l’autoritat i l’exemplaritat per part dels pares, que no l’autoritarisme.

Els paràgrafs seleccionats sobre el rol dels fills dins de la família són menys que en el cas anterior, i reduïts quasi exclusivament als anys 1944 i 45. Com en temes anteriors hem trobat una referència sobre la base religiosa de la relació patern-filial: “*los padres representan la majestad de Dios. Y aunque tengan algún defecto, no por eso hay que dejar de respetarlos, como no dejamos de venerar un crucifijo*

⁷⁴⁸ DMC, N° 2, 7 Octubre 1945, Pàg. 191.

⁷⁴⁹ DMC, N° 19, 12 Febrer 1950, Pàg. 29.

⁷⁵⁰ Ibídem.

⁷⁵¹ DMC, N° 668, 13 Gener 1968, Pàg. 1.

porque sea de metal inferior [...] hay que respetar a los padres en las obras [...] en las palabras [...] con toda paciencia”⁷⁵². La naturalesa de representació divina que atorga a la família és la base per exigir el respecte degut, i establir uns deures a complir, tant religiosos com de caire terrenal: “En lo espiritual, el buen hijo consuela a sus padres si están tristes, procura que reciban los últimos sacramentos si están enfermos, ofrece sufragios por ellos si han muerto. En lo temporal, no consiente que padezcan miseria mientras él tenga una peseta; no los lleva al hospital cuando están enfermos por poco que él pueda cuidarlos”⁷⁵³. Podem remarcar com d’una banda aquest text associa la imatge dels pares a persones grans, properes a la mort, i d’un altra la sorprenent comminació que fa a no dur als pares als hospitals sinó a cuidar-los a casa; aquest requeriment apunta a la poca consideració que es deuria tenir en aquells anys sobre els serveis sanitaris i també a la inexistència de la figura de les residències per a gent gran.

Es fa una crítica dura sobre un costum que devia d’anar creixent el 1945, el tuteig: “El tutear a los mayores es una costumbre reprobable, poco cristiana y, además, extranjerizante, que no deberíamos permitir se introdujera en las familias cristianas. Sin ser pecado contra el respeto filial, pero lo entibia notablemente y acorta peligrosamente la distancia entre padres e hijos”⁷⁵⁴. Les raons per a no aprovar el seu ús són remarcables: és un costum poc cristià, és estranger, i afavoreix la proximitat entre pares i fills. No cal oblidar que entre les pràctiques que va portar el falangisme, estava el tuteig com a forma de relació entre els “camaradas”, concepte definit com un: “Tú político: El empleado sistemáticamente por los partidos y agrupaciones políticas y que tuvo sus precedentes en la Revolución Francesa, la Revolución Rusa, el Musolinismo en Italia y la Falange en España”⁷⁵⁵; a més “En la España hondamente clasista de los años treinta, introducir el tuteo en las relaciones entre camaradas, constituyó un gesto chocante, que siempre incomodó a los jerarcas del franquismo”⁷⁵⁶.

Els continguts referits al conjunt dels membres de la família s’estenen per tot el període. També en aquesta matèria hi ha la referència religiosa com a base de la

⁷⁵² DMC, N° 13, 17 Desembre 1944, Pàg. 238.

⁷⁵³ DMC, N° 12, 10 desembre 1944, Pàg. 234.

⁷⁵⁴ DMC, N° 15, 23 Desembre 1945, Pàg. 242.

⁷⁵⁵ SOLER-ESPIAUBA, D. *¿Tú o usted? ¿Cuándo y por qué?*. Centro Virtual Cervantes: 1994, Pàg. 202.

⁷⁵⁶ NARBONA, R. *José Antonio Primo de Rivera: César o nada*. Revista de libros, 17-3-2017..

institució familiar, en concret a “*la Sagrada Familia. San José, el esposo amante, honrado y trabajador, que con el sudor de su frente ganaba el sustento diario. La Virgen Santísima, la esposa fiel, la mujer hacendosa, de casa [...] El Niño Jesús, ejemplo de obediencia amorosa a sus padres. La casita de Nazaret, limpieza, orden, cuidado, Ni una desavenencia. Todo armonía. El prototipo de familia cristiana*”⁷⁵⁷. Més enllà de la visió edulcorada, els valors imbuïts són el pare treballador i sostenint la família, la mare fidel a càrrec de la llar, i el nen obedient. La família cristiana va ser la base de la reconstrucció dels lligams parentals dins la societat, donat que “*Cuando apareció el cristianismo los lazos familiares estaban rotos: el divorcio era corriente en el paganismo [...] el cristianismo santificó la familia*”⁷⁵⁸. Coincideix aquesta visió des del catolicisme amb la del règim polític franquista que considerava que: “*la protección del modelo de la familia católica era el objetivo a lograr, la base fundamental del proyecto moralizador de la Nueva España, el núcleo del que partir y al que apoyar para la reconstrucción económica y para la recatolización de la Sociedad*”⁷⁵⁹.

El que garanteix la continuïtat del vincle familiar és l'estimació, la unitat entre els membres: “*Sin amor no hay felicidad. ¿Qué felicidad habrá en una familia si no se aman? Sufríos con paciencia, disimulaos los defectos, perdonaos, amaos*”⁷⁶⁰; “*mientras la familia cristiana se mantenga compacta el espíritu del mundo no podrá contra ella; pero, ¡ay, si comienza a disgregarse y el padre se va cada noche por aquí, y los hijos se van por allá y las chicas campan a todas horas por sus anchas!*”⁷⁶¹. En aquesta última cita, no hi ha referència a la possibilitat que les mares siguin les que se'n vagin per les nits.

Es fan apel·lacions a situar dins de les llars objectes de significació religiosa: “*El hogar como debe ser. Muchas familias tienen una pila de agua bendita en su casa*”⁷⁶²; es pregunten sobre això: “*P: ¿le parece devota de la Virgen una familia en que ni siquiera una imagen o cuadro de ella se ve? R: claro que no [...] En absoluto no hace falta tener su cuadro colgado en las paredes de casa. Pero fácilmente*

⁷⁵⁷ DMC, N° 12, 10 Gener 1954, Pàg. 13.

⁷⁵⁸ DMC, N° 2, 12 Octubre 1947, Pàg. 190.

⁷⁵⁹ EGIDO LEÓN, Á. *Lucía Prieto Borrego, Mujer, moral y franquismo. Del velo al bikini*. Hispania Nova. Revista de Historia Contemporánea Núm. 17 (2019).

⁷⁶⁰ DMC, N° 8, 8 Novembre 1944, Pàg. 214.

⁷⁶¹ DMC, N° 43, 10 Juny 1945, Pàg. 110.

⁷⁶² DMC, N° 38, 29 Juny 1947, Pàg. 123.

olvidamos a la persona que nunca vemos”⁷⁶³; També asseguraven que: “*En el hogar cristiano, el crucifijo debe presidir las dependencias principales: el comedor en lugar preeminente, el dormitorio a la cabecera de la cama*”⁷⁶⁴.

El 1969, l'enfoc dels texts sobre la família canvia cap a la seva funció formadora dient que “*la familia es la primera escuela de virtudes sociales [...] padres: sois los primeros educadores*”⁷⁶⁵, sense abandonar l'orientació religiosa, en base a l'exemple de la forma de vida: “*la educación de la fe en el ambiente familiar se realiza, ante todo, por el testimonio de vida cristiana de los padres [...] La realidad socio-religiosa de España parte de la voluntad indiscutible de los padres, que quieren se dé a sus hijos una educación cristiana*”⁷⁶⁶. En aquest últim paràgraf apareix de nou la problemàtica de defensa de l'educació cristiana a Espanya, i de l'elecció d'escola per part dels pares que ja hem vist de forma més detallada en l'apartat sobre les tensions entre l'escola pública i la privada.

Arran d'unes paraules de Pius XII, es fan uns comentaris sobre el servei domèstic -les criades- que comencen amb una crítica a la introducció d'un neologisme per a descriure-les: “*“trabajadoras domésticas’ prefieren llamarse ahora*”⁷⁶⁷. Dona una visió molt conservadora de la funció que exercien aquestes dones en les llars que s'ho podien permetre, aspecte aquest que l'autor no esmenta, donant per fet que la figura de la criada era normal i transversal en la societat de mitjans dels cinquanta. Lamenta que de forma gradual hagin guanyat autonomia personal i econòmica. La qual cosa ha fet que “*han perdido el carácter ventajoso de la estabilidad y de la semiadopción, que hacían de la criada como un miembro más de la familia*”⁷⁶⁸.

El paràgraf textual amb les paraules de Pius XII, que reconeix el fet de ser un fet vinculat a famílies amb suficients recursos, és prou explicatiu en sí mateix: “*viene a desaparecer una institución que, entendida y regulada cristianamente, no estaba desprovista de cierta modestia y discreta belleza, ni de otras ventajas [...] (entre ellas) la seguridad del futuro para aquellas que en el trabajo estaban asociadas a familias acomodadas, casi como miembros de éstas*”⁷⁶⁹.

⁷⁶³ DMC, N° 8, 13 Novembre 1949, Pàg. 218.

⁷⁶⁴ DMC, N° 24, 29 Març 1953, Pàg. 63.

⁷⁶⁵ DMC, N° 686, 13 Desembre 1969, Pàg. 1.

⁷⁶⁶ *Ibidem*.

⁷⁶⁷ DMC, N° 8, 23 Novembre 1958, Pàg. 210.

⁷⁶⁸ DMC, N° 8, 23 Novembre 1958, Pàg. 219.

⁷⁶⁹ *Ibidem*.

El missatge principal és que la caritat cristiana ha de ser la font d'inspiració de les relacions entre els amos i el servei domèstic, el que farà que les relacions entre tots ells estiguin exemptes de conflictes: “*en una casa donde aliente ese espíritu de cristiana caridad, no habrá órdenes altaneras, ásperas represiones, motivos de ofensa, de una parte; ni, de otra, habrá malignas murmuraciones, gritos rebeldes, secretos, rencores [...]. El mandato sabrá ser tan dulce que se confunda con un amistoso ruego*”⁷⁷⁰. Encara que en aquesta secció no es fa explícit, el que es descriu en el paràgraf anterior és la visió idealitzada de com haurien de ser les relacions laborals en general sota els criteris cristians.

A continuació exposarem els continguts del *DMC* relacionats amb alguns costums socials que van des de les festes populars o religioses fins activitats d'oci i diversió.

En relació a les festes populars, el Carnaval és objecte de crítiques severes doncs durant aquests dies: “*las pasiones se despiertan con nuevos bríos, se multiplican los pecados, y el buen Jesús es más y más ofendido y crucificado en el corazón de muchos cristianos*”⁷⁷¹. La crítica al Carnaval serveix per desaprovar les diversions per ser aquestes oposades a la virtut i la feina: “*Bien está el divertirse dentro de la medida y honestidad; pero cuando se traspasa estos límites, el hombre se degrada. No son las diversiones las que enriquecen a los hombres y pueblos, sino las virtudes y el trabajo*”⁷⁷². La festa final de l'època de carnestoltes és específicament rebutjada i desaconsellada dient als joves que: “*tampoco habéis de tomar parte en aquella otra fiesta callejera, ridícula y antirreligiosa que llaman 'l'enterro de la sardina' (sic) [...] farsa ridícula que en el fondo hace una burla al ayuno cristiano*”⁷⁷³.

La Setmana Santa mereix una recomanació: “*Visitad los Monumentos con vuestros padres*”⁷⁷⁴, així com també “*aprovechad estos días de recogimiento, en que las radios enmudecen y los coches no circulan [...] para meditar, para orar*”⁷⁷⁵. Ens mostra per una banda el costum familiar de visitar el divendres sant vàries esglésies -sempre en nombre senar- per a fer oracions davant d'un altar

⁷⁷⁰ *DMC*, N° 10, 7 desembre 1958, Pàg. 227.

⁷⁷¹ *DMC*, N° 17, 16 febrer 1947, pàg. 34. Aquest mateix text es repeteix fil per randa deu anys després en el N° 22, 3 març 1957, Pàg. 38.

⁷⁷² *DMC*, N° 20, 19 febrer 1950, Pàg. 33.

⁷⁷³ *DMC*,s N° 20, 19 Febrer 1950, Pàg. 36 i N° 18, 23 febrer 1947, Pàg. 40.

⁷⁷⁴ *DMC*, N° 29, 10 Abril 1949, pàg. 72.

⁷⁷⁵ *DMC*, N° 25, 11 Abril 1954, Pàg. 72.

ornamentat com un “monument”⁷⁷⁶, i de l'altra la realitat d'una ciutat silenciosa sense trànsit, música ni converses. Una ullada a La Vanguardia del dijous sant de 1956 ens mostra com la majoria de cinemes estaven tancats (tretze dels dinou d'estrena, i trenta-tres dels cinquanta-quatre de re-estrena) però els que estaven oberts només feien pel·lícules religioses (majoritàriament *El Judas*, *María Magdalena*, *Pasión y muerte de N.S.J.*), i la ràdio donava només música sacra. Criden també l'atenció els avisos inserits cridant al compliment pasqual i a guardar abstinència⁷⁷⁷.

Imatge 6.29: Programes ràdio i anuncis durant la setmana santa 1956.

<h2 style="margin: 0;">GUIA DEL RADIOESCUCHA</h2> <p style="text-align: center;"><i>Programas para hoy</i></p> <p>RADIO NACIONAL DE ESPAÑA EN MADRID. — Diarios hablados de las 14'30 y de las 22, retransmitidos por todas las emisoras nacionales</p> <p>RADIO NACIONAL DE ESPAÑA EN BARCELONA. — 12'03. «Misa del Papa Marcello, de Palestrina; 12'35. «Magnificat, en re, de Bach; 13'10. «La Pasión, según San Juan, de Schutz; 14. Capilla de música del Monasterio de Montserrat; 14'45. «Cantata núm. 11, de Bach; 15'15. «Misa breve en fa mayor, de Bach; 15'45. Coro de la capilla Sixtina; 16. Fragmentos de «La Crucifixión, de Steiner; 16'40. «Réquiem alemán, de Brahms; 18. «Judas de Kerlot; 18'20. «La Pasión, según San Juan, de Victoria; 18'50. «Herodes, en el Misterio de Pasión; 19. Retransmisión desde el Seminario de la misa; 21'15. «La Pasión, según San Mateo, de Bach. Programa local: No hay emisión.</p>	<p style="text-align: center;">MAÑANA, VIERNES SANTO, ES DÍA DE AYUNO Y ABSTINENCIA PARA TODOS LOS FIELES.</p> <hr/> <p style="text-align: center;">PRECEPTO PASQUAL: TÚ QUE HAS SIDO BAUTIZADO Y DESEAS MORIR COMO CRIS- TIANO, ACUERDATE DE QUE EL PRECEPTO PASQUAL NOS OBLI- GA A TODOS.</p> <hr/> <p style="text-align: center;">SUSPENSION DE ESPEC- TACULOS DURANTE LOS DIAS SANTOS</p> <p>La Jefatura Superior de Policía ha facilitado la siguiente nota: «Con motivo de las solemnidades religiosas de Semana Santa se hace saber al público que desde las doce horas del Jueves Santo, día 3 de abril, hasta la una hora de la madrugada del Domingo de Resurrección, día 6 del mismo mes, ceberán suspenderse espectáculos, incluso cabarets, sin más excepción que algún concierto sacro u otros de índole análoga.»</p>
---	--

Font: Hemeroteca digital *La Vanguardia*, 31 octubre 1943 Pàg. 8.

També les revetlles d'estiu són objecte d'avís sobre els seus perills, encara que d'una forma molt més suau i més aviat en relació als deures de santificar les festes. Sobre la de Sant Joan es deia per exemple: “*Aunque no es de precepto, es fiesta popular y grande en Barcelona, la verbena no nos ha de quitar la Santa Misa en honor al santo*”⁷⁷⁸ i també que “*a los santos se les honra más con oraciones que*

⁷⁷⁶ Sobre la vigència encara actual de la citada pràctica veure: <https://opusdei.org/es-es/articulo/monumentos-jueves-santo-eucaristia/> i també:

<https://www.elpandelospobres.com/visita-los-monumentos> Consultes fetes 14-9-20.

⁷⁷⁷ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 29 Març 1956. Pàg. 1. La nota sobre la suspensió d'espectacles és de 3 d'Abril 1958, Pàg. 18.

⁷⁷⁸ DMC, N° 37, 25 Juny 1950, Pàg. 120.

con petardos”⁷⁷⁹. En quan a la segona revetlla per orde cronològic i d’importància, diuen que “*contra la verbena de San Pedro no tenemos nada que decir, mientras en ella no se cometan pecados ni por ella se falte a Misa*”⁷⁸⁰; hem de tenir en compte que la festivitat de sant Pere va ser durant molts anys festa de precepte i per tant el perllongament de la revetlla podia provocar la no assistència a la Missa preceptiva.

Quan arribava la festa de Tots Sants, exhortaven a que: “*lo de menos ha de ser la Castañada y el Don Juan Tenorio [...] habéis de pensar en los muertos, no para temerlos sino para pedir a Dios les conceda el descanso eterno*”⁷⁸¹. En una sola frase menysté la tradició de la castanyada, glosada per Joan Amades en el seu *Costumari Català*, i la tradició de representar l’obra teatral “*Don Juan Tenorio*” de José Zorrilla, de la que podem veure en la següent imatge un anunci de la premsa de l’època⁷⁸².

Imatge 6.30: Anunci Don Juan Tenorio.

Font: Hemeroteca digital *La Vanguardia*, 31 octubre 1943 Pàg. 8. Consultat 12-10-2020 17:42.

Les festes de Nadal mereixen també una mirada crítica en relació als seus aspectes mundans, com els àpats en la Nit de Nadal que: “*antiguamente los fieles la pasaban en devotas plegarias. Hoy muchos cristianos la pasan en comilonas: es un proceder indecente. Puedes comer turrón y beber champagne con moderación; pero piensa que Jesús padeció ya esta noche hambre y frio por salvar tu alma*”⁷⁸³. I no era només el menjar i el beure el que preocupava sinó que “*Son muchos los que convierten la Noche Buena en una noche mala por los abusos de todo género a los*

⁷⁷⁹ *DMC*, N° 35, 20 Juny 1954, Pàg. 120.

⁷⁸⁰ *DMC*, N° 46, 25 Juny 1944, Pàg. 118.

⁷⁸¹ *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1943, Pàg. 204.

⁷⁸² Hemeroteca digital *La Vanguardia*, 31 Octubre 1943 Pàg. 8.

⁷⁸³ *DMC*, N° 14, 19 Desembre 1943, Pàg. 235.

que se entregan”⁷⁸⁴. Passa el mateix amb el Nadal, que “*Celebrarla con comilonas, borracheras, excesos y diversiones mundanas es celebrarla como la mula y el buey, y no digo más*”⁷⁸⁵. En un text directament dirigit als joves es diu “*no nos hemos de exceder en la mesa, ni siquiera en las tertulias de Navidad y año Nuevo [...] el dinero de estos días lo habéis de guardar en la hucha, o gastarlo en el menaje del curso, o en caridades para los pobres y los negritos*”⁷⁸⁶. Hem de fer notar que aquests comentaris generals sobre “*comilonas*” estan escrits en plena postguerra, en temps de fam i privacions al país.

La forma recomanada per els joves de celebrar els Nadals és “*entre las diversiones propias de estos días, la primera ha de ser asistir a nuestros “Pastorets” [...] debéis vosotros también dar a la vida de la familia las mejores horas de las vacaciones. ¡Las Navidades en casa; y si salís, que sea con los de casa!*”⁷⁸⁷; l’última part de la recomanació sembla pensada per un temps de confinament durant una pandèmia. El millor pla pel Nadal era descrit de la següent forma: “*Niños y niñas hay que sólo se preocupan de alimentar su cuerpo. Vienen las Navidades y sólo piensan en el turrón y los dulces [...] comer, jugar, dormir y nada más. Y su pobre alma se muere de hambre [...] Las comidas del alma son las lecturas piadosas, la Doctrina Cristiana, el devocionario, los consejos de los padres, del señor Cura, de los maestros*”⁷⁸⁸; queda evident que no es criticava només el menjar, sinó també el jugar, l’oci, la diversió. L’alternativa era la devoció i l’obediència als consells dels superiors per que “*tu alegría de Navidad ha de ser así: santa, familiar e íntima*”⁷⁸⁹. Finalment també la nit de cap d’any mereixia un consell “*Si iniciáis el año con la costumbre de las 12 uvas, cristianizadla: que sea cada uva una ofrenda sincera al niño divino*”⁷⁹⁰.

L’altre grup de temes sobre costums fa referència a l’esbarjo, la diversió i el lleure. En aquest àmbit es pot identificar que els comentaris del *DMC* estableixen un lligam entre diferents situacions perilloses a partir del d’avorriment. En efecte, pels joves: “*el aburrimiento es la madre de todas las tentaciones [...] tú tienes*

⁷⁸⁴ *DMC*, N° 12, 20 Desembre 1959, Pàg. 238.

⁷⁸⁵ *DMC*, N° 14, 22 Desembre 1945, pàg. 245.

⁷⁸⁶ *DMC*, N° 14, 21 Desembre 1947, pàg. 238.

⁷⁸⁷ *DMC*, N° 15, 23 Desembre 1945, pàg. 244.

⁷⁸⁸ *DMC*, N° 51, Novembre 1948, Pàg. 202.

⁷⁸⁹ *DMC*, N° 13, 30 Desembre 1956, Pàg. 249.

⁷⁹⁰ *DMC*, N° 11, 20 Desembre 1953, Pàg. 234.

MUCHÍSIMAS COSAS que hacer, si quieres hacerlas”⁷⁹¹; per tant és qüestió de voluntat pròpia no caure en el tedi, sense oblidar que el progenitor no té possibilitats d’estar ocios: “*bastará con que le digas a tu padre ¿tu también te aburres? Y oirás lo que te contesta, pollo*”⁷⁹². Com apuntava la primera fase citada, si un s’avorreix és per que no posa esforç en no fer-ho, per ganduleria, doncs sempre hi ha coses a fer; això lliga amb un altre risc “*la pereza (que) es la madre de todos los vicios*”⁷⁹³.

A la postguerra, menjar no formava part de l’oci sinó de la primària necessitat d’alimentar-se. Ja s’ha fet esment a l’associació entre festes de Nadal i excessos en el menjar, però el gener de 1945 es donen alguns consells als golafres, als “*comilones*” que contrasten amb els temps de penúria que es vivia: “*la sobriedad prolonga la vida / cuando no sepáis que comer, no comais nada / si quieres vivir sano, come poco y cena temprano / de cenas están las sepulturas llenas*”⁷⁹⁴. En un altre ocasió es torna sobre el tema, en forma de pregunta i resposta, capgirant la suposada imputació que es fa en la pregunta, per a donar la culpa als “*rojos*”, amb un llenguatge curiós:

“P: En tiempo de los rojos leí que los cristianos sólo sabemos celebrar las fiestas con comilonas. ¿No cree que el articulista tenía razón?”

*R: Distingamos, amigo, distingamos. Los malos católicos [...] puede que celebren las fiestas sólo con comilonas. Los buenos las celebran con Misa y Comunión principalmente, si bien no está mal que en la mesa resplandezca la alegría de la solemnidad [...] nadie menos indicado que los rojos para criticar a los católicos en este punto, pues ellos lo celebran todo con comilonas y bebilonas, y otras cosillas”*⁷⁹⁵.

Sent l’esport una activitat associada als moments no feiners, es manifesten cauteles sobre la seva pràctica, que es considera pot ser fins i tot il·lícita per tres raons: “*1) por la compañía con que se realiza, 2) por el peligro que a veces lleva para el cuerpo o para el alma, 3) por el abandono en que acaso quedan obligaciones graves como la Misa de los domingos*”⁷⁹⁶. És de suposar que la primera causa es vol referir a la possible pràctica esportiva mixta i comuna entre homes i dones, i la tercera queda prou clara per motius normatius religiosos; la

⁷⁹¹ DMC, N° V61, 1 Setembre 1961, Pàg. 1.

⁷⁹² *Ibíd.*

⁷⁹³ DMC, N° V62, 1 Agost 1962, Pàg. 2.

⁷⁹⁴ DMC, N° 24, 28 Gener 1945, Pàg. 35.

⁷⁹⁵ DMC, N° 36, 6 Maig 1945, Pàg. 83.

⁷⁹⁶ DMC, N° 33, 1 Juny 1947, Pàg. 103.

segona causa de no licitud costa més d'endevinar els perills a que es vol referir. Davant de la possible defensa de l'esport per la seva vesant educadora, es contra argumenta que; *“educa la religión, educa la familia, educa la escuela, educa la práctica de la virtud. Pero el deporte no educa el alma, que es lo principal que debe educar la educación, sino los músculos. Y a veces, cuando se abusa, ni los músculos llega a educar, porque ocasiona heridas, enfermedades y muertes”*⁷⁹⁷; en la frase final podem trobar resposta al dubte anterior: l'excés en la pràctica de l'esport pot causar fins i tot la mort. Un altre text torna a reblar l'argumentari quan diu que *“El domingo debe ser el día del descanso corporal, no el de los excesos deportivos”*⁷⁹⁸.

Els anteriors comentaris són dels anys quaranta, però el 1957 es citen unes frases del Bisbe de Solsona -D. Vicente Enrique y Tarancón- que encara indiquen moltes prevencions davant la pràctica esportiva: *“la pasión por el deporte que domina hoy a nuestras juventudes está siendo un estorbo muy poderoso para su propia formación, y es una dificultad, no pocas veces, para la práctica de la piedad. La Iglesia no ve con buenos ojos las exhibiciones deportivas femeninas, y en todo caso exige que sus vestidos sean modestos [...] el deporte es conveniente y hasta necesario. Pero puede ser, a veces, peligroso, por las circunstancias que lo acompañan, o puede ser inadecuado para alguna clase de personas”*⁷⁹⁹. Un posicionament que d'una banda reconeix l'esport com necessari, però li imputa el risc d'anar contra la formació dels joves, considera inapropiat per algunes persones, i mostra molts recels davant la seva pràctica per les dones sobretot per que facin exhibicions del cos. El que va arribar a ser Cardenal Tarancón, com a bisbe de Solsona era *“molt avançat en l'aspecte social [...] en canvi, quan parlava de moral mantenia una postura tan tancada com si fos un frare de l'edat mitjana. Arremetia contra les diversions, sobretot contra el ball modern, que considerava engendrat per Satanàs”*⁸⁰⁰. En aquest sentit, és un altre exemple del temor a deixar veure el cos femení la següent pregunta i resposta: *“P: ¿puede una chica algo mayor ir en bicicleta? R: si es por necesidad o conveniencia, puede hacerlo si va con vestido*

⁷⁹⁷ *Ibíd.*

⁷⁹⁸ *DMC*, N° 9, 21 Novembre 1948, Pàg. 213.

⁷⁹⁹ *DMC*, N° 35, 2 Juny 1957, Pàg. 97.

⁸⁰⁰ BARTRINA, E. *Op. Cit.* Pàg. 100

*largo y acomodado. Si lo hace por exhibirse, no está bien y puede llegar al escándalo, según el vestido que use*⁸⁰¹.

La blasfèmia com a mal costum va ser un tema que va merèixer frases i articles en el *DMC*, de forma ajustada amb un entorn social on estava rotundament “*prohibida la blasfemia y la palabra soez*”. El context era que: “*Durante los primeros años del franquismo, en todos los lugares públicos, incluidos los tranvías, figuraban dos carteles. Uno rezaba ‘Prohibido escupir en el suelo’, mientras que en el otro se leía ‘Prohibida la blasfemia y la palabra soez’*”⁸⁰².

Imatge 6.31. Placa que figurava en els tramvies .

Font. www.todocoleccion.net. Consultat 14-3-2020. 09:38

En el *DMC*, cronològicament van ser més freqüents les cites durant els anys quaranta, i sobre tot el 1958, a rel d'una sèrie d'articles específic sobre el tema. La primera cita trobada fa referència a una comèdia del segle XVIII on “*se introducían donosamente los personajes hablando: El Padre Eterno en alemán, Adán en italiano, Eva en francés. Lo peor era el diablo hablando en español, echando tacos y votos. [...] significaba que ya entonces se nos tenía por blasfemos. ¿Cuándo nos sacaremos de encima el baldón de la blasfemia?*”⁸⁰³. Dona per suposat que el costum de fer expressions injurioses contra Déu o la religió està arrelat en el poble espanyol des de feia segles. De fet, cita al pare Claret que: “*siendo Confesor de la reina dijo ‘Grandes castigos vendrán sobre España a no tardar, por los pecados de blasfemia, deshonestidad y profanación de los días festivos’*”⁸⁰⁴.

El 1958, coincidint amb una *Cruzada de María*⁸⁰⁵ que es va organitzar a tota Espanya, el Col·legi va actuar per “*procurar que no se pronuncien blasfemias contra la madre de Dios [...] el Padre espiritual pasará por las clases para exponer la forma de este homenaje a la Virgen y una representación del Colegio subirá a*

⁸⁰¹ *DMC*, N° 38, Agost 1948, Pàg. 151.

⁸⁰² SERRA RAMONEDA, A. *El retintín y la palabra soez*. *El Periódico*, 7 Febrer 2010.

⁸⁰³ *DMC*, N° 5, 31 Octubre 1943, Pàg. 199.

⁸⁰⁴ *DMC*, N° 35, 11 Juny 1950, Pàg. 109.

⁸⁰⁵ *DMC*, N° 8, 23 Novembre 1958, Pàg. 220.

Montserrat”⁸⁰⁶. Durant el mes de juny el butlletí *DMC* va dedicar -dins d’una secció titulada “*Desde mi Atalaya*”, signada amb el pseudònim de *Clar-Hito*- varis articles a denunciar i reprendre el costum -molt estès segons l’autor- d’ofendre la religió i els seus símbols. Veiem un quants exemples:

Considerava a Espanya com el país de la blasfèmia, tot i que s’havia treballat molt contra ella, però encara el problema persisteix, malgrat la preocupació i el treball dels bisbes: “*España país de la blasfemia [...] y no es que no se haya trabajado en su extirpación. Se ha conseguido mucho. Pero falta aún más por conseguir, antes no desaparezca esta verdadera vergüenza de nuestro pueblo [...] ¡grande debe ser la extensión de este vicio entre los españoles cuando sus prelados se ven en la precisión de formular una acusación tan terminante y severa!*”⁸⁰⁷.

L’article de l’1 de Juny de 1958⁸⁰⁸ mereix especial atenció: torna a encapçalat amb el text “*España país de la blasfemia*”, i citant a un Bisbe al que curiosament no es refereix pel seu nom i del que diu que la seva Seu es X (sic), escriu frases que per una banda exalcen d’un forma força especial a la gent de la diòcesi que: “*vivieron siempre a la sombra de sus fortalezas y sus monasterios; las que siempre quedan como una reserva de esperanza cuando la Patria se agrieta y todo parece estar condenado a insoslayable ruina*”⁸⁰⁹, però immediatament passa a descriure un entorn suposadament deteriorat moralment pel costum de la blasfèmia: “*en este general y satánico anegamiento de turpiloquio*⁸¹⁰ *y lingüística podredumbre [...] en nuestro amado campo, en nuestra amada diócesis se blasfema mucho y se blasfema horriblemente*”⁸¹¹.

Expressa la seva pena per la manca de determinació dels mateixos que unes línies abans els qualificava com a reserva d’esperança per enfrontar-se a la suposada lacra, i acaba lamentant-se per que es tingui de viure: “*en medio de una turba de maledicentes y de una hez de blasfemos [...] eso es vergonzoso sobre manera y singularmente denigrante*”⁸¹². Cal ressaltar finalment un requadre final amb una

⁸⁰⁶ *DMC*, N° 9, 30 Novembre 1958, Pàg. 224.

⁸⁰⁷ *DMC*, 1958 N° 35. 25 Maig 1958, Pàg. 99.

⁸⁰⁸ *DMC*, 1958 N° 36. 1 Juny 1958, Pàg. 103.

⁸⁰⁹ *Ibidem*.

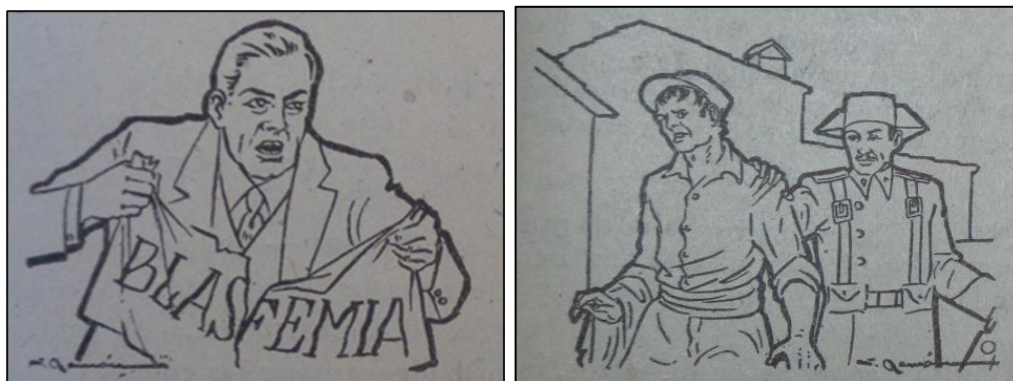
⁸¹⁰ Turpiloquio: Consultat el diccionari de la RAE, aquest vocable no existeix en espanyol. Es un terme italià que significa llenguatge groller. <https://educalingo.com/es/dic-it/turpiloquio>
Consultat 21-2-2020.

⁸¹¹ *DMC*, N° 36, 1958. Pàg. 103. 1-6-1958.

⁸¹² *Ibidem*.

consigna orientada a fer proselitisme sobre el tema: “*Lee esta hoja y dala a leer a otros*”⁸¹³.

Imatge 6.32: Il·lustracions sobre la Blasfèmia.

Font: *DMC* M° 36, 1 Juny 1958, Pàg. 103, i *DMC*, N° 38 22 Juny 1958 Pàg. 119.

Quan imputa responsabilitats sobre les causes de la blasfèmia apunta a que els joves que comencen a treballar son induïts pels obrers adults, i a que es dona també dins de les pròpies famílies, que fan de mestres del vici ensenyant als nens, i -amb un cert escàndol- fins i tot a les nenes: “*los miles y miles de muchos españoles que cada día empiezan su vida de trabajadores . Al contacto con otros obreros adultos, sus costumbres se pervierten; y aquellos labios, inocentes hasta entones, no tardan en ensuciarse con el lenguaje soez de la blasfemia [...] hay en nuestros pueblos y ciudades, niños -¡y hasta niñas!- de cortos años que ya saben blasfemar. Y lo peor es que tiene por maestros del vicio a sus propios padres y por escuela el hogar*”⁸¹⁴.

També alerta sobre un tipus de blasfèmia més sofisticada que per ser més subtil pot portar a provocar la revolució: “*hay otra blasfemia peor que la del rudo e ignorante. Es la blasfemia ilustrada, la de la malicia, la que ha hecho perder la fe a los pueblos, la que ha encendido las teas de la revolución*”⁸¹⁵.

Fa un requeriment a les autoritats civils i militars per que facin complir les lleis i apliquin càstigs als blasfemadors; als propis catòlics els convida a participar en una nova creuada per acabar amb la blasfèmia: “*se impone pues una cruzada vigorosa de todos los buenos para barrer del suelo patrio tanta basura [...] las autoridades civiles haciendo cumplir las leyes que sancionan al blasfemo; las autoridades militares, vigilando, corrigiendo y castigando a los soldados que*

⁸¹³ *Ibíd.*

⁸¹⁴ *DMC*, N° 37, 1958. Pàg. 115. 15-6-1958.

⁸¹⁵ *DMC*, N° 38, 22 Juny 1958, Pàg. 119.

blasfeman [...] los fieles católicos acudiendo al llamamiento que les hacemos para formar en la 'Liga del santísimo nombre de Jesús', avanzada de la lucha contra la blasfemia”⁸¹⁶.

Finalment, la sèrie d'articles acaba el mes de juny requerint als catòlics a utilitzar la seva capacitat per netejar Espanya de blasfèmies, combinant l'enfoc religiós amb el patriòtic: “*Oídlo, católicos españoles, el día que nosotros queramos de veras, la blasfemia habrá desaparecido de nuestra querida patria*”. Suggereix una curiosa via, de caràcter bíblic, per aconseguir-ho: “*Los israelitas solían cubrir de piedras a aquellas personas [...] que blasfemaban de Dios. ¿Habría piedras suficientes en España [...] para apedrear a todos los que blasfeman?*”⁸¹⁷.

Fins 1962 no trobem cap altre esment a la blasfèmia quan, amb motiu del cinquantenari de les aparicions a Fàtima, esperona als alumnes a orar i fer sacrificis “*en desagravio de las blasfemias y ultrajes hechos al Inmaculado Corazón de María*”⁸¹⁸.

6.6. Anàlisi dels missatges religiosos.

Hem comentat al principi de l'anàlisi dels continguts del *DMC* que, donat el seu caràcter de full dominical catòlic, la gran part de la majoria de continguts són de tipus religiós: no és objecte d'aquest treball analitzar el seu caire doctrinal, però sí treballarem aquells missatges que tenen repercussió en la vida social o en la forma de viure que s'espera dels fidels, en especial dels joves alumnes. Cal tenir en compte, per a poder interpretar de forma correcte aquest apartat, que la majoria de comentaris que es fan sobre el tema es fan en la dècada dels anys quaranta, disminuint als cinquanta per quasi desaparèixer després. No es tant que puguem observar un canvi en les pautes i criteris doctrinals, sinó que es va deixar de fer servir un mitjà com el *DMC* per a fer de transmissor d'aquests tipus de missatge.

Salvació i pecat.

En aquest apartat començarem recollint alguns dels texts que fan referència al concepte catòlic de salvació, que segons la doctrina és l'objectiu principal de les

⁸¹⁶ *DMC*, N° 37, 1958. Pàg. 119. 22-6-1958.

⁸¹⁷ *Ibíd.*

⁸¹⁸ *DMC*, N° 660, 13 Maig 1967, Pàg. 2.

persones durant la seva existència terrenal; porta associats els de cel, infern i purgatori, com a conseqüència i resultat de com ha sigut la vida a la terra, i també de la mort com a moment de transició a la vida eterna, amb el judici diví pels actes fets en aquesta vida.

Quan veiem el tractament que es feia en el *DMC* dels poders civils, hem fet referència a les dues ciutats de Sant Agustí, la provisional en aquesta terra i la vida eterna un cop morts. De fet, alguna expressió del pensament nacional-catòlic arribà a considerar de forma extrema aquesta provisionalitat de la vida terrenal al aplicar en l'àmbit civil que: *“El hombre hispánico no considera que vivir sea vivir para vivir, ni vivir para algo que esté dentro de la vida, sino que pone la vida entera, la propia y aun la ajena, al servicio de algo, que no la es la vida misma, ni está en la vida. Ese algo que, para el hombre hispánico, constituye el fin, y, por lo tanto, también el sentido de la vida, es la salvación del alma, la gloria eterna en Dios”*⁸¹⁹. En l'entorn ja pròpiament religiós torna a sortir en el *DMC* aquest concepte de fons quan es planteja la vida terrenal com a simple etapa provisional i curta, abans d'assolir la meta final que serà la vida eterna: *“Nuestra habitación de aquí abajo no es permanente. Caminamos hacia la patria. No debemos instalarnos cómodamente. No debemos sacar todo el jugo posible a la vida”*⁸²⁰. La vida terrenal es considerada provisional, amb l'únic objectiu d'anar cap al cel, de forma que *“debemos mirar siempre la vida terrena como una peregrinación, una romería hacia el cielo [...] Santa Teresa decía que esta vida no es más que una noche en una mala posada”*⁸²¹. En conseqüència, *“nunca las alegrías son completas en este mundo. El Señor lo dispone así para que no nos aficionemos a la tierra”*⁸²², i s'han d'acceptar les contrarietats perquè: *“La tribulación momentánea y leve de este mundo nos merecerá un peso eterno de gloria”*⁸²³.

I no és només un problema de tribulacions: el dolor i el patiment s'han d'acceptar perquè són designis de Déu, fets amb una bona finalitat donat que *“Dios te envía a ti también penas y dolores en esta vida. No es por el gusto de verte sufrir, sino para que te conserves bueno; porque las penas son como la sal, que conserva buenas las*

⁸¹⁹ Garcia Morente. Op Cit. Pàg. 88.

⁸²⁰ *DMC*, N° 9, 29 Novembre 1959, Pàg. 222.

⁸²¹ *DMC*, N° 34, 22 Abril 1945, Pàg. 73.

⁸²² *DMC*, N° 28, 12 Març 1944, Pàg. 51.

⁸²³ *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1944, Pàg. 205.

*carnes. Para que no te aficiones a las cosas de la tierra*⁸²⁴. Tampoc han d'importar altres desgràcies per que “¿qué importan la pobreza y la enfermedad, comparados con la gloria de aquella transfiguración que nos aguarda en el Cielo?”⁸²⁵. Davant de possibles dubtes sobre com pot ser que Déu envii o permeti el dolor, es diu “*el dolor es además consolador si se le considera como emisario de Dios. La causa podrá sernos oculta, pero no injusta*”⁸²⁶; la segona part és una versió formal de la dita que diu que els camins del Senyor són inescrutables.

La necessitat de viure aquesta vida terrenal tenint en compte sempre que els fidels s'han de preparar per a la vida eterna, la podem veure exemplificada en un text dirigit als infants que fa referència al fundador de l'ordre claretiana, que transmetia de forma molt clara la por a una eternitat que podia ser atterradora:

*“Era Toñín un niño muy bueno. Cuando contaba cinco años solamente, pasaba largos ratos durante la noche pensando en la eternidad: pensaba en ése siempre, siempre, siempre, aterrador [...] Pensad en la eternidad como lo hacía Toñín de pequeñito y nunca pecareis. imitad a Toñín que no era otro que el Beato Claret”*⁸²⁷.

L'accés a l'altre vida era el moment de rendir comptes davant de Déu, i això era un acte de justícia en que els que han estat bons triomfarien sobre els dolents: “*el alma sobrevive al cuerpo, para recibir la sanción eterna de su vida. ¿No ves que si no fuera así, Dios estaría cometiendo la injusticia perpetua de dejar sin su debido premio a la virtud y sin su condigno castigo al vicio?*”⁸²⁸. I no només hi haurà premi espiritual, sinó també material, doncs “*el cuerpo de los bienaventurados resucitará sin imperfección alguna y con las dotes de claridad, agilidad, sutileza e impassibilidad. El de los réprobos, deforme, feo y abominable*”⁸²⁹.

A més del judici individual, també es fa referència a la fi del mon, del que: “*sabemos que precederán grandes señales, como la predicación del Evangelio en todo el mundo, la apostasía universal, el Anticristo, la conversión de los Judíos, alteraciones en el Cielo; después, se destruirá el orden en el universo, morirán todos los vivientes*”⁸³⁰, i al judici final -de tipus sumaríssim- que es farà “*de un modo*

⁸²⁴ DMC, N° 33, 9 Abril, 1944, Pàg. 67.

⁸²⁵ DMC, N° 19, 2 Març 1947, Pàg. 42.

⁸²⁶ DMC, N° 38, 22 Juny 1958, Pàg. 118.

⁸²⁷ DMC, N° 39, Agost 1948, Pàg. 153.

⁸²⁸ DMC, N° 4, 27 Octubre 1946, Pàg. 198.

⁸²⁹ DMC, N° 36, 27 Juny 1954, Pàg. 122.

⁸³⁰ DMC, N° 8, 25 Novembre 1956, Pàg. 222. Aquest mateix text s'havia publicat abans en el N° 9, 21 Novembre 1948, Pàg. 214.

*sintético, condensado y rapidísimo [...] el alma verá con toda exactitud sus responsabilidades y méritos. Y ella misma se sentenciará y se dirigirá con toda vehemencia al lugar que le corresponda, cielo, purgatorio o infierno*⁸³¹.

La mort és presentada com el moment de trànsit a la vida definitiva, que cal tenir present sempre i en tot moment de la vida, doncs no és previsible i es pot produir en qualsevol moment, la qual cosa obliga a estar preparat a tothora. “*Hemos de estar dispuestos a morir a cualquier hora [...] ¿estás tu preparado? ¿Si ahora te viniese un ataque cardíaco, una angina de pecho? ¿Qué?*”⁸³².

Pensar constantment en la mort genera un sentiment de por que és valorat positivament, perquè ajuda a evitar el pecat: “*Tú ten miedo al día de la muerte, que es un día muy grande y muy amargo. Ten miedo a la cuenta que aquel día te pedirán, que será terrible. Y si ese miedo te guarda de caer en pecado, ¿qué cosa mejor puedes desear?*”⁸³³ i en conseqüència el temor a morir contribueix a tenir una vida adequada: “*La muerte es la mejor maestra del bien vivir*”⁸³⁴.

Alguns fidels manifesten tenir por a la mort i se'ls orienta a pensar en la vida eterna: “*P: Aunque procuro vivir en gracia de Dios, tengo un miedo horroroso a la muerte. ¿qué me aconseja? R: [...] no mirar la vida que se deja, sino la que comienza*”⁸³⁵. En uns altres consells es justifiquen els pensaments de desitjar morir, com quan es diu que: “*Desear la muerte, pero con sujeción a la voluntad de Dios, por librarse de los malos de esta vida, no es pecado*”⁸³⁶; fins i tot s'arriba al punt d'agrair una mort primerenca, perquè té com efecte el reduir el temps amb possibilitats de pecar: “*la muerte prematura (de una persona joven) es una de las formas que tiene Dios de librar de muchos peligros, aun de la condenación eterna, a quienes, de vivir muchos años, se extraviarían*”⁸³⁷.

El fet de morir afecta a tots, i a totes les classes socials, però els pobres seran més feliços al morir, doncs deixaran de patir penúries: “*la muerte es según el punto de vista desde donde se mire: a los ricos les parece intolerable, a los pobres*

831 DMC, N° 15, 15 Gener 1950, Pàg. 14.

832 DMC, N° 7, 8 Novembre 1943, Pàg. 206.

833 DMC, N° 7, 4 Novembre 1945, Pàg. 209.

834 DMC, N° 21, 24 Febrer 1957, Pàg. 35.

835 DMC, N° 12, 23 Desembre 1956, Pàg. 242.

836 DMC, N° 15, 9 Gener 1949, Pàg. 5.

837 DMC, N° 20, 17 Febrer 1957, Pàg. 30.

llevadera. Para los poderosos no hay cosa más triste, para los desdichados nada más alegre”⁸³⁸.

Es donen instruccions sobre com actuar en la mort d’un familiar, que incorporen possibles ingressos per l’Església: “*Cuando se muera una persona de tu casa, encomiéndala a Dios, haz aplicar en sufragio de su alma algunas Misas, procura que se hagan los funerales según su posición y posibilidad*”⁸³⁹.

Seguint un dels consells publicats en el DMC: “*Muerte, Juicio, Infierno y Gloria ten, cristiano, en tu memoria*”⁸⁴⁰, passarem a continuació a veure el que es comunicava sobre les possibilitats que s’obrien després de la mort i del Judici diví: cel, infern, purgatori.

En relació als conceptes de cel, infern i purgatori, començarem dient que una primera accepció del cel és el ser la meta de la vida humana, un lloc que cal assolir mitjançant l’esforç i que vindrà a premiar el haver complert amb els manaments divins: “*el Cielo hay que ganarlo, porque no es una limosna, sino un premio [...] sólo hay una manera de ganar el Cielo, que es cumpliendo los Mandamientos*”⁸⁴¹. Per aconseguir-ho no hi ha més remei que patir conformadament doncs “*el único para subir al cielo es el camino del padecer cristiano y resignado*”⁸⁴² i, a més, és voluntat de Déu donat que “*Dios nos envía las adversidades no por el gusto de vernos padecer, sino para que con ellas merezcamos el cielo*”⁸⁴³.

Un segon concepte és de la felicitat que es gaudirà en el cel, lloc on “*están las verdaderas alegrías*”⁸⁴⁴ i asseguraven que serà una “*patria celestial, donde ningún ciudadano es infeliz ni entra jamás la desgracia*”⁸⁴⁵ i on es podran experimentar fins i tot plaers corporals, donat que “*desde el día de la resurrección los sentidos del cuerpo experimentarán las delicias más inefables*”⁸⁴⁶. Hi hauran diferències de classe també al paradís, però seran conseqüència de la meritocràcia, doncs “*habrá*

⁸³⁸ DMC, N° 20, 16 Gener 1944, Pàg. 19.

⁸³⁹ DMC, N° 6, 1 Novembre 1944, Pàg. 207.

⁸⁴⁰ DMC, N° 45, 18 Juny 1944, Pàg. 114.

⁸⁴¹ DMC, N° 39, 18 Maig 1944, Pàg. 91.

⁸⁴² *Ibídem*.

⁸⁴³ DMC, N° 3, 19 Octubre 1952, Pàg. 190.

⁸⁴⁴ DMC, N° 29, 25 Març 1945, Pàg. 57.

⁸⁴⁵ DMC, N° 37, 10 Mayo 1945, Pàg. 85.

⁸⁴⁶ DMC, N° 26, Juny 1948, Pàg. 101.

diferencias de felicidad en los Santos. Dependerá de los méritos que aquí haya adquirido cada uno”⁸⁴⁷.

La qüestió d'on estan situats el cel i l'infern ens serveix de lligam discursiu per passar de l'un a l'altre: “*Puede asegurarse que el Cielo está preferentemente arriba, ya que allí subieron Jesús y la Virgen [...] y el infierno está preferentemente abajo porque así lo explican los Evangelios y los Padres*”⁸⁴⁸. En el cas concret de l'infern, en un altre moment es concreta on és concretament el citat *abajo*: “*la opinión más general es que está en lo interior de la tierra*”⁸⁴⁹, sis anys mes tard (1956) es ratifica l'opinió, encara que reconeixent que no hi ha res de certesa sobre on és en realitat⁸⁵⁰.

L'avern és presentat en primer lloc com una realitat existent sense cap gènere de dubtes, doncs va associat a la idea de Deu: “*el infierno es una terrible realidad [...] si no existiera tendríamos que decir que Dios se ha equivocado o nos quiere engañar, y ambas suposiciones destruirían la religión*”⁸⁵¹. També és un instrument de justícia divina que serveix per fer bons als homes, als que es considera com intrínsecament dolents: “*el infierno no es sólo obra de la justicia de Dios sino también de su bondad [...] si no hubiese infierno, la mayoría de los hombres serían malos y entonces no irían al cielo*”⁸⁵².

Es tracta a més d'un lloc horrible donat que “*el sol es una inmensa conflagración de gases a la espantosa temperatura de 6.500 grados, sólo en la periferia [...] ¡Y pensar que todo ese fuego no es más que una pintura al lado del fuego del infierno!*”⁸⁵³. I és a més un indret perenne, per a tota l'eternitat, en el que no es produiran mai indults ni perdons: “*el infierno es una cárcel donde los condenados padecen tormentos terribles en sus cuerpos y en sus almas [...] resuenan esas palabras terribles: siempre, jamás*”⁸⁵⁴. Es justifica que sigui sempitern per que “*El castigo no se debe medir por la duración del pecado, sino por su gravedad [...] una ofensa al Rey se paga con la muerte y el pecado es una ofensa hecha a Dios; por*

⁸⁴⁷ DMC, N° 14, Desembre 1948, Pàg. 235.

⁸⁴⁸ DMC, N° 37, 10 Maig 1945, Pàg. 87.

⁸⁴⁹ DMC, N° 13, 12 Desembre 1948, Pàg. 231.

⁸⁵⁰ DMC, N° 7, 14 Febrer 1954, Pàg. 34.

⁸⁵¹ DMC, N° 13, 19 Gener 1947, Pàg. 18.

⁸⁵² DMC, N° 14, 26 Gener 1947, Pàg. 22.

⁸⁵³ DMC, N° 42, 3 Juny 1945, Pàg. 107.

⁸⁵⁴ DMC, N° 40, Setembre 1948, Pàg. 157.

*lo mismo infinita. De ahí que el infierno tiene que ser también eterno, que es una manera de ser infinito”*⁸⁵⁵.

Aquesta realitat horrible i eterna és l’amença que tenen tots els humans mentre viuen, des de que sent infants tenen us de raó. La possible condemna eterna és una espasa de Damocles amb la que es volen condicionar les accions humanes, tenint en compte que serà una pena auto-infligida, donat que: “*Dios no condena a nadie; quien se condena a sí mismo es el pecador*”⁸⁵⁶. Per tant és al final un acte de justícia: “*El infierno particularmente es de justicia. ¿Dónde recibirían su merecido, si no, tantos vividores, estraperlistas, calaveras, que por este mundo campan a sus anchas?*”⁸⁵⁷ i una mostra de la magnanimitat de Déu perquè “*Dios el periodo de sufrimiento lo ha hecho temporal, y en cambio, el periodo de premio lo ha hecho eterno. Podría haberlo hecho al revés; porque efectivamente, verle a Él, aunque no sea más que un minuto, es felicidad tan grande, que valdría la pena pasar por ella una eternidad de privaciones en la tierra*”⁸⁵⁸.

Durant el 1943 el butlletí *DMC* va dedicar una sèrie d’articles al purgatori⁸⁵⁹, un estat intermedi del que “*Sólo dos verdades conocemos con certeza: a) El purgatorio existe y b) Con sufragios podemos ayudar a las almas en él detenidas*”⁸⁶⁰. La resta planteja dubtes sobre com es pot ajudar a les ànimes allà detingudes i tampoc es sap quan temps dura l’estança, encara que sí s’afirma que “*varia la duración según los pecados de cada cual*”⁸⁶¹; per no saber, no es segur ni que hi hagi foc doncs “*Belarmino tiene como más probable y Suárez lo da por cierto*”⁸⁶².

A l’igual que en el cas de l’infern, qui passa pel purgatori és per que s’ho ha merescut “*Merecemos el purgatorio con tantos pecados veniales que comentemos durante la vida [...] por ellos iremos a purificarnos en el fuego del purgatorio. Si pensáramos con seriedad en aquel fuego purificador, no osaríamos cometer la menor falta venial*”⁸⁶³. Per no anar-hi, es recomana resignació -entesa com un

⁸⁵⁵ *DMC*, N° 25, 19 Març 1949, Pàg. 55.

⁸⁵⁶ *DMC*, N° 15, 2 Febrer 1947, Pàg. 26.

⁸⁵⁷ *DMC*, N° 24, 13 Març 1949, Pàg. 51.

⁸⁵⁸ *DMC*, N° 47, 29 Juny 1944, pàg. 122.

⁸⁵⁹ Part d’aquests articles es repeteixen amb els mateixos texts l’any 1952. *DMC*, N° 6 i 7, 9 i 16 de Novembre de 1952.

⁸⁶⁰ *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1943, Pàg. 203.

⁸⁶¹ *DMC*, N° 8, 14 Novembre 1943, Pàg. 211.

⁸⁶² *DMC*, N° 6, 1 Novembre 1943, Pàg. 203.

⁸⁶³ *DMC*, N° 7, 15 Novembre 1959, Pàg. 214.

purgatori en vida-, no fer pecats venials i pregar: “Aceptar aquí el purgatorio de las tribulaciones que Dios te envíe; evitar cuidadosamente el pecado venial; Rogar mucho”⁸⁶⁴.

Per minorar el temps d'estada al purgatori es podia pregar, però també es podien fer almoines en el mateix sentit. Com a mostra adjuntem una imatge de la *Bula de Cruzada* estesa el 1941 per D. Gregorio Modrego, que més tard seria Bisbe de Barcelona, que servia per a la redempció de les ànimes del purgatori:

Imatge 6.33: Bula de Cruzada.

Font: Arxiu comunitat claretiana.

Ressaltem que el cost de la butlla era d'una pesseta: “la cual ha de emplearse en los fines piadosos determinados por la Santa Sede”. També que era una concessió que Pius XII va fer a “los fieles residentes en territorio español o en cualquier otro territorio sujeto a la dominación española”, referint-se suposadament als territoris del protectorat espanyol al Marroc (1912-1956)⁸⁶⁵. La finalitat espiritual de la donació tenia a més una promesa afegida de recompensa

⁸⁶⁴ DMC, N° 9, 21 Novembre 1943, Pàg. 215.

⁸⁶⁵ Veure: ALVARADO PLANAS, J. i DOMÍNGUEZ NAFRÍA, JC. *La Administración del protectorado español en Marruecos*. Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Madrid. 2014.

futura en forma d'ajut per part de les ànimes en benefici propi doncs: “*podemos esperar que éstas, como agradecidas, interpondrán su valimiento delante de Dios en favor de aquellos que, con sus sufragios, les abreviarán el padecer y les adelantarán la hora de recibir la inmortal recompensa*”.

Qüestions de fe i d'Església.

En aquest apartat mostrarem els texts publicats en relació a conceptes bàsics de la doctrina cristiana; òbviament no sota cap aproximació teològica sinó continuant amb l'enfoc de intentar esbrinar com les creences religioses podien afectar a les pautes de comportament individual i social dels alumnes i les seves famílies.

Com és conegut, en la doctrina catòlica el concepte de Déu està basat en la Santíssima Trinitat, composta de tres persones que són a la vegada tres i una: El Pare, el Fill -o sigui Crist- i l'Esperit Sant. La primera persona surt poques vegades citada com diferenciada del concepte global de Déu; quan ho fa, és naturalment amb la significació de pare, i com es pot veure sense distinció de gènere:

*“Dios es nuestro padre. Porque llamamos padres a aquellos que nos dieron parcialmente el ser; y Dios nos da cuerpo y alma y habitación y sol y creación entera [...] Él dio a nuestros padres la propiedad de engendrarnos. Él puso leche en los pechos de nuestra madre [...] y a nuestro padre las ganas de trabajar para mantenernos. Es más Padre que todos los padres y más Madre que todas las madres. Pero desgraciadamente, no hay padre a quien se respete menos ni madre a quien se ofenda más”*⁸⁶⁶.

Sota aquesta concepció integral de Déu, es poden trobar continguts que van desgranant diferents facetes del que és Déu pels fidels. Cal creure en la seva existència com a creador, donat que: “*R: si es posible que haya creación sin creador, ya no habrá inconveniente para que hay también reloj sin relojero o hijos sin padre*”⁸⁶⁷. Fins i tot en aquest tema es permet el redactor del DMC una resposta irònica “*P: Dios, cuando hizo el mundo, ¿qué hizo antes, el huevo o la gallina? R: Yo no estaba allí por lo cual no puedo responderle*”⁸⁶⁸.

Déu observa contínuament als homes i les seves conductes, i finalment els jutjarà: “*El ojo de Dios te mira desde arriba para premiarte las acciones buenas y*

⁸⁶⁶ DMC, N° 31, 26 Març 1944, Pàg. 58.

⁸⁶⁷ DMC, N° 2, 13 Octubre 1946, Pàg. 190.

⁸⁶⁸ DMC, N° 35, 21 Juny 1953, Pàg. 118.

*castigarte por las malas*⁸⁶⁹, i això ho pot fer perquè “*tiene en la palma de la mano la bendición fecunda y el rayo destructor*”⁸⁷⁰. En aquest últim paràgraf es presenten les dues cares del poder: el que pot servir per a protegir i el que pot reprimir.

Encara que sigui per prohibir als humans que siguin venjatius, dona a Déu el monopoli sobre el dret a la venjança: “*No somos nosotros quienes nos hemos de vengar. La venganza es propia de Dios [...] El que se venga por su propia mano roba a Dios un derecho y será castigado*”⁸⁷¹.

Imparteix justícia amb tota la seva força: “*Su justicia te puede aplastar con la facilidad con que tu aplastas a una triste hormiguita*”⁸⁷². Fins i tot se’l presenta com a punitiu doncs “*Dios tiene mucha paciencia. Es eterno y no tiene prisa en castigar*”⁸⁷³.

Reparteix penes i desventures, com li plau perquè “*es bien dueño de dar a cada lo que le plazca*”⁸⁷⁴, però com les desgràcies les envia Déu, s’han d’acceptar encara que no les entenguem: “*la adversidad viene de Dios; y por lo mismo, su causa podrá ser oculta, pero no puede ser injusta*”⁸⁷⁵. A més les penes van associades a poder acumular mèrits davant de Déu que “*ha colocado un mérito debajo de cada pena, para que la suframos con valor y resignación*”⁸⁷⁶.

Es presentat com associat al misteri, a la incapacitat de comprendre’l, sent aquesta característica una de les bases de la seva grandiositat i també de la importància i autenticitat de la religió catòlica: “*si Dios no tuviese misterio alguno para el hombre [...] sería un Dios bien pequeño [...] de aquí que una religión sin misterios tiene que ser por fuerza una religión falsa*”⁸⁷⁷.

I com està la persona humana davant de Déu? En situació de submissió absoluta, com en altres situacions de la vida terrenal: “*El hombre está de cara a Dios, con mueca de vergüenza. En postura de dependencia. Como el obrero ante el amo de la fábrica o como el recluta ante el coronel de su regimiento*”⁸⁷⁸. I els no creients?

⁸⁶⁹ DMC, N° 26, 27 Febrer 1944, Pàg. 42.

⁸⁷⁰ DMC, N° 9, 6 Desembre 1953, Pàg. 225.

⁸⁷¹ DMC, N° 21, 23 Gener 1944, Pàg. 22.

⁸⁷² DMC, N° 36, 6 Maig 1945, Pàg. 83.

⁸⁷³ DMC, N° 5, Gener 1948, Pàg. 18.

⁸⁷⁴ DMC, N° 10, 8 Desembre 1946, Pàg. 227.

⁸⁷⁵ DMC, N° 6, 2 Novembre 1947, pàg. 206.

⁸⁷⁶ DMC, N° 8, 24 Novembre 1946, pàg. 217.

⁸⁷⁷ DMC, N° 20, 13 Febrer 1948, Pàg. 34.

⁸⁷⁸ DMC, N° 15, 25 Gener 1959, Pàg. 22.

Aquests estan quasi privats de la condició i actitud humana: “*El hombre sin fe, que no cree en Dios, es como un lobo carnicero que devora cuanto encuentra a su paso, son sus escándalos y barbaridades*”⁸⁷⁹.

La segona persona de la Trinitat és el fill de Déu, Jesucrist, que és presentat primordialment com una realitat amb naturalesa divina, encara que els arguments utilitzats poden ser vists com una mica simplistes, com mostra el que diu que: “*Jesucristo tiene que ser forzosamente Dios. Nadie en ningún tiempo ha hablado como Él [...] habla de la Trinidad como otro lo haría de su familia, del Paraíso como de la propia casa*”⁸⁸⁰; i també quan s’adueix que “*Jesús murió como quiso, cosa que sólo Dios puede hacer*”⁸⁸¹, equiparant -es de suposar que sense intenció- a Jesús amb els suïcides.

També s’esmenta la figura de Crist com a rei, un sobirà totpoderós que ha de ser obeït, no només ens els aspectes estrictament religiosos: “*Cristo rey: que Jesucristo sea REY, significa que tiene derecho a intervenir, legislar y ser obedecido en todas las circunstancias de la vida humana: en la particular y en la pública, en la interior y en la exterior, en la de la familia y en la de negocios*”⁸⁸². És l’únic rei legítim per la seva pròpia naturalesa -divina- i li dona la capacitat de jutjar-nos perquè acatem poc els seus manaments: “*Jesucristo es el único Rey que lo es por naturaleza, es decir, porque es Dios [...] con derecho de legislar, juzgar y hacerse obedecer [...] Lo que ocurre es que tampoco hay rey menos obedecido que Jesucristo*”⁸⁸³. Aquesta desobediència per part dels humans, porta a advertir-nos que hem de tenir-li temor, doncs com a jutge: “*no siempre estará Jesús tan manso y dulce como ahora le vemos en el pesebre, y por consiguiente le debemos amar, pero también le debemos temer*”⁸⁸⁴.

Els texts que es refereixen a l’Esperit Sant, la tercera persona de la Trinitat, mostren la dificultat de transmetre als fidels la complexitat de la triple concepció d’un sol Déu amb tres persones; un exemple clar és el que es mostra en la imatge 6.30 i que correspon parcialment a aquest complicat text: “*Santísima Trinidad [...] en Dios hay tres PERSONAS: el Padre es una PERSONA, el Hijo es una PERSONA,*

⁸⁷⁹ DMC, N° 8, 25 Novembre 1956, Pàg. 223.

⁸⁸⁰ DMC, N° 36, 15 Juny 1947, Pàg. 114.

⁸⁸¹ DMC, N° 38, 29 Juny 1947, Pàg. 122.

⁸⁸² DMC, N° 4, 27 Octubre, 1946, Pàg. 197.

⁸⁸³ DMC, N° 3, 25 Octubre 10-53, Pàg. 201.

⁸⁸⁴ DMC, N° 11, 3 Desembre 1943, Pàg. 222.

el Espíritu Santo es una PERSONA. La una (el Padre) ENGENDRA, la otra (el Hijo) es ENGENDRADO. La Una (el Hijo) RUEGA, la otra (el Padre) envía a la tercera (el Espíritu Santo) a ruegos del Hijo. La una (el Espíritu Santo) PROCEDE, las otras (Padre e Hijo) no PROCEDEN”⁸⁸⁵.

Imatge 6.34: La Santísima Trinidad.

Font: DMC N° 33, 23 Maig 1948, Pàg. 97.

Les tres persones actuen com una però tenen atribuïdes funcions diferents: “Todas las cosas son creadas, ordenadas y conservadas por las tres divinas personas. Pero la creación se atribuye al Padre, la ordenación al Hijo y la conservación al Espíritu Santo”⁸⁸⁶. Davant de tanta complexitat, es reconeix que la postura dels creients ha de ser la de creure, sense voler entendre: “el misterio de la Santísima Trinidad [...] Nuestra postura, la de San Pablo: Anonadamiento ante la profundidad del misterio. Fe ciega ante esa realidad divina”⁸⁸⁷, de forma que pot arribar a ser un pecat intentar copsar la globalitat del misteri: “¿es pecado querer entender la santísima Trinidad? Si quieres comprenderla, es un pecado pretenderlo, pues los misterios pueden declararse o explicarse, pero no comprenderse”⁸⁸⁸. Recordem que ja quan parlàvem del Déu Pare, ja es feia esment de la impossibilitat de comprendre’l, del seu misteri.

⁸⁸⁵ DMC, N° 33, 23 Maig 1948, Pàg. 97. Les paraules en majúscules estan escrites així en el text original.

⁸⁸⁶ DMC, N° 34, 4 Juny 1950, Pàg. 104.

⁸⁸⁷ DMC, N° 36, 1 Juny 1958, Pàg. 102.

⁸⁸⁸ DMC, N° 50, Novembre 1948, Pàg. 199.

Però en l'àmbit de la vida terrenal, l'existència de l'Esperit Sant és un motiu més per exigir del fidel l'observança de la castedat com a forma de vida, donat que “*el cuerpo del cristiano es templo del espíritu Santo. Razón de más para guardarlo casta y honestamente*”⁸⁸⁹.

La Verge Maria, com a mare de Déu es presentada com la via principal per accedir a Crist, el seu fill, i en conseqüència a la salvació eterna, com es pot veure en els paràgrafs com “*María es el camino más breve y más fácil para llegar a su Hijo*”⁸⁹⁰ i “*La virgen es la puerta del cielo. Y en el cielo, si no entras por la puerta, no sé por dónde podrás entrar*”⁸⁹¹. Ho expressen també en forma de verset:

*Quien busca el grano, lo encuentra en la espiga.
Quien quiere oro fino, lo busca en la mina.
El que a Jesús quiera, que busque a María*⁸⁹².

Més enllà de reconèixer que, tot i que: “*de Dios abajo, no hay nadie que la iguale*”⁸⁹³, i que la seva persona té un paper força secundari en els Evangelis⁸⁹⁴, els redactors gosen respondre a la pregunta si “*La Virgen, ¿era rubia o morena? R: probablemente de natural era algo morena, pero no como la pintan algunos artistas como si pareciera una gitanilla. Nada se sabe cierto. Las mujeres de su país son como te digo, aunque no faltando jóvenes muy blancas*”⁸⁹⁵. Malgrat admetre que no hi ha certeses, el que si tenen clar és que no tenia aspecte de *gitaneta*, la qual cosa denota un posicionament discriminatori cap als gitanos, al temps que destaquen que podia ser blanca del tot.

També en referència a la Verge Maria es fan crides a ser purs i obedients, en concret el dia de la Inmaculada perquè: “*nosotros, como fieles soldados de la Virgen, debemos celebrar con toda solemnidad esta fiesta [...] prometiendo a la Madre de Dios ser puros como ella, ser buenos, ser obedientes*”⁸⁹⁶.

Tenint en compte que el nom oficial del Col·legi i del Santuari era “*Corazón de María*”, és lògic que les referències a la seva devoció sovintegin en els *DMC*. Hi ha diferents exhortacions a: “*Todo por el Corazón de María*⁸⁹⁷ [...] *que el Señor y*

⁸⁸⁹ *DMC*, N° 22, 5 Març 1950, Pàg. 42.

⁸⁹⁰ *DMC*, N° 3, 14 Octubre 1945, Pàg. 194.

⁸⁹¹ *DMC*, N° 45, 18 Juny 1944, Pàg. 114.

⁸⁹² *DMC*, N° 2, 8 Octubre 1944, Pàg. 190.

⁸⁹³ *DMC*, N° 32, 6 Maig 1956, Pàg. 81.

⁸⁹⁴ *DMC*, N° 3, 15 Octubre 1944, Pàg. 195.

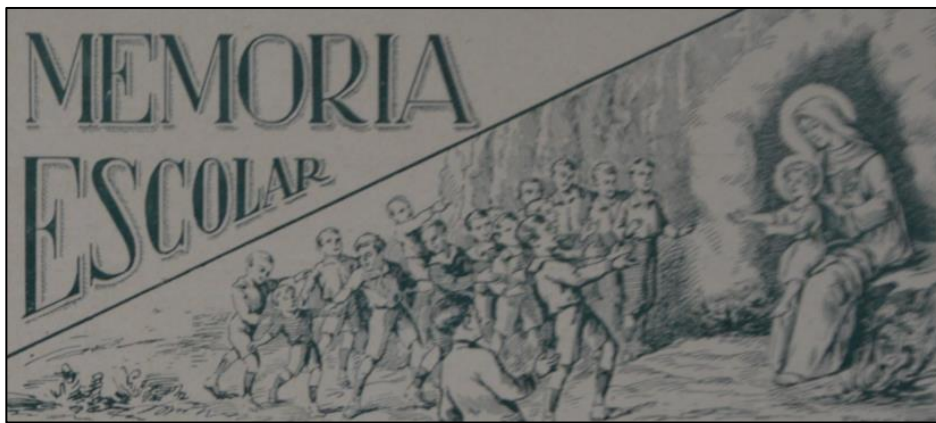
⁸⁹⁵ *DMC*, N° 25, Juny 1948, Pàg. 99.

⁸⁹⁶ *DMC*, N° 9, 6 Desembre 1953, Pàg. 228

⁸⁹⁷ *DMC*, N° 2, 8 Octubre 1944, Pàg. 192.

*el Corazón de María, por intercesión del beato P. Claret, nos concedan felicísimas vacaciones*⁸⁹⁸ [...] *Los encomendaremos al Corazón de María*⁸⁹⁹ [...] *Grandiosa procesión del Corazón de María*⁹⁰⁰”. També trobem un seguit de consagracions a aquesta devoció: “*Consagración de Barcelona al Corazón de María. Aunque ya la Diócesis fue consagrada (en 1943), la ciudad como tal será consagrada el próximo Domingo [...] recuerdo del 25 aniversario de la consagración 'de la Iglesia y el género humano' al Corazón de María [...] (Pio XII) consagraría el mundo al Corazón de María*”⁹⁰¹. El 1945 es col·loca al vestíbul de l’escola un quadre de la Verge -veure imatge 6.35- amb un grup d’alumnes que: “*con cariño confianza y afán de buenos discípulos tienden sus manos hacia Jesús mientras corren presurosos a sellar con un beso a su Maestra y Directora la promesa diaria de avanzar en la ciencia y la virtud*”⁹⁰².

Imatge 6.35: Reproducció parcial del Quadre en el vestíbul de l’escola

Font: Memòria escolar 1946-47, Pàg. 1.

La devoció pel Cor de Maria es justifica a partir de Jesucrist: “*¿Quién será capaz de contar las veces que Jesús se reclinó y durmió sobre el Corazón de María? [...] por consiguiente, el Corazón de María, aún el físico, es tan adorable y más que la Santa Cruz, el sepulcro, el pesebre y los pañales de Jesús*”⁹⁰³. Es donen també més raons doctrinals, físiques i simbòliques:

⁸⁹⁸ DMC, N° 46, 1 Juliol 1945, Pàg. 56.

⁸⁹⁹ DMC, N° 6, 1 Novembre 1945, Pàg. 208.

⁹⁰⁰ DMC, N° 31, 24 Maig 1953, Pàg. 100.

⁹⁰¹ DMC, N° 13, 27 Maig 1961, Pàg. 2. N° 33, 10 Desembre 1960, Pàg. 2. N° 660, 13 Maig 1967, Pàg. 2.

⁹⁰² Memòria escolar 1946-47 Pàg. 1.

⁹⁰³ DMC, N° 17, 29 Gener 1950, Pàg. 23.

“El CORAZON FISICO de María merece una veneración particular porque:

- 1- Es el órgano principalísimo del cuerpo y para la vida física de la Virgen.*
- 2- Fue el manantial o fuente de la sangre y humanidad de Cristo [...]*
- 3- Es el miembro en que más repercutían los dolores de la Virgen [...]*
- 4- Es, por el común consentimiento de los hombres, el símbolo de los afectos y vida interior de la Santísima Virgen”⁹⁰⁴.*

La figura de la verge es citada sota diferents accepcions Inmaculada, Puríssima, Pilar, Fátima, Lourdes, Mercè, Montserrat. En relació a aquesta última, el 1943 el Col·legi declarava que *“suscribimos las listas solicitando la declaración de su fiesta como de precepto”⁹⁰⁵*, cosa que no es va aconseguir; no hem trobat referències a la seva condició de patrona de Catalunya, però durant molts anys va ser festa escolar pròpia, i *“Nuestro Colegio hace ya años ya levantó un trono esbelto y simbólico a la Moreneta”*, referint-se tant a l’altar propi en el Santuari com a la font en el pati escolar⁹⁰⁶.

També en relació a la Inmaculada, en el DMC l’any 1959 es deia: *“creemos que el día de la Madre es una institución digna de aplauso; pero que su celebración en la fiesta de la Inmaculada es menos acertada. Hacemos votos para que se siga celebrando, pero de ningún modo en la fiesta de la Inmaculada”⁹⁰⁷*. Quatre anys més tard un paràgraf avisa que *“Parece que el Día de la Madre, que venía celebrándose el 8 de diciembre, será trasladado al primer domingo de Mayo para no eclipsar la Fiesta de la Inmaculada”⁹⁰⁸*. Efectivament, uns dies després, l’Arquebisbe de Barcelona, dr. Modrego deia: *“Aprobamos y bendecimos cordialmente la feliz iniciativa nacida y aireada por dignos sacerdotes de nuestra Diócesis y felizmente acogida en todos los ambientes, de trasladar la celebración popular del llamado “Día de la Madre” al primer Domingo del mes de mayo, dejando libre la fiesta de la Inmaculada Concepción en que hasta ahora se venía celebrando”⁹⁰⁹*.

⁹⁰⁴ DMC, N° 29, 30 Abril 1950, Pàg. 75.

⁹⁰⁵ DMC, N° 27, 27 Abril 1947, Pàg. 80. També es torna a demanar en la Memòria escolar 1946-47 Pàg. 18.

⁹⁰⁶ *Ibídem*

⁹⁰⁷ DMC, N° 10, 6 Desembre 1959, pàg. 226.

⁹⁰⁸ DMC, N° 8, 18 Abril 1964, Pàg. 2.

⁹⁰⁹ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 28 Abril 1964, Pàg. 24.

En quant als Sants, deixant de banda al Pare Claret al que dediquem un apartat específic, el que mereix més cites en el *DMC* és Sant Josep, preferentment com espòs de Maria i pare putatiu de Jesús, concepte aquest en que es torna a detectar - com en el cas de la Trinitat- la dificultat explicativa per conjuminar els conceptes de ser l'espòs de Maria, la virginitat de la seva dona i la maternitat: "*San José era verdadero esposo de la Virgen, se le tenía en la opinión pública de los que no sabían ni podían saber la maternidad virginal de María, por padre verdadero de Jesús; porque es obvio pensar que el marido de una mujer sea el padre del hijo de ella, mientras no se pruebe lo contrario*"⁹¹⁰. El matrimoni entre Josep i Maria són presentats com a exemple de combinació d'amor i castedat: "*María ha visto en José el varón justo y casto, capaz de ser el guardián del voto de virginidad que Ella tiene ofrecido al Señor [...] Y así fue que se unieron María y José en el más casto de los amores*"⁹¹¹. És reconegut i venerat com a pare legal i terrenal de Jesús que: "*no tuvo padre como hombre, pero sí que tuvo un ayo y un protector, un padre legal, en el glorioso San José*"⁹¹², i com a protector dels moribunds, veneració per la que s'explica la causa o raó: "*San José es el Protector, ante todo, de los moribundos, porque tuvo la dicha de ser asistido en su última hora por Jesús y María*"⁹¹³.

Esmentar finalment l'advocació especial com a Sant Josep Obrero, que serveix per a enaltir l'ocupació laboral, necessària per no caure en la pobresa. La festa de "*San José Obrero es la glorificación más hermosa del trabajo [...] nadie puede despreciar el trabajo como si fuera una ocupación sólo de esclavos. Es por el contrario la ocupación que ennoblece al hombre [...] el que no quiera trabajar, es justo que se prepare para la miseria*"⁹¹⁴. Aquesta celebració va ser instituïda per Pius XII el 1955, segons informava *La Vanguardia* amb aquest titular: "*S. S. el Papa proclamó el domingo la Fiesta de San José Obrero. Cuya solemnidad se celebrará anualmente el 1 de mayo*"⁹¹⁵. La nova commemoració va ser saludada i reconeguda com una victòria sobre els contraris, doncs "*la Iglesia, que a lo largo de los siglos no vaciló en convertir templos paganos en iglesias y basílicas cristianas, antiguas festividades en honor de los Césares en días de exaltación de*

⁹¹⁰ *DMC*, N° 24, 19 Març 1950, Pàg. 50.

⁹¹¹ *DMC*, N° 19, 10 Febrer 1957, Pàg. 27.

⁹¹² *DMC*, N° 17, 27 Gener 1957, Pàg. 19.

⁹¹³ *DMC*, N° 29, 19 Març 1944, Pàg. 53.

⁹¹⁴ *DMC*, N° 31, 29 Abril, 1956, Pàg. 77.

⁹¹⁵ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 3 Maig 1955, Pàg. 17.

*la piedad mariana, ha acordado arrebatarse a las fuerzas contrarias esta fiesta del primero de mayo, que será por fin cristiana fiesta de auténtica alegría, de fraternidad y de paz*⁹¹⁶. Es va celebrar per primera vegada l'any següent, i la crònica de *La Vanguardia* descriu de la següent forma com el Ministeri de Treball declarava festiu el primer de maig:

Instituida por la Santa Sede la fiesta de San José Artesano, Patrono de los trabajadores cristianos para el día primero de mayo, España se asocia, por solidaridad, con el proletariado universal obediente a la voz del Sumo Pontífice, a esta fiesta religiosa. Por lo tanto, se considera oportuno declarar fiesta total, abonable y no recuperable, en todos los sectores laborales del país, la del primero de mayo de cada año.

*No obstante, se mantiene como fiesta del trabajo nacional la del 18 de julio, fecha gloriosa en que nuestra patria se alzó la primera entre todas las naciones occidentales, contra el totalitarismo comunista para el establecimiento de la paz y la justicia en la sociedad, mediante el sacrificio abnegado y la inmólación generosa de una juventud católica, cuyo ejemplo no caduca*⁹¹⁷.

Podem observar com la denominació oficial a Espanya va alterar el nom de la festivitat, substituint el vocable “*obrero*” pel de “*artesano*”, el que no deixa de ser coherent amb l'ús més generalitzat durant el franquisme del terme “productor” respecte al de “obrero”. En aquest context, hem de destacar el fet que el *DMC* esmentí el nom de la festa com “*San José Obrero*”, tal i com ho va definir el Papa i no fent ús de l'opció més oficialista del règim.

En els *DMC* es citen de forma puntual altres sants, associats a temes concrets que són recurrents: Sant Pau amb no fornicar⁹¹⁸, Sant Isidre amb anar a missa⁹¹⁹, Sant Ignasi amb el martiri⁹²⁰, Sant Andreu Avel·lí amb la castedat⁹²¹, Sant Pere amb l'acceptació de les afliccions⁹²², Sant Isidoro amb Espanya⁹²³, Sant Ricard per ser a la vegada rei, ric i sant⁹²⁴. El 1962 es va publicar una sèrie de 14 articles sobre sants relacionats amb Barcelona. Es recomana reiteradament prendre exemple de la vida dels sants, donat que “*Los santos producen santos [...] de ahí la importancia*

⁹¹⁶ Moriones, J. *El primero de mayo, fiesta cristiana*. *La Vanguardia*. 3 Maig 1955, Pàg. 17.

⁹¹⁷ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 28 Abril 1956, Pàg. 3.

⁹¹⁸ *DMC*, N° 28, 12 Març 1944, Pàg. 50.

⁹¹⁹ *DMC*, N° 38, 14 Maig 1944, Pàg. 86.

⁹²⁰ *DMC*, N° 4, 21 Octubre 1945, Pàg. 199.

⁹²¹ *DMC*, N° 5, 10 Novembre 1946, Pàg. 210.

⁹²² *DMC*, N° 28, 23 Abril 1950, Pàg. 70.

⁹²³ *DMC*, N° 11, 20 Desembre 1953, Pàg. 237.

⁹²⁴ *DMC*, N° 16, 7 Febrer 1954, Pàg. 29.

de la lectura de *Vidas de Santos*. Y ojalá se restablezca en las familias cristianas tan sana práctica”⁹²⁵.

La figura del Papa om a subjecte de texts en el *DMC* no és molt freqüent de forma que bona part fan dels trobats són referits a la seva infal·libilitat com a Pontífex màxim de l’Església, tot i que estenen aquesta impossibilitat d’errar a temes socials: “*el Papa no puede equivocarse cuando define una verdad relativa a la fe y a las costumbres [...] en las cosas humanas o meramente científicas puede equivocarse como cualquier mortal, si bien, por su prudencia y sabiduría esté siempre más preparado que la mayor parte de los sabios para la guía del mundo*”⁹²⁶.

Es presentat com a cap de l’Església, i superior a qualsevol òrgan col·legial de la pròpia organització “*El Papa es superior al Concilio, como la cabeza al cuerpo*”⁹²⁷. És necessari fer notar que aquest comentari es fa molts anys abans de la convocatòria del Concili Vaticà II, i per tant no conté cap crítica implícita al mateix. Es demanen sovint pregàries “*por las intenciones de SS el Papa [...] acordaros de rezar por aquel que, desde la ciudad eterna rige con mano diestra y segura los destinos de la Iglesia*”⁹²⁸. El redactat és similar a com es referien alguns jerarques del règim a la forma de manar de Franco: “*nuestro invicto Caudillo rige con mano firme y segura los destinos de nuestra patria*”⁹²⁹.

En el període estudiat l’Església només va tenir tres Papes: Pius XII, Joan XXIII i Pau VI. La mort dels dos primers permet advertir alguna subtil diferència entre el tractament de les dues morts: mentre que per Pius XII es diu “*que el Señor nos envíe otro Padre Santo tan Santo como el que se ha ido al cielo*”⁹³⁰, en el segon cas es limiten a “*El Señor nos lo dio, el Señor nos lo quitó*”⁹³¹, de la qual cosa podríem inferir menys emoció per la seva mort que en el primer cas. Una petita crònica d’una audiència de Pau VI a la Congregació dels claretians serveix per citar unes paraules

⁹²⁵ *DMC*, N° 10, 7 Desembre 1952, Pàg. 221

⁹²⁶ *DMC*, N° 12, 21 Desembre 1952, Pàg. 234. En el *DMC* N° 17, de 16 de febrer de 1947, ampliava aquesta infal·libilitat als temes morals.

⁹²⁷ *DMC*, N° 8, 24 Novembre 1946, Pàg. 217.

⁹²⁸ *DMC*, N° 31, 23 Maig 1954, Pàg. 96.

⁹²⁹ Fragment d’un discurs del Jefe Provincial de FET i de las JONS de Lleida el 1941. Citat per GELONCH SOLÉ, J. *El poder franquista a Lleida, 1938-1951*, Universitat de Lleida, 2012, pàg. 214.

⁹³⁰ *DMC*, N° 2, 12 Octubre 1958, Pàg. 192.

⁹³¹ *DMC*, N° 11, 15 Juliol 1963, Pàg. 1.

del Papa en que agraeix la seva modernitat en les tasques d'apostolat: *“la familia claretiana a la que estimo por su programa de apostolado moderno y de ayuda a los Obispos”*⁹³².

En quant a l'Església com institució, que *“es una sociedad, religiosa, humana, perfecta, espiritual, sobrenatural y divina”*⁹³³, fixa el deure d'obediència als seus mandats, donat que *“desobedecer a la Iglesia es desobedecer al mismo Dios”*⁹³⁴, així com avisa que està per sobre dels fidels perquè: *“la Iglesia ha recibido de Jesucristo tres grandes poderes: el de enseñar, el de santificar y el de gobernar [...] los cristianos tenemos tres grandes deberes: Creer y admitir sus enseñanzas [...] Recibir sus sacramentos [...] Obedecer sus preceptos”*⁹³⁵; queda clar que l'Església marca la doctrina i mana, mentre que els fidels han de creure i d'obeir. S'estructura en jerarquies internes en les que *“El Papa y los Obispos forman el clero superior, la Iglesia docente; los simples sacerdotes el clero inferior. Los primeros definen la verdad y condenan el error: los segundos transmiten esas enseñanzas al pueblo”*⁹³⁶.

De tota manera, ja a començament dels anys seixanta, s'admet que la jerarquia eclesial ha de respectar les peculiaritats dels diferents pobles creients. En paraules de Joan XXIII: *“La iglesia de Cristo no piensa alterar o desestimar las características particulares que cada pueblo, que con celosa piedad y comprensible orgullo guarda y mira como precioso patrimonio. Su fin es la unidad sobrenatural, no la uniformidad exclusivamente externa”*⁹³⁷.

Es transmet que cal respectar al sacerdot, que: *“tiene títulos de sobra que lo hacen acreedor al respeto y veneración de los fieles: es el hombre de Dios [...] tiene el poder de Dios [...] nos enseña en nombre de Dios”*⁹³⁸, i a més no té una tasca fàcil doncs la seva condició l'obliga *“a privarse de gustos, contrariar sus inclinaciones, sufrir impertinencias”*⁹³⁹. Ha d'estar amatent a tenir cura dels fidels i evitar-los riscs, en especial els derivats de la modernitat: *“el sacerdote debe -y es su grave obligación- descubrir los peligros que amenazan al rebaño, y prevenir a*

⁹³² DMC, N° 1, 18 Gener, 1964, Pàg. 1.

⁹³³ DMC, N° 36, 6 Juny 1948, Pàg. 109.

⁹³⁴ DMC, N° 28, 18 Març 1945, Pàg. 50.

⁹³⁵ DMC, N° 23, 7 Març 1948, Pàg. 45.

⁹³⁶ DMC, N° 1, 6 Octubre 1946, Pàg. 185.

⁹³⁷ DMC, N° 11, 2 Juny 1962, Pàg. 2.

⁹³⁸ DMC, N° 19, 2 Març 1947, Pàg. 41.

⁹³⁹ DMC, N° 19, 12 Febrer 1950, Pàg. 30.

*éste contra las asechanzas de los modernos lobos*⁹⁴⁰. I que han de fer els fidels? Doncs obeir: “A nosotros, lo único que nos toca, no es discutir lo que la Iglesia manda o deja de mandar, sino cumplirlo ¿No eres acaso católico?”⁹⁴¹.

La figura del diable com element real i actiu a la recerca de la perdició dels humans, surt esmentada de forma continuada en el *DMC*. Primerament per a donar testimoni de la seva realitat davant dels que dubten de la seva existència: “Hay quienes porque no ven al demonio piensan que no existe [...] Si no actúa visiblemente, como en tiempos de Jesucristo, es porque no necesita molestarse tanto: las modas, las diversiones y otras cositas le dan el trabajo hecho”⁹⁴². Malgrat el que diguin persones il·lustrades i cultes, és un enemic real i persistent: “el demonio no es un fantasma o una quimera, no es una enteleguia, como dicen ahora los eruditos, o una abstracción. Es una enemigo real y terrible, que no se da nunca por vencido, por muchas batallas que pierda”⁹⁴³.

Un altre de les formes d’explicar la seva existència és per ajudar a poder entendre la maldat existent al mon: “en la humanidad se ven cosas tan absurdas y enormes, que sólo se explican por la intervención de un poder maligno extraterreno: la maldad humana no llega a tanto”⁹⁴⁴. Curiosament, en un altre moment es considera l’activitat del diable com permesa per Déu, pel be dels humans: “sin la permisión de Dios, los demonios no pueden tocar ni un pelo de nuestra ropa. Pero Dios puede permitirles que nos causen una enfermedad -como lo hizo con el santo Job- para nuestro bien”⁹⁴⁵. Caure a les mans del dimoni és la nostre culpa donat que: “su fuerza depende de vuestra debilidad. Cuando os vence es que vosotros le habéis ayudado a que os venciera”⁹⁴⁶, i per això cal estar amatents i practicar l’oració doncs: “orar es tan necesario como vigilar [...] el demonio tiene mucho miedo al cristiano que ora y en cambio se ríe mucho del que no ora”⁹⁴⁷.

En conjunt el mostren actiu de moltes formes i li assignen diverses activitats sobre les persones, doncs en diferents ocasions en el *DMC* diuen que: “vigila, caza, ronda, aviva, busca, se divierte, se burla, acosa, acomete, interviene, devora,

⁹⁴⁰ *DMC*, N° 29, 20 Abril 1958, Pàg. 73.

⁹⁴¹ *DMC*, N° 7, 6 Novembre 1949 Pàg. 215.

⁹⁴² *DMC*, N° 22, 29 febrer 1948, Pàg. 41.

⁹⁴³ *DMC*, N° 16, 22 Gener 1950, Pàg. 19 .

⁹⁴⁴ *DMC*, N° 31, 23 Maig 1954, Pàg. 93.

⁹⁴⁵ *DMC*, N° 25, 24 Març 1957, Pàg. 54.

⁹⁴⁶ *DMC*, N° 23, 12 Març 1950, Pàg. 47.

⁹⁴⁷ *DMC*, N° 40, 21 Maig 1944, Pàg. 95.

engaña, disfruta". Fins i tot conversava amb el fundador de la congregació: "*el P. Claret predicando dijo que el demonio le había dicho que en lo que pecan más los hombres era en los noviazgos y en el baile*"⁹⁴⁸.

El Col·legi del Cor de Maria és propietat dels claretians, i per tant en el *DMC* trobem forces citacions que en fan referència a la figura del seu fundador, Sant Antoni Maria Claret. Bona part són de tipus biogràfic recordant o ressaltant episodis de la seva vida, i en ells se li apliquen diferents qualificatius afalagadors: "*Sagrario viviente; piadoso en la infancia; estudiante ejemplar; misionero en la eucaristía; publicista eucarístico; extático; místico; predicador*"⁹⁴⁹.

Són interessants determinades característiques i actituds atribuïdes al Sant, com la ja esmentada de ser un Sagrari vivent des d'una data concreta doncs: "*el 26 agosto 1861 el Señor (le) concedió la gracia de la conservación de las especies sacramentales y tener siempre, día y noche, al Santísimo en el pecho*"⁹⁵⁰; també el testimoni ni més ni menys d'una Reina d'Espanya com Isabel II, que va escriure: "*puedo asegurar que un día le he visto diciendo la Santa Misa en mi oratorio, lleno de resplandores, y que le he visto acertar en cuantas cosas ha predicho. [...] como confesor, no he visto en él más que virtudes, prudencia, humildad y abnegación*"⁹⁵¹. També ho són dues relacions directes amb la Verge Maria doncs segons el Pare Claret: "*esta Nochebuena la santísima Virgen me ha dado al niño Jesús, para que lo tuviese en mis brazos. ¡qué hermoso era!*"⁹⁵²; i també que va escriure "*en 1854 una hermosa pastoral que mereció la aprobación de la misma Virgen que le dijo desde una imagen 'bien has escrito'*"⁹⁵³.

Tot i la seva rellevància fundacional, en el *DMC* no es poden trobar moltes referències detallades a la seva biografia, de forma que es fan poques cites a la seva infància i joventut, també es menciona poc que va ser confessor d'Isabel II, tot i que sí es cita el seu allunyament d'ella quan el govern espanyol va reconèixer el Regne d'Itàlia i per tant la desaparició dels Estats Pontificis, encara que va a tornar a ser el seu confessor per ordre expressa del Papa Pius IX⁹⁵⁴.

⁹⁴⁸ *DMC*, N° 14, 18 Gener 1959, Pàg. 18.

⁹⁴⁹ Durant l'any 1961 el *DMC* v dedicar un seguit d'articles a explicar aspectes de la vida del pare Claret. Els qualificatius citats corresponen als números 1, 3, 4, 6, 8, 10, 14 i 19.

⁹⁵⁰ *DMC*, N° 1, 14 Gener 1961, Pàg. 1.

⁹⁵¹ *DMC*, N° 9, 15 Abril 1961, Pàg. 1.

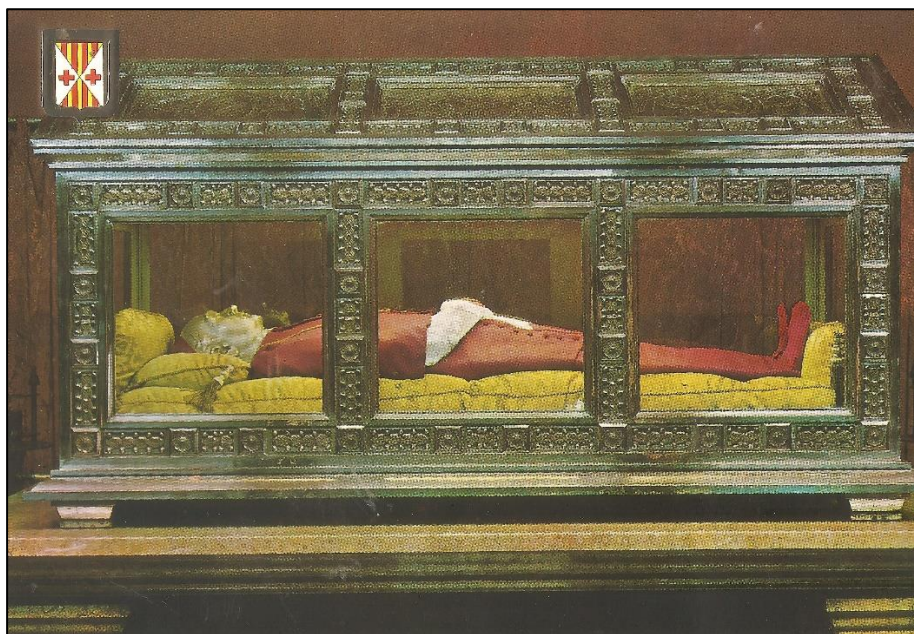
⁹⁵² *DMC*, N° 11, 29 Abril 1961, Pàg. 1.

⁹⁵³ *DMC*, N° 21, 2 Desembre 1961, Pàg. 1.

⁹⁵⁴ *DMC*, N° 18, 21 Octubre 1961, Pàg. 1.

Es descriu la seva mort exiliat: “perseguido por la masonería murió desterrado en Francia”⁹⁵⁵, en situació de: “perseguido por los enemigos de la Religión [...] en la Abadía de Fontfroide (Francia) donde iba a morir a los 62 años, y como él deseaba 'sin dineros, sin deudas y sin pecados’”⁹⁵⁶.

Imatge 6.36: Cos del Pare Claret a Vic.

Font: targeta postal col·lecció particular de l'autor.

El procés de canonització va ser recollit de forma molt detallada al *DMC* al llarg de l'any 1950. Va començar per les notícies que anaven confirmant que la causa anava avançant: “*Ha estado entre nosotros unos días el Padre Postulador (de la canonización del P Claret) [...] el camino que hay que recorrer es largo y difícil, pero tenemos la esperanza muy fundada de que veremos la ansiada canonización para el Año Santo de 1950*”⁹⁵⁷, continuà amb el recolzament Papal “*Enterado el Papa del excelente resultado (del estudio de los milagros) dijo: 'Adelante la causa*”⁹⁵⁸ i seguit de l'acceptació dels dos miracles necessaris per a ser anomenat Sant que van ser explicats de la següent manera: “*El del cáncer en Cuba. La Madre XX en mayo de 1934 padecía por cuarta vez de tumores cancerosos [...] mientras hacía una novena al Beato P. Claret se tragó una reliquia [...] en la mañana se sintió perfectamente curada. D^a YY el 9 de mayo de 1948 se curó repentina y*

⁹⁵⁵ *DMC*, N° 4, 26 Octubre 1958, Pàg. 199.

⁹⁵⁶ *DMC*, N° 20, 18 Novembre 1961, Pàg. 1.

⁹⁵⁷ *DMC*, N° 4, 24 Octubre 1948, Pàg. 193.

⁹⁵⁸ *DMC*, N° 1, 2 Octubre 1949, Pàg. 192.

*totalmente de una parálisis total del lado derecho después de la deglución de una reliquia del P Claret*⁹⁵⁹.

La cerimònia va tenir lloc a Roma el 7 de maig de 1950 i va moure pelegrins i representacions oficials doncs “*el franquisme es va fer seu el personatge en uns moments en què el règim maldava per obrir-se a l'exterior*”⁹⁶⁰; en efecte, la delegació oficial espanyola va ser encapçalada per l'esposa del *Generalísimo*, la seva filla, el seu gendre i l'ambaixador espanyol a la Santa Seu, Joaquín Ruiz-Jiménez⁹⁶¹. Però el DMC va limitar-se a citar a nivells inferiors de representació com: “*Don Esteban Bilbao, Presidente de las Cortes, y don José María Pemán [...] de Barcelona, la Diputación el Ayuntamiento, la Universidad, el Sindicato Textil*”⁹⁶².

La descripció dels actes de canonització va tenir un caràcter força ensucrat: “*El templo parecía un cielo [...] en todo la mayor elegancia y dignidad y el orden más perfecto [...] pronto lo veréis en el No-Do y en las fotos de la gran solemnidad. Pero fue todo tan rico, tan divino, tan inolvidable [...] vimos entrar en la gran basílica el vistosísimo cortejo de honor de su santidad, compuesto por representaciones de todas las jerarquías eclesiásticas de Roma, con sus estandartes*”⁹⁶³.

Com exemple de la dificultat de transport en l'època, citar que el viatge en tren fins a Roma estava previst fer-ho en trenta-set hores i el de tornada en “només” trenta-quatre⁹⁶⁴. Malgrat això, el DMC alertava de la “*preocupación en la RENFE. Y casi pánico les ha venido a los directores de tráfico con las peticiones de trenes especiales que, de todas partes, les piden para la peregrinación cristiana*”⁹⁶⁵.

A l'octubre de 1950 van ser rebudes al Santuari de forma solemne i amb presència de les autoritats religioses, militars i civils, les relíquies del recent anomenat Sant⁹⁶⁶. Durant la commemoració es van repartir: “*siete mil panes*

⁹⁵⁹ DMC, N° 18, 5 Febrer 1950, Pàg. 28.

⁹⁶⁰ FIGUEROLA GARRETA, J. *Op. Cit.* Pàg. 412.

⁹⁶¹ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 9 Maig 1959. Pàg. 1.

⁹⁶² DMC, N° 23, 12 Març 1950, Pàg. 48 i N° 22, 5 Març 1950, Pàg. 44.

⁹⁶³ DMC, N° 30, 7 Maig 1950, Pàg. 84 i N° 31, 14 Maig 1950, Pàg. 88.

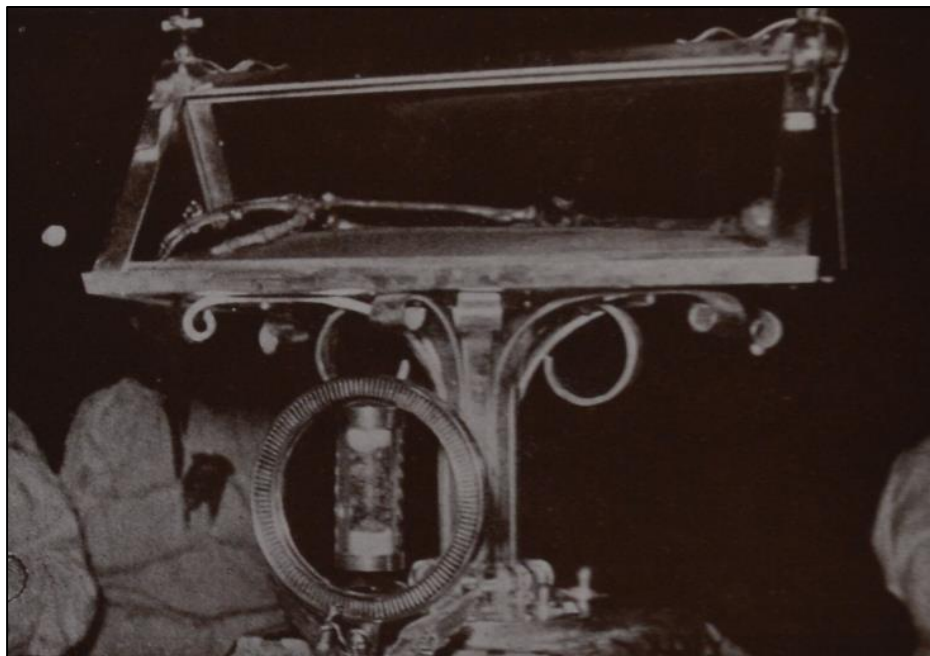
⁹⁶⁴ DMC, N° 29, 30 Abril 1950, Pàg. 76.

⁹⁶⁵ DMC, N° 23, 12 Març 1950, Pàg. 48.

⁹⁶⁶ Hemeroteca digital *La Vanguardia*. 24 Octubre 1950, Pàg. 13 i 14. .

benditos; mil setecientas raciones de excelente pan para los pobres”⁹⁶⁷. Adjuntem la fotografia de les citades relíquies:

Imatge 6.37: “*Las insignes reliquias que presidieron las solemnidades claretianas: el brazo derecho y el cerebro del Santo.*”

Font: Memòria escolar Curs 1949-1950. Pàg. 3.

Les mencions a les activitats missioneres de l'ordre claretiana varien el seu focus al llarg del temps, donat que durant les dècades dels anys quaranta als seixanta es refereixen preferentment a la Guinea Equatorial espanyola, on “*l'Estat espanyol es va trobar en dificultats, perquè no disposava de funcionaris especialitzats en qüestions colonials, i a més, no va trobar estructures polítiques centralitzades, la qual cosa feia impossible la implantació d'un govern indirecte a través d'autoritats locals col·laboracionistes que actuessin com a mitjanceres. Per això, l'administració va utilitzar els missioners coma a gents de penetració, i va afavorir la seva implantació al territori i els va atorgar importants prerrogatives*”⁹⁶⁸.

A tall d'exemple, en el DMC el 1943 es deia: “*En el día de las Misiones [...] nosotros los españoles [...] hemos de acordarnos hoy de los Padres Claretianos que evangelizan y civilizan a los indígenas de las únicas colonias españolas en*

⁹⁶⁷ Memòria escolar 1949-50. Pàg. 6. La citada Memòria recull 13 planes dedicades a les funcions religioses i homenatges fets al P Claret aquells dies.

⁹⁶⁸ NERÍN, G. *Op. Cit.* Pàg. 29. Veure també VILARÓ, M. “Missioners o viatgers? Els claretians a la Guinea espanyola”. Dins de GRACIA RAMON, MD. et al.: *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX (1859-1936)*. Lleida : Pagès Editors, 2008.

*África Ecuatorial*⁹⁶⁹; i vint anys més tard: “*la cristianización definitiva comenzó con la llegada de los Claretianos (1883) [...] a las afueras de Bata se leía este aviso 'a 12 Km. de aquí no se responde de la vida de los europeos' [...] han enseñado la agricultura y han fundado poblados*”⁹⁷⁰.

Precisament el 1963 en el *DMC* es publiquen una sèrie d'articles descrivint les diferents missions que tenien a càrrec els claretians en el món: Panamà, Japó, Colòmbia, Xina, Filipines, Mèxic, Brasil, París i altres. Per la seva peculiaritat, donat que mostra com Espanya era un país d'emigrants durant bona part del segle XX, detallem el que es deia respecte a la missió a París: “*La Iglesia-Misión española en París [...] 50 aniversario de la fundación de esta iglesia. Los claretianos en París asisten espiritual y socialmente a los españoles emigrados. Actualmente son unos 200.000 y se calcula que en 1965 habrá un millón de españoles residentes en Francia*”⁹⁷¹.

La celebració del Concili Vaticà II, mentre aquest es desenvolupava no va ocupar gaire espai en el *DMC*, però si que es va publicar l'aportació quantitativa dels claretians: “*Los claretianos en el Concilio: Relación de 10 Padres Conciliares, 4 Consultores designados por el Sumo Pontífice y 4 Consultores del episcopado español*”⁹⁷². Es van publicar en el *DMC* resums de texts conciliaris un cop acabat el concili i el 1965 el Superior General fa una crida a la renovació doctrinal: “*el 22 de diciembre se cumplen 100 años de la aprobación definitiva de la Congregación de misioneros hijos del Corazón de María [...] el Superior general de los claretianos se ha dirigido a todos los miembros [...] invitándoles a una renovación de la Congregación, conforme a las disposiciones del Vaticano II*”⁹⁷³; també en la memòria escolar de 1966 es constata que: “*ahora el Concilio ha señalado para todos los religiosos la obligación de repensar sus ideales y obligaciones y actualizarlas al mundo de hoy*”⁹⁷⁴.

Els claretians feien estadístiques de les accions internes: “*19 millones de comuniones han administrado en un año los claretianos, según las últimas*

⁹⁶⁹ *DMC*, N° 4, 24 Octubre 1943, pàg. 196.

⁹⁷⁰ *DMC*, N° 1, 19 Gener 1963, pàg. 1.

⁹⁷¹ *DMC*, N° 2, 25 Gener 1964, pàg. 1. Sobre la tasca de protecció a perseguits pels nazis duta a terme per la missió a París veure: NÚÑEZ, J. *Los falsificadores de Dios*. El País, 10-agost-2020.

⁹⁷² *DMC*, N° 18, 15 Desembre 1962, Pàg. 2.

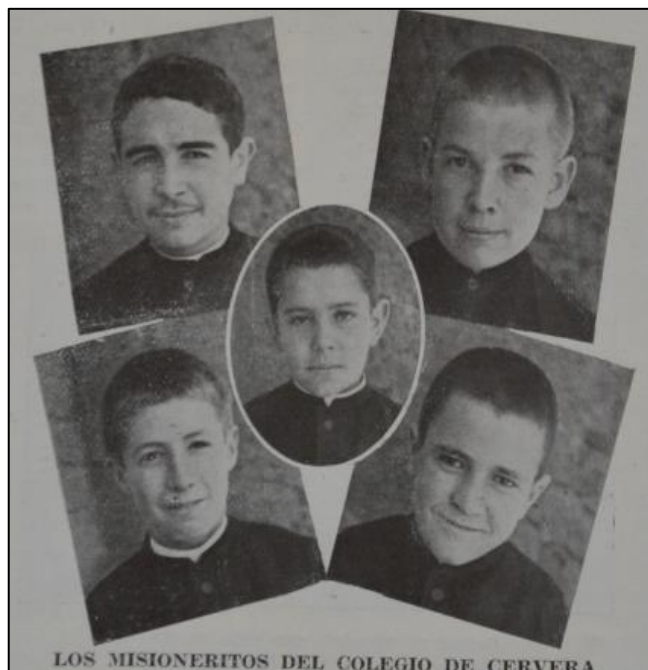
⁹⁷³ *DMC*, N° 631, 11 Desembre 1965, Pàg. 1.

⁹⁷⁴ Memòria escolar 1966-67, sense Pàg.

estadísticas publicadas. Exactamente son: 19.665.481⁹⁷⁵ i també en comparació amb d'altres ordres: “en número de novicios (los claretianos) estamos en 4º lugar, siguiendo a Jesuitas, Salesianos y Dominicos [...] en el número de alumnos en colegios no seculares corresponde al 5º lugar, después de Maristas, Escolapios, Escuelas Cristianas y Jesuitas”⁹⁷⁶.

Els texts explícits fent proselitisme per a que els alumnes es facin missioners, que cal dir que no sovintegen en el DMC i eren més freqüents a l'inici del període estudiat, anaven dirigits tant als nens com als seus pares: “Dedicamos hoy esta página a nuestros queridos alumnos, futuros misioneros [...] Otro misionerito acaba de partir para Cervera, con el fin de empezar su carrera de Misionero Claretiano [...] son ya once ¿Cuándo llegarán a los dieciséis, que son los Mártires del instituto en Barcelona? [...] ¡Niños, vuestra mayor ilusión sea seguir la carrera de Jesucristo! ¡Padres y madres, vuestra mayor honra será tener un hijo ministro de Dios, Embajador de Cristo, Sacerdote y Misionero!”⁹⁷⁷. Aquest mateix curs 1943, la Memòria escolar recull dues planes amb fotografies, noms i opinions d'alumnes del col·legi que estant seguint estudis per a ser missioners.

Imatge 6.38: Ex-alumnes cursant estudis al Seminari.

Font: Memòria escolar 1943-44 Pàg. 24.

⁹⁷⁵ DMC, N° 10, 25 Abril 1964, Pàg. 1.

⁹⁷⁶ DMC, N° 616, 23 Gener 1965, Pàg. 1.

⁹⁷⁷ DMC, N° 7, 8 Novembre 1943, Pàg. 208 i N° 8, 14 Novembre 1943, Pàg. 212.

La resta de referències són més indirectes, posant exemples puntuals d'alumnes que han arribat a ser ordenats sacerdots.

Com ja hem comentat en l'apartat sobre les missions claretianes, la coneguda en aquella època com a Guinea Espanyola i ara com a Guinea Equatorial, era una colònia espanyola⁹⁷⁸ on els pares claretians exercien la seva tasca d'apostolat des del 1872⁹⁷⁹ i on a finals dels anys quaranta tenien escolaritzats mil set-cents alumnes⁹⁸⁰. Aquest fet portarà a tenir cert impacte en el *DMC* així com en activitats escolars relacionades amb l'existència de nens guineans a cristianitzar.

Tractem en primer lloc un concepte que ja ha sortit en la primera de les cites del paràgraf anterior, que és el de civilitzar a pobles considerats com salvatges. Partint de la concepció seminal en base a la que: “*los pueblos civilizados se distinguen de los salvajes en que los primeros han recibido la fe de Jesucristo y lo segundos no*”⁹⁸¹, un dels objectius de les missions i de l'evangelització era el de aportar cultura occidental i educar a poblacions considerades salvatges, cosa que no feien els colonitzadors civils: “*Pasan los colonizadores por un sector de áfrica y todo lo que alcanzan muchas veces es a hacer esclavos e infelices pervertidos. Pasa el Misionero y surge a su paso la cultura, la civilización, se levantan escuelas y hospitales*”⁹⁸². La tasca del Missioner es descrita de la següent forma “*el Misionero es el médico de los pobres salvajes. Y es, también, quien les enseña a trabajar en el campo, talleres, fábricas, imprentas. Y el trabajo dignifica, moraliza y civiliza*”⁹⁸³. Aquesta tasca no està associada només a les colònies, sinó que es defensa que ja la feia l'Església en temps de la construcció europea, donat que: “*convertir a los pueblos bárbaros, que con el tiempo habían de dar origen a nuestras naciones de Europa, fue lo mismo que civilizarlos [...] En los claustros se refugiaron las artes y de allí pasaron al pueblo. Los monjes enseñaron el cultivo de la tierra y los medios para hacerla producir*”⁹⁸⁴.

⁹⁷⁸ NERÍN, Gustau. *Mito franquista y realidad de la colonización de la Guinea Española*. Estudios de Asia y África. Vol. 32, núm. 1 (102), enero-abril, 1997.

⁹⁷⁹ NERÍN, G. *op. cit.* Pàg. 31.

⁹⁸⁰ NEGRIN FAJARDO, Olegario. *La educación colonial en África negra española durante el franquismo (1939-1949)*. Historia de la educación: Revista interuniversitaria, N° 8, 1989, Pàg. 132.

⁹⁸¹ *DMC*, N° 15, 4 Gener 1944, Pàg. 12.

⁹⁸² *DMC*, N° 12, 8 Desembre 1948, Pàg. 226.

⁹⁸³ *DMC*, N° 5, 2 Novembre 1952, Pàg. 203.

⁹⁸⁴ *DMC*, N° 14, 19 Desembre 1948, Pàg. 234.

L'existència de la missió claretiana en la Guinea Equatorial⁹⁸⁵ va fer que el Col·legi fes diferents campanyes i activitats per aconseguir fons de finançament i també per a transmetre als alumnes l'existència d'altres tipus de nens, diferents d'ells, i encabits sota els conceptes genèrics de *negrito* o *moreno*.

En quant a les campanyes, podem citar les beques missioneres, que servien per sufragar els costos d'estudi per a ser missioner i es nodrien de “*donativos para costear la carrera misionera a algún alumno del Colegio*”⁹⁸⁶. També es podien subvencionar batejos⁹⁸⁷ i apadrinar nens guineans: “*¿No os gustaría ser padrinos de algún negrito, que llevase vuestro nombre y se acordase siempre de rogar por vosotros, agradecido de la fiesta que le procurasteis el día que empezó con el bautismo a ser cristiano?*”⁹⁸⁸. Val a dir que aquest tipus de pràctica es descriu també en el catolicisme anglès dels anys trenta:

“- *Si no fueras agnóstico, te pediría cinco chelines para comprar una ahijada negra.*
- *Nada me sorprende de tu religión*
- *Es una cosa nueva que un cura misionero empezó hace poco tiempo. Envías cinco chelines a unas monjas de África y ellas bautizan a un niño y le ponen tu nombre. Yo ya tengo seis Cordelias negras. ¿No es precioso?*”⁹⁸⁹.

S'organitzava dins de l'escola una *Junta Misional* que organitzava activitats competitives entre les classes per a recaptar almoines: “*La Junta Misional sigue entusiasta trabajando. Las clases en santa competencia para ser las primeras en limosnas para las Misiones [...] El P Boixadera nos pide ya el aguinaldo de Navidad para los morenos de su Catecismo de Santa Isabel*”⁹⁹⁰.

De fet, en cada classe hi havia una guardiola coneguda primer com “*hucha del negrito*” i més tard com “*hucha misional*”, i en el *DMC* es donava informació periòdica de quines eren les classes que havien recollit mes i menys diners: “*Recaudación de las huchas misionales: 24 huchas con un total de 477 ptas. Máximo primer curso de bachillerato elemental 143,1, mínimo PREU 0,05. Lamentamos que las posibilidades económicas de algunos cursos como el PREU*

⁹⁸⁵ Sobre les missions claretianes a Guinea, veure NERÍN, G. *Op. Cit.* Pàg. 28-41. També ARANZADI, Juan. *Historias claretianas sobre el rey Moka*. Ayer, Revista de Historia Contemporánea, N° 109. Madrid: 2018, Pàg. 85-107

⁹⁸⁶ *DMC*, N° 7, 8 Novembre 1943, Pàg. 208.

⁹⁸⁷ *DMC*, N° 4, 21 Octubre 1945, Pàg. 200.

⁹⁸⁸ *DMC*, N° 11, 3 Desembre 1944, Pàg. 228.

⁹⁸⁹ WAUGH, Evelyn. “*Retorno a Brideshead*”, RBA Editores SA, Barcelona 1992 Pàg. 92

⁹⁹⁰ *DMC*, N° 8, 11 Novembre 1945, Pàg. 216.

*no les permitan poder prestar alguna mayor colaboración a la obra misionera*⁹⁹¹.
Altres formes d'actuació van ser la *Semana Misionera*, el *Aguinaldo del Negrito*,
les recollides de segells, el dia de la santa infància, i a partir de 1950 el DOMUND
acrònim del *Domingo Mundial de las Misiones*.

Imatge 6.39: *Hucha del negrito*, amb segells i monedes.

Font: Memòria escolar 1953-54 Pàg. 8.

En aquest context podem destacar per la seva originalitat la poesia titulada “*En mi clase hay un negrito*”⁹⁹² que transcrivim parcialment a continuació:

*En mi clase hay un negrito
Que me roba el corazón:
Al verle tan pobrecito,
¡me da tanta compasión! [...]
Encima de su cajita
os aguarda; ¿no lo veis?
Echadle una monedita
y contento le tendréis.
Son millones los negritos
Que se quieren bautizar;
¡y son vuestros hermanitos!
¿no les queréis ayudar?
[...]
Y el niño que da al pagano
con frecuencia algún dinero,
más que amigo y más que hermano
ese niño es 'Misionero'
Dios, en pago, premiará*

⁹⁹¹ DMC, N° 14, 18 Gener 1959, Pàg. 20.

⁹⁹² DMC, N° 29, 25 Març 1945, Pàg. 59.

*generosidad tan tierna
con bendiciones acá,
y después con gloria eterna.*

Quan es demanen no només diners sinó estris nous o usats com llibres o roba, es fa un aclariment per recordar als donants el clima del país van dirigits: “*las cosas pueden ser usadas, pero en buen estado [...] las ropas, que no sean de lana, que no sirven para zonas de tanto calor [...] los libros y revistas que sean de lectura piadosa o amena, no frívola o inconveniente*”⁹⁹³; veiem també que aprofiten per limitar les temàtiques dels llibres i revistes. Quan parlen de la donació de roba es pot identificar la pràctica estesa durant la postguerra d’aprofitament de la roba dels germans grans per part dels germans petits: “*a los morenos de África les hace mucha ilusión llevar los vestidos de los niños blancos de Barcelona [...] sobre todo los que no tenéis ningún hermano pequeño decid a la mamá que os de vuestra ropita*”⁹⁹⁴.

Els nois i joves guineans són posats com exemples de fe als barcelonins: “*yo tener mi cuerpo negro, pero querer tener mi alma blanca como Dios y como los ángeles [...] ¿puedo pedir a la santísima virgen que me muera para no manchar mi alma?*”⁹⁹⁵. Al text anterior mostra la posició superior del redactor del *DMC* al permetre una redacció amb els tòpics de l’època sobre la parla de les persones africanes, i també l’assimilació del racisme per part del noi guineà, doncs expressa de forma clara que ell no té la sort de ser blanc, com ho es Déu i ho són els àngels; el pitjor es potser el final de la història, doncs la Verge va escoltar la seva pregària: “*antes de 2 meses voló al cielo su alma blanca, después de una muerte dulce y santa*”⁹⁹⁶.

Són posats d’exemple i també mostrats quan venen a la ciutat: “*Morenos entre nosotros. Nos han visitado 20 morenos de la guinea española, que viajan por nuestra Patria, premiados por el Patronato de Indígenas. Oyeron Misa en el santuario y saludaron a los alumnos*”⁹⁹⁷. El citat Patronat va ser regulat inicialment el 1928 i deu anys més tard, en plena Guerra Civil, va ser reformat “*con el propósito de realizar en ellos una obra de Gobierno, que tenga sus raíces en nuestra tradición colonial y su meta en la cumplida consecución de los diseños del nuevo Estado*

⁹⁹³ *DMC*, N° 7, 17 Novembre 1946. Pàg. 216.

⁹⁹⁴ *Ibidem*.

⁹⁹⁵ *DMC*, N° 22, 27 Maig 1948, Pàg. 88.

⁹⁹⁶ *Ibidem*

⁹⁹⁷ *DMC*, N° 36, 9 Juny 1957, Pàg. 104.

... para hacer posible prácticamente la obra de redención social y económica de los indígenas; de una acción vigilante y decidida que no sólo supla la capacidad de éstos, la complete y les preste la asistencia que por Ley divina les es debida, sino que fomente su cultura y moralidad”⁹⁹⁸; La tasca amb els indígenes era doncs de redempció, vigilància i assistència; per a suplir la seva manca de capacitats i -com no- per a fomentar la moralitat.

Imatge 6.40: *Morenos en el Colegio.*

Font: Memòria Escolar 1956-57. Pàg. 26.

No només es refereixen en el *DMC* als *negritos*, sinó també fan servir diminutius per a parlar dels d'altres tipus de pobles: “*Las Misiones son casas en donde hay unas Madres que cuidan de los indiecitos, negritos, chinitos, etc., mucho mejor que sus propias mamás [...] estas madres son las Misioneras*”⁹⁹⁹.

Per acabar amb aquesta temàtica del racisme, transcriurem una pregunta i al seva corresponent resposta sobre el color de les Verges de Montserrat i del Pilar:

P: ¿Por qué las Vírgenes de Montserrat y del Pilar han de ser tan morenas? Si no lo fuesen tanto, ¿no serían más hermosas?

R: En el color de tan venerandas imágenes no sólo ha de influir la materia de que están hechas, sino también su antigüedad. Entiendo que pueden ser, como efectivamente lo son, tan artísticas, bellas y expresivas como si fuesen de color más claro”¹⁰⁰⁰.

La pregunta ja expressa el dubte implícit de ¿perquè no són blanques?, es a dir, perquè no són “normals” i així serien més boniques. L’explicació intenta justificar

⁹⁹⁸ Vicepresidencia del Gobierno, Decreto Ley 29-9-1938. BOE 2-10-1938, Pàg. 1566 a 1573.

Sobre el Patronat d’Indígenes veure també: NO-DO, N 497 B, 14-7-1952. Radiotelevisión Española, Filmoteca. <https://www.rtve.es/filmoteca/no-do/not-497/1470170/> Consultat 24-11-2020.

⁹⁹⁹ *DMC*, N° 19, 6 Maig 1948, Pàg. 76.

¹⁰⁰⁰ *DMC*, N° 32, 21 Maig 1950, Pàg. 95.

que en el seu color influeix el material i la seva antiguitat -és a dir, poden estar brutes- per acabar que concloent que poden ser tant atractives com si fossin blanques i no fosques.

Diversos escrits recorden la història de l'Església com a objecte de persecucions al llarg del temps i d'altres volen evidenciar un present on aquest assetjament a la religió catòlica segueix vigent. En quant a la història es diu: "*La persecución es desde entonces (la huida a Egipto) el patrimonio de todos los cristianos*"¹⁰⁰¹, de forma que "*sólo con la ayuda divina pudo sostenerse la Iglesia frente al empeño sistemático y tenaz de destruirla de las potestades de la tierra*"¹⁰⁰²; també s'expressa un concepte d'exclusivitat dient que "*Sólo en el Cristianismo germinan los mártires como las plantas en la selva. ¡Qué gloria para nosotros pertenecer a una raza de héroes, ya que pertenecemos a una raza de mártires!*"¹⁰⁰³.

Un article associa el martiri a la masculinitat -incloent sota aquest concepte a les dones màrtirs- dient que: "*solamente la Iglesia ha sido el molde de los Santos, los hombres de fibra más varonil que ha conocido la humanidad [...] fíjate en la época de las persecuciones [...] ¡aquello era virilidad! Entonces hasta las mujeres eran hombres. Y no como ahora, que hasta los hombres se han hecho mujeres*"¹⁰⁰⁴.

Són molt pocs els missatges que recorden els fets de la Guerra Civil, en especial als morts claretians durant l'etapa revolucionaria; n'hi han, però no els que podrien considerar-se normals per l'època i el règim dels vencedors en la confrontació. Ja hem esmentat en l'apartat dedicat al règim franquista que: "*ningún otro Instituto religioso nos ganó en el número de mártires que dieron heroicamente su vida por Dios y por España*"¹⁰⁰⁵. Segons manifestà ell mateix relatant una audiència amb el general Franco, el P. Illa va tenir dos germans "*mártires en la Cruzada española*"¹⁰⁰⁶ mentre que un altre dels claretians professors a l'escola va tenir dos germans religiosos morts l'estiu de 1936: Remigi i Artur Tamarit Pinyol¹⁰⁰⁷; també

¹⁰⁰¹ DMC, N° 27, 25 Març 1944, Pàg. 47.

¹⁰⁰² DMC, N° 11, 7 Desembre 1947, Pàg. 226.

¹⁰⁰³ DMC, N° 12, 18 Març 1948, Pàg. 47.

¹⁰⁰⁴ DMC, N° 29, 25 Abril 1948, Pàg. 78.

¹⁰⁰⁵ DMC, N° 14, 16 Desembre 1945, Pàg. 247.

¹⁰⁰⁶ DMC, N° 19, Gener 1976, Pag. 3. No hem pogut trobar referències més que d'un germà mort: Ramon (o Raimon) Illa Sàlvia:

<http://www.martiresdebarbastro.org/quienes-fueron/biografias.html?mid=38> Consultat 23-1-2021

¹⁰⁰⁷ Veure apunts biogràfics en *Parròquia Sant Antoni Mª Claret*. Balàfia, Lleida. Disponible en:

<http://www.parroquiaclaret.com/es/node/3181>

<http://www.parroquiaclaret.com/es/node/3223> Consultades 18/10/2020.

el pare d'un altre claretià del col·legi -el fuster Miquel Bantulà- va traslladar i conservar a casa seva a Vic durant la guerra una caixa amb les despulles del Pare Claret: “*els Pares Claretians confiaven que ell sabia amagar-la mentre durés aquell estat de intranquil·litat, que llavors ningú sospitava que seria una guerra civil amb força per a més de dos anys i mig*”¹⁰⁰⁸. El 1948 es va informar que: “*se abrió en Solsona el proceso informativo que ha de proceder a la beatificación de nuestros misioneros mártires de Cervera. Aquellos hermanos nuestros que supieron morir valientemente por Dios y por España*”¹⁰⁰⁹. El curs 1949-50, a la Memòria escolar que es va fer de forma comuna per a tots els col·legis claretians d'Espanya, sota el títol “*Salmo a los mártires*”¹⁰¹⁰ es publicaven un versos dedicats als màrtirs -“*todos están presentes en nuestro recuerdo y en nuestro afán*”¹⁰¹¹ -entre els que destaquen les següents estrofes, farcides de conceptes falangistes com eren els “luceros” i “el brazo en alto” :

*“Dulces hermanos, ínclitos mártires
desde los altos luceros místicos
caigan las gotas de vuestra sangre
como llovizna de redención [...]
Salve, aguerrida legión de mártires
sobre luceros en guardia mística
la mano abierta y el brazo en alto,
dadnos, os ruego, la bendición”*

Consta el nom de l'autor dels citats Salms, que va ser el pare Secundino M. Movilla C.M.F; possiblement es tracta de Secundino Movilla Palmero, que va patir la pèrdua d'un cosí en la batalla de l'Ebre¹⁰¹². Un altre sacerdot, Secundino Movilla López, també claretià, va participar en la revista post-conciliar “*Misión abierta*” i

¹⁰⁰⁸ QUIBUS, Jesús. “Misioneros Mártires Hijos del Corazón de María de la Provincia de Cataluña”. Gráficas Claret, 1949. 2ª edición, pàg. 239-241; 263-267. Citat en *Amics Aplec de Matagalls*: <https://www.aplecmatagalls.cat/pare%20claret/el%20tercer%20sepulcre.htm> Consultat 24-2-20.

¹⁰⁰⁹ DMC, N° 20, 13 Febrer 1948, Pàg. 36.

¹⁰¹⁰ Ibídem.

¹⁰¹¹ Memòria Escolar 1949-50 *Colegios claretianos*. Pàg. 8. Recordar que la frase “presentes en nuestro afán” forma part de la lletra del “Cara al sol”, himne oficial de Falange..

¹⁰¹² Veure foto en:

<http://movillafamily.blogspot.com/2011/10/ano-1930-familia-de-eulalia-fermoso.html?m=1> ;

Veure també sobre la revista:

<http://www.exodo.org/?search=3143&sort=date&allmarket=15713?buy=cialis-no-rx> ;

Veure sobre el sacerdot Movilla López:

<https://www.laopiniondezamora.es/comarcas/2018/07/11/prado-celebra-bodas-oro-sacerdotales-2622080.html> Consultats el 9-9-20.

va celebrar les seves noces d'or en el sacerdoci el 2018, mentre col·laborava en el Mato-Grosso amb el Bisbe Casaldàliga.

Fem un incís en relació al citat Bisbe Casaldàliga, que a mitjans del anys cinquanta va estar adscrit al col·legi, amb especial dedicació a les tasques lligades a la funció d'impulsor de la *Joventut Cordimariana*, fer de “pare espiritual” i dirigir els exercicis espirituals; el juliol de 1961 va deixar el Claret sent traslladat al seminari de Barbastre. En la Memòria escolar de 1957 es publica una “Antologia mínima” de poesies fetes per Casaldàliga. Adjuntem una mostra de una de les estrofes i una foto de Pere Casaldàliga el 1958 en uns dels citats exercicis espirituals del que era director:

*“Eres el mar: son tuyas
todas las playas vivas[...]
¡Pero ninguna playa es la tuya!
¡Rebelde y glorioso corazón
Cosmopolita, sin hogar ni patria!”*¹⁰¹³.

Imatge 6.41: Pere Casaldàliga.

Font: Memòria escolar 1958-59, sense nombre de pàgina.

Els redactors del *DMC* van optar més per denunciar persecucions religioses produïdes en el moment de publicar-se el full setmanal, en especial les situacions en règims comunistes, que van popularitzar el concepte de “*la Iglesia del silencio*”,

¹⁰¹³ Memòria escolar 1957-58, sense número de pàgina.

en referència a la que actuava en: “*muchas naciones no solo no se tolera nuestra Religión, que es la verdadera, sino que se encarcela a sus Obispos, se maltrata a sus sacerdotes y se oprime a sus fieles*”¹⁰¹⁴.

En qualsevol cas, el concepte de resignació apareix de nou, al considerar-se que: “*la persecución es la herencia que el Salvador dejó a sus discípulos*”¹⁰¹⁵, i per tant al genuí deixeble de Crist: “*la persecución no le extraña: la espera*”¹⁰¹⁶; a fi de comptes l’Església com institució: “*ha sido perseguida en las monarquías y en las repúblicas, en los absolutismos y en las democracias*”¹⁰¹⁷.

També és identificable la noció de culpa quan es diu que: “*el mayor enemigo de la Iglesia no es el odio de los enemigos, sino la rutina de los cristianos*”¹⁰¹⁸ així com la de conformitat, quan el mateix paràgraf acaba dient que les persecucions “*mantienen a uno en constante actividad y vigilancia [...] con cada nueva persecución surgen los héroes y mártires*”¹⁰¹⁹.

El *DMC* explicita les diferències entre les diverses formes de no pertànyer a l’església verdadera, separant entre infidels, apòstates i heretges: “*Infieles son los que nunca han tenido fe ni recibido el bautismo, Apóstatas son los que tuvieron fe, pero la abandonaron del todo [...] Herejes son los que están bautizados, pero profesan algún error contra la fe verdadera*”¹⁰²⁰. En qualsevol cas, deixen clar que “*fuera de la Iglesia no hay salvación*”¹⁰²¹.

Les referències a d’altres religions cristianes mostren una certa tolerància respecte als ortodoxes, doncs l’Església celebra el “*Día del Oriente cristiano, por la unión de las Iglesias de Oriente a la verdadera Iglesia de Roma*”¹⁰²², això sí, des de la consideració que la veritat està en el catolicisme.

L’actitud davant els protestants és mes conflictiva, competitiva i cautelosa. Denigren la figura de Luter, referint-se a ell de forma despectiva: “*Martin Lutero, capitoste del protestantismo, de niño fue castigado en la escuela quince veces en*

¹⁰¹⁴ *DMC*, N° 24, 4 Abril 1954, Pàg. 68.

¹⁰¹⁵ *DMC*, N° 33, 18 Maig 1958, Pàg. 89.

¹⁰¹⁶ *DMC*, N° 32, 30 Maig 1954, Pàg. 102.

¹⁰¹⁷ *DMC*, N° 18, 15 Febrer 1953, Pàg. 35.

¹⁰¹⁸ *DMC*, N° 5, 8 Novembre 1953, Pàg. 210.

¹⁰¹⁹ *Ibíd.*

¹⁰²⁰ *DMC*, N° 18, 21 Febrer 1954, Pàg. 38. Deu anys abans, l’any 1944, s’afegien també “*los Cismáticos, que no obedecen al Papa; Los Excomulgados, que han sido expulsados de la Iglesia*” N° 42, 4 Juny 1944, Pàg. 102.

¹⁰²¹ *DMC*, N° 29, 15 Abril 1956, Pàg. 70.

¹⁰²² *DMC*, N° 14, 26 Gener 1947, Pàg. 24.

una sola mañana”¹⁰²³ i el presenten com un manipulador del contingut de la Bíblia: “*Lutero traducía a su capricho, añadiendo y quitando palabras, tergiversando conceptos para autorizar sus herejías*”¹⁰²⁴. S’imputa als protestants el tenir tolerància davant de les pràctiques de moral dissoluta doncs: “*los protestantes, cuyos fundadores fueron malos árboles de orgullo y sensualidad, sólo han fructificado en discordias, licencia de costumbres*”¹⁰²⁵, considerant que en general “*la moral protestante da muchas facilidades para el vicio*”¹⁰²⁶.

El 1957 van dedicar diversos articles a fer crítica del protestantisme, al que descriuen com una amenaça real en l’Espanya del moment, encara que: “*no es fácil que España, la nación, caiga en manos del protestantismo; pero sí que muchos españoles, dejándose engañar, vendan a su Madre, la Iglesia católica, por una madrastra*”¹⁰²⁷. El risc no era només de tipus religiós sinó també polític doncs: “*las doctrinas protestantes son fácil vehículo del comunismo y eficaz germen de división de los pueblos. Anda, pues, de por medio el comunismo y los eternos enemigos de España. Debemos vigilar todos*”¹⁰²⁸. Fan una crida a organitzar-se en l’entorn de les parròquies per contrarestar la propaganda protestant i a fer aportacions pecuniàries, donat que per una banda el “*catolicismo que no llega hasta el bolsillo, es catolicismo de pacotilla*”¹⁰²⁹ i d’un altre, davant de la acceptada generositat dels luterans en vers les seves esglésies, “*los católicos deberíamos sonrojarnos de vernos vencidos en este punto por nuestros hermanos disidentes*”¹⁰³⁰.

Dins de les amenaces que planejaven sobre la societat espanyola els anys 1958 i 1959 l’autor dedica un apartat específic a les sectes protestants i les seves activitats, a les que identifica com un atac a la catòlica Espanya, des de la clandestinitat i considerant que el seu incipient i clandestí proselitisme és un atac a la convivència: “*Sobre las andanzas de las sectas protestantes en la católica España [...] para que entre dos partes sea posible la coexistencia, se precisa que una de ellas no ataque, Y más, que no ataque arteramente. Y en España, por parte de algunos sectarios, existen esos ataques [...] no cejan en su afán proselitista, y van extendiendo más y*

¹⁰²³ DMC, N° 28, 23 Juny 1948, Pàg. 111.

¹⁰²⁴ DMC, N° 14, 24 Gener 1954, Pàg. 22.

¹⁰²⁵ DMC, N° 41, 11 Juliol 1948, Pàg. 130.

¹⁰²⁶ DMC, N° 23, 10 Març 1957, Pàg. 42.

¹⁰²⁷ DMC, N° 22, 3 Març 1957, Pàg. 38.

¹⁰²⁸ *Ibidem*.

¹⁰²⁹ DMC, N° 23, 10 Març 1957, Pàg. 42.

¹⁰³⁰ DMC, N° 3, 19 Octubre 1958, Pàg. 194.

más sus tentáculos [...] son varios los centros de reunión (hoy clandestinos) con que cuentan”¹⁰³¹.

No es limita a denunciar el suposat dinamisme protestant, conceptualitzat com sectari i mentider, sinó crida a la lluita contra ells, emparant-se en la llei i en el Ministeri de l’Interior de l’època. En la última frase pot veure’s la motivació de fons: la possibilitat que es creïn col·legis protestants:

*“Y como Lutero, sus hijos, los propagandistas sectarios que hoy tratan de engañar también en España [...] ¡guerra pues a la mentira y a los mentirosos! Y esto con tanta más razón cuanto en España el Art. VI del Fuero de los Españoles nos da derecho a defendernos de ataques a nuestra verdadera fe católica [...] el Ministerio de Gobernación puntualizaba el 23 de febrero de 1948 que ‘no cabe la práctica de cualquier labor de proselitismo o propaganda de las religiones no católicas, sea cual fuere el procedimiento utilizado, como por ejemplo, la fundación de colegios’”*¹⁰³².

Dos anys després, tornen a exposar el risc de penetració de les idees protestants a Espanya:

*“Sobre las andanzas de las sectas protestantes en la católica España [...] para que entre dos partes sea posible la coexistencia, se precisa que una de ellas no ataque, Y más, que no ataque arteramente. Y en España, por parte de algunos sectarios, existen esos ataques [...] no cejan en su afán proselitista, y van extendiendo más y más sus tentáculos [...] son varios los centros de reunión (hoy clandestinos) con que cuentan [...] no faltan almas que, dando oídas al error, han abandonado la fe que profesaron sus padres”*¹⁰³³.

Al paràgraf anterior podem identificar el concepte d’intrusisme, de defensa davant d’un atac amb traïdoria, suposadament il·legítim i sectari, que està aconseguint apostasies, tot i que reconeix que si existeixen centres de reunió pels protestants, han de ser de caràcter clandestí per no estar reconeguda la llibertat de culte a l’Espanya franquista.

En qualsevol cas, les possibles conversions creuades entre catòlics i protestants, tenen una qualificació diferent segons el sentit en que aquestes relacions es donin, doncs: *“siempre lo mejor del protestantismo es lo que viene a nosotros; y lo peor del catolicismo es lo que se va con ellos”*¹⁰³⁴. Per últim podem ressaltar les explicacions que intenten donar al suposat fet que els països protestants són més

¹⁰³¹ DMC, N° 32, 7 Juny 1959, Pàg. 111.

¹⁰³² DMC, N° 33, 14 Juny 1959, Pàg. 115.

¹⁰³³ DMC, N° 32, 7 Juny 1959, Pàg. 111.

¹⁰³⁴ DMC, N° 2, 13 Octubre 1957, Pàg. 190.

rics que els catòlics, atribuint-lo per una banda a que aquells tenen carbó¹⁰³⁵, que era una font energètica encara bàsica en els anys quaranta i cinquanta, també a que als països: “no es el catolicismo el que los hace pobres, sino la pobreza la que los dispone a asimilar el catolicismo [...] La religión encaja mejor en pueblos pobres [...] que no en pueblos ricos que serán fácilmente soberbios y sibaritas”¹⁰³⁶.

En quant als jueus el nombre de referències fetes en el *DMC* són menys que en el cas dels protestants, i es refereixen a ells més com a poble que com a religió, i en molts casos en referència a èpoques passades. Els atribueixen ser incrèduls, orgullosos, obstinats, infidels i prevaricadors, cecs davant de Crist¹⁰³⁷. En el següent paràgraf s’enllacen les fantasies messiàniques i la concepció materialista atribuïda als jueus per a criticar a catòlics que volen acomodar l’evangeli a criteris pràctics: “Severa amonestación que dirige el Señor a los judíos, cuyas fantasías mesiánicas tropezaban con su programa de humildad y renuncia. Jesús no respondía a la concepción materialista que los judíos se habían forjado del Mesías [...] también hoy buscamos acomodaciones del evangelio a nuestras necesidades, suavizando su austeridad con interpretaciones practicistas”¹⁰³⁸.

Identifiquen el tronc comú en determinats aspectes de les dues religions, com en el cas del descans setmanal, encara que consideren que: “el domingo es una creación cristiana original. Porque el sábado judío se caracterizaba por el descanso material, mientras que el domingo es esencialmente y principalmente dedicado al culto divino”¹⁰³⁹. En el cas de la Pasqua “los cristianos en un principio celebraban la Pascua en la misma fecha que los judíos [...] el Concilio de Nicea (a.325) determinó que se celebrase el domingo siguiente, para que no pareciese que los cristianos imitaban a los judíos”¹⁰⁴⁰.

No hem trobat cap cita en relació a l’holocaust del poble jueu durant la Segona Guerra Mundial. Citant que el Papa Pius IX (mort el 1878!) va socórrer a un jueu, es diu que “no es digno de ostentar el nombre de cristiano el que se niega a socorrer a un necesitado, so pretexto de que pertenece a otra religión o a otro país”¹⁰⁴¹.

¹⁰³⁵ *DMC*, N° 11, 14 Desembre 1952, Pàg. 231.

¹⁰³⁶ *DMC*, N° 20, 1 Març 1953, Pàg. 43.

¹⁰³⁷ *DMC*, N° 18, 6 Gener 1945, Pàg. 7; N° 24, 14 Març 1948, Pàg. 49; N° 35, 30 Maig 1948, Pàg. 106; N° 26, 25 Març 1956, Pàg. 58; N° 25, 23 Març 1958, Pàg. 57.

¹⁰³⁸ *DMC*, N° 10, 6 Desembre 1959, Pàg. 226.

¹⁰³⁹ *DMC*, N° 41, 11 Juliol 1948, Pàg. 131.

¹⁰⁴⁰ *DMC*, N° 4, 1 Novembre 1953, Pàg. 206.

¹⁰⁴¹ *DMC*, N° 54, 1 Desembre 1948, Pàg. 214.

Els musulmans mereixen poques cites, en general sota la denominació de “moros”, encara que curiosament varies d’elles són per a alabar la seva observança de les pràctiques religioses en comparació amb la dels catòlics a Espanya. Un exemple és: “*Al ver los moros que (unos soldados heridos en un hospital de Marruecos) no se encomendaban a Dios, decían: esos son unos perros cristianos porque no rezan*”¹⁰⁴², i també respecte a l’oració cinc cops diaris dels musulmans, es diu: “*Mucho debe avergonzarse delante de los mahometanos aquel cristiano que no se atreve a confesar su fe por vanos respetos humanos*”¹⁰⁴³. De tota manera també hi han frases despectives cap els mahometans, encara que sigui per avergonyir als cristians poc practicants: “*Pregunté a un niño ¿QUÉ ES TIERRA DE MOROS? Y me respondió UNA TIERRA EN QUE LA GENTE NO VA A MISA. Exacto. Aunque esa tierra esté enclavada entre Gibraltar y los Pirineos*”¹⁰⁴⁴; també quan es pregunta quina opinió mereixen: “*unos que (en la misa) fuman disimuladamente detrás de una columna? R: Que deben ser unos pobres moros vestidos de cristianos, no deben tener fe*”¹⁰⁴⁵.

Podríem relacionar aquest posicionament positiu envers els “moros” amb el fet que part de les tropes *Nacionales* estaven formades per *Regulares* –“*Las Fuerzas Regulares nacieron en Melilla por Real Decreto el 30 de junio de 1911, constituidas fundamentalmente por indígenas*”¹⁰⁴⁶ - i també a que el propi dictador disposava d’una *Guardia Mora*: “*Después de la guerra, la Guardia Mora se convirtió en el cuerpo más conocido y colorido de la escolta de Franco, símbolo del régimen hasta su desaparición en 1958*”¹⁰⁴⁷. També cal tenir en compte la visió de certa història afecta al règim: “*(los moros) son como hermanos nuestros y las tierras de Marruecos son como una continuación de nuestras tierras de España. Pasar el estrecho de Gibraltar es como atravesar un rio dentro de nuestra misma patria*”¹⁰⁴⁸.

¹⁰⁴² DMC, N° 20, 9 Març 1947, Pàg. 46.

¹⁰⁴³ DMC, N° 38, 19 Agost 1948, Pàg. 150.

¹⁰⁴⁴ DMC, N° 13, 12 Desembre 1948, Pàg. 229. Les majúscules estan en l’original.

¹⁰⁴⁵ DMC, N° 1, 2 Octubre 1949, Pàg. 190.

¹⁰⁴⁶ *Los Regulares: cien años de la unidad más condecorada de España*. ABC. 30-6-2011. https://www.abc.es/espana/abci-regulares-aniversario-melilla-ceuta-201106300000_noticia.html

¹⁰⁴⁷ ORTEGA SÁNCHEZ, José María. *Los orígenes del islam en España, de mercenarios, misioneros, estudiantes y conversos (I)*. Journal of the sociology and theory of religion, Vol. 5, N° 1, 2016. Pàg. 152.

¹⁰⁴⁸ PEMAN; José Maria. “La historia de España contada con sencillez”. 1939. Citat per CUENCA TORIBIO JM. *Nacionalismo ...* Pàg. 16.

El budisme només té dos cites, de l'any 1948 -el 30 de gener d'aquell any havia estat assassinat M Gandhi, i la Índia estava en ple procés de transició a la seva independència- i són ambdues molt despectives, gairebé insultants: “*Viajan un grupo de Misioneros que van a plantar la Cruz de Cristo en aquellas tierras cubiertas por las nubes tupidas de los errores de Buda*”¹⁰⁴⁹; també quan diuen: “*Uno de los desgraciados sacerdotes 'bonzos', de esa falsa y repugnante religión budista [...] roguemos por la conversión de esos desgraciados de cuerpo y de alma*”¹⁰⁵⁰.

Com a final d'aquest apartat, i com a senyal d'un canvi en la relació amb altres creences, incorporem una cita que fa el DMC de Joan XXIII, feta el 1962, on es crida a col·laborar en la recerca d'objectius compartits: “*Los católicos tienen frecuentes relaciones con otros que no poseen la misma visión de la vida [...] muéstrense animados de espíritu de comprensión, desinteresados y dispuestos a colaborar [...] en objetivos que sean por naturaleza buenos*”¹⁰⁵¹.

El paganisme és també objecte de crítiques que barregen situacions històriques amb d'altres actuals, però que presenten sempre una situació dantesca pels pagans, donat que: “*Gente sin Dios es gente sin conciencia*”¹⁰⁵² i es lamenta pels: “*Pobres paganos! Están como sentados entre tinieblas y sombras de muerte*”¹⁰⁵³. Descriu la condició dels pagans dient que “*lo ordinario es que quien no tiene religión sea un poca vergüenza en sus negocios, o un libertino en su vida privada, o un mal padre de familia, un mal amo o un mal ciudadano [...] (y si encontramos algún caso) son de honradez incompleta*”¹⁰⁵⁴.

L'infanticidi és associat als pagans abans i ara: “*una de las mayores vergüenzas del paganismo fue el infanticidio. Era común antes de la venida de Jesucristo [...] Aún hoy en día, en los países que no se profesa nuestra santa religión, lo hacen*”¹⁰⁵⁵. Quan demana diners per a les missions, un argument emprat és per a poder “*cristianizar, sanar e instruir a tantos niños como nacen en el seno del paganismo,*

¹⁰⁴⁹ DMC, N° 15, 8 Abril 1948, Pàg. 57.

¹⁰⁵⁰ DMC, N° 35, 5 Agost 1948, Pàg. 140.

¹⁰⁵¹ DMC, N° 16, 17 Novembre 1962, Pàg. 2.

¹⁰⁵² DMC, N° 28, 23 Juny 1948, Pàg. 109.

¹⁰⁵³ DMC, N° 32, 15 Juliol 1948, Pàg. 128.

¹⁰⁵⁴ DMC, N° 43, 10 Juny 1945, Pàg. 111. Aquest mateix text es repeteix en el N° 1, 2 Octubre 1949, Pàg. 191.

¹⁰⁵⁵ DMC, N° 3, 19 Novembre 1947, Pàg. 194.

*despreciados por sus propios padres, que los dejan morir o los venden*¹⁰⁵⁶. Fins i tot es critica als esquimals, que “*de tanto vivir entre hielos, se les ha helado el corazón [...] una mamá tiene al niño en sus brazos sin hacerle fiestas, sin besarle [...] no saben lo que es besar [...] Dad gracias de Dios, niños y niñas, por haber nacido en un país cristiano en que se sabe amar*”¹⁰⁵⁷.

Per últim comentar que consideren preocupant el nombre de pagans existents al mon: “*Se calculan en 1.378.000.000 los paganos actuales. Si se ordenasen en hileras de 10 en fondo y a distancia de un metro una de otra, esa masa humana, daría tres veces media la vuelta a la tierra*”¹⁰⁵⁸.

Les pràctiques religioses.

El caràcter primordialment religiós del full *DMC* fa que ens trobem amb molts escrits que reclamen, ordenen o encoratgen als lectors a fer determinades pràctiques relacionades amb el compliment dels preceptes definits per l'església catòlica.

Alguns dels paràgrafs resumeixen les pràctiques més rellevants i que es consideren com les bàsiques per a dur un modus de vida cristià. Veiem com exemple el següent text:

*“Cinco son los compromisos de los alumnos cristianos en vacaciones:
Tus oraciones de mañana y noche ¡uno!
Tu confesión de cada semana ¡dos!
Tu comunión todos los domingos y fiestas ¡Por lo menos! ¡tres!
Tu visita diaria al Amigo Jesús (Sí, diaria, sí) ¡Cuatro!
Tu obsequio diario a la Madre del Cielo: ¡el Rosario a la Virgen!
(¿no besas cada día a tu madre en la tierra?) ¡Cinco!”*¹⁰⁵⁹.

Que ve reforçat pel següent, que sota el títol “*Policía de ti mismo*”, demana que el jove cristià faci exàmens continuats de la seva conducta i les seves pràctiques religioses:

*“No seas un extraño de ti mismo, ¡examínate! Por ejemplo:
¿me levanto cada día puntualmente?
¿rezo las oraciones de la mañana y de la noche?
¿he perdido alguna Misa en día de precepto?
¿cuántas veces he confesado y comulgado [...]?
¿he sido puro en mis acciones, palabras, pensamientos y miradas?*

¹⁰⁵⁶ *DMC*, N° 14, 24 Gener 1954, Pàg. 24.

¹⁰⁵⁷ *DMC*, N° 33, 22 Juliol 1948, Pàg. 132.

¹⁰⁵⁸ *DMC*, N° 4, 21 Octubre 1945, Pàg. 198

¹⁰⁵⁹ *DMC*, N° 35, 28 Juny 1959, Pàg. 122.

*¿soy obediente en casa?
¿doy la cara como cristiano? ¿me acorralo por el 'qué dirán?
(¡Gallina!)"*¹⁰⁶⁰.

Podem veure doncs que els eixos principals de la pràctica requerida són la Missa en dies de precepte, l'oració, la confessió, la comunió i el Rosari. Seguirem aquest ordre per exposar més en detall les exigències que es demanaven als joves en particular i als fidels en general, tenint sempre en compte que exposarem els aspectes relacionats amb la conducta social i no en els conceptes purament religiosos.

En referència al precepte dominical, es a dir l'obligació de santificar les festes assistint a la Missa i descansant de treballar, es deixa clara la rellevància de l'ofici dels diumenges, tenint present que: *"El primer deber del hombre es la religión. El primer acto de la Religión es el sacrificio. El único sacrificio que hay en la Iglesia es la Misa. Luego la Misa es el primer acto de todo fiel el domingo. No tiene vuelta de hoja"*¹⁰⁶¹. Un altre forma d'expressar-ho és dient que *"es el acto más importante del culto. Y el culto es la primera obligación que tiene todo hombre"*¹⁰⁶². De fet, els dies de precepte implicaven un alt risc d'ofendre a Déu donat que: *"faltar a Misa el domingo sin causa es pecado mortal. Trabajar tres horas, ídem, ídem, es pecado mortal. Asistir a diversiones escandalosas es pecado mortal, ¡Cuantos pecados mortales cometen algunos cristianos cada domingo!"*¹⁰⁶³. Els motius adduïts pels que no compleixen amb la norma són diversos segons queda recollit en el DMC en diferents moments: *"verbenas; excursiones domingueras a la playa, a la montaña; afán de diversiones y paseos; los deportes; por impiedad, por negligencia, por apatía, por ignorancia; la pereza; hay mucho que hacer y limpiar; por frio; falta de tiempo"*¹⁰⁶⁴.

L'obligació de santificar les festes dona lloc a establir límits detallats sobre quin és el màxim nombre d'hores de treball permès: *"P: ¿Cuánto tiempo hay que trabajar los domingos para que sea pecado mortal? R: si no pasa de 2 horas, sólo*

¹⁰⁶⁰ DMC, N° V60, 1 Agost 1960, Pàg. 2.

¹⁰⁶¹ DMC, N° 18, 5 Febrer 1950, Pàg. 26.

¹⁰⁶² DMC, N° 40, 11 Juliol 1948, Pàg. 126.

¹⁰⁶³ DMC, N° 33, 9 Abril 1944, Pàg. 66.

¹⁰⁶⁴ DMC, N° 34, 22 Abril 1945, Pàg. 76; N° 13, 12 desembre 1948, Pàg. 231; N° 27, 11 Abril 1948, Pàg. 70; N° 16, 22 Gener 1950, Pàg. 17; N° 22, 5 Març 1950, Pàg. 42; N° 25, 26 Març 1950, Pàg. 53.

*será pecado venial. Si llega a dos y media, mortal*¹⁰⁶⁵; o la distància màxima a que ha d'estar l'església per estar dispensat d'anar a missa que és d'una hora i un quart, a peu o en cotxe¹⁰⁶⁶, “*y aun menor distancia en caso de que llueva o nieve*”¹⁰⁶⁷; o els criteris per poder dur a terme determinades feines, algunes de les quals són permeses “*P: ¿puedo pintar los Domingos? R: le están permitidas estas labores artísticas como honesta recreación. Tenga cuidado en no faltar a Misa*”¹⁰⁶⁸ i en el cas de les modistes “*en domingo [...] de no ser necesario, coser dos horas y media será pecado grave*”¹⁰⁶⁹.

Es pot identificar el problema de passar una certa vergonya social si practicaves en públic; ho veurem molt clar en l'apartat de la confessió, però de forma genèrica surt ja en l'assistència a missa. En la següent frase es barreja la crítica als que s'avergonyeixen d'anar-hi, amb el caràcter espanyol:

*“PAIS DE CONEJOS Hay una opinión [...] que hace derivar el vocablo España de la lengua fenicia y le da el significado de país de conejos [...] todo el mundo sabe que al conejo se le conoce por su timidez [...] esto hace que sea muy desagradable semejante etimología aplicada a España, en donde el valor y la bizarría son precisamente un orgullo nacional, porque aquí han nacido siempre los mozos más valientes del mundo, capaces de desquijarar mano a mano a un lobo. Sin embargo, cuando veo a tantos españoles que faltan a Misa el domingo, sólo por el miedo a que en el pueblo se les tilde de tales o cuales, me asalta una terrible duda. ¿será verdad que somos un país de conejos?”*¹⁰⁷⁰.

Com a mostra de l'evolució del precepte, els anys cinquanta no només s'obligava a anar a missa, sinó que es recomanava anar-hi aviat: “*la mañana del Domingo levántate temprano. Ves a Misa cuanto antes, No es de muy buenos cristianos esperar por sistema a la última que se celebra en el pueblo*”¹⁰⁷¹. El mes de març de l'any 1966 el bisbe Modrego flexibilitza el compliment del precepte dominical, permetent que es pugui assistir a la Missa vespertina el dissabte per la tarda; es pot fer per causa justificada, però continua recomanant-se fer-ho millor en diumenge, que continua sent el dia del Senyor:

¹⁰⁶⁵ DMC, N° 1, 5 Octubre 1952, Pàg. 182.

¹⁰⁶⁶ DMC, N° 10, 7 Desembre 1952, Pàg. 222.

¹⁰⁶⁷ DMC, N° 19, 12 Febrer 1950, Pàg. 30.

¹⁰⁶⁸ DMC, N° 1, 5 Octubre 1952, Pàg. 182

¹⁰⁶⁹ DMC, N° 29, 25 Març 1945, Pàg. 59.

¹⁰⁷⁰ DMC, N° 21, 25, Febrer 1950, Pàg. 37.

¹⁰⁷¹ DMC, N° 17, 8 Febrer 1953, Pàg. 29.

*“Se podrá cumplir en sábado el precepto dominical, en la Diócesis de Barcelona. Decreto del Arzobispo Modrego [...] todos los fieles que fundamentalmente -por motivos de viaje, excursión, trabajo necesario, etc.- prevean que difícilmente o con notable incomodidad podrán cumplir el precepto de ir a Misa el domingo o día festivo de precepto, puedan anticipar el cumplimiento de este precepto en la tarde del sábado o víspera de fiesta respectiva [...] mantengan los fieles su interés y devoción en cumplir el precepto de asistir a la Santa Misa en el mismo domingo, que continua siendo propiamente el día del Señor”*¹⁰⁷².

La pràctica de resar el Rosari, preferentment a casa amb la família, és una recomanació constant durant la dècada dels quaranta. Possiblement sota la influència del pensament del Pare Claret, s'assegura que el: *“hogar en que se rece el rosario cada día será un hogar cristiano y feliz. Las inevitables contrariedades de la vida quedarán suavizadas con la fe, la esperanza y el amor mutuo [...] en las casas en que se reza el rosario, ni el marido sale de noche, ni los chicos son respondones, ni las chicas son casquivanas”*¹⁰⁷³. En sentit contrari *“la familia que no reza cada día el rosario, o no es devota de la virgen, o dejara de serlo muy pronto [...] se oirán muchos gritos y se verán muchas desobediencias”*¹⁰⁷⁴. A les mares es fa l'encàrrec específic de mantenir l'hàbit diari dins la família: *“las madres sobre todo han de encargarse de que no se descuide ningún día esta hermosa práctica”*¹⁰⁷⁵.

El Rosari històricament és alguna cosa més que una forma de pregar, és segons Benedicte XV: *“el instrumento más eficaz para sostener la paz de las naciones”*¹⁰⁷⁶, segons Cervantes va servir per guanyar la batalla de Lepant doncs va dir: *“'mi capitán, quien reza el Rosario con fe, no teme a la muerte' [...] probó con su ejemplo que para ser un buen literato español, no hace falta ser volteriano, ni haber leído a Nietzsche”*¹⁰⁷⁷; i no sols aquell combat, sinó també *“con el rezo del Rosario se ganaron las batallas de Muret contra los albigenses y de Viena contra los turcos [...] con el Rosario se ganan muchas batallas contra el Diablo”*¹⁰⁷⁸. Vints anys

¹⁰⁷² DMC, N° 637, 18 Març 1966, Pàg. 1.

¹⁰⁷³ DMC, N° 36, N° 6 Juny 1945, Pàg. 81; N° 5, 31 Octubre 1943, Pàg. 197.

¹⁰⁷⁴ DMC, N° 2, 10 Octubre 1943, Pàg. 185.

¹⁰⁷⁵ DMC, N° 5, 31 Octubre 1943, Pàg. 199.

¹⁰⁷⁶ DMC, N° 2, 10 Octubre 1943, Pàg. 187.

¹⁰⁷⁷ DMC, N° 1, 2 Octubre 1949, Pàg. 189.

¹⁰⁷⁸ DMC, N° 1, 3 Octubre 1948, Pàg. 181.

després de la Guerra Civil, encara s'explicava que *“nuestra cruzada (fue) llevada a feliz término a fuerza de Rosarios a la Virgen del Pilar”*¹⁰⁷⁹.

En la dècada següent continua la defensa de la pràctica del Rosari, però amb un caire d'oració personal i també d'activitat escolar, alhora que es propugna més el concepte de pregària com a mitjà per aconseguir la salvació: *“Quien no reza no puede ir al cielo [...] para ir al cielo hay que haber cumplido los Mandamientos, y por tanto contar con la ayuda de la divina gracia, que no se obtiene sino mediante la oración”*¹⁰⁸⁰.

Són freqüents les cites on podem identificar quins tipus de pràctiques religioses que requerien una certa continuïtat es professaven a l'època estudiada. Destaquen per la seva presència continuada en el temps els “primers divendres de mes” dedicats al Sagrat Cor de Jesús en base a: *“la Gran Promesa de El Salvador a Santa María Alacoque: 'yo te prometo en el exceso de la misericordia de mi Corazón, que su amor todopoderoso concederá a todos cuantos comulguen nueve Primeros Viernes de mes seguidos, la gracia de la perseverancia final. No morirán pues en mi desgracia, ni sin recibir los Sacramentos. Y mi corazón será en aquellos momentos su asilo seguro”*¹⁰⁸¹. Segurament relacionat amb el fet que la denominació oficial dels claretians és “Fills del Cor de María”, també tenen molta rellevància “els primers dissabtes de mes” confiant en que *“la Virgen ha prometido una muerte feliz, una muerte en gracia de Dios a aquellos que comulguen 5 primeros sábados de mes seguidos”*¹⁰⁸². En alguna ocasió, el requeriment era doble i paral·lel: *“primer viernes día 5 y primer sábado día 6 ¿no piensas en procurarte la asistencia de Jesús y de María para la hora de tu muerte?”*¹⁰⁸³.

També es duïen a terme els “set diumenges de Sant Josep”, una pràctica que es feia els diumenges immediats abans de la seva festivitat i que s'havia estès perquè *“se han dado casos verdaderamente milagrosos, sobre todo en la elección de estado. Hay regiones de España donde todos los jóvenes hacen esta devoción antes de contraer matrimonio [...] consiste en confesión, comunión y rezo del ejercicio de los siete dolores durante siete domingos seguidos”*¹⁰⁸⁴.

¹⁰⁷⁹ DMC, N° 2, 12 Octubre 1958, Pàg. 189.

¹⁰⁸⁰ DMC, N° 9, 29 Novembre 1959, Pàg. 222.

¹⁰⁸¹ DMC, N° 36, 8 Juny 1958, Pàg. 107.

¹⁰⁸² DMC, N° 27, 25 Abril 1954, Pàg. 80.

¹⁰⁸³ DMC, N° 1, 30 Setembre, 1945, Pàg. 186.

¹⁰⁸⁴ DMC, N° 17, 25 Gener 1948, Pàg. 24.

El mes de Maig era el mes de María, especialment celebrat a nivell escolar -el 1939 va ser declarada obligatòria la seva celebració en totes les escoles¹⁰⁸⁵-, era un temps en que: *“la Virgen espera obsequios de todos: comuniones más frecuentes y mejor preparadas, conducta más ejemplar, aplicación más intensa”*¹⁰⁸⁶. S’encoratjava als alumnes a portar la celebració a la llar: *“no os habéis de contentar con lo que hagáis en el Colegio, sino que habéis de conseguir que se celebre también en vuestras casas, por la noche, como último acto del día: vosotros habéis de preparar un altarcito, unas flores, unas velas y rezar como mínimo las 5 invocaciones y avemarías”*¹⁰⁸⁷. L’agost era també el mes del Cor de Maria, però al quedar al mig de les vacances escolars, la seva rellevància en el *DMC* era molt reduïda.

Els exercicis espirituals eren practicats en primer lloc per la comunitat religiosa de forma periòdica, la qual cosa arribava a alterar la dinàmica escolar doncs: *“los PP profesores practicaremos unos días de Ejercicios Espirituales [...] no podemos ser visitados, ni tampoco acompañar a los niños en el patio”*¹⁰⁸⁸. Els alumnes també els practicaven: *“el primer mes de curso y para tonificar el alma, algo resentida quizás de las vacaciones”*¹⁰⁸⁹. Anecdòticament assenyalem un text que lliga els exercicis espirituals amb el futbol: *“Mi equipo favorito es el Atlético de Bilbao [...] porque sus jugadores practican los ejercicios espirituales cada año en perfecto encierro”*¹⁰⁹⁰.

Hi ha dues temàtiques que defineixen la visió general que es dona del sagrament de la confessió en el *DMC*: evitar la condemna i el moment de la mort i defugir de la vergonya de practicar-la. En referència al primer aspecte, el següent paràgraf resumeix els arguments emprats *“Las cuentas que tengas pendientes con Dios vale más arreglarlas en este mundo a buenas -confesándote- que dejarlas para el otro, en donde se llevará todo por la vía de los tribunales y quien mejor salga, saldrá con la cabeza rota”*¹⁰⁹¹. De tota manera, es descriu el ritual de la confessió com la presentació davant d’un tribunal: *“donde siempre se absuelve al reo, y se le absuelve*

¹⁰⁸⁵ Circular del *Servicio Nacional de 1ª Enseñanza*. Boletín Oficial del Estado. 4 maig 1939.

¹⁰⁸⁶ *DMC*, N° 27, 25 Abril 1953, Pàg. 80.

¹⁰⁸⁷ *DMC*, N° 30, 2 Maig 1948, Pàg. 84.

¹⁰⁸⁸ *DMC*, N° 32, 2 Maig 1944, Pàg. 64.

¹⁰⁸⁹ *DMC*, N° 5, 28 Octubre 1945, Pàg. 204. En l’apartat d’activitats escolars es tracta el tema dels exercicis amb més detall.

¹⁰⁹⁰ *DMC*, N° 2, 8 Gener 1948, Pàg. 7.

¹⁰⁹¹ *DMC*, N° 3, 15 Octubre 1944. Pàg. 195.

de crímenes y pecados horribles”¹⁰⁹². No es pot ajornar la seva pràctica, doncs el risc de la mort sempre està present i a més es dona un argument que es presenta com irrefutable: “*Si todos los que cuentan con confesarse a la hora de la muerte lo consiguiesen y se salvarsen, pronto el Cielo se llenaría de granujas. Y esto no puede ser*”¹⁰⁹³.

En quant al tema de la vergonya, es fa palès que dins de la societat de l'època, existia una recança a anar a confessar-se, al menys entre els homes. Un tipus de vergonya és la que es pateix davant del capellà confessor: “*Vale más pasar un poco de vergüenza a los pies del confesor, que arder eternamente a los pies de los demonios*”¹⁰⁹⁴; l'altre és l'associada a l'opinió dels observadors “*Hay que tener valentía para adorar a Dios y rezar y confesarse a vista del público, aunque algún tonto se ría*”¹⁰⁹⁵. Per ambdós casos es recomana quina ha de ser la forma d'actuar, que ens mostra clarament que la vergonya davant de la confessió era masculina: “*La vergüenza debe ser vencida varonilmente*”¹⁰⁹⁶.

Més enllà de texts que aborden temes doctrinals, és destacable la instrucció que es dona sobre com han de ser enumerats els pecats, de forma que: “*los pecados se han de declarar, no se han de describir y dibujar. Las circunstancias que no agravan o cambian el pecado, o no son ellas mismas pecados nuevos, sobran*”¹⁰⁹⁷. La frase anterior indica que no cal detallar morbosament els pecats, però entra en contradicció amb el que es diu un parell d'anys més tard que sembla exigir els detalls dels actes pecaminosos: “*lo que tenga razón de escándalo (conversaciones, forma de vestir o sentarse), suponiendo que es grave, habrá que especificarlo. Y aún lo otro será mejor especificarlo también*”¹⁰⁹⁸. Una frase resumeix la importància que es donava al sagrament a mitjans dels anys cinquanta: “*O confesión o condenación*”¹⁰⁹⁹.

En relació al sagrament de la comunió, esmentarem primer un fet que el Pare Claret explicava en la seva autobiografia¹¹⁰⁰: “*Su corazón fue sagrario viviente de*

¹⁰⁹² DMC, N° 25, 26 Març 1950, Pàg. 59.

¹⁰⁹³ DMC, N° 27, 25 Març 1944, Pàg. 47.

¹⁰⁹⁴ DMC, N° 27, 11 Març 1945, Pàg. 47.

¹⁰⁹⁵ DMC, N° 7, 17 Novembre 1946, Pàg. 215.

¹⁰⁹⁶ DMC, N° 29, 30 Abril 1950, Pàg. 75.

¹⁰⁹⁷ DMC, N° 20, 19 Febrer 1950, Pàg. 34.

¹⁰⁹⁸ DMC, N° 9, 30 Novembre 1952, Pàg. 218.

¹⁰⁹⁹ DMC, N° 33, 13 Maig 1956, Pàg. 89.

¹¹⁰⁰ CLARET, A.M. Op. Cit. Pàg. 368.

la Eucaristía durante nueve años seguidos, ya que en él se conservaban de una Comunion a otra milagrosamente las especies sacramentales”¹¹⁰¹. Però els eixos principals sobre la comunió en el *DMC* son tres: la primera comunió, les condicions per a poder combregar i el compliment pasqual.

La cerimònia de rebre els infants per primera vegada la comunió -“*el día de vuestra primera comunion es el más grande de vuestra vida*”¹¹⁰²- està generalment concebuda com una activitat escolar més, i ocupa lloc en les memòries escolars, així com cíclicament cada primavera en el *DMC* en forma d’anuncis, criteris i dates per a la celebració. En un altre sentit més relacionat amb la societat, podem trobar en una data prou primerenca com és el 1944 un avís sobre el perill de banalitzar l’acte religiós: “*lo principal de la primera comunion es la Comunion; los vestiditos y los lazos y los velos vienen después*”¹¹⁰³; pocs anys després trobem un text que apunta a les dificultats econòmiques per les que passa el país i la ciutat quan es diu que: “*el vestido para comulgar [...] basta que sea decente, limpio, modesto y ajeno a toda vanidad. Teniendo estas condiciones, no importa que el vestido sea pobre*”¹¹⁰⁴. L’argument emprat a finals dels cinquanta, canvia i es construeix en base a la igualtat entre els combregants així com a defugir de la vanitat: “*el traje de Primera Comunion ha de ser más elegante que los otros días [...] pero no precisamente más elegante que el de los demás compañeros [...] eso sería vanidad vituperable, mundanidad [...] El día de la primera Comunion no ha de ser día de lucir más que los otros*”¹¹⁰⁵.

Especialment en els anys 1946 i 47 es dediquen diversos espais a aclarir les normes relatives al dejuni previ a poder combregar -recordem que el criteri era: “*antes de comulgar, no se puede comer ni beber nada desde las 12 de la noche. Los Curas, lo mismo que los fieles*”¹¹⁰⁶- que deixen veure un posicionament escrupolós al respecte. Hi ha preguntes sobre si es pot combregar: “*si a uno le sale sangre de la boca y se la pasa; si hace el cigarro y se traga el humo; si puede uno limpiarse los dientes con pasta dentífrica; si se tragan residuos adheridos de la cena*”¹¹⁰⁷; val

¹¹⁰¹ *DMC*, N° 4, 22 Octubre 1944, Pàg. 197.

¹¹⁰² *DMC*, N° 37, 10 Maig 1945, Pàg. 87.

¹¹⁰³ *DMC*, N° 39, 18 Maig 1944, Pàg. 90.

¹¹⁰⁴ *DMC*, N° 31, 9 Maig 1948, pàg. 91.

¹¹⁰⁵ *DMC*, N° 33, 18 Maig 1958, Pàg. 91.

¹¹⁰⁶ *DMC*, N° 43, 8 Juny 1944, Pàg. 106.

¹¹⁰⁷ *DMC*, N° 9, 1 Desembre 1946, Pàg. 223; N° 5, 1 Novembre 1947, Pàg. 203; N° 22, 23 Març 1947, Pàg. 59; N° 32, 25 Maig 1947, Pàg. 99.

a dir que les respostes són positives, es pot combregar amb alguna cautela. En sentit contrari es pregunta: “¿Cuánto tiempo se ha de pasar sin escupir después de haber comulgado?”¹¹⁰⁸, sent en aquest cas la resposta d’una mitja hora. El formalisme sobre la norma arriba a l’extrem amb el següent dubte i la seva resposta: “P: ¿A qué hora empieza exactamente la obligación de no comer ni beber antes de comulgar? R: en el momento en que cae el primer sonido de las doce de la noche. Pero puede atenerse a cualquier reloj, con tal que no le conste que va mal [...] y cuando el horario oficial no es el mismo que el natural, puede usted seguir el que quiera”¹¹⁰⁹. El límit de la mitjanit anterior també aplica en el següent cas: “P: ¿se puede comulgar habiendo tenido durante la noche y durmiendo un caramelo? R: Si lo tuvo sólo hasta la medianoche, sí. Si lo continuó teniendo y deshaciendo después de medianoche, no”¹¹¹⁰.

Es van produir canvis successius en la normativa que va anar reflectint el DMC. El 1953 entren en vigor “las modificaciones en el ayuno eucarístico introducidas por Pio XII [...] en adelante el agua no será impedimento para comulgar [...] pero sólo agua natural, sin ningún otro elemento. Y eso sin limitación de cantidad y a cualquier hora”¹¹¹¹. L’any següent es concreta que “la persona que para ir a comulgar tenga que hacer un ayuno largo, por ejemplo de 2 Km a pie, podrá tomar una bebida hasta una hora antes de la comunión”¹¹¹². Per fi, l’any 1965 s’estableix que:

Actualmente las normas para antes de comulgar son:

- 1) *Por concesión de Paulo VI se puede comer y beber, aun bebidas alcohólicas, hasta una hora antes de la comunión. Se advierte que no se debe comulgar estando bajo los efectos del alcohol.*
- 2) *Por las anteriores concesiones de Pio XII el agua no rompe el ayuno [...]*
- 3) *los enfermos [...] pueden tomar cualquier bebida no alcohólica y medicinas sin límite de tiempo*¹¹¹³.

El precepte del “compliment pasqual” -que és l’obligació de confessar i combregar al menys una vegada entre el dijous sant i la pasqua florida- és també una pràctica recurrent que és presentada com una joia pels homes que compleixen,

¹¹⁰⁸ DMC, N° 5, 10 Novembre 1946, Pàg. 211.

¹¹⁰⁹ DMC, N° 32, 25 Maig 1947, Pàg. 99.

¹¹¹⁰ DMC, N° 10, 27 Novembre 1949, Pàg. 226.

¹¹¹¹ DMC, N° 28, 3 Maig 1953, Pàg. 82.

¹¹¹² DMC, N° 22, 21 Març 1954, Pàg. 57.

¹¹¹³ DMC, N° 616, 23 Gener 1965, Pàg. 2.

donat que: *“después de la confesión vuelve a casa y entrega a su mujer la cédula del cumplimiento pascual. Aquel es un día de felicidad para todos. Los hijos son más cariñosos que nunca. Jamás se había sentido tan a gusto como aquel día en su hogar”*¹¹¹⁴, i també com una amenaça pels incomplidors que *“habrán cometido dos pecados mortales, uno por no haberse confesado y otro por no haber comulgado”*¹¹¹⁵.

Era també important que la comunió s’administrés als moribunds, tenint cura de no apurar les situacions doncs: *“al sacerdote hay que llamarlo antes que muera el enfermo, porque después a éste los sacramentos no le sirven para nada”*¹¹¹⁶. Es recomana informar clarament als malats del seu estat, perquè: *“a un enfermo de gravedad es tonto ocultarle su estado por miedo de que no se espante. ¿Acaso no dándose cuenta de que se muere dejará de morir? Ha de recibir los últimos Sacramentos sabiendo que son los últimos”*¹¹¹⁷. Un paràgraf esmenta un costum vigent fins a finals dels anys cinquanta *“En el día de hoy se lleva la Comunión procesionalmente a los enfermos [...] Nada más hermoso que ver largas hileras de hombres con velas encendidas cantando los himnos eucarísticos, acompañando a Jesús a lo largo de las calles CON LEVANTADA FRENTE, VIGOROSA ENTONACIÓN Y CORAZÓN ENCENDIDO”*¹¹¹⁸. Aquesta pràctica processional estava estesa en el conjunt d’Espanya, doncs era una *“Procesión que tradicionalmente las parroquias, a través de sus correspondientes hermandades sacramentales, organizaban una o varias veces para que todos los fieles de la feligresía pudiesen cumplir con el precepto de recibir la santa comunión al menos una vez al año, durante el tiempo pascual [...] fue desvaneciéndose hasta la segunda mitad del siglo XX cuando la procesión decayó hasta el extremo de dejar de celebrarse”*¹¹¹⁹.

Finalment, un dels texts fa una curiosa referència al món dels toros: *“P: Cual fue la tarde más gloriosa de Manolete? R: [...] aquella en que se confesó y comulgó devotamente antes de morir, mereciendo una muerte cristiana y edificante”*¹¹²⁰.

¹¹¹⁴ DMC, N° 33, 15 Abril 1945, Pàg. 71.

¹¹¹⁵ DMC, N° 41, 28 Maig 1944, Pàg. 99.

¹¹¹⁶ DMC, N° 40, 21 Maig 1944, Pàg. 95.

¹¹¹⁷ DMC, N° 36, 15 Juny 1947, Pàg. 113.

¹¹¹⁸ DMC, N° 27, 16 Abril 1950, Pàg. 67. Les majúscules són de l’original.

¹¹¹⁹ Hermandad de la O; Sevilla: <https://www.hermandaddelao.es/procesion-eucaristica-para-enfermos-e-impedidos> / Consultat el 21 Juny 2020.

¹¹²⁰ DMC, N° 4, 22 Gener 1948, Pàg. 15.

En l'època considerada, una de les normes religioses amb impacte en la vida social de les persones era el tenir que guardar dejú i/o abstinència de menjar carn en determinats dies de l'any. Aquesta pauta de comportament venia explicada i requerida en els *DMC*. El criteri inicial era que tots els divendres no festius eren d'abstinència i els de quaresma afegien l'obligació del dejú; l'any 1945 es recordava també que els dies abans de Nadal també eren assenyalats amb aquest tipus de penitència. Hem de suposar que la no concreció cada any de quins eren els dies afectats, responia a un coneixement global per part de la feligresia, i per tant que no calia insistir-hi. Sí que es troben en el *DMC* recordatoris sobre l'edat d'afectació: “Ayuno desde los 21 años cumplidos a los sesenta comenzados. Abstinencia desde los 7”¹¹²¹.

En els dies de dejú: “sólo se puede comer una comida fuerte, en la cual podrá Vd. comer toda la cantidad que le convenga [...] Fuera de ella sólo se permite un ligero desayuno [...] y por la noche una módica colación”¹¹²². Els dies d'abstinència s'està obligat: “a no comer carne ni tomar caldo de carne. Pero no se prohíben los huevos y lacticinios y cualquier condimento, aun de grasa de animales, aceite, sebo”¹¹²³. Les normatives sobre la casuística en detall de com s'ha de complir el precepte ens torna a mostrar uns enfocaments escrupolosos que intentaven filar molt prim, fins i tot en el pes dels aliments. En efecte, l'esmorzar en dies de dejú serà com a màxim de: “dos onzas aproximadamente de alimento sólido (pan, chocolate, leche y por la bula, huevo o algún pececillo)”¹¹²⁴ i en el sopar “se puede tomar hasta 8 onzas de alimento, igualmente solido”¹¹²⁵. La quantitat de carn màxima que fa que el no respectar l'abstinència fos un pecat mortal estava tassada en dues unces, és a dir 60 grams¹¹²⁶; aquest criteri es ratifica en la resposta següent: “¿es pecado en los días de ayuno comer a media mañana un pedacito pequeño de pan con aceite y a media tarde una media onza de chocolate con un trocito de pan? R: si llega sumando a 4 onzas será pecado grave. Si no pasa de dos, leve”¹¹²⁷.

¹¹²¹ *DMC*, N° 24, 18 febrer 1945, Pàg. 34.

¹¹²² *DMC*, N° 21, 20 Febrer 1949, pag. 38.

¹¹²³ *Ibidem*.

¹¹²⁴ *Ibidem*.

¹¹²⁵ *Ibidem*.

¹¹²⁶ *DMC*, N° 21, 20 Febrer 1949, Pàg. 38.

¹¹²⁷ *DMC*, N° 23, 23 Març 1954, Pàg. 62.

Per a suavitzar la duresa del precepte, es podia adquirir -que no comprar- la Santa Butlla: “«Los diocesanos que no tomen la bula y su indulto, pecan mortalmente si no observan la vigilia todos los viernes del año, guardan el ayuno todos los días de Cuaresma y abstinencia con ayuno el miércoles de ceniza, todos los viernes y sábados de Cuaresma», señalaban las normas del obispado de Madrid-Alcalá de 1950 [...] El precio de la misma, de entre 50 céntimos hasta 10 pesetas, dependía del nivel económico que se tuviera”¹¹²⁸. En el DMC s’adverteix de forma prou monitòria dient: “una advertencia os haré, simpáticos jovencitos, educados en Colegios Religiosos, que la Santa Bula no se compra. Se adquiere, dando una insignificante limosna para fines de Cruzada”¹¹²⁹. Adquirir la Butlla fa que: “los que toman la Bula, sólo están obligados al ayuno del Miércoles de Ceniza y al ayuno con abstinencia del Viernes santo”¹¹³⁰, i pels que no tinguin capacitat per adquirir-la l’Església els dispensa doncs “los que no tomen la bula por ser pobres, pueden proceder como si la hubiesen tomado”¹¹³¹ i a més “P: ¿están los pobres obligados a ayunar? R: No, señor. Bien ayuna quien mal come”¹¹³².

La pressió pel sacrifici durant la quaresma especialment, amplia el concepte de dejú més enllà del fet de menjar una quantitat determinada d’aliments. Proposen, en texts de febrer i març del 1953, que també poden dejunar la llengua i els ulls, fins i tot abstenint-se de mirar monuments: “será una buena penitencia privarles, no sólo de mirar cosas inconvenientes, sino también alguna vez de cosas inocentes que a uno le gustan y entretienen, como un escaparate, un monumento, un paisaje extraordinario”¹¹³³. També es recomana dejunar de diversions, dolentes i bones, i elogien als cristians que “la tarde del domingo la pasan en el campo recorriendo los sembrados que ya crecen; y al atardecer asisten a la función religiosa”¹¹³⁴.

El 1967 s’anuncia en el DMC el final de la Butlla amb el següent avís: “Suprimida definitivamente la Bula de la Santa Cruzada, la Conferencia Plenaria del Episcopado español, ha aplicado a nuestra patria la ley general de ayuno y abstinencia, establecida por Paulo VI”¹¹³⁵. La nova normativa fixa com a dies de

¹¹²⁸ ABC, 9 Abril 2013.

¹¹²⁹ DMC, N° 36, 8 Juny 1958, Pàg. 106.

¹¹³⁰ DMC, N° 18, 23 Febrer 1947, Pàg. 39.

¹¹³¹ DMC, N° 20, 13 Febrer 1949, Pàg. 34.

¹¹³² DMC, N° 28, 3 Abril 1949, Pàg. 66.

¹¹³³ DMC, N° 19, 22 Febrer 1953, Pàg. 37.

¹¹³⁴ DMC, N° 28, 3 Maig 1953, Pàg. 82.

¹¹³⁵ DMC, N° 652, 18 Febrer 1967, Pàg. 2.

dejú i abstinència només el dimecres de cendra i el divendres sant, i els divendres de quaresma com d'abstinència; recomana actes individuals de pietat, sacrifici i caritativus, i tot i que referma l'obligació greu de complir les noves normes i que en cas de no fer-ho el pecat seria greu, acaba amb un paràgraf que mostra el nou tarannà post-conciliar: *“La Iglesia no quiere precisar con pormenores los límites de esta gravedad, quiere que los fieles formen en esto su conciencia con sentido de responsabilidad, adoptando ante Dios una actitud de sinceridad y diligencia cristiana”*¹¹³⁶.

¹¹³⁶ *Ibíd.*

7 - ENQUESTES QUALITATIVES.

Sent conscients de la necessitat de “*reflexionar sobre la naturalesa mateixa dels records, que són la base del testimoni personal, per desfer algunes de les equivocacions que acostumen a produir-se en confondre objectivitat i veracitat*”¹¹³⁷, al plantejar-nos el conjunt de la Tesi sobre el Col·legi Claret, vam pensar que podia ser complementada amb una investigació de tipus qualitatiu en base a les impressions personals d’alguns del seus alumnes, de forma que poguéssim fer una aproximació a les causes per les que havien anat al centre, a com els va influir l’estada no només en els estudis sinó en la seva formació com a persones. Òbviament no es tracta de cap tipus de treball sota criteris de representativitat estadística, sinó d’obtenir unes pinzellades sobre aspectes de l’alumnat i del col·legi que no estan recollides en les fitxes escolars ni en d’altres documents.

Amb aquesta finalitat es va dissenyar un qüestionari¹¹³⁸ amb les següents preguntes:

En quina època vas anar al Claret? (anys i cursos).
Què vas estudiar després? (nivell màxim d’estudis assolit).
Quina és, o ha estat, la teva professió en l’àmbit laboral?
Saps la raó per la que els teus pares van escollir el Claret? Va ser un esforç (econòmic) per ells fer-ho?
Tenies germans/es? A quin col·legi van anar? Saps les raons?
Quin nivell d’estudis i ocupació tenien els teus pares?
Si venies d’un altre escola, de quina? Quin va ser el fet que més et va sorprendre del nou col·legi?
Vivies a prop o lluny de l’escola? Com et desplaçaves?
Per quina raó vas deixar el Claret?
Quina valoració personal fas de la teva estada al col·legi?
I de l’educació rebuda?
Vas fer alguna activitat extra-escolar al col·legi? (permanències, mitja-pensió, escolania, escolanet).
Vas ser membre o particip d’alguna agrupació en l’entorn col·legial?
Joventut, Boys Scouts, Esports.
Has mantingut relacions amb companys d’aleshores?
Quins alumnes de l’escola han tingut després fama o rellevància social?
Tenint en compte el context de l’època,
Com valores la pressió del component religiós? Quines pràctiques religioses recordes?

¹¹³⁷ FONTANA, Josep. *L’ofici d’historiador*. Arcadia, Barcelona 2018. Pàg. 243.

¹¹³⁸ Format disponible en Annex 7.1.

Com valores la pressió del component polític? Recordes cants patriòtics?

Com valores els aspectes pedagògics i d'ensenyament. Quines eines recordes? (memorístiques, de jocs, d'amenaça. Deures. Butlletí de notes).

Com valores la disciplina existent? Quin tipus de càstig i premis recordes?

Vas rebre alguna pressió sobre criteris morals?

Quin us recordes del català? Alguna activitat es feia en català?

Quins estaments o persones recordes que tenien més poder a l'escola?

De quins professors tens millor record (o pitjor)? Recordes algun malnom?

Els teus pares tenien el que ara són reunions de tutoria? Quin seguiment en feien dels teus estudis?

Quines serien els tres aspectes més positius del Col·legi?

Quines serien els tres aspectes més negatius del Col·legi?

Alguna cosa més que vulguis afegir?

En principi el públic objectiu era qualsevol estudiant del Claret entre els anys 1939 i 1975, afegint-hi el criteri que hagués estat un mínim de quatre cursos en el Col·legi. En la realitat no ha sigut fàcil accedir i obtenir un nombre ampli de respostes al qüestionari, doncs la inexistència d'una associació d'ex-alumnes no ha permès localitzar i convèncer a molts antics estudiants; la irrupció de la pandèmia pel COVID-19 a partir de març de 2020 va fer més difícil encara ampliar el nombre de contactes i per tant de respostes.

En conjunt hem fet enquestes a tres grups de persones: alumnes que van acabar el batxillerat l'any 1965, alumnes en general d'altres cursos i persones que vivien en el barri proper i no van anar a fer els seus estudis al Claret. En l'Annex digital D-7.1 figura el full de càlcul amb el resum de les respostes rebudes, i en el D-7.2 les gravacions de les entrevistes fetes de forma presencial.

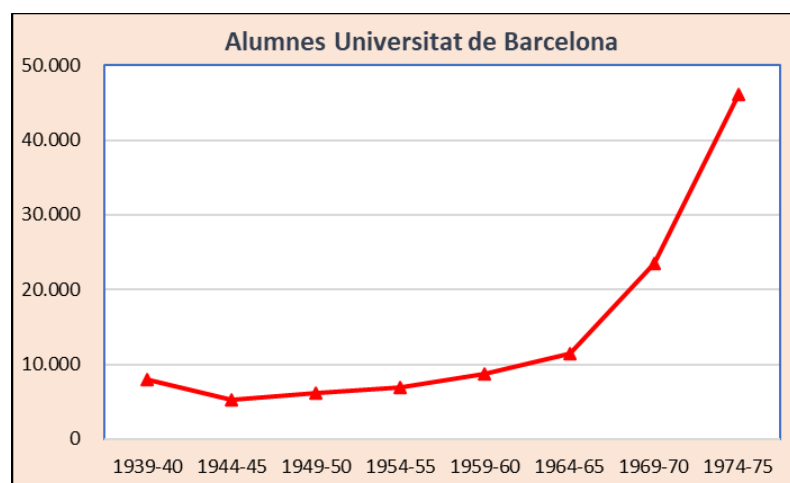
Promoció 1965.

Gràcies a que el grup d'ex-alumnes que van acabar el batxillerat superior el juny de 1965 segueixen mantenint una reunió anual, hem pogut fer tretze enquestes sobre un total dels vint-i-cinc estudiants que componien la citada promoció i complien amb haver estat un mínim de quatre anys a l'escola; val a dir que en total van acabar sisè de batxillerat vint-i-vuit alumnes, dels que tres van estar menys de quatre anys; per això considerem que són vint-i-cinc la població total possible d'enquestar. En aquest grup d'enquestes els resultats de les respostes conformen una fiable descripció de les opinions dels que van cursar aquell curs, que a més es corresponen

amb una generació “central”, doncs van cursar el batxillerat entre 1959 i 1965, just al mig del període estudiat. Menys un cas, les respostes al qüestionari es van fer de forma escrita, amb ampliacions o aclariment de dubtes de forma telefònica quan va caldre.

Entre els entrevistats la mitjana de cursos que van estar al col·legi és de vuit; només un no va acabar una carrera universitària, dos van cursar estudis universitaris de grau mig i deu van acabar carreres superiors, cinc d'ells en diversos tipus d'enginyeria. Es pot observar un clar augment del nivell formatiu assolit respecte al dels pares, on només hi havia un amb estudis superiors -medicina-, dos amb formació de grau mig i un amb el batxillerat; els nou restants només tenien estudis bàsics o oficis. Es tracta a més d'una generació que va arribar a la Universitat en coincidència amb l'increment de la demanda d'estudis superiors, com es pot veure en el gràfic següent, on es mostra l'evolució d'alumnes de la Universitat de Barcelona en el curs final de cada quinquenni del període d'estudi considerat:

Gràfic 7.1: Nombre d'alumnes de la Universitat de Barcelona.

Font: elaboració pròpia a partir de dades de l'Institut Oficial d'Estadística: INEbase.

És evident per una banda l'estabilització del nombre d'estudiants universitaris fins el 1960, i per un altra el gran increment que es produeix a partir de 1965, en especial durant l'últim quinquenni¹¹³⁹, responent a les ja comentades noves necessitats de l'economia espanyola després del pla d'estabilització i també a l'ansia de millora social de les famílies que es traduïa en el desig de donar estudis universitaris als seus fills.

¹¹³⁹ En les dades dels cursos 1969-70 i 1974-75 estan inclosos els alumnes de la Universitat Autònoma creada el 1968.

En el cas de les mares, dues treballaven de secretàries, dues més ho feien a casa com a modista i camisera i un altra atenia a la vaqueria de la família; no consten estudis per sobre dels bàsics, excepte una mare que va ser infermera de la Generalitat sense exercir la professió en el nou règim. Podem deduir doncs un nivell inferior d'estudis de les mares respecte als pares, així com l'existència de treball per part d'aquestes en el propi domicili, una modalitat del que ara coneixem com a "economia submergida".

Les raons conegudes pels enquestats per la qual els seus pares van portar els fills al Claret es divideixen a parts iguals entre la proximitat i la qualitat de l'ensenyament: tres respostes el defineixen com el millor del barri. Un dels entrevistats recorda que, al fet que fos una bona escola, els seus pares van afegir que no existia una oferta pública de qualitat.

Nou respostes expressen en diferents formes l'esforç econòmic que representava per les economies familiars pagar les quotes escolars. Cap d'ells esmenta haver rebut ajuts econòmics per part de la pròpia escola o en forma de beques oficials; en el cas d'un alumne procedent del Jesuïtes de Casp, valora que el Claret era significativament més assequible. Es pot inferir que, per aquesta generació, l'esforç econòmic per poder ser alumne del col·legi era real, però assumible per les famílies.

La grandiositat i modernitat de les instal·lacions -inclòs el patí- és la característica més esmentada com primera record del col·legi. En el casos de procedència d'altres escoles, també s'assenyala l'organització, l'especialització dels professors per matèries així com una menor pressió i control sobre el alumnat en relació als jesuïtes. Només es fan dues referències al fet de ser col·legi religiós, una sobre la missa diària i una altre en relació a la sorpresa d'adonar-se que els capellans duïen pantalons sota la sotana. Quatre dels participants vivien molt a prop del Claret, sis en l'entorn del barri i només tres a una certa distància, però a no més d'un quilòmetre lineal. Conseqüentment, tots es desplaçaven a peu, fent els quatre viatges diaris.

La immensa majoria dels enquestats -vuit- van deixar el Claret després d'aprovar sisè de batxillerat per anar a fer Preuniversitari a l'Acadèmia Peñalver -centre especialitzat en preparar el curs d'accés a la Universitat- com a conseqüència dels dolents resultats de les promocions immediatament anteriors en les proves d'accés a la Universitat; ja hem comentat abans que el claretians es van veure forçats a

unificar en un sol curs el PreU entre els col·legis de Barcelona i Sabadell. Cap alumne manifesta haver deixat els estudis per començar a treballar: els que no van optar per fer PreU van escollir altres vies d'estudis de grau mig o que no requerien del citat curs.

Onze dels casos valoren de forma globalment positiva la seva estada al Claret, i els altres dos no emeten opinió, per tant cap expressa un record negatiu del Claret. Dos alumnes associen els bons records als companys i amics fets a l'escola i només un formula un retret sobre "massa església"; en un cas es lliga aquesta valoració positiva al fet que l'escola era un reflex del barri, "sense pretensions classistes". Les valoracions sobre la qualitat de l'ensenyament rebut són també en la seva major part positives doncs vuit respostes així ho expressen; tres manifesten que la formació rebuda era la normal per l'època sense considerar-la bona i només un enquestat té una opinió molt crítica sobre el tema, encara que la circumscriu als aspectes religiosos i morals. Com element que permet una certa comparació sobre el nivell educatiu general, un dels entrevistats posa de manifest que tot els que van anar a fer PreU a la Peñalver, van aprovar el curs i van poder accedir a la Universitat.

En quant a participació en activitats extraescolars, dos van fer "permanències", quatre van pertànyer a l'escolania i tres van fer d'escolans: un d'ells per no avorri-se a la missa. L'oferta del Casal Claret va ser aprofitada en vuit casos com a membres de la *Juventud Cordimariana*, mentre que altres dos es van apuntar al grup de *Boys Scouts*. Quatre esmenten haver jugat en equips escolars de futbol, handbol i hoquei patins, mentre que només dos alumnes no van fer activitats lligades amb el Claret fora de l'horari escolar. El Claret doncs els va oferir un entorn de lleure, oci i esport que afavoria s'hi estiguessin més enllà de l'estricta horari escolar i d'aquesta manera ampliava les possibilitats d'influir en la formació dels joves, més enllà de l'àmbit estrictament escolar.

Vuit dels enquestats han continuant mantenint relacions freqüents d'amistat amb companys de l'escola, quatre només han tingut contactes esporàdics i un sol cas diu que no les ha conservat, però perquè viu a l'estranger des dels anys setanta. En relació als alumnes coneguts per la seva rellevància social, el més citat és Enric

Truñó¹¹⁴⁰, Regidor d'Esports de l'Ajuntament de Barcelona (1979-1998), i pertanyent a aquesta promoció. Els citats d'altres cursos són:

Humbert Ferrer¹¹⁴¹. Jugador internacional d'hoquei.

Antonio Franco¹¹⁴². Periodista. Primer director de El Periódico de Catalunya.

Xavier Pomés¹¹⁴³. Conseller de la Generalitat entre 1995 i 2003.

Enric Sopena¹¹⁴⁴. Periodista. Director de Radio Nacional de España.

En relació a les pràctiques religioses la més citada és la missa diària (onze cops), seguida pels exercicis espirituals i les meditacions (set vegades) així com pel rosari diari a la classe que és mencionat per sis persones; el mes de Maria només es recordat per dues persones. El nivell de pressió sobre temes religiosos és considerat fort, molt fort, fins i tot excessiu, per una majoria d'opinions (vuit), mentre que dos opinions el cataloguen com a normal i altres dos afegixen els intents per aconseguir que els alumnes es fessin missioners. Un dels enquestats diu que en els seu cas, fent sisè de batxillerat, la seva resistència a assistir a la missa diària va tenir conseqüències acadèmiques doncs, després d'advertiments previs, li van suspendre el curs. Podem inferir doncs que l'obligació de complir amb els preceptes religiosos en l'àmbit escolar, en especial el de la missa diària, estaven ben vigent fins mitjans dels anys seixanta, i que aquest fet es valorat de forma negativa pels ex-alumnes.

El possible adoctrinament patriòtic, consubstancial amb el règim polític dictatorial vigent, no és percebut com intens o aclaparador: set opinions ho recorden només associat a l'assignatura de *Formación del Espíritu Nacional* sense que s'estengués a d'altres activitats escolars, i dos creuen que era el "normal" per l'època. Tret del ritual de cantar l'himne nacional espanyol -amb la lletra de José María Pemán- en la formació al pati a primera hora del matí, no s'esmenten més cants o actes de caire polític dins de l'escola. En relació al fet que només cinc de les respostes recullen el cant de l'himne nacional de forma diària, podem interpretar que es percebia en aquell moment com un acte normal, habitual en la vida social, on l'himne estava present en la ràdio, el NO-DO i la mateixa televisió, que tancava les emissions cada dia amb els tres himnes: l'*Oriamendi* carlista, el *Cara al sol*

¹¹⁴⁰ Veure: <https://www.enciclopedia.cat/ec-eec-12690.xml>

¹¹⁴¹ Veure: <https://www.enciclopedia.cat/ec-eec-5491.xml>

¹¹⁴² Veure: <https://www.enciclopedia.cat/ec-eec-5763.xml>

¹¹⁴³ Veure: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0242445.xml>

¹¹⁴⁴ Veure: <https://www.enciclopedia.cat/ec-gec-0248158.xml>

falangista i l'himne nacional¹¹⁴⁵. En conjunt s'observa doncs una percepció menor de pressió patriòtica en relació a la religiosa.

El tipus d'ensenyament rebut és recordat com basat en tres aspectes principals en els que coincideixen una bona part de les respostes: la memòria, els deures i el butlletí de notes com a mesura dels resultats; val a dir que els deures no són qualificats com excessius sinó com una tasca normal i constant. Dos opinions recorden de forma semblant i positiva les pràctiques al laboratori de ciències com una excepció a la concepció memorística; curiosament, els dos van estudiar Enginyeria Química. També podem ressaltar una opinió que denuncia un excés en la promoció de la competitivitat entre els estudiants, mentre que un altra considera positivament que el sistema pedagògic al Claret no estimés la competència entre els alumnes, o al menys ho feia de forma molt més suau que en el cas dels Jesuïtes.

La disciplina imperant en el col·legi és valorada majoritàriament (sis opinions) com la normal de l'època, on el primer manament era obeir les normes i en cas contrari ser castigat, mentre que tant sols dos la consideren com a rígida; destacar una opinió que recorda com a menys severa la disciplina al Claret que la que hi havia a casa seva doncs era fill de militar. En el que fa als tipus de càstigs, vuit dels alumnes recorden haver patit o vist càstigs físics com bufetades, “*collejas*”, picar als dits de la ma amb un regle; ho acompanyen sovint de l'adjectiu “algun”, i també en un dels casos concreta que era una cosa que passava al principi d'anar al col·legi, quan feia primària, el que ens indica que no sembla que fos una forma generalitzada d'actuar. Altres tipus de càstig citats són l'expulsió de classe, quedar-te sense pati i avisos als pares. Quant als premis, els únics citats -poques vegades- són el quadre d'honor i els segells de “*Excelencia, Mérito y Distinción*” en el butlletí de notes.

En el que fa als criteris morals rebuts es dona una dispersió de temàtiques en les respostes, que podem resumir en dos eixos principals: en primer lloc estan els missatges de la moral catòlica, des de l'obligació de complir els preceptes fins a la transmissió del sentiment de culpa, associada al pecat castigat amb l'infern, per la via dels exercicis i els directors espirituals; en segon lloc, es produïa de forma recurrent la vinculació del pecat a la figura de les noies i a la pràctica de la masturbació. Dos casos opinen que no es feia una pressió sobre temes morals i un

¹¹⁴⁵ Gravació disponible en: https://www.youtube.com/watch?v=caoiSK_CvLw

observa que en la *Juventud Cordimariana* es donaven els mateixos criteris morals que a l'escola, però d'una forma més moderna i menys amenaçadora.

En relació a l'ús del català dins de l'escola és opinió unànime que l'única llengua emprada al Claret en les classes i activitats era el castellà. Cinc testimonis expressen que l'idioma amb els companys al pati era predominantment el català i un recorda que també es feia servir en les relacions directes amb els professors. Com excepció a la regla, tres citen un professor dient que feia servir el català dins de les pròpies classes. Un dels enquestats diu que les classes es formaven agrupant als alumnes en funció del nivell de comprensió que tenien del català, fet que no ha estat possible confirmar en base a l'anàlisi de la composició de les classes al llarg del conjunt del batxillerat en aquesta promoció d'enquestats. La realitat doncs ens fa palès que el Claret complia escrupolosament la normativa legal d'utilitzar el castellà com a llengua vehicular en totes les activitats i documents, mentre que en el pati i les relacions interpersonals el català era fet servir amb normalitat, al menys entre els catalanoparlants.

El pare prefecte de disciplina és l'estament de poder dins del col·legi més citat: vuit vegades, cosa que ratifica un cop més la importància de l'ordre i la norma en la vida col·legial. Un fet unànime és que tots els que ocuparen aquest càrrec són sacerdots el que ens mostra que els professors laics no formaven part del poder real del Claret, que estava en mans de la comunitat claretiana. En el que fa a la valoració dels professors, les màximes coincidències es donen en el bon record del pare professor de ciències -responsable de les pràctiques de laboratori citades abans- i un professor de tercer de batxillerat, el mateix que feia servir el català a la classe; en relació als professors considerats dolents es dona més dispersió en les opinions, amb només dos casos citats per sobre dels demés.

Només un dels entrevistats recorda que el seu pare es veia un cop a l'any amb el professor per fer seguiment dels estudis; la resta diu que no hi havia res semblant al que ara coneixem com a tutories, de forma que l'observança de l'aprofitament acadèmic es feia exclusivament per mitjà del butlletí de notes quinzenal, "el gran monstre de l'educació" segons una de les opinions.

Les respostes a la pregunta sobre els records més positius del Claret es concentren majoritàriament de forma força equilibrada -entre set y vuit vegades- en quatre aspectes. Sense que l'ordre indiqui diferències quantitatives, en primer lloc

es fa referència als companys, els amics fets, l'ambient escolar agradable; en segon, l'organització interna, el professorat competent amb una disciplina adequada per l'època; com a conseqüència, en tercer lloc es valora positivament la qualitat de l'ensenyament rebut; el quart aspecte es correspon amb la qualitat i grandària de les instal·lacions, amb menció específica del pati com espai de socialització, lleure i esport. Quant als tres aspectes més negatius, sobre els que es donen menys nombre de respostes, els relacionats amb les pràctiques religioses i el dogmatisme associat són els més esmentats (vuit vegades); la carència de formació en música, literatura i societat, junt amb un enfoc "*buenista*" i individualista es dona cinc cops; l'últim grup en nombre de citacions -quatre- està relacionat amb la molta memorització que es practicava i el poc raonament que es demanava.

Un cop finalitzat el qüestionari, hem fet una pregunta que no figurava dins del mateix i que inquiria sobre si havien tingut alguna experiència personal o tenien coneixement sobre algun tipus d'abús o assetjament sexual durant l'estada al Col·legi. Dels tretze entrevistats, quatre no van tenir ni van escoltar cap situació d'abús i tres no han respòs a la pregunta; de la resta, tres van respondre que no van tenir percepció de sofrir-ne, però quan ho rememoren amb els criteris actuals, recorden experiències puntuals que possiblement bordejaven l'aprofitament: carícies a les cames i formes estranyes d'agafar, així com un exalumne pensa -ara- que un sacerdot era homosexual. Un dona testimoni de haver sofert un acostament per part d'un capellà, amb una forma d'abraçar-lo quan estaven sols que el va molestar i el va obligar a canviar de lloc i posar-se a l'altre costat de la taula; un altre explica el cas del seu germà, dos anys més petit, que va sofrir tocaments dels genitals per part del mateix sacerdot del cas anterior. Considerem qualitativament significatiu el nombre de situacions explicades, estimem rellevant que bona part dels testimonis no ho percebessin en el moment com una vulneració i també que cap dels enquestats hagi tret el tema de forma espontània. Valorem que pot reflectir la persistència d'una mentalitat amb prejudicis envers la diversitat sexual el fet que un testimoni faci l'associació entre la possible homosexualitat d'un capellà i el concepte de possible abusador.

Alumnes en general.

A partir d'un grup d'ex-alumnes que es reuneix un cop a l'any a les pròpies instal·lacions del Col·legi s'han pogut realitzar dotze enquestes a persones que van cursar els seus estudis entre 1939 i 1975. D'elles, cinc corresponen a estudiants que van deixar el Claret en el quinquenni 1956-60, dos a cadascun dels quinquennis 61-65 i 66-70, i una a cada un dels períodes 1939-1945, 1946-1950 i 1971-1975. La resposta als qüestionaris va ser feta en cinc casos de forma presencial, mitjançant una conversa gravada i en la resta de casos per complementació directa del full de preguntes per part de l'alumne, amb enviament per correu electrònic.

En referència al nivell màxim d'estudis assolits després del Claret, els entrevistats que van sortir fins l'any seixanta ens donen tres amb estudis primaris o formació professional, tres amb estudis mitjos de peritatge i només un cas amb estudis superiors d'enginyeria; els que van deixar el Claret després de 1960 tres van acabar carrera superior i un peritatge. També en aquest subgrup en conjunt superen el nivell formatiu dels seus pares, donat que quatre dels progenitors tenien estudis bàsics, cinc coneixements lligats a formació professional, un havia acabat el batxillerat -amb examen d'estat inclòs- i només dos tenien carrera de grau mig. Es pot deduir un increment al nivell formatiu dels alumnes a mida que avançava el període de temps estudiat, i una superació del grau acadèmic aconseguit per la generació anterior.

En el cas de les mares, les respostes majoritàries (set) ho fan indicant "Sus Labores", dos casos concreten com a professió modista, en algun cas compatibilitzant aquesta feina amb les de mestressa de casa. En cinc casos es va concretar que tenien estudis bàsics afegint en una ocasió que van ser "estroncats per la guerra". Només una mare tenia el batxiller elemental i una altre disposava del títol de peritatge mercantil. Per tant també es visible un increment del nivell educatiu respecte a les mares, i també que la formació acadèmica i professional d'elles era inferior a la dels pares.

Les raons més esmentades per anar al Claret -transmeses per via familiar- són majoritàriament la proximitat al domicili (sis), el prestigi educatiu (quatre) al que se li pot afegir la recomanació per part de familiars, amics o companys de feina (dos); les raons religioses només han estat esmentades dos cops, en casos d'entrada

el 1939 i el 1952. Així doncs, la proximitat i el prestigi de l'escola són els elements majoritaris que motivaven als pares a dur els seus fills al Claret.

Cinc casos, quatre d'ells d'abans de 1953, recorden que els seus pares van tenir de fer un esforç econòmic, i tres esmenten l'existència d'ajuts per part del propi col·legi. Dos persones, amb entrada posterior a 1960, responen que no va ser carregós per la família i cinc van deixar en blanc la resposta.

En relació al centre escolar de procedència quan van començar a estudiar al Claret, nou casos venien d'altres institucions, tres de les quals eren religioses; ressalta el fet que tres cassos provenen d'escoles de fora de Barcelona -dos d'ells nascuts a principis dels cinquanta- el que ens suggereix l'existència de moviments migratoris cap a la ciutat de Barcelona.

La pregunta sobre què els va sorprendre del Claret quan van començar a ser alumnes, sis dels enquestats no han donat resposta. De la resta, la majoria esmenten les instal·lacions -inclòs el pati- i la seva grandària; cal tenir en compte que els col·legis de procedència eren acadèmies o col·legis de grandària inferior. Un respon que el va sorprendre el component religiós, i un altre que -segons li han explicat sempre dins l'entorn familiar- va dir que "a la nova escola anaven també senyors grans" referint-se als alumnes de les classes superiors.

Només dos dels participants diuen que no vivien a prop de l'escola, doncs els seus domicilis estaven més enllà de l'Hospital de Sant Pau i l'altre a tocar del Passeig de Maragall; el primer explica que anava normalment a peu i a vegades amb l'autobús número 20, i l'altre explicita que feia els quatre viatges diaris caminant. També a peu ho feien la resta de participants en l'enquesta, conseqüentment amb el fet de viure a prop, o molt a prop, del Claret.

Pel que fa a la raó per deixar el col·legi, els tres enquestats més antics ho van fer per posar-se a treballar, amb dotze i tretze anys.; dos que també se'n van anar abans del seixanta, va ser un per a fer peritatge i un altre per raons econòmiques a causa d'una malaltia del seu pare que el va fer canviar-se a la Universitat Laboral de Tarragona. Dels set casos posteriors a 1960, sis van deixar el Claret per haver acabat els estudis necessaris per accedir a la Universitat i l'altre va canviar-se per haver suspès la revàlida de Batxillerat elemental, tot i que va tornar posteriorment a fer sisè de batxillerat. Fins al 1960 es donen casos doncs d'abandonament dels estudis per posar-se a treballar, cosa que deixa de succeir als anys posteriors quan, d'una

forma majoritària entre els entrevistats, el més usual era concloure els estudis. Hem de tenir en compte però que l'origen dels enquestats és, com hem dit abans, un grup d'ex-alumnes que es continuen trobant un cop a l'any, i per tant pot haver un biaix de selecció lligat al fet que la majoria van tenir un llarg recorregut d'estança al Claret; els alumnes que van abandonar abans, per la raó que sigui, possiblement no es considerin tant ex-alumnes com els que van perllongar al màxim els estudis; això afecta de forma general, però en aquest tema el biaix potser més gran.

La majoria de les respostes a la pregunta sobre la seva valoració personal de l'estada al Claret, són bona o molt bona (nou), amb tres d'elles que ressalten al fet d'haver fet amics; una resposta centra l'opinió negativa per les qüestions lligades al nacionalcatolicisme. En resum el record que guarden és positiu, encara que potser s'ha de tenir en compte que -en paraules d'un dels enquestats- "el record positiu s'incrementa amb el temps", lligat possiblement a l'enyor de la infantesa i la joventut.

La satisfacció amb l'ensenyament rebut mostra algunes diferències respecte a la valoració global: cinc la qualifiquen com "molt bona", dos com a "bona" a seques, i un com a "normal". Es dona també una qualificació de "variable" perquè depenia dels professors i uns eren millor que altres; un enquestat la resumeix com "humana". En dues ocasions es qualifica com molt dolenta, una per la raó anteriorment assenyalada del nacionalcatolicisme i l'altre explicà que ell creia que era bona mentre la rebia, però que arribat a la Universitat "quan vaig contactar amb altre gent, vaig notar que tenia un dèficit de formació total".

Responent a la pregunta sobre si havien estat apuntats a alguna activitat extra-escolar, l'escolania és la més nombrosa (quatre vegades) seguida de la mitja pensió (dues vegades) cosa que no deixa de sorprendre tenint en compte que eren nois que vivien a prop i les seves mare consten com "sus labores". La resposta a la pertinència a grups en l'entorn escolar ve encapçalada per la Joventut Cordimariana amb set cites, tot i les dues fetes durant els anys quaranta es refereixen a Joventut d'Acció Catòlica; cinc respostes citen diferents tipus d'esports, entre els que no està el hoquei sobre patins, i només dos no van fer cap activitat extra-escolar.

Les relacions d'amistat que es formaven dins l'escola en els anys especialment de l'adolescència van tenir certa continuïtat un cop deixat el Col·legi. En dos casos es manifesta que s'han mantingut relacions i contactes continuats amb altres

alumnes en un nombre superior a la desena. La resta tots indiquen que al menys han conservat com a mínim un amic, amb contactes esporàdics en altres casos. Pel que fa a quins alumnes consideren que han tingut al llarg de la vida rellevància social, els més anomenats són els següents, on podem veure que excepte els tres primers es repeteixen noms de la llista citada en el punt anterior:

Josep Miquel Abad. Director del Comitè Organitzador Olímpic de Barcelona 1992¹¹⁴⁶.

Francesc Betriu. Director de cinema¹¹⁴⁷.

Jordi Faulí. Director d'obres de la Sagrada Família¹¹⁴⁸.

Humbert Ferrer. Jugador internacional d'hoquei.

Antonio Franco. Periodista.

Enric Sopena. Periodista.

Enric Truñó. Regidor Esports Ajuntament de Barcelona.

Una de les respostes donada per un dels participants més veterans va explicar que una de les persones conegudes relacionada amb el Col·legi Claret va ser Paco Martínez Soria, actor de cine i teatre, que segons el testimoni aportat va començar a actuar en “el nostre teatre claretià”. Hem pogut trobar una declaració del seu fill - monjo de Poblet- on corrobora el fet dient: “*Mi padre se formó en los claretianos, hacía representaciones de los pastorcillos, empezó como amateur en la asociación obrera l’Artesà [...] Toda la familia se instaló en la parte antigua del barrio de Gracia*”¹¹⁴⁹.

Tot i intentar encabir la resposta tenint en compte el context de l'època, la pressió religiosa exercida per l'escola sobre els alumnes és valorada entre forta i excessiva per set dels participants, mentre que tres la qualifiquen com “normal per l'època” i només un com “no excessiva”. La pràctica religiosa més recordada (set cops) pels enquestats és la missa diària obligatòria; tres recorden l'obligació d'aportar justificants de l'església on havies anat a missa el diumenge, si no havies assistit a la missa escolar que es feia al Santuari del Col·legi. El rosari resat a classe es recordat també per tres persones. De forma puntual s'esmenta també la pressió per a confessar-se, els exercicis espirituals, i l'existència del Director espiritual.

¹¹⁴⁶ Veure : <https://www.encyclopedia.cat/ec-gec-0231433.xml>

¹¹⁴⁷ Veure: <https://www.academiadecine.com/2020/10/08/muere-el-director-y-guionista-francesc-betriu/>

¹¹⁴⁸ Hemeroteca digital *La Vanguardia*, 9 desembre 2012.

¹¹⁴⁹ Diari *El Mundo*, hemeroteca, 10 d'agost de 2018.

No s'observa que es doni de forma majoritària una percepció d'haver estat sotmès a pressió política dins el Claret: nou responen que no, o no responen, mentre que tres la limiten a les classes i al professor de l'assignatura *Formación del Espíritu Nacional*. De possibles rituals o cants patriòtics, quatre recorden el fet de cantar el "cara al sol" i tres l'himne nacional amb la lletra d'en José Mª Pemán; els que van ser alumnes als últims anys considerats, tenen un record d'haver-ho fet només durant algun curs, al principi de ser alumnes, però no després.

Cinc de les respostes entorn al nivell pedagògic de l'ensenyament rebut ho qualifiquen com a bo i correcte. Cinc són també els que destaquen que tenien molts deures, entre ells un concreta que eren molt més dels que tenien amics seus que anaven a d'altres escoles. Amb menys freqüència s'assenyala el caràcter memorístic i teòric de la forma de donar les assignatures, encara que dos alaben les pràctiques al laboratori de ciències, física i química. La disciplina la consideren en general forta i estricta, adequada a l'època i regiment social; es pot destacar l'opinió que diu que "acceptada de forma natural" la qual cosa ens parla del context social vigent, i també la que explica que la disciplina s'aplicava més sobre els comportaments que sobre els aspectes formatius o pedagògics. Cal recordar que en el butlletí de notes hi havia una qualificació específica sobre "Conducta".

En quant als tipus de càstig que recorden el més citat és el copiar una frase un nombre de vegades (cinc respostes), picar amb un regle sobre la ma o els dits (quatre), quedar-se sense pati o sense excursions (quatre), i amb menys freqüència posar de cara a la paret, de genolls amb els braços en creu, expulsió de classe, rebré un clatellot o situar-te en un pupitre apartat de la resta de la classe. Una resposta compara el nivell de disciplina i càstigs amb el Maristes de Lleida i considera que al Claret "era tot molt més relaxat".

En relació a la pressió sobre temes morals, cinc respostes expressen que no van tenir -una d'elles explícita que segurament per la seva docilitat personal davant les normes- i dues no responen. També cinc diuen haver ser pressionats respecte als temes sexuals -lligat al pecat-, encara que un ho valora de forma positiva perquè el van alertar del component pecaminós que porta associat. Un recorda haver estat induït a fer-se capellà, però va dir que no perquè "li agradaven les dones".

Sobre l'ús del català a nivell acadèmic o en les activitats escolars, només dos recorden que algun professor, a mitjans dels anys seixanta, donés les classes en

català; mentre que set asseguren taxativament que no hi havia cap activitat escolar que es desenvolupés en català, tret d'alguna cançó. Si que hi ha testimonis del seu ús a nivell particular amb alguns professors i durant el patí entre els alumnes. Un ha fet menció, en aquest context del català, conforme recorda que es feia una "exaltació del P Claret com a patriota espanyol i català".

En referència als estaments amb poder dins de l'escola, hi ha unanimitat en que tots eren sacerdots, i que els professors seglars no eren identificats com a nuclis amb potestat, sinó subordinats als criteris dels religiosos; només amb una excepció que cita específicament al porter de l'escola. El Pare prefecte de Disciplina és citat set cops, mentre que el Pare Director només ho és tres vegades, una per a dir que tenia poca rellevància. La resta de citacions es refereixen a Pares que controlaven determinades àrees, com els esports, l'escolania, la Joventut; un dels citats és el pare Pere Casaldàliga com a responsable precisament de la Joventut Cordimariana.

Les respostes sobre els millors i els pitjors professors mostra una forta dispersió de preferències en funció dels cursos d'estada en l'escola -es produïen canvis en el professorat- i les opinions particulars de cada enquestat.

Les preguntes relacionades amb el seguiment que feien els pares (i mares) dels estudis dels seus fills, ens mostren que la majoria (sis) no recorda que els seus pares tinguessin reunions de tutoria i el seguiment es feia preferentment en base al butlletí de notes (quatre). En dos casos es diu que els pares tenien reunions periòdiques amb els professors, i en altres dos es diu que si havien problemes greus de comportament o d'estudis, els pares eren cridats pel col·legi.

El conjunt de respostes als tres aspectes més positius del col·legi les hem agrupat en blocs. El més citat (nou vegades) és el que fa relació a la satisfacció per la formació en factors que han ajudat a anar per la vida després de sortir del Claret; inclou la formació de la personalitat, la disciplina, la cultura en general. Segueix el grup (sis) que inclou conceptes en l'entorn de la sociabilitat, dins dels quals la majoria es refereix als amics. La funció complementària a l'ensenyament és citada en cinc ocasions, incloent el patí, els esports i el cinema dels diumenges, mentre que la formació acadèmica rebuda rep només quatre citacions entre els aspectes més positius en el Claret.

Les respostes rebudes sobre els tres aspectes més negatius mostren una bona quantitat (sis) que no en citen cap, mentre que en dos casos només es respon amb

un concepte negatiu. De les respostes explícites, sis es refereixen a la pressió religiosa excessiva, i dues a la pressió política i al tractament dels temes relacionats amb el sexe. Només un cas es queixa de la duresa de la disciplina. L'elevada quantitat de respostes en blanc a la pregunta sobre els aspectes negatius podem interpretar-la tant com una mostra de satisfacció general, com per no voler esmentar aspectes negatius que no han estat interioritzats pels alumnes en la seva vida posterior.

Com ja s'ha comentat, un cop donada per acabada l'entrevista personal, fèiem una pregunta que no figurava dins del qüestionari escrit i que inquiria sobre si havien tingut alguna experiència personal o tenien coneixement sobre algun tipus d'abús o assetjament sexual durant l'estada al Col·legi. Un dels quatre entrevistats presencialment va dir que “en algun confessorari el capellà es passava en les carícies o afectes amistosos”, i un altre que no va tenir coneixement de cap cas “tot i que sabíem que un capellà era homo, o al menys molt amanerat”.

Alumnes d'altres col·legis.

Per últim, i només amb la pretensió de recollir algunes opinions alienes a les dels alumnes del Claret i poder contrastar les diferències i similituds, hem entrevistat a quatre veïns del barri proper al col·legi que no van ser alumnes del Cor de Maria, tot i poder-ho ser per edat i proximitat. En aquest cas es va modificar lleugerament el qüestionari (que figura en el Annex 7.1.) per adaptar-ho al fet que no van ser alumnes del Claret.

Dels quatre entrevistats, dos són nascuts el 1949 pel que coincideixen amb la promoció estudiada abans amb més detall, un altre és nascut el 1953 i el quart el 1965. Els quatre van arribar a completar els estudis superiors: dos curiosament en el mateix centre -l'Institut Químic de Sarrià- i els altres llicenciant-se en economia i antropologia.

Cadascun va anar, en l'època estudiada, a diferent tipus d'escola: un Institut oficial llunyà del domicili, un col·legi religiós del barri (els Maristes), una escola privada propera al seu domicili i una escola pública llunyana de casa. Les raons per escollir els centres de formació concrets van ser respectivament: la qualitat de l'ensenyament, la proximitat més l'accés a una plaça becada, estar a prop del

domicili i a més que el director era originari del mateix poble que el pare de l'alumne, la gratuïtat, afegida a la qualitat del projecte educatiu en el últim cas.

També en aquets casos es dona que el nivell d'estudis dels pares era manifestament inferior al que van obtenir els fills, doncs cap d'ells va passar dels estudis bàsics, en un cas els de comerç. Els dos que vivien lluny del centre escolar feien servir l'autobús pel seus desplaçaments i els altres anaven caminant. Tots diuen que òbviamment coneixien el col·legi Claret, però no tenien més informació de com era ni, excepte en un cas de veïnatge, coneixien o tenien amics que hi anessin.

La valoració general que fan de l'educació que van rebre és positiva. En el cas del que va anar a institut oficial -de fet va anar a dos: el Menéndez Pelayo i després al Milà i Fontanals- al primer el cataloga com autoritari i franquista, al segon com excel·lent amb professorat progressista. En el cas de l'escola privada esmenta la gran quantitat d'alumnes per aula amb una gran caiguda del nombre d'estudiants al passar de batxillerat elemental al superior; també el fet que la baixa urbanització del Guinardó feia que es podia jugar al carrer al sortir de classe. El fet d'estar becat va representar una pressió afegida per l'alumne dels Maristes, doncs li recordaven el "privilegi" els propis pares i també els capellans. Per últim l'entrevistat que va anar a una escola pública propera a Horta ja en els setanta, assenyala la innovació pedagògica que s'aplicava, amb moltes activitats i elaboració de dossiers temàtics. De totes les escoles citades, només els Maristes oferien activitats o associacionisme extraescolar: esports i excursionisme.

No recorden rebre pressió ni dur a terme pràctiques religioses en l'ambient escolar, excepte el cas dels Maristes que relata les mateixes activitats que es donaven al Claret: oracions, rosaris, visites a l'església, misses, mes de Maria. La pressió política només es recorda associada a l'assignatura de *Formación del Espíritu Nacional*.

Els aspectes pedagògics mostren dos vessants: les escoles privades es basaven en pràctiques memorístiques mentre que l'escola pública (durant l'últim quinquenni) i l'institut oficial feien servir els treballs i les pràctiques. En referència a l'institut Milà i Fontanals, l'ex-alumne recorda com a professor de literatura a Josep García López, marit de Carmen Pleyán¹¹⁵⁰, autors de manuals de llengua

¹¹⁵⁰ Veure: https://ca.wikipedia.org/wiki/Carmina_Pleyan_i_Cerd%C3%A0

castellana pel batxillerat. Les dues referències a l'existència de deures els consideren com a no excessius. La disciplina també es valorada com la normal per l'època: forta i estricta, però suportable si la respectaves un mínim; en dues ocasions -a l'institut i als Maristes- es fa menció a l'obligació que hi havia de formar en rengleres al patí, per entrar en formació a les aules. El fet de pegar als alumnes amb un regle és recordat pels tres enquestats més grans, però significant que van ocórrer en les èpoques de primària, no més endavant; un d'ells explicà que a la primera escola que va anar de petit "imperava el terror", amb càstigs continuats. No recorden haver tingut pressió sobre temes morals, excepte en el cas de l'escola religiosa on es promocionava la vocació entre els joves alumnes.

El català era una llengua present al patí i al carrer, però no dins de les aules, tret una vegada més de l'escola pública que en el anys setanta ja havia incorporat el català en alguna assignatura. La mateixa diferència entre els col·legis del seixanta i l'escola del setanta es dona en el cas de les formes de seguiment dels estudiós per part dels pares: el butlletí en el primer cas i tutories en el segon.

En relació als aspectes positius els podem resumir en una bona valoració de l'oferta pedagògica, que inclou el professorat, la mentalitat i les instal·lacions escolars; hem de ressaltar que, en el cas del col·legi religiós, només s'esmenta com a positiu la socialització amb els amics i les instal·lacions, pati inclòs. També en relació a aquest destaca que cita com aspectes negatius la manca de llibertat de pensament i un concepte que cap altre entrevistat de cap grup ha recordat: la pràctica del *bullying*, l'existència de la figura de l'abusanans com a fet quotidià dins de l'escola.

Per últim, les respostes a la pregunta sobre coneixement de possibles abusos sexuals sobre els alumnes obté respostes positives: una fa referència a un professor del Menéndez Pelayo conegut per la seva pederàstia, que posava la ma a la cuixa; l'altre a un episodi viscut on un germà marista li va intentar tocar la cama quan estaven sols al vestidor del gimnàs.

Podem resumir aquest apartat de l'estudi qualitatiu destacant les similituds entre les opinions de l'estudiant del col·legi religiós amb les expressades pels alumnes claretians; en especial en les matèries morals, les pràctiques religioses així com en la bona valoració del pati i la infraestructura escolar; també és remarcable que valori com molt positiu -a l'igual que els alumnes del Claret- la relació d'amistat tinguda

i mantinguda amb companys de l'escola. L'alumne d'Institut oficial assenyala les diferències entre els dos centres als que va assistir, sent un molt conservador, memorístic i franquista, mentre que l'altre li va donar una educació oberta, pràctica i lliure per l'època. Ens mostra dos tipus d'ensenyament dins de l'àmbit del sistema públic que possiblement responen a les tensions que es van començar a manifestar a mitjans dels seixanta entre els sectors més conservadors del franquisme i les noves generacions d'ensenyants que treballaven per un canvi en el sector públic; canvi que també es va concretar en l'àmbit de l'escola privada amb l'aparició de centres renovadors de la pedagogia a l'ús dins del règim.

8 - SÍNTESI I CONCLUSIONS.

Procedim a continuació per una banda a remarcar els aspectes més rellevants de la investigació feta i d'un altra a extreure deduccions en cada punt. Ho estructurarem en sis apartats, seguits d'unes conclusions finals.

8.1. Quin era el context històric.

Al llarg de la Tesi hem pogut aproximar-nos en primer lloc a conèixer l'entorn històric, social i polític del règim franquista, resultat de la victòria en la Guerra Civil dels sectors militars, feixistes, catòlics, conservadors i reaccionaris, que va dur una dictadura personal que va durar des del 1939 a 1975.

El Règim, nascut de la victòria militar en una guerra civil qualificada com a *Cruzada* per l'Església, va estar sempre sota el comandament personal del General Franco tot i que va passar per diferents fases, adaptant-se a la canviant conjuntura internacional. Va evolucionar des del feixisme arrengrerat amb Alemanya i Itàlia fins que va ser evident la derrota de l'Eix a la II Guerra Mundial, passant per l'autarquia durant l'aïllament a Espanya impulsat per la ONU de 1945 a 1953; va seguir l'etapa de liberalització econòmica amb el pla d'estabilització de 1959, en paral·lel amb l'alineament amb l'eix occidental durant la guerra freda. En els anys setanta, les acaballes de la dictadura van ser convulses per l'augment de l'oposició social i política i la resistència dels sectors més franquistes a introduir reformes; va acabar en una crisi econòmica, l'augment de la repressió -amb penes de mort- i un nou aïllament internacional en la tardor de 1975 fins la mort del dictador. Internament es produí un lent procés d'institucionalització del Règim, que va anar dotant-se de lleis i organismes que intentaven transmetre la imatge d'un sistema polític amb trets democràtics (democràcia orgànica) i aparença d'Estat de dret: comença el 1938 amb el *Fuero del Trabajo* i es pot considerar que finalitza el 1969 amb el nomenament de Juan Carlos de Borbón com a *Príncipe de España* i hereu del *Caudillo* en la *Jefatura del Estado*.

Econòmicament els anys de la postguerra, regits sota criteris autàrquics, van ser de pobresa i manca de recuperació dels nivells de vida anteriors a 1936; hem pogut veure un efecte en la poca construcció de noves edificacions en el barri proper al

Claret -i en el conjunt de la ciutat de Barcelona- fins la segona mitat dels cinquanta. La liberalització econòmica a partir de mitjans de la dècada dels cinquanta impulsada per sectors més lúcids del règim va incorporar en bona mida Espanya a les economies capitalistes occidentals, creant les bases del desenvolupament econòmic que es va estendre fins la crisi del petroli de 1973.

Com a conseqüència del resultat de la guerra, amb el triomf de les idees reaccionaries i clericals que des de feia dècades pugnaven amb les liberals per la definició i control del món educatiu, el context inicial a l'ensenyança va ser el desmantellament dels enfocos republicans laïcistes, extensius i defensors de la llibertat d'ensenyament. Posant de forma extrema l'educació al servei de la política, es va negar la llibertat de càtedra, es va apostar per una posició subsidiària de l'Estat en la prestació de serveis educatius deixant en paral·lel en mans de l'Església el monopoli de l'oferta d'educació amb un mínim de qualitat; l'escola es va convertir en un àmbit per imposar els criteris del nacionalcatolicisme en la seva versió més extrema, ajuntant els conceptes de pàtria i de religió sota les valors de la jerarquia i l'obediència. Els canvis socials experimentats durant els seixanta amb l'increment del nivell de vida, arran del pla d'estabilització en el període del "desarrollisme", la necessitat de mà d'obra més formada per a poder aconseguir elevar la capacitat productiva, conjuntament amb el gir doctrinal que va representar per l'església catòlica el Concili Vaticà II, van permetre alguns canvis pedagògics i l'aparició d'escoles privades i d'instituts públics que deixaven enrere l'enfoc memorístic. sense alterar límits com la separació per sexes o la no utilització de llengües diferents al castellà. Des del punt de vista de l'Estat, es va produir -especialment en la segona part de l'època amb la incorporació a les economies de mercat- un progressiu increment de la voluntat d'ampliar els nivells educatius obligatoris i la gratuïtat de l'ensenyament públic, la qual cosa va dur a cert enfrontament amb les escoles privades, entre les que les religioses eren les que tenien més poder. La reivindicació per part de l'Església del seu dret a tenir escoles religioses, conjuntament amb el dels pares a escollir-les, va ser transversal durant el període considerat, fins i tot més freqüent en el tardor franquisme, quan s'albiraven possibles canvis polítics.

La congregació claretiana va ser de les més damnificades a nivell de vides humanes pels actes dels *incontrolats* a l'inici de la Guerra Civil. En el que fa

referència a les seves instal·lacions religioses i els equipaments escolars a la vila de Gràcia, com ja havia passat durant la revolució de Juliol de 1909, van ser gairebé totalment destruïdes, el que significà fer una primera reconstrucció fins el 1941, seguida d'una important engrandiment i modernització el 1958. La citada ampliació va donar resposta a una demanda creixent d'alumnes, identificada ja l'any 1955, que es mostra associada al creixement en paral·lel del barri on s'ubica el Claret.

8.2. Com era l'oferta col·legial.

Un segon tema que hem estudiat ha estat l'oferta del col·legi, incloses les tarifes i els criteris organitzatius. Hem vist com després d'un període constant a l'entorn dels vuit-cents alumnes, els va doblar fins tenir un màxim de poc més de mil cinc-cents el 1971, concentrant-se aquest pujada després de l'ampliació citada, entre 1958 i 1970. Aquesta etapa de fort creixement va en sintonia amb el creixement del PIB general a Espanya durant el període del *desarrollismo* i també en bona part amb el de la població a Barcelona.

Quant a les franges d'edat, en el conjunt del període més del 75% dels alumnes estan entre els set i els dotze anys. Els nombre de majors d'aquesta edat va créixer de forma significativa a partir dels seixanta, en especial en el quinquenni 1970-75, coincidint amb la implantació de l'EGB, el que ens indica un allargament progressiu del període d'escolarització. De tota manera, també és un fet la disminució progressiva del nombre d'alumnes a partir dels dotze anys, senyal d'abandonament prematur dels estudis i per tant del caràcter selectiu del sistema educatiu.

Per tant les dades ens indiquen que si bé en conjunt van augmentar el nombre d'alumnes, el període temporal d'escolarització i el nivell acadèmic assolit, es donà un punt d'inflexió que es situaria a mitjans dels anys cinquanta, anticipant l'inici del desenvolupament econòmic.

Ha sigut possible constatar també que el gruix principal d'escolars és principalment els que hem englobat sota l'epígraf d'ensenyament primari, així com l'augment dels que accedeixen a l'ensenyament secundari entre 1943 i 1960; creixement que també es dona, encara que amb menys proporció, en el batxillerat. El que desapareix com a línia d'aprenentatge són els estudis de Comerç, residuals

des de mitjans dels cinquanta. L'etapa pre-escolar -el parvulari- va estar present només entre 1959 i 1971, any a partir del qual el Claret comença la seva oferta amb el curs d'inici de l'EGB. De fet, podem considerar que a partir de 1955 -un lustre abans del pla d'estabilització- s'altera la proporció entre les diferents etapes d'ensenyament, que passen a mantenir-se estables en un repartiment de l'ordre del 50% per a Primària, 35% per a Secundària i el 15% per a Superior, el que constitueix un altre senyal de la selectivitat del sistema escolar.

Respecte a quins eren els missatges del col·legi orientats a la captació de nous alumnes, comencen en els prospectes inicials oferint uns valors preeminents en la postguerra com eren l'excel·lència, la religiositat, el patriotisme i l'orientació a la vida eterna. El 1955 -recordem com hem esmentat que va ser un moment d'inici de canvi en l'estructura de l'alumnat- es fa una recomanació als pares perquè orientessin als fills a fer el batxillerat presentant-lo com l'opció millor pel seu futur. A partir de l'any següent es van introduir missatges orientats al que podem denominar *venda del producte*, oferint no només formació reglada, sinó també qualitat de les instal·lacions, associacionisme juvenil, i activitat complementària pel temps lliure sota l'aixopluc del Casal Claret. Curiosament, els dos últims prospectes disponibles es tornen asèptics en relació a la citada *venda del producte* i es limiten a una mera descripció de les tarifes i normes d'inscripció.

El servei de permanències com activitat extra-escolar forma part de l'oferta des de 1939 fins el curs 1968-69. Crida l'atenció que precisament quan es produeix un gradual creixement de la incorporació de les dones -i per tant de les mares- al món laboral, desaparegui aquesta possibilitat d'allargament de l'estada diària dels nens a l'escola. Ens la podríem explicar potser per la disminució -associada a l'increment del nivell de vida- de les feines d'economia submergida que duïen a terme moltes mares en els seus domicilis per a complementar els ingressos familiars, o per un possible increment de l'oferta d'activitats extra-escolars en àmbits externs als col·legis i escoles convencionals.

Per corroborar el canvi que van significar els anys cinquanta, recordem que s'incorporen els serveis de menjador i el de trasllat amb autocar. Aquestes dues prestacions suplementàries significaven una possibilitat d'ampliació de l'àrea d'influència de l'escola en quant a permetre fer cap al Claret alumnes que visquessin en zones llunyanes, però no hem trobat evidència en les dades que es

produís aquest efecte. Aleshores hem de suposar que respon més a un increment de la capacitat monetària de les famílies, que es podien permetre aquestes despeses extres. Els cost relatiu d'aquest dos serveis respecte al cost de la mensualitat mitjana va anar decreixent al llarg del període, és a dir, va anar-se'n fent més assequible.

L'anàlisi de les tarifes acadèmiques ens ha mostrat una forta estabilitat nominal entre 1940 i 1955, amb una pujada continua posterior. Quan les hem comparat amb l'IPC hem vist que fins el 1950 van estar contingudes respecte als preus de consum i que es va donar un gran increment del 1955 al 1960 (quan es planifica, executa i inaugura l'ampliació del col·legi) amb una nova estabilitat més tard, amb el desenvolupament econòmic. Quan hem comparat els costos entre les diferents etapes acadèmiques, en tot el període estudiat el cost de l'ensenyament és sempre proporcional al nivell educatiu; dit d'un altre manera: els cursos superiors són més cars que els primaris, el que implicava una forma de selectivitat social, doncs continuar els estudis anava significat el fet d'abonar més diners en quotes, a banda del cost d'oportunitat perdut a partir dels catorze anys, quan el noi podia accedir al mercat de treball. Aquest fet pot estar correlacionat amb el comentat abans sobre el prematur abandonament dels estudis.

En el poc que hem pogut comparar les tarifes del Claret amb les de tres escoles religioses properes geogràficament, el Claret era el 1943 l'escola més econòmica, doncs les altres considerades eren entre un 33 i un 72% més cares. Donat que oferien un nivell d'instal·lacions comparable, considerem que el Claret s'adaptava al nivell de preus que les famílies del seu entorn podien pagar, ajustant algun aspecte: la pròpia direcció del Col·legi s'havia justificat davant dels pares dient que optaven per adaptar-se a les possibilitats de les famílies del barri de l'entorn encara que això podia significar acceptar més alumnes per classe del que seria adequat.

A partir de 1955 hem trobat en comunicacions als pares explicacions i queixes de l'increment de costos als que es veien obligats les escoles per l'aplicació de millores socials dictades pel govern, entre les quals hi ha el tenir de pagar catorze pagues, els *montepíos*, els punts familiars; no només als professors sinó també al personal subaltern. Es tracta d'una certa contradicció amb els missatges socials fets en el full *De Mi Colegio* on es condemnava el pagar sous míseros, perquè a més quan així es feia, es donava pretext per la propaganda contrària al règim per part dels comunistes.

Quant a les normatives d'admissió, hem pogut constatar que també la mitat dels anys cinquanta marca una inflexió: abans es donava una més gran variabilitat en els requisits, mentre que en el segon tram temporal els requeriments són més estandarditzats: certificats de baptisme, de vacunació així com cartilla d'escolaritat. Els dos últims documents citats mostren un control més eficient i madur per part dels poders públics dels temes sanitaris i escolars.

Els criteris d'ordre, mètode i disciplina que es desprenen dels Prospectes escolars són de forma molt constant els de control de la puntualitat i l'assistència -els incompliments es fan recaure en bona part en la responsabilitat dels pares-, l'assistència a Missa els diumenges és explícitament obligatòria fins el curs 1967-68 un cop finalitzat el Concili, així com l'ús d'uniforme i el control del rendiment amb el butlletí periòdic de notes. Ressaltar que les faltes greus de disciplina i la manca d'aplicació podien ser motiu d'expulsió, existint de forma temporal a finals dels quaranta un registre acumulatiu de faltes -la Llibreta negra- que podia dur a fer fora a un alumne de l'escola. Tot plegat conforma un entorn de molt control i d'exigència de molta disciplina d'acord amb els canons socials imperants a l'Espanya franquista d'aquell període.

En la comparació amb els criteris publicitats de les altres escoles a mitats dels anys quaranta, el Claret mostra una oferta acadèmica més bàsica, doncs no aposta pel batxillerat fins una dècada més tard que altres. Tampoc deixa veure tics elitistes, sinó més aviat es decanta per adaptar-se a l'entorn social que l'envolta, ni és notòria la crida a la formació patriòtica.

La proporció entre professors religiosos i seglars es manté en una ràtio 60/40 fins 1960 en que s'inverteix, de forma que passen a ser més els seglars (tret dels cursos del 1965 al 1967); finalment, el 1970 ja és una gran majoria el professorat no religiós. Va existir un nucli de vint professors que van exercir la docència durant períodes que van dels 14 als 25 anys i van caracteritzar les dècades entre 1950 i 1970. La incorporació de professores al Claret es va iniciar quan es va introduir el parvulari el 1960, i fins 1975 només van tenir accés a donar classes als nens més petits, en les etapes pre-escolar i primer curs de primària, el que ens mostra una concepció del magisteri femení com apte només per infants: els nois i joves havien de ser formats per homes.

8.3. Com eren els alumnes.

El disseny de les fitxes ens mostra la plantilla amb el conjunt d'assignatures que formaven part de l'oferta escolar; hem vist que es va donar una gran estabilitat a les temàtiques, amb només dos modificacions rellevants el 1953 – coincidint amb la nova llei d'ordenació de l'ensenyament mitjà- i el 1969 just abans de la nova llei general d'educació. Dins d'aquesta continuïtat podem ressaltar la manca d'activitats artístiques i la presència constant de qualificacions sobre comportaments disciplinaris.

Hem dedicat un capítol a l'anàlisi de les dades enregistrades en el fitxer històric d'alumnes, el que ens ha permès copsar algunes característiques generals sobre el tipus d'estudiant que anava al Claret i de les seves famílies. Tornem a recordar que no es tracta d'un estudi fet amb criteris sociològics sinó d'unes observacions que ens donen senyals i indicis sobre la composició social de l'alumnat.

Els estudiants del Claret eren nascuts principalment a la pròpia ciutat de Barcelona, en una proporció que s'incrementa de forma molt notable a l'última dècada estudiada. Els nascuts fora de Catalunya van tenir la seva proporció màxima entre 1946 i 1955 quan van arribar a ser el 18% del total; les Comunitats que aporten més alumnes són l'Aragó, Andalusia, Castellà i Lleó i el País Valencià, fet que coincideix en bona part amb estudis migratoris com els de la professora Cabré, amb l'excepció de la diferencial presència de Madrid. En relació a la seva població origen, les províncies que percentualment aporten més alumnes són Osca, Melilla, Terol i Logronyo; en aquesta classificació, les províncies andaluses estan totes entre les que tenen menys alumnes de la qual cosa podem deduir que el barri del voltant del Claret no va ser un dels que van rebre més immigració andalusa. Dins dels relativament pocs casos d'estudiants nascuts a l'estranger, ens ha estat possible observar un possible efecte de retorn d'exiliats procedents de França durant els anys quaranta.

Els noms més freqüents entre l'alumnat van ser els clàssics de l'època (José, Juan, Jorge, Antonio, José María), amb increment de l'ús dels noms compostos (José Maria, Francisco Javier i José Luís) així com un progressiu augment de la diversitat de noms diferents emprats. Quant a noms significats associats a figures polítiques, el de Francisco mostra una reducció del seu us amb el temps, no es troba

correlació amb José Antonio i només es evident l'increment del nom de Juan Carlos a partir de principis del seixanta, després del seu casament.

La majoria de famílies només tenien o portaven un fill al col·legi. L'increment a partir de 1956 de les famílies amb dos o més fills va de forma anàloga amb el creixement de la població a Barcelona i el desenvolupament econòmic.

La suma dels pares que treballen a la Indústria, el Serveis i el Comerç concentren tres cinquenes parts dels casos. Hem pogut veure com els pares que treballen a la banca van augmentar gairebé triplicant el seu nombre, al temps que els del sector agrícola pateixen una davallada en sentit invers; els pares que eren membres de les forces d'ordre, que van arribar a ser prop del 10% en la dècada de 1946 a 1955 passen a significar només el 2,5% a l'últim quinquenni. Una aproximació al nivell d'estudis dels pares, feta a partir de la seva professió, apunta a un canvi rellevant, doncs els pares sense estudis o només amb ofici passen de ser inicialment més del 50% a representar el 27% el 1975; amb valors semblants però en sentit invers es mouen els pares amb estudis.

En el que fa a les mares hem vist que les fitxes no tenien espai per registrar la seva professió, el que significa que es considerava que la situació normal era la de *sus labores*, i que si treballaven era en tasques secundàries, subalternes o ajudant al cap de família. Malgrat això, hem pogut deduir un nombre de mares que treballaven en porteries i en botigues, així com conèixer algunes professions que s'anotaven en cas de viudetat o absència del pare; en aquest últim cas predominen les que treballen en el sector de la salut i el tèxtil, sempre en funcions auxiliars. Les úniques titulacions localitzades són les d'infermeria, mestra i un cas de bibliotecària.

Com un exemple del canvi experimentat en l'aspecte urbanístic i habitacional, constatem que immediatament després de la guerra una quarta part dels alumnes vivien en plantes baixes -incloent porteries i botigues- mentre que el 1975 aquest percentatge havia disminuït fins el 2,2%. Aquest canvi evidència per una banda el procés de construcció de nous habitatges en alçada substituint habitatges unifamiliars, tallers i magatzems; també la desaparició de la funció de porteria amb l'extensió dels porters automàtics i de la botiga o comerç amb funcions d'habitatge.

La superació dels efectes de la Guerra Civil i l'augment de l'esperança de vida a Barcelona van fer que el nombre d'alumnes amb progenitors morts disminuïssin

al llarg del període estudiat. S'evidencia una major existència de pares morts els primers cinc anys, com efecte de la guerra civil.

La franja d'edats d'entrada dels alumnes al col·legi més habitual, que inicialment es situa entre els sis i els vuit anys, va disminuir amb el decurs dels quinquennis; en el cas de l'edat de sortida, la més usual es situava entre els tretze i els quinze anys, sense oscil·lacions. L'edat mitjana d'entrada baixa més de dos anys mentre que la de sortida es manté; el resultat és una ampliació de l'interval mitjà d'escolarització que passa a ser al final entre els sis i els dotze anys.

L'anàlisi dels casos que deixen el Claret amb una etapa escolar finalitzada i aprovada mostra un increment dels aprovats així com del nivell d'estudis assolits, de forma que també baixen els que se'n van de l'escola amb només estudis primaris. Aquesta millora en el nivell assolit complementa el comentari anterior sobre l'ampliació del període mitjà d'escolarització: més temps a l'escola i més estudis fet; concorda amb l'anterior el fet que els alumnes que estan menys de set anys al Claret passen de ser el 70% al 27%. Cal pensar que es va incrementar la continuïtat de les famílies en els domicilis i la capacitat de finançar els estudis dels fills.

Quan no s'aprovava el curs, en molts casos es deixava el Claret: hi havia més proporció de baixes que de repetidors. La proporció de suspesos va ser més alta, per sobre del 30%, entre el 1951 i el 1965 el que ens indica un nivell d'exigència sever que va suavitzar-se després, en especial amb la implantació de l'EGB i la possibilitat de passar de curs malgrat una qualificació global d'insuficient; una explicació alternativa -i potser complementària- és l'augment de capital social de les famílies dels alumnes conjuntament amb la millora del nivell del professorat.

L'anàlisi fet de l'illa CLIP, construïda i habitada d'un sol cop el 1952, ens mostra alguna diferència respecte al global d'alumnes, doncs les comunitats d'origen més freqüents són Andalusia, Galícia i Navarra i es dona una elevada proporció de pares treballant en el sector d'Oficines i de Gerència, així com amb estudis mitjans i superiors. La proporció d'alumnes que completen un cicle d'estudis és més alt que la mitjana del col·legi. Considerem que va ser un espai on es van barrejar diferents nivells de famílies, bona part de les quals van considerar el Claret com un col·legi amb el suficient prestigi i prestacions per als seus fills.

L'altre illa CSIS considerada com un cas singular per l'alt nombre d'alumnes, producte de la seva proximitat a l'escola, va tenir una baixa proporció d'alumnes

nascuts a Barcelona fins 1955 i en relació al cas anterior el nombre de pares amb estudis mitjans o superiors és sensiblement menor. El nivell de formació dels pares es situa a prop de la mitjana general, amb una presència superior de pares treballant en el sector bancari. Possiblement per raons de la gran proximitat al col·legi, l'edat d'entrada va ser inferior a la mitjana global.

L'últim cas singular analitzat ha estat els dels fills de membres de les forces d'ordre públic, prou presents al Claret com a conseqüència de l'existència al barri de diferents casernes i grups d'habitatges específics per a militars i guàrdies civils. Precisament la raó de proximitat entre domicilis, casernes i col·legi sembla el motiu per a escollir escola; malgrat aquest fet, s'observa una constant disminució, molt accentuada en els últims deu anys considerats, situació que podríem atribuir al progressiu increment en la quantitat i qualitat de places en escoles i instituts públics. Al global del període estudiat els nois nascuts a Catalunya són majoria, encara que en l'última dècada els pocs casos que van al Claret han nascut al principat en un 80% el que pot apuntar a un major arrelament de les seves famílies; les Comunitats autònomes de procedència són principalment Castella-Lleó, Andalusia i les *places africanes*. No hem pogut observar que els trasllats de destí associats a la carrera dins de les forces armades i policials es reflectissin en l'edat d'entrada dels alumnes, encara que sí en un temps de permanència menor que el global. Esmentar per últim que la mitjana del nombre de germans és major entre les famílies de les forces d'ordre que en el conjunt dels estudiants.

8.4. On vivien els alumnes.

Després d'un procés de revisió, actualització i normalització de les adreces, mitjançant l'ús d'eines de geo-localització hem pogut situar els domicilis de les famílies del Claret sobre els mapes de Catalunya i de Barcelona i calcular les distàncies lineals amb el col·legi. Per situar en context l'evolució de les ubicacions, hem complementat amb la recerca de dades bàsiques sobre natalitat, immigració, construcció d'habitatges i la població de Barcelona que va créixer de forma important entre 1946 i 1974; també amb informacions sobre els canvis urbanístics produïts en els barris de l'entorn del Claret.

L'àrea d'influència del col·legi s'expandia de forma més acusada cap a l'est i nord de la ciutat, amb un límit molt constant en l'avinguda Meridiana, que eren

zones que van ser objecte de canvis urbanístics amb nova construcció d'habitatges i on no existien escoles religioses del nivell del Claret. Aquesta competència d'escoles religioses si que es donava tant en direcció a Gràcia, amb la Salle, com cap el centre de la ciutat, on estaven els col·legis dels Maristes i els Jesuïtes.

L'existència d'una línia d'autobús que portava al Passeig de Maragall podria fer pensar que va facilitar l'expansió cap aquesta zona, però el fet és que no hem localitzat cap transport públic que facilités l'enllaç fins l'àrea de la plaça de les Glòries, i en canvi també la podem considerar com sector d'influència; per tant, no hem identificat traces de relació entre la ubicació dels domicilis i l'existència de mitjans de transport públic.

Hem identificat quatre àmbits geogràfics on es donava una major densitat d'alumnes; per ordre d'importància són l'eix de la avinguda de Sant Antoni Maria Claret, des del passeig de San Joan al carrer Padilla; en segon lloc el format per l'avinguda Gaudí i la plaça de la Sagrada Família sent el tercer la zona del baix Guinardó entre la Travessera de Gràcia i la Ronda del Mig i finalment la zona al voltant del carrer Pi i Margall.

La visió evolutiva temporal ens ha permès veure zones sense alumnes, amb poca construcció d'habitatges en els primers quinquennis, que es van omplint d'estudiants en períodes successius. També és rellevant la baixada en la densitat de finques amb tres o menys alumnes en els anys 1946-55, que podria deure's a l'estancament o lleu creixement poblacional de Barcelona; a partir de 1955 augmenta la densitat d'alumnes per finca d'acord amb l'augment dels habitants a la ciutat. Entre 1961 i 1970 les àrees principals de concentració són els citats eixos en torn als carrer que van del carrer Sant Antoni Maria Claret al carrer Mallorca, i també la zona de Pi i Margall. L'últim quinquenni considerat, mostra una davallada dels estudiants procedents de l'àrea Clot-Glòries i del Passeig de Maragall, així com un augment de les finques amb un sol alumne.

Hem pogut demostrar que el 37% dels alumnes vivien a menys de cinc-cents metres de l'escola, el 76% a menys d'un quilòmetre i el 90% a un quilòmetre i mig; complementàriament, només el 2% vivien a més de 3 quilòmetres. Podem deduir doncs que el factor proximitat era primordial en la decisió de portar els fills al Claret, i que a més aquest factor va ser molt estable al llarg dels cursos, doncs la

mitjana global de distància va ser de 773, amb unes oscil·lacions màximes per quinquenni de 35 metres.

Hem realitzat un anàlisi de la transformació que va tenir el barri que envolta el Claret en base a dibuixar mapes d'illes de cases acolorides en funció del percentatge de finques construïdes en diferents decennis: un 49% de les finques estaven bastides abans de 1946; durant els dos decennis posteriors es van edificar un 18% de les finques actuals, un 15% en el període 1966-1975, i el restant 18% dels edificis actuals van ser fets entre 1976 i l'actualitat. Això ens demostra per una banda que al barri considerat es va construir més en trenta anys (1946-1975) -un 33%- que en els més de quaranta posteriors a 1975 que signifiquen el 17,8%. Aquests resultats de la zona considerada són coherents amb les dades disponibles de la construcció en el conjunt de la ciutat.

Veient els mapes per decennis es possible observar com en el primer considerat (1946-1955) es dona un nombre baix de noves construccions i que les noves edificacions no es fan a prop del Claret. En el segon decenni, fins 1965, hi ha símptomes d'acceleració en la construcció en zones situades en bona part per sobre de la Travessera de Gràcia; el tercer període fins 1975 mostra un increment de l'activitat constructiva, en especial en l'eix en forma d'angle format pels carrers Indústria i Padilla. Per tant, podem concloure que la zona d'influència del Claret va experimentar una expansió constructiva que es mou en paral·lel amb l'evolució de l'alumnat del Claret.

Dins de la utilització que hem fet d'eines de georeferenciació, hem elaborat mapes amb la ubicació de les escoles d'on procedien els alumnes, a partir del quinquenni 60-65. Es va donar un augment de la proporció de nens que entraven a l'escola havent passat abans per un altre centre, en bona part parvularis; dos causes semblen plausibles: una tendència social a dur els nens a escoles maternals i pre-escolars i també el fet que el Claret no tingués oferta de parvulari en l'últim quinquenni. De fet estan registrats un alt nombre d'escoles diferents (543), però només catorze centres escolars signifiquen el 36% dels alumnes; d'aquests, els quatre amb més alumnes que arriben al Claret, estan situats a menys de dos-cents metres.

L'anàlisi de la localització de les escoles situades a prop del Claret, i que podien ser la seva competència, ens indica una concentració d'escoles de caire religions en

la direcció cap el centre de la ciutat i cap a Gràcia, mentre que en direcció Besós molt bona part són privades; d'escola pública només ens consta la Ramon Llull. Una distribució semblant resulta de tipificar les escoles en funció de la seva fundació: les més antigues cap al centre, les més modernes en direcció contrària. Les citades distribucions ratifiquen que la zona d'influència del Claret fos en direcció nord i est, on hi havia menys competència, tant des del punt de vista del nivell d'instal·lacions com d'orientació doctrinal; també confirma la progressiva reducció d'alumnes procedents de la zona Maragall, al créixer l'oferta d'escoles situades en direcció a Horta.

8.5. Quins missatges s'emetien des del Claret.

De la selecció, classificació i anàlisi dels continguts del full setmanal "*De mi Colegio*", publicat i distribuït entre els alumnes entre 1944 i 1970, hem pogut deduir quines temàtiques informatives i formatives s'emetien des de la direcció del col·legi cap als alumnes i les seves famílies. Les hem separat entre les de tipus escolars i les socio-religioses.

Els canvis produïts en el disseny i les capçaleres dels *DMC* evidencien una evolució, especialment a partir de 1960, des d'un full de tipus parroquial, amb una majoria de continguts de caire religió, fins un altre amb preeminència d'informacions escolars.

En relació als temes escolars, dins dels aspectes administratius i de gestió, tenen continuïtat els requeriments al pagament de les quotes i les justificacions dels seus increments en base a dues raons principals: la millora d'instal·lacions i les pujades dels sous i costos socials del professorat dictades pels poders públics; en aquest últim tema, la posició de l'escola es mou entre la queixa per les disposicions externes i el reconeixement de la necessitat de remunerar de forma justa al professorat.

Especialment els anys quaranta les restriccions elèctriques van alterar els horaris i les tardes no lectives; les gripes també eren esmentades de forma regular, fins finals dels cinquanta, com fenòmens que augmentaven l'absentisme i arribaven fins i tot a suspendre l'obligació d'assistir a la missa escolar.

Coherent amb el caire religiós de l'escola, es donen una diversitat de mencions i crides a actes pietosos que es desenvolupen com activitats escolars: campionats catequístics, oracions i rosaris a les aules, misses, confessions i comunions, mes de Maria, exercicis espirituals, col·lectes missionals. L'assistència obligatòria a la missa dominical va ser no només una obligació religiosa sinó va tenir implicacions acadèmiques i econòmiques, doncs l'incompliment del precepte dominical implicava ser qualificat amb un zero en el butlletí de notes, el que portava a la denegació d'ajuts escolars el següent curs; i tres zeros per aquest motiu eren causa d'expulsió. De fet, fins 1965 va ser obligatori assistir a la missa escolar dominical, amb posterioritat podien els alumnes anar a missa en un altre església, però tenien que portar justificant.

L'ampliació i millora de les instal·lacions a finals dels cinquanta, declarades pel Govern com d'interès social, la qual cosa va requerir de la intervenció d'algun pare d'alumne amb capacitat d'influència a Madrid, no es va limitar a funcions escolars, sinó que va tenir com a complement la posada en marxa a partir de 1954 del Casal Claret que va ampliar l'abast del col·legi més enllà de les estrictes accions escolars, incloent una oferta d'activitats pel temps lliure: cine tots els diumenges, teatre, excursionisme, associacionisme juvenil.

També és remarcable el continuisme en la direcció del col·legi, doncs entre 1948 i 1973 només hi van haver tres directors; no sembla que es procedís a una renovació després del Concili, doncs el 1967 s'anomena com nou director a qui ja ho havia estat en el període 1948-1955. La figura del Pare Director, com també la del Pare Provincial de la congregació claretiana, eren objecte d'adhesió i submissió en especial els dies dels seus aniversaris, de forma coherent amb el respecte, agraïment i obediència deguts a l'autoritat en l'època.

Un dels Directors, el pare Faustí Illa, va destacar per la seva activitat com a membre actiu de la F.E.R.E. (*Federación Española de Religiosos de Enseñanza*). Quan el *DMC* descriu alguna de les seves accions deixa palès que la funció d'aquesta organització patronal dins de l'estructura corporativa sindical es limitava a presentar les seves propostes al ministre d'educació de torn.

Va ser un costum acceptat, al menys fins el 1967, el rebre per part dels professors obsequis de les famílies per Nadal, recomanant que els regals s'enviessin directament als domicilis particulars. Igualment, es suposa que com complement

d'un salaris baixos, el mateix col·legi oferia la possibilitat de rebre classes particulars de professors propis, especialment durant l'estiu.

El col·legi disposava de diferents formes d'ajut al pagament dels estudis, que sortien dels propis fons de les quotes pagades pel conjunt d'alumnes i de contribucions de les associacions de pares i d'ex-alumnes. A nivell oficial l'únic ajut citat en el *DMC* és el de les matrícules oficials gratuïtes, que afectaven només als costos d'inscripció als exàmens oficials, sense impacte sobre les quotes mensuals. A partir de 1964, l'aparició de beques oficials del P.I.O (*Patronato de Igualdad de Oportunidades*) pel batxillerat fa que el propi col·legi impulsi als pares a demanar-les, advertint que eren incompatibles amb els ajuts propis del Claret i també amb l'avís de publicació dels noms dels nens beneficiats pels ajuts interns. El 1967 la quantitat publicada de nois amb ajut als estudis, oscil·la entre els cent i els dos-cents i les casuístiques dels motius per a concedir les beques internes eren: tres germans a l'escola, famílies nombroses, fills de treballadors del Claret, orfenesa sobrevinguda, família malalta i insuficiència econòmic. Existeix una major casuística basada en situacions personals en els ajuts donats de forma interna pel Claret, que en el cas de les beques oficials, on els criteris eren més taxats: rendiment acadèmic i baix nivell d'ingressos.

La defensa de les escoles religioses davant de qualsevol possible modificació de l'estatus existent era motiu d'avís, queixa i reivindicació des del *DMC*. Des d'una data tan inicial com 1947 -on es fa servir un llenguatge molt dur i crític per l'època-, fins la fi del període estudiat, en diferents moments es fan crides a la llibertat d'ensenyament, al dret de l'Església a la formació, al dret d'elecció de centre per part dels pares; també s'alerta sobre el risc d'adoctrinament des del laïcisme i es reivindica el paper subsidiari de l'Estat a l'ensenyament. S'accepta la gratuïtat de l'educació però només si es fa un finançament igualitari a les escoles públiques que a les privades, i no accepten que l'Estat ofereixi la gratuïtat dels estudis només per mitjà de l'escola pública. Són arguments semblants, sinó els mateixos, que actualment encara es fan servir en els debats actuals sobre les lleis d'educació.

El 1946 es concreta una trilogia de criteris pedagògics inspiradors de la formació segons els claretians: estudi, pietat i obediència; d'aquí surt un quart concepte: el deute que l'estudiant acabarà tenint amb els seus pares com educadors. Els aspectes

disciplinaris i de control de la conducta travessen tot el període en diferents normes i eines de seguiment que amenacen amb càstigs i sancions. L'assistència a missa, la correcció en el vestir, el llenguatge i el comportament es reflectien en la nota de Conducta. La puntualitat i el compliment dels deures a casa, eren uns altres aspectes controlats, que afectaven també en aquest cas a les famílies a les que es feia sovint corresponsables, en especial a les mares.

L'avaluació de l'alumne es concretava al butlletí de notes quinzenal que havia de ser lliurat pel noi a la família per què el signés el pare. La classificació per ordre de resultats donava lloc al Quadre d'Honor, que es publicava de forma periòdica en el *DMC*, anualment en la Memòria Escolar i va tenir fins i tot un lloc rellevant en el vestíbul del col·legi; aquesta classificació es va deixar de fer el 1964, entre altres raons pedagògiques per no fomentar la vanitat dels guardonats. Les poques referències que hem trobat sobre càstigs físics són per a negar la possibilitat d'aplicar-los dins de l'escola, rebutjant el seu ús. A partir de 1972 s'introdueixen enfoc pedagògics allunyats de la memorística i crides a la participació de l'alumnat i dels pares no ja en el 'col·legi', sinó en la 'comunitat escolar'.

La Joventut Cordimariana va ser una forma d'associacionisme voluntari orientat a complementar la formació religiosa dels alumnes més enllà de l'àmbit escolar. Oferia des de la reobertura del Claret el 1939 activitats pel temps lliure, sempre sota un enfoc de millorar l'espiritualitat i la fe cristiana dels joves. A partir de 1954, el Casal Claret va ser l'espai físic que va encabir les seves activitats habituals i era un centre d'activitat extraescolar obert a d'altres joves i a noies. La celebració del Concili Vaticà II propicià que fos un espai de debat més obert al canvi que el que mostren els continguts del *DMC* a nivell del col·legi.

En referència a les temàtiques polítiques i socials, recordem de nou que la majoria de missatges del *DMC* que analitzarem a continuació es van fer en les dècades dels anys quaranta i cinquanta, ja que a partir dels anys següents les temàtiques passen a concentrar-se més en assumptes escolars i educatius. També que en aquestes dues primeres dècades el *DMC* formava part de un full de caire preferentment religiós, que es difonia en altres esglésies a més del santuari annex, i per tant el conjunt dels continguts anaven dirigits a un públic més ampli que el del territori d'influència del Claret.

Les cites fetes en el *DMC* al règim polític i al dictador són molt més abundants i laudatòries en la dècada dels quaranta i van decreixent amb posterioritat, en especial en el que fa a les referències al *Caudillo*, del que no es fa esment després del 1950. S'atribueix al cap de l'Estat la legitimitat del poder en tant que representant de l'autoritat divina a la terra, això sí, sempre que l'exerceixi amb dignitat; aquesta correcta forma d'exercici del poder permet la possibilitat teòrica de resistència a l'autoritat civil, però no en funció de la legitimitat democràtica, sinó quan la seva orientació política s'aparta dels preceptes morals i religiosos. Això durà a expressar crítiques a les autoritats -preferentment a les locals, situades en l'esglaió més baix de la jerarquia franquista- per no controlar prou a la ciutadania en temes morals. En el sentit contrari de defensa de l'ordre establert, les maledicències i els rumors contraris al règim són considerats com a pecats.

Es comença acceptant i beneint la victòria de l'exèrcit al final de la Guerra Civil, per anar deixant d'emetre missatges patriòtics. Tot i que per una banda no es fan gaires esments sobre el gran nombre de religiosos claretians morts a l'estiu de 1936, per un altre no es troben texts que manifestin compassió pels vençuts i exiliats, ni crides a la reconciliació i la superació del trauma que la guerra va significar.

D'acord amb els criteris del nacionalcatolicisme, el patriotisme -espanyol- està associat a ser cristià, i a l'inrevés: un bon cristià serà un bon patriota; de tota manera, aquesta defensa es fa sota la idea que la pàtria veritable no és la terrenal, sinó la celestial. Durant els anys quaranta s'organitzen amb la col·laboració del *Frente de Juventudes* campaments d'estiu per a la formació cívica i patriòtica, amb un plantejament organitzatiu de tipus militar. També en aquella dècada les verges del Pilar i de la Immaculada són presentades com a patrones de la nació. Les referències de tipus d'exaltació patriòtica disminueixen fortament a partir dels anys cinquanta, encara que es continuarà cantant l'himne nacional cada matí a l'entrada de les classes fins a principis dels anys seixanta. La citada disminució de la presència del patriotisme espanyol no és substituïda per un de català, que està sempre absent fins i tot en relació a figures religioses com la Verge de Montserrat i Sant Jordi, que no són associats a ser patrons de Catalunya.

La totalitat d'exemplars del *DMC* estan escrits en castellà i l'ús del català es limita a expressions de conceptes concrets, la majoria folklòrics. Fins finals dels anys cinquanta es defensà la utilització del llatí en les cerimònies religioses per

preservar la unitat de l'Església. En paral·lel amb el Concili, es va anar introduint l'ús de les dues llengües vernacles en els actes de culte, però no en el col·legial, on fins 1967 no s'obre la possibilitat de fer classes voluntàries -i pagant- de català. Va ser més ràpida doncs la introducció del català en l'àmbit religiós i de les activitats extraescolars del Casal Claret com a conseqüència del Concili, que no en l'escolar on s'estava més a les disposicions de l'autoritat del Règim.

Les relacions entre el poder religiós i el poder civil són definides per la subordinació del segon sota el primer, fonamentat en el criteri religiós que els fins espirituals tenen preeminència sobre els materials; en conseqüència, els temes morals són competència de l'Església. Per les temàtiques comuns de govern sobre els ciutadans, s'han d'establir concordats i no es acceptat -més aviat és condemnat- el criteri liberal de separació entre l'Església i l'Estat. Les funcions pròpies de l'Estat les concreta en el dret civil, la defensa de la llibertat individual i protegir la iniciativa privada; un enfoc molt proper al concepte d'Estat mínim defensat pels ultraliberals. La participació política dels catòlics es defensa enfocada a l'objectiu principal d'assegurar que s'apliquin els criteris cristians.

Un primer concepte de llibertat, expressat en el moment de l'ensulsiada del nazisme, amb la continuïtat del règim en risc, està relacionat amb la llibertat comunitària d'un poble unit, necessària per a poder ser lliures. Un segon concepte de llibertat es basa en la força i la capacitat per imposar-se; no només sobre els altres, sinó sobre les passions humanes: el cristià catòlic limita voluntàriament la seva llibertat mundana, per acceptar estar subjugat a Déu. En qualsevol cas, s'abjura de la llibertat de culte i de creences, que porta -diuen- al desordre i la revolució associats a la recent Guerra Civil. La llibertat de pensament és objecte de crítica, sigui en la forma de laïcisme o de lliure-pensament, reivindicant el paper de la religió per facilitar el control social i de les conductes humanes. Després del Concili, els conceptes de llibertat i de consciència lliure s'incorporen als valors cristians.

Les referències al comunisme, representat de forma principal per la URSS, són moltes més que al socialisme i l'anarquisme. Els comunistes són presentats no tant com els enemics del règim o d'Espanya, sinó més aviat com una amenaça per la religió i l'Església en els seu conjunt. A diferència de la freqüència amb que és esmentada en els missatges del franquisme, només hem trobat una referència a la

maçoneria. En ocasions s'expressa que la millor defensa contra la penetració comunista és la justícia social i evitar l'explotació dels treballadors. Es possible observar doncs que els missatges del *DMC* coincideixen amb els del règim en quan a considerar al comunisme com un enemic comú, menys amenaçador que el socialisme i l'anarquisme; també hem constatat que la por i la condemna a la maçoneria tenen molt poc pes dins la comunicació del col·legi.

El concepte de democràcia és tractat de forma ambivalent, amb enfoc que oscil·len entre la por a que soscavi la jerarquia necessària per tenir una societat ordenada, i la consideració de l'Església com l'organització més *democràtica*, en base a confondre igualtat amb democràcia. Donen símptomes de cert distanciament amb el règim -dictatorial i no democràtic- al defensar la neutralitat del clergat entre els diferents partits polítics i expressar alguna crítica davant la manca de canals de participació de la ciutadania en la vida política. Per tant, no es fan crítiques a la democràcia, que es considera una característica innata de l'Església, i de forma puntual i cautelosa s'arriba a demanar la participació del poble en la política.

El concepte de pau és reivindicat cap el final de la Segona Guerra Mundial, en especial quan a la ciutat de Roma s'estava apropant el front bèl·lic; també s'estableix una associació entre el pecat i la guerra com a càstig diví.

Trobem una continuïtat en la necessitat de donar un salari -familiar- just als treballadors i d'evitar grans desigualtats en la riquesa, tant des del punt de vista cristià com per poder mantenir l'ordre social. Els abusos per part dels *amos* són criticats no només per injustos, sinó per poder atiar el malestar i fins i tot per donar justificació a les crítiques dels comunistes. Consideren legítimes les desigualtats socials -són voluntat de Déu- però introdueixen la necessitat que no es donin abusos del fort sobre el dèbil; no accepten la lluita de classes sinó que són partidaris de l'estimació entre rics i pobre en el sí de la fe, alhora que defensen el dret a la propietat, també pels pobres, als que recomana practicar l'estalvi, donant per suposat que tenien capacitat per a fer-ho. Fins la publicació de l'encíclica *Pacem in Terris* es donava una reivindicació de la caritat davant del concepte de justícia social que no es torna a donar amb posterioritat.

En el *DMC* es van fer poques referències a esdeveniments que es donaven en el món; només la revolució a la Xina i l'aixecament a Hongria van merèixer una atenció reiterada amb crides a l'oració i recaptés d'almoines. En el cas xinès estaven

implicats els claretians per tenir missioners afectats, però el factor comú als dos fets és que estaven relacionats amb el risc d'expansió del comunisme.

Quant al conjunt de referències a les dones, es mouen en la contraposició entre la figura d'Eva, via per la qual el dimoni va introduir el pecat, i la de Maria, escollida per Déu per a redimir a la humanitat: la dona és pecat i és salvació; cal fugir-ne de la primera, alhora que estimar i imitar a la segona.

Les noies han de preservar la castedat -un valor personal- i escollir bé el marit -mitjançant un nuviatge curt entre creients que siguin a més practicants- per arribar a la plenitud amb la maternitat. Necessiten de la supervisió del pare que ostenta l'autoritat familiar, on la mare té un paper subsidiari, centrat en la preservació de la cohesió familiar i els valors religiosos. El matrimoni, aprovat pels pares, és l'objectiu primordial de les joves, que un cop casades han de ser el complement de la potestat del marit sobre la família.

La bellesa de la dona és un do diví -que es perd amb l'edat- que cal saber gestionar doncs pot ser motiu de la seva perdició; a l'inrevés, ser lletja pot facilitar el camí a la salvació. Es donen diverses instruccions i criteris restrictius sobre el vestir i el comportament orientats a l'ocultació del cos femení, considerat font de pecat.

Sota l'idea que el lloc natural de les dones era la llar, poques referències es fan al treball professional femení, limitant-ho a professions com comadrona i modista. També el seu rol a l'Església és secundari: d'acompanyament i col·laboració quan no hi ha alternatives masculines.

Tot i ser un full editat en l'entorn d'una escola de nois, hi ha menys missatges dirigits als joves en relació amb els de les noies. I això que consideren que, per la seva naturalesa més apassionada, els joves ho tenen més difícil per a resistir les temptacions i preservar la seva puresa, no només la castedat, en un món ple de temptacions a les que cal resistir, recurrent si cal a la mortificació del cos.

Els recomana el matrimoni, tret de voler consagrar-se a la vida religiosa; però en el cas del nois introdueix una opció alternativa que considera permesa, encara que no recomanable, com és el dedicar-se a la ciència.

Adverteixen del risc de les vacances, en especial les d'estiu, on conflueixen tres perills com són la peresa, les males companyies i la impietat. La recomanació és l'activitat regular i sobre tot l'oració i l'assistència a Missa.

Un altre apartat de les diversions es refereix a les festes relacionades d'alguna manera amb la religió, des del Nadal al carnestoltes, de la setmana santa a les revetlles d'estiu o la festa de tots sants. L'èmfasi es posa en aquest cas en no desvirtuar la religiositat d'origen amb un enfoc mundà que anteposi la festa a la reflexió i el ritual espiritual.

En relació a les moltes citacions sobre l'oci, es fan sota una concepció escrupolosa envers les diversions i el temps lliure, que acostuma a ser ocasió de pecat. Mostren una voluntat d'exercir el control social en base als criteris d'una estricta moral catòlica, d'acord amb un dels conceptes bàsics del nacionalcatolicisme, tal com hem explicat en el punt 2.3.

Tot i l'estrict control que imposava la censura franquista i a nivell religiós el sagrament de la confessió, s'hi fan crítiques contra el ball -moltes i molt furibundes en aquest cas-, el cinema -es recomana anar només a veure films moralitzants en locals cristians-, el teatre, la lectura -que pot provocar somnis pecaminosos- i fins i tot contra el passeig -per poder fer-ho conjuntament nois amb noies- i la ràdio. Hem pogut observar que el grau de reprovació és major quan més popular és la forma d'esbarjo: el cinema és més criticat que el teatre, el ball que la lectura; també es pot deduir una visió de les diversions com a competència pels actes i rituals religiosos. S'explicita una diferència de criteri entre les grans ciutats i les petites del món rural, de forma que algunes activitats, pel·lícules en particular, poden ser tolerables en el primer cas i desaconsellades en el segon.

Preferentment durant els anys quaranta la ràdio va ser vista amb prevenció per constituir una alternativa a pràctiques religioses en l'entorn familiar, com el rès del rosari. Als seixanta, la televisió, pel més gran control del poder franquista sobre les emissions, no va despertar les mateixes prevencions, més aviat es valorava positivament la seva capacitat educativa.

Fins a principis del seixanta, la lectura de llibres i revistes és considerada un risc pel jovent; recomana fer-ho només de texts amb censura eclesiàstica i per consell del director espiritual. Es considerava la lectura com un possible primer pas que duia al final cap el vici i la condemna. El puritanisme arribava a permetre a les modistes mirar les revistes sobre moda, però només les imatges dels vestits, no els articles que acompanyen a les fotografies. En l'última etapa del *DMC*, a partir de

1972, el criteri ha canviat i es fan recomanacions de llibres a llegir i crides a l'ús de la biblioteca escolar.

De forma puntual es publiquen admonicions, amb diferents graus de gravetat, sobre els perills del joc de cartes, la boxa, els toros i les platges; al llindar del principi de la dècada dels seixanta encara s'adverteix de forma alarmista sobre els perills d'anar a la platja seguint el que es considera un costum estranger.

El matrimoni es presentat -lògicament segons la doctrina de l'Església- com un sagrament indissoluble, orientat a tenir fills -sense caure en la concupiscència-, sent un pecat greu obstaculitzar la procreació per qualsevol via. Els criteris que es donen per escollir parella, procés molt important donada la impossibilitat de trencar el vincle, són que sigui una persona cristiana, treballadora, moral, amb salut i recursos, acceptable pels pares i de bona família.

Sempre sota el model de la Sagrada Família, amb pare treballador, mare fidel i nen obedient, es distingeixen dos períodes diferenciats: durant els primers vint anys considerats predominen els criteris de vigilància, impositius i autoritaris com forma d'enfocar les relacions familiars, mentre que a partir de meitats dels seixanta es recomana més un model de família orientadora i formadora amb exemplaritat per part dels pares, sense primacia de l'autoritarisme. Es fa una crítica a la pràctica creixent del tuteig, per ser una costum estranger i no cristià,; recordem que el citat tuteig era una forma de relacionar-se utilitzada dins de la Falange.

Malgrat el limitat nivell social del barri en que estava ubicat el Claret, hi han diversos esments a les relacions entre les famílies i el servei domèstic, sota una concepció conservadora i classista: per una banda els treballadors domèstics tenien sort de tenir feina i per un altre la seva posició hauria de ser gairebé de pertinença a la família, però en posició subordinada.

La festa, l'oci, l'esbarjo i fins i tot l'esport són presentats en general com riscos per a la moral i amb prevenció en tant poden destorbar les pràctiques cristianes. Algunes crítiques a la pràctica de l'esport poden explicar-se per ser aquest un àmbit d'activitat on la Falange disputava el lideratge amb les organitzacions eclesials.

El costum de blasfemar és reprovat de forma intensa fins els finals dels anys cinquanta. O era un costum realment molt estès en la societat o ens mostra una posició puritana dels capellans, potser influïda perquè el mateix Pare Claret ja havia denunciat la blasfèmia i avisat de càstigs divins sobre Espanya per aquesta raó. .

La gran majoria de missatges de caire religiós es publiquen en els anys quaranta, disminueixen en els cinquanta i gairebé desapareixen després en el *DMC*. Aquesta disminució de la freqüència de les informacions de caire religiós es produeix abans de la celebració del Concili Vaticà II, i per tant no la podem imputar al seu influx.

Defensen que la vida a la terra és un període transitori, és el camí cap a la vida eterna, que serà la veritable; es tracta encara la concepció de les dues ciutats de Sant Agustí: la provisional i la celestial. Com a conseqüència es desprèn un missatge de resignació davant les adversitats, doncs la justícia divina s'imposarà sobre les injustícies humanes. La mort no és una amenaça per la persona justa i bona, sinó una esperança; pels pecadors la mort sí que és una intimidació, doncs dona pas a la condemnaió eterna.

El cel, el purgatori i l'infern són realitats que impliquen una dualitat extrema per la responsabilitat individual: el judici de Déu et donarà o el premi màxim que es veure a Déu durant tota l'eternitat o la pena màxima que és l'infern perpetu; no hi ha posicions intermèdies. L'existència del purgatori com a situació transitòria permet la figura de la butlla com a forma de redempció i de captació d'almoines per part de l'Església. Més enllà del que signifiquin per l'altre vida, són conceptes que intenten influir sobre les conductes dels humans a la terra, molt en especial per l'amenaça d'un càstig etern.

El concepte de Déu, declarat incompreensible pels homes, és associat a les figures de creador i de jutge final, que ha donat als homes pautes a complir i llibertat per a seguir-les, i al final dictarà sentència punitiva però justa. El Crist es presentat més sota l'advocació de Crist Rei, com l'únic monarca plenament legítim, i menys com a redemptor. L'Esperit Sant i el misteri de la Santíssima Trinitat es reconeix com complex, de forma que fins i tot s'arriba a dir que pot ser pecat intentar-ho racionalitzar i comprendre'l.

María és la mitjancera amb Crist, la millor drecera per arribar a ell i aconseguir els seus favors. És símbol de puresa i model de dona i mare. Conseqüentment amb el nom oficial del col·legi, destaca el conjunt d'advocacions al *Corazón de María* a qui expliquen estan consagrats tant la diòcesis de Barcelona com el món en general. Van valorar positivament el canvi del dia de la mare al mes de maig -fet el 1964- dissociant-lo de la figura de la verge immaculada, el que no es considerava una relació adequada.

La veneració a Sant Josep es fonamenta en el seu paper de pare legal i terrenal de Jesús i cast espòs de la verge Maria, amb alguna dificultat argumental per explicar aquest fet sense disposar d'un mínim de fe. L'advocació a Sant Josep Obrer -artesà en el llenguatge oficial del franquisme- va ser una manera d'institucionalitzar un dia de reivindicació social -l'1 de maig, dia del treball- però desvinculant-ho de les reivindicacions de l'obrerisme.

El Papa és presentat com a pontífex màxim i cap absolut de l'Església, dotat de la infal·libilitat en temes de doctrina i amb superior criteri que la resta de la comunitat pels temes socials. Malgrat això, no és una figura omnipresent en el *DMC*, on sovintegen més els aspectes doctrinals i les recomanacions morals que l'exaltació de les jerarquies. Van mostrar més aflicció per la mort de Pius XII que per la de Joan XXIII.

L'Església com a institució és considerada com una obra divina i sota aquesta perspectiva és una institució perfecta, que dicta criteris religiosos i a la que els fidels han de creure i d'obeir. Està organitzada internament en classes jeràrquiques, on la funció dels fidels és seguir les normes i els criteris ordenats. A partir de Joan XXIII es suavitzen els trets autoritaris.

Desenvoluparen una perspectiva hagiogràfica de la vida del Pare Claret, obviant cap visió crítica, ni tant sols relacionada amb conflictes polítics, tot i la seva posició dins la Cort com a confessor de la Reina, excepte en el cas de la seva oposició al reconeixement per part d'Espanya dels Estats Pontificis i per tant de la independència d'Itàlia. El 1950 es va donar gran cobertura als actes relacionats amb la seva canonització.

Durant els anys quaranta i cinquanta remarcaven l'activitat missionera dels claretians, en especial l'actuació en el territori de la Guinea Equatorial 'Espanyola'; amb posterioritat es diversifica el focus mostrant missions i missioners en diversos països d'Amèrica i Àsia, incloent també una església-missió a París per atendre als emigrants espanyols. El proselitisme per aconseguir que alumnes del col·legi es fessin missioners no destaca en el *DMC*, excepte en els primers anys, però en canvi es va donar amb més continuïtat i freqüència dins de les activitats escolars.

En relació a l'apostolat a Guinea, les descripcions fetes ens permeten observar com s'associa el concepte de civilització amb el cristianisme, de forma que l'evangelització és una forma de *bon colonialisme*, perquè civilitza als "negritos".

Fem servir el diminutiu “negrito” perquè ha estat utilitzat de forma profusa al *DMC*, juntament amb el de “morenos”, el que ens indica una descripció amb caire de superioritat, exotisme o directament de racisme; d’un racisme banal existent a l’època i que s’aplicava també als “chinitos y indiecitos”. La presència dels missioners claretians va fer que es donessin diverses formes de recaptació de recursos per finançar aquestes missions: apadrinar tant batejos com nens, guardioles a les classes amb publicació en el *DMC* de quines recaptaven més i quines menys, juntes missionals, recollida de roba i joguines.

Els articles publicats durant la celebració del Concili Vaticà II es cenyien preferentment a la participació de pares conciliars claretians. Un cop finalitzades les sessions, el Superior de la comunitat claretiana va fer una crida a la renovació doctrinal, en el *DMC* es van publicar resums de documents conciliars i en la Memòria Escolar s’esmentà la necessitat de renovació i actualització. No hem trobat cap senyal de resistència al canvi doctrinal sinó més aviat d’acatament de les directrius conciliars, això sí, sense mostres d’entusiasme.

El diable, la figura antagònica a Déu, és presentat com una realitat viva i activa, i també com la causa de la maldat existent al món. Caure a les seves mans és culpa individual de cada ésser humà, i l’oració és la millor manera de resistir-se a les seves temptacions. Per tant, sota la idea del dimoni es transmet la por, la culpa i l’amenaça del càstig etern.

Es pot detectar cert enfoc paranoic en relació a les persecucions sofertes per l’Església al llarg del temps: comencen amb la fugida a Egipte, el cristianisme és una raça de màrtirs, tots les potestats terrenals han volgut i volen destruir-la. Curiosament, són pocs els articles que recorden als claretians morts durant la Guerra Civil, tot i tenir entre el professorat capellans amb famílies afectades. Els articles dedicats a les persecucions es van centrar més en fets de l’actualitat, normalment relacionats amb el comunisme.

En relació a altres religions o creences es diferencia entre infidels, apòstates i heretges, però defensant sempre que fora de l’Església no hi ha salvació. L’actitud general amb els cristians ortodoxes és de certa tolerància mentre que amb el protestantisme es discrepa més, tant per discordances respecte a la moral com pel fet de considerar-los possible competència si podien establir escoles; també se’ls imputava ser una amenaça real dins d’Espanya, donat que podien ser un vehicle

d'entrada del comunisme, així com un atac a la dualitat pàtria-religió que es considerava fonament de la nació.

Quan citen als jueus, es refereixen a ells més com a poble -en passat, als que van viure amb Jesús- que no pas com a religió, amb la que es reconeix l'origen comú de les creences; no hem trobat cap esment a l'holocaust -la xoà- patit pels pobles jueus d'Europa durant la Segona Guerra Mundial. Els musulmans són presentats sota dos visions: una negativa de caire quasi racista en la seva identificació com a *moros* i una positiva al considerar-los grans complidors dels seus preceptes religiosos, per sobre de com ho fan els cristians. El budisme només es cita dos vegades el 1948, després de la independència i l'assassinat de Gandhi, en termes molt despectius. Amb Joan XXIII es crida a la comprensió i la col·laboració amb altres religions, en objectius que poden ser comuns.

El paganisme i l'ateisme són la pitjor situació possible, doncs consideren que sense Déu ni religió no hi ha moral ni ordre social, de forma que es descriuen com a conductes normals d'aquests infidels l'infanticidi i l'abandonament de nens.

En relació a l'observança de pràctiques religioses, el *DMC* ens deixa veure la voluntat d'aconseguir que la vida dels fidels estigués pautaada per oracions, sagraments i preceptes, que s'havien de complir en un entorn d'obediència a les normatives. Els canvis induïts pel Concili van fer variar i alleugerir la rigidesa dels criteris exigits.

L'obligació d'anar a missa els diumenges i dies de precepte portava associat el respecte al descans dominical; l'incompliment estava considerat un pecat mortal i per tant implicava la condemna eterna. Les distàncies a l'església, el rigor del clima i les hores possibles de feina eren objecte de bizantines especificacions sobre els límits i causes que eximien de l'observança del precepte. És possible deduir una insatisfacció per part dels redactors envers el grau de seguiment social, doncs es critiquen activitats que dificulten l'assistència -com l'esport- en l'apel·lació a no tenir vergonya d'anar a missa. La possibilitat que es va obrir el 1966 de poder complir el precepte assistint a missa el dissabte al vespre, es va fer mantenint la recomanació de continuar-ho fent de forma preferent el mateix diumenge, que continuava sent el *dia del Senyor*. Per últim recordem que aquest precepte tenia incidència dins de la normativa escolar, doncs la no assistència a la missa dominical era fins i tot motiu d'expulsió, àmbit en el que també es va anar relaxant l'exigència.

El Rosari -que va formar part de les activitats que es practicaven dins de l'escola- comença sent una oració que es recomanava, per influència possiblement del Pare Claret, fer-la diàriament a l'àmbit familiar, per la qual cosa es cridava a les mares per que la promoguessin. De tenir també components patriòtics i associar-se a la victòria en la guerra civil, es va anar reconvertint a una forma més de pregaria personal.

Es donaven una sèrie de pràctiques religioses que implicaven repetició i constància en el seu exercici, especialment els nou primers divendres de mes dedicats al cor de Jesús i els cinc primers dissabtes oferts al cor de Maria; amb el fet de combregar de forma continuada obtenies la promesa divina de morir en gràcia de Déu, i per tant d'assolir la salvació eterna. En un nivell inferior d'intensitat en requerir la seva pràctica i en el benefici espiritual a obtenir, estaven els set diumenges de sant Josep i el mes de Maria. Els exercicis espirituals eren un altre activitat de caràcter religiós que es practicava dins de les tasques escolars.

El sagrament de la confessió té dues vessants en el *DMC*: la primera com l'acció necessària per a obtenir el perdó dels pecat i evitar la condemna, i la segona com una pressió que es fa per evitar la vergonya social de practicar-la, la qual cosa indica l'existència de resistències a anar a confessar-se, en especial per part dels homes.

Els conceptes principals sobre la comunió en el *DMC* són: la primera comunió, les condicions per a poder combregar, el compliment pasqual i el viàtic als malalts. En el que feia a la primera comunió -acte rellevant que mereix un espai tots els anys, tant en el *DMC* com en la Memòria escolar- des del principi es donen advertiments sobre el perill d'anteposar la festa mundana al sagrament, amb advertiments sobre no exagerar el vestit dels nous combregants. En el que fa a les normes sobre el requisit de dejú previ a rebre la comunió, van evolucionar d'uns plantejaments molt estrictes -no menjar ni beure res des de la mitjanit anterior, el que de fet reduïa el poder combregar a només en les primers hores del dia – a només dejunar una hora abans de combregar; aquesta suavització va començar ja en temps de Pius XII.

Una norma religiosa que va penetrar en la vida social com a costum va ser la del dejú i l'abstinència, molt en especial aquesta última que significava no menjar carn en determinats divendres de l'any. També en aquest cas es dona una evolució des de l'aplicació estricta i pautaada fins a ser un tema de responsabilitat individual

segons consciència. Per reduir la duresa de la prohibició, i per a recaptar diners, la Església ofería poder adquirir -que no comprar- la butlla cada any, i disminuir així el nombre de dies de prohibició.

8.6. Què n'opinen els ex-alumnes?

El resultat de la investigació qualitativa feta ens ha permès, tot i la limitació en el nombre d'enquestats, en primer lloc observar que el nivell formatiu dels alumnes va superar àmpliament el dels seus progenitors, en especial cap el final del període estudiat, on la majoria d'entrevistats van completar estudis universitaris. Una majoria d'enquestats va deixar el col·legi al finalitzar el batxillerat i només alumnes dels primers quinquennis diuen haver abandonat els estudis per posar-se a treballar, és a dir per causes econòmiques.

Les principals raons que motivaren als pares per escollir el Claret com a col·legi dels seus fills són la proximitat al domicili i el nivell de qualitat de l'ensenyament ofert. Es pot intuir que amb el decurs del temps, la càrrega de les quotes escolars va anar ser menys carregosa per a les famílies que duïen els nens al Claret; apuntem tres possibles raons: la millora de la situació econòmica general del país, un increment de la renda de les famílies que s'instal·laven al barri i també una possible "retirada" de les famílies més necessitades, que no van poder seguir accedint a portar els nens al Claret.

Les opinions recollides manifesten en forces ocasions que estan fetes tenint present les condicions socials, polítiques i religioses de l'època, on no es gaudia de llibertats cíviques. Això comporta que les valoracions positives no implicarien una defensa del model formatiu per sí mateix, sinó en relació a les condicions del context que imposava la dictadura. Tenint en compte l'anterior, els enquestats tenen una valoració global positiva sobre la seva estança al col·legi així com sobre l'educació rebuda, tot i el mètode memorístic i les carències en els àmbits artístics i literaris. Les seves percepcions ens mostren una satisfacció elevada en un aspecte tant rellevant com haver rebut criteris i pautes útils per aplicar en la vida posterior. Igualment és destacable la satisfacció amb les amistats fetes durant l'etapa escolar i la companyonia regnant, cosa que es pot relacionar amb el fet que el Claret ofería un entorn de lleure, oci i esport que afavoria que els alumnes s'hi estiguessin més

enllà de l'estricta horari escolar; les activitats extra-escolars en el Casal Claret, especialment la *Juventud Cordimariana*, són anomenades de forma especial. Malgrat això, no s'han consolidat a l'entorn del col·legi associacions o grups d'ex-alumnes, tret de casos puntuals.

La majoria reconeix haver rebut una forta pressió sobre temes religiosos, que ha provocat que persisteixi un cert rebuig posterior a l'adoctrinament rebut, sense que es pugui identificar cap canvi en la percepció a partir del Concili Vaticà II; potser perquè, en paral·lel al canvi i alleugeriment en les pautes i preceptes més estrictes, també es va donar un canvi al context social que va fer que una menor pressió religiosa continués sent percebuda com forta. La moral catòlica es recordada com molt present en l'educació rebuda, associant el pecat amb la culpa i el càstig corresponent per una banda, i amb les noies i la masturbació per un altre.

En relació a la qüestió política i d'adhesió al règim, la conclusió que podem treure de la investigació qualitativa és que el sistema pedagògic dels claretians no era proactiu en la transmissió dels valors polítics vigents, limitant-se a les obligacions imposades via l'assignatura de *Formación del Espíritu Nacional* i poca cosa més. Dins de les dues dimensions del nacionalcatolicisme, el col·legi és recordat com molt més catòlic que patriòtic-franquista.

La forma habitual de seguiment dels estudis era en base al butlletí de notes doncs les reunions de tutories no estaven formalitzades i només es produïen per problemes grues de comportament de l'alumne o per demanda dels pares. La disciplina vigent dins de l'àmbit escolar no era percebuda com excessiva sinó com la normal per l'època; aquesta valoració molt contextual s'estén a la valoració dels càstigs, donat que es relata l'existència d'alguns correctius físics, majoritàriament en els primers quinquennis, tot i que menys freqüents que en altres escoles a les que havien anat alguns alumnes.

En el tema de la llengua, el català no era usat com a llengua vehicular de l'ensenyament, ni tant sols en els últims anys del franquisme; però sí que era una llengua emprada per les relacions entre professors i alumnes així com entre els propis alumnes en el pati i fora de les aules, quan eren de parla catalana.

Tot i el baix nombre d'entrevistes fetes, s'han manifestat casos molt puntuals d'actuacions que, amb els criteris socials actuals, serien considerats com conductes que vorejaven l'intent d'abús sexual. Hem de destacar que aquesta temàtica no ha

sortit de forma espontània per part dels entrevistats, sinó després d'una pregunta específica feta un cop acabada l'entrevista; això ens suggereix per una banda que no era una problemàtica estesa ni general, i per un altra que quan els afectats van percebre el risc, el van evitar i no va tenir més incidència.

8.7. Conclusions finals.

En l'apartat inicial de la Tesi, quan exposàvem la motivació i els objectius que volíem assolir, dèiem que aprofitant l'oportunitat de poder accedir a les fonts primàries inèdites facilitades pel col·legi Claret de Barcelona, analitzaríem la composició social de l'alumnat, els tipus de missatges que es transmetien als alumnes i a les seves famílies, i l'evolució social i urbana del barri on està situada l'escola. També esmentàvem que, donat que el període estudiat comprenia el global de la dictadura del general Franco, part dels resultats del treball ens podrien permetre donar una visió del franquisme i del nacionalcatolicisme. Tot i no partir d'una pregunta concreta d'investigació, ens plantejàvem unes hipòtesis de partida a corroborar: el col·legi Claret era una escola de barri i els valors transmesos eren els del poder vigent, sense extremismes ni entusiasme.

Hem pogut veure de diferents formes que l'alumnat del col·legi estava majoritàriament ubicat en les seves rodalies i per tant deduir que -donada una mínima capacitat econòmica per poder pagar les tarifes- el fet de viure a prop de l'escola era el factor primordial per a escollir portar els fills al Claret, amb la qualitat educativa en segon lloc. L'anàlisi de l'evolució dels domicilis ens ha permès resseguir quinquenni a quinquenni els creixements poblacionals per diferents zones de l'entorn; també hem pogut estudiar parcialment els canvis en la construcció d'edificacions en la barriada més propera i amb més densitat d'alumnes. En ambdós enfoc es dona una concordança entre la ubicació dels alumnes i els canvis urbanístics soferts per la zona de la ciutat on es situa el col·legi.

L'anàlisi fet sobre l'oferta escolar, tarifes i serveis, ens ha permès veure que les tarifes acadèmiques es van moure de forma continguda seguint l'índex de preus al consum, excepte durant el període 1955-1960 on, de forma relacionada amb l'ampliació i millora de les instal·lacions, es produeix un gran increment relatiu dels costos acadèmics. Aquesta ampliació respon a un increment de la demanda de

places al col·legi, que s'anticipa en pocs anys a l'inici del període de desenvolupament iniciat amb el pla d'estabilització; de fet, malgrat l'augment de les tarifes, es dona un increment en el nombre d'alumnes de la qual cosa podem deduir que l'ampliació de l'oferta del Claret va ser adequada amb les noves necessitats i amb les possibilitats econòmiques del seu entorn. Fins l'ampliació de les beques oficials, el Claret oferia ajuts econòmics a les famílies que ho necessitaven per a sufragar els estudis, el que no deixava de ser una forma de poder integrar en l'entorn escolar i social a famílies en dificultats econòmiques.

El tipus d'ensenyament ofert va bascular amb el temps d'una primacia del conjunt format per l'ensenyament primari i els estudis de comerç, a un repartiment més equilibrat entre les etapes de primària, secundària i batxillerat. Es tracta d'un procés d'adaptació als criteris generals marcats per les lleis educatives, que a la seva vegada intentaven preparar els alumnes per a les noves necessitats requerides pel desenvolupament econòmic, així com responien també a les aspiracions que tenien les famílies per aconseguir un millor futur pels seus fills. Es manté sempre una estructura classista de les tarifes, en el sentit que són més cares les de nivells més alts: cursar Preu és més car que fer el batxillerat, que a la seva vegada és més car que la primària. També s'evidencia el resultat classista del sistema educatiu en conjunt, pel fet que el nombre d'alumnes disminueix a mida que augmenta l'edat i el nivell a cursar; aquesta reducció en el nombre d'alumnes dels cursos avançats s'atenua amb el temps amb l'extensió de l'ensenyament obligatori.

L'anàlisi i tractament de les fitxes col·legials ens ha possibilitat conèixer algunes característiques de com eren -i com van canviar ens els trenta-cinc anys estudiats- els alumnes del Claret, les seves famílies i per extensió part de la població d'una zona de la ciutat de Barcelona. Sintetitzant molt els canvis socials observats hem pogut comprovar que van augmentar els estudiants nascuts a la pròpia ciutat de Barcelona, van canviar els noms més emprats, va augmentar el nombre de germans, s'incrementà el nivell d'estudis dels pares al temps que van disminuir els que tenien només formació bàsica o en oficis, també va decreïxer el nombre de pares que eren membres de les forces d'ordre públic, i van reduir-se els domicilis ubicats en baixos. Constatem també que al llarg de tot el període no es considerava rellevant per a la gestió administrativa de l'escola la professió o activitat laboral de les mares.

En els aspectes escolars hem confirmat que es van donar diferents canvis: disminuir l'edat d'entrada dels alumnes, ampliar-se els anys de docència, augmentar el nivell d'estudis assolits, incrementar la proporció d'aprovat. El conjunt de variacions esmentades apunta a un augment de l'escolarització dels alumnes i possiblement a una millora del capital social familiar, que es correspondria amb una creixuda del nivell mig -econòmic i cultural- de les famílies del Claret, com a conseqüència del desenvolupament econòmic en la segona part de l'època franquista.

Els criteris escolars ens mostren que l'ordre i la disciplina són una constant al llarg dels anys, podem observar un cert afebliment dels trets relacionat amb la pietat i l'autoritat, molt presents a l'inici. Les activitats escolars inclouen un munt d'actes religiosos obligatoris pels alumnes, que en el cas del precepte dominical el seu incompliment és motiu d'expulsió de l'escola. L'avaluació del rendiment -i la conducta- es fa per mitjà de notes quinzennals i amb criteris competitius doncs es promociona el quadre d'honor i les distincions als millors. A mitjans dels anys seixanta, coincidint amb els canvis impulsats pel Concili Vaticà II, s'atenua la pressió en relació a aquests ítems, de forma que en els últims cursos estudiats comença a introduir-se el concepte d'escola com a comunitat educativa, que inclou a propietaris, mestres, treballadors, alumnes i famílies.

L'abast d'actuació del col·legi en relació al seu alumnat sobreixia les tasques estrictament escolars i oferia formes d'ocupar el temps lliure de nens i joves: per mitjà del mateix pati com espai per a jocs, del Casal Claret per a cinema i activitats de lleure i de les organitzacions juvenils -Joventut Cordimariana- com a complement de la seva formació humana i cristiana. Aquest àmbit extra-escolar incloïa un biaix d'intenció de control sobre les activitats dels joves, que va anar disminuint amb el canvi doctrinal i social de finals des seixanta.

Per tot l'exposat fins ara, hem pogut confirmar la nostra primera hipòtesi conforme el col·legi Claret era una escola de barri, que va donar servei preferentment a les famílies que vivien a prop i va adequar la seva oferta a les necessitats de la gent, incrementant amb els anys l'oferta d'estudis de batxillerat, en un entorn d'instal·lacions dignes, oferint també un entorn d'oci extraescolar pels joves.

En referència als continguts del full informatiu setmanal repartit entre els alumnes, hem constatat un canvi en l'orientació dels continguts del *DMC* que va progressivament orientant-se a temes escolars, disminuint les referències socio-religioses majoritàries que eren molt presents fins 1960; aquest canvi es dona en paral·lel a l'evolució dins del període franquista tant de l'orientació doctrinal de l'Església -a partir de Joan XXIII- com dels requeriments de l'ensenyament, més professionalitzats i tecnocràtics. Volem destacar que hem volgut respectar el llenguatge de l'època doncs ens informa per sí sol de la mentalitat dominant, així com que van anar progressivament passant d'emetre missatges morals, socials i polítics a concentrar-se en temes escolars i educatius, en especial a partir dels anys seixanta. El recull fet suposa una nova visió, feta en base a una font primària inèdita, que ens mostra de forma clara –a vegades gairebé grotesca- els criteris de control social que el franquisme i el nacionalcatolicisme volien inculcar a la societat en la primera mitat de la dictadura, fins a finals dels cinquanta. Creiem que hem pogut aplegar una mostra molt significativa de com va ser el franquisme banal, el que més enllà dels seus trets dictatorials i repressius, va influir en la vida normal de la ciutadania en forma de pressió social i moral que limitava fins i tots les llibertats negatives -les associades a la persona individual: creença, pensament, inviolabilitat- introduint-se a l'interior dels domicilis privats amb la intenció de condicionar les conductes i idees personals.

En les dècades dels quaranta i cinquanta, els missatges del full *De mi Colegio* defensaven una societat estructurada sota els criteris de jerarquia, autoritat i ordre, però amb prevalença dels principis religiosos sobre els civils, doncs tota autoritat venia de Déu. Traspuava un posicionament de por a la llibertat, sigui de conducta, de culte o de pensament, amb de prevalença del valor de l'obediència.

Molt especialment durant els anys quaranta el patriotisme espanyol està present, associat al cristianisme -d'acord amb la naturalesa del nacionalcatolicisme- sempre sense perdre de vista que, des de la seva perspectiva, la única pàtria veritable és la celestial. Considerem que en conjunt ens hem trobat amb una baixa identificació i entusiasme amb el règim; més aviat podríem parlar de manca de presència de la governació franquista, en particular els últims vint anys considerats. Aquest posicionament va acompanyat de l'absència de crides al perdó dels vençuts i a la reconciliació després de la Guerra Civil i també amb el fet que els pares claretians,

tot i ser la comunitat religiosa amb més morts durant el conflicte, no fan gaires referències sobre els seus *caiguts*, el que es pot interpretar com una voluntat de no furgar en els ferides.

El castellà va ser la llengua emprada de forma exclusiva en les activitats escolars i les comunicacions oficials al llarg de tot el període estudiat on no es troben en cap moment senyals de catalanisme més o menys ocult. El català va ser introduït a mitjans del seixanta -amb prudència i cautela- en l'àmbit de les activitats religioses en el Santuari annex al col·legi en base als nous criteris pastorals emanats del Concili, el que ens indica la submissió als criteris ministerials, que no van permetre l'ensenyament del català fins el 1975.

El plantejament social, des de la perspectiva del *DMC*, és propugnar una societat harmònica, sense grans diferències socials ni molt menys lluita de classes, on la resignació per part dels pobres i la beneficència per part dels rics ajudés a evitar la confrontació entre sectors de la societat; el paper de l'Estat en aquest àmbit hauria de ser el mínim: defensar l'orde i la llei. Aquest plantejament inicial, proper al concepte d'Estat mínim dels ultraliberals, canviarà amb les encíclics de Joan XXIII, quan es fa fort el concepte de justícia social.

El model de dona està inspirat en la Verge Maria: obediència, castedat, esposa fidel i mare; el contra model és el d'Eva: causa de pecat i de la perdició dels homes. Als joves se'ls donen molts missatges advertint sobre com no han de ser i sobre el que han d'evitar en un món ple de temptacions i diversions. En el cas del matrimoni -indissoluble com a sagrament- el model és el de la Sagrada Família, amb el pare proveïdor únic de recursos mitjançant el treball i la mare fidel, responsable dels fills obedients.

Els anys quaranta i cinquanta, després de la victòria en la Guerra Civil i en un context d'aïllament internacional, van ser una època en que es va donar una major coordinació entre el poder civil i el religiós, per aconseguir el control social i la limitació de les llibertats. Malgrat això, són constants les advertències, denúncies i amenaces de condemna que es fan davant de contínues transgressions morals en actituds cíviqes, sobre tot en l'apartat de les diversions; el panorama social que es presenta en el *DMC* és d'una societat dissoluta, viciosa, blasfema i pecadora, que no es correspon amb una realitat de repressió de les llibertats, vigilància policial, estricta censura civil i eclesiàstica, amb la por inoculada a la població.

En els temes religiosos destaca la concepció de la vida terrenal com una etapa transitòria cap a la vida eterna, amb un Déu jutge sever de les accions individuals que només té dos possibles sentències: o el premi de la salvació eterna o el càstig de la condemnaió perpetua. La possibilitat de que un sol pecat mortal en un instant de debilitat et pogués significar l'infern "pels segles del segles" era transmesa fins i tot als nens en els anys de formació de la seva personalitat. Ressaltem especialment el concepte de Déu com autoritat vigilant, per sobre de les autoritats civils, i com a necessitat indispensable pel funcionament jerarquitzat i ordenat de la societat.

La figura del Pare Claret, fundador de la congregació propietària del col·legi, no podem considerar que tingui una presència molt destacada als documents escolars analitzats, tret de l'any de la seva canonització. És presentat de forma endolcida i hagiogràfica, evitant trets polítics, fent especial incidència en el seu impuls a les missions evangelitzadores. Precisament, les tasques dels missioners en general es consideren vies per a civilitzar als pobles indígenes i pagans, utilitzant unes formes per a descriure aquestes poblacions que es poden considerar racistes amb els paràmetres actuals.

Es fa descripció d'una munió de pràctiques religioses, normativitzades en gran detall tant en els criteris pel seu compliment com en els càstigs en cas contrari, que tenien incidència en les formes de vida personal, familiar, escolar i social. L'Església va intentar -aconseguint-ho en bona part- influir en costums i pautes de vida de la societat, tot i exclamar-se de les perversions dominants, com hem dit abans. El domini i influència del que gaudia no l'impedia, més aviat l'impulsava, arremetre contra qualsevol opinió favorable a la llibertat religiosa i de culte. En els missatges del *DMC*, els canvis impulsats pel Concili van ser acatats sense resistències, però sense mostrar entusiasme ni actituds proactives.

Les opinions dels ex-alumnes enquestats ratifica en general la hipòtesi que el Claret era una escola de proximitat, amb un nivell de qualitat percebut com a bo i amb unes tarifes adequades a les possibilitats de les famílies que composaven el barri al llarg del període; el fet que hi hagin pocs alumnes als que se'ls recordi i reconegui una rellevància social, ratifica que era una escola de barri, que no formava elits, però sí professionals amb estudis superiors. Consideren que era una escola més catòlica que addicta al règim, respecte al qual complia les normes -com en l'ús del castellà com única llengua vehicular- però no actuava proactivament. En

canvi, la transmissió de preceptes, normes i criteris de la religió i la moral catòlica va ser constant, sense que el citat adoctrinament semblés haver deixat bon record en els alumnes. No és rememorat en general com un centre amb una disciplina dura per l'època, excepte en l'obligació d'assistir a la missa dominical i col·legial, i sí com un espai formatiu amb bons companys, instal·lacions satisfactòries i, sobre tot, amb un gran pati.

Podem concloure doncs que es confirma una de les hipòtesis inicials conforme que els missatges del col·legi als seus alumnes i familiars estaven en consonància amb els valors del règim en el seu component nacional-catòlic. Es pot veure de forma més evident i contínua en la primera meitat del període estudiat, amb la característica d'estar més alineats en els temes religiosos, mentre que en relació al sistema polític es dona a partir dels anys cinquanta una posició més propera a la indiferència que no pas a l'“*adhesión inquebrantable*”. De fet, dels canons del nacionalcatolicisme, el col·legi Claret complia clarament tres (els de religió, jerarquia i obediència) i era més tebi en el de la pàtria.

En el conjunt de l'estudi realitzat i en referència exclusiva als temes investigats,, hem identificat moments o èpoques que van significar canvis rellevants, que es donen de forma asíncrona. En el cas del col·legi Claret com institució, el quinquenni 1955-60 significà un increment quantitatiu i qualitatiu en nombre d'alumnes i serveis prestats, responnent a una conjuntura local de necessitats de l'entorn urbanístic proper. En el cas de la política educativa, la voluntat de deixar de considerar a l'Estat com un actor subsidiari comença a plasmar-se en polítiques també a partir de finals del cinquanta, mentre que es dona un segon canvi al començament de l'aplicació de la *Ley General de Educación* el 1970. La innovació en l'orientació doctrinal de la Església catòlica es produeix a partir del Concili Vaticà II a mitjans de la dècada dels seixanta. Es tracta doncs de canvis que no es produeixen alhora, però sí la majoria en la dècada 1955-1965, la qual cosa ens mostra, des del punt de vista exclusiu del nostre estudi, la identificació de dos grans etapes de l'època franquista.

Donada la ja explicada tasca ingent de selecció, recollida, estandardització i elaboració numèrica i gràfica de les fonts documentals disponibles en el Claret, ens hem centrat i limitat als objectius previstos inicialment d'estudiar la composició social del col·legi, la relació amb el seu barri i l'aplicació particular que es va fer

del nacionalcatolicisme. Però, com és normal en una tasca com aquesta, una de les dificultats ha estat trobar i posar límits a la investigació, doncs en gairebé tots els temes es podien ampliar els camps de recerca: investigar sobre la figura del Pare Claret i sobre els orígens del propi col·legi dins de l'expansió de l'ordre claretiana; estendre el període estudiat durant més anys a partir de 1975 per a poder comparar els canvis que es van produir en l'evolució des del franquisme a la transició; buscar de forma més profunda si existeixen dades sobre economia, cens i migracions a nivell de barri; tractar d'accedir a arxius històrics administratius d'altres col·legis i dels mateixos claretians per a poder fer comparacions; aprofundir sobre la significació política dels canvis en els plans d'estudi oficials i les característiques de l'ensenyament de l'època; estendre el contorn de l'estudi a d'altres organitzacions juvenils semblants a la Joventut Cordimariana. Serien temes, tots ells interessants per a altres investigacions, per les quals creiem que el present treball podrà servir com a punt de partida.

La tesi ha complert els objectius que ens havíem fixat a l'inici, permetent-nos conèixer quina va ser l'actuació del col·legi Claret durant la dictadura franquista, observar com era i com va evolucionar la composició social del seu alumnat i les seves famílies, i ens ha donat també una aproximació a certs elements del canvi que va experimentar el barri proper a l'escola. Hem pogut conèixer en molt detall els criteris, valors i missatges que es volien transmetre per part dels claretians i hem pogut relacionar-los amb les característiques del nacionalcatolicisme.

9-Bibliografia

Llibres i articles

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Centenari de les agregacions del 1897 a la ciutat de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona, 1997.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Pla estratègic del barri del comerç del barri de la Sagrada Família*. Disponible en:

<https://ajuntament.barcelona.cat/eixample/ca/pla-estrategic-del-comerc-de-la-sagrada-familia>. Novembre 2014. Consultat el 5-3-2020.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *L'Escola Ramon Llull*. Districte de l'Eixample, 1990.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *El gran salt endavant de Barcelona*. Ajuntament de Barcelona: Barcelona Metròpolis Mediterrània. Quadern Central Núm. 35. sense data. Disponible en:

http://www.bcn.cat/publicacions/bmm/2541/35ct_qc.htm Consultat el 23-10-2020. 13:25.

ALBERIGO, Giuseppe. *Breve historia del Concilio Vaticano II (1959-1965)*. Ediciones Sígueme, 2015.

ALEGRE VILLARROYA, Josep. *Colegio San Miguel: 150 años*. Barcelona: Misioneros del Sagrado Corazón, 2018.

ALQUEZAR, Ramon. "L'oci durant el franquisme". A: *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, F. i MORENTE, F. (coord.). Barberà del Vallés 2002.

ALTED VIBIL, Alicia. Las mujeres en la sociedad española de los años cuarenta. *Las mujeres y la guerra civil española*, Ministerio de Trabajo e inmigración, Instituto de la Mujer, 1991.

ALVARADO PLANAS, Javier; DOMÍNGUEZ NAFRÍA, Juan Carlos. *La Administración del protectorado español en Marruecos*. Madrid: Centro de Estudios Políticos y Constitucionales, Ministerio de la Presidencia, 2014.

ARACIL, Rafael i SEGURA, Antoni. *Emili Giralt i Raventós*. Revista Índice Histórico Español. Universitat de Barcelona. Núm. 122, 2007. Disponible en:

<https://revistes.ub.edu/index.php/IHE/article/view/3575/3832> Consultat el 14-3-2021.

ARANGUREN, José Luís *et al.* *España, sin ir más lejos*. Barcelona: Editorial Laia, 1982.

ARANZADI, Juan. *Historias claretianas sobre el rey Moka*. Ayer, Revista de Historia Contemporánea, Nº 109. Madrid: 2018, Pàg. 85-107. Disponible en:

<https://revistaayer.com/articulo/136> Consultat 9-11-2020.

ARNABAT, Ramon, i MARÍN, Martí (editors). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de Centres d'Estudis de parla catalana, 1997.

ARON, Raymond. *La guerra fría y la crisis de los misiles en Cuba*. Política Exterior. Nº 3. 1987.

ASCUNCE ARRIETA, José. *Sociología Cultural Del Franquismo (1936-1975): la cultura del nacionalcatolicismo*. Tesis doctoral. Universidad Complutense de Madrid, 2014. Disponible en:

<https://eprints.ucm.es/27506/> Consultat 24-4-2020.

BÁRBULO, Tomás. *La Historia prohibida del Sáhara español: las claves del conflicto que condiciona las relaciones entre España y el Magreb*. Barcelona: Ediciones Península, 2017.

BARREIRO RODRIGUEZ, Herminio. *Nacionalcatolicismo y educación en la España de postguerra*. Ediciones Universidad de Salamanca. Historia de la Educación, Vol. 14 (1995): Vol. 15 (1996), Páginas 417-432. Disponible en:

<https://revistas.usal.es/index.php/0212-0267/article/view/10430/10854>

Consultat el 12-7-2020.

BARTRINA, Enric. "Crònica del Bisbat de Solsona". A: *L'Església catalana durant el franquisme 1939-75*. Barcelona: Editorial Claret, 2005.

BAYONA i d'altres. *Recerca i Immigració VII. Migracions dels segles XX i XXI: una mirada candeliana*. Generalitat de Catalunya, Departament de Benestar Social i Família. Barcelona, 2015.

BELDA, Rafael, et alt. *Iglesia y sociedad en España 1939-1975*. Editorial Popular, 1977.

BELZUNEGUI ERASO, Àngel; SÁNCHEZ CERVELLÓ, Josep; REIG TAPIA, Alberto (coords.). *Església i franquisme. De la col·laboració amb el franquisme al seu combat*. Publicacions URV: Tarragona, 2017.

BENERIA, Lourdes. *Mujer, economía y patriarcado durante la España franquista*. Barcelona: Anagrama, 1977.

BENET, Josep. *Catalunya sota el règim franquista*. París: Edicions catalanes de París. 1973.

BERENGUERAS PONT, M. Y VERA MUR. *Las leyes de educación en España en los últimos doscientos años*. Supervisión 21, Revista de educación e inspección. Núm.. 38, Octubre 2015. Disponible en:

<https://usie.es/supervision21/las-leyes-de-educacion-en-espana-en-los-ultimos-doscientos-anos/> Consultat 29-4-2020.

BIESCAS, J.A. i Tuñón de Lara, M. *España bajo la dictadura franquista (1939-1975)*. *Historia de España, Vol. X*. Barcelona: Editorial Labor, 1980.

BONAMUSA, Francesc, i MORENTE, Francisco, coordinadors. *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975), Actes del VI col·loqui República, Guerra Civil i franquisme*. Barberà del Vallés, 2002.

BOWEN, Jeremy. *Seis días de guerra: el conflicto de 1967 y la configuración de Oriente Medio*. Barcelona: Editorial Paidós. 2007.

BURBANO TRIMIÑO, Francisco Andrés. *Las migraciones internas durante el franquismo y sus efectos sociales: el caso de Barcelona*. Tesis Universidad Complutense de Madrid, 2013. Disponible en:

<https://eprints.ucm.es/26437/> Consultat 15-9-2020.

BURDIEL, Isabel. *Isabel II Una biografía (1830-1904)*. Taurus, 2010.

BURDIEL Isabel. *SEM. Los Borbones en pelota*, Zaragoza: Institución Fernando el Católico, 2012.

BURRIEZA SÁNCHEZ, Javier: *El nacionalcatolicismo: discurso y práctica*. Madrid: Cátedra, 2019.

CABRÉ, Anna. “La gent: natalitat, mortalitat i migracions”. A: *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, F. i MORENTE, Coordinadors. Barberà del Vallés 2002.

CABRÉ, Anna; DOMINGO, Andreu i MENACHO, Teresa. *Demografía y crecimiento de la población española durante el siglo XX*, Universitat Autònoma de Barcelona, Centre d'Estudis Demogràfics, 2002.

CÁMARA VILLAR, Gregorio. *Nacionalcatolicismo y escuela. La socialización política del franquismo (1936-1951)*. Editorial Hesperia. Jaén, 1984.

CANYÀ, Llucietà. *L'etern femení*. Barcelona: Gràfiques Condal, 1954.

CÁRCEL ORTÍ, Vicente. *Los nombramientos de obispos durante el régimen de Franco*. Revista Española de Derecho Canónico, Vol. 51, Núm. 137, 1994, págs. 503-566. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=22984> Consultat 18-9-2020. 17:09.

CÁRDENAS, Luís. *Salarios y crecimiento durante el desarrollo franquista*. Asociación española de historia económica, 2019. Disponible en:

<https://www.aehe.es/wp-content/uploads/2019/03/dt-aehe-1906.pdf>

Consultat 23-2-2020. 12:00.

CARRERAS; Teresa (coord.):. *L'Abat Escarré i les declaracions a Le Monde*. Ajuntament de Barcelona i Associació de Periodistes Europeus de Catalunya. Barcelona, 2013. Disponible en:

https://issuu.com/barcinoweb/docs/lilibre_abat_escarre Consultat 5-11-2020. 10:58.

CARRERAS DE NADAL, Josep Rafael. *Cinc cartes de bisbes en resposta al "Missatge a l'Episcopat Catòlic Mundial" durant la campanya "Volem bisbes catalans (1966)*. Tarragona: Institut d'Estudis Tarraconenses Ramon Berenguer IV, 1992.

CASALS, Xavier. *La Transición española: el voto ignorado de las armas*. Barcelona: Pasado & Presente, 2016.

CASANOVA, Julián. *La iglesia de Franco*. Madrid: Ediciones Temas de hoy, 2007.

CASANOVA, Julian. "Iglesia católica, Estado y conflictos sociales y culturales". A: *La historia de España del siglo XX*. 2014 Disponible en:

<http://www.juliancasanova.es/iglesia-catolica-estado-y-conflictos-sociales-y-culturales-en-la-historia-de-espana-del-siglo-xx/> Consultat 14-12-2020. 17:05.

CASTELLET, Josep Maria *et al.* *La cultura bajo el franquismo*. Barcelona: Ediciones de bolsillo, 1977.

CHANG, Jung i HALLIDAY, Jon. *Mao, la historia desconocida*. Taurus, 2006

CIURANS i VINYETA, Xavier. *Moments & Constel·lacions Escola Betània Patmos 75 Anys*. 2017 Disponible en:

<http://www.betania-patmos.org/images/ESCOLA/Publicacions/Llibres/MomentsConstellacions.pdf> Consultat 14-1-2021. 11:10.

CLARET i CLARÀ, Antoni M^a. *Autobiografia*. Edició presentada por José María Viñas. Barcelona: Editorial Claret, 1975.

COL·LEGI MARISTES SABADELL. *Cent anys al servei de l'educació 1894-1994*. Ajuntament de Sabadell, 1996.

COLMENARES GUTIÉRREZ, Leopoldo. *La Insurgencia en Venezuela (1960-1969): Roles e implicancias del apoyo de Cuba y del Partido Comunista de Venezuela*. Instituto Universitario "General Gutiérrez Mellado", Madrid. 2014. Disponible en:

http://e-spacio.uned.es/fez/eserv/bibliuned:master-IUGM-PSD-Lcolmenares/Colmenares_Gutierrez_Leopoldo_TFM.pdf

Consultat 27-3-2020 18:36.

COLMENERO MARTÍNEZ, Ricardo. *Iglesia católica y cine en el franquismo: tres perspectivas para un proyecto*". Historia Actual Online, N° 35, 2014. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=5015818> Consultat 7-12-2020. 11:52.

CONFERENCIA EPSICOPAL ESPAÑOLA. *La iglesia y la comunidad política*. Gener 1973. Disponible en:

<https://recursos.march.es/linz/I12302.pdf> Consultat 18-1-2021. 18.42.

CUADRADO BOLAÑOS, Jara (editor): *Las huellas del franquismo. pasado y presente*. Granada: Editores Comares, 2019.

CUENCA TORIBIO, José Manuel, *Nacionalismo, Franquismo y Nacionalcatolicismo*. Madrid, Editorial Actas, 2008

CUESTA, Raimundo. *La segunda enseñanza en España. Del bachillerato tradicional-elitista al tecnocrático de masas*. Conferencia pronunciada en el Congreso internacional euro-iberoamericano sobre la formación del profesorado de educación secundaria. 2013. Disponible en:

<http://www.nebraskaria.es/wp-content/uploads/2016/09/La-segunda-Ense%C3%B1anza-en-Espa%C3%B1a-3013.pdf> Consultat 10-7-2020. 09:12.

CRUZ MARTÍNEZ, Rafael. 'Sofía Loren, sí; Montini, no' *transformación y crisis del conflicto anticlerical*. Ayer, Nº 27, 1997. Pàg. 181-218. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=184968> Consultat 9-11-2020. 16:09.

CRUZ SAYAVERA, Soraya. *El sistema educativo durante el franquismo: las leyes de 1945 y 1970*. Revista Aequitas, Estudios sobre historia, derecho e instituciones número 8, 2016. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6602800> Consultat 25-11-2020. 13:00.

DÍAZ, Elias. *Pensamiento español en la era de Franco*. Madrid: Tecnos, 1992.

DIONISIO VIVAS, Miguel Ángel. *El cardenal Isidro Gomá y la Iglesia española en los años treinta*. Tesis doctoral, Universidad Autónoma de Madrid. 2010. Disponible en:

<https://repositorio.uam.es/handle/10486/5773> Consultat 10-2-2021. 10:38.

EGIDO GALVEZ Inmaculada. *La evolución de la Enseñanza Primaria en España: Organización de la Etapa y programas de estudio*. Tendencias pedagógicas, Núm. 1, 1994. Pág.. 75-86. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=175718> Consultat 5-10-2020. 16:02.

ESTEVE PUNTÍ, Josep Maria. *Camp d'en Grassot, origen i formació d'un barri*. Barcelona: Associació de veïns del Camp d'en Grassot, 1993.

FABRE FORNAGUERA, Jaume. *La contrarevolució de 1939 a Barcelona. Els que es van quedar*. Tesis doctoral. Març del 2002. Universitat Autònoma de Barcelona. 2002. Disponible en:

<https://www.tdx.cat/handle/10803/4787#page=1> Consultat 5-9-2020. 09:56.

FAUBELL, Vicente. Educación y órdenes y congregaciones religiosas en la España del siglo XX. *Revista de Educación*, núm. extraordinario 2000

FAULÍ, Josep. *Vida pasión y muerte del "Cardenal de la pau"*. *Revista Destino*. Barcelona: Nº 2.118, 11 de març 1978. Disponible en:

https://arca.bnc.cat/arcabib_pro/ca/catalogo_imagenes/grupo.do?path=1340749 Consultat 27-3-2021. 18:40.

FERNÁNDEZ, Luis Miguel. *El paso de la Ley de Sucesión por las Cortes Españolas: ¿Hacia la continuidad del Régimen?* UNED. *Revista de la Facultad de Geografía e Historia*, Núm. 1, 1987. Págs. 413-438. Disponible en:

<http://revistas.uned.es/index.php/ETFV/article/view/2661/2522> Consultat 27-3-2021. 18:42.

FERNÁNDEZ BASTARRECHE, Fernando. "Fuerzas Armadas y Sociedad. Unas relaciones complejas". A: *Los ejércitos del franquismo (1939-1975)*. PUELL DE LA VILLA, Fernando i ADA MEJÍA, Sonia, (coord..). Universidad Nacional de Educación a Distancia, Instituto Universitario General Gutiérrez Mellado, 2009.

FERNANDEZ DE CASTRO, Ignacio. *Reforma educativa y desarrollo capitalista*. Madrid: Ed. Cuadernos para el dialogo, 1973

FERNÁNDEZ SORIA, Juan Manuel. *Conseqüències de la Guerra Civil: la depuració i l'exili interior del magisteri*. Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, Núm. 12 (juliol-desembre, 2008), pàg. 13-40. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=2975287> Consultat 9-9-2020. 19:50.

FERRÁNDIZ, Alejandra i VERDÚ, Vicente. *Noviazgo y matrimonio en la burguesía española*. Madrid: Cuadernos para el Diálogo. 1974.

FERRER SENABRE, Isabel. *Les pistes de ball durant el primer franquisme*. Tesis Doctoral. Universitat Autònoma de Barcelona, 2013. Disponible en:

<https://www.tesisenred.net/handle/10803/129084#page=1> Consultat 7-10-2020. 18:47.

FERRERO BLANCO, Dolores. *La revolución húngara de 1956: el carácter político y la organización social*. Historia Actual on line. 2006.

<https://historia-actual.org/Publicaciones/index.php/hao/article/view/154>

Consultat el 27-3-2021. 18:51.

FIGUEROLA, Jordi et. al. “La llengua catalana als butlletins oficials eclesiàstics de les diòcesis catalanes durant el franquisme”. A: ARNABAT, Ramon, i MARÍN, Martí (editors). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de centres d'Estudis de parla catalana, 1997.

FIGUEROLA GARRETA, Jordi. *Vides catalanes que han fet història*, RIQUER PERMANYER, Borja de (coord.). Barcelona: Edicions 62, 2020.

FONTANA, Josep. *L'ofici d'historiador*. Arcadia, Barcelona 2018.

FRANCO SALGADO-ARAUJO, Francisco. *Mis conversaciones privadas con Franco*. Barcelona: Editorial Planeta, 1976.

FUERTES MUÑOZ, Carlos. *Cambio generacional, familia y profesorado en la crisis de la educación política franquista*. Espacio, Tiempo y Educación, 5(1), pàg. 119-138. 2018. Disponible en:

<http://dx.doi.org/10.14516/ete.222> Consultat 30-9-2020. 13.22.

FUSI, Juan Pablo. *Franco*. Madrid: Ediciones El País, 1986.

GALLEGO, Ferran. *El evangelio fascista. La formación de la cultura política del franquismo (1930-1950)*. Barcelona: Editorial Crítica, 2014

GARCÍA DE CORTÁZAR, Fernando. *La cruz y las flechas*. El País Extra. 3 de diciembre de 1985.

GARCÍA GARGALLO, Manuel. *L'ensenyament de l'Església a la ciutat De Barcelona. Directori Estadístic*, Tesi Doctoral Volum II. Universitat de Barcelona. Departament d'Història Contemporània, 2002. Disponible en:

<https://www.tdx.cat/handle/10803/1987#page=1> Consultat 9-12-2020. 12:11.

GARCIA MORENTE, Manuel. *Ideas para una filosofía de la historia de España*. Discurso pronunciado en la inauguración del curso académico 1942-43. Ministerio de Educación y Formación Profesional. Disponible en:

<http://www.educacionyfp.gob.es/revista-de-educacion/dam/jcr:9606dd30-290a-4297-874c-79575c784368/1942re26letras01-pdf.pdf> Consultat 12-12-2020. 09:37.

GELONCH SOLÉ, Josep. *El poder franquista a Lleida, 1938-1951*. Lleida: Edicions de la Universitat de Lleida, 2017.

GERVILLA CASTILLO, Enrique. *La escuela del nacionalcatolicismo. Cercanía cronológica y distanciamiento axiológico*. Bordón. Revista de Pedagogía, Núm. 58, 2006. Disponible en:

<https://recyt.fecyt.es/index.php/BORDON/article/view/39581> Consultat 6-11-2020. 18:23.

GÓMEZ, PÉREZ, Rafael, *El franquismo y la Iglesia*. Madrid: Ediciones Rialp, 1986.

GONZÀLEZ AGÀPITO, Josep. *La renovació pedagògica durant el franquisme*. Educació i Història: Revista d'història de l'educació, 1994. Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/18585>
Consultat 20-10-2020. 19.25.

GONZÁLEZ-AGÀPITO, Josep. *Dos formas de construir España: educación e identidad nacional. Una visión desde la cultura catalana*. Historia de la Educación, Universidad de Salamanca, 2008.

GRANDAS, Carmen. *El clasicismo en la construcción de viviendas en la Barcelona de los años 40*. Madrid 1994. Disponible en:

[https://www.academia.edu/3156529/Clasicismo en la arquitectura de Barcelona de los años 1940](https://www.academia.edu/3156529/Clasicismo_en_la_arquitectura_de_Barcelona_de_los_a%C3%B1os_1940) Consultat 1-12-2020. 08:55.

GRIFFIN, Roger. *Fascismo: una introducción a los estudios comparados sobre el fascismo*". Madrid: Alianza Editorial, 2019.

GUEREÑA, Jean-Louis; RUIZ BERRIO, Julio; TIANA FERRE, Alejandro. *Historia de la educación en la España contemporánea: Diez años de investigación*. Centro de Publicaciones del Ministerio de Educación y Ciencia: C.I.D.E; Madrid, 1994. Disponible en:

<https://sede.educacion.gob.es/publiventa/historia-de-la-educacion-en-la-espana-contemporanea-diez-anos-de-investigacion/investigacion-educativa-memoria-historica/1334> Consultat 14-10-2020. 18 :01.

GUTIÉRREZ LÓPEZ, Antonio. *Educación y depuración docente en el primer franquismo*. Temas para la educación Núm. 11. CCOO Andalucía. 2008. Disponible en:

<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7540.pdf> Consultat 22-11-2020

HASTINGS Max. *La guerra de Vietnam: Una tragedia épica, 1945-1975*. Barcelona: Crítica, 2019.

JIMÉNEZ, Juan Carlos. *Franco y Salazar. La respuesta dictatorial a los desafíos de un mundo en cambio. 1936 – 1968*. Editorial Sílex 2019.

HASTINGS, Max. *La Guerra de Vietnam: una tragedia épica, 1945-1975*. Barcelona: Crítica, 2019.

HERNANDO BAYÓN, Ana. *La niña bien educada. (Una aproximación a la educación de las niñas en los manuales escolares. 1900-1975)*. Cuadernos del Museo. Núm. 9. Museo Pedagógico y de la Infancia de Castilla-La Mancha. 2006. Disponible en:

<https://www.museodelnino.es/wp-content/uploads/2016/06/La-nina-bien-educada.pdf> Consultat 7-7-2020. 20:22.

HOBSBAWM, Eric. *Historia del Siglo XX 1914-1991*. Barcelona: Crítica, 1995.

HOYOS NÚÑEZ, Felipe Alberto. *El modelo Barcelona de espacio público y diseño urbano. Paseo Sant Joan (1979-2011)*. Universidad de Barcelona, 2012, Disponible en:

<http://diposit.ub.edu/dspace/handle/2445/32400> Consultat 31-8-2020. 16:56.

HUGH, Sidey. *John F. Kennedy, presidente*. Barcelona: Planeta De Agostini, 1995.

ILLA SALVIA, Faustí. *Quaranta anys d'aplecs a Matagalls i millores fetes al Montseny*. Viladrau: Monografies del Montseny, núm. 5, 1990.

IZQUIERDO COLLADO, Juan de Dios. *El referéndum de 1947. Antecedente del referéndum de la reforma política de 1976*. Al-Basit: Revista de estudios albacetenses, Nº. 14, 1984. Disponible en:

<http://biblioteca2.uclm.es/biblioteca/ceclm/ARTREVISTAS/ALBASIT/Alb14Izquierdo.pdf> Consultat 27-3-2021. 18:54.

IZQUIERDO, Ciriaco. *Ética: Educar para la Construcción de la Sociedad*, Venezuela: Ediciones Paulinas, 2003.

LABOA GALLEGO, Juan María. *Pablo VI, España y el Concilio Vaticano II*. Boadilla del Monte (Madrid): PPC-Editorial, 2017.

LABOA GALLEGO, Juan Maria. *El significado de Tarancón*. Revista de Libros. Abril 2020. Disponible en:

<https://www.revistadelibros.com/articulos/biografia-del-cardenal-tarancon>
Consultat 16-10-2020. 12:10.

LAFARGA, Joan. *Gràcia: de rural a urbana. Història d'un territori*. Barcelona: Taller d'Història de Gràcia, 2001.

LINZ, Juan José. *Una interpretación de los regímenes autoritarios*. Papers: Revista de Sociología Núm. 8, 1978. Pàg. 11-26. Disponible en:

<https://papers.uab.cat/article/view/v8-linz/pdf-es> Consultat el 27-3-2021. 18:55.

LÓPEZ BAUSELA, José Ramon. *L'assalt a la identitat catalana en els inicis del sistema educatiu franquista: un document inèdit*. Educació i Història: Revista d'Història de l'Educació, núm. 25 (gener-juny, 2015), pàg. 241-263. Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/296983>

Consultat 7-11-2020. 13:04.

LÓPEZ-GAY, Antonio i RECAÑO, Joaquín, *Barris i immigració espanyola a la ciutat de Barcelona durant el segle XX*, Departament de Benestar Social i Família; Col·lecció Ciutadania i Immigració, núm. 11. 2015.

LÓPEZ VILLAVERDE, Angel L. "La transición religiosa o eclesial en España". A: ORTIZ HERAS, Manuel (coord.): *Culturas políticas del nacionalismo español. Del Franquismo a la Transición*. Los Libros de la Catarata, 2009. Pàg. 143-173.

LÓPEZ VILLAVERDE, Angel L. *El mito de la persecución religiosa republicana*. Conversación sobre la Historia. Gener 2019. Disponible en:

<https://conversacionsobrehistoria.info/2019/01/09/el-mito-de-la-persecucion-religiosa-republicana/> Consultat 11-10-2020. 09:49.

LOZANO, Juan Manual. *Una vida al Servicio del Evangelio*. Antonio María Claret. Barcelona: Editorial Claret, 1985.

LORENZO VICENTE, Juan Antonio. *La enseñanza media en España (1938-1953): El modelo establecido en la ley de 20 de septiembre de 1938 y la alternativa del anteproyecto de 1947*. eUSAL Revistas: Historia de la Educación. Vol. 17 (1998). Disponible en:

<https://revistas.usal.es/index.php/0212-0267/article/view/10710/0> Consultat 1-6-2020. 12:34.

LOZANO SEIJAS, Claudio. *La ideología de la escuela franquista*. Educació i història: Revista d'història de l'educació, N°. 1, 1994, Pàg. 131-136. Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/18571/31826>
5 Consultat: 12-1-2021. 17:24.

LOZANO SEIJAS, Claudio. “La educación en España 1945-1992”. A: PUIGGRÓS, Adriana i LOZANO, Claudio (coord.) *Historia de la educación iberoamericana (1945-1992)*. Niño y Dávila Editores, 1995. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3794305> Consultat 7-9-2020. 16:42.

LLERA, Luis de. *España actual. El régimen de Franco (1939-1975)*. Historia de España, Vol. 13-2. Madrid: Editorial Gredos, 1994.

MALUQUER DE MOTES, Jordi i LLONCH, Montserrat. *Trabajo y relaciones laborales*. A: CARRERAS, Albert i TAFUNELL, Xavier (coord.). *Estadísticas históricas de España, siglos XIX i XX. Vol. 3*. Fundación BBVA, 2005. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=11866#volumen29900>
Consultat 9-3-2020. 11:01.

MARCET i SALOM, Pere. *El Col·legi dels Jesuïtes de Casp*. Barcelona : Col·legi Casp, Sagrat Cor de Jesús: 2007

MARÍN, Francisco Jose. “Biografía de la presó model de Barcelona 1939-1962”. A: SOLÉ i SABATÉ, Josep M^a director, *Història de la presó model de Barcelona*. Lleida: Pagès Editors, 2000.

MARQUÈS, Salomó. *L'Escola primària durant els primers anys del franquisme*. Educació i Història: revista d'història de l'educació, [en línia], 1994, p. 137-43, Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/236003>
Consultat 18-7-2020. 20:05.

MARQUINA BARRIO, Antonio. *El Concordato de 1953 entre España y la Santa Sede, cincuenta años después*. UNISCI Discussion Papers. Octubre 2003. Disponible en:

<https://www.ucm.es/data/cont/media/www/pag-72538/Marquina4.pdf>
Consultat 17-11-2020. 12:25.

MARTÍN DE LA GUARDIA, Ricardo. “Los medios de comunicación durante el franquismo: prensa, radio, televisión. A: BONAMUSA, Francesc. i MORENTE,

Francisco (coord.) *La vida quotidiana durant el franquisme (1939-1975)*. Barberà del Vallés: 2002.

MARTÍN DE LA GUARDIA, Ricardo; PÉREZ SÁNCHEZ, Guillermo i SZILÁGYI, István: *Luchadores por la libertad: La Revolución húngara de 1956*. Actas Editorial. Madrid: 2016.

MARTÍN DESCALZO, José Luis . *Tarancón, el cardenal del cambio*, Editorial Planeta, Madrid, 1985.

MARTIN GAITE, Carmen. *Usos amorosos de la postguerra española*. Barcelona: Editorial Anagrama, 1987.

MARTÍNEZ VILCHES, David. *Reseña de El nacionalcatolicismo: discurso y práctica*. Cuadernos de Historia Contemporánea, Núm. 42, 2020.

MARTÍNEZ CELORRIO, Xavier i MARÍN SALDO, Antoni. *Educació i ascens social a Catalunya*. Fundació Jaume Bofill, Barcelona: 2010. Disponible en:

<https://fundaciobofill.cat/publicacions/educacio-i-ascens-social-catalunya>

Consultat 7-12-2020. 18:56.

MAYORDOMO PEREZ, Alejandro. “Nacionalcatolicismo y Educación en la España de postguerra”. A: *Historia de la educación en España*, Vol. 2. Ministerio de Educación y Ciencia, Madrid 1990. Disponible en:

<https://sede.educacion.gob.es/publiventa/historia-de-la-educacion-en-espana-tomo-v-nacional-catolicismo-y-educacion-en-la-espana-de-la-posguerra/memoria-historica/1408> Consultat 17-11-2020. 09:27.

MENCHACA, Antonio *et. alt.* *La fuerza del diálogo: homenaje a Joaquín Ruiz-Giménez*. Madrid: Alianza, 1997. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/libro?codigo=4475> Consultat 27-3-2021.

18:58.

MISIONEROS SAGRADO CORAZÓN. *Col·legi Sant Miquel: centenari, 1898-1998*. Barcelona 1997.

MISIONERS CLARETIANS PROVÍNCIA DE SANT PAU. *Dossier de premsa Beatificació 109 màrtirs claretians*, Barcelona 2019. Disponible en:

<http://claretians.cat/wp-content/uploads/2017/10/DossierPremsaBeatificacio109ClaretiansP.pdf> Consultat 18-9-2020. 10:47.

MOLINA APARICIO, F. *La reconstrucción de la nación. Homogeneización cultural y nacionalización de masas en la España franquista (1936-1959)*. Historia y Política, Nº 38, Pàg. 23-56. Disponible en:

<https://revistas.ucm.es/index.php/HPOL/article/view/58640> Consultat 15-12-2020. 17:00.

MOLINER RODRÍGUEZ, Jordi. “Estudi sobre l’administració del baptisme a sis parròquies del Vallès durant el període anterior i posterior a la Guerra Civil”. A: ARNABAT, Ramon, i MARÍN, Martí (editors). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de centres d’Estudis de parla catalana, 1997.

MOLINERO, Carme i YSÀS; Pere. “La vida quotidiana durant el franquisme”. A: ARNABAT, Ramon, i MARÍN, Martí (editors). *Franquisme i transició democràtica a les terres de parla catalana*. Palma: Publicacions de la Coordinadora de Centres d’Estudis de parla catalana, 1997.

MOLINERO, Carme. *Les actituds polítiques a Catalunya durant el primer franquisme*. Butlletí de la Societat Catalana d’Estudis Històrics, Núm. 12. 2001. Disponible en:

<http://revistes.iec.cat/index.php/BSCEH/article/view/29167/0> Consultat 22-1-2021. 10:58.

MONES PUJOL-BUSQUETS, Jordi. *L’escola a Catalunya sota el franquisme*. Edicions 62, Barcelona, 1981.

MONTERO, Feliciano. *La Iglesia: de la colaboración a la disidencia (1956-1975)*. Encuentro: Madrid, 2009.

MORAL i BARRIO, Joan J. *Maristes cent anys a Mataró 1887-1987*. Historia viva. Caixa Laietana. Mataró 1988.

MORAL BARRIO, Juan J. *Maristes, cent anys per Badalona : cent anys educant i aprenent : 1903-2003*. Germans Maristes Catalunya, 2003.

MORAL i BARRIO, Juan J. *Maristes, cent anys a Sants : 1907-2007*. Germans Maristes de Catalunya, 2006.

MORATÓ, Gemma. *Full dominical de Barcelona. Una aproximació a la seva història (1891-1991)*. Tesi doctoral. Universitat Internacional de Catalunya, Barcelona 2015.

MORENO SEGURA, Laura Natalia. *El transporte público en Hospitalet de Llobregat*. Museu de L'Hospitalet de Llobregat Abril 2016. Pàg. 108. Disponible en:

<https://www.l-h.cat/gdocs/d4913221.pdf> Consultat 29-4-2020. 09:37.

MORENTE VALERO, Francisco. "La enseñanza durante el franquismo". A: *La vida cotidiana durant el franquisme (1939-1975)*, BONAMUSA, Francesc. i MORENTE, Francisco (coord.). Barberà del Vallés: 2002.

MORIONES, Julio. *El primero de mayo, fiesta cristiana*. La Vanguardia. 3 de Maig 1955.

MOULINET, Daniel. *El Concili Vaticà II : història, síntesi, recepció*. Barcelona: Claret, 2004.

NARBONA, Rafael. *José Antonio Primo de Rivera: César o nada*. Revista de Libros, 17 de març 2017. Disponible en:

<https://www.revistadelibros.com/blogs/viaje-a-siracusa/jose-antonio-primo-de-rivera-cesar-o-nada> Consultat 25-9-2020. 18:51.

NAVARRO SANDALINAS, Ramón. *El franquismo, la escuela y el maestro (1936-1975)*. Historia de la educación: Revista interuniversitaria, N° 8, 1989, Pàg. 167-180. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=87427> Consultat 2-12-2020. 18:22.

NEGRIN FAJARDO, Olegario. *La educación colonial en África negra española durante el franquismo (1939-1949)*. Historia de la educación: Revista interuniversitaria, Núm. 8, 1989. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=87429>

Consultat 27-2-2021. 18:14.

NERÍN, Gustau. *Mito franquista y realidad de la colonización de la Guinea Española*. Estudios de Asia y África. Vol. 32, núm. 1 (102), enero-abril, 1997. Disponible en:

<https://estudiosdeasiayafrika.colmex.mx/index.php/ea/article/view/1500>

Consultat 10-1-2021. 10:02.

NERÍN, Gustau, *Guinea Equatorial, història en blanc i negre : dones negres i homes blancs a la Guinea Equatorial, 1843-1968*. Barcelona: Empúries, 1998.

NÚÑEZ, Julio. *Los falsificadores de Dios*. El País, 10-agost-2020. Disponible en:

https://elpais.com/elpais/2020/08/04/eps/1596537493_343427.html

Consultat 24-10-2020. 13:07.

NÚÑEZ SEIXAS; X. M. *Camarada invierno. Experiencia y memoria de la División Azul (1941-1945)*, Barcelona, Crítica, 2016.

NÚÑEZ SEIXAS, X. M. *Franquismo e identidad nacional española: una mirada desde abajo (presentación)*. Historia y Política, N° 38, 2017. Pàg. 17-21. Disponible en:

<https://doi.org/10.18042/hp.38.01> Consultat 2-8-2020.13:35.

ORTEGA SÁNCHEZ, José María. *Los orígenes del islam en España, de mercenarios, misioneros, estudiantes y conversos (I)*. Journal of the sociology and theory of religion, Vol. 5, N°. 1, 2016. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=6053964> Consultat 2-2-2021. 20:14.

OTERO, Luís. *La Sección femenina*. Madrid, EDAF, 1999.

PACK, Sasha D. *La Invasión pacífica: los turistas y la España de Franco*. Madrid: Turner, 2009.

PALACIOS, Jesús. *Los Papeles secretos de Franco: de las relaciones con Juan Carlos y Don Juan al protagonismo del Opus*. Madrid: Temas de Hoy, 1996.

PALAO IBÁÑEZ, María del Carmen. *La lucha antituberculosa en España, (1874-1958)*, Tesi Doctoral Universidad Complutense, Madrid 2017. Disponible en:

<https://eprints.ucm.es/42019/> Consultat 1-6-2020. 18:42.

PÁRRAGA PAVÓN, Carmen. *Educación durante el franquismo*, Temas para la educación Nº 11, 2010. Disponible en:

<https://www.feandalucia.ccoo.es/docu/p5sd7543.pdf> Consultat 4-9-2020.
08:50.

PASTRANA PIÑERO, Juan. *La Guerra de Ifni-Sáhara y la lucha por el poder en Marruecos*?. Tesis doctoral, direcció de Josep Pich i Mitjana, Universitat Pompeu Fabra Barcelona, 2013. Disponible en:

<https://www.tdx.cat/handle/10803/111170#page=1> Consultat 18-9-2020.
12.27.

PÉREZ-AGOTE, Alfonso. *Sociología histórica del nacionalcatolicismo español*. Historia Contemporánea. Universidad del País Vasco. Nº 26, 2003. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=813595> Consultat 1-10-2020. 16:12.

PERMANYER, Lluís. *Historia del Eixample*. Barcelona: Plaza & Janés Editores, 1991.

PERSPECTIVA ESCOLAR. *50 anys de Rosa Sensat: 1965-2015*. Número monogràfic de la revista, 2018.

PESTAÑA RUIZ, Celia. *Evolución jurídica de la mujer casada en el sistema matrimonial español de la época preconstitucional*. Revista de Estudios Jurídicos núm. 15/2015. Universidad de Jaén. Disponible en.

<https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/rej/article/view/3210>
Consultat 27-10-2020. 18:33.

PICH MITJANA, Josep i MARTÍNEZ FIOL, David. *La Revolución de julio de 1909: un intento fallido de regenerar España*?. Granada: Editorial Comares, 2019.

PIÑEIRO ÁLVAREZ, Rocío. *Los convenios hispano-norteamericanos de 1953*. Universidad de Cádiz. Historia Actual On Line., Núm. 11 2006. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/ejemplar/166595> Consultat 27-10-2020. 18: 24.

PIÑOL, Josep M. *El nacionalcatolicisme a Catalunya i la resistència (1926-1966)*. Edicions 62, 1993.

PRADOS DE LA ESCOSURA, Leandro. *El progreso económico de España (1850-2000)*. Fundación BBVA, Septiembre 2003. Disponible en:

<https://www.fbbva.es/publicaciones/el-progreso-economico-de-espana-1850-2000/> Consultat 2-2-2020. 09:13.

PRATS, Joaquim. “El sistema educativo español”. A: PRATS, Joaquim y RAVENTÓS Francesc (directores): *Los sistemas educativos europeos ¿Crisis o transformación?* Fundación La Caixa, Barcelona 2005. Disponible en:

https://fundacionlacaixa.org/documents/10280/240906/vol18_es.pdf/d3a7f2cf-6ab6-4622-9278-3b79ed277d54 Consultat 25-7-2020. 09:45.

PRESTON, Paul. *Un pueblo traicionado*. Debate. 2019.

PRIETO BORREGO, Lucía. *Mujer, moral y franquismo. Del velo al bikini*. Málaga, UMA Editorial, 2018.

PUELLES BENÍTEZ, Manuel de. *Educación e ideología en la España contemporánea*. Madrid: Editorial Tecnos, 1999.

QUIBUS, Jesús. C.M.F. *Misioneros Mártires Hijos del Corazón de María de la Provincia de Cataluña*. Barcelona: Gráficas Claret, 1949

RAGUER, Hilari, *Joan XXIII i el seu Concili*. Barcelona: Facultat de Teologia de Catalunya, 2003.

RAGUER, Hilari. “La Generalitat de Catalunya i l’Església durant la Guerra Civil”. Dins de *A 80 anys del cop d’estat de Franco*, SOBREQUÉS, Jaume, Director. Generalitat de Catalunya, Memorial Democràtic, Barcelona 2017.

RAMOS, Clemente. *San Antonio M.ª Claret y los niños*. Barcelona: Gráficas Claret, 1947.

RAVETLLAT BALLESTÉ, Isaac. *La mayoría de edad civil en el ordenamiento jurídico civil español*. Revista Anales de la Cátedra Francisco Suárez, N.º 49, Granada: Editorial Universidad de Granada, 2015. Disponible en:

<http://revistaseug.ugr.es/index.php/acfs/article/view/3280>. Consultat el 27-3-2021. 19:07.

RICHARD Vinen. 1968. *El año en que el mundo pudo cambiar*. Barcelona: Crítica, 2018.

RIOL, Eduardo. *Diez edificios de ladrillo únicos en Barcelona*. El País. 16-8-2015. Disponible en:

https://elviajero.elpais.com/elviajero/2015/08/03/actualidad/1438555647_736064.html Consultat 18-6-2020. 14:02.

RIOS, Patricia de los. *Los movimientos sociales de los años sesenta en Estados Unidos: un legado contradictorio*. Sociológica, vol. 13, núm. 38, septiembre-diciembre, 1998. Universidad Autónoma Metropolitana México. Disponible en:

<https://www.redalyc.org/articulo.oa?id=305026670002> Consultat 27-3-2021. 19:13.

RIQUER PERMANYER, Borja de. *La dictadura de Franco*. Historia de España, Vol. 9. Barcelona: Crítica/Marcial Pons, 2010.

RIQUER PERMANYER, Borja de i CULLA, Joan B. *El franquisme i la transició democràtica*. Història de Catalunya, Vol. 6. Barcelona: Edicions 62, 1989.

ROCA i GIRONA, Jordi. *Del clero para el pueblo. La Literatura Edificante de Postguerra. un instrumento de divulgación y socialización religiosa*. Disparidades. Revista de Antropología, 48. Editorial CSIC. 1993. Disponible en:

<http://dra.revistas.csic.es/index.php/dra/article/view/691> Consultat 7-11-2020. 10:44.

RODRIGO PAREDES, Florentina. “El regreso a la tradición durante el primer franquismo: la mujer, la “gran olvidada” de la normativa legal”. A: CUADRADO BOLAÑOS, Jara (editor): *Las huellas del franquismo. pasado y presente*. Granada: Editores Comares, 2019.

RODRÍGUEZ GAROZ, Raquel. *Geopolítica crítica: el Pacto Ibérico de 1939*. Scripta Nova, Revista. Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales, Universidad de Barcelona, Octubre 2003. Disponible en:

<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-198.htm> Consultat 7-12-2020. 15:51.

ROIG LLORT, Anna. *Generació Virtèlia: el palau comú dels líders catalans del segle XX*. Barcelona: Columna, 2011.

ROIG LÓPEZ, Olga. *La institución educativa española desde la postguerra a la transición. Iglesia y tecnología*. Tesis doctoral Universitat Autònoma de Barcelona, 2002. Disponible en:

<https://www.tdx.cat/handle/10803/5424#page=1> Consultat 13-12-2020. 09:11.

RORABAUGH, W.J. *Kennedy y el sueño de los sesenta*. Barcelona: Ediciones Païos Ibérica, 2005.

SALRACH, Josep Maria. Director editorial. *Història de Catalunya. Vol. 6*. Barcelona: Salvat Editores, 1978.

SAMANIEGO LOZAR, Raquel. *La informació a la ràdio durant el franquisme*. Fundació Universitaria San Pablo CEU. Repositorio Institucional CEU, 2008. Disponible en:

<https://repositorioinstitucional.ceu.es/> Consultat 15-10-2020. 16:16.

SÁNCHEZ JIMÉNEZ, José: *La jerarquía eclesiástica y el Estado franquista: las prestaciones mutuas*. Revista Ayer, Núm. 33: 1999.

SÁNCHEZ LISSÉN, Rocío. *El Profesor Fuentes Quintana ante tres cambios fundamentales de la economía española: el Plan de Estabilización Económica de 1959, los ajustes a la crisis de los años 70, y la integración de España en la Unión Europea*". La Coruña: Fundación Caixa Galicia, 1997.

SÁNCHEZ MIRANDA, Carlos Enrique. *Las misiones populares del P. Claret en Cataluña entre 1840 y 1850*. Tesis Doctoral, Universidad Pontificia de Comillas. Madrid, 2017. Disponible en:

<https://repositorio.comillas.edu/xmlui/bitstream/handle/11531/26188/TD00322.pdf?sequence=1&isAllowed=y> Consultat 23-7-2020. 17:01.

SÁNCHEZ RECIO, Glicerio, *Los católicos y el franquismo: Fidelidad a la Iglesia y lealtad a Franco. España años 30-40*. Bulletin d'Histoire contemporaine d'Espagne, Núm. 19, Juin 1994, Pàg. 90-100.

SÁNCHEZ RECIO, Glicerio, *Sobre todos Franco: coalición reaccionaria y grupos políticos en el franquismo*. Barcelona: Flor del Viento, 2008.

SÁNCHEZ RECIO, Glicerio. *En torno a la dictadura franquista*, Hispania Nova Revista de Historia Contemporánea. Madrid: Universidad Carlos III, 2015. Disponible en:

<https://e-revistas.uc3m.es/index.php/HISPNOV/article/view/2874> Consultat 2-11-2020. 18:22.

SANZ SIMÓN, Carlos. *Los símbolos del nacionalcatolicismo. Una mirada a través de la fotografía escolar durante la dictadura franquista (1950-1959)*. Historia y Memoria de la Educación Nº 10, 2019, Pàg. 409-449. Disponible en:

<http://revistas.uned.es/index.php/HMe/article/view/22194> Consultat 3-11-2020. 20:13.

SARASUA, Carmen i MOLINERO, Carme. “Trabajo y niveles de vida en el franquismo. Un estado de la cuestión desde una perspectiva de género la historia de las mujeres: perspectivas actuales”. A: BORDERÍAS, Cristina. *La historia de las mujeres: perspectivas actuales*”. Icaria editorial. 2009.

SEM pseudònim. *Los borbones en pelota*. Biblioteca Nacional de España. 1868. Disponible en:

<http://bdh.bne.es/bnearch/detalle/bdh0000180846> Consultat 27-3-2021. 19:15.

SERRA I LLANSANA, Lluís. *Història del Col·legi dels Germans Maristes d'Igualada*. Maristes Igualada, 1996.

SERRA RAMONEDA, Antonio, *El retintín y la palabra soez*. El Periódico, 7 Febrer 2010. Disponible en:

<https://www.elperiodico.com/es/opinion/20100207/el-retintin-y-la-palabra-soez-108806> Consultat 19-3-2020. 19:03.

SHARIFE, Ana. *Pildain, el obispo que no recibió a Franco*. CTXT.es, 16 Octubre 2019. Disponible en:

<https://ctxt.es/es/20191016/Firmas/28913/antonio-pildain-obispo-de-canarias-antifranquismo-ana-sharife.htm> Consultat 26-10-2020. 20:25.

SOLÉ i SABATÉ; Josep M^a i VILLAROYA, Joan. *La repressió a la rereguarda de Catalunya (1936-1939)*. Barcelona: Publicacions de l'Abadia de Montserrat, 1990.

SOLER-ESPIAUBA, Dolores. *¿Tú o usted? ¿Cuándo y por qué?* Centro Virtual Cervantes, 1994. Disponible en:

https://cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/asele/pdf/05/05_0197.pdf

Consultat 2-5-2020. 11:38.

SOPENA MONSALVE, Andrés. *El florido pensil*. Barcelona: Crítica, 1994.

SÒRIA, F i FERRER, J. (coord.). *30 años de los Pactos de la Moncloa*. Vilassar de Mar: Fundació Ernest Lluch, 2008. Disponible en:

<http://www.fundacioernestlluch.org/files/LosPactosdeLaMoncloaOK.pdf>

Consultat 29-8-2020. 12.46.

SUREDA I GARCIA, Bernat. *La Guerra Civil i el trencament de la política educativa republicana*. Educació i Història: revista d'història de l'educació, 2008, p. 7-9, Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/EducacioHistoria/article/view/222905>

Consultat 8-10-2020. 09:56.

TAMAMES, Ramón. *La república. La era de Franco*. Historia de España, Vol. VII. Madrid: Alfaguara, 1974.

TATJER, Mercedes. *El estudio del espacio interno barcelonés: Fuentes estadísticas publicadas (1770-1970)*. Revista de geografía, [en línia], 1972, Vol. 6, Núm. 2, p. 269-299. Disponible en:

<https://www.raco.cat/index.php/RevistaGeografia/article/view/45870>

Consultat 14-12-2020. 09:22.

TATJER, Mercedes. *La industria en Barcelona (1832-1992)*. Scripta Nova, Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales. Universidad de Barcelona, Vol. X, núm. 218 (46), 1 de agosto de 2006. Disponible en:

<http://www.ub.edu/geocrit/sn/sn-218-46.htm> Consultat 6-11-2020. 18:20.

TATJER, Mercè. "Activitat econòmica". A: SALMURRI, Carles. *L'Abans: Recull Gràfic de Barcelona -la Sagrada família i el Fort Pienc (1989-1985)*. Editorial Efadós: El Papiol, 2017.

TATJER, Mercè. *Cent anys de cases per a militars a Barcelona*. Barcelona: Federació d'Associacions de Veïns i Veïnes de Barcelona, 2018. Disponible en:

<https://www.favb.cat/articlesscarrer/cent-anys-de-cases-militars-barcelona>

Consultat 15-5-2020. 16:31.

TESTART I GURI, Albert. *El col·legi de La Salle de Figueres durant la postguerra: ideari i realitat*. Annals de l'Institut d'Estudis Empordanesos, 2012, Vol. 43, p. 329-50, Disponible en:

<https://doi.org/10.2436/20.8010.01.113> Consultat 7-10-2020. 18:04.

UCELAY DA CAL, Enric; VEIGA, Francisco; DUARTE, Àngel. *La paz simulada: una historia de la guerra fría, 1941-1991*. Madrid: Alianza, 1998.

VALIENTE FERNÁNDEZ, Celia. *Olvidando el pasado: la política familiar en España (1975-1996)*. Ministerio de Administraciones Públicas: Instituto Nacional Administración Pública. Revista GAPP, Gener 1996. Disponible en:

<https://revistasonline.inap.es/index.php/GAPP/article/view/74> Consultat 1-11-2020. 20:22.

VEGA GIL, Leoncio. *Aproximación a la enseñanza secundaria durante el franquismo (1938-1967)*. Ediciones Universidad Salamanca. Revista historia de la educación. Vol 8. 1989. Disponible en:

<https://revistas.usal.es/index.php/0212-0267/article/view/6825> Consultat 22-9-20. 16:57.

VICENTE JARA Femando. *El derecho a la educación y la política educativa del nacionalcatolicismo*. Anales de Pedagogía N° 19-2001, Págs...:19-50. Disponible en:

<https://revistas.um.es/analespedagogia/article/view/285131> Consultat 1-8-2020. 18:02.

VILARÓ, Josep i d'altres. *L'Església en la Catalunya contemporània*. Qüestions de vida cristiana, Núm. 75/76. Publicacions del 'Abadia de Montserrat, 1975.

VILARÓ, Miquel. "Missioners o viatgers? Els claretians a la Guinea espanyola". A: GRACIA RAMON M.D. et. alt: *Una mirada catalana a l'Àfrica. Viatgers i viatgeres dels segles XIX i XX (1859-1936)*. Pagès Editors. Lleida, 2008.

VIÑAO, Eduardo. *El bachillerato pasado presente futuro. Participación educativa*, Núm. 17, 2011, Pàg. 30-44. Disponible en:

<https://sede.educacion.gob.es/publiventa/detalle.action?cod=14353>

Consultat 13-9-2020. 12:30.

VIÑAO, Eduardo. *La educación en el franquismo (1936-1975)*". Brasil: Universidade Federal do Paraná; Educar em Revista, n. 51, 2014. Disponible en:

<https://revistas.ufpr.br/educar/article/view/35819> Consultat 15-12-2020.

VIÑAS CIRERA, Jordi. *L'Església en transició (1971-1980). De la Transició de l'Església a la Transició política. El paper de la jerarquia catalana*. Tesis Doctoral, Universitat Autònoma de Barcelona, 2013. Disponible en:

<http://hdl.handle.net/10803/133352> Consultat 7-12-2020. 16:27.

WAUGH, Evelyn. *Retorno a Brideshead*. RBA Editores SA, Barcelona 1992.

ZAMORA GARCÍA, José Francisco. *Antecedentes constitucionales de la libertad religiosa*, Real Centro Universitario Escorial-María Cristina, Anuario Jurídico y Económico Escorialense, XLV, 2012. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/articulo?codigo=3866250> Consultat 8-7-2020. 18:51.

Arxius i Publicacions periòdiques

ABC. Vocento S.A. *Hemeroteca, Periódicos ABC*. Disponible en:

<https://www.abc.es/archivo/periodicos/> Consultat 27-3-2021. 19:22

AGENCIA ESTATAL BOLETÍN OFICIAL DEL ESTADO. *Buscar en BOE i Gazeta: colección històrica*. Disponible en: www.boe.es. Consultat 27-3-2021. 19:23.

AJUNTAMENT DE BARCELONA. *Anuaris Estadístics de la Ciutat de Barcelona*. Disponible en:

<https://www.bcn.cat/estadistica/catala/dades/anuaris/index.htm> Consultat 27-3-2021. 19:23

ANUARIO JURÍDICO Y ECONÓMICO ESCURIALENSE. Real Centro Universitario "Escorial-María Cristina". Disponible en:

<http://www.rcumariacristina.net:8080/ojs/index.php/AJEE/index> Consultat 27-3-2021. 19:24.

AYER Revista de la Asociación de Historia Contemporánea. Asociación de Historia Contemporánea y Marcial Pons-Ediciones de Historia. Disponible en:

<https://revistaayer.com/> Consultat 27-3-2021. 19:24.

BIBLIOTECA DIGITAL HISPÁNICA. Biblioteca Nacional de España. Disponible en:

<http://www.bne.es/es/Catalogos/BibliotecaDigitalHispanica/Inicio/index.html> Consultat 27-3-2021. 19:25.

BIG TIME BCN *Interactive Map of Barcelona*. Disponible en:

<http://www.bigtimebcn.300000kms.net/> Consultat 27-3-2021. 19:26

COL·LECCIÓ "CIUTADANIA I IMMIGRACIÓ". Departament de Treball, Afers Socials i Famílies. Generalitat de Catalunya. Disponible en:

https://treballiaferssocials.gencat.cat/ca/el_departament/publicacions/immigracio/col_leccio_ciutadania_i_immigracio Consultat 27-3-2021. 19:26.

COL·LEGI CLARET: *De Mi Colegio*. (1943-1972).

COL·LEGI CLARET: *Memòries escolars* (1940-1975).

CTXT Contexto y acción. Disponible en:

<https://www.ctxt.es/> Consultat 27-3-2021. 19:26

CUADERNOS DE HISTORIA CONTEMPORÁNEA. Universidad Complutense de Madrid. Disponible en:

<https://revistas.ucm.es/index.php/CHCO> Consultat 27-3-2021. 19:27

EDUCACIÓ I HISTÒRIA: REVISTA D'HISTÒRIA DE L'EDUCACIÓ. Institut d'Estudis Catalans. Disponible en:

<http://revistes.iec.cat/index.php/EduH> Consultat 27-3-2021. 19:27.

EFE SERVICIOS. Agencia EFE. Disponible en:

<https://efs.efeservicios.com/> Consultat 1-4-2021. 17:10.

EL DIARI DE L'EDUCACIÓ. Fundació Periodisme Plural. Disponible en:

<https://diarieducacio.cat/> Consultat 27-3-2021. 19:28.

EL MUNDO. Unidad Editorial Información General, S.L.U. Disponible en:

<https://www.elmundo.es/hemeroteca/> Consultat 27-3-2021. 19:28

EL PAÍS. Ediciones El País, S.L. *Archivo web*. Disponible en:

<https://elpais.com/archivo/> Consultat 27-3-2021. 19:29

EL PAN DE LOS POBRES, Consejo Particular de Bilbao de la Sociedad de San Vicente de Paúl en España. Disponible en:

<https://www.elpandelospobres.com/> Consultat 27-3-2021. 19:29.

EL PERIÓDICO DE CATALUNYA. *Hemeroteca històrica*. Disponible en:

<https://archivo.elperiodico.com/index.php> Consultat 27-3-2021. 19:33.

ESPACIO, TIEMPO Y EDUCACIÓN. FahrenHouse, Salamanca. Disponible en:

<https://www.espaciotiempoyeducacion.com/ojs/index.php/ete/index>

ESTUDIOS DE ASIA Y ÁFRICA. El Colegio de México. Disponible en:

<https://estudiosdeasiayafrica.colmex.mx/index.php/ea/index> Consultat 27-3-2021. 19:34.

EXPANSIÓN. Unidad Editorial Información Económica. Disponible en:

<http://www.expansion.com/> Consultat 27-3-2021. 19:30.

GRAN ENCICLOPEDIA CATALANA. Fundació Enciclopèdia Catalana. Disponible en:

<https://www.enciclopedia.cat/> Consultat 27-3-2021. 19:30.

HISTORIA CONTEMPORÁNEA. Departamento de Historia Contemporánea. Universidad del País Vasco. Disponible en:

<https://ojs.ehu.es/index.php/HC/index> Consultat 27-3-2021. 19:31

HISTORIA Y POLÍTICA. Universidad Complutense de Madrid. Disponible en:

<https://recyt.fecyt.es/index.php/Hyp/issue/view/4029> Consultat 27-3-2021. 19:32.

INSTITUT CARTOGRÀFIC I GEOLÒGIC DE CATALUNYA.

Cartoteca Digital. Disponible en:

<https://cartotecadigital.icgc.cat/> Consultat 27-3-2021. 19:32.

Programa Instamaps. Disponible en:

<https://www.instamaps.cat/#/>. Consultat 2-4-2021. 17:29.

INSTITUTO NACIONAL DE ESTADÍSTICA. Disponible en:

www.ine.es Consultat 27-3-2021. 19:32.

GAPP Revista de Gestión y Análisis de Políticas Públicas. Instituto Nacional de Administración Pública, Ministerio de Política Territorial y Función Pública. Disponible en:

<https://revistasonline.inap.es/index.php/GAPP> Consultat 27-3-2021. 19:35.

HISPANIA NOVA. Revista de Historia Contemporánea. Universidad Carlos II, Madrid. Disponible en:

<https://e-revistas.uc3m.es/index.php/HISPNOV/index> Consultat 27-3-2021. 19:36.

HISTORIA DE LA EDUCACIÓN, Universidad de Salamanca. Disponible en:

<https://revistas.usal.es/index.php/0212-0267/index> Consultat 27-3-2021. 19:37

LA VANGUARDIA. La Vanguardia Ediciones, SLU. *Hemeroteca Digital*. Disponible en:

<https://www.lavanguardia.com/hemeroteca> Consultat 27-3-2021. 19:38.

MISIONERS CLARETIANS. Arxiu Comunitat Claretiana. c/ Nàpols 348. Barcelona.

MISIONERS CLARETIANS Província Sant Pau. Disponible en:

<https://claretpaulus.org/ca/>

MONOGRAFIES DEL MONTSENY. Associació d'amics del Montseny.
Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/servlet/revista?codigo=14035> Consultat 27-3-2021. 19:39.

PERSPECTIVA ESCOLAR Associació de Mestres Rosa Sensat. Disponible en:

<https://www.rosasensat.org/revistes/perspectiva-escolar/> Consultat 27-3-2021. 19:40.

POLÍTICA EXTERIOR. Estudios de Política Exterior SA. Disponible en:

<https://www.politicaexterior.com/> Consultat 27-3-2021. 19:40.

PRELATURA DEL OPUS DEI, Fundación Studium, Scriptor. Disponible en:

<https://opusdei.org/es-es/> Consultat 27-3-2021. 19:41.

REAL ACADEMIA DE LA HISTORIA. Disponible en:

<http://dbe.rah.es/biografias/> Consultat 27-3-2021. 19:42.

REAL ACADEMIA ESPAÑOLA. Diccionario. Disponible en:

<https://dle.rae.es/> Consultat 27-3-2021. 19:42.

REVISTA DESTINO 1939-1980. Hemeroteca digitalitzada en l'Arxiu de Revistes Catalanes Antiques. Disponible en:

<http://www.bnc.cat/digital/destino/index.html> Consultat 27-3-2021. 19:43.

REVISTA DE ESTUDIOS JURÍDICOS. Universidad de Jaén. Disponible en:

<https://revistaselectronicas.ujaen.es/index.php/rej/index> Consultat 27-3-2021. 19:44.

REVISTA DE GEOGRAFÍA. Universitat de Barcelona. Disponible en:

<https://dialnet.unirioja.es/revista/1173/A/2008> Consultat 27-3-2021. 19:45.

REVISTA DE LIBROS. Disponible en:

<https://www.revistadelibros.com/index.php> Consultat 27-3-2021. 19:45.

REVISTA ESPAÑOLA DE DERECHO CANÓNICO. Universidad pontifica de Salamanca. Disponible en:

<https://revistas.upsa.es/index.php/derechocanonico/issue/view/21> Consultat 27-3-2021. 19:44.

REVISTA ELECTRÓNICA HISTORIA ACTUAL ONLINE. Área de Historia Contemporánea. Facultad de Filosofía y Letras. Universidad de Cádiz. Disponible en:

<https://www.historia-actual.org/Publicaciones/index.php/hao/index>
Consultat 27-3-2021. 19:46.

REVISTA ÍNDICE HISTÓRICO ESPAÑOL. Universitat de Barcelona. Disponible en:

<https://revistes.ub.edu/index.php/IHE/index> Consultat 27-3-2021. 19:45.

RTVE Filmoteca. NO-DO. Disponible en:

<https://www.rtve.es/filmoteca/no-do/> Consultat 27-3-2021. 19:46.

SCRIPTA NOVA. Revista Electrónica de Geografía y Ciencias Sociales. Universitat de Barcelona. Disponible en:

<https://revistes.ub.edu/index.php/scriptanova> Consultat 27-3-2021. 19:47.

SOCIOLÓGICA. Departamento de Sociología de la Universidad Autónoma Metropolitana-Azcapotzalco México. Disponible en:

<http://www.sociologicamexico.azc.uam.mx/index.php/Sociologica/issue/view/109>

Consultat 27-3-2021. 19:47.

TEMAS PARA LA EDUCACIÓN. Revista digital para profesionales de la enseñanza. Comisiones Obreras de Andalucía. Disponible en:

<https://www.feandalucia.ccoo.es/plantillai.aspx?p=10&d=22> Consultat 27-3-2021. 19:48.

10- ANNEXS.

10.1. Documentals.

Annex 1.1: Lleis educatives

ANY INICI	NOM	PRIMARIA	Obliga tòria	SECUNDARIA	Obliga tòria	Intervenció Església	Criteris
1857	Ley Moyano	6 a 9	si	10 a 16 (2 + 4)	no	Moderada	grands principis del moderantisme històric: gratuïtat relativa per a la ensenyanza primària, centralització, uniformitat, secularització i llibertat de ensenyanza limitada
1931	República	6 a 12	Si	12 a 15 i 15 a 18	no	Laïcisme	Coeducació. Laïcisme. Bilingüisme
1938	Reforma Ensenyanza Media			Bachillerato (7) + E Estado		Confesional	Reinstaura religió i separació de sexes
1945	Ley de Bases de la Ensenyanza Media y Profesional	6 a 10	si	Via 1 Bachillerato	no	Confesional	Universalitat, gratuïtat i obligatorietat
		10 a 12		Via 2 Formació Prof.			
1949	Ley Bases de Ensenyanza Media y Profesional			edad mínima 10 años. 5 años			Acceso a Bachiller mediante examen
1953	Ley de Construcciones escolares						Impulso escuelas públicas
1953	Ley Ordenación Ensenyanza Media			BE (4) + BS (2) + PreU	No		Revàlidas por cada etapa
				B laboral E (5) + BLS (2)			
1955	Ley Formación Profesional			desde 12 años (2+3+2+2)			Pre-aprendizaje, aprendices, oficial y maestro industrial
1963	Ley 24/1963 Preu						Títol de BS sense revàlida si s'aprova la PAU
1964	Ley 27/1964						Ampliació escolaritat obligatòria fins 14 anys
1964	Resolució Ensenyanza primària						Limitant deures escolars
1967	Texto refundido Ens. Primària						
1967	Ley 16/1967 unificació primer ciclo EM						Unifica la ensenyanza media y profesional
1970	Ley General Educación	6 a 14 EGB	Si	Via 1: BUP (3 + COU	No	Libertad religiosa formal	Subsidiariedad del Estado. Gratuïtat secundària. Etapa preescolar
				Via 2: FP (2+2)			

Font: Elaboració pròpia a partir de Berengueras Pont, Mercè i Vera Mur, José Maria. *Las Leyes de Educación en España en los últimos doscientos años.*

https://usie.es/supervision21/wp-content/uploads/sites/2/2020/01/SP_21_38_Articulo_Leyes_educacion_ultimos_200_años_Berengueras_y_Pont.pdf

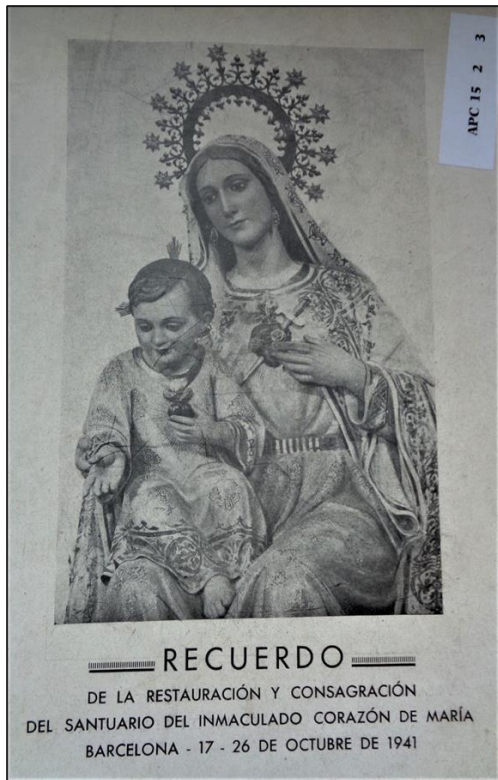
Annex 1.2.: Fets cronològics 1939-1975

ANY	Política	Església	Ensenyament	Ministre Educació	Món	Internacional
< 1939	1938 Fuero del Trabajo	Manuel Irujo Bisbe de Barcelona	Ley Moyano 1857 / Ley de Reforma de la Enseñanza Media	Pedro Sainz Rodríguez.		
1939	Final guerra civil. Ley de responsabilidades Políticas	Pius XII Papa. Bisbat BCN: administrador apostòlic Miguel de los Santos Diaz Gomara	Ley Moyano 1857	José Ibañez Martín.	Inici segona guerra mundial	Espanya es retira de la SS.NN.
1940	Creació del Frente de Juventudes. Ley represión masoneria y comunismo			José Ibañez Martín.		Espanya es declara 'no beligerant'
1941		Covenio prenotificación Obispos		José Ibañez Martín.	Japon y USA entren en guerra	División azul.
1942	Ley Constitutiva de las Cortes	Gregorio Modrego Bisbe de Barcelona		José Ibañez Martín.		Pacto ibérico ESP/POR
1943			Llei ordenació universitària			Disolució Divisió azul
1944						
1945	Fuero de los españoles; Manifiesto de Lausana de D. Juan		Ley sobre Educación Primaria	José Ibañez Martín.	Final 2GM.	Condenma de ESP a l'ONU
1946						Retirada d'embaixadors
1947	Referèndum Ley de Sucesión					Visita Eva perón
1948	Derogació de l'estat de guerra, vigent des de 18/7/36					
1949			Ley de bases de la Enseñanza Media y Profesional		Creació de l'OTAN	
1950		Canonització Sant Antoni M ^a Claret	Acuerdo Vaticano-Gobierno sobre exención clérigos del servicio militar		Guerra de Corea	Ingreso de ESP en la FAO
1951	Vaga tramvies a BCN		Toma Embaixador d'USA	Joaquín Ruiz-Giménez		Ingreso de ESP en la OMS
1952	Firacionament del pa.	Congrés Eucarístic BCN.				
1953		Signatura Concordat. Dret de presentació de Bisbes	Ley de Ordenación de la Enseñanza Media / Ley de Construcciones Escolares		Armistici en Corea. Mort Stalin	
1954						
1955			Ley de Formación Profesional Industrial			Ingreso ESP en la OCDE y en la ONU

ANY	Política	Església	Ensenyament	Ministre Educació	Món	Internacional
1956	Primera emissió TVE		Cese Ministro Educación y estado de excepción (1ª cop que el Fuero de los españoles és suspès)	Jesús Rubio García-Mina	Insurrección en Hungría	Ingreso ESP en OIT.
1957			Plan estudios Bachillerato laboral	Jesús Rubio García-Mina		
1958	Ley de Principios del Movimiento	Joan XXIII Papa				
1959	Pla d'estabilització. Ley de Orden Público					Visita Eisenhower
1960	Boicot a La Vanguardia y destitució Galinsoga.				Kennedy president USA	
1961					Primer vol espacial. Construcció mur de Berlín	
1962		Obertura Concili Vaticà II		Manuel Lora Tamayo	Crisi dels missils a Cuba	Contubernio de Munich
1963	Creació del Tribunal de Orden Público. Aprovació del 1er Pla de desenvolupament	Declaració crítica de l'Abad de Montserrat. Paulo VI Papa.			Assassinat de Kennedy	
1964					Destitució de Iruchev en la URSS	
1965		Clausura Concili		Manuel Lora Tamayo		
1966	Ley de prensa de Fraga. Aprovació en referèndum de la Ley Orgànica del Estado	Creació Conferència Episcopal. La Santa Sede anul·la el 'Índice de libros prohibidos'			Revolució cultural a la Xina	
1967	Carrero Vicepresident	Marcelo González Bisbe de Barcelona. Ley de libertad religiosa.		José Luis Villar-Palasi	Guerra dels sis dies	
1968	ETA assassina al comisari Manzanans.	Paulo VI demana renúncia la dre de presentació de Bisbes			Assassinats de R Kennedy, Martin L King, invasió Txecoslovàquia, Maig 68 a París, Matança a Mèxic.	Independència de Guinea. ESP escullida membre del Consell de Seguretat
1969	Estat d'excepció 3 mesos. Juan Carlos hereu de la Jefatura de l'estat.	Cardenal Tarancón primat d'Espanya	Libro blanco de la Educación.	José Luis Villar-Palasi	Arribada a la lluna	US inicia la retirada de Vitenam
1970	Procés de Burgos		Llei general d'educació			Tencament de frontera amb Gibraltar. Acord preferencial amb la CEE
1971	Assemblea democràtica de Catalunya. Constitució del FRAP	Narcís Jubany Bisbe de Barcelona. Tarancón Arquebisbe de Madrid				
1972	Congreso PSOE Suresnes	Tarancón president Conferència Episcopal				
1973	Assassinat de Carrero			Julio Rodríguez	Cop militar a Xile. Crisi del petroli	
1974	Execució Puig Antich	Crisi Añoveros.		Cruz Martínez esteruelas	Revolució d'avelles a Portugal	
1975	Execució membres d'ETA i FRAP. Mort de Franco					Cessió del Sahara. CEE interromp negociacions amb ESP

Font: elaboració pròpia.

Annex 2.1: Tríptic reconstrucció Santuari 1941.

SANTUARIO DEL INMACULADO CORAZÓN DE MARÍA

UN RECUERDO

RARA curar la gran dolencia del olvido, el hombre, que necesariamente pasa, codicioso de sobrevivir, esculpe lápidas, fabrica mausoleos, erige monumentos.

Lector, si eres, como lo espero, devoto de María, si has gustado alguna vez las mieles que destila el dulcísimo panal de su Corazón Inmaculado, si has entrado alguna vez en el campo de atracción de aquel portentoso ímán que se llamó el Beato Padre Antonio María Claret... al traspasar los umbrales del Santuario del Corazón de María, ahora restaurado, sentirás que vive y alienta dentro de ti la necesidad de tener un recuerdo de las fiestas de su Dedicación.

Aquí encontrarás un breve historial de cuanto en más de ochenta años han realizado por el bien espiritual y cultural del pueblo los Misioneros del Corazón de María desde este Santuario. Aquí advertirás el magnífico despliegue de fuerzas que en los múltiples asociaciones se han reunido para alimento de la piedad de los fieles. Aquí, finalmente, darás con el secreto del atractivo que tienen las funciones del Santuario, los dos amores que tanto llegan al corazón de nuestro pueblo: el amor al Corazón de María, Refugio de pecadores; y la devoción a su hijo predilecto y Apóstol infatigable el Beato P. Antonio M. Claret.

Estado de la Iglesia después de la guerra. Desolación, desperfecto, ruinas. Las lágrimas se venían a los ojos al contemplar el lastimoso estado en que quedó la casa de Dios.

SURGIENDO DE ENTRE LOS ESCOMBROS

INFAUSTO anochecer para Barcelona el del día 19 de julio de 1936! Las turbas son dueñas de la ciudad. Para asegurar su victoria, como primera provisión incendian las iglesias y saquean los conventos.

Los ocho de la noche serían cuando empezó el ataque y el asalto en forma contra nuestro Santuario y Casa- Colegio.

Ya durante el día, a intervalos y por manera de tanteo, habían estado disparando a las capillas de las torrecitas que flanquean la fachada y a las ventanas de la Casa. Al ver que arrebataba el ataque

y el peligro, entre las balas y saltando las paredes del patio, fuimos saliendo todos después de habernos reconciliado con Dios y encomendándonos mutuamente a la protección de nuestra Madre. Sólo quedaban dentro los enfermos con los Superiores para responder de ellos. Por suerte, tras no pocos sobresaltos de muerte, nos salvamos todos aquel día.

Comenzaron por emplazar un cañón ante la fachada del Santuario con intento de forzar las puertas. Varios disparos ante el relieve del timpano que adorna la puerta principal de entrada los fallaron. Algunos impactos, profundos, quedaron en el dintel, que ha tenido que restaurarse. Penetraron luego en el interior, lo saquearon prendiendo fuego a bancos y enseres todos, todos que no pudieron llevarse. En pocos momentos convirtieron el interior en hornillo pilante horno. Ardió pronto juntamente con la Iglesia, la Casa y el Colegio, y el incendio tomó proporciones aterradoras horas.

¡Horas trágicas las que vivimos quienes muy cerquita tuvimos que pasar la noche oyendo los frenéticos aplausos y la gritaría ensordecedora de una multitud enloquecida de entusiasmo. Al ver que cubrían el cielo siniestros resplandores de aquel fuego que hacía pasto en el riquísimo camarín del Corazón de María en los primorosos altares con sus imágenes de escultura de fama, en el valiosísimo órgano (uno de los mejores de la ciudad), en las vistosas, históricas vidrieras de los tres enormes estones, de la capilla del Beato Padre Anmeroso ventanales... no pudimos menos de llorar, como los buenos israelitas, la destrucción de nuestro hermosísimo templo, ideal de nuestras ilusiones por la glorificación de nuestra Reina y centro de nuestros amores. A primera hora del siguiente día, saliendo del peligroso escondrijo en que tuvimos que pasar la noche junto al Santuario, pude darme cuenta del inmenso desastre. Casi todo estaba perdido. Las robustas paredes del templo habían resistido la violencia del fuego interior; mas la techumbre de lo que había de ser después soberbia cúpula, habíase venido a tierra, con lo que, dándose respiro al fuego, el templo pudo salvarse mejor de la total destrucción. Repitieron los incendios, más esfuerzos, convencidos de la inutilidad de sus fuerzas, lo abandonaron y así quedó por mucho tiempo a merced de los saqueadores de material y de la inclemencia del tiempo.

Lector: si durante la dominación revolucionaria pasaste por la calle del Arcebispo

Padre Claret y te diste cuenta de cuán mal parado quedó nuestro Santuario tras los repetidos incendios y numerosos saqueos de aquellas demolidoras de templos, dudo que pudieras ahogar tan pronto como deseabas, el instintivo grito de execración que del fondo del alma subían a los labios contra los perpetradores de crímenes tan monstruosos contra el arte y la Religión.

«Ruinas», dejaron escrito en las paredes de la verja de entrada con caracteres rojos que el tiempo apenas si ha logrado borrar, como fatídica sentencia a la que condenó a todos los templos de España la rabia irrefrenable de los sin Dios.

No que nuestro Santuario hubiere quedado en aquel estado ruinoso de otros templos, para cuya restauración ha sido preciso comenzar por la consolidación de las paredes maestras; pero, fuera de esto, lo demás ha tenido que hacerse todo. Túvose que llamar la atención de los que incautamente se entraban por los boquerones, que fueron puertas, o por los que ellos abrieron a golpes de piqueta, a fin de que no les escombros.

¡A escombros, sí, quedó reducida nuestra iglesia, verdadera joya de arte que, aun sin estar terminado, admiraba a cuantos la visitaban, y verdadero Santuario a la vez, donde acudía asiduamente a desahogar sus crecientes fervores la piedad cordimariana de nuestra vecindad!

A la llegada del Gobierno de Valencia, faltos como se hallaban los revolucionarios de locales apropiados para las grandes industrias que decían necesitar para derrotar de una vez a la España Nacional, pensaron en habilitar su recinto para taller de reparación de automóviles. ¡Así quedó oscurecida la gloria del antiguo Templo!

El día de la liberación de Barcelona por nuestro glorioso Ejército, al hacer nuestra primera visita al Santuario, vímosle convertido en un vasto cementerio donde andaba despararrado por el suelo toda clase de máquinas, herramientas y desperdicios en montones abigarrados.

Para Dios suscitó un espíritu que reedificara el nuestro, como sucedió en los días del desterrado Israel, y lo elevó a mayores esplendores de gloria que antes tuvo. Para ello, la primera providencia de los Superiores fué aprovechar la entrada de la iglesia que, tabicada hasta el primer arco del coro, había servido de taller, para instalar allí provisionalmente un altar y reanudar el culto al Corazón de María. Acudieron fervorosos y en gran número los fieles. El local resultaba insuficiente, y en la Se-

Estado actual de la Iglesia. La imperfección del único cliché de que hemos podido disponer a última hora, no puede darnos idea exacta del decorado artístico.

mana Santa de 1940, se agrandó hasta el cruce, pues más no consentían las obras de la cúpula en construcción.

Y hoy, tras de inmensos sacrificios sin cuento, que Dios tiene anotados en el libro de méritos para premiarlos a nuestros bienhechores y a nuestros Superiores, surge de entre aquellos encenizados escombros, restaurado y embellecido, el Santuario del Corazón de María que, comenzado el año 1904 con planos del difunto arquitecto señor Martorell, incendiado en 1909 en la semana trágica y nuevamente construido entonces, ha sido artísticamente embellecido en su óasis y genialmente coronado con gigantesca, hermosísima cúpula, según proyecto del arquitecto don Juan Bergós.

Gracias sean dadas a Dios y ¡ojalá surja también más pujante y más fervorosa la tradicional y nunca quebrantada devoción de este gran sector y de Barcelona entera al Inmaculado Corazón de María!

— 3 —

Font: Arxiu Claretjà.

Annex 3.1: Evolució IPC 1939-1975.

Any	IPC	Index IPC
1939	13,16	100
1940	15,89	116
1941	29,89	151
1942	6,96	161
1943	-0,53	160
1944	4,19	167
1945	7,18	179
1946	31,2	235
1947	17,73	276
1948	6,72	295
1949	5,39	311
1950	10,88	345
1951	9,41	377
1952	-1,95	370
1953	1,59	375
1954	1,21	380
1955	4,01	395
1956	8,44	429
1957	13,23	485
1958	11,87	543
1959	3,8	564
1960	0,6	567
1961	0,96	572
1962	9,91	629
1963	5,48	664
1964	12,66	748
1965	9,37	818
1966	5,26	861
1967	6,56	917
1968	2,88	943
1969	3,43	976
1970	6,78	1.042
1971	9,64	1.142
1972	7,35	1.226
1973	14,2	1.401
1974	17,88	1.651
1975	14,1	1.884

Font elaboració pròpia a partir de www.frdelpino.es

Annex 4.2: Camps del full de càlcul amb les dades dels alumnes

Nom del camp	Origen	Descripció	Funció
Número registres	T	Nombre seqüencial assignat en el moment de la recollida	Localització fitxes a posteriori
sessió	T	Número de la sessió de recollida	Estadística interna
Ocurrencia	T	OJO pendent d'eliminar	
Revisar	T	Indica que cal revisar de nou la fitxa original per a confirmar alguna dada dubtosa	Revisió qualitat
Revisat S/N	T	Indica si ja ha estat revisat, o no	Revisió qualitat
Cognoms	F	Per garantir l'anonimat de les persones, recull les tres primeres lletres del primer i del segon cognom	Localització fitxes a posteriori
Nom	F	Nom de l'alumne	Treball
Nom Doble	C	Indicador de si l'alumne té un nom doble	Treball
Nom pare	F	Indicador: 1- quan el nom del pare és igual al de l'alumne / 2- Quan el nom de l'alumne és el de la mare / 3- Quant elements dels 2 progenitors	Treball
Lloc de Naixement	F	Municipi de naixement de l'alumne	Treball
Provincia	F	Provincia de naixement de l'alumne. Codificat com les antigues matrícules d'automòbil	Treball
CCAA	C	Comunitat Autònoma de naixement de l'alumne	Treball
Any Naixement	F	Any de naixement de l'alumne	Treball
Adreça	F	Adreça postal del domicili	Treball
Baixos	C	Indicador quan l'alumne vivia en un baix o local	Treball
Municipi	F	Municipi de residència de l'alumne	Treball
Porteria	C	Indicador quan l'alumne vivia en una porteria	Treball
Adreça rectificada	C	Indicador quan a la fitxa es percebia que l'adreça inicial havia sofert modificació amb posterioritat	Treball
Municipi	H	Nom del municipi normalitzat	Geo-localització
Tipus via	H	Separació del tipus de via del nom del carrer	Geo-localització
Nom Via	H	Nom del carrer normalitzat	Geo-localització
Número	H	Número del portal del domicili	Geo-localització
Distància	C	Com a resultat de la GEO localització, distància lineal en metres entre el domicili i l'escola	Treball
Tram distància	C	Tipificació per trams en funció de la distància: 1 < o igual a 500 metres / 2 < 1000 / 3 < 1500 / 4 < 2000 / 5 < 3000 / 6 < 4000 / 7 < 5000 / 8 > 5000	Treball
Adreça2	F	Dades de una segona adreça, si consta en la fitxa	Treball
Viu amb familiars	C	Indicador quan consta que viu amb familiars	Treball
Germans	F	Nombre de germans, calculat en el moment de la recollida en base a les diferents fitxes de cada germà. Per tant, són germans mascles que van coincidir durant el període estudiat. Porta una 'B' afegida quan els germans són bessons. Quan figura '1', són casos de germà únic però amb germans/es amb posterioritat al 1975.	Treball
Germans > 75	F	Nombre germans que van entrar a l'escola després del 1975	Treball
Germanes > 75	C	Nombre de germanes, òbviament després de 1975	Treball
FFAA	F	Codi quan el pare era membre de les Forces armades o d'ordre públic: G- Guardia Civil / M - Militar / P Policia Armada / U - Policia Urbana	Treball
Pares morts	F	Indicador quan algun dels progenitors constava com a mort. 1- Pare / 2- Mare / 3- els dos	Treball
Codi Profesió	H	Codificació del camp Profesió del pare i. Veure taula annexa	Treball
Nivell Estudis	H	Codificació del nivell d'estudis a partir de la professió del pare. Veure taula annexa	Treball
Nom Empresa	F	Indicador; 1- quan el pare, com a professió, indica el nom de l'empresa 2- quan indica dos oficis o empreses	Treball
Profesió Pare	F	Descripció de la professió	Treball
Profesió mare	F	Només quan hi consta, descripció de la professió de la mare	Treball
Col·legi d'on Procedeix	F	Col·legi de procedència de l'alumne	Treball
Quinquenni	C	Nº de quinquenni, de 1 (1939-1945) a 7 (1971-1975). Si manca la dada del curs inicial, figura valor '0'	Treball
Edat entrada	C	Resta de l'any d'entrada al col·legi i l'any de naixement. Quan no consta un dels dos camps, dada emònia	Treball
Any Entrada	F	Any d'entrada al col·legi, que correspon al de l'inici del curs escolar	Treball
Etapas inicial	F	Etapas escolar per la que entra a l'escola. Veure taula annexa	Treball
Curs	F	Número de Curs concret dins de l'etapa	Treball
Any Final	F	Any de sortida del col·legi, que correspon al de l'inici de l'últim curs escolar	Treball
Etapas final	F	Etapas escolar de la que surt de l'escola. Veure taula annexa	Treball
Curs	F	Número de Curs concret dins de l'etapa	Treball
Cicle complet	F	Indicador quan l'últim curs és l'últim d'una etapa	Treball
Temps	F	Total de cursos que l'alumne va estar al Claret.	Treball
Càlcul temps	C	Indicador possibles errors. Calculat restant el camp 'Temps' de la diferència entre l'any d'entrada i el de sortida. Valor correcte igual a 0	Revisió qualitat
Curs repetit	F	Nombre anys repetits	Treball
Nivell Final	F	Indicador etapa finalitzada, quan es surt l'últim curs i s'ha aprovat	Treball
Suspès al final	C	Indicador que ha deixat l'escola després de no aprovar l'últim curs. 1- suspès en el curs final / 0- sense qualificar	Treball
Anotacions	F	Observacions sobre el contingut de la fitxa	Treball
Edat entrada sense zeros	C	Càlcul igual que el de l'edat d'entrada, però sense fer-ho en els casos en els que manca alguna dada	Treball
Edat sortida sense zeros	C	Càlcul igual que el de l'edat de sortida, però sense fer-ho en els casos en els que manca alguna dada	Treball
Nombre alumnes per portal	C	Càlcul del nombre d'alumnes que viuen en una mateixa adreça postal	Treball
Q1	C	Càlcul del nombre d'alumnes que viuen en una mateixa adreça postal en el quinquenni 1	Treball
Q2	C	ídem. Quinquenni 2	Treball
Q3	C	ídem. Quinquenni 3	Treball
Q4	C	ídem. Quinquenni 4	Treball
Q5	C	ídem. Quinquenni 5	Treball
Q6	C	ídem. Quinquenni 6	Treball
Q7	C	ídem. Quinquenni 7	Treball
Computador taula dinàmica	T	Indicador amb valor fixe = 1 per us de les taules d'inàmiques	Treball
CLIP	H	Indicador que el alumne vivia en el bloc de cases CLIP	Treball
Fi	T	Columna indicativa de final de dades útils per les taules d'inàmiques	Treball

Font: elaboració pròpia.

Significat dels codis de la columna Origen:

F fitxa

C Calculat

E Extern

H homogeneïtzat

T treball intern

Codificació de la professió dels pares:

Codi	Descripció
AGR	Agricultura, Alimentació
ART	Artista
BAN	Banca, Assegurances, Borsa
BCX	Caixes Estalvis
BSE	Assegurances
COM	Comerç, Empleat
CON	Construcció
COP	Comerç, botiga pròpia
COT	Comptabilitat, Caixer, Cobrador
DES	Despatx, Oficina, Admtvo, Escribiente
EMP	Empresari
ENS	Ensenyament
ESP	Cinema, Espectacles
FEX	Forces Armades: Exèrcit
FGC	Forces Armades: Guàrdia Civil
FPO	Forces Armades: Policia
FUR	Forces Policia Urbana
GER	Gerència, Encarregat, <i>Jefe</i>
IND	Indústria ,Fàbrica
MAG	Magatzems
OFI	Ofici no titulat
PRE	Premsa, Ràdio, Gràfiques
PRO	Professional titulat
PUC	Servei Públic: Correus
PUE	Servei Públic: Estat
PUM	Servei Públic: Municipal, Provincial
PUP	Servei Públic: Polític
SAN	Sanitat
SER	Serveis personals, a domicili
TEX	Textil i derivats
TRA	Transports
TRE	Treballador, Empleat
TUR	Hotel, Turisme, Bar
VEN	Venda, Representació, Viatjant
noc	No consta

Font: elaboració pròpia.

Codificació del nivell d'estudis dels pares:

Codi	Descripció
AD	Administratiu
EM	Ensenyament Mitjà
EP	Ensenyament Primari
ES	Ensenyament Superior
NE	Nombre de l'Empresa
NO	Sense estudis
OF	Ofici
TM	Tècnic Mig
MD	Metge
nc	No consta (en blanc)
sd	Sense definir

Font: elaboració pròpia.

Codificació de les Etapes escolars:

Codi Etapa	Nom de l'etapa
BA	Batxillerat
BE	Batxiller elemental
BS	Batxiller Superior
BU	BUP
CO	Comerç
CU	COU
EP	Ensenyament Primari
G1	EGB 1 ^a Etapa
G2	EGB 2 ^a Etapa
IN	Ingrés Batxillerat
PJE	Peritatge mercantil
PU	PreU
PV	Parvulari

Font: elaboració pròpia.

Annex 5.1: principals escoles properes al Claret.

Col·legi	Tipus Via	Nom del carrer	Número	Tipus Prop	Propietat	Període	Quinq.
Escola Santa Pau	Carrer	Alella	51	Privada	Concertada	1968-1976	66-70
Acadèmia Lourdes - Capella Francesa	Carrer	Bruc	94	Religiosa	Maristes	1939-1974	39-45
Col·legi Sagrat Cor (abans Centro Salud Canisio)	Plaça	Can Baró	1	Religiosa	Jesuites	1950-1976	46-50
La Salle-Congrés	Carrer	Cardenal Tedeschini	50	Religiosa	Salesians	1960-1976	56-60
Escola Tàbor	Carrer	Cartagena	231	Privada	Privada	1968-1976	66-70
Sagrat Cor de Jesús	Carrer	Casp	25	Religiosa	Jesuites	1939-1976	39-45
Escola Turó del Cargol	Avinguda	Coll de Portell	56	Privada	Privada	1964-1976	61-65
Col·legi Sagrada Família	Carrer	Còrsega	335	Religiosa	Hermanos SF	1950-1955	46-50
Escoles de Nostra Senyora del Roser	Avinguda	Diagonal	450	Religiosa	Caputxins	1939-1976	39-45
Ramon Llull	Avinguda	Diagonal	275	Pública	Pública	1939-1976	39-45
Col·legi Sagrada Família	Avinguda	Diagonal	351	Religiosa	Hermanos SF	1955-1965	51-55
Col·legi Sagrats Cors	Carrer	Diputació	250	Religiosa	Corazonistas	1939-1976	39-45
La Salle-Horta	Carrer	Doctor Letamendi	63	Religiosa	Salesians	1939-1976	39-45
Col·legi del Sagrat Cor de Jesús	Carrer	Encarnació	49	Religiosa	Jesuites	1939-1976	39-45
La Salle-Congrés	Carrer	Felip II	181	Religiosa	Salesians	1959-1960	56-60
Escola Estel	Carrer	Felip II	54	Privada	dos capellans	1960-1976	56-60
Escola Sant Joan Bosco	Plaça	Ferran Reyes	2	Religiosa	Salesians	1966-1976	66-70
Escola Àngels Garriga	Carrer	Gallecs	22	Privada	Coop PM	1969-1976	66-70
Institucion Pitman	Avinguda	Gaudi	22	Privada	Privada	1955-1976	51-55
Escola Dovella	Carrer	Mallorca	593	Privada	Coop M	1970-1976	66-70
Cardenal Spinola	Carrer	Mare de Déu de Montserrat	86	Religiosa	Esclaves	1953-1976	51-55
Acad Roig-Tesàlia	Carrer	Marina	333	Privada	Privada	1952-1976	51-55
La Salle-Josepets	Carrer	Marquès de Santa Anna	5	Religiosa	Salesians	1939-1967	39-45
La Salle-Gràcia	Carrer	Martí	45	Religiosa	Salesians	1971-1976	71-75
Escola Pompeu Fabra	Carrer	Olesa	19	Privada	Coop M	1968-1976	66-70
Col·legi Maristes - la Immaculada	Passeig	Sant Joan	88	Religiosa	Maristes	1943-1976	39-45
Col·legi Sagrada Família-Horta	Carrer	Peris i Mencheta	26	Religiosa	Hermanos SF	1956-1976	56-60
Escola Heura	Carrer	Pujolet	5	Privada	Coop P	1966-1976	66-70
Escoles Carlit - Liceo Gonzaga	Carrer	Roger de Flor	162	Privada	Coop M	1972-1976	71-75
Col·legi de la Immaculada - Sucursal	Carrer	Roger de Llúria	58	Religiosa	Maristes	1939-1946	39-45
Col·legi de Nostra Senyora del Carme i Sant Joan de la Creu	Carrer	Roger de Llúria	151	Religiosa	Carmelites	1939-1971	39-45
Escola de Sant Estanislau de Kostka	Carrer	Roger de Llúria	13	Religiosa	Jesuites	1939-1976	39-45
Liceo Palcam	Carrer	Rosalía de Castro	30	Privada	Privada	1958-1976	56-60
Acad San Pablo	Carrer	Rosalía de Castro	59	Privada	Privada	1963-	61-65
Institut Comercial de la Immaculada	Carrer	Rosselló	223	Religiosa	Jesuites	1939-1952	39-45
Escola Professional de Sant Josep de Calassanç	Carrer	Sant Quintí	5	Religiosa	Escolapis	1963-1969	61-65
La Salle-Gràcia	Carrer	Sant Salvador	44	Religiosa	Salesians	1940-1971	39-45
Col·legi Sagrada Família (Patronat)	Carrer	Sardenya	339	Religiosa	Jesuites	1939-1976	39-45
Escola de la Santíssima Trinitat	Carrer	Torrent d'en Vidalet	1	Religiosa	Trinitaris	1939-1965	39-45
Escola Tècnica Professional del Clot	Carrer	València	680	Religiosa	Jesuites	1948-1976	46-50
Liceo Castro de la Peña.	Carrer	Volart	79	Privada	Privada	1955-1976	51-55
Liceo Mallorca	Carrer	Mallorca	460	Privada	Privada	1950-	46-50
Institución Pitman	Avinguda	Gaudi	22	Privada	Privada	1950-	46-50

Font: elaboració pròpia.

Annex 6.1: DMC,s existents en l'arxiu del Col·legi Claret.

Class	Ref	Curs / Any	Títol fulls setmanals	Pàgines	Apunts
1	A	1943 -44	Boletín del Santuario	308	526
2	B	1945	De mi Colegio	260	427
3	R	1946-47	De mi Colegio	172	304
4	S	1947-48	De mi Colegio	188	269
5	C	1948	Jesús Amigo	224	118
6	E	1948 -50	De mi Colegio	424	559
7	N1	1952 -53	De mi Colegio	180	301
8	N2	1953 -54	De mi Colegio	166	250
9	F	1955 -56	De mi Colegio	180	240
10	T	1956 -57	De mi Colegio	192	264
11	H	1957 -58	De mi Colegio	186	289
12	D	1958 i 59	De mi Colegio y 1er TR 59	296	362
13	K	1960	DMC Centenario	40	160
14	G	1961	De mi Colegio	26	149
15	L	1962	De mi Colegio	19	105
16	M	1963	De mi Colegio	17	101
17	U	1964	De mi Colegio	36	134
18	V	1965	De mi Colegio	32	123
19	O	1966	De mi Colegio	18	161
20	I	1960 -66	Hoja-enlace de Vacaciones	14	77
21	P	1967	De mi Colegio	18	139
22	Q	1968 i 69	De mi Colegio	19	165
23	J	1970 i 71	De mi Colegio últimos publicados	13	72
				3.028	5.295

Annex 7.1. Qüestionaris enquestes qualitatives.

ENQUESTA ALUMNES CLARET

Referència entrevistat: (indicar 3 primeres lletres dels dos cognoms)

En quina època vas anar al Claret? (anys i cursos)

Què vas estudiar després? (nivell màxim assolit)

Quina és o ha estat la teva professió en el món laboral?

Saps la raó per la que els teus pares van escollir el Claret? Va ser un esforç (econòmic) per ells fer-ho?

Tenies germans/es? A quin col·legi van anar? Saps les raons?

Quin nivell d'estudis i ocupació tenien els teus pares?

Si venies d'un altre escola, quin va ser el fet que més et va sorprendre del nou col·legi?

Vivies a prop o lluny de l'escola? Com et desplaçaves?

Per quina raó vas deixar el Claret?

Quina valoració personal fas de la teva estada al col·legi?

I de l'educació rebuda?

Vas fer alguna activitat extra-escolar al col·legi? (permanències, mitja-pensió, escolania, escolanet)

Vas ser membre o particip d'alguna agrupació en l'entorn col·legial? Joventut, Boys Scouts, Esports

Has mantingut relacions amb companys d'aleshores?

Quins companys teus han tingut després fama o rellevància social?

Tenint en compte el context de l'època:

- com valors la pressió del component religiós? Quines pràctiques religioses recordes?
- com valors la pressió del component polític? Recordes cants patriòtics?
- com valors els aspectes pedagògics i d'ensenyament.
- com valors la disciplina existent? Quin tipus de càstig recordes?
- Vas rebre alguna pressió sobre criteris morals?

Quin us recordes del català? Alguna activitat es feia en català?

Quins estaments o persones recordes que tenien més poder a l'escola?

De quins professors tens millor record (o pitjor)?

Els teus pares tenien el que ara són reunions de tutoria? Quin seguiment en feien dels teus estudis?

Quines serien els 3 aspectes més positius del Col·legi?

Quines serien els 3 aspectes més negatius del Col·legi?

Alguna cosa més?

ENTREVISTA NO ALUMNES CLARET

Nom i any naixement

A quin/s Col·legis vas anar? (anys i cursos)

Què vas estudiar després? (nivell màxim assolit)

Quina és o ha estat la teva professió en el món laboral?

Saps la raó per la que els teus pares van escollir la teva escola? Va ser un esforç (econòmic) per ells fer-ho?

Tenies germans/es? A quin col·legi van anar? Era religiós? Saps les raons?

Quin nivell d'estudis i ocupació tenien els teus pares?

Vivies a prop o lluny de l'escola? Com et desplaçaves?

Quina valoració personal fas de la teva estada al teu col·legi?

I de l'educació rebuda?

Vas fer alguna activitat extra-escolar al col·legi? (permanències, mitja-pensió, escolania, escolanet)

Vas ser membre o particip d'alguna agrupació en l'entorn col·legial? Joventut, Boys Scouts, Esports

Has mantingut relacions amb companys d'aleshores? Es feia Memòria Escolar?

Algun company teu ha tingut després fama o rellevància social?

Vas tenir amics que anaven al Claret?

En aquella època, quina imatge o informació tenies del Claret?

Tenint en compte el context de l'època, de la teva escola:

- com valores la pressió del component religiós? Quines pràctiques religioses recordes?
- com valores la pressió del component polític? Recordes cants patriòtics?
- com valores els aspectes pedagògics i d'ensenyament. Quines eines recordes? Memorístiques, de jocs, d'amenaça. Deures. Butlletí de notes
- com valores la disciplina existent? Quin tipus de càstig recordes?
- Vas rebre alguna pressió sobre criteris morals?

Quin us recordes del català? Alguna activitat es feia en català?

Els teus pares tenien el que ara són reunions de tutoria? Quin seguiment en feien dels teus estudis?

Quines serien els 3 aspectes més positius del teu Col·legi?

Quines serien els 3 aspectes més negatius del teu Col·legi?

Alguna cosa més?

10.2. Annexos Digitals.

Annex D-3.1: Full de càlcul “Quadre Alumnes per classe i curs”.

Annex D-3.2: Imatges “Memòries Escolars del Col·legi Claret”.

Annex D-3.3: Imatges “Prospectes Escolars”.

Annex D-3.4: Full de càlcul “Quadre tarifes escolars”.

Annex D-3.5: Full de càlcul “Rebuts mostra despeses familiars”.

Annex D-4.1: Full de càlcul: “Total Fixes alumnes global”.

Annex D-5.1: Full de càlcul “Antiguitat construcció de finques al barri”.

Annex D-6.1: Full de càlcul “Total *DMC* resum tipificat”.

Annex D-7.1: Full de càlcul “Resum de les enquestes qualitatives”.

Annex D-7.2: Gravacions enquestes qualitatives presencials.

Nota: Aquests arxius estan consultables en l’adreça electrònica següent:

<https://drive.google.com/drive/folders/1-tOfPUdRE9P0wC6qaB9Y5Nwsoa53oGJ1?usp=sharing>

